

Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Korkut Ata Journal of Studies in Turcology

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kùltür,
Tarih, Sanat ve Eğitim
Araştırmaları Dergisi

*The Journal of International
Language, Literature, Culture,
History, Art and Education Research*

Sayı 20 (Mart 2025)

ISSN: 2687-5675

KORKUT ATA TÜRKİyat ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Korkut Ata Journal of Studies in Turcology

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ/ INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL

ISSN: 2687-5675

Sayı 20 / MART 2025

Issue 20 / MARCH 2025

OSMANİYE

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Korkut Ata Journal of Studies in Turcology

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

ISSN: 2687-5675

Kuruluş Tarihi: 2019

Sayı 20/MART 2025 Issue 20/MARCH 2025

Editör Kurulu / Editorial Board:

Editör:

Prof. Dr. Yunus KAPLAN

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye/Türkiye)

Editör Yardımcısı:

Arş. Gör. Zahide EFE

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye/Türkiye)

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Ketevan Lortkipanidze (Tiflis Üniversitesi, Tiflis/Gürcistan)

Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye)

Prof. Dr. Benedek PÉRI (Budapeşte Eötvös Lorand Üniversitesi, Budapeşte/Macaristan)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye)

Prof. Dr. Juliboy Eltazarov (Semerkant Devlet Üniversitesi, Semerkant/Özbekistan)

Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL (Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke/KKTC)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ (Sakarya Üniversitesi, Sakarya/Türkiye)

Prof. Dr. Osman ÜNLÜ (Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye)

Doç. Dr. Afag MEMMEDOVA (Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü/Azerbaycan)

Doç. Dr. Yılmaz IRMAK (Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Nurdin USEEV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek/Kırgızistan)

Dr. Gerelmaa NAMSRAI (Moğolistan Devlet Üniversitesi/Moğolistan)

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ (Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye)

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye)

Prof. Dr. Edith Gülçin Ambros (Viyana Üniversitesi, Viyana/Avusturya)

Prof. Dr. Yakup YILMAZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)

Doç. Dr. Elçin İbrahim (Milli İlimler Akademisi, Bakü/Azerbaycan)

Doç. Dr. Firengiz KERİMLİ (Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü/Azerbaycan)

Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Celal Bayar Üniversitesi, Manisa/Türkiye)

Doç. Dr. Özkan UZ (Munzur Üniversitesi, Tunceli/Türkiye)

Dr. Maral TAGANOVA (Türkmenistan İlimler Akademisi, Aşgabat/Türkmenistan)

Dr. Azzaya BADAM (Moğolistan Devlet Üniversitesi, Ulanbator/Moğolistan)

Dr. Nuri BRİNA (Prizren "Ukshin Hoti" Üniversitesi, Prizren/Kosova)

Alan Editörleri / Field Editors

Eski Türk Edebiyatı / Classical Turkish Literature

Prof. Dr. Yakup POYRAZ (Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye)

Yeni Türk Edebiyatı / New Turkish Literature

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK (*Iğdır Üniversitesi, Iğdır/Türkiye*)

Halk Edebiyatı / Folk Literature

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ (*Çukurova Üniversitesi, Adana/Türkiye*)

Türk Dili / Turkish Language

Doç. Dr. Salih DEMİRBİLEK (*Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye*)

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları / Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KURTULMUŞ (*Ardahan Üniversitesi, Ardahan/Türkiye*)

Türk Dili ve Edebiyatı - Türkçe Eğitimi / Turkish Language and Literature - Turkish Education

Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA (*Çukurova Üniversitesi, Adana/Türkiye*)

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Prof. Dr. Bülent KIRMIZI (*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye/Türkiye*)

20. SAYININ (MART 2025) HAKEMLERİ / REFEREES of 20th ISSUES (MARCH, 2025)

Abdurrahman Özkan	Necmeddin Erbakan Üniversitesi
Ahmet İlhan	Bayburt Üniversitesi
Ahmet Şükrü Somuncu	Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ahmet Turan Sinan	Fırat Üniversitesi
Arzu Özyürek	Karabük Üniversitesi
Asiye Mevhibe Coşar	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Aslı Galioglu	Sinop Üniversitesi
Ayhan Çetin	Trakya Üniversitesi
Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Bülent Arı	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Derya Özcan Güler	Uşak Üniversitesi
Emirhan Güler	Adıyaman Üniversitesi
Erol Bulut	Ordu Üniversitesi
Esmâ Polat	Bağımsız Araştırmacı
Feray Korucu Yağız	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Fırat Allak	Mardin Artuklu Üniversitesi
Fikret Yalın	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Gülsüm Kırbaş	Selçuk Üniversitesi
Gülşen Torusdağ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Hakan Yalab	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Hamza Koç	Giresun Üniversitesi
Hasan Cuşa	Munzur Üniversitesi
Hatice Özaslan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İpek Kılıç	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İsmail Taş	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Kamchybekova Abdiraim	Dicle Üniversitesi
Mehmet Ali Eroğlu	Antalya Akdeniz Üniversitesi
Muna Cihangir	Bağdat Üniversitesi
Murat Doğan	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Müge Akçakoca	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Müjdat Avcı	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Naile Asker	Bağımsız Araştırmacı
Nazlı SOYKAN	Karabük Üniversitesi
Necdet Yılmaz	İstanbul Üniversitesi
Neval Karanfil	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Orhan Oğuz	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ömer Tuğrul Kara	Çukurova Üniversitesi
Pakize Kayadibi	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Perihan Gülce Özkaya	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Rifat Günday	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sevtap Arslan	Millî Eğitim Bakanlığı
Surubu Kayhan	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Şebnem Şerife Şahinkaya
Şevket Kadioğlu
Şule Gümüş
Ufuk Bircan
Ümran Ezgi Özyörük
Yahya Aydın
Yakup Poyraz
Yılmaz Irmak
Zühre Yılmaz Güngör

Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi

YÖNETİM MERKEZİ ve POSTA ADRESİ/ Management Center and Post Address

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Karacaoğlan Yerleşkesi Osmaniye/Merkez

YAYIN TÜRÜ/ Type of Publication

Uluslararası Hakemli Süreli (yılda 4 sayı) Yayındır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ/ Correspondence Address

E-Posta: korkutataturkiyat@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/korkutataturkiyat>

Telefon: 0 328 827 10 00 / 3023

Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin Tarandığı İndeksler

Modern Language Association (MLA)

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)

EuroPub Academic and Scientific Journals (EUROPUB)

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

Directory of Research Journals Indexing

Index Copernicus

Arastirmax (Scientific Publication Index)

Root Indexing

CiteFactor

Scientific Indexing Services (SIS)

Research Bib (Academic Resource Index)

Acarindex (Academic Researches Index)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Yahyâ b. Abdullâh'ın Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi
Poetic Translation of Qasidat Al-Burda By Yahyâ b. Abdullâh

Serkan TÜRKOĞLU

Hakan SÖNMEZ

s. 1-26

Şiir ve Şifa: Azmî-zâde Hâletî Divanı'nda Hastalık ve Tedavi Algısı
Poetry and Healing: The Perception of Illness and Treatment in the Divan of Azmî-zâde Hâletî

Yavuz ÖZKUL

s. 27-58

-AyIm-dI/ -AyIm-mİş, -Ø-DX, -Allm-dI/ -Allm-mİş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mİş

Yapılarının Anlamsal İşlevleri

Semantic Functions of the Structures -AyIm-dI/ -AyIm-mİş, -Ø-DX, -Allm dI/-Allm-mİş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mİş

Menşure AŞÇI

s. 59-81

Nahid Sırrı Örik'in Edebiyatçıların Sancıları: "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" ve
"Muharrir"

The Struggles of Nahid Sirri Örik's Literati: "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" and "Muharrir"

İpek KILIÇ

s. 82-90

Refi' Cevad Ulunay'ın Tan Gazetesinde Yer Alan Hikâyelerine Tematik Bir Bakış
Refi' Cevad Ulunay's Stories in Tan Newspaper a Thematic Overview Muhammadullah HAJI

Seda ALTUNOK

Zeliha ÖZTÜRK

s. 91-105

Uzun Yol (Uzak Col) Romanında Yansıyan Tarih İzleri
Historical Traces Reflected in the Novel Uzun Yol (Uzak Col)

Kamchybekova ABDİRİİM

s. 106-113

Hayvanlarla İlgili İnanışlar: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (Kars-Ardahan-Artvin)

Beliefs About Animals: Northeastern Anatolia Region (Kars-Ardahan-Artvin)

Elvan SALTAŞ KORKMAZ

s. 114-127

Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmalarının Kısa Tarihi

A Brief History of Turkey Turkish Dialect Studies

Mustafa ALAN

s. 128-137

Mersin Yörüklerinde Hava Olayları Üzerine Geleneksel Ekolojik Bilgi Araştırması

Traditional Ecological Knowledge Research on Weather Events in Mersin Yörük People

Hulusi GÜRBÜZ

s. 138-150

Yaratıcı Dinleme Stratejilerinin 6. Sınıf Öğrencilerinin Dinlediğini Anlama Becerilerine Etkisi
The Effect of Creative Listening Strategies on 6th Grade Students' Listening Comprehension Skills

İlker AYDIN
Ahmet ÇELEBİ
s. 151-170

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yaratıcı Okuma ve Yaratıcı Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki
The Relationship Between Creative Reading and Creative Thinking Skills of Prospective Turkish Language Teachers

Hakan İSKENDER
Elif Nur ÖZYÜREK
s. 171-182

Yabancılar Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlamaları Çalışmaları-Açıklamalı Bibliyografya
Studies on Text Adaptations in Teaching Turkish to Foreigners-Annotated Bibliography

Kamil ÖNAL
s. 183-222

Âşık Yaşar Reyhanî Türkülerinin Etnopedagojik Bağlamda İncelenmesi
Analysis of Âşık Yaşar Reyhanî Folk Songs in Ethnopedagogical Context

Emirhan GÜLER
s. 223-236

Çocuk Yogasına Yönelik Çok Yönlü Değerlendirme: Çocuk, Yoga Eğitmeni ve Ebeveyn
Multifaceted Evaluation of Children's Yoga: Child, Yoga Instructor and Parent

Elif YORGUN YASAR
Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN
s. 237-256

II. Mehmed Döneminde Tarikat-Devlet İlişkilerini Gösteren Bir Belge Olarak Seydi Halife'nin II. Mehmed'e Yazdığı Mektup
The Letter Written by Seydi Halife to Mehmed II as a Document Illustrating the Relationship Between Sufi Orders and the State During the Reign of Mehmed II

Fatih SÜSLEYİCİ
s. 257-271

"Alagün Çocukları": Çocuk Bakış Açısıyla Gecekondü ve Apartman Dikotomisi Üzerine Bir İnceleme
"Alagün Çocukları": A Study on the Dichotomy of Squatter Settlement and Apartment from the Perspective of Children

Halime YEŞİLYURT
Yılmaz DAŞLI
s. 272-286

Jean Echenoz'un *Bir Yıl (Un An)* Romanının Çeviri Stratejileri Yöntemiyle İncelenmesi
An Analysis of Jean Echenoz's Novel Bir Yıl (Un An) with the Method of Translation Strategies

Sultan Dilek GÜLER
Tülünay DALAK
s. 287-299

Ritmik Yapı Bağlamında Geleneksel Türk, Hint ve Orta Cava Gamelan Müziğine Genel Bir Bakış
An General Overview of Traditional Turkish, Indian and Central Javanese Gamelan Music in the Context of Rhythmic Structure

Yasin YILDIZ
s. 300-312

Aziz Nilus ve İkonalar: Destekçi mi, Karşıt mı?
Saint Nilus and Icons: Iconophile or Iconoclast?

Pınar SERDAR DİNÇER
s. 313-325

Bedensel Anlamlar ve Estetik Çatışmalar: Çağdaş Sanatta Hasta ve Kusurlu Çocuk Bedeni
Kullanımı
Bodily Meanings and Aesthetic Conflicts: The Use of the Sick and Defective Child Body in Contemporary Art

Sibel CAN
Özlem GÖK
s. 326-336

Toplumsal Yapı ve Ekmek: Toplum 1.0'dan Toplum 5.0'a Ekmek Çeşitleri
Social Structure And Bread: Types of Bread from Society 1.0 to Society 5.0

Ayşegül DEDE
s. 337-349

Sıfır Atık Yaklaşımıyla Atık Kâğıt ve Ambalajlardan Aksesuar Yapımı: Kocaeli İli Örneği
Accessory Making from Wastepaper and Packaging with a Zero Waste Approach: The Case of Kocaeli Province

Zehra PALA YAVUZYİĞİT
s. 350-366

Sosyal Medya ve Gösterişçi Tüketim: Kavramsal Bir Değerlendirme
Social Media and Conspicuous Consumption: A Conceptual Assessment

Lale Barçın AKA
s. 367-374

Macaristan Kaloçsa Nakışlarının Hediyeelik Eşya Pazarındaki Yeri
Place of Hungarian Kalochsa Embroidery in the Souvenir

Mitat KANDEMİR
s. 375-397

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 1-26
Geliş Tarihi-Received: 03.03.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15039262

Yahyâ b. Abdullâh'ın Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi*

Poetic Translation of Qasîdat Al-Burda By Yahyâ b. Abdullâh

Serkan TÜRKÖĞLÜ**
Hakan SÖNMEZ***

Öz

Hz. Peygamber'in hayatı, İslam coğrafyasının sosyal ve kültürel hayatında her zaman örnek teşkil etmiştir. Bu durum, onun etrafında şekillenen bir kültür coğrafyasının oluşmasına vesile olmuştur. Böylece, İslam toplumlarının edebiyat sahasında Hz. Peygamber'i konu alan türler ortaya çıkmıştır. Na't, siyer, mevlid, mu'cizât-ı Nebî, esmâ-i Nebî, evsâf-ı Nebî, şemâil, hilye, mi'râciye, regâibiye, gazavât-ı Nebî, hicretnâme, şefâatnâme, faziletnâme ve kırk hadis olarak adlandırılan bu türler içinde en çok rağbet göreni şüphesiz na't türüdür. Na't, bir edebî tür olarak Hz. Peygamber'i öven şiirlere verilen addır. Ancak zamanla Hz. Peygamber dışında farklı din büyükleri için de na'tlar kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın konusu İmâm Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine, Yahyâ b. Abdullâh tarafından yazılan manzum tercümedir. Çalışmada esas alınan eser *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhidir. Şerhte yer alan manzum tercümeler, söz konusu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle, Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatı ile ilgili metinden elde edilen verilerden hareketle bilgi verilmiştir. Sonrasında manzum tercüme şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde eserin nüshalarının tavsifi yapılmış olup çeviri yazılı metinle çalışma tamamlanmıştır. Çalışma sonunda şârihin manzum tercümesinin, şekilden çok kaynak metnin anlamını aktarmaya öncelik verdiği, tercümede belli oranda farklı mütercimlerden etkilendiği tespit edilmiş olup eserin müellifi olan Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatına dair önemli ipuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kasîde-i Bürde, İmâm Bûsîrî, şerh, manzum, tercüme, Yahyâ b. Abdullâh.

Abstract

The life of the Prophet has always been a model for the social and cultural life of Islamic geography. This has led to the formation of a cultural geography around him. Thus, in the field of literature of Islamic societies, genres dealing with the Prophet have emerged. Na't, siyar, mawlid, mu'jizât-ı Nabî, esmâ-i Nabî, evsâf-ı Nabî, shamâil, hilye, mi'râjiye, regâibiye, gazavât-ı Nabî, hicretnâme, şefâatnâme, faziletnâme and forty hadiths, the most popular of

* Bu makale, Tokat Gazisomanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Serkan Türkoğlu danışmanlığında hazırlanmakta olan "Yahyâ bin Abdullâh'ın Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr'ı (Şerh-i Kasîde-i Bürde) (İnceleme-Tenkitli Metin)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: turkoglu5858@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6203-6717

*** Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Rektörlük, e-posta: hakan.sonmez@gop.edu.tr, ORCID: 0009-0008-1248-2605.

these genres is undoubtedly na't. Na't as a literary genre is the name given to poems praising the Prophet. Over time, however, na't was also written for various religious figures other than the Prophet. The subject of this study is the poetic translation of Imâm Bûsîrî's *Qasîdat Al-Burda* by Yahyâ b. Abdullâh. The work on which the study is based is the commentary by *Qasîdat Al-Burda* called *Tarjumat al-Esrâr fî Medhi Sayyid al-Ebrâr*. The translations of the verses in the commentary form the framework of this study. First, information about the life of Yahyâ b. Abdullâh is given based on the data obtained from the text. Then the translation of the verse is analysed in terms of form and content. In the next part of the study, the copies of the work are recommended and the study is completed with the translated text. At the end of the study, it is noted that the commentator's translation of the verses gives priority to conveying the meaning of the source text rather than the form, that it is influenced to some extent by different translators, and that important clues have been gained about the life of Yahyâ b. Abdullâh, the author of the work.

Keywords: Qasîdat al-Burda, Imam al-Bûsîrî, commentary, poetic, translation, Yahyâ b. Abdullâh.

Giriş

Hz. Peygamber'e duyulan derin sevgi ve muhabbetin etkisi, İslam toplumlarında hayatın hemen her alanında hissedilmektedir. Onun yaşam tarzı, sözleri, davranışları bu coğrafyalarda yaşayan insanların sosyal ve kültürel hayatını da şekillendirmektedir. Bu bağlamda İslam edebiyatında Hz. Peygamber'i konu edinen başta na't olmak üzere siyer, mevlid, mu'cizât-ı Nebî, esmâ-i Nebî, evsâf-ı Nebî, şemâil, hilye, mi'râciye, regâibiye, gazavât-ı Nebî, hicretnâme, şefâatnâme, fazîletnâme ve kırk hadis gibi türler ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde en çok rağbet göreni hiç şüphesiz na'ttır. Na'tlar, edebî yönüyle olduğu kadar dinî ve tasavvufî yönüyle de önemli bir türdür. Bu tür şiirlerde şairler, Hz. Peygamber'i övgüyle yâd etmiş, onu örnek bir şahsiyet olarak tanıtmış ve peygamber sevgisini en coşkun hislerle şiirlerine yansıtmışlardır. Sezai Karakoç'un (1966, s. 6) ifadesiyle na't, *insanın kendini Peygamber'de araması, gerçeği Onun çevresinde dolaşarak bulmaya çalışmasıdır; dahası peygamberin şiirle yapılmak istenen portresidir*.

Na't türü, tarihi süreçte İslam'ın farklı kültür coğrafyalarında gelişim göstererek Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında özgün bir biçimde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Esasında na't terimi Fars ve Türk edebiyat sahasında görülmektedir. Bu tür için Araplar daha çok *medhiye* terimini kullanmışlardır (Çiçekler, 2006, s. 435). Hz. Peygamber'i övmek amacıyla yazılan bu şiirler genellikle kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Bazen şairler, kasidenin türü na't olmasa da nesib veya teşbib bölümlerinde Hz. Peygamber'i övmüş ve ona olan sevgisini şiire yansıtmışlardır. Edebî çevrede bu tür şiirlere de na't adı verilmiştir (Canım, 2014, s. 171). Bu edebî türün temel amacı Hz. Peygamber'i övmek olsa da zamanla *dört büyük halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ve bazı din büyükleri için de na'tlar kaleme alınmıştır* (Ak, 2019, s. 42-43). Bu bağlamda Hz. Peygamber'i övmek amacıyla yazılan na'tlara *na't-ı şerif, na't-ı Nebevî, Na't-ı Peygamberî, na't-ı Resûl* gibi isimler verilirken; dört halife için kaleme alınmış na'tlara *na't-ı Çâr-Yâr*, sadece Hz. Ali için yazılmış olanlara ise *na't-ı Ali* denmiştir (Yeniterzi, 1993, s. 1).

Hz. Peygamber'in doğduğu coğrafyada şiir, İslamiyet'ten önce de önemli bir yere sahipti. Öyle ki Araplar, henüz yazıyı kullanmaya başlamadan önce de kitabî bilgi ve kaidelere dayanmadan, beşerî duyguları ifade eden zengin bir şiir diline sahiplerdi (Çetin, 2021, s. 1). Na't türünün ilk örnekleri de bu coğrafyanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in doğumundan yaklaşık yedi asır önce yaşamış Es'ad Ebû Kerîb el-Himyî'nin (ö. ?) şiiri, bu türün ilk örneği olarak kabul edilir (Yeniterzi, 1993, s. 4). Hz. Peygamber'i metheden şiirlerin çoğu onun vefatından sonra kaleme alınmışsa da na't türünün önemli ürünlerine henüz Hz. Peygamber hayatta iken rastlanmaktadır. Dönemin

önde gelen şairlerinde el-A'sâ'nın (ö. 629?) kaleme aldığı na't, bu türün Hz. Peygamber hayatayken yazılmış ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Yeniterzi, 1993, s. 4-5). Daha sonra Hassân b. Sâbit (ö. 680?), Ka'b b. Mâlik (ö. 670), Abdullah b. Revâha (ö. 629) ve Âmir b. el-Ekva (ö. 628) gibi şairler, Hz. Peygamber'e duydukları derin muhabbeti şiirlerine yansıtarak onun şefaatine mazhar olmayı amaçlamışlardır. Sonraki dönemlerde de şairler, İslam coğrafyasındaki ilk şairlerin izlediği yolu takip etmiş ve Hz. Peygamber'i öven sayısız eser ortaya koymuşlardır. Kenan Mermer (2020, s. 187), ortaya konan bu sayısız şiir külliyatı içerisinde, üç esere dikkat çeker ve na't tarihinin bu üç eser üzerinden takip edilebileceğini belirtir. Bunlardan biri Ka'b b. Zühre'nin (ö. 645?) *Ba'net Suâd* adlı *Kasîde-i Bürde'si*, biri İmâm Bûsîrî'nin (ö. 1296) *Kasîde-i Bürde'si*, diğeri ise Ahmed Şevkî'nin *Nehcû'l-Bürde'si*dir. Bunlardan Ka'b b. Zühre ve İmâm Bûsîrî'nin na'tları kendilerinden sonra gelen birçok edibi derinden etkilemiştir.

Hz. Peygamber adına yazılmış *Bürde*'lerden ilki olan Ka'b b. Zühre'nin şiiri, doğrudan Peygamber'in huzurunda okunması ve onun beğenisini kazanması bakımından oldukça önemlidir. Manzumenin edebiyat tarihinde bıraktığı etki kadar yazılış hikâyesi de dikkat çekicidir. Kenan Demirayak, bu hikâyeyi şu şekilde aktarır:

Câhiliye döneminin tanınmış şairlerinden Zühre b. Ebû Sülmâ'nın ölmeden önce oğulları Kâ'b ile Büceyr'e, gördüğü bir rüya üzerine gelmesinin yakın olduğunu anladığı Hz. Peygamber'e tâbi olmalarını tavsiye ettiği, iki kardeşin Medine'ye doğru yola çıktığı, Kâ'b'ın Medine yakınında kaldığı, Büceyr'in Medine'ye giderek Resûl-i Ekrem ile görüşüp müslüman olduğu, bunu öğrenen Kâ'b'ın, kardeşini ve Resûlullah'ı hicveden bir şiir nazmetmesi üzerine Hz. Peygamber'in Kâ'b'ın kanının helâl olduğunu söylediği rivayet edilir. Büceyr kardeşine mektup göndererek bazı şairler hakkında ölüm kararı verildiğini, ancak Resûl-i Ekrem'in pişman olup huzura gelenleri affettiğini bildirir ve Hz. Peygamber'e gelip af dilemesini tavsiye eder. Medine'ye gidip sabah namazında Mescid-i Nebvî'ye giren Kâ'b, Resûlullah'ın huzuruna yüzü örtülü olarak çıkar ve kendisine Kâ'b'ın tövbe edip İslam'ı kabul etmek amacıyla geldiğini, af talebinin kabul edilip edilmeyeceğini sorar. Resûl-i Ekrem talebinin kabul edileceğini belirtince yüzündeki örtüyü açar ve kendisinin Kâ'b olduğunu söyler. Kâ'b ünlü kasidesini bu sırada okumuş, kasideyi çok beğenen Hz. Peygamber, 'Bürde' adı verilen ve günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nde muhafaza edilen hırkasını onun omuzlarına koymuş, bundan dolayı kasideye '*Kasîdetü'l-bürde*' veya başlangıç ifadesine göre '*Bânet Süâd*' adı verilmiştir (Demirayak, 2001, s. 566).

Câhiliye devrinin klasik kaside tarzı ile yazılmış olan manzume, edebiyat tarihinde *Kasîdetü'l-Bürde* diye meşhur olsa da başlangıç ifadesinden dolayı *Ba'net Suâd* olarak da bilinir. Toplamda 53 beyitten oluşan kasidenin, nesib bölümü olan 1-14 beyitleri arasında Suâd'ın ayrılığından söz edilir. Tasvir bölümü olan 15-15. beyitler klasik kaside geleneğine uygun olarak memduha ulaşmak için binilen deve tasvir edilir. Medih bölümü olan 43-53. bölümler ise özür beyanı ile Hz. Peygamber'le muhacirlerin medhini içerir (Demirayak, 2001, s. 566-567). Aruzun basit bahrinde *müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün* vezniyle yazılan şiirin beyit sayısı, bazı rivâyetlerde 55-60 arası değişmektedir.

Ka'b b. Zühre'den yaklaşık 600 yıl sonra yazılmış olan ikinci *Kasîde-i Bürde*, Mısırlı şair İmâm Bûsîrî'ye aittir. İmâm Bûsîrî, 608/1212 yılında, Benhesâ şehrine bağlı Behşim'de dünyaya gelmiştir. Tam adı Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd b. Muhsin b. Abdillâh b. Hayyânî b. Sanhac b. Mellâl es-Sanhâcî el-Bûsîrî, lakabı ise Şerefüddîn olan

şair, aslen Berberî olup Habnunoğulları olarak bilinen bir aileden gelmektedir (Sezer, 1980, s. 24-26; Kaya, 1992, s. 468).

İslam dünyasında seçkin bir şair olarak bilinen İmâm Bûsîrî, şair kimliği ve şiir söylemedeki ustalığı sayesinde çağının ötesinde bir üne ve saygınlığa ulaşmıştır. Sadece yaşadığı dönemlerde değil, kendisinden yüzyıllar sonra da saygı duyulan bir şahsiyet hâline gelmiştir. Onun bu denli ilgi görmesindeki en büyük etken hiç şüphesiz Hz. Peygamber'e yazmış olduğu na'tlardan kaynaklanmaktadır. İmâm Bûsîrî'nin *Dîvân*'ında¹ bulunan 60 kasideden 14'ü na'ttır (Sezer, 1980, s. 133). Bu na'tlar içinde de çalışmaya konu olan *Kasîde-i Bürde* adlı manzume, şairin en meşhur şiiridir. Gerek söyleyiş güzelliği gerek edebî yönü bakımından oldukça güçlü olan bu kaside, Peygamber sevgisini derin bir hissiyatla yansıtmaktadır. Bünyamin Ayçiçeği (2024, s. 19); Bûsîrî'nin, Hz. Peygamber hakkında böylesine derin, samimi ve bütün İslam coğrafyasını etkileyecek mahiyette şiirler kaleme almasını şairin yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak² için şiiri bir teselli aracı olarak görmesine ve Hz. Peygamber medihlerine sığınmasına bağlamaktadır. Böylece İmâm Bûsîrî, sadece güçlü bir belagat ustası değil; samimi bir Peygamber aşığı olarak da hafızalarda yer edinmiştir. Sezai Karakoç (1966, s. 15), İmâm Bûsîrî'nin şiirindeki gerçeklik ve samimiliğe vurgu yaparak onu şu şekilde tarif etmektedir: "Şiir, baştan sonra, Peygamber'i, ona bakışı, Kur'an'ı, İslam'ı, tam gerçeklik, samimilik, tabiiyet, düşünce ve şiir üslûbuyla, en keskin çizgiler ve bir sevgi ve bir saygı loşluğunda, hep en önemli hedeflerden en önemli hedefe yönelerek getiriyor bize." Bünyamin Ayçiçeği (2024, s. 21) ise şair ve şiiri için "en güçlü şairin en güçlü şiiri" ifadesini kullanarak Bûsîrî'nin üslup ve söyleyişteki ustalığına vurgu yapmaktadır.

Kasîde-i Bürde, daha önce de zikredildiği üzere İmâm Bûsîrî'nin en meşhur şiiridir. Klasik Arap kaside formunda yazılmış olan manzume, Hz. Peygamber'in yüceliğini samimiyet ve ustalık ile anlatan bir şaheserdir. Şiir, edebiyat tarihinde *Kasîde-i Bürde* ismiyle meşhur olsa da asıl adı *el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriiyye*'dir. Ancak kaside, bunların dışında *Kasîde-i Mimiyye*, *Bür'e*, *Bürdiyye*, *Büreyde*, *Kasîde-i Şedâid*, *Bürü's-Sekam* (*Ber'ü's-sekam*) ve *Kasîde-i Zîselem* gibi farklı adlandırmalar da almıştır (Sezer, 1980, s. 189; Şahin, 1997, s. 47). Aruzun basit bahrinde *müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün* vezniyle yazılmış olan kaside esasında 160 beyitten oluşmaktadır. Ancak daha sonra çeşitli şairler tarafından şiirin sonuna eklemeler yapılmış ve kasidenin beyit sayısı 180'e kadar ulaşmıştır. Bu durumun sebebi olarak şairlerin, kasidenin dua bölümünde şefaet halkasına eklenmek ve şifa bulmayı amaçladıkları gösterilebilir (Ayçiçeği, 2024, s. 21). Toplamda on bölümden oluşan kaside, klasik Arap kasidesi geleneğine uygun olarak 1-12. beyitler arasında nesib bölümü ile başlar. Bu bölümden sonra sırasıyla nefisten şikâyet (13-28. beyitler), Hz. Peygamber'e övgü (29-58. beyitler), Hz. Peygamber'in doğumu (59-71. beyitler), Hz. Peygamber'in mucizeleri (72-87. beyitler), Kur'an-ı Kerim'in faziletleri (88-104. beyitler), Mi'râc olayı (105-117. beyitler), Hz. Peygamber'in cihâd (118-139. beyitler), ümit bölümüyle (140-151. beyitler) devam eder ve nihayetinde dua bölümü (152-160. beyitler) ile son bulur.

Yukarıda bahsi geçen Ka'b b. Züheyr'in *Kasîde-i Bürde*'yi yazma hikâyesi gibi İmâm Bûsîrî'nin de ilginç bir yazma hikâyesi bulunmaktadır. Edebiyat sahasında ve halk

¹ İmâm Bûsîrî'nin *Dîvân*'ı, Muhammed Seyyid Kîlânî tarafından neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Bûsîrî, *Dîvânü'l-Bûsîrî* (nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî), Kahire, 1995.

² Kısa boylu ve zayıf bir bünyeye sahip olan İmâm Bûsîrî, hem ailevi hem de mesleki olarak oldukça sıkıntılı bir hayat sürdürmüştür. Şairin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: (Sezer, 1980, s. 24-93).

arasında şiirin bu denli meşhur olmasındaki sebeplerden biri de bu hikâyedir. Şairin başından geçtiği rivâyet edilen olay şu şekilde nakledilmektedir:

“İmâm Bûsîrî, felç geçirdiğinde bir akşam kendisine şifa vermesi için Allah’a dua eden şair rüyasında Hz. Peygamber’i görür. Resûl-i Ekrem ondan kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bûsîrî, ‘Yâ Resûlullah! Ben senin için birçok kaside yazdım, hangisini istersin?’ deyince Hz. Peygamber kasidenin ilk beytini söyler. Bunun üzerine şair kasidesini okumaya başlar, Resûlullah da onu sonuna kadar dinler. Bitince de hırkasını (bürde) çıkarıp şairin üstüne örter ve eliyle vücudunun felçli kısmını sıvazlar. Bûsîrî uykudan uyanınca vücudunda felçten eser kalmadığını farkeder. Bu rüya hadisesinin halk arasında yayılmasından sonra kaside *Kasîdetü’l-bürde* olarak üne kavuşmuştur (Kaya, 2001, s. 568).”

Bûsîrî’nin hiçbir kasidesinde söz konusu felç hastalığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu rivâyetin kaynağı Bûsîrî’den sonraki dönemlerde yaşamış biyografi yazarı İbn Şâkir el-Kütübî’dir (ö. 1363). Kütübî’den sonra gelen müellifler bu bilgiyi kabul etmişlerdir (Kaya, 2001, s. 568). Şair hakkında bilgi veren hemen her biyografik eserde, bahsi geçen hadise ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Söz gelimi edebiyat tarihi açısından hatırı sayılır bir kaynak olan Kâtib Çelebi’nin (ö. 1657) *Keşfü’z-Zünûn* adlı eserinin üçüncü cildinde İmâm Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’yi yazma sürecinden bahsetmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 1067-1068). Bununla birlikte *Kasîde-i Bürde*’ye yapılan şerhlerin mukaddimelerinde de şairden bahsedilen bölümde yukarıdaki olay zikredilmiştir. İbrâhim b. Süleymân el-Ankaravî’nin (ö. 1508’den sonra) *Kasîde-i Bürde Şerhi* ile Le’âlî’nin (ö. 1563) kaleme aldığı Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhi buna örnek olarak gösterilebilir.

Gerek İmâm Bûsîrî’nin şairliğindeki ustalık gerekse manzumenin yazılış hikâyesi, *Kasîde-i Bürde*’nin İslam coğrafyasında hemen her kesim tarafından büyük ilgi görmesini sağlamıştır. Böylece toplumun her kesimi tarafından kabul görmüş, geniş bir *Kasîde-i Bürde* kültürü ortaya çıkmıştır. Bu kültürün çerçevesini edebiyat başta olmak üzere musiki ve hat gibi sanatlar, *Kasîde-i Bürde*’nin icazetle okunması, okuma adabı ve hassaları oluşturmuştur. Bununla birlikte kütüphanelerde, sayısız mecmua içerisinde *Kasîde-i Bürde* bulunmakta, hatta sadece *Kasîde-i Bürde*’ye yazılmış şerh, tercüme ve tahmisleri içeren müstakil *Bürde* mecmuaları da yer almaktadır (Şahin, 1997, s. 54-70).

1. Kasîde-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri

Türk edebiyatında İmâm Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’sine çok sayıda şerh ve tercüme yazılmıştır. Esasında ilk oluşu, Hz. Peygamber’in huzurunda okunması ve onun takdirini kazanması bakımından Ka’b b. Züheyr’in *Kasîde-i Bürde*’si önemli bir yere sahiptir. Ancak söyleyişindeki duygusallık, şâirin ilginç hayat hikâyesi ve Türk edebî zevkine yakınlığı bakımından İmâm Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’si Türk toplumunda daha çok rağbet görmüştür (Ayçiçeği, 2020, s. 15).

Anadolu sahasında ilk örnekleri 16. yüzyılda görülen Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhleri, zamanla çoğalmış ve ilerleyen yüzyıllarda güçlü şerh örnekleri ortaya konmuştur. Kronolojik olarak bakıldığında Anadolu sahasında ilk şerh çalışması 16. yüzyılın başlarında vefat eden İbrâhim b. Süleymân el-Hanefî el-Ankaravî’ye aittir. Kütüphanelerde en çok nüshası bulunan şerh ise yine aynı yüzyılda Le’âlî tarafından yazılmış Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhidir. Le’âlî’nin şerhi, kendisinden sonra yazılan birçok şerhe örnek olması bakımından ayrıca önemlidir. Kaside üzerine yazılmış en hacimli şerh ise 18. yüzyıl şâirlerinden Mehmed Mekkî Efendi’nin (ö. 1797) *Tevessül* adlı eseridir.

Kütüphanelerimizde sayısı bir hayli fazla olan bu şerhleri, Ebubekir Sıddık Şahin (1997), Sadık Yazar (2011) ve Bünyamin Ayçiçeği'nin (2024) yapmış oldukları çalışmalardan hareketle şu şekilde sıralamak mümkündür: Kemaleddin Hüseyin b. el-Hasan el-Hârezmî el Kübrevî (ö. 1432-33-35-36-37-42-43?), *Keşfü'l-Hüdâ*; İbrâhim b. Süleymân b. Sâdık b. Mürsel el-Hanefî el-Ankarâvî (ö. 1508'den sonra), *Kasîde-i Bürde Şerhi*; Le'âlî Ahmed b. Mustafâ Saruhânî (ö. 1563), *Kasîde-i Bürde Şerhi*; Şeyh Sa'dullâh/Sa'deddîn el-Halvetî/el-Hulvânî Müridi (ö. 1477), *Kasîde-i Bürde Şerhi*; Mehmed Ma'rûf b. Mehmed Şerîf et-Trabzonî (ö.1593), *Şerh-i Kasîde-i Bürde*; Rızâyî Seyyid Hasan b. Abdurrahmân Aksarayî (ö.1599), *Miftâhu's-Sa'âde*; Yahyâ b. Abdullây (ö. 1604'ten sonra), *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr*; Şeyhülislam Bâlîzâde Mustafâ b. Bâlî b. Süleyman Rûmî (ö. 1662), *Kasîde-i Bürde Şerhi*; Mustafa b. Ahmed el-Bosnevî (ö. 1702), *Zübdetü's-Şurûhu't-Türkiye*; Balcızâde Ahmed b. el-Hâc Hasan İstanbulî (ö.?), *Bürde Şerhi*; Şeyh Abdullah b. Şeyh Ahmed (ö. 1738'den sonra) (İpsalalı Vâ'iz Sağır-zâde), *İrşâdiyye Şerh-i Kasîdetü'l-Bürde*; Şeyh Abdullah b. Şeyh Ahmed (ö. 1738'den sonra) (İpsalalı Vâ'iz Sağır-zâde), *Cübbe Şerh-i Kasîde-i Bürde*; Seyyid Ahmed b. Mustafa eş-Şehîr Belâmî/eş-Şehrî el-Belâyî (18. yüzyıl?), *Kasîde-i Bürde Şerhi*; Nazîfî İsmail Akhisarî (ö. 1790) *İklidü's-Sa'âde*; Mehmed Mekkî Efendi (ö. 1797), *Teveessül*; Muhammed b. Feyzullah (ö. 1806-07'den sonra), *Kasîde-i Bürde Şerhi*; İskilipli Abdülkâdir b. İsmail (ö. 1852'den sonra), *Kasîde-i Bürde Şerhi*; İsmail b. Osman b. Bekir b. Yusuf Osmanpazarî-İsmail Niyâzî (ö.1858?), *el-'Umde 'ale'l-Bürde*; Kayacığî (Kayacıklı) Süleyman Efendi (ö. 1881'den sonra), *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi*; Selanik Mahkeme-i İstinâf Başkâtibi Osman Tefvik (ö. 1882'den sonra), *Harpûtî Tercüme-i Mücmel*; Hâfız Muhammed Ziyâüddin Türkzâde'nin (ö. 1887'den sonra) *Gurretü'l-Münîre Şerh-i Keveki'l-Muzî'e Yâhûd Kasîde-i Bürde Şerhi*; Nuh Nasûh b. İsmail el-Çerkesî el-Hanefî (ö. 1890'dan sonra), *Nebzü's-Şurûh fî Tatyîbi'r-Rûh*; Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1892), *ed-Dürretü'l-Mudî'e fî Tercemeti Kasîdeti'l-Bürde*; Kastamonulu Hocasâde el-Hâc Mehmed b. Ali es-Senâî (ö. 1895'ten sonra), *Kaydlı Kasîde-i Bürde*; Necîb Efendi (ö. 1897'den sonra), *Muhtasar Teveessül*; Muhammed Fevzî b. Ahmed et-Tavasî (ö. 1900), *Miftâhu'n-Necât fî Teslîsi'l-Lugât ve Tahmîsü'l-Kasîdeati'l-Bürdeti li-Medhi Seyyidi's-Sâdât (Miftâhu'n-Necât)*; Âbidin Paşa (ö. 1906), *Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde*; Rusçuklu Mehmed Hayri Bey (ö. 1909), *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediyye*; Hasan Fehmi Efendi (ö. 1923'ten sonra), *Mecmau'l-Fezâ'il*; Maliye Sicil Müdürü Hacı Muhammed Sa'îd (ö. ?), *Kasîde-i Bürde Şerhi*.

Kütüphanelerde *Kasîde-i Bürde*'nin şerhleri kadar manzum tercümeleri de önemli bir yer tutmaktadır. 15. yüzyılda Abdurrahim Karahisarî (ö. 1495-96?)'nin yaptığı manzum tercüme ile başlayan silsile yakın tarihe kadar devam etmiştir. Ebubekir Sıddık Şahin (1997), Fatih Yıldız (2020) ve Hamza Koç'un (2024) çalışmalarından hareketle *Kasîde-i Bürde*'ye manzum tercümeler yapan şairleri/mütercimleri kronolojik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: Abdurrahim Karahisarî (ö. 1495-96?), Ahmed-i Rıdvan (ö. 1528-1538?), Kemâl Paşa-zâde (İbn-i Kemâl) (ö. 1534), Le'âlî (ö. 1563), Nihâdî (ö. 1587), Şemseddin Sivasî (ö. 1597), Kemâlâtî Mehmed (ö. ?), Paşasaraylı Fazlî Efendi (ö. 1626-27'den sonra), Esâsî (ö. 1631'den sonra), Cihâdî [IV. Murad devri şairlerinden (1623-1640)], Amasyalı Seyyid Hüseyin Efendi (Hüseynî) (ö. 1640-41'den sonra), Divitçi-zâde Mehmed Tâlib Üsküdarî (ö. 1685-86), Abdülhey Celvetî (ö. 1705), Nahîfî Süleyman Efendi (ö. 1738), Hulvî Abdullah Efendi (ö. 1746-47), Zâtî (?), Ahmed Arif (ö. 1772-73'ten sonra), Salâhi-i Uşşâkî (ö. 1782), Koçhisarî-zâde Süleyman Tâlib (ö. 1793-94), İsmail Müfid Edendi (ö. 1803), Sûzî Ahmed Efendi (ö. 1830), İvranyalı Abdurrahîm Kâdirî (ö. 1865), Re'isü'l-İhtisâb Şerîf Mu'tasım el-Buhârî (ç. 1876-77'den sonra), Halepli Kudsi-zâde Kadri (ö. 1891), Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1892), Kenan Rifâî (ö. 1950), Sayrafî (ö. ?), Safâyî

Mustafa b. Ali (ö. ?), Tûrâbî (ö. ?), Na'imî (ö. ?), Ali b. İsmail Babadağî (ö. ?), Hafız Mehmed Hayri Efendi (ö. 1924'ten sonra).

Yukarıda kronolojik olarak sıralanan tercüme ve şerhler dışında mütercimi/şârihi belirsiz birçok eser bulunmaktadır. Ayrıca yazma eser kütüphanelerinde henüz ortaya çıkarılmamış veya neşredilmemiş birçok şerh ve tercüme de mevcuttur. Bu bağlamda bu çalışmaya konu olan Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum *Kasîde-i Bürde* tercümesi ilgili literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışmada önce Yahyâ b. Abdullâh hakkında elde bulunan bilgiler sunulacak, daha sonra söz konusu manzum tercüme şekil ve muhteva açısından incelenecektir. Çalışmanın sonunda yazma nüshalardan hareketle tercümenin çeviri yazılı metnine yer verilecektir.

2. Yahyâ b. Abdullâh ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi

2.1. Yahyâ b. Abdullâh

Yahyâ b. Abdullâh hakkında kaynaklarda kesin bilgilere ulaşılamamakla birlikte, ortaya koyduğu eserlerden hareketle 16. yüzyılın ortalarında doğduğu ve 17. yüzyılın başlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Yahyâ b. Abdullâh'ın şimdiye kadar tespit edilebilen *Şerh-i Kasîde-i Münferice*³ ve *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr*⁴ adlı eserleri, onun edebî ve ilmî kişiliğini anlamada en önemli referans noktalarıdır. Bu bağlamda onun I. Ahmed (1603-1617) devrinde yaşadığı ve Mısır'da defterdarlık yaptığı, yukarıda zikredilen eserleri yazdığı, bu eserleri yazdığında da ömrünün sonuna yaklaştığı (Sönmez, 2024, s. 178-179) dışında hayatı ile ilgili kesin bir bilgi henüz mevcut değildir. Bununla birlikte taranan kaynaklarda Yahyâ b. Abdullâh olma olasılığı yüksek kişilere de rastlanmıştır.

Yapılan arşiv taramalarında Yahyâ b. Abdullâh'ın eserlerini kaleme aldığı döneme yakın tarihlerde Mısır'da defterdarlık görevine atanmış Yahyâ Efendi adında birine rastlanmıştır. Bu kişinin şârih Yahyâ b. Abdullâh olma olasılığı yüksektir. Bu belgedeki bilgiye göre defterdar Yahyâ Efendi, Mısır beylerinden olup Trablusgarp seferine katılmış, sefer sonrasında Sakız Adası'nda kışlamıştır. Burada bulunduğu sırada Mısır defterdarı olarak tayin olunmuştur (Bab-ı Asafî, Mühimme Defteri, BOA. 67/194).

Ömer Rızâ Kakhâlê'nin *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcîmu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye* adlı biyografik eserinde Yahyâ b. Abdullâh ile aynı dönemde Mısır'da yaşamış Yahyâ b. Abdullâh adında bir müellif zikredilmiştir. Burada kaydedilen bilgiye göre fazilet sahibi saygın bir şahsiyet olan ve İmâmü'l-Kâmilîyye olarak tanınan Yahyâ b. Abdullâh, 1606 yılında vefat etmiştir. Müellifin çeşitli eserler üzerine yazdığı şerhler bulunmaktadır. Bu şerhlerden biri İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin (ö. 1085) *el-Varakât* adlı eserine yaptığı şerhtir (Kakhâlê, 1993, s. 103). Kakhâlê'nin verdiği bu bilgilerin kaynağı Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin (ö. 1699) *Hulâsatü'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşer* adlı biyografik eseridir. Muhibbî'nin eserinde, söz konusu Yahyâ b. Abdullâh hakkında daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Buna göre Yahyâ b. Abdullâh, Mısırlı olup Şafii mezhebine mensuptur. Aklî ilimlerde mahir bir şahsiyet olan müellif, keskin bir zekaya sahiptir. Hocaları arasında dönemin ünlü âlimlerinden Şehâbeddin Remlî (ö. 1550) ve oğlu Şemseddin Remlî (ö. 1596) yer almaktadır. 1015 yılının Cemâziyelevvel ayının 12.

³ Eser hakkında yapılan bir inceleme için bk. (Kara, 2021, s. 10-18).

⁴ Eser hakkında yapılan bir çalışma için bk. (Sönmez, 2024, s. 169-192).

gününde (15 Eylül 1606) yaklaşık 90 yaşındayken vefat etmiştir (Muhibbî, 1284/1867, s. 489).⁵

Yahyâ b. Abullâh'ın eserlerinde verdiği bilgilerden hareketle, yukarıda zikredilen kaynaklarda bahsi geçen kişi(ler)in çalışmamıza konu olan Yahyâ b. Abdullâh olma olasılığı oldukça yüksektir. Ancak arşiv belgelerinde zikredilen defterdar Yahyâ'nın ilmi yönü hakkında, biyografik eserlerde zikredilen müellifin ise mesleği hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemesi konu ile ilgili kesin bir yargıya varmamızı engellemektedir.

2.2. Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi'nin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelemesi

Yahyâ b. Abdullâh'ın çalışmaya konu olan eseri esasında *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhidir. Şerh ve tercüme faaliyetleri uygulama bakımından birbirinden ayırdılar. Tercüme, kaynak bir metnin hedef dile aktarılması iken; şerh, bir metnin herkesçe bilinmeyen yönlerini açıklamak demektir. Geçmişten günümüze çeşitli yöntemlerde müstakil olarak şerh ve tercüme çalışmaları yapılmıştır.⁶ Ancak bazı metinlerde şerh ve tercüme faaliyetlerinin içi içe geçtiği de görülmektedir. Özellikle farklı dilde bir metne yapılan Türkçe şerhte, şerhin doğası gereği ya da şerh faaliyetinin amacı olarak tercüme olgusu da devreye girmektedir. Böylece müstakil tercümelerin yanında, şerh metninin bir parçası olan ya da şerh metnine eklenmiş manzum tercümeler de ortaya çıkmıştır. *Kasîde-i Bürde* özelinde ilk örneklerini Anadolu sahası dışında Hüseyin b. Hasan Kemâlüddîn el-Harezmi'nin *Keşfü'l-Hüdâ* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhi ile Anadolu sahasında Le'âlî'nin Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhinde gördüğümüz bu uygulamada şârihler, kaynak metni filolojik ve anlamsal yönden açıkladıktan sonra metni manzum olarak tercüme etmişlerdir (Yazar, 2023, s. 502-510). Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum *Kasîde-i Bürde* tercümesi de bu tarz bir tercümedir.

Yahyâ b. Abdullâh, şerh ettiği her beytin sonunda “tercüme” veya “tercüme-i beyt” başlığı altında beyitlerin Türkçe manzum tercümelerine yer vermiştir. Bu bölümde ayrıca “beyt” başlığı altında Hâfız Şeref'in (ö. ?) kaleme aldığı manzum Farsça tercüme de yer almaktadır. Bununla birlikte eserin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515 ile Çelebi Abdullâh 308 numaralarında kayıtlı iki nüshasının derkenarında “tercümetün li-kâ'ilîhi” başlığı ile Le'âlî'nin manzum Türkçe tercümesine de yer verilmiştir. Hatta şerh metninin belli kısımlarında kaynak metnin, şiirin ana dili olan Arapça ile yeniden ifade edildiği de görülmektedir. Böylece şârih, eserini salt bir açıklama metninin ötesine geçirek çok dilli ve çok katmanlı bir anlam aktarımı sunan önemli bir çalışma hâline getirmiştir.

Yahyâ b. Abdullâh, *Kasîde-i Bürde*'nin 161 beytini de şerh ve tercüme etmiştir. Şerh metninin son bölümlerinde farklı nüshalarda birkaç beytin daha yer aldığını “Ba'zılar da bu bu kâşide-i mübarekenün âhirine iki beyt soñradan ilhâk eylemişlerdür (260^b).” ifadeleriyle belirten şârih, bu beyitleri “Mâdâm ki ol lafz beyninde yedi sekiz ve toköz mısra' geçmeyince diyü irtikâb eylemekden îbâ idüp îrâd eylediler bu fakîr ü haķîrî'l-muhtâc ilâ merhâmeti Rabbü'l-gaffur da bu bunlara iktidâ idüp tercüme olınmadı (260^b-261^a).” diyerek şerhe dahil etmediğini

⁵ Aynı müellif ile ilgili Hayreddin ez-Zirikli'nin *el-A'lâm Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-ricâl ve'n-Nisâ mine'el-Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikîn* ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyetü'l-Ârifin, Esmâ'ü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin* adlı eserlerinde de benzer bilgiler yer almaktadır (Zirikli, 2002, s. 155; Bağdatlı İbrahim Paşa, 1955, s. 531).

⁶ Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Yazar, 2011).

belirtmiştir. Kaynak metin olan *Kasîde-i Bürde*'nin aruz vezni *müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilü'dür*. Ancak Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum tercümesi son derece ölçsüz bir vezinle kaleme alınmıştır. Öyle ki beyitlerin mısraları arasında bile hece bakımından büyük farkların bulunduğu örnekler de mevcuttur. Örneğin kasidenin 66. beytinin tercümesinde ilk mısra ile ikinci mısra arasındaki hece farklılığı şu şekildedir:

*Şağır u kör olup ne işitdiler
Ne korku buldılar ne nazar-ı beşâreti* (b. 66)

Yine kasidenin 83. beytinin tercümesinde iki mısra arasındaki hece farkı belirgin bir şekilde görülmektedir:

*Rü 'yâda ol evvel idi ki irdi nübevveti fâş
Pes anda münker olmasa velî rûşen hâli muhtelimi* (b. 83)

Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum tercümesi, kafiye konusunda vezne göre daha tutarlı bir görüntü sergilemektedir. *Kasîde-i Bürde*'nin revî harfi olan "mim" yerine revî harfi "te" olan mücerred kafiye ile "ye" redifini kullanan şâir, bazı beyitlerde bu kullanımın dışına çıkmıştır. Nitekim 83. beyitte "muhtelim", 124. beyitte "idici", 147. beyitte ise "kadem" kelimelerini kafiye olarak kullanmıştır. Bu kelimelerden "muhtelim" ve "kadem" kaynak metinden olduğu gibi alınmıştır. Şârihin böyle bir uygulamaya gitmesi, muhtemelen beytin anlamını bozmamak içindir. Tercümede şârihin kafiye yapmak için kullandığı kelimelerin çeşitliliği de dikkat çekmektedir. Bu durum onun kafiye bulmakta zorlanmadığını göstermektedir. Ancak yer yer bazı kelimelerin mükerrer kullanıldığı da görülmektedir. Söz gelimi "da' vet", "kat", "râhat", "rahmet", "töhet" kelimeleri üçer kez, "adâvet", "alâmet", "et", "heybet", "hezîmet", "hidmet", "hikmet", "inâyet", "isâmet", "istikâmet", "itâ' at", "kıymet", "naşîhat", "nisbet", "şefâ' at", "şikâyet", "zulmet" kelimeleri ise ikişer kez tercih edilmiştir.

Yahyâ b. Abdullâh'ın, beyitlerin tercümesinde zaman zaman kaynak metnin kelimelerinden faydalandığı görülmektedir. Metnin muhtevasına uygun bir şekilde bazen bu kelimeleri doğrudan kullanmış bazen de kelimenin istikâkını kullanmıştır. Şârih özellikle özel isimlerde ve kalıp ifadelerde, kelimeleri kaynak metinde olduğu gibi kullanmayı tercih etmiştir. Bunun yanında bazı kelimelerin Farsça karşılığını da tercih etmiştir. Bu kelimeler çoğunlukla Osmanlı kültür dairesinde yaygın olarak kullanılan Farsça kelimelerden oluşmaktadır. Bu duruma örnek olarak birkaç beyit gösterebiliriz. Kasidenin ilk beyti olan

امِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بَذِي سَلَمٍ
مَرْجَتْ دُمْعًا جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بَدَمٍ

beyti Yahyâ b. Abdullah tarafından

*Yâd itdüñ mi Selem'deki meḥābīb ülfeti
Ki ḥūn-âb giryē ile saçarsun gözden 'abreti* (b.1)

şeklinde tercüme edilmiştir. Bu beyitte öncelikle "it-", "saç-", "göz" gibi Türkçe kökenli kelimeler göze çarpmaktadır. Şârih, özel bir isim olan "Selem" sözcüğünü olduğu gibi nakletmiştir. Burada dikkat çeken nokta kaynak metinde geçen ve gözyaşı anlamına gelen "دمع" (dem') kelimesinin hem Arapça "'abret" hem de Farsça "giryē" kelimeleriyle ifade edilmiş olmasıdır. Bununla birlikte kan anlamında gelen "دم" (dem) sözcüğü Farsça

karşılığı olan “hûn” kelimesiyle tercüme edilmiştir. Hatırlamak anlamına gelen “تَذَكَّرُ” (tezekkür) kelimesi de yine Farsça kökenli bir kelime olan “yâd” olarak tercüme edilmiştir.

35. beyitte şârihin ağırlıklı olarak kelimeleri kaynak metinde olduğu gibi kullandığı görülmektedir. Nitekim,

نَبِيُّنَا الْإِمْرَ النَّاهِي فَلَا أَحَدَ
أَبَرُ فِي قَوْلٍ لَا مِنْهُ وَلَا نَعَمَ

beytinin tercümesi

Peyamber oldu emr ile nehyûn o şâhibi
Gayrı ider mi lâ vü ne‘amda maķālatı (b. 35)

şeklinde yapılmıştır. Burada kaynak metinde geçen “نَبِيٍّ” (nebiyy) kelimesinin karşılığı olarak Farsça kökenli “peyamber” kelimesi kullanılmıştır. “emr”, nehy”, “lâ” ve “ne‘am” kelimeleri kaynak metinden doğrudan alınmıştır. Ancak kaynak metinde geçen “قَوْلٍ” (kavl) kelimesi yerine, onunla aynı kökten türemiş olan “maķālat” kelimesi kullanılmıştır. Manzum tercümede yukarıda bahsedilen uygulamalara çok sayıda örnek gösterilebilir.

Yahyâ b. Abdullah’ın kelime kullanımı ile ilgili bir diğer önemli husus yer yer Türkçe arkaik kelimelere yer vermiş olmasıdır. Şârih; 4. beyitte “idiser”, 8. beyitte “komaz”, 10. beyitte “özge”, 16. beyitte “önegü” ve “uyan”, 19. beyitte “od”, 27. beyitte “ayıt-”, 44. beyite “ululugıl”, 63. beyitte “söyün-” vd. ifadelerini kullanarak Türkçenin zenginliklerini de eserine yansıtmıştır. Bu tür arkaik kelimelerin kullanılması, hem metnin okuyucu tarafından anlaşılabilirliğini artırmak hem de Türkçenin edebî bir dil olarak kullanımını göstermek bakımında önemlidir.

Yahyâ b. Abdullâh’ın, manzum tercümesini oluştururken büyük oranda Le’âlî’nin etkisinde kaldığı söylenebilir. Şârihin, Le’âlî gibi şerh sonrası Türkçe ve Farsça tercümelere yer vermesi, her iki tercümede de revî harfi “te” olan mücerred bir kafiye’nin bulunması, dahası bu kafiyelerde kullanılan kelimelerin büyük oranda aynı olması bunun en büyük kanıtıdır. Ayrıca eserde, Le’âlî’nin tercümesiyle neredeyse birebir aynı beyitlere rastlamak da mümkündür. Buna bir örnek olarak Le’âlî’nin,

İy Hak resûli câhuna yokdur benimle dîk
Ol dem ki ol kerîm ide mahlûka ni‘meti (b. 154) (Yazar, 2024, s. 244)

beyti Yahyâ b. Abdullâh’ta,

Yâ Resûlullâh câhuña yokdur benümle dîk
Ol dem ki ide tecellî maķlûka ism-i ni‘meti (b. 153)

şeklinde geçmektedir. Yine Le’âlî’nin,

Anlar sanurlar-idi hammâmeyle ‘ankebût
Saklanmak için gelmedi hayru’l-beriyyeti (b. 78) (Yazar, 2024, s. 170)

beyti Yahyâ b. Abdullâh’ta,

Zann itdiler kebûterle ‘ankebûti kim
Hıfz itmesine gelmedi hayru’l-beriyyeti (b. 78)

şeklinde geçmektedir. Yukarıda verilen beyitler Yahyâ b. Abdullâh’ın, Le’âlî’den ne denli etkilendiğini gösteren örneklerden sadece birkaçıdır. Tercümelerin tamamına

bakıldığında bu etki daha açık bir şekilde görülecektir. Zira her iki tercümenin de kafiyelerinde çoğunlukla benzer kelimeler kullanılmıştır. Bununla birlikte her ne kadar yukarıda Yahyâ b. Abdullâh'ın tercümesinde serbest bir aruz vezni kullanmış denilse de bazı beyitlerin Le'âl'nin tercümesinin vezni olan *me'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* veznine uydurulmaya çalışıldığı da görülmektedir:

*Sevdâya nice münkir olursuñ ki üstüñe
Kıanlu yaşıñla derdüñ iderler şehâdeti* (b.6)

*Atuñ önegüsin nitekim döndürür uyan
N'olaydı redd ideydi nefsdan çalâleti* (b. 16)

Görüldüğü üzere Yahyâ b. Abdullâh, kasidenin biçimsel özelliklerinden ziyade anlamın doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarılmasına ağırlık vermiştir. Bu doğrultuda Yahyâ b. Abdullâh'ın tercüme yöntemi, anlamı öncelikli kılan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Şârihin bu yaklaşımı özellikle dinî ve tasavvufî yönü ağır basan metinlerin tercümelerinde anlamın korunmasını ön planda tutan bir yöntem olarak düşünülebilir. Bu da metnin mesajını eksiksiz bir şekilde aktarma gayretinin bir göstergesidir. Dolayısıyla Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum tercümesi, klasik tercüme geleneği içinde anlam merkezli bir tercüme olarak değerlendirilebilir.

3. Nüsha Tavsifi

Yahyâ b. Abdullâh tarafından 26 Safer 1013 (24 Temmuz 1604) tarihinde kaleme alınan ve İmâm Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde'sinin* hem şerhini hem de manzum tercümesini ihtiva eden eserin yazma eser kütüphanelerinde şimdiye kadar tespit edilmiş üç nüshası mevcuttur. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515'te kayıtlı olan nüsha diğer nüshalar içinde eksiksiz olan tek nüshadır. 23 satır, 252 varaktan müteşekkil olan nüsha, talik⁷ yazı türü ile yazılmıştır. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Çelebi Abdullah 308'de kayıtlı nüsha ise 19 satır ve 292 varaktan oluşmuş ve nesih yazı türü ile yazılmıştır. Nüshada 1b-2b, 10a-15b ve 18a-25b arası yapraklar boştur. Üçüncü nüsha olan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi 15 Hk 1107'de kayıtlı nüsha ise 19 satır, 329 varaktan oluşmakta olup nesih yazı türü ile yazılmıştır. Bu nüshanın baş sayfalarında da eksiklikler bulunmaktadır (Sönmez, 2024, s. 180).

4. Çeviri Yazılı Metin⁸

1. Yâd itdün⁹ mi Selem'deki mehbâbîb ülfeti
Ki hün-âb girye ile saçarsun gözden ' abreti
2. Yoḥsa berḳ mi göründi Kâzime'den yâ riḥ-i şabâ
Ki giderdi leme'ân İzam'daki zülmeti

⁷ Bu nüshanın yazı türü, tarafımızca daha önce hazırlanan bir çalışmada sehven "nesih" olarak yazılmıştır, bk.: (Sönmez, 2024, s. 180).

⁸ Çeviri yazılı metinde Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515 numarada kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Metinde nüsha farklarını gösterirken bazı kısaltmalar kullanılmıştır. Bu kısaltmalar şunlardır:

YB: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515 nüshası.

ÇA: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Çelebi Abdullah 308 nüshası.

BD: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi 15 Hk 1107 nüshası.

⁹ itdün mi: itmedün mi BD.

3. Gel girye kılma çeşmüne disem döker yaşuñ
‘Aklıñı dir disem dilüñ arturdı rafeti
4. ‘Āşık ki bağıru yaşlu gözi yaşludur
Pes¹⁰ nice nihân idiser ol maḥabbeti
5. ‘Aşkdur aınduran saña mesken daḥı vaṭan
‘Aşkuñ ağıtdı gözden aḡan āb-ı ḥasreti
6. Sevdāya nice münkir olursuñ ki üstüne
Ḳanlu yaşuñla derdüñ iderler şehādeti
7. Hem ‘aşk yazmış iken şaru kızıl envā‘ rengin
Sürḡ ḥadd ile zerd rū‘ıñ gösterür ‘alāmeti
8. Geldi ḥayāl-i yār uçdı gözümnden benüm menām
Sevdā iken derd virür ḡomaz ḥuzūr rāhatı
9. Ey şol ki ‘āşık oldıḡuma ṭa‘n ider benüm
İnşāfuñ olsa ‘afv-ı ‘özü ider idüñ melāmeti
10. Gizlüce sırr-ı aḥvālüm cümle saña yetişdi
Ġammāzdan özgedür dem itdüm ḡatı şikāyeti¹¹
11. Şol virdüḡin naşīḡati ḡuşuma ben ḡoymadum
‘Āşık olan kimesne ṭutar mı naşīḡati
12. Pend itdi pīrüm aña töhmet eyledüm
Lāyık mı şeyḡüne kişi kim ide töhmeti
13. Nefs-i emmārem olmadı ıslāḡ pend ile
Pīr-i kühen nezīreti başdı cehāleti
14. Ḳondı geldi başıma mihmān-ı muḡteşem
Kār-ı nikū ile idemedi ziyāfeti
15. Bilsem ki müy-ı sefid-i sere ḡürmet idemem
Püşīde-i siyāḡa şalardum o şeybeti

¹⁰ pes: sen BD.

¹¹ şikāyeti: -ÇA.

16. Aţuñ önegüsin nitekim döndürür uyan
N'olaydı redd ideydi nefsdan dālāleti
17. Cürm ü günāhı keşretle gönül şehvetin dileme
Kuvvet bulur ta'āmla nefs ehlinüñ şehveti
18. Nefs tıfl-ı radī'e beñzer kovarsañ emer müdāmī
Südden keserseñ öğrenür ider dā'im kanā'ati
19. Men'e eyle nefsüñi şaķın anı kılma velī
Hākim kılursañ kendüñe od virür yeşimeti
20. Koma ki nefsüñ otlaya kendü kolayına
Mer'âyı tatlu bulduğı vakit güd isāmeti
21. Şirīn gelür bu nefse nice cereb ü aţ'ime
Şoñ ucu zehr olur anuñ yağlu lezzeti
22. Ac olma toķluğa tama' itme miyāne ol
Ey nice maķmaşa getürür nice tühmeti
23. Ekl-i harāmuñ añ iki gözün kan ağlasun
Cürm-i selef içün döğünüp kıl nedāmeti
24. İblīs ü nefse uyma şaķın serkeş ol yürü
Güş itme pendlerini kıl anlara töhmeti
25. Mekk ü hīle tuzāğın görür iken anlardan
İtse huşūmetle hakemi itme anlara iţā'ati
26. Estağfirullāh ol sözüme ki olmaya 'ameli
Nesl-i 'aķīmdür andan iderüm inābeti
27. Gel nefis iyü ol didüm rast olmaduñ
Saña ben¹² ne yolla itdirüben(?) istiķāmeti
28. Mevt gelmedin evvel eylemedüñ nāfile azuķ
Yok hem şalāt [u] şavm illā farīzati

¹² ben: -ÇA.

- 29.Uyku uyumayan giceler sünnetin kodusu
Pây-ı şerîf şişden iderdi şikâyeti
- 30.Aç olduğınca bağrını bağlardı muhkem ol
Şalınmasun diyü ol sengüñe¹³ hâreti (?)
- 31.Altun u gümüş iki ulu tağı idüp Hudâ
‘Arz itdi bakmadı bulara¹⁴ kıldı nefreti
- 32.Bakmaz ol zarûrete şaklardı zühdini
Hiç olmuş idi aña zarûret hoş ‘işameti
- 33.Ol kim olmasaydı olmaz idi cümle kâ’inât
Pes ol nite da‘ vet ideydi zarûreti¹⁵
- 34.Cin ile inse seyyid olup iki ‘âleme
Nâmı Muhammed ‘Arab u ‘Acem kıldı da‘ veti
- 35.Peyamber oldı emr ile nehyüñ o şâhibi
Gayrı ider mi lâ vü ne‘ amda maqâlatı
- 36.Maḥbûb-ı Hâk’dur ol ki bizi cümle korkudan
Kurtarup ehl-i maḥşere ide şefâ‘ atı
- 37.Münkatı‘ olmaz tutarsan şer‘ ini hemân
Kim toğru rāh-ı Hâk’dur ol itdügi da‘ veti
- 38.Cümle nebîye hulk u halkda sebkat eyledi
‘İlm ü keremde ḥod bulunur var mı nisbeti
- 39.Bārān-ı cûdı raşfı vü deryası ğarfeti
Cümle nebîler andan umarlar şefâ‘ atı
- 40.Haddince her biri tırup ümmid ider bulur
Bir nokta ‘ilm ü hem dahı bir şekl-i ḥikmeti
- 41.Kıldı ḥabîb kendüye enfās-ı ḥalîkı
Çün bî-naẓîr oldı anuñ ma‘ nâ-yı şüreti

¹³ sengiñe: sengile Ç.A.

¹⁴ bulara: bunlara BD.

¹⁵ Pes ol nite da‘ vet ideydi: pes ol cihânda nice diyeydi Ç.A.

42. Cümle şerikden oldı pāk meḥāsin ol
Olmaya ḥüsni cevherinüñ hiç kıymeti
43. ‘İṣā-yı ibn Meryem’e diyü küffār didügin
Di kâdir oldıguñ adarı aña medḥiyeti
44. Zâtın[a] ne deñlü dilerseñ ki
Nice gerekse kâdrine kıl hem celâleti
45. Faẓl-ı Resûl’üñ ola mı hiç ḥadd u ğāyeti
İrişmeye aña ziyān-āver ‘ibāreti
46. İ‘ cāzı olsa kâdr-i bülendi gibi anuñ
Zinde ideydi nāmı zıkr olındukda rimmeti
47. Sa‘b emri olmadı ki biz andan uşanavüz
Ḥayret irişe göñlümüze vire rîbeti
48. Fehm ma‘nâsında fūrū-mānde kaldı ḥalk
Bir ferd yok ki diyebileydi anuñ ḥaḳîkati
49. Dür olduğıçün kiçidür gözde âfitâb
Göz kamaşur yakını bakamaz şu‘lesi katı
50. Dünyâda kimse bilmeye anuñ ḥaḳîkatin
Ḥalk uyıkuda teselli bulur düşde rû‘yeti
51. Ḥalk-ı cihân anı ancak beşer bilür
Hem mümkinātuñ ol ḥayırlusı pes faẓîleti
52. Nurından iktibās eylediler anuñ
Cumhūr-ı enbiyâ ki getürdiler mu‘cizâtı
53. Ol mihr-i faẓlu kevkebidür rusûl [ü] enbiyâ
Ḥalka kıomazlar inmesüne¹⁶ küfr ü zulmeti
54. Ḥüsni kemâl-i müşt Emil bişr ile müttesim
Ne ḥalk olur bu ki aña Ḥaḳḳ virdi zîneti
55. Nürdur nebtde bedr gibi şerefde keremde hem

¹⁶ inmesüne: itmesüne BD.

Deryâ-yı bî-kerân dehr gibi himmeti

56.Gösterür idi müfredâtı hâlinde hayl u ger hışm

‘ Asker içini gūyâ tutmuşdı küllî celâleti

57.Dürr-i semîn olurdı andan âşikâre

Açsa dehânın itse kaçan ibtisâmeti

58.Hoş-büy-i türbe-i nebî gibi ne olur

Bahtlu ol ki yiyleyüp öpe o türbeti

59.Anuñ öñi vü şoñi vü hem tîb-i enşarı¹⁷

Ol gicede belürdi ki oldu vilâdeti

60.Ol kavm-i Fûrs bilüp niķam irişür diyü

Fûrs ehline irdi bu remz-i ferâseti

61.Küfrüñ bozıldı cem‘ -i nizâmı tağıldı hem

Eyvân-ı Kisrâ şekķ olıcaķ gitdi tākati

62.Āteş-perestüñ odı söyüñdi hem ol gice

Hem Sâve nehri kesildi¹⁸ döñdi añla hikmeti

63.Ol gice şuları o Sâve’nüñ buhayratı

Geldi şuya gelenler şusız ķalup iken ķatı

64.Āteşde var idi şanasın āb-terligi

Āb içre āteşüñ vardı ģam ģarâreti

65.Sâtı‘ olduķda nūr çağırıp dirdi cinler

Zāhir ü bāṭın oldu ‘ iyan ma‘ nâ vü kilmeti

66.Şağır u kör olup ne işitdiler

Ne ķorku buldılar naķar itmediler beşareti¹⁹

67.Kāhin ģaber virdi şavķda bu ‘ alâmeti

Olmaz hiç bu egri dîniñizüñ istikâmeti

68.‘ Aynıla āsumānda şühübi görüp bunlar tamām

¹⁷ enşarı: enşarını ÇA.

¹⁸ {dk geçdi yire} YB: -ÇA, -BD.

¹⁹ {dk ne kelâm-ı beşareti} YB: -ÇA, -BD.

- Hem yire düşmüş idi bularuñ cümle putı
- 69.Feth oldu rāhı cümle şeyātīn-i münhezim
Vaḥy yolından cümlesi andı buldılar hezīmeti
- 70.Şān Ebrehe dilāveri aşḥāb-ı fīl veş
Yā kavme seng atduğı Maḥmūd rāḥatı
- 71.Tesbīḥ kıldı keffinde çün ḥūt-ı mültekim
Şoñ atdı anı ki teḥī ḳaldı ḥaşveti
- 72.Gönlü ağaca gel didi sa‘y ile geldi
Köklerin yire sürerek ḳabūl itdi da‘veti
- 73.Yol üstüne ağac budağı şān yazardı²⁰ yazı
Bir satır-ı ḥaṭṭ-ı ‘acāyib anuñ ol kitābeti
- 74.Ebr aña sāye-bāndı her ḳande gitse ol
Gün ıssısından iderdi aña ḥidmeti
- 75.And iḳerüm şekākına ol çār-deh meḥūñ
Mihr-i münīr ḳalbine var idi nisbeti
- 76.Ġārı ihāṭa eyledi ḥayr u kerem hep
Küffāruñ çeşmi görmedi var imiş ‘amāyeti
- 77.Kehf içre idi Şıdḳ’la Şıddīk-i yār-i ġār
Kimse bu yirde ḳılmamış didiler ḥiç iḳāmeti
- 78.Zann itdiler kebūterle ‘ankebūti kim
Ḥıfz itmesine gelmedi ḥayru’l-berıyyeti
- 79.Ḳat ḳat demūr zırhlara yüce ḥişārlara
N’eyler şıgıñup ol ki ola Tañrı vıḳāyeti
- 80.Ne kıldı dehr zulmını ne kimseye güc eyledi
Şıgıñan aña buldı ḥavādişde rāḥatı
- 81.Ben andan eylemedüm ġına’d-dareyn arz u ṭaleb
El öpmedin diñürdi a‘ṭā-yı bī-nihāyeti

²⁰ yazardı: yazdı BD.

82. Rü'yâsı vahy olınuğını inkâr eylemegil
Zirâ kim albin ol uyumazdı dili rûşen nevmeti²¹
83. Rü'yâda ol evvel idi ki irdi nübevveti fâş
Pes anda münker olmasa velî rûşen hâli muhtelimi
84. Tebârekallâh kesbiyle olur mı vahy hiç
Pes enbiyâya ayb diyü itme töhmeti
85. Mübârek desti iricek nice hasteye
Buldı şifâyı hâll idüben nice ribatı
86. aht yılı sebz ile idüp ihyâ du'âsı
Efhemde zâhir oldu amu halka urreti
87. Bathâları çün tecrübe kılduñ maar ile
Seyl-i 'Arim'i sen yâ buhûr 'aıyyeti
88. Mihmânuñ âteşi gibi kim yakılır gice
Olur bedîd her ser-i kûh üzre âyeti
89. Lü'lü' ki nazm olınsa²² olur hüsni daı ziyâd
Manzûm olmasa daı olmaz naışeti
90. Medine ol şehüñ ne dırâz idesün sözi
Kim luf ile keremdür anuñ dâ'im 'âdeti
91. Evvel ögülmüş olan olur pes adîm ol
Yâ nice olsa âyet-i ur'an hıdâyeti
92. avm-ı 'Âd u avm-ı İrem ü Me'âd-ı zü'l-'imâddan
Virdi haber bize içirüben tatlu şerbeti
93. Mensûh oldu cümle rusûl mu'cizâtı lîk
ur'an haşır olunca ider halka naıhati
94. Mukemedür âyâtı tebdîl ü tayîrden masûn
Her bir şaıye hâll idüben cümle şübheti

²¹ {dkc 'Âdeti} YB: -A, -BD.

²² olınsa: olsa BD.

95. Ceng ü cidāl bunları itmedi ebed
İzhār-ı ‘ acz idüp qodı a‘ dā ‘ adāveti
96. Şol ziyāde ğayūruñ reddi gibi haremnden
Döndürdi hep mu‘ arızı vech-i belāġati
97. Deryā temevvücünden anuñ ma‘ nāsı füzūn
Var fevq-i cevherinde ħüsn bahāsı kıymeti
98. Olmaz ‘ acā’ ibinde anun ħadd u ‘ add ebed
Hem anı bisyār kırā’at iden bulmaz hiç melāleti
99. Nūrlandı çeşmi kırā’at-ı Qur’ān iden didüm
Ĥabl-i metīndür ana muḥkem yapış qatı
100. Qur’ān’ı lezā ħarāretinden ħavf idüp okısañ
Şöyündürür ol ħarāreti virür bürüdeti²³
101. Ol ħavz-ı Kevşer’den yunan kişinüñ yüzi aġ olur
Şol ‘ aşīnūñ ki faḥm gibi ola zav’eti²⁴
102. Mīzān-ı ma‘ dilet dūrür āyāt-ı Qur’ān hem şırāt
Yoḡdur ider kimse maḥlūqdan anuñ gibi ‘ adāleti
103. İnkār iderse ḥāsud aña sen ‘ aceblenme
Cāhillüğün qomaz var iken hoş ḥazāqati
104. Ĥürşid nūrını görmez çeşmi ağrıyan
Gelmez lezīz tatlu şu olan seḳāmeti
105. Yā şol ḥayırlı kim sa‘ y idüp ḥaremne qaşd ide
Yalın ayaq sür’at idüp yā altında rüsūmeti
106. Yā şol āyet-i kübrā ki mu‘ teberīnūñ a‘ lā nişānı
Hem ol ni‘ met-i ‘ uzma muġtenimlerūñ ulu ġanīmeti
107. İtdūñ çü seyri bir gice Akşā’ya Ka‘ be’den
Mānend-i bedr ki²⁵ gide qarañuda seferreti

²³ bürüdeti: vürüdeti BD.

²⁴ Şol ‘ aşīnūñ ki faḥm gibi ola zav’eti: -BD.

²⁵ ki: -ÇA.

108. Mi' râc'dan çü menzil-i kavseyne irişüp
Bulmadı kimesne böyle ne bilür bu rütbeti
109. Tağdîm kıldı cümle enbiyâ' vü rusûl seni
Mağdûma kılduğı gibi hüdâm hîdmeti
110. Kaṭ' eyledüñ bir mevkib ile tâ yedi kat semâdan
Hem nisbet saña iderlerdi bu cümle râ'iyeti
111. Kurbet maḳâmı kaşd idene cây-ı mürtefi'
Müstebiklere dağı komaduñ hadd u ğâyeti
112. Koḍın maḳâm-ı 'âliye gibi iken aşğa katı
Hem müfred ü 'alem gibi nidâ olıñduñ ḳadr u rif' atı
113. Esrâra irişüp *ente ve Rabbike*²⁶ maḳharına
Düşdüñ gözleründen ihtifâ gizlü vuşlatı
114. Faḫruñ tecävüz eyledi faḫr ehlini ḳamu
İrdüñ hüdâya virmedi bir kimse zaḫmeti
115. Kimse ṭaşavvur ide mi ḳadr-ı refî' inî
Yâ bâr-gâh-ı Ḥaḳ'dan iren dürlü ni' meti
116. Yiter bize beşâret eyâ ümmet-i nebî ki
Rükn-i ḳavî durur bize Ḥaḳ' uñ 'inâyeti
117. Çün ekrem-i rusûlle bizi da' vet eyledi
Sâ'ir ümemden oldu bize Ḥaḳḳ 'inâyeti
118. Öksüz ḳoyunları niçe ürkütse bir âvâz
Ḳorḳutdı ḳalb-i düşmeni peygâmbir bi'seti
119. Heycâ gününde itse 'adûlar ile ḳıtâl
Ḳaşşâb miḫi gibi dizüp süñüye eti
120. Nolaydı girmeyeydüñ anuñ eline diyü
Ḳartal u kerkes yidügi ete iderlerdi ğıḫatı

²⁶ "İsrâiloğulları, "Ey Mûsâ! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla girmeyeceğiz. **Sen ve rabbın** gidin savaşın; biz burada oturacağız!" dediler." Maide 5/24. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/690/21-26-ayet-tefsiri> [Erişim Tarihi: 14.03.2025]

121. Nice günler mürûr idüp şaymazdılar meger
Ol ay eşhür-i hürum ola ki var anuñ hürmeti
122. İslâm dîni evlerinüñ önünde dayf oluban
Şol karimle ki lahm-ı a' dāyı dışı eti
123. Deryâ mişâli esble leşker-i keşîri ol
Emvâcdan şecâ' at eri idi sâbiḥati
124. Her müntedib Ḥaḫḫa Allāh içün muḥtesib
Her biri ḥaml idüp küfrün aşlını ḫam' idici
125. Tâ geldi bunlaruñla mevşûletü'r-raḥim
Gitdi gurbet zamānı ey ehl-i İslām milleti
126. İslām milletine olup ḥayr-i ba' l-i eb ol
Ḳomadı hem yetīm idüben ḥoş kefāleti
127. Kūh-ı ' azīmler idi şoruñ toḫuşanlara
Ne vechle bulara görünmişlerdi heybeti
128. Bedr [u] Ḥuneyn'le olaruñ n'olduḡını şor
N'eyler idi fuşûl-i ḥatf vebādan veḫāmeti
129. Tiḡ-i muşakḫalı bular iderler idi ḥūn-ı sürḥle
Şimşîr çalduḡlarında bular müsevved limmeti
130. Ḥatṭ sūnūsiyle yazarlar idi ḥarf-i cism
Ḳalem terk itmedüḡin küffāruñ cismine noḡṭatı
131. Mümeyyiz idiler silāḥlular sīmāda
Selemden virdi itdüḡi gibi mümeyyez ' alāmeti
132. Nuşret-i nesīmi rāyiḥa-ı ṭayyibe saña irsāl idicek
Zehre-i ekmāmda sen zan ideydüñ kemiyyeti
133. Esb üzerinde mürtefi' yirde biten ağac gibi bunlar
Şiddet-i zabṭlarındandur deḡil ḥizāmılarınuñ şedd-i şiddeti
134. Nīm-i şaḫābeden ödləri şındıydı düşmenüñ
Seçemezler oldu ādemīlerden behīmeti

135. Meskeninde her bir esed havfla yatur
Uğrasalar aña ki Resûl ile nuşreti
136. Görmez velâyet ehli anuñ ğayr-ı münteşır
Hem ğayr-ı münkaşım anuñ ehl-i ‘adâveti
137. Şol şîr ki ininde kor hep enüklerini
Hırzı içinde kodı milletinüñ cümle ümmeti
138. Kur’ân’la cedel kılan atladı ol yabana
Bürhân ile olur mı ide bunlar huşûmeti
139. Ümmîde ‘ilm ü edeb yetîm olduğda mu‘ciz yiter
Kâr eylemedi kavmüñ aña câhiliyyeti
140. Şi‘r hıdmetinde şarf idüp ‘ömr-i güzeştimi
Ümmîdim oldur ide medîhüñ iķâleti
141. Şi‘r ile bu hıdmetüm taķlîd kıldı çün baña
Hedy oldı mevt içün boynunda anuñ ķilâdeti
142. Zeb ü²⁷ ‘işyân oldı baña bu ‘ömr hâşılı
Cehl ü²⁸ şabâvete çün iderdüm itâ‘ati
143. Dünyâyı dîne şatmağa ben sa‘y kılmadum
Nefsüm ticâretinde idüp çok hasâreti
144. Peşimândur ‘âcili âcile bey‘ eyleyen
Bey‘ ü şirâsı bâtıl anuñ ‘aķd ü selemeti
145. Peymân-şiken ben nebîden bozmadum
Kesb itdümse yok baña cinâyeti
146. Nâmım benüm Muḥammed vardur anunla zimmetüm
Ol çün ev(?) fı’l-halk ola ider bizümle zimmeti
147. Fazluñla elüm tutmazsa sen yevmü‘l-me‘âdda
Feryâd idüben diyem *yâ zellele’l-ķademi*

²⁷ ü: -BD.

²⁸ ü: -YB, -ÇA.

148. Hâşâ seni vesîle iden kâle nâ-ümîd
Yâhûd ricâ iden keremûn göre haybeti
149. Cānum hālâşına buluben hayr-ı mültezim
Medhînde şarf eyledüm ‘ömri ile fikreti
150. Hâke düşen faķîr aña ilticâ eylese olur bâý
Bārān yüce yirde bitürür hem ekmāmda münbiti
151. Māl aldı medh idüp Herim’i Züheyr
Lākin bu bendenün o degüldür irādeti
152. Yokdur benüm penāhum āyā Resûl’ün ekremi
O dem ki belā-yı ‘umūma gelüp ide nezleti
153. Yā Resûlallāh cāhuña yokdur benümle đıķ
Ol dem ki ide tecellî maḥlûķa ism-i ni‘meti
154. Bā’iş durur vücûduñ cihānā vü đarrete
Hem ‘ilmünden ba‘đ oldu levḥ ü kalem cümleti
155. Ey nefis ricāñı kaç‘ eyleme ulu cürm için
Ġufrān katında lemmece gelmez kebîreti
156. Kısmet idicek ol kerîm kamu ḥalka rahmeti
‘İşyānımızca umaruz irişe rahmeti
157. Yā Rab ümîzüm itme benüm ġayr-i mün‘akis
Hem ola bî-cürm ḥisābum kıl ḥıffeti
158. İki cihānda ḫulîña luṭf eyle kim anuñ
Şabrı ki ḫorḫulardan vire aña hezîmeti
159. Vir gel şalāt-ı dā’imede izn seḫābına
Tā ki yağdura dā’im Nebî üstüne rahmeti
160. Aşḫāb u āl tābi‘îne şalāt u selām ola
Hem tükā vü nükā vü ilm ü kerem bula rahmeti
161. Mādām ki bān ağacını tahrîk iledür şabā
Hem daḫı şād eyler üştüri şol ḫādî nağmeti

Sonuç

Bu çalışmanın temelini kütüphanelerde üç nüshasına ulaşabildiğimiz Yahyâ b. Abdullâh'ın *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı eseri oluşturmaktadır. Müellifin bu eseri, İmâm Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine hem şerh hem de manzum tercüme perspektifinden yaklaşan klasik şerh ve tercüme geleneği içerisindeki önemli eserler arasında yer almaktadır. Bu eser, bütün bir İslam coğrafyasının edebiyat ve kültür alanına etki etmiş *Kasîde-i Bürde*'nin filolojik tahlilinin yanında, anlam düzleminde içerdiği mesajı aktarmayı ve Hz. Peygamber'e duyulan derin muhabbetin daha anlaşılır hâle getirilmesini amaçlamıştır. Şârihin şerh metodu ve manzum tercüme üzerinde yaptığı uygulamalar, Osmanlı sahasındaki şerh geleneğinin zaman içinde kazandığı hüviyeti gözler önüne sermektedir. Şerh edilen her beytin ardından manzum bir tercüme sunulması, metnin anlaşılabilirliğini artırmanın yanı sıra, okuyucuya da metne farklı bir pencereden bakma imkânı sunmuştur. Bununla birlikte, eserde Türkçenin yanında Farsça tercümelere ve Arapça yorumlamalara da yer verilmesi, Osmanlı toplumunun çok dilliliğine ve entelektüel kültür birikimine işaret etmektedir.

Eserin iç yapısı incelendiğinde gerek şerh metninde gerek manzum tercümede Le'âlî'nin etkisinin Yahyâ b. Abdullâh üzerinde oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bu da klasik tercüme ve şerh geleneğinde belirli isimlerin ve çalışmalarının nasıl bir referans noktası oluşturduğuna dair önemli bir göstergedir.

Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum tercümesi biçimsel açıdan değerlendirildiğinde, şârihin belli bir aruz kalıbını takip etmek yerine daha serbest bir vezin anlayışını benimsediği görülmektedir. Bazı beyitlerin mısralarındaki hece sayısında görülen farklılık, şârihin geleneksel aruz yapısına tam anlamıyla sadık kalmadığının bir başka göstergesidir. Bununla birlikte, kafiye kullanımında vezne göre daha tutarlı bir yaklaşım görülmektedir. Ancak yine de yer yer kaynak metindeki bazı sözcükler, kafiye aynen muhafaza edilerek kafiye düzeninde aksaklıklara sebep olmuştur. Bu durum şârihin, tercümenin anlam bütünlüğünü koruma kaygısını göstermektedir.

Eserin dil kullanımı da dikkate değer unsurlar arasındadır. Yahyâ b. Abdullâh, yoğun olarak kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerin yanında Türkçenin arkaik kelimelerine de yer vermiştir. Bu durum metnin dil katmanlılığını artırmakla birlikte, Türkçenin zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Manzum tercümede olmasa da yekûn hâlinde şerh metnine bakıldığında Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatı hakkında kısıtlı da olsa bazı bilgilerin eserde yer alması, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatına dair kaynaklarda bulunan sınırlı bilgilerin yanında, şerh metninde kendisiyle ilgili verdiği ipuçları, müellifin biyografisini aydınlatmada yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ulaşılan bazı kaynaklardan müellifin -kesin olmamakla birlikte- hayatına dair bazı ipuçlarına ulaşılmıştır. Bu da klasik metinlerin, biyografik bir kaynak olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Şerh metinlerinde yer alan bu tür veriler, özellikle hakkında yeterli biyografik bilgi bulunmayan şahsiyetler için önemli bir tamamlayıcı kaynak niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma ile Yahyâ b. Abdullâh'ın hem edebî ve ilmî birikimi hem de tercüme ve şerh anlayışı hakkında önemli verilere ulaşılmıştır. Ayrıca, şârihin hayatına dair şerh metninde yer alan bazı verilerin biyografik açıdan değerlendirilmesi, klasik metinlerin biyografik araştırmalarda da değerli bir kaynak olabileceğini ortaya

koymuştur. Böylece, bu çalışma ile Yahyâ b. Abdullâh'ın eserine ve klasik şerh geleneğine dair yeni bir bakış açısı sunulmuş, alan yazına katkı sağlanmıştır.

Kaynakça

- Ak, M. (2019). *Şair ve Peygamber na't geleneğinde Hz. Peygamber imgesi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Ayçiçeği, B. (2020). *Necib Efendi'nin Kasîde-i bürde şerhi muhtasar tevessül inceleme-tevessül'le karşılaştırma-metin*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Ayçiçeği, B. (2024). *İmâm Bûsîrî'nin Hayatı, divan'ı ve kasîde-i bürde'si. Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 1: Nüshalar Edebiyata, Sosyal Hayata ve Sanata Etkisi*. B. Ayçiçeği (Ed.). İstanbul: DBY Yayınları.
- Bağdatlı İbrahim Paşa (1955). *Hedyyetü'l-ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (thk. Mahmud Kemal İnal ve Avni Aktuç), C. 2. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Canım, R. (2014). *Divan edebiyatında türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çetin, N. M. (2021). *Eski Arap şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çiçekler, M. (2006). Na't. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 32, s. 435-436). İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirayak, K. (2001). Kasîdetü'l-Bürde. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 34, s. 566-568). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hayreddin ez-Ziriklî (2002). *el-A'lâm Kamûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'el-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*, C. 8. Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn.
- Kara, R. (2021). *Kasîde-i münferice'nin Türkçe şerh ve tercümeleri ve Mustafâ İsâmeddîn Üsküddârî'nin şerhü kasîdeti'l-münferice'si*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Karakoç, S. (1966). Birkaç Söz. *Hazreti Peygambere şiirler antolojisi (na'tlar)*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Kâtib Çelebi. (2007). *Keşfü'z-zünûn* (C. 3). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kaya, M. (1992). Bûsîrî, Muhammed b. Saîd. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 6, s. 468-470). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaya, M. (2001). Kasîdetü'l-Bürde. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 24, s. 568-569). İstanbul: TDV Yayınları.
- Koç, H. (2024). *Kasîde-i Bürde'nin türkçe manzum tercümeleri. Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 1: Nüshalar Edebiyata, Sosyal Hayata ve Sanata Etkisi*. B. Ayçiçeği (Ed.). İstanbul: DBY Yayınları.
- Mermer, K. (2020). *Klâsik şerh geleneğinde üslûp kasîde-i bürde örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Muhammed Emîn el-Muhibbî (1284/1867). *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*. Beyrut: Matbaatü'l-Vahabiyye.
- Ömer Rızâ Kakhâlê (1993). *Mu'cemü'l-müellifîn terâcîmu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, C. 4. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Sezer, İ. H. (1980). *İmâm Bûsîrî ve bürde'si* [Öğretim Üyeliği Tezi]. Konya: Konya Yüksek İslam Enstitüsü.

- Sönmez, H. (2024). Yahyâ B. Abdullâh'ın kasîde-i bürde şerhi: Tercümetü'l-esrâr fî medhi seyyidi'l-ebrâr. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 169-192.
- Şahin, E. S. (1997). *Kasîde-i bürde'nin Türkçe şerh ve tercümeleri* [Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği* [Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yazar, S. (2023). Osmanlı telif geleneğinde ıstılâhî ve amelî yönden tercüme ve şerh ilişkisi. 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı* (C. 2). İstanbul: DBY Yayınları.
- Yazar, S. (2024). Le'âlî mahlaslı Seyyid Ahmed b. Mustafâ'nın kasîde-i bürde şerhi. *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 2: Metinler* B. Ayçiçeği (Ed.). İstanbul: DBY Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan şiirinde na't*. Ankara: TDV Yayınları.
- Yıldız, F. (2020). *Kasîde-i Bürde tercümeleri İmam Bûsîrî'nin kasîde-i bürde'sinin 19 tercümesi ve bir şerhi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

Çevrim İçi Kaynaklar

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/690/21-26-ayet-tefsiri> [Erişim Tarihi: 14.03.2025]

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafî, Muhimme Defteri (A.{DVNSMHHM.d.}), Dosya No: 67, Gömlek No: 194 (67/194), Tarih: 29 Rabiülevvel 999/25 Ocak 1591.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/ Issue 20 (Mart/ March 2025), s. 27-58.
|| Geliş Tarihi-Received: 16.02.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 24.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15018049

Şiir ve Şifa: Azmî-zâde Hâletî Divanı'nda Hastalık ve Tedavi Algısı

Poetry and Healing: The Perception of Illness and Treatment in the Divan of Azmî-zâde Hâletî

Yavuz ÖZKUL*

Öz

Bu makale, Azmî-zâde Hâletî Divanı'nda hastalık ve tedavi temalarının nasıl işlendiğini incelemektedir. Hâletî'nin şiirlerinde hastalık sadece fiziksel bir rahatsızlık olarak ele alınmaz; aynı zamanda aşk, özlem ve ayrılık gibi duygusal boyutlarıyla da ele alınır. Şair, aşk acısını bir tür hastalık olarak nitelendirir ve bu dertten kurtuluşun ancak sevgilinin ilgisiyle mümkün olabileceğini belirtir. Sevgilinin ilgisi ve merhameti, âşık için en güçlü ilaç olarak görülür. Azmî-zade Hâletî Divanı'nda şifa hem fiziksel hastalıkların tedavisi hem de manevi ızdırabın iyileştirilmesi şeklinde iki yönüyle ele alınır. Çalışmada, hasta ve hekim ilişkisi, divanda adı geçen hastalıklar ile bu hastalıkların teşhis ve tedavisi, darüşşifaların teşhis ve tedavi sürecindeki rolü ve geleneksel şifa arayışları, hastalıkların hasta üzerinde bıraktığı maddi ve manevi izler analiz edilmiştir. Şiirlerde, fiziki rahatsızlıklar, yaralanmalar, tedavi yöntemleri ve kullanılan ilaçlar hem gerçek hem de mecazi anlamlarıyla işlenmektedir. Bu çalışma, Hâletî'nin şiirlerinin dönemin tıbbi ve kültürel anlayışını yansıttığını ortaya koyan bir örnek olarak klasik Türk edebiyatında hastalık ve şifa algısının nasıl işlendiğine dair bir kaynak niteliği taşır.

Anahtar Kelimeler: Azmî-zâde Hâletî, şiir, şifa, hastalık, tedavi.

Abstract

This article examines the representation of illness and treatment themes in the Divan of Azmî-zâde Hâletî. In his poetry, illness is not merely portrayed as a physical ailment, it is also addressed through emotional dimensions such as love, longing and separation. The poet characterizes the pain of love as a form of sickness and asserts that the only remedy for this affliction lies in the attention of the beloved. The care and compassion of the lover are perceived as the most effective medicine for the afflicted. In the Divan of Azmî-zâde Hâletî, healing is examined both in terms of treating physical ailments and the alleviation of spiritual suffering. This study analyzes the patient and physician relationship, the specific illnesses mentioned in the Divan, their diagnosis and treatment, the role of darüşşifas in the diagnostic and therapeutic processes, traditional healing practices and the physical and emotional traces illness leaves on the patient. In the poems, physical disorders, injuries, treatment methods and medicines are discussed in both literal and metaphorical terms. This study offers valuable insight into how Hâletî's poetry reflects the medical and cultural perspectives of the time, thus contributing to the understanding of illness and healing within classical Turkish literature.

Keywords: Azmî-zâde Hâletî, poem, healing, illness, treatment.

* Öğretim Görevlisi Dr., Kocatepe Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanlığı, e-posta: yozkul@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8499-385X.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, zengin benzetme ve sembollerle dolu bir edebi gelenektir. Bu edebiyatın şairleri, insanın fizyolojik ve psikolojik durumlarını sembolik bir dille ifade ederler. Klasik Türk şiirinin zarif ve derin anlamlı dünyasında, hastalık ve tedavi temaları sadece bireysel acıları ve dertleri ifade etmekle kalmaz aynı zamanda dönemin tıbbi bilgisi ve kültürel değerleri hakkında da önemli bilgiler sunar.

Klasik Türk şiiri, insan yaşamının her yönünü kapsayan geniş konu yelpazesıyla sağlık ile ilgili temalara da önemli bir yer verir. Şairler, aşk ve mihnet gibi duyguları ifade ederken, hastalıkla ilgili mecazlara sıkça başvurmuş ve tedavi yöntemlerini hem sembolik hem de doğrudan anlamlarıyla eserlerine yansıtmışlardır. Hastalıklar, yalnızca fiziksel acıları değil ruhsal yaraları da beraberinde getirmiş; tedavi ise bu yaraların iyileşme sürecini ve umudu temsil etmiştir.

Klasik Türk edebiyatında hastalık ve sağlık temalarına ilişkin yapılan çalışmaların tarihsel süreci farklı dönemlerdeki tıp terimlerinin ele alındığı araştırmalarla zenginleşmiştir. Bu çalışmalar özellikle Osmanlı dönemi tıbbi anlayışını ve halk arasında sağlıkla ilgili kullanılan terimleri anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Kaplan Üstüner (2022, s. 43), sağlık ve hastalık temalarından bahseden metinlerle ilgili olarak yaptığı sınıflandırmada bu temaların edebiyat metinlerinde nasıl ele alındığını sistematik bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çerçevede her bir grup, ele aldığı metin türüne göre farklı içerik ve işleyiş özellikleri göstermektedir. Üstüner, konuyla ilgili eserleri dört ana grupta toplamaktadır. İlk grup, didaktik üslupla yazılan tıp metinlerini kapsamaktadır. İkinci grup, tıpla ilgili müstakil bir eser olmamakla birlikte bir bölümünün sağlığa ayrıldığı eserleri içermektedir. Üçüncü grup, divanlarda sağlık, hastalık ve tedavi yöntemleri gibi konuların işlendiği beyit veya bentler ile edebi sanatlar aracılığıyla yapılan telmih ve mecazları ele almaktadır. Son olarak dördüncü grup, sıhhat-nâme türündeki manzumeleri kapsamaktadır.

Birinci grup eserlere, Celaleddin Hızır'ın *Müntehâb-ı Şifa* (Osmanlı tıbbına dair geniş kapsamlı bir derleme), Ahmedî'nin *Tervihü'l-Ervâh* (Türk edebiyatında tıp alanında kaleme alınmış ilk manzum mesnevi), Abdulvehhâb bin Yûsuf ibn Ahmed el-Mârdânî'nin *Kitâbu'l-Müntehâb fî't-Tıb* (tedavi yöntemlerini ele alan bir eser), Mü'min bin Mukbil es-Sinobî'nin *Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr* (çeşitli hastalıklar ve tedavi yöntemlerini içeren bir eser) ve *Zahire-i Murâdiye* (çeşitli hastalıklar ve tedavi yöntemlerini kapsayan bir eser), Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî'nin *Sultâniyye* (tıbbi bitkiler ve tedavi yöntemleri üzerine yazılmış bir eser), Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun *Cerrâhiyye-i İlhâniyye* (Osmanlı cerrahisine dair ilk resimli cerrahi kitabı) (Öztürk, 2023, s. 957-977) adlı eserleri örnek olarak verilebilir.

İkinci grup eserlere, Nâbî'nin *Hayriyye'si* (Bakkal, 2009, s. 342-363; Sarman, 2015, s. 80-97) örnek verilebilir. Bu eser, tıp ve sağlıkla ilgili hikmetli öğretilere yer verir.

Üçüncü grup eserler, divanlarda hastalık ve tedavi yöntemlerini ele alan ve bu tür metinleri inceleyen kaynaklardır. Bu çalışmalarda, şairlerin sağlık, hastalık ve tedavi konularını nasıl işlediği incelenmiştir. Örneğin, Kuzubaş (2006, s. 78-89), divan şairlerinin hastalıkları nasıl tedavi ettikleri üzerine bir araştırma yapmıştır. Yeniterzi (1999, s. 87-103), divan şiirinde sağlık ve hastalıkla ilgili bazı hususlara dikkat çekmiş, şairlerin hastalıkları nasıl betimlediklerini incelemiştir. Kemikli (2007, s. 19-36), divan şiirindeki hastalık ve tedavi unsurlarını tetkik etmiş ve bu temaların şiirle nasıl ilişkilendirildiğine değinmiştir.

Dördüncü grup eserler, sağlık, hastalık ve iyileşme temalarını işleyen ve hastalık geçiren kimselerin iyileşmesi dileğiyle yazılan manzum eserleri kapsar. Konuyla ilgili

olarak, Mehmet Arslan (2002, s. 776-790), Haluk Gökalp (2006, s. 101-130), Bahir Selçuk (2008, s. 604-616) ve Betül Sinan Nizam (2020, s. 441-467; 2021, s. 245-281) tarafından kaleme alınan makalelerde, çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış manzumeler tespit edilmiştir. Bu eserlerde, sıhhat-nâme türüne ait örnekler ve bu türün biçim ve içerik özellikleri incelenmiştir.

Klasik Türk edebiyatında, sağlık ve hastalık temalarının ele alınışı farklı türlerdeki metinler aracılığıyla şekillenmiş ve zenginleşmiştir. Didaktik tıp eserlerinden divan şiirlerinde yer alan mecazlara, sıhhat-nâme türündeki manzumelerden sağlıkla ilgili bölümler içeren çeşitli edebi eserlere kadar geniş bir yelpazede bu temaların işlendiği görülmektedir.

Bu bağlamda, şairlerin eserleri üzerinden dönemin sağlık ve hastalık algısını incelemek de ayrı bir önem taşımaktadır. Azmî-zâde Hâletî gibi şairlerin eserleri, dönemin bu konulara yaklaşımını kavramada önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu makalede, Azmî-zâde Hâletî'nin şiirlerinde hastalık ve tedavi algısının izlerini sürerken dönemin tıbbi anlayışının onun şiirine nasıl yansıdığını görmeye çalışacağız. Özellikle hasta ve hekim arasındaki ilişki, hastalıklar, hastalıkların fiziksel ve ruhsal etkileri, fiziki rahatsızlıklar ve yaralanmalar; hastalık ve yaralanmaların tedavi edildiği mekânlar, tedavi süreçleri ve kullanılan ilaçlar gibi konular Hâletî'nin *Divan*'ı üzerinden analiz edilecektir.

1. Azmî-zâde Hâletî Divanı'nda Şifanın İki Yönü: Hasta ve Hekim

Hâletî Divanı'nda aşk ve sağlık teması, "hasta âşık" ve "tabip sevgili" mecazları etrafında şekillenir. Şair, genellikle kendisini ya da âşığı, aşkın yaraladığı bir hasta; sevgilisini ya da övüleni bu yaralara şifa verebilecek bir doktor olarak tasvir eder. Bununla beraber dönemin tıp anlayışında yer alan ilaçlar, hekimlik uygulamaları ve manevi tedavi yaklaşımları şiirlerde mecazlar yoluyla işlenir. Bu mecazlar üzerinden hasta-doktor münasebetlerine de dikkat çekilir.

Geçmişte, hastalar günümüzde olduğu gibi çareyi bilgili ve tecrübeli hekimlerden, yani "tabîb-i hâzık" olarak anılan uzmanlardan medet umarak arardı (Yeniterzi, 1999, s. 89). Bu yüzden hastalar, sağlık sorunlarını aşmak ve iyileşmek için hekimlerin bilgi ve uzmanlıklarına güvenir; şifayı, uzman bir tabibin ellerinde ararlardı.

*Ellerin öpmekdür ol şûh-ı cihânun derdümüz
Haste-i 'ışkuz anun destindedür dermânumuz* (G. 308/2)

Tabîb-i hâzık, bilgisi ve tecrübesiyle hastalarının gözünde hem güvenilir bir tedavi kaynağı hem de bir kurtarıcıdır. Sevgilinin dudakları, âşığın derdine şifa olabilecek bir ilaç gibidir. Ancak âşık ölmek üzere bile olsa uzman bir doktor gibi tasvir edilen sevgili, bu ilacı ona vermekte isteksizdir, zira onun uzmanlığı âşıkların canını almaktır.

*Virmez bana ölsem de şarâb-ı la'l-i lebin
Cân almada ummâ ki tabîbüm katı hâzık* (G. 384/4)

Bir hastanın hayatı tehlikedeyken doktorun ya da bir sağlık görevlisinin hızla müdahale etmesi hayati önem taşır. Ancak sevgilinin kayıtsızlığı, bu acil ihtiyacı görmezden gelen bir tutumu yansıtır. Acil durumlarda bir hastanın hayatta kalması, müdahale süresine bağlıdır. Aynı şekilde, âşık için sevgilinin ilgisi hayat kadar değerlidir; ancak zamanında gelen bir şifa olmadığında bu eksiklik, âşığın ölümüne sebep olur.

*Cân virmeden yetiş diseler haste-i gama
İtmez o yâr şîve-i refâtardan ferâg* (G. 366/3)

Hastalar, sağlık sorunları karşısında genellikle ne yapacaklarını bilemez ve bu durumda hekime başvururlar. Hekim, hastanın durumunu anlamak için öncelikle şikâyetlerini sorar ve dikkatle dinler, ardından hastayı muayene ederek sorunun kaynağını tespit etmeye çalışır.¹

*Yâri görse hâlini lâ-büdd kılur 'âşık 'ıyân
Gûyiyâ eyler tabîbe derdini bîmâr 'arz* (G. 356/2)

*'Arz-ı hâl eylerse gûş eyle sözün ben hastenün
Ey tabîbüm eylemezsen de devâlar bilmiş ol* (G. 470/6)

Muayene sonrası teşhisi koyan hekim, tedavi için bazı ilaç terkiplerinin olduğu bir reçete yazar. Aşk, bir hastalık olarak görüldüğü için tıp dünyasında bu hastalığın bir çaresi yoktur. Âşık, bunu reddederek, aşk derdine bir çare bulunabileceğini iddia eder. Ona göre çözüm sevgilinin dudaklarından gelen bir ilaçtır. Ancak, hekimlerin aşk hastalığı için ilaç yazamayacağını ifade eder. Bu yüzden âşık, aşk derdine reçete yerine sevgiliden bir çare önerir.

*Bîmâr-ı 'ışka yazmadı kimse devâ dime
Virsün bana şarâb-ı lebünden şifâyı gör* (G. 400/6)

Hekimin reçete yazabilmesi için hastanın durumunu tam anlaması gerekir. Âşık, aşk hastalığının sıradan hastalıklardan farklı olduğunu ve hekimin bu özel durumu kavramakta yetersiz kaldığını vurgular. Hekim, hastanın içinde bulunduğu delilik halini anlayabilirse, ancak o zaman bir çözüm sunabilir. Bu durum, doktor-hasta ilişkisinde duygudaşlık ve anlayışın önemine işaret eder.

*Ey tabîb-i dil ü cân belki 'ilâc eyler idün
Derdini bilsen eger Hâletî-i şeydânun* (G. 400/6)

2. Hastalığın Fiziksel ve Ruhsal Etkileri

Hastalık, insanın hem bedenini hem ruhunu etkiler. Özellikle uzun süreli hastalıklarda veya tedavinin uzun sürdüğü durumlarda, hasta kendisini çaresiz ve yalnız hissedebilir. Bu sebeple hastalık, kişinin sadece bedeninde görülen arazlarla değil psikolojik etkileriyle de değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda hastalığın yol açtığı halsizlik, hastanın günlük yaşamını zorlaştıran etkenlerden biridir. Vücutta yorgunluk hissi ve bitkinlik şeklinde kendini gösteren halsizlik, birçok hastalığın da ortak belirtilerindendir. Beyitlerde halsizlik, aşk derdi ve ayrılık acısı ile bağlantılı olarak işlenmektedir. Âşık, mecalsizliğini sevgiliden uzak olmasına bağlayarak, sevgilinin semtine gitmeye mecali olması halinde bu halinden şikâyet etmeyeceğini belirtir (G. 488/1). Âşık, aşkın neden olduğu güçsüzlüğü ve hastalıklı hali o kadar yoğun yaşar ki en hafif esinti bile bedenine değdiğinde yere düşecek kadar zayıftır (G. 143/2). Onun halsiz ve zayıf düşmesinin bir diğer sebebi ise ayrılık belasıdır. Eğer talihi kuvvetli olsaydı ayrılığın bedeninde yarattığı bu zayıflığı önemsemeyecektir.

*Belâ-yı firkatünle za'fını bu cism-i bîmârün
Kayırmazdum eger kim tâli'üm olsaydı kuvvetde* (G. 786/3)

Aşk derdi bir hastalık olarak betimlenir ve âşık, bu hastalıktan kurtulmak için bir hekime ihtiyaç duyar. Âşık, gözlerini açacak halde değildir. Ancak sevgiliyi görmek onun için bir umut kaynağıdır. Bir an gözlerini açıp karşısında sevgiliyi görür ve hastalığına bir deva eylemesini ister.

¹ G. 106/6, G. 421/4, G. 482/5, G. 640/2, G. 640/5, G. 802/3, Müfred 430.

*Gel ey tabîb-i dil-i âşık eyle bir çâre
Gözen açup seni gören garîb bîmâra* (Müfred 452)

Şairin kendi durumundan bahsettiği ve özellikle hastalık, halsizlik ve güçsüzlük temalarının ön plana çıktığı beyitlerde, şair kendisini bir hasta gibi halsiz ve güçsüz hissettiğini belirtir. Aslında bir güreşçiye bile devirebilecek güce sahip olduğuna işaret ederek derdinin çokluğu sebebiyle kuvvetinin tükendiğinden bahseder (G. 858/5). Şair, kendisini takatsiz bir hasta olarak tasavvur ettiği bir beyitte, övülenin lütuf kapısına herkesin kaygısızca ulaşabildiğini, ancak kendisinin bu lütfâ erişemediğini belirterek, diğerleriyle eşit bir paya sahip olup olmadığını sorgular ve gönül kırıklığını dile getirir (K. 41/37). Aşağıdaki beyitte de bir hastanın zayıf ve mecalsiz olması doğrudan vurgulanır.

*Küşti-gîr-i gam olur dâ'im nesîminden zebûn
Gerçi kim bîmâr olanda az olur tâb ü tüvân* (K. 27/6)

Bir beyitte baharın o yıl hükmünü geç verdiği yani geç geldiği ifade edilmektedir. Baharın belirtilerinden biri olan hafif esintili rüzgârı "hasta" olarak niteleyen şair, onun dinlene dinlene, yavaş yavaş geldiğini belirtmektedir. Baharın gecikmesi ve rüzgârın yavaş yavaş esmesi, bir hastanın bitkinliği ile ilişkilendirilmektedir.

*Hayli geç virdi bu yıl hükmünü eyyâm-ı bahâr
Dinleni dinleni gelmekte nesîm-i bîmâr* (G. 141/1)

Şair, sabah rüzgârına hitaben söylediği bir beyitte, benzer bir yaklaşım sergileyerek, onun da tıpkı kendisi gibi halsiz ve bitkin bir durumda olduğunu ima eder. Sabah rüzgârının esişinin aheste oluşu şairin ruh halini de yansıtır. Yavaş ve zor iyileşen bir hastalıkla pençeleşen bir hastanın halinden yola çıkarak, fiziki bir rahatsızlıktan çok bir tükenmişlik hisseden şair, aheste esen rüzgârı kendi halsizlik ve tükenmişliğini yansıtan bir işaret olarak görür.

*Meger kim Hâletî-veş sen dahî dil-haste-i gamsın
Katı âheste ancak ey nesîm-i subh reftârün* (G. 451/7)

Hasta kişide görülen bir başka fiziksel değişim yüzde, tende yahut bedeninin tamamında görülen sararma, bozarma, kızarma ve solgunlaşmadır. Bunlar, vücudun hastalığa karşı verdiği tepkilerdir. Hastalık aşk, hasta da âşık olunca bütün bu belirtiler âşığın bedeninde görülür. Özellikle âşığın yüzü, yanağı ve teninin sararması, aşk ve ayrılıkla gelen dert, keder ve hasretin bir sonucu olarak aşk acısının âşığın bedeninde tezahürüdür. Âşığın içine düştüğü elem ve sıkıntı onun zayıf düşmesine, bedeninin güçsüzleşmesine ve yüzünün solmasına yol açar. Sevgiliden ayrı kalmanın verdiği üzüntü, âşığın sağlığını olumsuz yönde etkiler. Uykusuzluk, keder ve umutsuzluk nedeniyle yüzü solar, teni sararır. Aşkın beraberinde getirdiği sıkıntılar ve gönül yarası, âşığın bedenine sirayet eder. Âşık, bu hal üzere günden güne erir ve zayıflar. Aşk acısı bir maraz sayılır ve bu marazın âşığın bedeninde bıraktığı belirti sararma olarak kendini gösterir. Sevgilinin ilgisizliği veya ona kavuşamama düşüncesi, âşığı solgun ve dermansız hale getirir. Genel manada aşk, âşığın bedenini zayıf düşürür, rengini soldurur onu hasta eder.²

*Ne dem kim çeşm-i 'âşıkdan sirişk-i hûn-feşân gelmez
Kalur bî-çâre rûy-ı zerd ile benzine kan gelmez* (G. 332/1)

² G. 42/1, G. 43/1, G. 98/2, G. 157/1, G. 342/1, G. 350/2, G. 399/3, G. 447/5, G. 480/3, G. 507/1, G. 546/1, G. 553/3, G. 570/4, G. 614/3, G. 741/2, G. 746/5, G. 797/2, G. 827/2, G. 859/1.

*Cismimü zerd eyliyen derd-i firâk-ı yârdür
Bendedür ol hâki altun eyliyen iksir-i 'ışk* (G. 375/2)

Hastalığın fiziki etkilerinden biri de halsizlik ve takatsizlik nedeniyle yatağa düşmektir. Hastalığın sebep olduğu zayıflık, kişinin hareket etmekte zorlanmasına, hatta bazen ayağa kalkamaz hale gelmesine yol açar. Aşk hastalığıyla bedeni zayıf düşen (Müfred 379), buna rağmen sevgilinin başkalarıyla yatak odasında sarmaş olduğunu öğrenen âşık, bu acı haberle derin bir üzüntüye kapılarak gam hastası olur ve kederinden mihnet içinde yatağa yığılır.

*Agyâr der-âgûş ideli hvâb-gehünde
Bîmâr-ı gamun mihnet ile pistere düşdi* (G. 865/4)

Hastalıkla birlikte uykusuzluk ve iştahsızlık gibi sorunlar da ortaya çıkar. Gönüllü hasta olan âşık için bu durum kaçınılmazdır.

*Gam yimekten hicr ile dem yok ki bî-hûş olmaya
'Âşık-ı dil-hasteye eksük degüldür hord u hvâb* (G. 69/4)

Hastalık, sadece bedeni değil ruhu da etkileyen bir süreçtir. Bu süreçte hasta manevi desteğe de ihtiyaç duyar. Hastaların psikolojisi açısından belirleyici faktörlerden biri, sevdiklerinin ilgisi ve vefasıdır. Bu bakımdan hasta ziyareti, hastanın moralini yüksek tutması açısından son derece önemlidir (Yeniterzi, 1999, s. 91).

Beyitlerde görüldüğü üzere hasta olan kişi, özellikle sevdiği kişiden ilgi bekler. Hasta kendisine zaman ayrılmasını bekler (G. 452/5). Hasta, konuşmaya, dertleşmeye de ihtiyaç duyar (G. 729/3). Sevdiğine gidemeyecek kadar güçsüz olan âşık, sevdiğinin kendisini ziyaret etmesini bekler.

*Ya ol bana gelürdi ya ben ana varmag olurdu
Eger cem' olmasaydı za'f-ı tâli' za'f-ı bîmârî* (G. 814/6)

*Künc-i belâda hâl-i dil-i mübtelâyı gör
Gel haste-i mahabbetün olan gedâyı gör* (G.194/1)

Bununla birlikte, hasta yalnızca ilgi değil, özen ve bakım da bekler. Hasta olan âşığın halini göz ardı eden sevgilinin başkalarına vakit ayırması, âşığın beklediği ilgi, özen ve bakımın ona gösterilmediğini ortaya koyar (G. 750/1, G. 234/5). Hasta ola âşık, kendisine gösterilen ilgiyi bir nevi şifa olarak görür. Yanında tanıdık bir yüz görmek, güven veren bir ses duymak ve başucunda bekleyen bir dost ister (G. 591/1). Hayatının son anlarında dahi sevdiğinin ilgisini arar. Ölüm döşeginde yatan bir âşığın, sevdiğinin yüzüne bakmadan ölmek istememesi, hastaların sevgiye ve ilgiye ne kadar muhtaç olduğunu vurgular.

*Göster âhir nefesümdür ruhun âyînesini
Yüz çevirmen niçe bir 'âşık-ı bîmârundan* (G. 588/2)

Hastalık döneminde yalnız bırakılmak, kişinin ruh halini bozabilir. Bir insan hasta olduğunda yakınlarının ilgisine, dostlarının vefasına ihtiyaç duyar. Bu yüzden hastalar, kendilerine gösterilen vefaya büyük önem verir. Hasta ve zayıf düşmüş âşık, içinde bulunduğu duruma sabretmeye çalışır; ancak sevgilinin vefasının son derece az olması onun için sabrı neredeyse imkânsız hale getirir (G. 469/1). Üstelik durmadan vefalı olacağına dair sözler veren sevgili, âşığın hasta gönlünü gördüğü halde durup hatırlı sormaz, ona ilgi göstermez.

*Dil-i bîmârî gördükçe turup bir hâtırın sormaz
Vefâyâ turmadan 'ahd eyler ammâ 'ahdine turmaz* (G. 323/1)

Hastalar, genellikle halsiz ve bitkin olduklarında suya olan ihtiyaçlarını daha da fazla hissederler. Su, bedeni rahatlatır ve halsizlikle mücadele eden bir hasta, suyun yatıştırıcı etkisini hemen hisseder. Aşağıdaki beyit, tıpkı bir hastanın suya duyduğu ihtiyaç gibi âşığın sevgilinin ilgisine ve lütfuna olan özlemini dile getirir. Sevgilinin ilgisi, âşığın gözünde susayan bir hastaya verilen su kadar kıymetlidir.

*Hoş olmaz hâtırum peykân-ı tîrûn irmese cânâ
Mariz-i 'ışkunam bir katre âba yok mı dermânun* (G. 423/3)

Özellikle yaşlılar, hastalar, yürüme zorluğu vb. fiziksel zayıflık yaşayan kişiler hareketlerini kolaylaştırmak için asa gibi destekleyici araçlar kullanırlar. Bu durum, kişinin bedensel zayıflığını telafi eden bir yardım niteliği taşır. Aşağıdaki beyitte benzer bir anlam ilişkisi görülür. Ok, yaralayan ve acı veren bir silah iken, burada âşığın hastalığında kullandığı bir asa gibi düşünülür. Âşık, sevgilinin okunu bir düşkünlük ve çaresizlik işareti olarak değil, hastalığının yükünü hafifleten bir dayanak olarak görür. Sevgilinin verdiği acı, aslında âşığı ayakta tutan bir unsur haline gelir.

*Yârûn okı kim âşık-ı bîmâra 'asâdur
Ben haste hemân Hâletiyâ ana tayandum* (G. 542/5)

Fiziki vücudumuz ve hayati enerjimizin temel unsurlarından olan hava aynı zamanda bir temizleme ve arıtma vasıtası olarak önemli bir yardımcıdır. Havanın böyle olması hayati gücün dengesini normale dönüştürmesinden kaynaklanır. Hayati güç, hava yoluyla temizlenerek mutedil hale gelir. Mutedilleştirmeden kasıt, vücut dengesinin yeniden sağlanması demektir (İbn-i Sina, 2017, c. 1, s. 142). Bu bilgilerle paralel olarak şair, özellikle sabahın serin ve temiz havasının hastalar üzerindeki olumlu etkisine dikkat çeker. Buna göre sabah esintisi, ruhu ve bedeni hafifletici bir etkiye sahiptir. İnsanların gönlünden üzüntü yükünü kaldırmaktadır.

*Nesîm-i subh-dem bîmâr iken âyâ ne hikmetdür
Dil-i halk-ı cihândan kaldurur gam gibi bir bârı* (K. 32/4)

3. Azmî-zâde Hâletî Divanı'nda Adı Geçen Hastalıklar, Fiziki Rahatsızlıklar ve Yaralanmalar

3.1. Âbile

Cilt sağlığı, kişinin genel sağlık durumunu yansıtan önemli bir göstergedir. Ciltte ortaya çıkan çeşitli sorunlar, bireylerin yaşam kalitesini etkileyebilir ve çeşitli rahatsızlıklara neden olabilir.

Sivilce, çıban, su kabarcığı; su veya şarap üzerinde oluşan kabarcık (Salahi, 1313, c. 1, s. 9; Redhouse, 1880, s. 12) anlamlarında kullanılan "âbile" de cilt yüzeyinde karşılaşılan ve çeşitli sebeplerle meydana gelen cilt problemlerindendir. Bu rahatsızlık genellikle sürtünme, yanık vs. sonucunda oluşan ve içi sıvı dolu keseciklerle kendini gösteren bir rahatsızlıktır.

Bir yerde ayakların su kabarcıklarıyla dolması, şiddetli sıcakların bir sonucu olarak düşünülür. Şiddetli sıcakların bedende yol açtığı tahribatın bir göstergesi olarak su kabarcıkları oluşur; bu durum sıcak toprak üzerinde yürümekle ilişkilendirilir.

*Ayağı âbilerle pür olur sanma habâb
Hâk-i germ üzre güzâr itmeg ile cûy-ı revân* (K. 14/17)

Hâletî, bir başka yerde yaşadığı zorlukları ve çektiği çileleri anlatmaktadır. Gönlünün mahsulü, yani yaşadığı zorluklar, ayak tabanındaki kabarcıklara benzer. Şair, hedeflerine ulaşmak için verdiği mücadelenin artık kendisine zahmet verdiğini ve bu

çabanın sonucunda yorgunluk yaşadığını vurgular. Bu durum, bir avcının av peşinde koşarken ayaklarının su toplaması mecaziyla somutlaştırılır.

*Mahsul-i dilüm âbile-i kefi kademdür
Pür-sayd-ı murâd olsa dehr-i fezâsı* (G. 824/6)

Şair, sakiye hitap ederek gül rengine benzettiği şarabın hareketsizliğini mecazi bir dille ifade eder. Şarabın kabında durağan kalıp akması durumu tasvir eder. Bu hareketsizliği, sakinin ayaklarına su inmesi gibi bir rahatsızlıkla ilişkilendirir.

*Gül-gün-ı bâde hiç yürimez neyki sâkiyâ
Havfım budur ki inmiş ola ayağına su* (G. 697/3)

3.2. Ateş, Hummâ

Ateş, vücudun savunma araçlarından biri olup kendi başına bir hastalık değil, hastalık belirtilerinden biridir (Yiğit vd., 2003, s. 49). Yüksek ateşi olan bir kişiye yapılması gerekenler, ateşin nedenini tespit etmek ve doğru tedavi yöntemlerini uygulamakla ilgilidir. İlk olarak, kişinin vücut ısısını düşürmek, bol miktarda sıvı almasını sağlamak çok önemlidir. Aynı zamanda hastanın sürekli takip edilmesi ve gerektiğinde tıbbi müdahale yapılabilmesi için uyanık tutulması gereklidir.

İçinde bulunduğu sıkıntılı hal ile ateşli bir hasta arasında bağ kuran şair hem yüksek ateşli bir kişiye yönelik doğru bakım yöntemlerini ve dikkatli olma gerekliliğini anlatır hem de bir destek ve yardım talebinde bulunur. Hastalık ve dertlerin yaktığı yüksek ateşli bedeni, serinletici ve sakinleştirici suya vererek rahatlatmak (G. 63/7, G. 778/5) ve uyutmamak gerekir. Zira yüksek ateşi olan bir kişinin uyutulmaması hastanın güvenliğini sağlamak için önemlidir.

*Virüp âteş-geh-i endûhum âba
Koma bu baht-ı gaflet-kîşi hâba* (K. 9/118)

Başka bir beyitte, yüksek ateşli bir hastanın ateşinin düşürülmesi sürecinden bahsedilir. Birinci mısradaki "gülün ateşinin artması" ifadesi yüksek ateşi temsil ederken, "yağmur bulutlarının su dökmesi" ise ateşi düşürme çabalarını temsil eder.

*'Aceb âteş degül mi âteş-i gül kim ziyâd oldı
Sular dökçükçe ana her taraftan ebr-i bârânî* (K. 33/8)

Sağlığın muhafazasında ve bazı hastalıkların tedavisinde alınacak tedbirlerden birisi de hastanın terletilmesidir. Hasta terleyince rahatlar (İbn-i Şerif, 2017: 75). Yüksek ateşli bir hastanın ateşi, vücudunun içten içe yanmasıdır. Ateşli bir hastanın terlemesi ise vücudun sıcaklığı düşürme çabasıdır. Buna göre beyitteki "terleme" vücudun kendini serinletme çabası olarak yorumlanabilir.

*'Arz eyledükçe sûzumı terler hicâbdan
Gûyâ ki gülden âteşe karşı çıkar gül-âb* (G. 62/2)

Yüksek ateşin etkisiyle vücut susuz kalabilir ve yorgun düşebilir. Bu durum, şairin sevgilinin cefası yüzünden bedenini kuru bir çöp gibi hissetmesiyle benzerlik gösterir. Âşığın, aşk ateşiyle yanması, yüksek ateşli bir hastanın vücudunun ateşle kavrulmasına benzer. Ateşin sürekli vücutta var olması, hastanın sürekli bir rahatsızlık içinde olmasıyla paraleldir. Bundan dolayı aşkın getirdiği mihnet ile yüksek ateşin neden olduğu rahatsızlık arasında bir bağlantı kurulur.

*Çûb-ı huşke döndürüp cismüm cefâ-yı dil-berân
Âteş-efrûz-ı mahabbetdür vücudum her zamân* (G. 692/1)

Bundan başka şair, “humma” ile özellikle sıtma nöbetlerine işaret eder. Sıtmanın belirli aralıklarla tekrarlayan ateş ve titreme ataklarını “nevbet” kavramıyla ilişkilendirir ve bu nöbetlerin başlamasını tasvir eder. Sıtmanın neden olduğu rahatsızlık, şairin ah ve feryatla ifade ettiği dayanılmaz bir acı olarak yansıtılır. Şair, sıtma nöbetlerini bir hükümdarlık benzetmesiyle ele alarak kendisini “dertler memleketinin padişahı” olarak tasvir eder. Ayrıca, hükümdarın sarayının veya otağının önünde davul çalarak gerçekleştirilen nevbet çalma geleneğine de işaret eder.

*Olıcak rûz-ı nevbet-i hummâ
Başlarum âh u zâr u efgâna
Pâdşâh-ı memalik-i derdem
Nebetüm çalınur emîrâna* (Kıta 126)

Eskiden çaresi bulunmayan humma hastalığının tedavisinde manevi yöntemler de uygulanmıştır. Bu yöntemlerden biri de badem muskası olarak bilinir (Onay, 2004, s. 412). Tahirü'l-Mevlevi, bu yöntemin Mevlana'ya dayandığını belirtir ve Mevlevi şeyhlerinin hastalara bazı kelimeler yazılmış bademleri yedirdiklerini aktarır (Kemikli, 2007, s. 28). Bu uygulama, hastalığın hem fiziksel hem de manevi boyutuna hitap eden bir şifa yöntemi olarak değerlendirilir.

Bu tür bir uygulamaya işaret edilen bir beyitte, övülenin yüzü bir şifa kaynağı olarak betimlenmiştir. “Nüsha-i vâsf-ı cemîl”, bir tılsım ya da manevi bir kalkan gibi düşünülmüştür. Beyitte geçen “hırz-ı cân” ifadesi, canın korunmasını simgeler ve bu kavram manevi koruma ile ilişkili bir mecaz olarak kullanılmıştır. Ayrıca, beyitte övülenin sıtma hastalığına yakalandığı ima edilmektedir.

*Nüsha-i vâsf-ı cemîlün eyleseydi hırz-ı cân
Görmeyeydi bir dahu hummâ yüzün şîrân-ı gâb* (K. 35/14)

3.3. Kendüden Gitmek (Bayılmak)

“Kendüden gitmek” ifadesi, kendinden geçmek, bayılmak, kendini kaybetmek, gasyolmak gibi anlamlara gelir (Dilçin, 1983, s. 133). “Kendinden geçmek” deyiimi, bir beyitte bayılmak anlamında kullanılır.

Bayılmak, bilinç kaybı ve çevreye tepkisizlik durumudur. Genellikle fiziksel ya da duygusal aşırı yüklenmenin sonucunda ortaya çıkar. Âşığın bayılması da yaşadığı yoğun duyguların etkisiyle açıklanabilir. Sevgili, âşığa teselli veren ya da umut vadeden sözlerle keder evine geleceğini söyler. Ancak âşık, bu sözleri bir avuntu olarak görür ve sevgilinin gerçekten geleceğine ihtimal vermez. Ne var ki sevgili birden keder evine çıkageldiğinde, bu beklenmedik durum âşığı öyle şaşırtır ki kendinden geçmesine neden olur.

*Gam-hânesine gelmeg için va'deler ider
Ammâ gelince 'âşık olan kendüden gider* (G. 250/1)

3.4. Devâr

Tıbbi adıyla “vertigo”, kişide denge kaybı hissi yaratan bir durumdur. İbn Şerîf bu rahatsızlığı “baş dönmesi, baş çizgimesi” olarak tanımlayarak hastalığın nedenlerini açıklamış ve tedavi yöntemleri hakkında bilgiler sunmuştur. Buna göre hasta bütün dünyanın döndüğünü, üzerine üzerine geldiğini sanır (İbn-i Şerîf, 2017, s. 384, 660).

Baş dönmesi, kişinin yaşadığı fiziksel dengesizlik ve rahatsızlık hissini ifade eder. Bu durum, kişinin yaşam kalitesini düşürebilir ve önemli sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına yol açabilir. Şair, bu rahatsızlığı ve buna karşı verilen mücadeleyi şu şekilde ifade eder.

*Meger ki derd-i devâra 'ilâc ider her bâr
Duhân-ı âh içre oldı sipih-i kec-reftâr* (Müfred 139)

Şair, her seferinde baş dönmesi rahatsızlığına çare arasa da felek sürekli olarak zorluklar çıkarır. Kötü gidişli felek, kişinin yaşamındaki olumsuzlukları ve sıkıntıları simgeler. Ah dumanı ise sürekli iç çekişleri ve acıları temsil eder. Bu sorunun çözümü, fazilet ve ihsan tabibi olarak tanımlanan övülenin, en zorlu ve çaresiz anlarda bile umut verici bir çözüm sunabileceği umuduna dayanmaktadır. Şair, fazilet ve ihsan sahibi kişiyi överken onun yardım etme gücünü ve etkisini yüceltir.

Kıyamet günü esen rüzgârlar, karşılaşılan zorluklar ve sıkıntıları temsil ederken mumun sönmek üzere olması çaresizlik ve umutsuzluğun bir simgesi olarak kullanılır. Mum, en ufak bir esintiye maruz kaldığında sönmeye meyillidir. Hâletî, kendini herhangi bir esintide sönmeye eğilimi gösteren bir mum gibi hissederek yaşadığı sıkıntılar nedeniyle sürekli devâr rahatsızlığı üzere olduğunu ve övülenin korumasını istediğini dile getirir.

*Mehebb-i sarsar-ı rûz-ı kıyâmetdeyken isterse
Devâr-ı şem'i ref' eyler tabîb-i fazl u ihsânı* (K. 20/18)

Ayrıca, Allah'ın irade etmesi durumunda dünyanın başının dönmesini yani kötü talihi ortadan kaldıracabileceği şöyle ifade edilmektedir.

*Kasd ideydi tabîb-i ihsânı
Giderürdi devâr-ı devrânı* (Mes. 1/8)

Bu beyitte, Allah'ın sonsuz kudreti ve iradesi yüceltilir. Şair, Allah'ı iyilik ve cömertlik doktoru olarak anar ve dilemesi halinde kaderin çarkını, zamanın kaçınılmaz akışını ve insanın sıkıntılarını durdurabilecek bir güçte olduğunu ifade eder. Böylece Allah'ın kudreti, insanın yaşamındaki tüm dengesizlikleri ve belirsizlikleri ortadan kaldıracak kadar büyüktür.

3.5. Diken Batması

Dikenin sivri ucu cilde battığında keskin bir acı hissedilir ve çıkarılmadığı takdirde bu acı, zamanla şiddetlenerek daha fazla rahatsızlık verebilir. Hâletî, bu somut acıdan yola çıkarak dikenin yaşadığı zorlukları ifade etmek için bir simge olarak kullanır. Sıkıntılarının dayanılmaz bir yük haline geldiğini hem gönlünü hem de bedenini derinden etkilediğini şu beyitle dile getirir.

*Teh-i pâ-y-ı dilüm efgâr-ı mihnet
Dependen çıkdı nevk-i hâr-ı mihnet* (K. 9/73)

Diken imgesi, fiziksel bir yara gibi hissedilen dertleri betimlemenin yanı sıra aşk yolunda çekilen acıları, sabrı ve dayanıklılığı ifade eden bir araç olarak değerlendirir. Âşığın sevgili tarafından terk edilmesiyle yaşadığı acı ve ayrılıkla gelen sıkıntı, keder ve hasret, gönülde kalan diken ve yara imgeleriyle somutlaştırılır. Sevgilinin güzelliği gonca ve lale gibi imgelerle tasvir edilirken terk edilişle birlikte bu zarafetin yerini diken ve yara gibi acı verici unsurlar alır.

*Beni terk itdi ol gonce-dehânım lâle-ruhsârım
Kalan gönlümde ancak hâr-ı mihnet dâg-ı hasretdür* (G. 230/4)

Başka bir beyitte, diken yaralanmasından ilham alarak diken ve gül mazmunları bir arada kullanılmış; aşkın hem acı veren hem de mutluluk getiren yönlerinden bahsedilmiştir.

*Cismimiz hâr-ı sitem garka-i hûn itmişiken
Kân-ı 'ışkunda senün gül gibi handânuz biz* (G. 314/2)

Diğer bir beyitte gül, diken, Leyla ve Mecnun gibi mazmunlar kullanılarak Leyla ve Mecnun'un hikâyesine bir atıfta bulunur. Gerçek bir diken batması, ciltte ani bir acıya ve kanamaya yol açarken; burada diken, Mecnun'un aşk yolunda çektiği sıkıntıları ve manevi yaralanmayı temsil eder.

*Gül-i nev-hîz 'işveyle ser-i Leylâ'yı zeyn itmiş
Havâle eyliyen hâr-ı belâyı pây-ı Mecnûn'a* (G. 772/4)

3.6. Göz ve Görme Yetisi ile İlgili Rahatsızlıklar

Divan şiirinde Türk kültürünün izlerini taşıyan inanışlar, gelenekler ve pek çok hastalık ile tedavi yöntemleri işlenmiştir. Bunlardan gözle ilgili hastalıklar, aşk acısının yansımalarını ifade etmek için kullanılmıştır (Aynacı, 2012, s. 32). Göz hem güzellik hem de aşkın getirdiği acının merkezidir. Âşıkların gözleri, sevgilinin etkisiyle ya da aşkın şiddeti nedeniyle hastalanmış, güçsüzleşmiş ya da sürekli yaş döken bir durumda betimlenir. Hâletî'nin beyitlerinde hasta göz ve göze sirayet eden çeşitli rahatsızlıklar yalnızca bir hastalık değil aynı zamanda aşkın verdiği acının bir tezahürüdür.

Sevgilinin ayağının tozunu başkalarının alıp götürdüğü bir durumda, âşığın hasta gözünün sevgilinin yüzüne bakmaya layık olmadığını ve sevgilinin yüzünü göremeyeceğini ifade eden bir beyit aynı zamanda "yüzüne nasıl bakarım" ifadesiyle bir mahcubiyet ve utanç duygusunu yansıtır (G. 522/4). Âşık köle, sevgili efendidir. Eğer bu aşk kölesinin gözleri ağlamaktan hastalanırsa, sevgiliden, kusurlu da olsa kendisini kabul etmesini ve reddetmemesini rica eder.

*Ağlamakdan olsa çeşm-i bende-i 'ışkun 'alîl
Anı aybıyla kabul eyle efendüm itme red* (G. 121/4)

Muhatap zahid olduğunda ise bu karakter üzerinden idrak ve onun eksikliği ile ilgili bir eleştiri sunar. Zahidin idrak gözü hasta olduğu için hakikati algılamaktan yoksun olduğu belirtilir. Eğer idrak gözü sağlıklı olsaydı, kadeh içerisindeki nurun zarafetiyle incinmez, onu takdir edebilirdi. Zahidin dar görüşlü ve yüzeysel anlayışı eleştirilir ve hakikati anlamak için idrak gözünün açık ve sağlıklı olması gerektiği vurgulanır. Ayrıca gözün parlak ışığa karşı hassasiyetine değinilir.

*Zâhidde 'alîl olmasa ger d_ide-i idrâk
İncinmez idi câmdaki nûr u ziyâdan* (G. 586/6)

3.6.1. Ahvel

Sözlüklerde şaşıl, şehla, biri iki gören, ahvel iletisi olan (Redhouse, 1890, s. 41; Sami, 1317, s. 41) şeklinde tanımlanan bu görme kusuru, gözlerin bir cisme baktıklarında optik eksenlerinin paralelliklerinin bozulmasıdır. Şaşılıkta gözler, birlikte uyum içerisinde bakamaz ve farklı yönlere doğru dönmüş durumdadır (Keskinbora ve Yeşilli, 2006, s. 68).

Divanda bir yerde bu görme kusuruna atıf yapılmış ve şaşıl olan bir kimsenin net görememesi örnek gösterilerek, Hz. Ali gibi cesur ve yiğit olan bir kişiyi tarif ederken onun düşmanlarına karşı kahır dolu kılıcının, Zilfikâr gibi görüldüğü belirtilmiştir. Hz. Ali'yi ve onun meşhur kılıcı Zülfikâr'ı anımsatarak, bu kişinin düşmanlarına karşı olan duruşunu ve korkusuzluğunu vurgulamıştır. Bu şekilde şair, kahramanın üstünlüğünü ve düşmanlarının zayıflığını tasvir etmiştir.

*Nesr-i Tâ'ir gökde pervâz itmege kâdir midür
Şol zamân kim eyliye zâg-ı kemânın cân-şikâ*

*Ol 'Alî-sîret ki çeşm-i ahvel-i a'dâsına
Tîg-i kahrî görünür mânenî-i şekl-i Zü'l-fikâr* (Kıta 21)

3.6.2. Körlük

Körlük, sadece fiziki bir eksiklik değil aynı zamanda manevi bir körlük, bilinçsizlik veya bir gerçeği görememe durumu olarak da ele alınır.

Âşık, sevgilinin farkında olmadığı bir gerçeği görmesini sağlamak için haddini aşarak ona seslenir. Sevgilinin gözleri, âşığın gözünden bakıldığında rakibin kötü niyetini ve gerçek yüzünü fark edemeyecek kadar kördür. Bu durum âşığı rahatsız eder. Çünkü sevgilinin bu körlüğü rakibe fırsat verir. Sevgili, güzelliğiyle kusursuzdur fakat bu körlük ona yüklenen bir kusurdur.

*Alayın düşmene karşı ayagun toprağını
İdeyin körlüğüne kör gözüne kuhl-ı basar* (G. 246/3)

Körler, görme yetileri olmadığı için güvenli bir şekilde hareket edebilmek amacıyla asa kullanırlar. Aşağıdaki beyit, asanın körler için bir yol gösterici ve destekleyici oluşuna değinmekle beraber kör-sufi ve şarap (kadeh)-asa arasında tasavvufi bağlamda bir anlatım söz konusudur.

Sufilikte asa kullanmak bir gelenektir. Hatta sufilere benzemek için riyakârlar da asa taşırlar (Uludağ, 2004, s. 45). Beyitte körlerin asa kullanması üzerinden kaba sofulara eleştiri söz konusudur. Hatta bu davranışları sebebiyle ikiyüzlü olarak düşünülürler. Gönlü kör olan sufiler, hakikati görmeyen kimselerdir. Bilindiği üzere şarap, tasavvufta ilahi aşkın ve hakikatin timsalidir. Saki, bu aşkı sunan rehberdir. Kör gönüllere şarap sunmak onları hakikati görmeye davet niteliğindedir. Bu yüzden gönül gözü kapalı olanlara yol göstermenin onları hakikate ulaştırmanın bir hayır ve merhamet işi olduğundan bahsedilir.

*Sûfiyân-ı kûr-dil gördükçe mey sun sâkiyâ
Hayrdur virmek 'asâ destine nâ-bînâların* (G. 387/4)

3.6.3. Gözdeki Tahriş, Kanlanma ve Kızarıklık

Gözde tahriş, kanlanma ve kızarıklık çevresel etkilere, bireysel hassasiyetlere, göz yüzeyindeki hafif zedelenmelere bağlı olarak ortaya çıkabilir. Beyitlerde ise gözlerin kanlanması veya kızarması genel olarak dudak, şarap ve kan ile ilişkilendirilir.³

Şair, aşağıdaki beyitte renk uyumuna da dikkat çekerek sevgilinin dudağını ve âşığın kanlanmış gözlerini bir araya getirir. Âşık, sürekli olarak sevgilinin dudaklarının hayalini gözlerinin önünde tutar ve bu hayal, âşığı derinden etkiler. Sevgilinin dudağı, nadir ve değerli bir cevhere benzetilir ve bu güzellik hiçbir maden ocağında bulunmaz.

*Hayâl-i la'li yârün çeşm-i hûnînümdedür dâ'im
O bir la'l-i musaffâdur bulunmaz degme kân içre* (G. 771/3)

Bundan başka, bir yerde kıskançlık üzerine bir eleştiri yapılmaktadır. Burada kıskanç kişilerin bakış açısı ve insanlık vasfından yoksun olanların davranışları ele alınır. Beyitte göz kanlanması kıskançlıkla ilişkilendirilir. Şair, kıskanç kişilerin her şeyi kötü bir gözle gördüğünü ve güzel olanı takdir edemediğini söyler. Aynı şekilde insanlıktan nasibini almamış olanların, gerçek insanın kıymetini bilmeyeceğini ifade eder.

*Kana müstagrağ görür göz merdûmin bakmaz hasûd
Bilmez imiş kadrini insânun insân olmayan* (G. 648/4)

³ K. 2/5, K. 8/44, Müseddes 3/VI, G. 157/5, G. 326/3, G. 352/4, G. 565/7, G. Müfred 104, Müfred 335.

Benzer bir beyitte de kıskanç ve kötü niyetli kimselerin âşığa karşı tavırları eleştirilir. Bu kişiler, âşığın gözlerindeki kızarıklığın içki kadehinden kaynaklandığını sanarak onun hakkında yanlış bir kanıya kapılırlar. Ancak âşığın gözlerindeki kızarıklığın asıl sebebi aşk acısıyla sürekli ağlamaktan ileri gelir.

*Câm-ı 'işretten kızarmış dir hasûd-ı nâ-bekâr
Aglamakdan olsa çeşm-i 'âşık-ı dil-dâde sürh (G. 114/2)*

Dumana herhangi bir şekilde maruz kalmak da gözlerde kaşıntı, tahriş, yanma ve kızarıklık gibi sorunlara yol açabilir.⁴ Âşığın ahının dumanı, tıpkı dumanın gözü yakıp görmeyi engellemesi gibi düşmanların gözlerini kapatarak onları körleştirir. Öte yandan sevgilinin bulunduğu yerin tozu, kötü niyetli bakışların etkisini yok eder. Nazarın, bir göz değmesi olarak insana zarar verdiği düşünüldüğünde, sevgilinin sokağının tozu bile bu zararı bertaraf eden bir kalkan gibi koruma sağlar.

*Dûd-ı âhum cümle a'dânun kapatdı gözlerin
Gerd-i kûy-ı yârdan gitdi gezend-i çeşm-i bed (G. 121/2)*

Âşık, bazen de kendi gözünü incitir. Gönlünden yükselen duman sebebiyle gözleri tahriş olur. Aşk acısıyla gözleri yaşla dolup buğulanan âşığın görüşü bulanıklaşır. "İncinmek" fiili, âşığın hem bedenlen hem de kalben maruz kaldığı tahribatı ortaya koyar.

*Bozılır ol yüzi âyîne eger eylesen âh
İncinür iki gözüm dûd-ı dilümden her gâh (G. 707/1)*

Âşığın gözleri çoğu zaman ağlamaktan kızarır. Söz konusu sevgili olduğunda ise sevgilinin gözlerindeki kızarmanın tek sebebi mecliste eğlence boyunca içtiği şaraptır.⁵

*Gice bezm-i meyde çeşmi şöyle sürh olmuşdı kim
Hep görenler didi tîg-i gamzesinden kan tamar (G. 157/5)*

3.6.4. Şeb-kûr

Halk arasında tavukkarası olarak bilinen bu hastalıkta, gündüz saatlerinde görme zayıflamaya başlar, giderek daha da zayıflar ve nihayet gece görme tamamen kaybolur (İbn-i Sina, 2017, c. 3, s. 360).

Beyitlerde özellikle gündüz vakti görme yetisinin azalmasından yola çıkılarak kullanılır. Şairin kara bahtı gözlerini kararttığından beri geceyle gündüzü fark edemez hale gelir. Gözlerinin adeta gece körü olduğunu, artık dünyayı net bir şekilde göremediğini belirtir.

*Giceden gündüzün fark itmez oldı pister-i gamda
Cihânı çeşmine târ eyledi baht-ı siyeh-kârı (K. 32/33)*

Şairin, gönül çerağı olarak tanımladığı oğlunun ölümüyle adeta ruhundaki ışık sönmüş ve dünyası kararmıştır. Bu durum gece körlüğünden çeken kimselerin çevrelerini belirsiz ve karanlık bir şekilde görmeleriyle paralel şekilde ele alınmıştır.

*Benüm o çeşm-i çerâg-ı dilüm çıkup gitdi
'Aceb mi 'âlem-i fânî görünse zulmânî (Mers. 1/26)*

Bir beyitte, gece körlüğü yaşayan insanların durumu ile yarasanın doğasındaki özellikler arasında bir benzetme yapılır. Şair, kendisini Allah'ın nuru karşısında bir gece körü ve bir gece kuşu gibi hisseder. Gece körlüğü ve yarasanın görüşü arasındaki ilişki bakımından ortaklık görülür.

⁴ K. 33/35, G. 158/5, G. 372/5.

⁵ G. 114/3, G. 444/2, G. 642/1.

*Şeb-kûr-ı hüddâ şeb-pere-i nûr-ı Hudâ'yuz
Hakkâ ki 'aceb geçdi bizüm subh u mesâmuz* (G. 302/4)

3.6.5. Remed

Remed, gözde şişlik, kızarıklık, ağrı ve aşırı sulanma gibi belirtilerle kendini gösteren bir iltihaptır. Hastalığın başlıca sebepleri gözdeki rutubet birikimi, zararlı maddelerin birikmesi veya beyinden ve baştan göze inen maddelerdir. Bazen kaşıntı sonucu tahrişle de iltihap gelişir. Tedavi için gözün tahrişi giderilir, yumuşatıcı pansumanlar uygulanır ve vücutta biriken zararlı maddeler atılarak göz iltihabı kontrol altına alınır (İbn-i Sina, 2017, c. 3, s. 285-292).

Hâletî, bu rahatsızlığın belirtilerine ve uygulanabilecek tedavi yöntemlerine değinir. Göz çevresindeki siyah halkaların remed hastalığıyla ilişkilendirilmemesi gerektiğinden bahseden şair, gözünde sevgilinin yüz Kâbe'sini gördüğünü ifade eder; bu nedenle gözlerine siyah bir perde çekmenin uygun olacağını belirtir. Bu durum, remed hastalığında gözlerin dış etkenlerden korunması amacıyla siyah veya mavi bir örtüyle kapatılması (Onay, 2004, s. 406) uygulamasına işaret eder. Şair, gözlerin kutsallığı ile Kâbe'nin kutsallığı ve siyah bir örtü ile örtülmesi arasında da bir bağ kurar.

*Ey Hâletî bu çenber-i şeb-gûn-ı çeşmüme
Bâ'is remed sanup n'îçün eylerler iştibâh
Ol Kâ'be-i cemâl hayâli gözümdedür
Olur mı çekmemek ana bir perde-i siyâh* (Kıta 113)

Divan şiirinde sevgilinin belinin kıl kadar ince tahayyül edilmesi, zarafetin ve güzelliğin abartılı bir şekilde ifadesidir. Hâletî'nin beytinde de bu incelik, remed hastalığının gözde yarattığı görüntüyle birleşir ve sevgilinin hayalinin gözlere yansımaları olarak yorumlanır. Remedin belirtilerinden biri de gözde batma hissinin ortaya çıkmasıdır. Şair, gözünde hissettiği bu rahatsızlığı, göze kıl batması durumuyla benzeştirir. Bu ince, keskin batma hissi, şairin hayalinde sevgilinin zarif belinin yansımaları olarak şekillenir.

*Ben çeşm-i remed-dîdede mû bitdi sanurdum
Yirleşmiş imiş anda meger âksi miyânun* (G. 399/4)

3.6.6. Sebel

Sebel, göz akını ve göz kapaklarının iç kısmını örten ince, şeffaf bir zarın zarar görmesi sonucu ortaya çıkan, hafif bir perde oluşumuna neden olan ve gözün dumanlı, bulanık görmesine sebep olan bir göz hastalığıdır; ilerlediğinde görme kaybına yol açabilir (Detorakis ve Spandidos, 2009, s. 49; Devellioğlu, 2010, s. 1080).

Şair, Nasuh Paşa'ya seslendiği bir beyitte, feleğin parlak yıldızlarının sebel derdine düşmesi durumunda, çareyi paşanın atının bastığı yerden kalkan tozlarda arayacağını belirtir. Beyitte feleğin gözleri olarak tasvir edilen yıldızlar, gökyüzünün ıslı ıslı varlıkları olmalarına rağmen, sebel gibi bir hastalık karşısında çaresiz kalırlar. Ancak şair, bu çaresizliğin çözümünü Nasuh Paşa'nın atının ayağından kalkan şifalı tozlarda bulur. Bu tasvir, Nasuh Paşa'nın gücünü ve ihsanını yüceltmenin yanı sıra, onun atının bile bir şifa kaynağı olarak görülmesini sağlar.

*'Âkabet pâ-y-ı semendinden olur çâre talep
Rûşenân-ı felegün çeşmine düşseydi sebel* (K. 40/13)

3.6.7. Göz Kuruluğu

Göz kuruluğu, göz kapağının sertleşmesi ve duyarlılığının bozulması sonucu ortaya çıkan bir rahatsızlıktır. Genellikle gözde yeterli sıvı akışı yoktur. Bu rahatsızlık, vücuttaki sıvıların (hıltların) akışında bir bozukluk olduğunu gösteren kuru bir bozukluk olarak tanımlanır (İbn-i Sina, 2017, c. 3, s. 336-337). Bu bağlamda âşığın gözleri, kurumuş bir çeşmeye benzetilir. Aşk acısıyla âşığın gözleri kurur, gözyaşları tükenir. Sevgili ise göz pınarında kalan son damlaları kendi çiçeklerini sulamak için kullanır. Beyitteki “huşk” kelimesi de bu rahatsızlığı doğrudan çağrıştırır.

*Huşk görse çeşme-i çeşmin eger derd ehlinün
Kahramân-ı kahır eyler zehresin elbette âb* (G.50/4)

3.6.8. Göze Ak Düşmesi

Göze ak düşmesi, eski tıp metinlerinde ve geleneksel tıpta katarakt hastalığını ifade eden bir terimdir. Bu rahatsızlık, göz merceğinin saydamlığını kaybederek bulanıklaşmasını ifade eder (Herbert, 1908, s. 1). Beyitlerde göz ağarmasının sebebi olarak âşığın sürekli ağlaması görülür. Âşık/şair o kadar çok ağlar ki gözlerinden süzülen yaşlar, gözlerinin canlılığını ve parlaklığını kaybettirir. Bu durum göze ak düşmesine neden olur.⁶

*Eger çeşmüm ağarsa ağlamaktan ıztırâb itmem
Değiştürmege gelmez penbesin bir dâg-ı pür-hûnun* (G. 449/3)

Başka bir beyitte sürmenin, muhtelif göz hastalıkları gibi bu hastalığın da tedavisinde kullanıldığına işaretle âşık, sevgilinin yolunun toprağını sürme yaparak gözlerini tedavi etmeye çalışır.

*Agarur gözlerümüz ağlamadan Hâletiyâ
Olmasa bir gün eger sürme-i hâk-i reh-i yâr* (G. 142/7)

3.7. Ebkem

Dilsiz anlamına gelir ve bir kişinin konuşma yeteneğinden yoksun olduğunu ifade eder. Şair, Mehdi Çelebi'nin vefat haberi üzerine hissettiği acıyı ve yaşadığı kaybın etkilerini dile getirir. İkbâl mumunun sönmesi, şairin hayatındaki bir dönemin son bulduğunu; emel gülünün yapraklarının dökülmesi umutlarının, hedeflerinin ve beklentilerinin kaybolduğunu ifade eder. Şair, bu kaybın üzüntüsüyle pervaneyi ağlatır, bülbülleri dilsiz kılar.

*Söyündü şem'-i ikbâli döküldü verd-i âmâli
Bu gam pervâneyi nâlân ider bülbülleri ebkem* (Mers. 2/I/7)

Âşıklar, güzellik karşısında ifade edemedikleri bir sessizlik içerisine girmiş, güzelliğin büyüüne kapılan bülbüller şarkı söylemek yerine güya dilsiz hale gelmişlerdir. Bülbüller, genellikle güzellik karşısında şarkılar söylemeler de burada güzelliğin etkisiyle susmuşlardır.

*Güzellik söyledür dil-berleri 'uşşâki lâl eyler
O bâgun goncesi gûyâ olur bülbülleri ebkem* (G. 492/4)

3.8. Havâle

Kaynaklarda oğlancıklar hastalığı, ümmü's-sıbyân olarak adlandırılan sara türlerinden biri olup özellikle çocuklarda görülen; bilinç kaybı ve kasılmalar gibi ciddi

⁶ Mes. 9/113, G. 306/4, G. 380/4, G. 477/2, G. 645/4.

belirtilerle kendini gösteren bir nörolojik hastalıktır (İbn-i Şerif, 2017, s. 299; Akkuş, 2019, s. 103).

Hâletî, havalenin ateşli bir hastalık olduğunu vurgular ve aşkı bu hastalığa benzetir. Âşığın havale geçirmesi, aşkın yoğunluğunun bir yansıması olarak değerlendirilir ve bu durumda alevler ortaya çıkar. Ayrıca âşığın aşk nedeniyle havale geçirmesi, aşkın insan üzerindeki etkisini vurgular.

*Şu'leler izhâr ider olsa havâle 'âşıkâ
Öldürürken üstine nûr indirür şemşîr-i 'ışk* (G. 345/4)

3.9. Kamburluk

Omurganın sırt bölgesindeki eğriliğin normal sınırların ötesine geçerek aşırı derecede öne doğru eğilmesi durumudur. Bu rahatsızlık, doğuştan gelen yapısal problemler, kemik yoğunluğunun azalması, kazalar veya yaralanmalar, yangılar, yaşlanma gibi çeşitli nedenlerle omurganın yapısını bozarak ortaya çıkabilir. Kişinin duruşunu hareket kabiliyetini ve genel omurga sağlığını etkileyebilir (Yaman ve Dalbayrak, 2013, s. 61).

Tıbbi açıdan kamburluk, omurganın fiziksel yapısındaki bozulmalarla ilişkilendirilirken Hâletî'nin şiirlerinde bu durum aşkın ve sevgilinin neden olduğu duygusal yükün bir sembolü olarak karşımıza çıkar. Şair, kamburluğu "kaddi dü-tâ" ifadesiyle karşılar. Bu ifade hem bedenen hem ruhen iki büklüm olmayı ifade eder. Hâletî'ye göre âşığın kamburluğunun en büyük sebebi sevgilidir. Aşk acısı, sevgilinin erişilmez güzelliği ve ilgisizliğiyle birleşerek âşığın hem ruhunda hem de bedeninde derin izler bırakır. Sevgili, âşığın sırtına gam yükünü yükler; bu yük, âşığın boynunu eğer, belini büken onu adeta kamburlaştıran bir ağırlık gibidir.⁷

*Bâr-ı gamıyla kâmetümüz eylesek dü-tâ
Ol bî-vefâ bizüm yine almaz selâmumuz* (G. 339/3)

Sevgili erişilmez yücelikte bir civandır. Sevgilinin yüceliği ile âşığın ona yaklaşma arzusu arasında büyük bir mesafe vardır. Âşık, sevgilinin ulaşılmazlığı karşısında kendi küçüklüğünü ve acizliğini hisseder. Gam ve sıkıntıların ağır yükü altında boyunun iki büklüm olduğunu yani kamburlaştığını ifade eder. Bu kamburluk, aşkın verdiği acıların kapanması zor olan bir mesafenin olduğunu da gösterir.

*Leb-be-leb olmaz benümle ol civân-ı ser-firâz
İtdi zîrâ kâmetüm bâr-ı gam-ı mihnt dü-tâ* (G. 25/2)

3.10. Nâsûr

Vücudun herhangi bir yerinde, özellikle elde ve parmaklarda oluşan katı deri (Ahmed Vefik Paşa, 1293, c. 2, s. 1170; İbn-i Şerif, 2017, s. 381) şeklinde tanımlanan nasır bir beyitte, ilerleyen kronik bir yaranın tedavisindeki zorlukları ve belirli tedavi yöntemlerinin etkisizliğini vurgulamak suretiyle ele alınır. Şair, nasır yarasının tedaviye dirençli yapısını yaşadığı sıkıntılara benzetir.

*Tutar gitdükçe rîş-i gazl-ı nâsûr
Müfîd olmaz teb-i cây-ı kâfur* (K. 9/84)

⁷ G. 169/7, G. 274/5, G. 327/5, G. 339/3, G. 369/1, G. 406/2.

3.11. Yerekân (Sarılık)

Sarılık hastalığı, eski tıpta vücuttaki safranın dengesizliği ile ilişkilendirilmiş bir hastalık olarak tanımlanır. Bu durum, bedenin renginin sarıya dönmesi, göz aklarının sararması ve idrarın koyulaşması gibi belirtilerle kendini gösterir (İbn-i Şerif, 2017, s. 255). Tokadî Mustafa Efendi'nin "*Kânûn*" tercümesinde, buhur-u Meryem (Maklamensüs) adıyla bilinen bitkinin şarapla karıştırıldığında sarılık hastalığına iyi geldiği aktarılır (Koç ve Tanrıverdi, 2018, s. 467). Bilindiği üzere Osmanlı tıbbında şarap, bazen tedavi amaçlı ilaçların bir bileşeni olarak kullanılırdı. Şair, bir yerde mizacını düzeltmek ve sarılık gibi bir hastalıktan kurtulmak amacıyla bu terkinin kullanımına atıfla "*mey-i gül-gûn*" içmeyi önerir.

Mey-i gül-gûn ile tahsil-i mizâc eyliyelüm
Yerekân-ı gama anunla 'ilâc eyliyelüm (Müfred 331)

3.12. İhtilâc

Seğirme, kasların irade dışı hareketine denir. Aynı zamanda gam ve gazaptan dolayı seğirme oluşur (İbn-i Sina, 2017, c. 3, s. 271). Divanda sadece sevgilinin hayali (G. 106/4) ve dudağı sebebiyle seğirmeden bahsedilir.

La'lini görmek umarum eylese
Dîde-i cânında zuhur ihtilâc (G. 107/4)

3.13. Sıtma (Teb-zede, Tâb-ı Teb)

Sıtma, parazitlerin neden olduğu, sivrisinekler aracılığıyla bulaşan bir hastalıktır. Hastalık, insan vücudunda yoğun bir tahribata yol açar; en temel belirtisi ateş olan sıtmada üşüme, titreme, bulantı, kusma, baş ve kas ağrısı gibi belirtiler de ateşe eşlik eder (Çelik vd., 2022, s. 236).

Hâletî, sıtmanın belirtilerinden titreme, ateş, terleme, yüzde ve vücutta yol açtığı çeşitli değişimlere değinir.⁸ Şair, Sultan Ahmet'e yönelik övgü ve yüceltici bir dil kullandığı bir beyitte, hükümdarın gücünü sıtmanın etkisi üzerinden sembolik bir dille anlatır. Şair, Sultan Ahmet'in "*tâb-ı kahr*" ile düşmanlarını ya da karşısında olanları sıtma nöbetine yakalanmış gibi çaresiz hale getirdiğini anlatır. Bu bağlamda şair, hükümdarın gücünü benzetme yoluyla sıtmanın fiziksel etkileriyle birleştirir ve onun gücünün ne kadar etkileyici ve sarsıcı olduğunu vurgular.

Cem-i Cemşîd-meniş Hazret-i Hân Ahmed kim
Tâb-ı kahrıyla anun teb-zededür şîr-i jiyân (K. 14/22)

3.14. Sudâ', Baş Ağrısı

Hâletî'de baş ağrısı, yalnızca dert, tasa ve sersemlik gibi sıkıntılarla kalmayıp can sıkıcı bir unsur, gereksiz konuşmalarla bıkkınlık veren ve kişiyi ruhsal bir sıkıntıya sürükleyen bir durum olarak da ele alınır. Baş ağrısı ile gam arasındaki ilişkiyi vurgulayan şair, sürekli olarak gamın etkisi altında kaldığını ve bu durumun kendisini adeta sersemlettiğini dile getirir. Bir başka ifadeyle, baş ağrısı kederin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu keder, adeta şairin zihninde sürekli değişen, dalgalanan bir huzursuzluk yaratır, başını döndürür ve onu yatağa düşürür.

Sudâ'-ı gamla ser-germem dem-â-dem
Takallüb-gâhum oldı pister-i gam (K. 9/74)

⁸ G. 68/1, G. 68/5, G. 426/2, G. 760/4, G. 778/5.

Şair bir başka beyitte bülbülün, güle olan sürekli övgülerini klasik şiirin geleneksel tarzına bir gönderme olarak kullanırken, bu tekrarların kendisinde bir baş ağrısı yarattığını ifade eder. Bülbülün gül yaprağı ve sevgilinin dudağı arasında kurduğu benzetme, klasik şiirin kalıplaşmış tasvirlerini yansıtırken, şair bu tekrarların rahatsız edici olduğunu belirtir. Baş ağrısı, bu imgelerin sürekli kullanımına yönelik eleştirel bir tavır ortaya koyar. Böylece şair, geleneksel kullanımların yeniden yorumlanması gerektiğini hissettirir.

*La'line gül-bergi teşbih eyleyüp ey 'andelîb
Bir taraftan başumuz ağırtma sen de mül gibi* (G. 888/2)

Klasik Türk şiirinde, gül ve gül suyu gibi unsurlar, baş ağrısı ve diğer hastalıkların tedavisi veya yatıştırıcısı olarak sıkça kullanılır (Yenizterzi, 1999, s. 94). Hâletî de gül ve gül suyunun baş ağrısı tedavisinde kullanılmasına değinir. Umutsuzluk baş ağrısına sürekli maruz kaldığını ifade eden şair, "gül-âb-ı tesliyet" ile baş ağrısını hafifletmek amacıyla kullanılan gül suyuna işaret eder (K. 9/69). Gamin getirdiği baş ağrısı ile beyninin harap olduğunu anlattığı bir beyitte, âşığın yaşlı gözleri kırılmış bir gül suyu şişesine benzetilir. Gül suyu şişesinin kırılması, âşığın durmadan gözyaşı akıttığını ve bu dertten kurtulamayacağını gösterir.

*Sudâ'-ı gam harâb itdi dimâgum
Kırıldı zarf-ı mâ'ü'l-verd-i bâgum* (Mes. 8/45)

Şair, baş ağrısını keder ve umutsuzlukla ilişkilendirerek bu durumu bir melankoli olarak betimler. Gül suyu, baş ağrısına karşı bir şifa kaynağı olarak sunulsa da şairin yaşadığı acı o kadar derindir ki bu geleneksel şifa bile etkisiz kalır. Şair, baş ağrısı ve gül suyu arasındaki ilişkiden bahseden bir başka beyitte ise şunları söyler:

*Sürerken başına şeb-nem gül-âbın ol sudâ'ından
Sen ey bülbül niye turmaz gül-i handana söylersin* (G. 629/2)

3.15. Şelel ve 'Arac

Şelel, tıpta hastalık nedeniyle vücudun farklı bölgelerinde, büyüklüğü mercimekten avuç içine kadar değişebilen, yeşilimsi sarı ya da mora çalan lekeler şeklinde ortaya çıkan bir durumdur; ayrıca çolaklık ya da eli tutmazlık (Mehmed Salahi, 1322, c. 4, s. 72) anlamlarına gelir. 'Arac ise topallık ya da aksaklık (Sami, 1317, s. 932) anlamında bedensel bir engeli ifade eder.

Bir beyitte birlikte kullanıldıkları görülür. Şair, veziriazam Nasuh Paşa'ya hitaben yazdığı kasidede Şam'da bulunmaktan duyduğu memnuniyetsizliği ve tatminsizliği dile getirir. Şair, bu hislerini bedensel engellere atıfta bulunarak ifade eder.

*Eylemişdür beni muhtâc-ı tabîb-i lütfun
Pây-ı bahtumda 'arac dest-i ümîdümde şelel* (K. 40/25)

3.16. Tebhâle (Uçuk)

İbn-i Sina'nın "el-Kânûn fi't-Tıb" eserine göre uçuk, dokuları yiyip derinleşen ve genellikle sonbaharda ortaya çıkan bir deri hastalığıdır. Eserde, tedavi için nemlendirici, eritici ve teskin edici ilaçların yanı sıra sıcak su, hamam ve cildin nemlendirilmesi gibi yöntemler önerilir. Hastalığın şiddetine göre uygun tedaviyle olumlu sonuçlar alınabileceği ifade edilir (İbn-i Sina, 2017, s. 549-550).

İbn-i Sina'nın tıbbi tanımlamaları, hastalığın sebeplerini ve etkilerini açıklarken, Hâletî'nin beytinde bir hastalık olmaktan çıkarılır ve sevgilinin güzelliğini yücelten bir

unsur haline gelir. Şair, sevgilinin dudağındaki uçuk izlerini bir şahın mücevherlerle süslenmiş kırmızı şarap kadehine benzetir.

*Lebinde sanma kim tebhâledür yir yir olan peydâ
Murassa'dur o şâhun câm-ı la'li ey dil-i şeydâ* (G. 6/1)

3.17. Uykusuzluk

Uykusuzluk, beyindeki doğal dengenin bozulması sonucu ortaya çıkar ve aşırı sıcaklık, soğukluk, nemlilik ya da kuruluk gibi mizacın dengesizlikleriyle ilişkilidir. Ayrıca zihinsel yorgunluk, kaygı ve sindirim bozuklukları da uykusuzluğun başlıca sebepleri arasındadır (İbn-i Sina, 2017, C.1, s. 324-325).

Divan edebiyatında aşk derdi, âşığın mizacını bozarak onu hem bedenen hem de ruhen bir çöküşe doğru sürükler. Hâletî'nin tasvirinde de uykusuzluk, bu ruhsal dengesizliğin ve huzursuzluğun bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu durum, İbn-i Sina'nın açıkladığı zihinsel yorgunluk, kaygı ve mizacın dengesizliği ile örtüşmektedir.

Beyitlerde uykusuzluk, sevgiliye duyulan aşkın ve özlemin bir sonucu olarak ele alınır. Sevgilinin hayali, âşığın zihnini tamamen kuşatır. Bu hayal, âşığın gözlerine uykunun girmesine engel olur ve onu sürekli huzursuz eder. Hâletî, dökülen gözyaşlarını ise uykusuzluğun bir başka sebebi olarak gösterir; gözyaşları, tıpkı bir sel gibi akarak uykunun gözlere ulaşmasını engeller. Sevgilinin hasta gözleri, beni ve aşk derdi âşığın gözlerinden uykuyu tamamen alıp götüren unsurlardır. Âşık, sabaha kadar gözünü kırpmadan yıldızları sayar. Sevgiliden ayrı geçen uykusuz geceler, âşığın dünyasında kıyamet günü gibi bir anlam taşır ve yaşanan azabın büyüklüğünü vurgular.⁹ Bu durum, âşığın gözlerinin ancak ölümle kapanacağını ifade etmesiyle nihai bir çaresizlik olarak betimlenir.

*Giceyle uyhu görmem ol gözi bîmâr derdinden
Yumulmaz gözlerüm tâ ölmeyince yâr derdinden* (Müfred 393)

Büyü, uykusuzluğun sebeplerinden biri olarak görülür. Divan şiirinde sıkça kullanılan "zülf-i câdû" ifadesi sevgilinin saçını büyüleyici bir unsur olarak tasvir eder. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin saçı, halk inanışlarında olduğu gibi gerçek bir büyü etkisiyle âşığın uykusunu bağlayan bir öge olarak betimlenir.

*Giceler subha degin çeşmüme gelmez uyhu
Hvâbımı bağladı var ise o zülf-i câdû* (G. 699/1)

Hayat ve dünyaya karamsar bir bakış açısıyla yaklaşan şair, dünyaya geldiğinden beri hiç rahat yüzü görmediğinden şikâyet eder. Sürekli olarak bela askerinin saldırısına maruz kalan ten hisarını, daha ne kadar zayıflayan canıyla beklemek zorunda olduğunu sorgular. Tüm sıkıntılardan kurtulmanın tek çaresi yokluk uykusuna yatmaktır. Ancak seher hastası olduğu için bir türlü uyuyamaz.

*Ten hisârın niçe bir bekleye bu cân-ı za'îf
Niçe bir ceys-i belâ eyliye üstine hücum
Geleli 'âleme bir lahza huzur eylemediük
Mübetlâ-yı seherüz hvâb-ı 'ademden mahrum* (Kıta 64)

3.18. Zehirlenme

Zehirlenme, vücudun doğal dengesini bozarak hayati fonksiyonların ciddi şekilde bozulmasına veya durmasına yol açan, genellikle dışarıdan alınan maddelerin neden

⁹ G. 66/5, G. 207/2, G. 640/1, G. 659/6, G. 679/4, G. 701/5, G. 703/5, G. 850/6.

olduğu bir durumdur. Bitkisel, hayvansal ve kimyasal kökenli (kurşun, bakır, demir vb.) zehirler, vücudun farklı organlarını etkileyerek ani veya uzun süreli belirtiler gösterebilir (İbn-i Sina, 2017, c. 5, s. 415-500).

Zehirlenmenin bedende oluşturduğu zarar, Hâletî'nin beyitlerinde aşkın ve feleğin sebep olduğu acıları, yaşanan zorlukları ve çaresizliği anlatmak için bir benzetme olarak kullanılır. Zehir ve ona eşlik eden diğer kavramlardan cefa, ayrılık, gam, mihnet ve kahr mefhumları bu düşünce etrafında ele alınır.

Şair, sıkıntıların ve zorlukların insana verdiği acıyı “zehr-âb-ı cefâ” ifadesiyle betimler. Bu acılara rağmen gösterdiği sabrı ve dayanıklılığı ise “benim için gam yemek gibi alışılmış bir şeydir” sözleriyle dile getirir. Şair, yaşadığı zorluklara alışırsak onları kabullenmiş olduğunu vurgular.

*Sanma kim cânuma te'sîr ide zehr-âb-ı cefâ
Gam yimek gibi benüm ol dahı mu'tadumdur* (G. 259/3)

Şair, kendisini temiz ve hoş sözlü papağan olarak tanımlar. Fakat aşağılık dünyanın ona gam zehri içirdiğini, bu zehrin acısıyla artık konuşamaz hale geldiğini ifade eder.

*Tûtî-i pâkîze-güftâram velî dünyâ-yı dîn
Zehr-i gam nûş itdürür her gâh söyletmez beni* (G. 838/4)

Felek, genellikle insanların kontrolü dışında hareket eden bir güç olarak tasvir edilir. Gökyüzü, dünya, talih, kader ve şans gibi anlamları taşır. Aynı zamanda hayatın belirsizliklerini, iniş çıkışlarını ve insanın karşılaştığı zorlukları temsil eder. Şair, feleği sürekli kötülük ve acı üreten, insana zehir sunan zalim bir figür olarak betimler. Feleğin dokuz kâsesini kahr zehriyle dolu olarak tasvir eder. Felek, bu zehir dolu kâseleri şaire sunar ve şair, bir damlasını bile ziyan etmeden hepsini içerek acıyı tamamen yudumlar. Bu, onun feleğin acılarına karşı sabırlı olduğunu belirtir. Şair, kaderin getirdiği zorlukları kabullenir ve bu acılara boyun eğer.

*Eger kim tolsa zehr-i kahr ile nüh kâsesi çerhün
Komaz bir katresin hep Hâletî-i zâr nûş eyler* (G.234/6)

Felek, insanı zehirleyen bir saki olarak tasvir edilir. Mutluluğu esirgeyip yerine keder ve sıkıntı sunması, onun acımasızlığını ortaya koyar. Bu bağlamda saki, yalnızca içki sunan biri değil, insana ardı ardına zehir dolu taslar sunarak hayatı daha da zorlaştıran bir figür olarak öne çıkar.

*İçürür bir gün yedi tâsı geçen zehri sana
Anun için devr ider bu sâki-i devrân-ı çerh* (G. 117/4)

Hâletî'nin beyitlerinde zehir kavramı, aşk ve ayrılık üzerinden de ele alınır. “Niçe kez nûş eylemişdi zehr-i mâr-ı firkatı” (Müseddes 5/VI/2) mısrasında, ayrılık bir yılan zehriyle kıyaslanır. Bu zehrin tekrar tekrar içilmesi, âşğın kendi ıstırabına rıza göstermesi olarak yorumlanır. Ayrılık, âşğın her an içtiği ve onu tüketen bir ıstırap kaynağıdır. Âşık, bu ayrılık zehrini içip ağlarken sevgili kayıtsızca güler. Zehir, yalnızca ayrılığın acısını değil âşğın aşk yolundaki fedakârlığını da simgeler. Çünkü âşık, sevgili uğruna zehir içmeyi göze alır. Ancak bu zehri içerken dayanılmaz acıyla gözyaşı döker.

*Nûş idüp zehr-i gam-ı hicrânı her gâh ağların
Hâlûme turmaz güler dâ'im o yâr-ı nûş-hand* (G. 124/4)

Güzellik şahı olan sevgili, aşk sofrasını dünyaya sermiştir. Bu sofraya, keder ve cefa dolu bir ziyafetten âşıkların paylarına düşeni aldıkları bir sofradır. Bu sofrada kimi âşıklar gam yerken kimi ise cefa zehrini içer.

*Kimi gam yir kimi zehr-i cefâsın nûş ider turmaz
Bugün ol şâh-u hüsnüm hvân-ı 'ışkın çekdi düyâyâ* (G. 780/4)

Sevgilinin cefasına dayanamayacak hale gelen ve gönlü hastalanan âşık, sevgiliye seslenir. Bu derdin dermanını bulmak için bir çare ister ve ona iki seçenek sunar: Ya kahır zehriyle bu acıyı sona erdirip ölümüne sebep olmasını ya da kavuşma ile kendisine şifa vermesini talep eder.

*Ya zehr-i kahr ile öldür ya vashunla devâ eyle
Dil-i bîmârî lutf eyle tabîbüm bir yana eyle* (G. 796/1)

Âşığı/şairi zehirleyen sadece feleğin ve sevgilinin cevri değildir. Şair, âşık ile rakip arasındaki ilişkiyi zehirlenme bağlamında ele alır. Âşık, gönlünün içtiği “zehr-âb-ı gam” için âşık, sevgiliyi suçlamaz. Bu zehrin kaynağını rakibe yükler. Rakibin kara yüzlü, kötü niyetli olduğu belirtilir. Onun yüzündeki masum ya da temiz görüntüsü, aslında bu kötülüğü gizleyen bir maskedir. Âşık ile rakip arasındaki çatışma âşık için hem acının hem de zehirlenmenin kaynağıdır. Bu bağlamda âşık, bu zehri içmek zorunda kalsa da sevgiliyi suçlamaz; rakip, bu kederin ve zehrin gerçek sebebi olarak ön plana çıkar.

*Gönül zehr-âb-ı gam nûş itdüğün dil-dârdan bilme
Olupdur ol rakîb-i rû-siyâhun yüzünün ağı* (G. 861/2)

Şair, sakinin meclisteki herkese neşe ve huzur dağıtırken kendisine aynı ilgiyi göstermemesinden yakınır. Sakinin görevinin, meclise gelenleri kederlerinden uzaklaştırmak olduğunu bilir. Ancak şair, sakinin diğerlerine ilgi gösterip kendisini görmezden gelmesine, hatta içkisine öldürücü bir zehir katarak sunmasına bir türlü anlam veremez. Bu durum sakinin adaletsizliğini ve acımasız tavrını ortaya koyar. Şair, bir yandan feleğin adaletsizliğine gönderme yaparken diğer yandan kendini dışlanmış hisseder. Aynı zamanda bu zehirleme eylemiyle gerçek bir suikast ihtimaline de işaret eder.

*Bu bezmi câm-ı safâ ile devr iden sâkî
Bana gelince ana katdı dâru-yı kattâl* (K. 2/34)

4. Çeşitli Hastalıklar ve Yaralanmaların Tedavi Edildiği Yerler

Sağlık hizmetleri başlangıçta ibadethanelerde din adamları tarafından yürütülmüştür. Zamanla bu hizmetlerin kurumsal bir yapıya bürünmesiyle birlikte, farklı isimlerle anılan hastaneler ortaya çıkmıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde hastaneler, sosyal ihtiyaçları karşılamak ve ticaret yollarındaki nüfusun sağlığını korumak amacıyla tesis edilmiştir (Aslan & Erdem, 2017, s. 13-17).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde darüşşifalar, herkese ücretsiz sağlık hizmeti sunan önemli kurumlardı. Külliyyelerin bünyesinde bulunan yapılar, yatarak ve ayakta tedavi imkânı sağlardı. Osmanlı darüşşifaları, Selçuklu dönemine kıyasla daha işlevseldi (Songur & Saygın, 2014, s. 201).

Bu kurumlar, toplumun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak, hayır ve vakıf geleneğini yaşatmak ve uzun vadeli hizmet sunmak amacıyla kurulmuştu. Darüşşifalar fakirler, yolcular, kimsesiz ve muhtaç hastalar için ücretsiz sağlık hizmeti sunan kurumlardı. Hastanın durumu ağır olmadığı takdirde sadece akıl hastaları ve tecrit gerektiren hastalar hastaneye yatırılırdı. Bu kurumlarda görevli hekimler, göz hekimleri, hasta bakıcılar, ilaç hazırlayıcılardan başka diğer işler için çeşitli personel görevlendirilirdi. Hastaneye yatırılan hasta önce hekim tarafından muayene edilir, tedavi planı oluşturulur ve tedaviye başlanırdı. Hastalar iyileştiğinde ise taburcu edilirdi (Altıntaş, 2022, s. 6-7).

Hâletî'nin şiirlerinde darüşşifalar, hastaların muayene edilip tedavi gördüğü şifa kapısı işlevi gören mekânlar olarak betimlenir. Aynı zamanda bu kurumlar, divanelere uygulanan tedavi yöntemleri ve tedavi süreçlerinin izlendiği yerler olarak görülmektedir. Eczaneler ve ilaç kapları gibi unsurlar ise darüşşifaların tıbbi pratiklerine ve hastaların tedavi süreçlerine işaret etmektedir. Darüşşifalar, şiirlerde dünya (G. 87/4), sevgilinin semti (G. 142/5), kapısı (G. 238/1) ve aşk ile özdeşleştirilerek tasvir edilir. Özellikle âşışın şifa bulmak amacıyla başvurduğu mekânlar olarak öne çıkar.

*Herkes eyleyler nazar dârü's-şifâ-yı 'ışkda
Ol tabîb-i cân u dil bakmaz bu ben bîmârına* (G. 738/6)

Hâletî'nin kasidelerinde darüşşifalar, övülen kişinin iyilikseverlik, yardımseverlik ve merhamet gibi erdemlerini vurgulamak için kullanılır. Darüşşifalar, insanlara can bahşeden, kalplere huzur veren (K. 34/12), şifa kaynağı ve yardım kapısı (K. 32/21) olarak tanımlanır. Ali Paşa'nın vezaretini tebrik için yazılan aşağıdaki beyitte ise darüşşifalar, genel anlamda hastaların tedavi görüp şifa bulduğu mekânlar olarak ele alınır. Aşağıdaki beyit, paşanın vezaretini tebrik etmenin yanı sıra bu makamın bir yardım ve şifa kaynağı olma özelliğine de göndermede bulunur.

*Zihî Ferhunde-dem kim haste-i endûh u gam buldı
Der-i dârü's-şifâ-yı hikmet-i Hak'dan müdâvâyı* (K. 41/2)

Ayrıca, şifahanelerin akıl ve ruh sağlığı sorunları yaşayanların tedavi gördüğü yerler olduğu ve bu hastalara yönelik tedavi yöntemlerinin de ele alındığı gözlemlenir. Şifahanelere her gün sayısız divane uğrayarak buralarda şifa bulmayı ümit ederler.

*Yitirür 'aklım her kim der-i cânâna gelür
Her gün ol dâr-ı şifâya niçe dîvâne gelür* (G. 238/1)

Darüşşifalar, aynı zamanda akıl hastalıklarının tedavisinde su ve musiki gibi doğal yöntemlerin kullanıldığı tıp merkezleriydi. Bu mekânlarda, özellikle su sesinin dinlendirici etkisinden yararlanılarak rahatsızlıkların tedavisi amaçlanırdı.

*Getürür şimdi cihân halkına zencîr-i cünûn
Ol akar su ki 'ilâc eyleyler idi sevdâyâ* (G. 725/4)

Eskiden akıl hastaları zarar görmemeleri veya çevreye zarar vermemeleri için zincire bağlanarak korunmuş (Onay, 2004, s. 180; Deniz, 2004, s. 277). Zincire vurma, dönemin kısıtlı tedavi yöntemleri arasında bulunmakla birlikte mecazi bir anlam taşımaktadır. Saçın ve aşkın zincire benzetilmesi ve âşışın kendisini ya da gönlünü deliye benzetmesi, zincir ve delilik arasında bir ilişki kurulmasına neden olmuştur.¹⁰

Zincir ve delilik arasındaki bu ilişki, tasavvufta yer alan cezbe kavramıyla da örtüşmektedir. Aşağıdaki beyitte yer alan "cezbe-i hüsn" ifadesiyle kişinin güzelliğinden etkilenmesi sonucu akıl sağlığını yitirme derecesine varan bir hale düşmesi anlatılır. Tasavvufta cezbe, insanın iradesi dışında manevi bir gücün etkisiyle aklını veya kontrolünü kaybetmesini ifade eder. Bu bağlamda, güzelliğin cezbesi ile kişinin akıl dışı bir duruma, diğer bir ifadeyle çılgınlık ve divanelik haline sürüklenmesi söz konusudur. Beyit aynı zamanda Mecnun ve Leyla hikâyesine bir telmih içerir.

*Şol kimseye kim cezbe-i hüsnün ide te'sîr
Zencîr-i cünûna çekilür ey saçı Leylâ* (G. 37/4)

¹⁰ G. 100/2, G. 312/1, G. 328/1, G. 477/1.

Aşk ve delilik arasındaki bağ, divanelerin şifahanelere sığınarak burada şifa bulmayı ummalarıyla daha da belirginleşir. Dolayısıyla âşığın gönlü de darüşşifalarda zincire vurulmuş, şifa bekleyen hastalar arasındadır.

Bagludur zencîr-i 'ışka bu dil-i dîvânemüz
Çok zamândur kim bizüm dârü'ş-şifâdur hânemüz (G. 328/1)

Zincirin ayaklara veya boyna bağlanması, bu tür hastaların hareket özgürlüğünün kısıtlanması için tercih edilmiş yöntemlerden birisidir. Hâletî, zincirin ayağa ve boyna bağlanmasından hareketle aşkın veya deliliğin getirdiği tutsaklık, bağlılık ve yükü tasvir eder. Şair, “zencîr-i cünun”u ayaklara bağlanan bir unsur olarak tasvir eder ve mecnun olmanın yalnızca kendi başına gelmediğini, herkesin bu delilik zincirine takılıp kaldığını ifade eder (G. 395/4). Boyna bağlanan zincir ise, aşkın esareti ve kişinin bu durumdan kaçamaması gibi bir anlam taşır. Sevgili, âşığın boynundaki zinciri görmesine rağmen onun geçmişte yaşadığı acıları ve delilik halini görmezden gelir.

Gerdenümde çünkü zencîr-i cünûnı gördi yâr
İtmedi ammâ ki hergiz ser-güzeştümden su'âl (G. 483/3)

Deliliğin tedavisinde bağlama ve darp gibi yöntemler, bazı dönemlerde uygulanmıştır. İlaç ve sakinleştirici önlemler etkili olmadığında, baş ve yüz bölgesine sert müdahalelerle hastanın aklını başına getirmek amaçlanmıştır (Kılıç, 2023: 33). Şair, deliliğin tedavisi için kullanılan sert yöntemleri, aşkın insan üzerinde yarattığı ruh haliyle ilişkilendirmiş, “divane-i mahabbet” ifadesiyle aşktan dolayı kontrolünü kaybetmiş bir âşığı tasvir etmiştir. Aşkın insan üzerindeki etkilerinin fiziksel müdahalelerle veya sert yöntemlerle giderilemeyeceğini vurgulamış, gerçek iyileşmenin ancak sevgilinin yakınlığına, yani vuslata erişmekle mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Dîvâne-i mahabbet döğsen çıkar mı cânâ
Dârü'ş-şifâ-yı vasla bir kerre dâhil olsa (G. 768/2)

Klasik dönem hastane yapıları olan darüşşifalarda, eczaneler ve eczacılar hastalar için gerekli ilaçları hazırlamakla görevliydi. Şuruplar, macunlar ve haplar gibi çeşitli ilaçların üretimi, eczane hizmetlerinin ne kadar kapsamlı ve sistemli olduğunu ortaya koymaktadır (Ünver, 1952, s. 4). Tabii ya da kimyevi ilaç hammaddelerinin temini ile hekimlerin reçetelerinin hazırlanması gibi sorumluluklar bu alanda uzmanlaşmış görevliler tarafından üstlenilmekteydi (Yıldırım, 2010, s. 273). Hekim muayene ve teşhisini tamamladıktan sonra hastalar tedavilerinin bir parçası olan ilaçları temin etmek için darüşşifalardaki bu eczanelere başvuruyordu.

Bu bağlamda eczaneler, tedavi sürecinde ihtiyaç duyulan ilaçların sağlanmasında merkezi bir konumda bulunarak âşığın şifa arayışındaki ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Uzun süredir aşk hastalığıyla mücadele eden âşık, sevgilisinden bir an önce derdine çare bulmasını ister. Kendisini bir hasta, sevgilisini ise şifa sağlayacak bir hekim olarak tasvir eder. Çarenin bir eczanede bulunabilecek ilaçlara bağlı olduğunu ancak zamanın daraldığını ve eczane kapanmadan önce yetişilmesi gerektiğini dile getirir.

Haste-i dirîn-i 'ışkuz tabîbüm çâre-sâz
Olmadan der-beste dârû-hâne-i dermânımız (G. 309/3)

İlgili beyitler, hazırlanan bu ilaçların gerektiğinde kullanılmak üzere geleneksel olarak “hokka” adı verilen ilaç kaplarında muhafaza edildiğini göstermektedir. Hokka, genel olarak içinde şifa barındırması nedeniyle sevgilinin dudakları ve ağzı için bir teşbih unsuru olarak kullanılır.¹¹

¹¹ G. 329/3, G. 433/3, G. 440/2.

*Senün hokka-i la'l-i nâbunda konmuş
Hayât-ı ebed mâye-i zindegânî* (G. 38/9)

Şair, feleğe seslenerek sevgilinin dudağına meyletmesine engel olmamasını ister. Feleğe hitaben, kader üzerindeki etkisine gönderme yaparak, onun da kendi hokkası içinden bir derman çıkarmasını söyler (G. 196/2). Ayrıca bu tür hokkaların yapımında kıymetli taşların da kullanıldığına işaret eder.

*Hokka-i firûze-i gerdûna bakmazsam n'ola
Girmemişdür ana hiç dârû-yı dermânım benüm* (G. 541/3)

Aşağıdaki beyitte, hokka sadece şifa veren ilaçları değil aynı zamanda zehir de barındıran bir unsur olarak ele alınmıştır.

*Her çıkan hokka-i la'lünde o şîrîn-dehenün
Fi'l-mesel zehr ise de biz görürüz anı leziz* (G. 541/3)

5. Tedavi Yöntemleri ve Tedavide Uygulanan İlaçlar

Hâletî Divanı'nda, hastalıkların iyileştirilmesi, sağlığın korunması ve tedavi süreçlerinde kullanılan timâr, müdâvâ, ilâc, dârû, dermân, devâ, şifâ vb. kavramlar hem maddi hem de manevi iyileşme süreçlerine işaret eder. Âşık ile sevgili ya da şair ile övülen arasındaki ilişkiyi betimlemek için mecaz olarak da kullanılır. Kimi zaman vuslat şifa olurken kimiz zaman sabır, mihnet, reşk, veya hasret gibi olumsuz duygusal hallerin çözüm yollarına işaret eder.¹²

Hastalıkların, dertlerin ve belaların şifa kaynağı Allah'tır (c.c.) (Mes. 2/27), Hz. Peygamber ise hasta gönüllere can bahşeden, gönlü kırıklara deva olandır (Mes. 3/50). Kimi zaman aşk kimi zaman sevgili âşığın iyileşme umudu olur. Âşık için sevgili, şifa ve huzur kaynağıdır. Ancak çoğu zaman sevgili, âşığın iyileşme umuduna karşı duyarsızdır. Gam hastalığı için sevgiliden ilaç isteyen âşığa, sevgilinin verdiği cevap sevgilinin acımasız tarafını gösterir. Sevgilinin, "âşık olan bir gönülsüz kişiye iyilik yaramaz" sözleri âşığın umutsuzluğunu ortaya koyar (G. 211/2). Ancak sevgiliye sitem etmekten de geri durmaz. En azından aşk hastasına teselli olacak birkaç söz söylemesini ister (G. 866/1). Sevgilinin bu tavrı karşısında kurtulma umudunu kaybeden âşık, şifa bulmak için çabalamaktan vazgeçer. Sevgiliye dönüp baktığında onun da bu duruma kayıtsız kaldığını ve kendisini tedavi etmekten vazgeçtiğini fark eder (G. 366/1). Derdine bir çare bulamayacağını fark eden âşık, artık elinden gelen tek şeyin sabretmek olduğunu idrak eder. Ne var ki sevgilinin aşk derdinin belasına çare olarak gösterilen sabır bile, o mihnet dolu sevda diyarında bulunmaz.

*Belâ-yı derd-i 'ışk-i yâra dârû sabrdur lîkin
Bulunmaz ol diyâr-ı mihnet-âbâd-ı mahabbetde* (G. 786/2)

Geleneksel halk kültüründe ipe düğüm atıp çözmenin sorunları çözeceğine dair bir inanış vardır. Bir şeylere düğüm atarak birini ya da bir kötülüğü bağlamak, halk inançlarında genellikle kötü kuvvetleri etkisiz hale getirme amacı taşır. Bu inanışa göre, kötücül güçleri bağlamak ve zararsız hale getirmek de iplere düğüm atmakla mümkün görülür (Örnek, 1966: 81). Kendisine böyle bir bağlama büyüü yapıldığını düşünen âşık,

¹² K. 20/9, K. 21/34, K. 32/32, K. 38/25, K. 40/26, K. 41/2, Müseddes 1/1, Müsd. 3/1, Müsd. 5/5, Mers. 1/30, G. 106/6, G. 107/6, G. 108/5, G. 145/2, G. 165/6, G. 194/2, G. 196/2, G. 197/5, G. 200/2, G. 211/2, G. 230/2, G. 233/3, G. 268/3, G. 308/2, G. 309/3, G. 327/1, G. 329/3, G. 356/1, G. 366/1, G. 392/4, G. 400/6, G. 423/3, G. 434/4, G. 470/6, G. 471/2, G. 526/5, G. 533/5, G. 541/3, G. 543/4, G. 626/3, G. 696/3, G. 716/5, G. 725/4, G. 737/5, G. 742/3, G. 760/5, G. 786/2, G. 796/1, G. 809/6, G. 842/7, G. 847/2, G. 855/5, G. 866/1, Müf. 42, Müf. 185, Müf. 311, Müf. 430.

aşk pirinden düğümlemiş ipe tılsım okuyarak büyüü bozmasını ister. Aşk pirinin can ipine okuyacağı tılsım, âşığın canındaki bütün düğümleri teker teker çözecektir.

*Cân riştesine hırz-ı gam okursa pîr-i 'ışk
Ser-cümle 'ukdeler gider andan yegân yegân* (G. 564/8)

5.1. Gül-âb

Gül suyu, sakinleştirici ve rahatlatıcı özellikleriyle bilinir. 10. Yüzyılda İbn-i Sina, gül esansı ve suyunu çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanmıştır. Kaynaklarda geleneksel olarak göz yıkama, ağzı arınık etmek için mikrop ve bakteri öldürücü olarak kullanıldığı; dalak, göğüs ve karın ağrılarını hafiflettiği, cildi temizlediği, sindirim sorunlarına, romatizma ağrılarına, baş ağrısına, sinir sistemine iyi geldiği ve ateş düşürücü olarak vücudu serinlettiği hakkında bilgiler yer alır (Anadol, 1990, s. 127; Kaya, 2015, s. 278-281; Mahboubi, 2016, s. 10-11; İbn-i Şerif, 2017, s. 58).

Gül suyunun sakinleştirici etkisi ve baş ağrısına faydası, Hâletî'de aşk ve baş ağrısı temalarıyla bağlantılı şekilde işlenir. Âşığın gözyaşı ve sevgilinin yüzündeki ter damlaları gül suyuna benzetilmiş; gül suyunun tedavi uygulamalarına değinilmiştir.

Baş ağrısını tedavi etmek için en etkili çözümün gül renkli şarap içmek olduğu belirtilir (G. 56/3). Âşığın ağlayıp inleyişinden başı ağrıyan sevgilinin ağrısını gidermek isteyen âşığın gözleri gül suyu şişesi, gözyaşı ise gül suyu olarak betimlenir (G. 79/3). Başka bir beyitte sevgilinin yüzündeki ter damlaları gül suyuna benzetilerek gül suyunun sakinleştirici etkisine atıfla, baş ağrısının bu gül suyuyla giderilebileceği belirtilir (Kaya, 2015, s. 280).

*Ey Hâletî hemân 'arak-ı rûy-ı yârdür
Derd-i ser-i mahabbete nâfi' olan gül-âb* (G. 73/7)

Çeşitli göz rahatsızlıklarında, iyileştirici etkisi nedeniyle gözleri gül suyuyla yıkamak veya gül suyu ile hazırlanmış karışımları kullanmak, uygulanan tedavi yöntemlerindendir (Aynacı, 2012, s. 34; İbn-i Şerif, 2017, s. 189). Hâletî, gül suyunun gözdeki rahatsızlığın tedavisindeki rolüne değindiği aşağıdaki beyitte aynı zamanda ilacın uygulanma yöntemini de açık bir şekilde ifade eder.

*Degüldür nergis üzre jâle düşmüş berg-i ezhârün
Gül-âb-âlûd penbeyle ider çeşmine dermânı* (K. 20/9)

5.2. Tiryâk ve Panzehir

Grekçe "theriake"den Arapça aracılığıyla Türkçeye geçen (Okumuş, 2007, s. 159) tiryak, Türkçe sözlüklerde afyon içeren bir macun olarak tanımlanır. Çok sayıda bitkisel ve hayvansal bileşenden oluşan panzehir, özellikle zehirli hayvanların sokmalarına (yılanlar, akrepler ve deniz canlıları) karşı etkili bir tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır (Onay, 2004, s. 479; Boulnois, 2005, s. 131).

"Kânûn fi't-Tıb"ta tiryak teriminin daha çok yapay ve mineral kaynaklı zehirlere karşı kullanılan ilaçlar için; panzehir teriminin ise doğal zehirlere karşı kullanılan ilaçlar için kullanıldığı ifade edilir (İbn-i Sina, 2017, c. 2, s. 36).

Hâletî, bu ilaçların ayrıntılarına girmeden sadece zehrin tiryak veya panzehir aracılığıyla tedavi edildiğine işaret eder. Tiryak ve panzehir kavramları, teşbih yoluyla kullanılarak kadeh ve kavuşma ile ilişkilendirilir. Şair, feleğin döneği sebebiyle meyhaneye düştüğünü belirterek her kadehi gamın zehrine karşı bir panzehir olarak görür (Müfred 125). Tiryak, bir tür ilaç veya panzehir olarak sevgiliyle bir araya gelmeyi

temsil eder. Bu tiryakı elde etmenin tek yolu ise zehir içmektir. Dolayısıyla âşık hem zehri hem de panzehri içmek istediğini belirtir.

*Ol tabîbüm virdi tiryâk-i visâlin illere
Yiridür nûş itmege zehr istesem şimden girü* (G. 700/3)

Şair aynı zamanda sevgilinin yanağındaki benleri adeta birer panzehir tableti gibi düşünür. Gam zehrinin etkilerini ortadan kaldırmak için yılanı kesmek suretiyle etinden panzehir üretildiğine ve bu yolla panzehir tabletlerinin hazırlandığına işaret eder.

*Zehr-i gam def'ine tiryâk gibi hâl-i ruhun
Mâr-ı zülf-i siyehi kesmesen olmazdı 'ıyân* (G. 566/4)

Şairler, zahidi insani zevklerden yoksun ve katı bir disiplinle manevi dünyalarına hapsolmuş, hayvani bir varlık gibi nitelendirirler (Şentürk, 1996, s. 73). Bu bağlamda, zahidin yılanı ve benlerin yılan zehrine karşı etkili olan tiryaka benzetildiği aşağıdaki beyitte, zahide yönelik bir ithamla birlikte tablet formundaki tiryakın, yılan zehrini etkisiz hale getirdiği anlatılmaktadır.

*Ruhunun hâlleri zâhidi bî-hûş itdi
Nazar it mâri zebun eyleyici tiryâke* (G. 714/3)

5.3. Şişe Çekme

Şişe çekme yöntemi, çeşitli tıbbi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan geleneksel bir tedavi yöntemidir. Bu yöntem, ters yönde akan maddelerin akışını yönlendirmek, iltihabı hafifletmek ve yönlendirmek, kan çekerek bir organı ısıtmak, organın eski durumuna döndürülmesi ve ağrıyı hafifletmek için kullanılır (İbn-i Şerif, 2017, s. 412).

Hâletî, bu yöntemin ağrıyı hafifletici ve zihni rahatlatıcı özelliğine dikkat çeker. Şair, tedavi amacıyla uygulanan bu yöntemi tevriyeli bir şekilde ele alır. Hem fiziksel bir rahatlama arayışında hem de gussa derdinin hafifletilmesi bağlamında şarap içmenin zihni sakinleştiren etkisine gönderme yapar.

*Gussa derdinden ider hâtırumuz âzâde
Çekecek şişe hemân sâgar imiş dünyâda* (Müfred 450)

Sevgilinin aşkıdan hasta düşen âşık, şişe çekme yönteminin dertlerine çare olamayacağını ve bu ilacın ona şifa veremeyeceğini söyler. "Şişe" kelimesi hem bu tedavi yöntemine hem de şaraba işaret eder.

*Mariz-i derd-i îşk-ı yâra şişeyle 'ilâc olmaz
Dil-i âşüfte-hâtır n'eylesün bu çerh-i mînâyı* (G. 842/7)

5.4. Yara Temizleme ve Yara Dikme

Eski dönemlerden itibaren şarabın, çeşitli hastalık ve rahatsızlıkların tedavisinde hem doğrudan bir ilaç olarak hem de ilaçlara karıştırılan bir unsur olarak kullanıldığı bilinmektedir. Hâletî, şarabın tedavi amaçlı kullanımına ve alkol içeriği sayesinde yaraların temizlenmesindeki etkisine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda gönüldeki üzüntüleri unutturması nedeniyle şarabı bir temizleyici olarak tanımlar.

*Derûn-ı sinede olan cerâhat-ı gamı yur
'Aceb degül dişeler bâdeye şarâb-ı tuhûr* (G. 264/1)

Yaranın dikilmesi, önemli bir tıbbi müdahale olup dokuların kaynaşmasını sağlayarak iyileşmeyi hızlandırır. Bu tıbbi uygulama, bir yaranın iyileşme sürecine işaret edecek şekilde sevgilinin kirpiklerinin iğneye benzetilmesiyle karşımıza çıkar. Âşığın

bedeninde hasret kılıcının açtığı yaralar, sevgilinin kirpiklerinin iğne gibi hareket ederek dikebileceği yaralar olarak betimlenir. Sevgilinin her göz kırpması, âşığın yaralarına şifa veren bir etki yaratır.

*Süzen-i müjgân-ı dil-ber fikridür dâ'im viren
Zahm-ı tîg-i hasrete âmed-şudıyla iltiyâm* (G. 547/2)

Âşık bu düşünceyle kendini teskin etmeye çalışır. Ancak sevgilinin, âşığın sinesindeki derin yaraları görmesine rağmen ona kayıtsız kalıp merhametle bakmaması, âşığın kirpik iğnesiyle yaralarının dikilip iyileşme ümidini tamamen ortadan kaldırır.

*Sînemün çâkin görür itmez nigâh-ı merhamet
Çâre-sâz olmaz bu denlü süzen-i müjgân ile* (G. 731/3)

Sevgilinin zulmü, âşığın vücudunda kanayan yaralar açan bir kılıca benzetilir. Kılıç yarasının derinliği vurgulanarak bu tür yaraların ne kadar dikilip iyileştirilse de izinin kalacağı belirtilir.

*Cân riştesiyle dikseler artuk figâr olur
Şemşîr-i cevîr ile açılan zahm-ı hûn-feşân* (G. 560/4)

5.5. Yara Dağlama, Yaraya Tuz ve Ekmek Basma

El-Kânûn' da dağlama yönteminin dört farklı tedavi amacıyla kullanıldığı belirtilir: harap edici doku hasarının yayılmasını engellemek, mizacı soğuyan organları güçlendirmek, kokuşmuş maddeleri dokulardan atmak ve kanamayı durdurmak. Ancak, bu işlem damarlar, kas dokuları ve sinirlere zarar verebileceği için demir dağlama aletlerinden kaçınılması gerektiği vurgulanır. Bu yüzden genellikle altından yapılmış dağlama aletlerinin tercih edilmesi gerektiği ve yüzeysel vakalarda uygulanmasının daha uygun olduğu ifade edilir (İbn-i Sina, 2017, c. 1, s. 425).

Hâletî, belirtilen yöntemlerle ilgili kesin bir uygulamadan bahsetmemekle beraber yara dağlamanın bir tedavi yöntemi olarak kullanılmasına işaret eder. Aşk derdi çeken âşık için en etkili ilacın gönlündeki yaraya uygulanacak dağlama olduğunu ifade eder.

*Hâletiyâ dâg-ı cefâdur hemân
Haste-dil-i 'ışka münâsib 'ilâc* (G. 107/6)

Yara dağlama işlemi, acı verici olması nedeniyle hastalar için zorlu bir süreçtir. Bu nedenle tarih boyunca cerrahi müdahalelerde bitkisel uyuşturucular ve alkol kullanılarak hastanın acısı hafifletilmeye çalışılmıştır. Yara dağlanmadan önce hastanın kısmen ya da tamamen uyuşturulması gerekir. Bu durum mecazi anlamda da geçerlidir; fiziksel yaraların acısı hafif uyuşturucularla geçmediği gibi aşk hastasının derin yaraları da basit tesellilerle kapanmaz. Gerçek bir iyileşme için bazen daha sancılı bir sürecin yaşanması gerekir. Âşıklar arasındaki yaygın inanın aksine, aşk derdi kavuşma şarabıyla değil daha acı verici bir yöntemle iyileşir. Ancak âşık, zamanın tabibinin derman sunmak yerine daha fazla acı vererek iyileştirme yolunu seçmesine sitem eder.

*Derd-mend-i 'ışka andurmaz şarâb-ı vuslatı
Dâg ile eyler devâ ekser tabîb-i rûzgâr* (G. 367/1)

Ekmek ve tuz karışımının cilt üzerinde uygulanması geleneksel tıpta, özellikle kuru ve çatlamış ciltlerin tedavisinde kullanılan bir yöntemdir (İbn-i Sina, 2017, c. 2, s. 632). Ancak Hâletî, bu tedavi yöntemine şüpheyle yaklaşır ve özellikle ekmek ve tuzun yara üzerindeki etkisine dair tereddütünü dile getirir.

*İşün o lebler için dâg-ı derd yakmakdur
Netîce mi virür ey Hâletî bu nân u nemek* (G. 390/1)

5.6. Misvak

Misvak, geleneksel olarak diş temizliği ve ağız sağlığını korumak için kullanılan doğal bakım sağlayan bir bitki köküdür. Bir beyitte ağız kokusunu gidermedeki etkisi bakımından ele alınır. Şair, zahidin görünüşünden yola çıkarak, onun başında misvakla gezmesine aldanılmaması gerektiğini dile getirir. Çünkü misvakı kullansa da rahatsız edici ağız kokusundan kurtulamaz. Başka bir ifadeyle söylediği her söz insanları kendisinden uzaklaştırır.

*Bulamazsın arasan agzını hiç bûy-ı safâ
Zâhidün bakma o başında olan misvâke* (G. 714/4)

5.7. Mûmyâ

Sözlüklerde, yaralar ve morluklar için kullanılan tıbbi bir karışım ya da bal ve susam yağıyla hazırlanan yağlı madde; içildiğinde ve bedene sürüldüğünde her türlü derde çare olduğuna inanılan, ancak gerçekte böyle olmayan, şairlerce vehmedilen bir su olarak tanımlanır (Hüseyin Remzi, 1305, c. 2, s. 767; Sami, 1317, s. 1434; Mehmed Salahi, 1322, c. 4, s. 553; Redhouse, 1890, s. 2037).

Şair, bu mevhum ilacı yaralanmalarla ilişkilendirerek kullanır. Sevgilinin iltifat kapısından uzak olduğunu belirten âşık, teselli olarak sunulan mûmyânın faydasız olduğunu ifade eder.

*Mûmyâ-yı tesliyet hergiz müfid olmaz bize
Pîş-tâk-ı iltifât-ı yârdan üftâdeyüz* (G. 316/3)

Başka bir beyitte ise şair, içinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlatırken söz konusu ilacın yaralanmalara iyi geldiğinden bahseder.

*Felekden mürtefi'dür düşdüğüm tâk
Kanı ol mumyâ-yı kân-ı işfâk* (Mes. 9/81)

5.8. Şerbet

Yaş ve kuru meyveler, çiçekler, çeşitli baharatlar, bitkiler, şeker veya balla hazırlanan şerbetler hem serinletici özelliğiyle ferahlık veren hem de sağlığa faydalı bileşenler içeren geleneksel bir içecek olarak Türk mutfağı ve geleneksel tıbbında çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde önemli bir yere sahiptir (Kuzucu, 2016, s. 126; Aydın, 2023, s. 412-414).

Hâletî, kavuşma anının verdiği ferahlık ve lezzeti vurgulayarak, soyut bir kavram olan bu hoş duyguyu şerbete benzetir. Sevgili, hastalara kavuşma şerbeti dağıtacağını duyurduktan sonra tüm âlemi aşk derdiyle hasta eder (G. 863/6). Bu durumda gönlü hasta olan âşık, sevgilinin sebep olduğu belalar yüzünden kavuşma şerbetine hasret kalır. Ancak sevgilinin dudak şerbetini sunacağı sayısız hastası vardır, bu yüzden ağyardan ona bir türlü sıra gelmez (G. 211/1, G. 356/1).

*Ol cân tabîbi şerbet-i la'lin yetiştirür
Gerçi hisâba sığmaz anun derd-mendi var* (G. 214/4)

Sevgilinin dudakları, âşığın derdine şifa olarak tasvir edilir. Vuslat hasretiyle yanan âşık için en büyük deva, sevgilinin dudak şerbetidir (G. 230/2). Fakat sevgili, âşık ölüm döşeginde bile olsa ona yaklaşmaz ve bu şifayı ona sunmaz.

*Cân virse dahı virmez ana şerbet-i la'lin
Hiç 'âşık-ı dil-hastesine yâr bulunmaz* (G. 329/4)

5.9. Kâfur

Kâfur, beyaz, hoş ve hafif bir madde olarak tanımlanır (İbn-i Sina, 2017, c. 2, s. 321). Kâfur, mikrop öldürücü, ateş düşürücü ve ağrı kesici özellikleriyle tanınan aynı zamanda sindirim, solunum merkezi ve kalp üzerinde uyarıcı etkileri bulunan bir bitkidir. Pek çok kaynakta bu özelliklerinin yanı sıra çeşitli faydalarından da bahsedilir. Pamuk, keten ve tiftikten yapılan fitillerin kâfur içeren merhemlere bulanarak sarılması “tîmar” olarak adlandırılan yara bakım yöntemlerinden biridir (Kaya, 2015, s. 268).

Hâletî, kâfurun bu özelliklerinden yola çıkarak hem beyazlığı hem de yaraları iyileştirme (Mes. 9/84; G. 507/3) özelliğini göz önünde bulundurarak beyaz gül (G. 261/5), sevgilinin gerdanı (G. 540/5), pazusu (G. 157/3) ve göğsü için bir benzetme unsuru olarak kullanılır. Âşığın sevgiliyle geçirdiği gece, onun yaralı gönlüne adeta şifa olur. Kâfur merhemi hem gerçek anlamda yaraları iyileştiren bir ilaç olarak hem de sevgilinin göğsünün beyazlığını anlatmak için kullanılır.

O sîm-berle olup gice sîne-ber-sîne
Uruldı zahm-ı dile sanki merhem-i kâfur (G. 264/3)

Âşığın, hicran gecelerinden kalan yarasının iyileşmez olduğunun vurgulandığı bir beyitte, kâfur merheminin beyaz rengi ve yaralara olan faydasından yola çıkılarak bu merhem fecir vaktine benzetildiği görülür. Sevgiliden ayrı kalmanın verdiği acıya, sabahın kaynağından yapılacak olan kâfur merheminin bile fayda sağlamayacağı ifade edilir. Beyitte geçen “hicr” kelmesi “fecir” için bir ipucu olarak kullanılır.

İtseler merhem eger kâfur-ı kân-ı subhdan
Zahm-ı şeb-bîdâr-ı hicr itmez kabul-i iltiyâm (G. 495/6)

5.10. Fîrûze

Kıymetli taşlardan firuzenin de tedavi maksatlı kullanımına bir örnek görmekteyiz. Beyitte firuze, bir şifa ve ferahlık kaynağı olarak görülür. Şair, “ey zamanın hekimi, bir ferahlık veren ilaç bul” diyerek rüzgâr tabibinden kendisini teskin edecek bir çare sunmasını ister. Ardından “gökyüzünün firuze sürmesini en büyük ilaç yap” diyerek firuzenin huzur ve sükûnet verici etkisine vurgu yapar. Firuze, yalnızca bir süs taşı olarak değil aynı zamanda huzur, rahatlama ve şifa kaynağı olarak da değerlendirilir.

Bir müfferih eyle peydâ ey tabîb-i rüzgâr
Sûde-i pîrûze-i çerh eyle cüz-i a'zamın (G. 599/4)

Sonuç

Bu çalışma *Hâletî Divanı*’nda hastalık ve şifa ile ilgili kavramların nasıl işlendiğini inceleyerek dönemin tıbbi uygulamalarına dair bulgular sunmaktadır. *Hâletî Divanı*’nda hastalık ve sağlık olgusu, dönemin tıp anlayışını, halk hekimliği uygulamalarını ve manevi inanışları harmanlayan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Divanda hasta-hekim ilişkileri, çeşitli hastalıkların teşhis ve tedavi süreci, hastalığın hasta üzerinde bıraktığı bedensel ve psikolojik etkiler, darüşşifaların dönemin tıbbi pratiklerindeki rolü ve halkın başvurduğu geleneksel şifa yöntemleri yansıtılmaktadır.

Hastalık ve tedavi algısı hem bedensel hem de ruhsal boyutlarıyla işlenmiştir. Şair, klasik Türk edebiyatının zengin sembolik dilini kullanarak hastaları ve tedavi yöntemlerini sadece tıbbi bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda aşk, ayrılık, keder ve umut gibi duygusal temalarla da ilişkilendirmiştir. Bundan başka hastalık teması, şairin hem özel hem de mesleki hayatında karşılaştığı hayal kırıklıklarından, sıkıntılardan izler taşımaktadır.

Hastalık genellikle aşkın ve sevgilinin ilgisizliğinin bir sonucu olarak tasvir edilir. Âşık, sevgilinin ilgisini kaybettiğinde ya da ondan uzak kaldığında hasta düşer. Hastalıkların tedavisinde başvurulacak yöntemler, ilaçlar ve şifa mekânları, aşkın yol açtığı acıların ve çaresizliğin sembolik bir anlatımına dönüşür. Özellikle darüşşifalar, eczaneler ve ilaçlar âşığın şifa bulma umudunu temsil ederken sevgilinin ilgisizliği ve kayıtsızlığı bu umudu sürekli erteleyen bir engel olarak işlenir. Darüşşifalarda uygulanan tıbbi süreçler ve tedavi yöntemleri de ele alınır.

Tıbbi tedavilerin yanı sıra aşkın ve sevgilinin ilgisinin şifa verici gücüne dikkat çekilir. Özellikle sevgilinin dudakları, gözleri ve iltifatı âşık için en büyük şifa kaynağı olarak görülür. Hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlar, bitkisel karışımlar, şerbetler ve diğer geleneksel yöntemler şiirlerde yer alır. Örneğin gül suyu, kâfur, tiryak ve panzehir gibi unsurlar hem gerçek anlamda şifa verici özellikleriyle hem de mecazi anlamda aşkın ve sevgilinin şifa verici gücünü temsil etmek için kullanılır.

Sonuç olarak *Azmî-zâde Hâletî Divanı*, hastalık ve tedavi temalarını sadece tıbbi bir perspektifle değil aşk, keder, umut ve manevi şifa arayışı gibi farklı boyutlarıyla da işler. Şair bu temaları ele alırken dönemin tıbbi bilgisi ve kültürel değerlerini de şiire yansıtarak bir şifa arayışının izlerini sunar. Şiirler ilk okunduğunda aşk teması öne çıksa da ikinci planda tıbbi unsurların da önemli bir yer tuttuğu görülür. Bu bağlamda, Hâletî'nin şiirleri, klasik Türk edebiyatında hastalık ve tedavi algısının nasıl işlendiğine dair örnekler sunar.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2019). Sözlük bilimi açısından değer taşıyan eserler: Osmanlı dönemi tıp kitapları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 99-115.
- Altıntaş, A. (2022). Anadolu tıbbi nedir-neden önemlidir? *Anadolu Tıbbi Dergisi*, 1, 1-10.
- Anadol, C. (1990). *Şifâlı bitkiler ve şifâlı sular ansiklopedisi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aslan, M. (2002). Sıhhatnameler. *Türkler*, (C. 11, s. 776-790). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aslan, S. & Erdem, R. (2017). Hastanelerin tarihsel gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 7-21.
- Aydın, F. (2023). Divan şiirinde şerbet. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9(3), 411-428.
- Aynacı, M. (2012). Divan şiirinde geçen göz hastalıklarının klâsik dönem tıp metinleri ekseninde değerlendirilmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9, 29-48.
- Bakkal, A. (2009). Nâbî'nin tıpla ilgili görüşleri. A. Bakkal (Ed.), *Şair Nâbî Sempozyumu* içinde (s. 342-363). Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Boulnois, L. (2005). *Silk road, monks, warriors and merchants*. Hong Kong: Odyssey Books.
- Çelik, A. A. – vd. (2022). Yoğun bakımda nadir bir ateş nedeni: Sıtma. *Acta Medica Nicomedia*, 5(3), 235-237.
- Deniz, S. (2004). Divan şiiri güzelinin saç şekli. *Saç Kitabı*. Emine G. Naskali (Ed.), 262-314. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Detorakis, E. T. & Spandidos, D. A. (2009). Pathogenetic mechanisms and treatment options for ophthalmic pterygium: Trends and perspectives (Review). *International Journal of Molecular Medicine*, 23(4), 439-447.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Dilçin, C. (1983). *TDK Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Herbert, H. (1908). *Cataract extraction*. New York: William Wood & Company.
- Gökalg, H. (2006). Divan şiirinde sıhhat-nâmeler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 14, 101-130.
- İbn-i Sina (2017). *El-kânûn fi't-tıbb*. C. 1-5. E. Kahya (Çev.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaya, B. A. (2003). *Azmî-zâde Hâleti Divanı*. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, B. A. (2015). Klâsik Türk şiirinde şifalı bitkiler üzerine bir deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, 263-314.
- Kemikli, B. (2007). Divan şiirinde hastalık ve tedavi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 19-36.
- Keskinbora, H. K. & Yeşilli, M. (2006). XV. Yüzyılda Anadolu'da şaşılık nedenleri ve tedavisine ilişkin bilinenler. *Türkiye Klinikleri Oftalmoloji Dergisi*, 15(2), 68-71.
- Kılıç, R. (2023). *Erken modern Osmanlı'da deliler ve delilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuzubaş, M. (2006). Divan şairleri hastaları nasıl tedavi ederler?. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9, 78-89.
- Kuzucu, K. (2016). İçecek kültürü. *Osmanlı Mutfağı* (s. 124-127). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Mahboubi, M. (2016). Rosa damascena as holy ancient herb with novel applications. *Journal of Traditional and Complementary Medicine*, 6(1), 10-16.
- Mehmed Salahi (1313). *Kamus-ı Osmani*, C. 1. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Mehmed Salahi (1322). *Kamus-ı Osmani*, C. 4. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Nizam, B. S. (2020). Sıhhatname türüyle ilgili bazı problem, tespit ve düşünceler. *MUTAD*, 7(2), 441-467.
- Nizam, B. S. (2021). Geçmiş olsun dileklerini ileten mensur ve manzum metinler: İyâdetnâme ve Sıhhatnâmeler. *Osmanlı Araştırmaları*, 57, 245-281.
- Okumuş, N. (2007). Panzehir. *TDV İslam ansiklopedisi* (C. 34, s. 159-160), İstanbul: TDV Yayınları.
- Onay, A. T. (2004). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili batıl inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Öztürk, N. D. (2023). Osmanlı sultanlarına ithafen yazılmış tıp eserleri-I. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 957-977.
- Redhouse, J. W. (1890). *A lexicon, English and Turkish*. İstanbul: A. H. Boyajian.
- Remzi, H. (1305). *Lugat-ı Remzi*, C. 2. İstanbul. Hüseyin Remzi Matbaası.

- Sarman, M. A. (2015). Nâbî'ye göre tabip ve tababet. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 80-97.
- Selçuk, B. (2008). Yeni bir sıhhat-nâme: Şehdî'nin sultan III. Ahmed sıhhat-nâme'si. *Turkish Studies*, 3(2), 604-616.
- Şemseddin Sami (1317). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Şentürk, A. A. (1996). *Klasik Osmanlı edebiyatı tiplerinden sufi yahut zahid hakkında*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tabîb İbn-i Şerîf. (2017). *Yâdigâr*. O. Sakin vd. (Haz.). İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Tokadî Mustafa Efendi. (2018). *Tahbîzü'l-mathûn: el-kânûn fi't-tıb Tercümesi*. M. Koç & E. Tanrıverdi (Haz.). İstanbul: Mega Basım Yayın.
- Uludağ, S. (2004). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ünver, A. S. (1952). *Osmanlı Türklerinde hekimlik ve eczacılık tarihi hakkında*. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.
- Üstüner, K. (2022). Yemek ve sağlık ilişkisi bağlamında özgün bir eser: Gül-i sad berg. *Çukurova Araştırmaları*, 8(1), 39-57.
- Yaman, O. & Dalbayrak, S. (2013). Kifoz: Tanı, gruplama ve tedavi yöntemleri. *Türk Nöroşirurji Dergisi*, 23(2), 61-73.
- Yeniterzi, E. (1999). Dîvan şiirinde sağlık ve hastalıklarla ilgili bazı hususlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 87-103.
- Yiğit, R.- vd. (2003). Annelerin yüksek ateş konusunda bilgi ve uygulamaları. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6(3), 48-56.
- Yıldırım, N. (2010). Osmanlı eczacılığının gelişme sürecinde ilaç hazırlayıp satan esnaf ve sağlıkçılar. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 11(1-2), 273-283.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 59-81.
Geliş Tarihi-Received: 26.01.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15019180

-AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/-Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş Yapılarının Anlamsal İşlevleri

Semantic Functions of the Structures -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm dI/-Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş

Menşure AŞCI *

Öz

Emir kipi, *tasarlanan hareketin yapılmasını emir şeklinde ifade eden kalıptır*. Diğer tasarlama kiplerinden farklı olarak emir kipinin hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimleri yoktur. Çünkü emir, bir hitap kipidir. Hitabet, doğrudan doğruya söyleyiş anında ortaya çıkar. Şimdiki zamanda cereyan eden kipin geçmişle bir ilgisi olamayacağı için emir, hikâye veya rivayet edilemez. Yazı dilinde az kullanılsa da emir kipinin birinci ve ikinci teklik, birinci çokluk ve daha sıklıkla üçüncü teklik ve çokluk eklerinin üzerine -dX hikâye birleşik ve -mXş rivayet birleşik çekim ekleri getirilerek -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/-Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş yapıları kurulmaktadır. Bu yapılar şeklen emir kipinin hikâye ve rivayet çekimleri gibi görünmektedir. Günümüzde bu yapıların, emir kipiyle çekimlenmiş yüklemle ek-fiil yardımıyla birleşen -dX ve -mXş ekleriyle kurulmuş; sadece yüklemi değil, aynı zamanda yüklemi emir kipi olan bütün cümleyi bir isim gibi görüp ona *dolaysız* yahut *bağımsız dolaysız aktarım* özelliği kazandıran bir dil bilgisi birliği olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, üç yüzden fazla yazılı kaynak taranmış; yüklemi söz konusu yapılarla kurulmuş 195 cümlelerin anlamsal işlevlerindeki farklılıklar değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Şimdiye kadar bu yapıların oluşumları hakkında bilimsel tespit ve görüşler yayımlanmış fakat *anlamsal işlev farklılıklarıyla* ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmanın sonucunda, dolaysız aktarım neticesinde 34 farklı anlamsal işlevin tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: emir kipi, birleşik çekim, dolaysız aktarım, dil bilgisi, Türkiye Türkçesi.

Abstract

The imperative mode is a form that expresses the intended action as an order. Unlike other deliberative modes, the imperative mode does not have story, narration and conditional compound inflections. Because the imperative is a mode of address. Address occurs directly at the moment of utterance. Since the mood that occurs in the present tense cannot be related to the past, the imperative cannot be a story or narration. Although it is rarely used in written language, the -dX story compound and -mXş narration compound inflectional suffixes are added to the first and second singular, first plural and more frequently third singular and plural suffixes of the imperative mood, and the structures -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/-Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş are established. These

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, e-posta: mensuasaci@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3938-4828.

structures seem to be the story and narration inflections of the imperative mood in terms of form. Today, it is known that these structures are formed with the suffixes -dX and -mXş, which are combined with the help of a suffix verb to the predicates conjugated with the imperative mood; and that they are a grammatical unity that sees not only the predicate but also the entire sentence whose predicate is in the imperative mode as a noun and gives it the feature of direct or independent direct transmission. In this study, more than three hundred written sources are scanned; the differences in the semantic functions of 195 sentences whose predicate is formed with the structures in question are evaluated and classified. Up to now, scientific findings and opinions have been published about the formation of these structures, but no comprehensive study has been conducted on the differences in semantic functions. As a result of the study, 34 different semantic functions are determined as a result of direct transmission.

Keywords: Imperative mode, compound inflection, direct transmission, grammar, Turkish.

Giriş

TDK *Türkçe Sözlük*'te emir sözü "Belirli bir davranışta bulunmaya zorlayıcı söz; buyruk, buyuru, ferman, irade." (2011, s. 794a); emir kipi ise "Fiilin yapılmasını dileyen veya emreden isteme kipi." (2011, s. 794b) olarak açıklanmıştır. Bir başka ifadeyle emir kipi, "tasarlanan hareketin yapılmasını emir şeklinde ifade eden kalıptır (Türkyılmaz, 2019, s. 27).

Türkiye Türkçesine yönelik kaleme alınan hemen bütün dil bilgisi kaynaklarında emir kipinin hikâye, rivayet ve şart çekimlerinin olmadığı belirtilir. Çünkü emir kipi bir hitap kipidir ve doğrudan doğruya söyleyiş anında ortaya çıkar. Bu nedenle emir kipinin geçmiş zamanla bir ilgisi olamaz. Emrin hikâye veya rivayet edilmesi de dil mantığı çerçevesinde mümkün değildir.

Öte yandan, konuşmada ve yazı dilinde çok sık kullanılmasa da emir kipinin birinci teklik, ikinci teklik, birinci çokluk ve daha sıklıkla üçüncü teklik ve çokluk eklerinin üzerine (bazı örneklerde i- ek-fiili düşürülmeden) -DI hikâye birleşik çekim eki ve -mIş rivayet birleşik çekim eki getirilerek -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/ -Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş yapıları kullanılmaktadır. Bu yapılar ilk bakışta emrin hikâye ve rivayet çekimleri varmış gibi görünse de aslında bu yapının ne olduğuna ilişkin uzun zaman boyunca geniş ve net bir görüş ortaya konulmamıştır. Yazılan dil bilgisi kitaplarında veya makalelerde bu konuya ya hiç değinilmemiş ya da çok az açıklama yapıp birkaç örnek verilmiştir. Konuya değinen araştırmacıların çoğu emir kipinin hikâye, rivayet ve şart çekimi olmadığını, mantıken de olamayacağını kısaca izah etmişlerdir. Çok az araştırmacı, konumuz olan yapıların emrin hikâye ve rivayet çekimleri olduğunu iddia etmişler, açıklamalarında bu savlarını güçlendirecek örnekler de vermişlerdir. Bir grup araştırmacı da konuya uygun örnekleri gösterip bunların tam olarak ne olduğuna dair yeterli açıklama yapmamıştır. *Konuyla İlgili Araştırmacıların Görüşleri* bölümünde, bu yapılara değinen bilim insanlarının açıklamaları daha geniş bir biçimde verilmiştir.

Aydın'ın 2016 yılında '*Varsın Yıkılsındı Ne Varsa.*' Yapısının Düşündürdükleri adlı makalesi yayımlandıktan sonra, kanaatimizce, yapısal olarak bu şekiller hakkında söylenmesi, açıklanması gereken ne varsa açık ve net bir şekilde ortaya konmuştur.

Aydın, söz konusu çalışmasında, emir kipi ekleri üzerine gelen (i)-dX ve (i)-mXş hikâye ve rivayet birleşik çekimleri yapan ekler hakkında yapılan çalışmaları özetlemiş, araştırmacıların konu hakkında üç farklı görüşe sahip olduklarını ortaya koymuştur:

a. Emir kipinin hikâye, rivayet ve şart çekiminin olmadığı yönünde aynı görüşü paylaşan araştırmacılar.

b. Emir kipinin hikâyesi ve rivayeti olduğu yönünde görüş bildiren araştırmacılar.

c. *-{dl}* ve *-{mlş}* eklerinin hikâye ve rivayet eki olup olmadığına değinmeden emir kipi ekleriyle bu eklerin birleşiminden söz eden ve açıklama getirmeye çalışan araştırmacılar (2016, s. 168-172).

Aydın, “Bulgular ve Yorumlar” bölümünde tespit ettiği örnekler üzerinden bu yapıların aslında ne olduğunu ayrıntılı bir şekilde analiz etmiş ve şu sonuca ulaşmıştır:

Dil bilgisi kitaplarında emir kipinin hikâye ve rivayet çekiminin olmadığı söylenmekle birlikte kullanımlarda bu tür yapılara sıklıkla rastlanmaktadır. Özellikle üçüncü kişiler olmak üzere emir kipi eklerinin *-{DI}* ve *-{mlş}* ekleriyle birleşebildiği görülür. Ancak incelenen örneklerden anlaşılmaktadır ki söz konusu ekler; *-{sIndI}*, *-{sInlArdI}*, *-{sInmIş}*, *-{sInlArmlş}*, *-{AyImdI}*, *-{AllmmIş}* vb. biçimde birleşik ek yapısı oluşturmamakta, dolayısıyla emir kipinin hikâye ve rivayet çekimi söz konusu olmamaktadır. Karahan, bu tür yapılarda emir kipi ekiyle çekimlenen eylemin ad görevini üstlendiğini belirtir (2004, s. 71). Abik de Karahan gibi bu yapılarda emir çekimli şekillerin *-{DI}* ve *-{mlş}* ile kalıplaşarak ad gibi kullanıldıklarını düşünür (2000, s. 76). Bu yaklaşım, doğrudur ancak değerlendirilen örnekler göstermiştir ki sadece emir kipi ekiyle çekimlenen eylem değil eylemin kurucu olduğu cümle, ad görevini üstlenmekte ve i- eylemine gelen *-{DI}* ya da *-{mlş}* ile yüklem çekimine girmektedir. Böylece *-{DI}* ve *-{mlş}* eklerinin kapsama alanına sadece emir kipi ekleri değil emir kipi ekleriyle çekimlenmiş eylemlerin kurduğu cümlelerin tamamının girdiği dikkati çeker. Sonuçta yüklemi iç cümle görünümünde olan bir yapı oluşur ve öznesi derin yapıda kalmış bu yapı, ad cümlesi olarak kullanıma çıkar. Abik, çalışmasında bu kullanımların bir aktarma görevi olabileceğine, bu nedenle daha fazla örneğin bu bağlamda incelenmesi gerektiğine değinmiştir (2000, s. 76). Ergin (2002, s. 324), Ediskun (2003, s. 206), Bacanlı (2006, s. 39) da emir kipi eklerinin üzerine gelen *-{mlş}* ekinin aktarma işlevinden söz etmiştir. Çalışmada incelenen örneklerden, *-{mlş}*’ın yanı sıra *-{DI}* ekinin de söz konusu yapı içinde i- eylemiyle birlikte söz ya da düşünce aktarımı işlevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Aktarım, bağlam içinde belirlenebilirken bu yapılarla kimi zaman vericiye kimi zaman da başkasına ait düşünce ya da sözlerin aktarımı sağlanmaktadır (2016, s. 179-180).

Aydın, “Öneriler” bölümünde bu yapıların ne olarak değerlendirilmesi hususunu da açıklığa kavuşturmuştur:

- Yüklemelerindeki eylemlerin emir kipi ekleriyle çekimlendiği cümleler, aynen verilir ve i- eyleminden yararlanılarak *-{DI}* ya da *-{mlş}* ekleriyle aktarılsa bir çeşit dolaysız aktarımdan söz edilebileceği; cümlelerin bu yapı içinde bazı değişikliklerle yer alması durumundaysa bağımsız dolaylı aktarım özelliği gösterebileceği düşünülmektedir.

- Emir kipi ekleri dışındaki zaman ekleriyle birlikte kullanılan *-{DI}* ve *-{mlş}* ekleri incelenirken de aktarım konusu göz önünde bulundurulmalı; hangi eklerin aktarım bildirmeyip birleşik ek yapısı oluşturduğu, hangilerinin cümle aktarımı görevi üstlendiği dikkatle değerlendirilmelidir (2016, s. 180).

2014 yılından bu yana metinlerde tespit ettiğimiz bu yapıda olan bütün örnekler incelendiğinde, yapısal olarak Aydın’ın açıklamaları üzerine ilave bir söz söylenemeyeceği görülmüştür. Dolayısıyla, Aydın’ın yukarıda verdiğimiz tespitlerine tamamen katılıyoruz.

2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Aydın’ın yapısal olarak netleştirdiği emir kipi çekimleri üzerine gelen *-DX* ve *-mXş* eklerinin emir cümlelerine kattığı işlevi, anlamı tespit etmek ve bunları sınıflandırmaktır. Bu sayede ortaya çıkan “bağımsız dolaylı aktarımın” emir cümlelerini işlev ve anlam olarak nasıl etkilediğini tespit etmektir.

3. Çalışmanın Yöntemi

2014 yılından bu zamana kadar geçen on yıllık süreçte, söz konusu yapılara dair metinler taranmıştır. Bu bağlamda üç yüze yakın roman, hikâye, deneme, gazete haberleri vb. telif eserler taranmış, bulunan örnekler toplanmıştır. Bir fikir vermesi açısından, tespit ettiğimiz bazı tercüme eserlerde mütercimin de aynı yapıları kullandığına dikkat çekmek için az sayıda tercüme eserlerden alınan örnekler de çalışmamıza dâhil edilmiştir.

4. Konuyla İlgili Araştırmacıların Görüşleri

Dilmen (1930, s. 156), Dizdaroğlu (1963, s. 19), Hatipoğlu (1972, s. 39-40), Demircan (1977, s. 111), Vardar (1980, s. 45), Timurtaş (1981, s. 185), Bilgegil (1984, s. 271), Banguoğlu (1986, s. 473), Topaloğlu (1989, s. 65), Adalı (2004, s. 50), Ercilasun (2007, s. 370), Hengirmen (2007, s. 235), Deny (2009, s. 349-350), Özkan, Aşçı ve Tokar (2013, s. 109) emir kipinin hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimlerinin dil mantığı gereği olamayacağını ifade etmişler ama -Aylm-dl/ -Aylm-mlş, -Ø-DX, -Allm-dl/ -Allm-mlş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dl/ -sXnlAr-mlş yapılarının ne olduğu hakkında herhangi bir görüş belirtmemişlerdir.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi denildiğinde akla ilk gelen bilim insanlarından olan Ergin, emir kipinin bir hitap kipi olduğunu ve doğrudan doğruya ve söyleyiş anında ortaya çıktığını, dolayısıyla geçmişte cereyan etmesi veya hikâye hâlinde bildirilmesinin söz konusu olmadığını; *bakındı, durundu* gibi şekillerin emir hikâyesi değil, “hitaplı emir” olduğunu belirtir. Hatta Eski Anadolu Türkçesinde *bilsün idi* gibi örneklerin varlığına da işaret eder (2013, s. 323). Emir kipinin rivayetinin de olamayacağını ifade eden Ergin, bununla beraber, *gelsinmiş, gitsinlermiş* örneklerinin olduğunu ve bu yapıların sadece üçüncü şahıs emir çekimlerinde benimsenmeden tekrarlandığını; başkasına anlatılırken *parantez içi sözü* şekline sokularak sonlarına rivayet eki eklendiğini, bu yapılardaki -mlş ekinin işlevinin *aktarma* olduğunu izaha çalışır (2013, s. 325).

Korkmaz da Ergin gibi emir kipinin hikâye, rivayet ve şart çekimlerinin olmasının dil mantığına uymadığını şu cümlelerle vurgular: “(...) emir kipi, söyleniş anında kesin olarak gerçekleşmesi istenen ve beklenen bir oluş ve kılışı karşıladığı için, bu kipin geçmiş zamana aktarılacak anlatılması söz konusu değildir. Bu nedenle de emir kipinin hikâyesi yoktur.” (2003, s. 754). Korkmaz emir kipinin rivayeti konusunda herhangi bir açıklama yapmamış ama fiil çekimi cetvelinde emir kipinin rivayet ve şart çekimlerinin olmadığını “yok” sözüyle göstermiştir (2003, s. 779).

Gencan, emir kipinin hikâye, rivayet ve şart çekimlerinin olmadığını yaptığı çizelgede göstermiş; ayrıca bu türdeki yapılar için bir açıklama getirmiş, örnekler de vermiştir. Ona göre bu yapılar bir *öyküleme* şeklidir. Emrin üçüncü şahıs çekimlerine gelen -di (-i-di) ek-fiilinin bir *öyküleme takısı* olduğunu, örneklerden -di *öyküleme takıları* atılınca anlamda farklılık olmadığını, öte yandan geçmiş zaman anlamından sıyrılan -di’lerin cümlelere (eklendikleri yüklemle) “*karamsarlığın doğurduğu şaşkınlık kuşkusu, bu kuşkunun, sorulu-ünlemli anlatımla ses ve söyleyiş tonunda canlanması*” gibi duygular yüklediğini ifade etmiştir (1979, s. 354). Koç da bu yapılar hakkında Gencan gibi düşünmekte, -DX hikâye birleşik çekim ekinin anlatıma duygu değeri kattığını belirtmektedir (1996, s. 324).

Ediskun, emir kipinin hikâyesinin olmayacağını, çünkü emrin “bir hitap biçimi” olduğunu, hitabın ise sözün söylendiği anla ilgili olduğunu; şimdiki bir anda olan bir şeyle hikâyenin bir araya gelmesinin mümkün olamayacağını belirtir (2017, s. 200). *Gelsindi, okuyundu* gibi biçimleri ise şöyle açıklar: “(...) bugün, günlük konuşmalarda rastlanan “*bilsindi, gelsindi, okuyundu, deyindi, gidindi*” biçimlerinde hitap görevli ve gereklilik anlamı sezdirenen bir emir daha bulunmaktadır. Bunun yapısı iki biçimde düşünülebilir:

1. Türkçede “şimdi” anlamına gelen bir “imdi” (emdi) kelimesi vardır. /m/’nin /n/’ye dönmesi ve ünlüler uyumuna uyması, -(y)indi, -(y)ındı, -(y)ündü, -(y)undu kelimelerinin emir kipinin II. tekil kişisine ulandığı, bu emrin, bu bileşimden oluştuğu düşünülebilir: **gelindi**, **okuyundu**, **vurundu**, **tutundu**, **göründü**, **ağlayındı**... gibi.

2. Haydi!¹ (=hadi) anlamına gelen di! ile emir kipinin II. ve III. kişilerinin bileşiminden oluştuğu da benimsenebilir: *gelin di!*, *okuyun du!*, *desin di!* gibi. (2017, s. 185-186).

Ediskun, emrin rivayet çekimiyle ilgili açıklamalarında Ergin’in, Korkmaz’ın savlarını tekrarlar. Üçüncü şahıs emir çekimlerindeki “gitsinmiş, gelsinlermiş” biçimlerini ise “Bu, emir kipinin rivayeti değil, başkasından işitilen emirli bir sözü rivayete dayanarak anlatmadır,” der (2017, s. 206).

Böler, emir kipinin üçüncü şahıs üzerine gelen hikâye birleşik çekim ekinin (-DX) anlatıma duygu değeri de katarak pekiştirme işlevi gördüğünü ifade eder (2021, s. 360). Vural ve Böler, emrin hikâyesi ve rivayeti konusunda Ergin’in görüşlerini aynen tekrar ederler (2014, s. 235, 238).

Deniz Yılmaz, çokluk ikinci şahıs, teklik ve çokluk üçüncü şahıs emir kipi eklerinin “idi” biçim birimiyle birleşebildiğini ve bu yapıların “emir kipi geçmiş zaman ulamı” içinde değerlendirilebileceğini göstermiş; ancak, emir kipinin hikâye birleşik çekiminin dil mantığı dâhilinde nasıl olacağını açıklamamıştır (2012, s. 119).

Benli, Eski Uygur Türkçesi üzerine yaptığı tezinde *-erdi* yapısıyla oluşturulmuş on sekiz cümle tespit etmiştir. Ona göre bu yapılar *emir kipinin hikâyesidir*. Öte yandan tezinin sonuç kısmında “Birleşik fiillerle çekimleri bulunmayan emir kipinin hikâye çekimi istisnadır ve bu çekim cümlelerde ‘istek’ anlamını karşılamaktadır. Bu yapının kullanımı da sıklık göstermektedir.” (2013, s. 185) diyerek aslında bu yapıların “emir kipinin hikâye birleşik çekimi olmadığını” farklı bir biçimde ortaya koymuştur. Benli’nin tespit ettiği bu yapılar, Türkiye Türkçesinde kullanılan ve makalemizin konusu olan yapılarla aynıdır.

Üstünova bir makalesinde, dil bilgisi kaynaklarında emir kipinin hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimlerinin yer almadığını ama seyrek de olsa *ölmesindi*, *yazmasınlarmış* gibi yapıların yazı dilinde kullanıldığını belirtir (2004, s. 685).

Abik, emrin hikâye ve rivayet çekimleri gibi görünen yapıların çok nadir de olsa metinlerde kullanıldığını, bunların emir çekimli şekillerin kalıplaşması ve isim gibi kullanımları olarak değerlendirmenin mümkün olacağını; birinci kişiye ait bir iç konuşmayı ya da anlatıcının bakış açısını aktaran yapılar olabileceğini vurgular (2000, s. 76).

Karahan, emrin hikâye ve rivayeti gibi görünen bu yapılarda ek-fiilin varlığına dikkat çeker. Ek-fiilden önceki emir çekimli cümlelerin de isim değerinde olduğunu vurgular: *gel-sin-miş* <(…) *gel-sin* (cümle isim değerinde) *i-miş* (ek-fiil görevinde) (2004, s. 71).

Aydın, bu tür yapılara değinmiş ama bu yapıların nasıl oluştuğu, ne anlama geldiği konusunda net bir açıklama yapmamıştır (2007, s. 157).

Bacanlı, bu yapıların anlamca “aktarmalı dolaylılık temelindeki ironiler” olduğunu kanaatindedir (2006, s. 39).

Demir, Kıbrıs ağzıyla ilgili çalışmasında “okusunmuş” yapısındaki “imış” yapısının “aktarma” bildirdiğini belirtir (2002, s. 132).

¹ Haydi sözcüğünün kökeniyle ilgili bk. Tokar, 2011.

5. İnceleme

Bu çalışmanın konusu olan -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/ -Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş yapıları, sadece yüklemdeki anlamı değil, emir kipiyle kurulmuş cümlelerin tamamındaki sözü veya düşünceyi aktarır. Bu aktarma işi aktarana yahut bir başkasına ait olabilir. Bu yapıların anlamsal işlevleri ve aktarmanın kim tarafından yapıldığı, cümlelerin alındığı metnin bütününden anlaşılabilmektedir. Bu nedenle, çalışmaya alınan örnek cümlelerden önceki ve sonraki bağlamlar da gösterilmiştir.

Yapılan araştırmalarda, -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/ -Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş yapılarının cümleye kattığı anlamsal işlevlerden çok az bahsedilmiştir. Aydın, emir kipiyle çekimlenmiş fiillerle kurulan cümlelerdeki -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/ -Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş yapılarının *istek, emir, şüphe, olabilirlik, şaşkınlık, beklenmezlik, kararsızlık, küçümseme, alay* gibi anlama işlevsellik katan bir iletinin aktarımı olduğu görüşündedir (2016, s. 172-173).

Bu çalışmada, -AyIm-dI/ -AyIm-mIş, -Ø-DX, -Allm-dI/ -Allm-mIş, -sXn-dX/ -sXn-mXş, -sXnlAr-dI/ -sXnlAr-mIş yapılarının kullanıldığı metinlerde tespit ettiğimiz cümleler anlamsal işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Bazı cümlelerdeki işlevin sadece bir anlamı işaret etmediği, birden fazla anlamsal işleve sahip olduğu görülmüştür. Böyle durumlarda, bu tarife uyan cümleler, işaret ettikleri anlamsal işlev gruplarında birden fazla grupta gösterilmiştir. Bu tür yapılarla kurulan cümlelerin şu anlamsal işlevlere sahip olduğu tespit edilmiştir:

5.1. Açıklama

1. "*Fakat denizi ve hürriyeti bu kadar sevdiği için Kaptanın toprağı hor gördüğü sanılmışındı.*" (Kabağağaçlı, 1996, s. 233)

5.2. Alay

1. "*Belediye başkanının bir işi varmış, az sonra gelecekmiş, kaymakam bey kusura bakmasını...*" (İzgü, 1984, s. 60)

2. "*Telgraf bekliyormuş. İtalyan heyeti gelsinmiş, ondan sonrası kolaymış.*" (Nesin, 2009, s. 299)

3. "*Sonra bir fikir daha çıktı birilerinden, o yalanlarla dolu tarih kitaplarını yazarken doğruya ne gerek var karalayalım, saptıralım, tarihi silip kafamıza göre yazalım* belki de önerisi! Ve yine bir fikirle normalize edildi doğanın dengesini bozan HES'lerin yapılması ve zehirli nükleer santrallerin kurulması... Uğur haklı!" (Akilah, 2015, s. 466)

4. "*Bu kadar çok konuşan bir şey nasıl beyin dalgalarıyla iletişime geçebilecek kadar evrilebilsindi ki!*" (Akilah, 2018, s. 172)

5. "*Sanatçılar buralara gelip mekânları tek tek temizleyene, değişik kafeler, atölyeler, sergi salonları açana kadar da bu bölge şehrin bataklığı olarak hüküm sürmeye devam edecekti ama sanatçılara pirim verecek bu zekâ bu topraklarda ne arasındı ki...*" (Akilah, 2019, s. 588)

6. "...adam da benim değerimi **bilsinmiş**. – Bak, bu doğru işte..." (Nesin, 2010, Gol Kralı, s. 212)

7. "*Beğenmiyorsa küçük oğluna Şefika Hanım'ı **almasınmış**. Zaten güzel karının her yerde düşmanı çok olurmuş.*" (Tahir, 2008, s. 197)

8. "*(...) Natırlığını, övüp övüp, göklere çıkardılar: aman efendim, eline keseyi **almasınmış**, yıkadığını hamurdan beter yoğurur (...)* (İlhan, 1986, s. 424)

9. “Turistlere satacakmışız. Yeter ki, biz... – Bi kez **karar verelimmiş.**” (Nesin, 2019, s. 183).

5.3. Beddua, İlenme

1. “Düşünsünmüş, neyi düşünsündü? Babası evlenmiş de iyi mi olmuştu? Boynu altında **kalsındı** o Hasibe Karının! Ak gün **görmesindi** sebep olanlar...” (Başaran, 1976, s. 163)

2. “O gün elbette gelecek, oğlunu elinden alıp götürecekti. İstemiyordu bunu. Yavrusu, yavruları kanadının altında, onun yanı başında olmalıydılar. Gözü **çıksındı** şu geçim derdinin. Ne ömrü kalmıştı şurada? Zaten sızılı, kalbi sancılı kadındı. Yolculuğa çıkılacaksa, bir daha dönülemeyene çıkma sırası ondaydı.” (Kemal, 2012, s. 37).

3. “Acaba Duru nasıldı? Ne yapıyordu? Nasıl hissediyordu? Oturduğu koltuğa vurarak fırladı ayağa Can. Nasıl bu kadar aptal olabilişti! Nasıl böylesine kontrolsüz davranabilişti! **Lanet olsundu!** Can Manay’a lanet olsun!” (Akilah, 2017a, s. 560).

4. “Reşat, Nuran’ın evde olmadığını anlamıştı. Parayı çabucak getirmemesinin nedeni buydu. Kızı evde yakalamak! Demek yanılmıştı. Her ne hal ise, Nuran olmadıktan sonra başında **parçalansındı** kahvesi. Gene de sordu: ‘Nuran yok mu evde?’ ‘Yok ağabeyi.’ ‘Nerde?’” (Kemal, 2012, s. 51).

5. “Bir de şu paranın Allah **müstahakını versindi**, zengin bir insan olsaydı Rıdvan’a ferah fahur varabilirdi ve bu hareketi namusun âlâsı olurdu.” (Kabağağaçlı, 1996, s. 298).

6. “Demek bu oğlan da çıkmamış idi istediği evsafa? **Yazıklaaar olsundu, yazıklaaaaar olsundu** karısına da kendine de!” (Kemal, 1964, s. 108).

5.4. Belirsizlik, Bilinmezlik

1. “Dr. Nâzım şaşırmıştı... Ne yapacağını ne söyleyeceğini bilemiyordu. Nihayet ağzından şu sözler döküldü:

2. - Hislerinizi anlıyorum Feyza Hanım. Ağlayın, ağlayın. Zira bunlar sevinç yaşlarıdır. Aktıkça ferahlatır... O anda Feyza’nın sevinçten başka hangi hislerle ağladığını nereden **bilsindi** Dr. Nâzım?” (Şenler, 2004, s. 489)

3. “Önce konuşmasına istemişti kızın, ilk edepsiz kelimedden sonra da susmasını. Soyun demişti, ama kız soyunmaya başladığı anda hızla kızı giydirip ellerini ondan çekmişti. Müzik koysa, biraz dans ettirse mi, yoksa onu okşayıp tahrik olmayı beklese mi?... Bilemedi Can. Manay. Erkekliğini hissetmeyen biri nasıl **bilsindi** ki? Her saniyede giderek kendini daha ela bataklıkta hissetti.” (Akilah, 2015, s. 273)

4. “Abdullah bin Sebâ’nın gizli fikirlerini halk ne **bilsindi**” K. Samanacıgil. (Ediskun, 2017, s. 185-186).

5. “Yaşadığı bu duygular uzun süredir anlayamadığı bir düşünceyi o an anlamasını sağladı. Vücudunu jilette kesen insanlar daima muamma olmuştu Can için. Mazoşist değillerse niye böylesine acı **versinlerdi** ki kendilerine? Şimdi anlayabildi, belki de hissettikleri duygular bedenlerine o kadar büyük geliyordu ki, kendi fiziksel gerçekliklerini hatırlamak için fiziksel acıya ihtiyaç duyuyorlardı.” (Akilah, 2014a, s. 78)

6. “(...)

İşte geçerken dün o yokuştan,

Günlerden yetmişsekizdi,

Saat yetmişsekizdi...

Otuzsekiz saat önce oradan

Şarkılarıyla, şiirleriyle

Bir şarışın geçmişti...

Onu soruyordu şimdi

Bir sakallıdan...

*Ne **bilsindi**.*

Yalnızlık paylaşılmaz...

Paylaşılsa yalnızlık olmaz." (Asaf, 2008, s. 105).

7. "Bir zamanlar boynunu kırmak istediği bu çocuğun hayatının aşkı olacağını nereden **bilsindi**..." (Akilah, 2019, s. 509)

8. "Peki, nasıl bir **yol tutsundu**?" N. Nadi. (Ediskun, 2017, s. 185-186).

9. "Bir zamanlar boynunu kırmak istediği bu çocuğun hayatının aşkı olacağını nereden **bilsindi**..." (Akilah, 2019, s. 509).

5.5. Çaresizlik, Çözumsuzlük

1. "Cağaloğlu Yokuşu

(...)

İşte geçerken dün o yokuştan,

Günlerden yetmişsekizdi,

Saat yetmişsekizdi...

Otuzsekiz saat önce oradan

Şarkılarıyla, şiirleriyle

Bir şarışın geçmişti...

Onu soruyordu şimdi

Bir sakallıdan...

*Ne **bilsindi**.*

Yalnızlık paylaşılmaz...

Paylaşılsa yalnızlık olmaz." (Asaf, 2008, s. 105).

2. "Teknisyen sadece omuzlarını silkip deklerin açık olduğunu işaret etti, ne **desindi** ki günlerce müzik yapamayan bu kıza. Belki de sadece reklam müziği yapabilen biriydi, albüm çıkarmak için fazla üstüne gidilmişti." (Akilah, 2015, s. 232).

3. "Sabah bekleyecek değilmiş ya! O dehşetengiz satırları okuyup fotoğrafları gördükten sonra, telefona sarılmasın da ne **yapsınmış** zavalıcılık." (Tan, 2009, s. 71).

4. "Peki, nasıl bir **yol tutsundu**?" N. Nadi. (Ediskun, 2017, s. 185-186)

5. "Özge numaraları çevirirken, 'Böyle bir durumda burada oturmuş bekliyoruz. Niye daha önce uyarmadınız beni!' dedi neredeyse hırlayarak. Sadık ne cevap **versindi** ki! O sessizlikte, sekiz dakikada, oturduğu süre içinde nihayet aklına gelmişti bunu söylemek. Korku diye düşünmüştü, bir insanın içindeki üzüntüyü nasıl korkuya çevirir ve sana kaçmasını sağlarsın ki?" (Akilah, 2015, s. 249)

6. "(...) nereye **gitsindi** bunlar; birçok yakın memleketler Alman Yahudilerine kapılarını kapamışlardı." Y. K. Karaosmanoğlu. (Gencan, 2001: 385)

7. “Önce konuşmasına istemişti kızın, ilk edepsiz kelimedden sonra da susmasını. Soyun demişti, ama kız soyunmaya başladığı anda hızla kızı giydirip ellerini ondan çekmişti. Müzik koysa, biraz dans ettirse mi, yoksa onu okşayıp tahrik olmayı beklese mi?... Bilemedi Can. Manay. Erkekliğini hissetmeyen biri nasıl **bilsindi** ki? Her saniyede giderek kendini daha ela bataklıkta hissetti.” (Akilah, 2015, s. 273).

8. “Damat İbrahim Paşa devrine ‘Lale Devri’ denildiği gibi, şu Demokrat Parti devrine de ‘lüks otomobil devri’ desek pek yerinde olmaz mı? Birkaç Halk Partilinin de yakayı bu sevdaya kaptırdığı söylenir. Ne **yapsınlardı**? Ne yapabilirlerdi?..” Y. K. Karaosmanoğlu. (Gencan, 2001, s. 385).

9. “Buraya Yakışıklı’yı Bedir’e vermemek için bir şansı olur mu diye son bir kez yoklamaya gelmişti ama sonra konuya girmekten vazgeçmişti, daha kendisine bile faydası olmayan birinden insan nasıl yardım **istesindi** ki...” (Akilah, 2019, s. 240).

10. “Uykuya dalmasın da **ne yapsındı**, bu millet?” (Karaosmanoğlu, 1967, s. 52).

11. “Bilge cevap vermek istedi, ağzı açıldı, gözlerinden akan yaşlar suratını ıslatırken sesi çıkamadı...Nasıl **çıkındı**?” (Akilah, 2017c, s. 195).

12. “Yoksul ve yapayalnız insanlardı. Nereye **gitsinlerdi**?” (Kabağağaçlı, 1997a, s. 41).

13. “Yukarı çıkmak için bir adım attı ama merdivenler büyüdü gözünde, yer kendisini böyle çekerken nasıl yukarı **tırmansındı**!” (Akilah, 2017c, s. 205)

14. “Selim yağmurun altında ıslanırken ve Melek de ıslanmak istemezken nasıl **anlatsındı**, Melek’in kaşları çatıldı.” (Akilah, 2019, s. 291)

15. “Geçtikleri onca yoldan sonra, bir daha asla hissetmemesi gereken bu duyguların geri geldiğini, bazı anlarda eskisinden bile daha güçlü hissedildiklerini nasıl **anlatsındı**!” (Akilah, 2017c, s. 55)

16. “Karamollaoğlu ne **yapsındı**?” (Akit Gazetesi, 06.05.2019) .

17. “Biliyordu Bilge onun verdiği değeri ama bu tuhaf şüpheyi ona nasıl **söylesindi**? Şüphelendiği şey onun özüyken ve içinde bu şey büyürken.” (Akilah, 2017c, s. 452).

18. “Çiftliğin içine girdiler. Yusuf’un bütün öfkesi iniverdi. Artık ne **yapsındı**, yalvarmış yalvarmış adam kaçmamıştı. Başka ne gelirdi elinden? Anası ne derse desindi. El âlem ne derse desindi.” (Kemal, 1975, s. 140)

19. “İnsan kendisi bile bilmezken neyi niye yaptığını nasıl karşısındakine **anlatsındı**?” (Akilah, 2018, s. 184)

20. “Ama İsaabel’in şüphenin her çeşidi ile kütlenmişçesine ışığını kaybetmiş yaralı gözleri nasıl Numi’ye **gidiversinlerdi**?” (Akilah, 2018, s. 383).

21. “Elinden gelen çabayı gösteriyordu, canını dişine takınıştı ama, ne **yapsındı**, belki Derviş Beyin evine kadar ulaşamayacak, şu yolun tozları arasına serilip kalacaktı.” (Kemal, 1975, s. 198) .

22. “Çoğu, anlamdan, tekâmülden habersiz bu mahluklar nasıl diğerlerinin haklarını **korusunlardı**!” (Akilah, 2017c, s. 12).

23. “Damat İbrahim Paşa devrine ‘Lale Devri’ denildiği gibi, şu Demokrat Parti devrine de ‘lüks otomobil devri’ desek pek yerinde olmaz mı? Birkaç Halk Partilinin de yakayı bu sevdaya kaptırdığı söylenir. Ne **yapsınlardı**? Ne yapabilirlerdi?..” Y. K. Karaosmanoğlu. (Gencan, 2001, s. 385).

5.6. Dua

1. "Ama şimdi, kendisine korku veren, özlediği bu şeyi hissediyordu. **Şükürler olsun.**" (Akilah, 2017a, s. 19).
2. "Karanlık salona uzanan basamakları inceledi... Kimse yoktu, **şükürler olsun.**" (Akilah, 2017c, s. 85).
3. "Can Manay'ın otoparktaki yeri boştu, **şükürler olsun.**" (Akilah, 2017b, s. 91).

5.7. Eleştiri

1. "Doğru düzgün para kazansaydım bari, o da olmuyordu ki. Bak eşek kadar herif, hâlâ annemle yaşıyordum. Dert ettiğim şeye **baktı**, Şaban Beşiktaş'ta üç odalı bir ev tutmuştu, ev kocamandı ve kirası da uygun sayılırdı, yarısını ödemeye gücüm yeterse yanına taşınabilirdim." (Canıgüz, 2013, s. 6).
2. "- Gürültü etme, dedim. Sezdirdin kapattılar. Bahtına küs Pelvan... Hadi atla da gidelim ağır ağır... -Kollarını açıp kapayarak ısınmaya çalıştı:- Soğuk yaman... Dondum...
3. - Ağaya bak!.. Güzelce baktı oyunlara... Şimdi **gidelimmiş**... Ayıptır." (Tahir, 2007, s. 12).
4. "Kırk beş saniye sonra karşımda oturmuş, anlatıyordu: (...) Dükkânı beğenmiş, bir de kızları görmeliymiş, onlar şu an Beyoğlu'nda bir kilisede bilmem ne törenindeymişler, taksiye atlayıp gidecek, onları da alıp dönecekmiş, geçerken bana gümrükten bir karton sigara **alsınmış** istersem. (...) Sabah olmak üzere. Leon gelmedi. Otuz altı lira kârdayım." (Günay, 2008, s. 14)

5.8. Endişe, Kuşku

1. "Fazla mı kaptırmıştı kendini bu işe? Sezenler'le ortak çalışmaları bitip de yollarını ayırınca, sudan çıkmış balığa **dönmesindi** sakın." (Tan, 2009, s. 75).
2. "Kadının bedenindeki kudretten habersiz ve kadını güçsüz görecektik kadar kaybolmuş, sadece vuslat hayalinden ibaret bu erkeği nasıl kendine eş **seçsindi**?" (Akilah, 2019, s. 485, 486)
3. "Sezgilerine çok güvenirdi. Birden içine doğdu, bu adamda bir şeyler, bir itlik, hainlik **olmasındı**." (Kemal, 1975, s. 270).
4. "Çoğu, anlamdan, tekâmülden habersiz bu mahluklar nasıl diğerlerinin haklarını **korusunlardı!**" (Akilah, 2017c, s. 12).
5. "Lütfiye Hanım'ın kaş göz ile yönlendirmesini dinleyip ses çıkarmadan içeri geçti Orhan, fırtınadan kaçır gibi Selim Abi'nin odasına sığındı. İlmiye'nin başına bir şey gelmiş **olmasındı!**" (Akilah, 2019, s. 370).

5.9. Gereklilik

1. "Bilinen yol buyusa, başkasının bilgisinden niye **yararlanmasındı** sanki?" (Karasu, 1999, 194).
2. "Bilâl, denizden esen serin rüzgârı ciğerlerine doldururken, 18 yaşındaki bir delikanlının heyecanını içerisinde hissediyordu kendisini... Nasıl heyecan **duymasındı** ki?... On senedir, kalbinin mutena bir köşesinde kıymetli bir mücevher gibi sakladığı biricik temiz aşkı Feyzâ'sına kavuşacaktı birkaç gün sonra..." (Şenler, 2004, s. 211).
3. "Evet, mesuttu Feyzâ, hem alabildiğine mesuttu... Nasıl mesut **olmasındı** ki? Birbirlerini seven iki kalp, kalpleri en temiz ve ulvi duygularla birbiri için çarpan iki insan bir araya gelecek, cemiyet; temel iman ve İslâm harayla atılmış, çatısı sevgi, muhabbet, sadakat ve anlayış malzemeleriyle çatılmış örnek bir İslâm yuvası kazanacaktı..." (Şenler, 2004, s. 490)

4. “Pozisyonunu değiştirip, doğrulup cama yaklaştı, dışarı bakmaya başladı. O haini niye **özlesindi** ki! Bu duygunun büyümesini engellemek için o geceyi düşündü.” (Akilah, 2014b, s. 31).

5. “Hakk’ın adaleti içindi tüm bu adaletsizlik, yalan, hırsızlık ve kurtarılan onca hayat! Ama ne için yapılmış olursa olsun yapılan kötülük nasıl Yaradan’a hizmet **etsindi?**” (Akilah, 2017c, s. 100).

6. “Sabahı bekleyecek değilmiş ya! O dehşetengiz satırları okuyup fotoğrafları gördükten sonra, telefona sarılmasın da ne **yapsınmış** zavallılık.” (Tan, 2009, s. 71).

5.10. İkaz, Uyarı

1. “Adam gibi **içsinmiş**... Oğlum, sen şu Çorum’dan iki cigara içimi yere gittin mi? Fukarayı gurbet yolu bitirmiş.” (Kemal, 2013, s. 91)

5.11. İstek, Temenni

1. “Burası insanların birbirini zerre kadar umursamadığı bir yerdi. Bağırınızdı, çağırınızdı, kimse başını çevirip ne oluyor yahu, demeyecekti. (...) Kimler bağırınızdı böyle, **çıkınlardı** ortaya.” (Karasu, 1999, s. 143).

2. “Dinlemiyor. Bırakın beni efendim diyor. Su testisi suyolunda kırılırmış. Memlekete kılıcı ile hizmet edemiyormuş; bari kalemi ile hizmet **etsinmiş**. Bu işlerde yaşın ne ehemmiyeti olurmuş?” (Taner, 1970, s. 14) .

3. “O gün ne güzel bir gündü! Deniz ne serindi! Ne güler yüzlüydü sandallar, çocuklar, kadınlar!... Sanki kimse kimseye bütün gün sövmemişti... (...) Bugün kimse **ölmesindi**. Bugün dövüş edilmesin, bugün kimse **ağlamasındı**.” (Abasıyanık, 1970, s. 39).

4. “Banyoya doğru seğırtti. Ama sürünemiyordu bile artık. Bağıra bağıra ağlamak istedi, sesi çıkmadı. Sedef’in evde olmamasına hala sevinmiyordu ama. En azından bu halini **görmesindi**, neredeyse biraz daha **kalsındı** orada. Sedef’i her düşündüğünde hala içinde, dipte bir yerde bir taş yerinden kımlıyordu.” (Tosun, 2015, s. 110).

5. “İstemiyordu efendim, ne hastanelerini, ne saraylarını, **bıraksınlardı** kapının çerçevelediği mavi deniz parçasının karşısında rahat rahat **ölsündü**.” (Kabağağaçlı, 1997, s. 141).

6. “Çalışmaktan başka bir şeyin umurunda olmaması hoşuma gidiyordu. Kurduğum, belki de sıkıcı, ama bana yeten düzen neden **bozulsundu?** Peki, öyleyse, **bozulmasındı...**” (Kür, 1986, s. 286).

7. “Sadık **sarhoş olsundu**. Kapının eşiğinden çıkarken artık o eşiği bir daha tersine geçip geçmeyeceğini bilemiyordu. Dönebilsindi de, varsın önüne konulan aş leş gibi yanık **koksundu**.” (Kabağağaçlı, 1996, s. 91).

8. “Ülkü!” diye bağırdı, yağın yağmurun gürültüsüne aldırmadan, bir kızın adını sokakta haykırmamanın skandalını taşımaya artık hazırды. Yeter ki onu **bulsundu**, Ülkü **iyi olsundu**.” (Akilah, 2019, s. 299).

9. “Çünkü **göreyim idi** çok yüksek kurslar, alayım idi sıkı terbiye amirlerimden, **dolaşsın idi** damarlarımda kanı Hasan Bey Dayımın, sonra da **işiteyim idi** iğneli sözler... Oldum kahır, yedim dişlerimi hırsımdan. Nasıl uyur, nasıl uyur evlatlarım vazife bir sırasında?” (Kemal, 1957, s. 143).

10. “Sen usul, ben yavaş, kime yaraşır bu sessizlik

Kim biner bu gemiye insandan kıyılar yapılırken

Yetmez mi dalgası **vursundu** azıcık gözlerimize

Gözlerini gözlerime, siz bak ey!" (Cansever, 2015, s. 81).

11. "(...) o da anasına babasına **yasın okusunmuş**." (Gündüz, 1945, s. 123).

12. "(...) Mahmut'un tüm görevlerini o satın alacakmış, a öyle tuhaf tuhaf **bakmasınmış**, küsermiş bak." (Kılıçoğlu, 2013, s. 57).

5.12. Kabullenme

1. "Öyleydim işte, askerden önce bir reklam ajansında çalışıyordum ben. Ama şimdi bir televizyon programı için metinler yazmaya başlamıştım. O ünlü şovmen vardı ya, ha biliyordum, işte onun programında yaptığı esprileri ben yazıyordum. Pek memnun değildim açıkçası. **Olsundu**, ekmek parasıydı. Doğru düzgün para kazansaydım bari, o da olmuyordu ki. Bak eşek kadar herif, hâlâ annemle yaşıyordum." (Canıgüz, 2013, s. 5).

2. "Annesiyle babası evdeymişler evet, tabii ki uygunmuşlar, misafiri bekliyorlarmış, buyursun **gelsinmiş**." (Kılıçoğlu, 2013, s. 53).

5.13. Kararsızlık

1. "Aslında ölsün mü, **ölmesin miydi**, bunu bile tam bilemiyordu." (Karaca, 1990, s. 30)

2. "Dr. Nâzım şaşırmıştı... Ne yapacağını ne söyleyeceğini bilemiyordu. Nihayet ağzından şu sözler döküldü:

- Hislerinizi anlıyorum Feyza Hanım. Ağlayın, ağlayın. Zira bunlar sevinç yaşlarıdır. Aktıkça ferahlatır... O anda Feyza'nın sevinçten başka hangi hislerle ağladığını nereden **bilsindi** Dr. Nâzım?" (Şenler, 2004, s. 489).

5.14. Küçümseme

1. "Belediye başkanının bir işi varmış, az sonra gelecekmiş, kaymakam bey kusura **bakmasınmış**..." (İzgü, 1984, s. 60).

2. "Varlıkları şekilleriyle yargılayan biri nasıl hakiki insan olabilirdi! İsteddiği kadar **güzel olsundu**! Telepatide **usta olsundu**! Baktığında insana huzur veren su yeşili gözleri olsun, dokunmamak için zor tutacağın bronz teni **olsundu**!" (Akilah, 2018, s. 27-28).

3. "(...) Natırlığını, övüp övüp, göklere çıkardılar: aman efendim, eline keseyi **almasınmış**, yıkadığını hamurdan beter yoğurur (...) (İlhan, 1986, s. 424).

4. "Bu kadar çok konuşan bir şey nasıl beyin dalgalarıyla iletişime geçebilecek kadar **evrilebilsindi** ki!" (Akilah, 2018, s. 172).

5. "Okula gidecekmiş de **okusunmuş** da öğretmen olsun." (Demir, 2002, s. 132) .

6. "Buraya Yakışıklı'yı Bedir'e vermemek için bir şansı olur mu diye son bir kez yoklamaya gelmişti ama sonra konuya girmekten vazgeçmişti, daha kendisine bile faydası olmayan birinden insan nasıl yardım **istesindi** ki..." (Akilah, 2019, s. 240).

7. "Sanatçılar buralara gelip mekânları tek tek temizleyene, değişik kafeler, atölyeler, sergi salonları açana kadar da, bu bölge şehrin bataklığı olarak hüküm sürmeye devam edecekti ama sanatçılara pirim verecek bu zekâ bu topraklarda ne **arasındı** ki..." (Akilah, 2019, s. 588).

8. "Kendini bile zor yıkayan biri koca evi nasıl böyle detaylı **temizlesindi**?" (Akilah, 2017b, s. 103).

5.15. Meydan Okuma

1. "Sonradan gelenler **gitsinmiş**. Peki, öyleyse oyalanmasın, başta o sözü söyleyenler olmak üzere, adada yaşayan herkes bir an önce bohçasını toplasın." (Çubukçu, 2002).

2. “Sonbaharın ilk yağmuruyla uzaklaşan yaz gibi Sonje uzaklaşırken Manu umutluydu, isterse **kış olsundu**, güneş var olduğu sürece, ı ışık var olmaya, en karanlık günde bile güneş doğmaya devam edecekti nasıl olsa.” (Akilah, 2018, s. 330).

3. “İsterse karşısına evrenlerin mimarı çıkıp aksini **söylesindi**, Numi artık doğru olanı yaptığından emindi!” (Akilah, 2018, s. 414).

4. “Annesi de dehşetle açtı kendi kapısını, istediği kadar **korksundu** farelerden, böceklerden, solucanlardan, gerekirse **ölsündü**, varlığı **parçalansındı** bu yapış yapış vahşiliğin içinde ama oturduğu yerde yavrusunun bu canavarlarca öğütülmesini izlemeyecekti.” (Akilah, 2018, s. 489).

5. “İsterse evrenlerin mimarı bu kızı ödül versin, Kabulalar onu kraliçeleri seçsin, Pholipler onunla iletişime **geçsindi**!” (Akilah, 2018, s. 550).

5.16. Olasılık, İhtimal

1. “Bu üstünlüğü ortadan kaldırmak, neden **mümkün olmasındı**?” Ş. Süreyya Aydemir. (Ediskun, 2017, s. 185-186).

2. “Hâcer’in aklından Topal Duran geçti. Sakın düşmanı o **olmasındı**?” (Kemal, 1970, s. 72)

3. “Adam bekçi kılığına girmiş bir devlet görevlisi **olmasındı**? Neden olmasın? Pekâlâ da olabilirdi.” (Kemal, 1957, s. 134).

5.17. Öfke, Hiddet, Kızgınlık

1. “Annemin zorla giydirdiği abuk kılıklardan sonra bu nefisti. Annem **halt etsindi**. Ablamla beni bir örnek giydirmeye bayılırdı.” (Özyılmaz, 04.04.2005).

2. “Sonradan gelenler **gitsinmiş**. Peki, öyleyse oyalanmasın, başta o sözü söyleyenler olmak üzere, adada yaşayan herkes bir an önce bohçasını toplasın.” (Çubukçu, 2002).

3. “Hissettiği acı isterse gözyaşı olarak çıksın ama yeter ki **çıksındı**! Yoksa çıldıracaktı.” (Akilah, 2018, s. 308).

4. “Nasıl duymazdan gelirsin, oğlu duyup dururken... Vay araya giren dünürçülerin gözleri **aksınmış**... Benim gibi kuru karıyı ona gelin diye yutturmuşlar...” (Serhan, 1979, s. 12).

5. “Turistlere satacakmışız. Yeter ki, biz... – Bi kez **karar verelimmiş**.” (Nesin, 2019, s. 183).

5.18. Öğüt, Nasihat, Akıl Verme

1. “Arkadaşlık ederdik işte birbirimize. Dur ben bir **düşünüyümdü**. Sahi telefonu kaçtı? İşte asker arkadaşım Şaban’ın, bu hoş tesadüften on beş gün sonra ev arkadaşım oluşunun hikâyesi böyleydi.” (Canıgüz, 2013, s. 6).

5.19. Övgü

1. “Dila’ya ayak uydurabilecek erkeğe **aşk olsundu**...” (Tan, 2009, s. 181).

5.20. Sitem

1. “Babam, kaybolan oyuncak kayığımın yerine bana bir kuzu aldı. Ne **edeyimdi** ben onu? Budala, denizden hiç hoşlanmıyor, boyuna ot yiyordu. Ben kuzu ile hiç oynamıyordum.” (Kabağağaçlı, 1997a, s. 122).

2. “(...) Mahmut’un tüm görevlerini o satın alacaktı, a öyle tuhaf tuhaf **bakmasınmış**, küsermiş bak.” (Kılcioglu, 2013, s. 86).

5.21. Şart

1. “Düşmanı karşılayacaktı. ‘Gel bakalım arslan, hoş geldin memleketime’ diyecekti. Vurmak da vurulmak da vardı. Vurulursa kolundan **vurulması** bu sefer. B ir yılda zor iyi olmuştu. Şimdi bile bazan sızlardı.” (Apaydın, 2000, s. 445).

2. “Birbirimize bulaştırdığımız düşünceler, fikirler, duygular olmadan nasıl tanışıklık **olsundu**.” (Akilah, 2019, s. 41).

3. “Anası merhum ölürken, ihtiyar hey’etine komşulara söz vermişmiş, ki Petek ne para gönderirse, köy hocasına **versinlermiş**.” (Gündüz, 1945, s. 123).

4. “İnsan, insanlığın geçmişini bilmeden nereye varması gerektiğini nasıl **bilsindi**?” (Akilah, 2019, s. 72).

5. “Beğenmiyorsa küçük oğluna Şefika Hanım’ı **almasınmış**. Zaten güzel karının her yerde düşmanı çok olurmuş.” (Tahir, 2008, s. 197).

6. “Paranın uşağı olmuştu hak. Adalet ise yoktu. Zenginliğin bir sınırı konmadan adalet nasıl **olsundu**?. Miras kalkmadan nasıl yeni doğanlar eşit **doğsundu**?. (Akilah, 2019, s. 78)

7. “(...) Dünya neden böyle berbat bir yerdi? Kasta istedikleri kadar güçlü **olsunlardı**, gönülleri kadınlar kadar sağlam değildi ki.” (Akilah, 2019, s. 485-486).

5.22. Şartsızlık, Nedensizlik, Gereksizlik

1. “Diyordum ki, beni yine de, az da olsa önemsiyor olmalıydı, yoksa babasızlığın gölgesindeki bu kavrık benle neden **uğraşsındı** ki, başka işi mi yoktu? Ama belki de korkuyordu benden. Olacağını düşündüğü kişiden. O yüzden değiştirmeye çalışıyordu.” (Tosun, 2015, s. 50)

2. “Pozisyonunu değiştirip, doğrulup cama yaklaştı, dışarı bakmaya başladı. O haini niye **özlesindi** ki! Bu duygunun büyümesini engellemek için o geceyi düşündü.” (Akilah, 2014b, s. 31).

3. “Bu cennet gibi ellerde böyle felaketler ne için **olsundu**?” (Kabağaçlı, 1996, s. 393)

4. “O bakışlardaki ilgi ve anlayışın yoğunluğu, sanki kendi kalbindeki soğuklukla yüzleşmesine neden oluyordu. Ağlayamıyordu Bilge, niye **ağlasındı** ki! Can Manay ölmemişti, sadece nerede olduğunu bilmiyorlardı.” (Akilah, 2014b, s. 73).

5. “Geceye, o şen vuslat anına kadar saklardım o manayı içimde. Bakışlarında hep tekinsizliğe yakın duran bir koyuluk sezinlediğim o oğlanlar da beğenirdi beni sanıyorum. Beğenmeseler neden icabet **etsinlerdi** ki niyeti apaçık ortada olan davetime? Belki sadece ıstıltımdan, üzümden, şaşaamdan etkileniyorlardı. Belki ufak hesaplarının peşindeydiler. Aman, neyse ne, kim süttten çıkmış ak kaşık zaten, değil mi efendim?” (Tosun, 2015, s. 122).

6. “Ayağındaki ayakkabılar da neydi? Onun masumluğuna, temizliğine yakışmayacak gariplikteydi. Niye böyle bir ayakkabı **giysindi** ki? Ama yine de rahatladı çünkü bu ayakkabılarla gece sokağa çıkan halka katılmayacağı kesindi.” (Akilah, 2014b, s. 102)

7. “Çalışmaktan başka bir şeyin umurumda olmaması hoşuma gidiyordu. Kurduğum, belki de sıkıcı, ama bana yeten düzen neden **bozulsundu**? Peki, öyleyse, **bozulması**...” (Kür, 1986, s. 286).

8. “Hem neye **değişsindi** Selman? Köyde değişen ne vardı bu on beş yıl içinde? (Cumalı, 1981, s. 61).

9. “Böylesine parlak ve mental bir rahatsızlığı olmayan biri neden **feda etsindi** kendini, Sadık bunun merakına kapılıp Özge’ye yaklaşıyordu ama şimdi ona yaklaştıkça onun gördüğü dünyayı görür, onun yaratmak istediği şeye saygı duyar olmuştu, bunun kendi sonu olacağını bile bile.” (Akilah, 2014b, s. 136).

10. “... günlerce bekletmemişti onu. Neden **bekletsindi**? Ona rastlayabilmek için günlerce o yollarda koşmamış mıydı?” Mükerrerrem Kâmil Su. (Gencan, 2001, s. 385).

11. “Bu adam durdurulmalıydı! Cumhuriyet saçmalığını sokmuştu herkesin aklına! Sözde eşitlik getirmişti! Herkes nasıl eşit **olsundu** ki!” (Akilah, 2019, s. 18).

12. “Fuzulî, ihtiyarın zehirlenerek öldürüldüğünü duyunca kaldığı medrese hüccesine gidip hançeri tekrar incelemeye karar vermeden önce bütün bunları düşünüyordu. Bir defa, kapıcının dediği gibi kütüphaneci zehirlenmemişti, yüzüğü zehiri içmişti. ‘Adamı esrar çekiyor sanmakla ne kadar safca davranmışım meğer!’ diye hayıflandı o yüzden. Peki ama neden **intihar etsindi**?” (Pala, 2004, s. 22)

13. “Numi gitmedi. Nasıl **gitsindi**?!” (Akilah, 2018, s. 522).

14. “Ama Can Manay’ın bir gözetmene ihtiyacı neden **olsundu**?” (Akilah, 2017b, s. 18).

15. “Ağlayamıyordu Bilge, niye **ağlasındı** ki!” (Akilah, 2017b, s. 133).

16. “Böylesine parlak ve mental bir rahatsızlığı olmayan biri neden **feda etsindi** kendini...” (Akilah, 2017b, s. 249).

17. “Bilge ancak bir an sonra sıyrılınca kendisine söylenen cümleyi anlayabildi. Niye **başı sağ olsundu**! Kimse ölmemişti ki.” (Akilah, 2017b, s. 252).

18. “Akıllı, faydacı bir adam olan Mahir ne diye bu kadar bağlı olduğu bir adama karşı oyun oynamaya **kalksındı**.” (Kemal, 1975, s. 271).

19. “Ülkü’nün fikri bir parazit gibi zihnine girmişti. Peçesini atan bir fakiri, o adamı öven bir aileyi kendine yakıştıramazdı! Ne kadar güzel olursa **olsundu**, denk değillerdi!” (Akilah, 2019, s. 136).

20. “Acaba doktorlar bu konuda ne düşünüyorlardı? Tütün içmenin nefesi açtığından bahsediyorlardı ama Fatma Teyze’nin kocakarı ilaçlarından bile iğrençti tadı, istediği kadar **nefes açsındı**!” (Akilah, 2019, s. 217)

21. “Ruh sağlığı neden **bozulsunmuş**? Onu sonra düşünürüz. Hem bozulsan, sen bozarsın Oktay, seninkiler bozar onun ruh sağlığını. Onca antika arasında ayağını nereye basacağını şaşırır çocuk.” (Ağaoğlu, 1981, s. 57).

22. “Bilge ancak bir an sonra sıyrılınca kendisine söylenen cümleyi anlayabildi. Niye **başı sağ olsundu**! Kimse ölmemişti ki.” (Akilah, 2017b, s. 252).

23. “İstedikleri kadar kadını, canı hiçe **saysınlardı**, bir gün hak bu topraklara da gelecekti! Hayat buna çoktan karar vermişti.” (Akilah, 2019, s. 229).

24. “Bilgi ve yetenek daima yenilmezdi. Bu ikisini kuşanmış biri koşullar ne olursa olsun her cephede galip gelirdi, ne giyerse **giysindi**!” (Akilah, 2019, s. 254).

25. “Fark ederlerse **etsinlerdi**! Onların ayıbından kendi utanacak değildi.” (Akilah, 2019, s. 461).

26. “Niye böyle bir ayakkabı **giysindi** ki?” (Akilah, 2017b, s. 186).

27. “Niye biri diğerine durduk yere şişe **fırlatsındı**?” (Akilah, 2018, s. 132).

28. “Radyoaktif bir belirti olmadan, her maddeden kendini iletebilen bir enerjiyi çölün ortasında kim, nasıl ve en önemlisi de ne için **üretsindi**?” (Akilah, 2018, s. 448).

5.23. Şaşkınlık

1. “Bu adam koskocaman, çam yarması gibi bir adam, söylediklerine göre İnce Memed küçücük, bir çocuk gibi bir şeydi. Ama onu tanıyan Çiçeklidesi köylülerine ne oluyordu, niçin bu adam İnce Memed’dir desinler de **ağıt söylesinlerdi** üstüne? Eğer bu adam İnce Memed değilse, bütün Türkiye’ye İnce Memed’in öldürüldüğü bildirilmiş, onun ölümünü boy boy resimler basarak gazeteler bile yazmışlardı. Hayır, bu adam İnce Memed’den başkası olamaz, diye düşündü.” (Kemal, 1990, s. 188-189).

2. “Numi telepati yapabiliyordu, akli hasta birisi nasıl telepati **yapsındı!**” (Akilah, 2018, s. 197).

5.24. Şikâyet, Yakınma, Serzeniş

1. “**Bıraksınlardı** da rahatça bitireyim.” Semih Tiryakioğlu. (Gencan, 2001, s. 386).

2. “Babam, kaybolan oyuncak kayığının yerine bana bir kuzu aldı. Ne **edeyimdi** ben onu? Budala, denizden hiç hoşlanmıyor, boyuna ot yiyordu. Ben kuzu ile hiç oynamıyordum.” (Kabağağaçlı, 1997a, s. 122).

3. “Niye **başı sağ olsundu!** Kimse ölmemişti ki.” (Akilah, 2017b, s. 252).

4. “Okula gidecekmiş de **okusunmuş** da öğretmen olsun.” (Demir, 2002, s. 132).

5. “- Gürültü etme, dedim. Sezdirdin kapattılar. Bahtına küs Pelvan... Hadi atla da gidelim ağır ağır... -Kollarını açıp kapayarak ısınmaya çalıştı-: Soğuk yaman... Dondum...

6. - Ağaya bak!.. Güzelce baktı oyunlara... Şimdi **gidelimmiş**... Ayıptır.” (Tahir, 2007, s. 12).

7. “Kendini bile zor yıkayan biri koca evi nasıl böyle detaylı **temizlesindi?**” (Akilah, 2017b, s. 103).

8. “Kırk beş saniye sonra karşımda oturmuş, anlatıyordu: (...) Dükkânı beğenmiş, bir de kızları görmeliymiş, onlar şu an Beyoğlu’nda bir kilisede bilmem ne törenindeymişler, taksiye atlayıp gidecek, onları da alıp dönecekmiş, geçerken bana gümrükten bir karton sigara **alsınmış** istersem. (...) Sabah olmak üzere. Leon gelmedi. Otuz altı lira kârdayım.” (Günay, 2008, s. 14).

5.25. Şüphe, Kuşku

1. “- Bu sırrı annesine **açmış olmasındı!**” (Gencan, 2001, s. 386).

2. “- Annesi genç yaşında ne diye **ölsündü!**” (Gencan, 2001, s. 386).

3. “Fuzulî, ihtiyarın zehirlenerek öldürüldüğünü duyunca kaldığı medrese hüccresine gidip hançeri tekrar incelemeye karar vermeden önce bütün bunları düşünüyordu. Bir defa, kapıcının dediği gibi kütüphaneci zehirlenmemişti, yüzüğü zehiri içmişti. ‘Adamı esrar çekiyor sanmakla ne kadar safça davranmışım meğer!’ diye hayıflandı o yüzden. Peki ama neden **intihar etsindi?**” (Pala, 2004, s. 22).

4. “Hâcer’in aklından Topal Duran geçti. Sakın düşmanı o **olmasındı?**” (Kemal, 1970, s. 72).

5. “İzledikçe, karşısında kendisini çok güçlü hissettiği bu adamı umursadı, umursadıkça hissettiği güç silindi, silindikçe kendisini sorguladı. Böyle bir adam neden önünde **eğilsindi** ki? Göksel’i böylesine uysallaştıran, teslim alan bir şey vardı ama bu sadece kendisi olamazdı diye düşündü. Kendini sorguladıkça tedirgin hissetti.” (Akilah, 2014a, s. 86).

6. “Yaşadığı bu duygular uzun süredir anlayamadığı bir düşünceyi o an anlamasını sağladı. Vücudunu jilette kesen insanlar daima muamma olmuştu Can için. Mazoşist değilse niye böylesine acı **versinlerdi** ki kendilerine? Şimdi anlayabildi, belki de hissettikleri duygular

bedenlerine o kadar büyük geliyordu ki, kendi fiziksel gerçekliklerini hatırlamak için fiziksel acıya ihtiyaç duyuyorlardı." (Akilah, 2014a, s. 78).

7. "Bu adamın daha önce birkaç kişiyi hırpaladığını uzaktan da olsa görmüştü, çok da duymuştu, sıradakinin kendisi olabileceği düşüncesi o ana kadar niye aklına gelmemişti ki?.. Ama niye **olsundu**?! Hem etrafta bir sürü kişi de vardı." (Akilah, 2017a, s. 469-470)

8. "Ardından kartvizitini göndermesini de tam bir salaklıktı. Niye kendini salak gibi hissedeceği durumların içine **soksundu** ki?! Bu olayları çoktan aştığına karar verdi." (Akilah, 2017a, s. 44).

5.26. Tavsiye, Yönlendirme

1. "Ta ki kanıksamış hisleri de fikirleri de başka işlerde, başka mevzularda dinlendirdikten sonra bunu yeniden **konuşabilsinlerdi**." (Ayverdi, 1964, s. 282).

5.27. Tembih

1. "Aman Handan kimseye **söylemesindi**, fakat şirketin işleri hiç de iyi gitmiyordu." (Kabağaçlı, 1996, s. 273).

5.28. Tercih

1. "İsterse bir ordu **olsundu** karşısında burada durmayacaktı!" (Akilah, 2017c, s. 536).

"Sonbaharın ilk yağmuruyla uzaklaşan yaz gibi Sonje uzaklaşırken Manu umutluydu, isterse **kış olsundu**, güneş var olduğu sürece, ışık var olmaya, en karanlık günde bile güneş doğmaya devam edecekti nasıl olsa." (Akilah, 2018, s. 330).

2. "İsterse karşısına evrenlerin mimarı çıkıp aksini **söylesindi**, Numi artık doğru olanı yaptığından emindi!" (Akilah, 2018, s. 414).

3. "Annesi de dehşetle açtı kendi kapısını, istediği kadar **korksundu** farelerden, böceklerden, solucanlardan, gerekirse **ölsündü**, varlığı **parçalansındı** bu yapış yapış vahşiliğin içinde ama oturduğu yerde yavrusunun bu canavarlarca öğütülmesini izlemeyecekti." (Akilah, 2018, s. 489).

4. "İsterse evrenlerin mimarı bu kıza ödül versin, Kabulalar onu kraliçeleri seçsin, Pholipler onunla iletişime **geçsindi**!" (Akilah, 2018, s. 550).

5. "Başını sabit tutmak için, ata bakmamak için boyun kaslarını öyle kasti ki, dört nala fırlamış o at isterse uçmaya **başlasındı**, bu günaha şahit olmayacaktı!" (Akilah, 2019, s. 19).

5.29. Tereddüt

1. "Dr. Nâzım şaşırmıştı... Ne yapacağını ne söyleyeceğini bilemiyordu. Nihayet ağzından şu sözler döküldü:

2. - Hislerinizi anlıyorum Feyza Hanım. Ağlayın, ağlayın. Zira bunlar sevinç yaşlarıdır. Aktıkça ferahlatır... O anda Feyza'nın sevinçten başka hangi hislerle ağladığını nereden **bilsindi** Dr. Nâzım?" (Şenler, 2004, s. 489).

3. "Sezgilerine çok güvenirdi. Birden içine doğdu, bu adamda bir şeyler, bir itlik, hainlik **olmasındı**." (Kemal, 1975, s. 270).

5.30. Umursamazlık, Önemsememe

1. "Burası insanların birbirini zerre kadar umursamadığı bir yerd. **Bağırınızdı, çağırınızdı**, kimse başını çevirip ne oluyor yahu, demeyecekti. (...) Kimler bağırmıştı böyle, çıksınları ortaya." (Karasu, 1999, s. 143).

2. "Cellât Taşı, büyük yalnızlığını yine bir başına yaşayacaktı bu büyük avluda. Varsın avlu kapısının iç ve dış tarafındaki mermer levhalar bir övgüyü **dile getirip dursunlardı.**" (Yılmaz, 1978, s. 155).

3. "Birden gerçekten kopardım. Kendimi unutturdum. Lâmbanın kısık aydınlığında duvarları seyrededim. Karşı evlerin bombalar altında yıkıldığı geceyi düşünürdüm. (...) Nasıl sığmıştı o gürültü bu odaya? Karşıdaki evler yıkılınca, onlarda sevişmenin en derin zevkini tatmışlardı. Kalkıp pencereden bakmaya bile üşenmişlerdi. Varsın **yıkılıyordu** ne varsa. Varsın dünyada kimsecikler kalmasın. Varsın bu ev de çöksün. Daha iyiydi." (Akbal, 1967, s. 12-13).

4. "Hadi ya, ciddi miydi? Ama nasıl olurdu? Teşekkür ederim ama vallahi dünyada olmazdı. **Uzatmayayındı** yahu, neydi yani? O da İstanbul'u doğru düzgün tanımıyor, yalnızlık çekiyordu." (Canıgüz, 2013, s. 6).

5. "Sonra bir fikir daha çıktı birilerinden, o yalanlarla dolu tarih kitaplarını yazarken doğruya ne gerek var karalayalım, saptıralım, tarihi silip kafamıza göre **yazalımdı** belki de önerisi! Ve yine bir fikirle normalize edildi doğanın dengesini bozan HES'lerin yapılması ve zehirli nükleer santrallerin kurulması... Uğur haklı!" (Akilah, 2015, s. 466).

6. "Patates on kuruş fırlasın da isterse harp **çıksındı.**" (Abasıyanık, 2001, s. 56).

7. "Yonca vardı, tüfeği de vardı. Onları alır giderdi. Atı, tüfeği **arasınlardı** sonra." (Kabağağalı, 1997, s. 86).

8. "Ama bir torba boncuğu kim ne **yapsındı.** Tereke memurunun ballandıra ballandıra methetmesinden sonra yaşlı bir bezirgân alımkâr oldu." (Özkişi, 1999, s. 248).

9. "Sakince geri dönüp kapının yanına dikildi, Selim'le o kadın hâlâ bir şeyler yapıyor olmalıydılar diye düşündüğü anda kendine kızdı, ne yapıyorlarsa **yapsınlardı!** İnsan hiç sahip olmadığı bir şeyi kaybedebilir miydi?" (Akilah, 2019, s. 463).

10. "Olsun diye düşündü, Murat'la olan anısı hâlâ korumadaydı, ne olursa **olsundu.**" (Akilah, 2017a, s. 509).

11. "Çocuklar şaşkınlıkla baktılar karşılarında dikilen çam yarmasına, itiraz etmek istediler, açık havada nasıl sigara içilmezdi sormak istediler ama Göksel kafasını iki yana sakince salladı, sanki ne derlerse **desinlerdi!**" (Akilah, 2017c, s. 368).

12. "Üç ceset taşıtmışlardı şimdi de azarlıyorlardı! İşten kovarlarsa **kovsunlardı,** zaten bu polislik işi kesmiyordu artık." (Akilah, 2017c, s. 448).

13. "Duru gelecekti! Geri kalan her şey **gitsindi!** Duru geldikten sonra hiçbir şey fark etmezdi!" (Akilah, 2017c, s. 504).

14. "İsteddiği kadar okyanus **koksundu,** onun yüzünden buradaydılar!" (Akilah, 2018, s. 156).

15. "Tabii ki ona katılmak istiyordu, ne olursa **olsundu.**" (Akilah, 2017b, s. 220).

16. "Varsın gurbetteki babanın, düğüne davet edilmediğini **sansındı** Nehir..." (Tan, 2009, s. 146)

17. "Ne düşünürse **düşünsündü.** Emir ve ferman çingene kızının değil fakat kendisininindi." (Kabağağalı, 1996, s. 72).

18. "Sadık **sarhoş olsundu.** Kapının eşiğinden çıkarken artık o eşiği bir daha tersine geçip geçmeyeceğini bilemiyordu. Dönebilsindi de, varsın önüne konulan aş leş gibi yanık **koksundu.**" (Kabağağalı, 1996, s. 91)

19. "Ondan sonra da artık ne olursa **olsundu.** Kimin umrundaydı?" (Kabağağalı, 1996, s. 286).

20. “Çiftliğin içine girdiler. Yusuf’un bütün öfkesi iniverdi. Artık ne yapsındı, yalvarmış yalvarmış adam kaçmamıştı. Başka ne gelirdi elinden? Anası ne derse **desindi**. El âlem ne derse **desindi**.” (Kemal, 1975, s. 140).

21. “Yok efendim, Atina’da atletler **koşsunmuş**... Kimin umurunda?” (Türkiye Gazetesi 10.08.2008 Tarihli “Halkaların Efendileri” adlı haber)

5.31. Yetersizlik

1. “Bağımsızlığın arsızlığına hizmet edercesine çizgiyi çekti Ada. Yetmedi, yetmeyecekti... Kendini tüketen birine nasıl **yetsindi**?” (Akilah, 2017c, s. 203).

2. “Yukarı çıkmak için bir adım attı ama merdivenler büyüdü gözünde, yer kendisini böyle çekerken nasıl yukarı **tırmansındı**!” (Akilah, 2017c, s. 205).

3. “Bir balık yumurtası balık yapmayı nerden **bilsindi**.” (Sevinçgül, 1996, 78).

5.32. Yüreklendirme

1. “İkisi de babalarını hiç görmemiş, yoksulluğun en yoğun yıllarında çocuk, savaşın içinde üç yıldan fazla askerlik yapmış gençtiler... Dertleri bir iş bulmaktı. Gazeteci enişte -ayrıca amcaoğlu da oluyordu babam- elinden gelen çabayı **göstersindi** hele... Buçuk odamız bu yüzden boş kalmazdı.” (Kutlu, 2007, s. 132).

2. “Deniz’in projesini almak, Duru’yla sürekli iletişim hâlinde olmanın başka bir yoluydu ama ne yapacaktı? Duru’ya yakın olmak için böyle bir proje mi başlatacaktı?!... Neden **olmasındı**!” (Akilah, 2017a, s. 477).

5.33. Zorunluluk, Mecburiyet

1. “– Bu diyardan o geçmesin de kim **göçsündü**?” (Gencan, 2001, s. 386).

Sonuç

-AyIm-dl/-AyIm-mİş, -Ø-DX, -Allm-dl/-Allm-mİş, -sXn-dX/-sXn-mXş, -sXnlAr-dl/-sXnlAr-mİş yapıları, şeklen emir kipinin hikâye veya rivayet birleşik çekimleriymiş gibi görünse de aslında, yapısal olarak yazarların tercihen kullandıkları bir dolaysız aktarım üslubunun neticesinde ortaya çıkmış yapılar olduğunu görülmektedir. Taranılan eserlerde, konuya uygun cümlelerin yazarlara göre bazen çok kullanılması, çoğu yazarda neredeyse hiç kullanılmaması, bu yapıların bir üslup tercihi sonucu ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Anlatımı tek düze, sıkıcı ve basmakalıp olmaktan kurtarmak, farklı bir anlatım tarzı geliştirmek için kurulduğu kanaati veren söz konusu yapılar; son yıllarda benimsenmiş, kabul görmüş ve kullanımı artmıştır. Bu gerçeği, taradığımız eserlerdeki örneklerde izlemek mümkündür.

Üç yüzden (308) fazla roman, hikâye, deneme, gazete yazıları, makale gibi edebî dilde çok kullanılan eserler içerisinde altmış beş (65) kaynakta yüz doksan sekiz (198) cümlede bu tür yapılar rastlanılmıştır. Taranan eserlerin yaklaşık beşte birinde (1/5) söz konusu yapıların kullanılması, özellikle son yıllarda bu üslubun artarak yaygın bir hâle geldiğini göstermektedir.

Türkiye Türkçesinde, emir kipiyle kurulmuş cümlelere ek-fiil (i-) yardımıyla eklenen -DX hikâye birleşik çekimi ve -mXş rivayet birleşik çekimi yapan eklerin oluşturduğu -AyIm-dl/-AyIm-mİş, -Ø-DX, -Allm-dl/-Allm-mİş, -sXn-dX/-sXn-mXş, -sXnlAr-dl/-sXnlAr-mİş yapıları, aktarılan cümledeki emir anlamını tamamen değiştirip bağlamda çok farklı anlamsal işlevler oluşturmaktadır. Cümlelerde değişen anlamsal işlevler bazen dolaysız aktarımı yapan kişinin düşüncesi, iç sesi durumundayken bazen de bir

başkasının düşünceleri olabilmektedir. Metinlerden tespit ettiğimiz örnek cümlelerden bazılarında birden fazla anlamın aynı anda aktarıldığı da tespit edilmiştir.

Otuz üç (33) farklı anlamın aktarıldığı emir cümlelerinde anlam olarak en çok “şartsızlık, nedensizlik, gereksizlik” işlevinde cümlelerle karşılaşmıştır (28 örnek cümle). İkinci sırayı “çaresizlik, çözümsüzlük” (23 örnek cümle), üçüncü sırayı “umursamazlık, önemsememe” (21 örnek cümle), dördüncü sırayı “istek temenni” (11 örnek cümle) ve beşinci sırayı ise 9 örnek cümleyle “alay” ve “belirsizlik, bilinmezlik” anlamının dolaysız aktarmada ortaya çıktığı görülmüştür. Diğer anlamsal işlevler kullanım sıklığına göre şöyle sıralanmaktadır: *küçümseme* (8 cümle), *şikâyet*, *yakınma*, *serzeniş* (8 cümle), *şüph*, *kuşku* (8 cümle), *şart* (7 cümle), *beddua*, *ilenme* (6 cümle), *gereklilik* (6 cümle), *endişe*, *kuşku* (5 cümle), *meydan okuma* (5 cümle), *öfke*, *hiddet*, *kızgınlık* (5 cümle), *tercih* (5 cümle), *eleştiri* (4 cümle), *dua* (3 cümle), *olasılık*, *ihtimal* (3 cümle), *tereddü* (3 cümle), *yetersizlik* (3 cümle), *kabullenme* (2 cümle), *Kararsızlık* (2 cümle), *sitem* (2 cümle), *şaşkınlık* (2 cümle), *yürekendirme* (2 cümle), *açıklama* (1 cümle), *ikaz*, *uyarı* (1 cümle), *öğüt*, *nasihat*, *akıl verme* (1 cümle), *övgü* (1 cümle), *tavsiye*, *yönlendirme* (1 cümle), *tembih* (1 cümle), *zorunluluk*, *meburiyet* (1 cümle).

Bugün için, ek-fiille -DX ve -mXş eklerinin (i-di/-i-miş) emir cümlelerini bir bütün isimmiş gibi kabul edip onları çok farklı anlamsal işlevlerle dolaysız aktarımlar yapan bu yapı, daha yaygın bir hâle gelebilir. Bunun gibi örnekler dillerde ve dilimizde görülebilen değişimlerdir. Dillerin ve özeldir Türkçenin değişken ve üretken yapısı, zaman içerisinde bizlere yeni, farklı oluşumlar sunmaya devam edecektir.

Örneklerin Alındığı Kaynaklar

- Abasıyanık, S. F. (1970). *Bütün eserleri 6 – Mahalle kahvesi, havada bulut*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Abasıyanık, S. F. (2001). *Bütün eserleri: 7, Alemdağda var bir yılan, az şekerli*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1981). *Bir düşün geces*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akbal, O. (1967). *Yalnızlık bana yasak*. İstanbul: Set Kitabevi Yayınları.
- Akıl, A. A. (2014a). *Fi* (1. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Akıl, A. A. (2014b). *Çi* (1. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Akıl, A. A. (2015). *Pi* (1. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Akıl, A. A. (2017a). *Fi* (249. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Akıl, A. A. (2017b). *Çi* (250. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Akıl, A. A. (2017c). *Pi* (251. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.
- Akıl, A. A. (2018). *Aeden* (1. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Akıl, A. A. (2019). *Gör beni* (1. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Akit Gazetesi, (06 Mayıs 2019). “Karamollaoğlu ne yapsındı?”
- Apaydın, T. (2000). *Toz duman içinde*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Asaf, Ö. (2008). *Yalnızlık paylaşılmaz (şiir)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aytmatov, C. (1993). *Elveda gülsarı, Yüzyüze, Cemile, Oğulla görüşme, Askerin oğlu*. Mehmet Özgül (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

- Aytmatov, C. (2011). *Kızıl elma, oğulla buluşma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ayverdi, S. (1964). *İbrahim Efendi konağı*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı.
- Başaran, M. (1976). *Elif diye bir türkü*. İstanbul: Yeni Büyük Dağıtım Yayınevi.
- Canıgüz, A. (2013). *Gizli ajans*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cansever, E. (2015). *Gelmiş bulundum*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cumalı, N. (1981). *Aylı bıçak*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Çubukçu, A. (02.06.2002). Amerika kuyu kazıyor!. *Evrensel*.
- Demir, N. (2002). Kıbrıs ağızlarında imiş hakkında. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 129-139.
- Dostoyevski, F. M. (2011). *Ev sahibi*. T. Akgün (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Günay, M. (2008). *Hiç*. Almanya: Havuz Yayınları.
- Gündüz, A. (1945). *Yayla kızı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İlhan, A. (1986). *Hacı hanım vay*. İstanbul: Altın Kitapları.
- İzgü, M. (1984). *Kasabanın yarısı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kabaağaçlı, C. Ş. (1996). *Bulamaç*. İstanbul: Bilgi Yayın evi.
- Kabaağaçlı, C. Ş. (1997a). *Aganta burina burinata*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kabaağaçlı, C. Ş. (1997b). *Bütün rserleri: 10, Deniz gurbetçileri*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Karaca, Ş. (1990). *Dünyayı dolduran kız*. İstanbul: Damla Neşriyat.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1967). *Zoraki diplomat*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Karasu, B. (1999). *Göçmüş kediler bahçesi (5. Baskı)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kemal, O. (1957). *Murtaza*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kemal, O. (1964). *Çamaşırcının kızı-küçücük*. İstanbul: Yeditepe Yayıncılık.
- Kemal, O. (1970). *Kaçak*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kemal, O. (2012). *Kötü yol (10. Baskı)*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kemal, Y. (1975). *Yusufçuk Yusuf*. İzmir: Cem Yayınevi.
- Kemal, Y. (1990). *İnce Memed 3*. İstanbul: Toros Yayınları.
- Kılıçoğlu, H. (2013). *Gevrekçiii*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Kutlu, A. (2007). *Zaman da eskir (2. Basım)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kür, P. (1986). *Bitmeyen aşk*. İstanbul: Can Yayınları.
- Lindgren, A. (2006). *Ronja haydut kızı*. D. Canefe (Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nesin, A. (2009). *Tek yol*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Nesin, A. (2010). *Gol kralı*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Nesin, A. (2019). *Büyük grev (öykü)*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Özkişi, B. (1999). *Uçtaki adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Özyilmazer, A. (04.04.2005). Ya rüküşsem?!. *Sabah Gazetesi*.
- Pala, İ. (2004). *Babil'de ölüm İstanbul'da aşk*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık.
- Serhan, F. İ. (1979). *Marziye*. İstanbul: Sander Yayınları.
- Sevinçgül, Ö. (1996). *İşte hayat böyledir*. Ankara: İkrâm Kitabevi
- Şenler, Ş. Y. (2004). *Huzur sokağı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tahir, K. (2007). *Sağırdere*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2008). *Karılar koğuşı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2013). *Yediçınar yaylası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tan, C. (2009). *En son yürekler ölür*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Taner, H. (1970). *Hikayeler 1*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tosun, Y. (2015). *Bir nedene sunuldu (öykü)*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Türkiye Gazetesi* (10.08.2008). "Halkaların efendileri."
- Yılmaz, D. (1978). *Fetva yokuşu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kaynakça

- Abık, A. D. (2000). Emrin hikâyesi ve rivayeti mi. *Dil Dergisi*, 96, 64-80.
- Adalı, O. (1979). *Türkiye Türkçesinde biçim birimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, Ö. (2007). Türkçede üçüncü kişi buyrum yapıları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47, 151-163.
- Aydın, H. (2016). 'Varsın yıkılsındı ne varsa' yapısının düşündürdükleri. *International Journal of Languages Education and Teaching İJLET*, 4/2, 167-182.
- Bacanlı, E. (2006). Türkçedeki dolaylılık işaretleyicilerinin pragmatik anlamları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 35-47.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Benli, N. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde tasarlama kiplerinin yapı ve işlev bakımından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe dil bilgisi*. (3. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Böler, T. (2021). *Türkiye Türkçesi biçim bilgisi-I*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Demir, N. (2002). Kıbrıs ağızlarında imiş hakkında. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 129-139.
- Demircan, Ö. (1977). *Türkiye Türkçesinde kök ek bileşmeleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Deniz Yılmaz, Ö. (2012). Türkçe kelime çekimi ulamları dizgesi üzerine: fiil çekimi ulamları. *Dil Araştırmaları*, 2(11), 105-129.
- Deny, J. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Dilmen, İ. N. (1930). *Türkçe gramer*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Dizdaroğlu, H. (1963). *Türkçede fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (2017). *Yeni Türk dilbilgisi (13. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Ercilasun, A. B. (2007). Türkçede emir ve istek kipi üzerine. Prof. Dr. E. Arıkoğlu (Haz.), *Makaleler, Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, içinde, (s. 364-370) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karahan, L. (2004). 'Türkçede emir ve istek kipi üzerine' konulu tartışma. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*. 22-23 Ekim 1993. (s. 66-72). Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, A., Toker, M. & Aşçı, U. D. (2013). *Türk dili, dil ve anlatım*. Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, A., Toker, M. & Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. Konya: Palet Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1981). Türkiye Türkçesinin ana hatları. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIII, 180-187.
- Toker, M. (2011). "Haydi, Hadi, Hayda" Kelimeleri Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 55-70.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkyılmaz, F. (2019). *Tasarlama kiplerinin işlevleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Üstünova, K. (2004). Dilek kiplerinde zaman kavramı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, LXXXVIII (635), 678-686.
- Vardar, B. (1980). *Dil bilimi ve dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vural, H. (2014). *Ses ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 82-90
Geliş Tarihi-Received: 17.02.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15018047

Nahid Sırrı Örik'in Edebiyatçıları'nın Sancıları: "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" ve "Muharrir"

The Struggles of Nahid Sırrı Örik's Literati: "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" and "Muharrir"

İpek KILIÇ*

Öz

Nahid Sırrı Örik, farklı türlerde yazdığı eserler ve yaptığı çevirilerle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında kendine yer edinmiş önemli bir ediptir. Çok yönlü bir kişiliğe ve estetik duyarlılığa sahip olan yazar, güzel sanatlardan resimle de ilgilenmiş, çeşitli yazılarında sanat ve sanatçı üzerine düşüncelerini ortaya koymuştur. Özellikle sosyokültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte sanat konusundaki hassasiyetin bozulmasına yönelik sanatçı duyarlılığına yakışır bir tavır takınır. Sanatın özgür ruhu, sanatçının yaratıcılığı ve kabiliyeti Nahid Sırrı'nın edebî eserlerinde farklı şekilde ele alınmıştır. Bu özgün düşüncelerin yer aldığı ve çalışmada irdelenmeye çalışılan "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" ve "Muharrir" adlı eserlerdir. Bir şairin ve bir yazarın sanatçı kimliği, sanatsal üretim aşamasında ve sonrasında karşılaştığı sancılı durumlar dönemin sanat ve sanatçıya bakışını anlamaya da ışık olmaktadır. Çalışmada Nahid Sırrı'nın *San'atkârlar ve Bütün Oyunları* adlı kitabında yer alan ve yukarıda sözü edilen iki metni, tematik açıdan mukayeseli bir biçimde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sanatın maddi çıkar aracı olarak görülmesi, sanatçıların yaşadığı değersizlik duyguları, kadınların sanata yaklaşımları ve tipler üzerinden toplumsal değerişime yönelik eleştiri belirtilen eserler üzerinden detaylı bir çözümlemeye aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nahid Sırrı Örik, sanat, sanatçı, Şair Necmi Efendi, Bahar Kasidesi, Muharrir.

Abstract

Nahid Sırrı Örik was a significant man of letters in Turkish literature of the Republican era, who secured his place with his works written in various genres and his translations. Örik, who possessed a multifaceted personality and a keen sense of aesthetics, also took an interest in painting among the fine arts and expressed his ideas on art and artists in various writings. He adopted an attitude befitting an artist's sensitivity, particularly in response to the deterioration of artistic sensibility brought about by socio-cultural and economic changes. The free spirit of art, the artist's creativity and talent have been explored in unique ways in Nahid Sırrı's literary works. The works that feature these original ideas and that this study aims to examine are "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" and "Muharrir". The predicaments faced by a poet and a writer during and after the creation of their artistic production also shed light on the era's perspective on art and artists. This study aims to examine the two aforementioned texts from Nahid Sırrı's *San'atkârlar ve Bütün Oyunları* through a comparative thematic

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, e-posta: ipekyildiz@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7163-6634.

analysis. The perception of art as a means of financial gain, the feelings of worthlessness experienced by artists, women's approach to art, and social critique through character types have been analyzed in detail through the selected works.

Keywords: Nahid Sırrı Örik, art, artist, Şair Necmi Efendi, Bahar Kasidesi, Muharrir.

Giriş

1895 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Nahid Sırrı Örik, eğitilmiş bir ailede yetişmiştir. Babası Hasan Sırrı Bey saray mütercimi, hukuk mektebi hocası ve Maarif Nezareti mektupçularındanken dedesi Ahmet Nafiz Paşa ise divanı bulunan bir şairdir (Aktaş, 2002, s. 156; Yalçın, 2003, s. 773; Özgül, 2020, s. 13).

Nahid Sırrı, nitelikli okullarda eğitim hayatına başladıysa da bu süreci tamamlayamamıştır.¹ Gezip gördüğü pek çok farklı yerler ve İstanbul'da bulunduğu çevreler onun hem kültürel birikimini hem de sanat hayatını olumlu şekilde etkilemiştir. Çeri (2007, s. 41)'ye göre de Nahid Sırrı'nın baba evindeki toplantılarda devrin önemli şahsiyetleriyle tanışması ve bunlarla ilgili izlenimleri eserlerine yansımıştır. M. Kayahan Özgül (2020, s. 13), Nahid Sırrı'nın konak kültürünü bilen son temsilci olmasını önemseyerek Tanzimat'tan sonra sosyokültürel alanda yaşanan değişimin olumsuz taraflarının yazar üzerinde etkili olduğunu belirtir. "O günlerin konak hayatını tanımayan ve sonraların konak yapısına yabancı okuru için çok bir şeyler ifade etmeyen, ancak konak havasını teneffüs ederek yaşayanların fark edip önemseyeceği ölü teferruatı acıyla hatırlar; ama, arkasından da ağlamaz." tespitinde bulunmaktadır (Özgül, 2020, s. 13).

1928 yılına kadar İstanbul ve Avrupa şehirleri arasında mekik dokuyan, pek çok ülke gezen Nahid Sırrı, bu tarihten sonra Cumhuriyet gazetesinde yazı yazmaya başlar. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde farklı birimlerde görev alır. 1960 yılında da İstanbul'da vefat eder.

Yazı hayatına gazetecilikle başlayan yazarın daha çok romancı ve öykücü kimliği öne çıksa da tiyatro, anı, eleştiri, inceleme, gezi yazıları olmak üzere farklı türlerde eserleri de bulunmaktadır. Nahid Sırrı'nın yapıtlarında beliren genel bir husus, eski zaman yaşayışının hatırlanmayan güzelliklerini gün yüzüne çıkarmasıdır. "Gün görmüş zengin ailelerin yarattığı süzölmüş kültürü, sonra bu ailelerin maddi ve manevî çöküşlerini edebî çalışmalarına konu eder. Ayrıca, Cumhuriyet döneminde, yaşanan yeniliklerin bu eski kuşaklardaki yıkıcı tesirlerini, ancak içinden yaşayanların fark edebilecekleri ayrıntılarla anlatır" (Aktaş, 2002, s. 156).

Bu çalışmada yazarın farklı türde kaleme aldığı iki eseri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tematik açıdan yorumlanacaktır. Sanatçının öykülerinin bir araya toplandığı *San'atkârlar* adlı eserinden "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" başlıklı öyküsü ile bütün oyunlarının yer aldığı eserinden "Muharrir" adlı oyun karşılaştırmalı bir değerlendirmeye ele alınacaktır.²

1. Sanatın Metalaşması: Maddi Kaygı ve Çıkar Açısından Sanata Yaklaşım

"Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" adlı öyküde şair Necmi Efendi, sadaret makamında bulunan Abdülkadir Hulûsi Paşa için kaside yazmaya çalışan bir şairdir.

¹ Bahriye Çeri, Nahid Sırrı Örik'in *İstanbul Yazıları* adlı eserine yazdığı önsözde yazarın eğitim hayatındaki yaşadığı dalgalanmaları detaylı bir şekilde aktarırken Galatasaray Lisesi'ni yarıda bırakmasının nedeni olarak da ablasının genç yaşta ölümünü gösterir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Örik, 2011, s. X).

² Çalışmada incelenen metinlerin yer aldığı kitapların künyeleri şu şekildedir: Örik, N. S. (2020). *San'atkârlar*. M. K. Özgül & V. Bilgi (haz.). İstanbul: Oğlak Yayınları; Örik, N. S. (2021). *Nahid Sırrı Örik bütün oyunları*. R. Çavaş (haz.). İstanbul: Oğlak Yayınları.

Necmi Efendi'nin otuz beş kırk yaşlarında görünen eşi Hatice Gülfam Hanım için bu kasidenin tamamlanması oldukça önemli bir konudur. Çünkü evin geçimine, eşinin sadrazama yazıp sunacağı kaside katkıda bulunacaktır. Bu nedenle Hatice Gülfam Hanım, eşinin sadrazama kaside yazmasını gönülden arzu eder. Bir gün Hatice Gülfam Hanım, Necmi Efendi'nin öğleden ikindiye kadar sadece bir beyit yazdığını ve oturduğu yerde uyukladığını görünce oldukça sinirlenir ve eşini "elinde bir san'at" olmamasıyla eleştirir. Bu yargılamanın özünde Hatice Gülfam Hanım'ın sanata olan hassasiyetinden ziyade sanatın maddi getirisine/katkısına yönelik bir beklenti yatmaktadır. M. Kayahan Özgül (2018, s. 141) *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle* adlı eserinin "Şair Değişirken" başlıklı bölümünde gelenekli Osmanlı şiirine yönelik yaptığı tespitler içerisinde şiir yazmanın bir meslek olmadığını, iyi bir meslek edinmek veya nüfuzlu bir destek kazanabilmeye etkili olduğunu belirtirken Nahid Sırrı'nın "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" adlı öyküsü için de şu yorumlarda bulunur: "Eser yaratmanın bu garip ve zoraki yolunu anlatırken, şiirin oluşum aşamasından rahatsız bir şairi de tanıtır. Oysa şiir geçmişimiz, gelenekli konumunu benimsemiş şairler ile şairi himaye edip caize vermeyi şevketinin, mürüvvetinin ifadesi, edib-perverliğini edebiyatseverliğinin delili sayan nüfuzlu hâmlerin tabiileşen münasebetlerini gösteriyor." (Özgül, 2018, s. 141).

Öyküde maddiyatı hayatının merkezi hâline getiren Hatice Gülfam Hanım'ın bu hırsının eşine karşı söylemlerinde de oldukça rahat bir şekilde dile geldiği görülmektedir. Hatice Gülfam Hanım, Allah'ın lâıyk gördüğüne itaatkâr bir dille boyun eğri gibi gözüke de "kaderinin esnaf haremî olarak yazılma[sına]" (s. 152) içermektedir. Öyküde belirginleşen bu öfke hasetlenmeye dönüşmektedir. Bu duygularla hareket eden Hatice Gülfam Hanım üzerinden yozlaşmanın değerler üzerindeki sarsıntısına ve tatminsiz bireyin maddi çıkar beklentisini üst boyuta taşımasına vurgu yapılır. Öyle ki Hatice Gülfam Hanım'ın "Efendi, paşayı göklere çıkarmayı unutma. Kendi gibi bir veziri asırların görmediğini, bilmediğini birkaç kere tekrar et!" (s. 153) söylemi gözünü para hırsı bürümüş bir kişinin bireysel ihtiraslarını önceleyerek hakikate aykırı davrandığını, ahlaki değerlerde bir yozlaşmaya neden olduğunu vurgular. Burada dikkati çeken başka bir husus Öztürk'ün (2020, s. 56) de değindiği gibi bir şairin istek üzerine şiir yazmasıyla yaratma sürecindeki özgürlüğüne olan müdahaledir. "Sanatçı- ekonomik çıkar-iktidar ilişkileri ekseninde ayrıca okunması gereken 'Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi' yaratıcı yazarın yaratma özgürlüğünün yok sayılarak yalnızca istenileni yazan memur sayılmasına bir örnektir" (Öztürk, 2020, s. 56). Mevcut düzendeki üst tabakaya yaranabilmek adına sanatın değersizleştirilmesine yönelik tutumlar ve sanatçının özgürce üretme isteğine olan baskı, öyküde Hatice Gülfam Hanım üzerinden ekonomik kaygıları önceleyen ve itibarı bununla ilişkilendiren çarpık anlayışı ortaya çıkarmaya çalışır. Hatice Gülfam Hanım'a göre yazılacak kaside karşılığında sadrazamdan alınacak övgünün ve daha çok önemsenen ihsanın boyutu, şiirdeki mübalağanın derecesiyle ölçülmektedir. Kasidenin beğenilme derecesine göre verilecek ihsan için Necmi Efendi'nin gerçeği yansıtmayacak övgü dolu sözlerinin satırlara dökülmesi, çağın getirdiği olumsuz atmosferde maneviyatın ve gerçekliğin yitimini sorguladır.

Şair Necmi Efendi, eşinin maddiyata yönelik tutumu ve isteği karşısında kişisel değerlerine uymayan bu methiyeyi, bıkkınlık ve tükenmişlik hisleriyle kendi gönlünü tatmin eder bir yaklaşımla eleştirir. Kendisi yalnızca "Olur, Gülfam, olur. Yedi kat yerin dibine geçmeye layık olan bu herifi arş-ı âlaya çıkarırım!" (s. 153) diye kendi kendine söylenmekle yetinir.

Sadrazam Abdülkadir Hulusi Paşa'ya yazdığı kasideyi huzurunda el etek öperek takdim eden Necmi Efendi, istediği ve beklediği karşılığı göremez. Çünkü Sadrazamın arzu ettiği derecede övgü dolu bir kaside yazamamıştır. Bunda şair Necmi Efendi'nin

cenklerden kaçarak savaş alanını terk eden, rüşvetle saraya çıkan bir sadrazama övgüler sunacak bir kişiliğinin olmaması etkilidir. Sadrazam kasideyi okuduğunda, başkalarına yazılan kasideler gibi bir yüceltilme görmediği hâlde sırf Hatice Gülfam'ın babasının hatırından dolayı en az caize ile şair Necmi Efendi'yi huzurundan gönderir. Tabii bu durum Hatice Gülfam Hanım için kabul edilemez bir karşılık olur ve onun nazarında bu konudaki tek sorumlu eşi Necmi Efendi ve onun beceriksizliğidir. Eşinin şairlik vasfını kaybettiğini sıklıkla dile getiren Hatice Gülfam Hanım, bir kazasker kızı olarak günden güne geçim sıkıntısı çekmeyi kendine yediremez. Her geçen gün sadrazamın da verdiği caize azaldıkça maddi kazanç sağlayacak yeni bir yol arayışına girer. Sadrazam'ın Emirgân'da yaptıracığı bir yalı için vereceği ziyafeti duyar ve "Mükemmel bir fırsat zuhur eyledi... Bu yalı münasebetiyle bir kaside takdim eylersin!" (s. 158-159) diyerek eşine yeni bir görev yükler. Bu vazife artık Necmi Efendi'nin yorgun zihninin son görevi olur. Doğruluktan ayrılmayan, çıkarı için dalkavukluk yapamayan, gerçekleri yazmak ve söylemekten çekinmeyen şair bir ruh maddiyat için milletini düşünmeyen, kul hakkı yiyen, rüşvet veren bir kişiye devletin en yüksek makamlarında da olsa methiyeler düzemez. Mecburiyetten ve ısrardan yazılmaya başlanan Bahar Kasidesi, Necmi Efendi'nin baharını anlatan bir kaside olarak mısralara dökülür. Şair ruhunun bir parça huzur bulduğu bir anda satırla buluşan kelimeler, aslında Necmi Efendi'nin bu dünyadan geçerken yaşadığı baharı anlatır. "Kalemi bir kuş tüyü kadar hafif[leyen]" (s. 160) Necmi Efendi içindeki baharın renklerini, tılsımlarını yazdıkça yazar. Kağıtlar beyitlerle doldukça şair Necmi Efendi yazdığı baharın taze kokusuna kapılmış gibi sessiz bir şekilde bir daha hiç uyanmamak üzere ebedî uykusuna dalar. Eşini bu vaziyette odada bulan Hatice Gülfam Hanım, övgü dolu sözlerle odaklandığı için gerçeği algılamadan beyitleri okudukça memnuniyet duyar fakat sadrazama ve Emirgân'daki yalıya dair methiyeler göremedikçe sinirlenir. Maddi kaygılarını insanî değerlerinin önüne geçiren Hatice Gülfam Hanım, mısraların bir yanına yığılan eşinin hareketsiz bedenini fark edince de acı gerçeğe karşılaşır. Oktay (1993, s. 1159), bu ölümü şair ruhun son sözünü söyleme şekli olarak yorumlar ve "baharın kendisine minnettar olduğu bu kaside, görüldüğü gibi iktidara reddiyedir." değerlendirmesini yapar. Lekesiz (1997, s. 375) ise bu sonu sanatkârın ölümü olarak yorumlamaktadır ve buradaki ölümü kapanan ve açılan devirlerin simgesi olarak tanımlamaktadır.

Nahid Sırı Örik'in "Muharrir" oyununda ise Mahmut Galip Bey ve muharrir Cevat Sezai arasındaki diyaloglarda sanatın metalaşan yönü ve sanata değer verilmeyen bir anlayış öne çıkar. Hayatın anlamını maddi doyumla derecelendiren Mahmut Galip Bey üzerinden edebiyatın insan için boş bir uğraş olduğu ima edilir. Ona göre edebiyat, iyi bir geçim kaynağı değildir. Bu nedenle Mahmut Galip Bey, muharrir Cevat Sezai'ye hayat şartlarını daha yüksek bir noktaya taşıması için bu meşgaleden vazgeçmesi ya da yazma işini boş zamanlarında icra etmesi gerektiğini öğütler. Hayattaki zenginlikleri yalnızca parayla veya maddi beklentilere hizmet eden metalarla sınırlandırma algısı, bu tip insanları kuşatan bir zincir gibidir. Sanatı sıradanlaştırarak maddi çıkar kapısı olarak görmek, bireyin ruhsal ve estetik gelişimine yönelik kaygıları olmadığını da ortaya koymaktadır. Oyunun ilerleyen bölümlerinde Mahmut Galip Bey'in edebiyatı, sanatı küçümser tavırları karşısında Cevat Sezai'nin sanatın önemine dair görüşleri toplum içerisinde aynı düşüncede olan insanların sanata karşı olan genel bakışını ve sanatçılara yönelik tutumunu da yansıtmaktadır. Sanatın, edebiyatın yalnızca maddi getirisine odaklanan zihniyete yönelik Cevat Sezai'nin "Siz birçok işlerde pek büyük, çok büyük paralar kazanmışsınızdır. Lâkin bilir misiniz? Bir hayat nasıl bir hayat? -bir âlem!- halketmenin sevinci ve gururu karşısında para kazanmak ne ehemmiyetsiz bir şey kalır!" (s. 74) sözleri bir sanatçı gözünden sanatın kıymetini anlatır.

Mahmut Galip Bey'in, Cevat Sezai Bey'in *Devir* gazetesinde neşredilecek romanı için ek ücret ödemeyi teklif etmesi karşısında verdiği tepki ise oyun içerisinde sanatın maddiyatla ölçülemeyeceğinin altını çizmektedir. Bununla ilgili söylemler şu satırlarla örneklendirilebilir: "Biz feleğin her kahrını san'at yüzünden görürüz, lütfunu da ancak ondan beklemeliyiz. Otuz dört cilt roman ve hikâye yazan adam, bu otuz dört cilde rağmen sefalette kaldıktan sonra, bilmem kimin bilmem nerde büyüttüğü için Türkçe'yi öğrenememiş oğluna bilmem kaç ders verince mi vaziyetini düzeltecek, istikbalini temin edecek!... Haydi canım, eksik olsun!" (s. 88).

Nahid Sırrı, her iki eserinde de kurguladığı sanatçı profili üzerinden sanatın kıymetine yönelik bir bilinç oluşturmaya amaçlamaktadır. Bu farkındalıktaki önemli ayrıntılardan bir tanesi de sanatın maddi karşılıkla kıyaslanmayacak bir konumda olmasıdır. Şair ve romancı kimlikleriyle edebiyatı yaşamlarının merkezine alan ve sanatın verdiği hazzı, dünyevî hiçbir zevke değişmeyen iki karakter üzerinden toplumsal bir eleştiri yapıldığı gibi duygu ve düşünceleri bir biçimle dışa vurmanın, bir dünya kurmanın, üretmenin paradan çok daha değerli olduğu izlenimi de öne çıkmaktadır.

2. Sanatın/Sanatçının Anlaşılmazlığı: İtibar Kaybı

"Muharrir" oyununda iki okul arkadaşının uzun seneler sonra karşılaşmasıyla yaşanan gelişmeler bir sanatçının şöhretli zamanlarını ve sönük geçen yıllarını okura göstermesi açısından önemlidir. Mahmut Galip Bey'in seneler sonra görüştüğü ve hayatını sanata adayan arkadaşının o anki muhtaç hâli, Mahmut Galip Bey'i farklı teklifler sunmaya sevk eder. Kendisi lüks yaşamaktan hoşlanan ve bu uğurda çabalamaktan ötürü içsel bir derinliğe sahip olamayan bir karakterdir. Oğluna Türkçe dersi aldirmek için eski arkadaşıyla yolları kesişen Mahmut Galip Bey, sanata kendini adayan arkadaşı Cevat Sezai'yle oldukça farklı bakış açılarına sahiptir.

Mahmut Galip Bey, maddi kaygılar gütmeden sanatla uğraştığı için zor zamanlar geçirdiğini düşündüğü muharrir arkadaşına kendi yöntemleriyle yardımcı olmak ister. Cevat Sezai'nin *Devir* gazetesinde neşredilecek romanı için tefrika başına kendisinin ek ücret vereceğini, bu durumun arkadaşından gizlenmesi gerektiğini gazetenin müdürüne söyler. Fakat bu girişimlerden haberdar olan Cevat Sezai Bey, gururu incinmiş bir şekilde romanını geri çeker. Yazar, sanatın önemi ve edebî şöhretin geçiciliği noktasında aslında toplumsal bir eleştiriye de dikkat çeker. Bir sanatçının yaşadığı sıkıntıları, anlaşılmazlıklarını yine bir sanatçı gözüyle kaleme alan Nahid Sırrı, o dönemin sanat-toplum arasındaki ilişkisini de yansıtmaktadır. Bu durum yazarın bir başka eserinde de karşımıza çıkmaktadır. "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" adlı öyküde şair Necmi Efendi'nin sadrazama şiir yazmakta zorlanması, eşi Hatice Gülfam Hanım'ın bakışıyla anlatılırken bir sanatçının şöhretli zamanlarının sona ermesine değinilir. Bu sönüşü hazırlayan temel problemler içerisinde de Necmi Efendi'nin sanatına, şairliğine hak edilen kıymetin verilmemesi yatmaktadır.

Nahid Sırrı, "Muharrir"de edebiyata verilmesi gereken değeri öne çıkarmak için, yazar olan kahramanı Cevat Sezai'nin üzerinden aktarımlar yapmaktadır. Bir roman yazma sürecinin zorluğundan ve kurgunun oluşturulmasıyla ortaya çıkan bir eserin mutluluğundan bahsedilirken bu duygunun başka hiçbir meslek dalıyla ve maddi getiriyle kıyaslanmadığına da değinilir. Bu düşünceler Cevat Sezai'nin diyaloglarında maddi-manevi kazanç açısından bir değerlendirmeye sunulur. Cevat Sezai gece yarılarına kadar yazmaktan yorgun düşse de eserlerinde "yeni bir hayatı" başından sonuna kadar kurgulamanın verdiği tadı para kazanmakla karşılayamayacak kadar değerli bulmaktadır. Yazdığı otuz dört eserinde "bir kâinatın yaşa[dığını]" söyleyerek (s. 74) bundan duyduğu mutluluğu başka hiçbir zevkle mukayese edemez. "Ne kadınlar ne

gençler, ne ihtiyarlar, ne fakirler, ne kudretliler, ne zekiler, ne ahmaklar, ne deliler, ne mazlumlara yaşıyor! Ne müthiş insanlar yaşıyor! Bu zaferin, bu gururun karşısında para, mevki, zevce, evlât, hiçbir şeyin ehemmiyeti, kıymeti yoktur! Ve bunların hiçbirine malik olmayışından dolayı da bir gün bile keder etmiş değilim! (s. 74) diyerek yaratıcılıktaki özgürlüğün verdiği zevki her şeyden üstün tutar ve bir insanın dünyasını paradan daha çok anlamlandıran gerçekliklerin olduğuna dikkati çeker. Nahid Sırrı Örik de sanatın ve sanatçının toplum tarafından yeterli ilgiyi ve değeri görmediğini düşünürken³ bunlara bir tepki olarak eserlerindeki karakter kurulumunu buna uygun bir şekilde planlamıştır. Nahid Sırrı, karakterler üzerinden toplumun sanata vermesi gereken değeri göstermeye çabalarken anlaşılabilirliğe sürüklenen sanatçıların da sesi olmaya çalışmıştır. “Yapıtlarında, kendi şahsında meydana getirdiği bir İstanbul beyefendisi karakterine uygun insanları canlandıran Nahit Sırrı, ayrıca toplumun hemen hemen her tabakasından insanın haksızlıklara karşı isyanını, hayat tarzlarını ve dramlarını da anlatmıştır” (Yalçın, 2003/2, s. 774). Muharrir Cevat Sezai de bu örneğe uygun bir çıkışla sanata ve sanatçıya gösterilmeyen saygıyı oyun içerisinde sıklıkla dile getiren, farkındalığı güçlü aydın bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Kadınlar Tarafından Sanata Verilen Değer/sizlik

Nahid Sırrı Örik, sanata ve sanatçıya duyarlı bir kişiliğe sahiptir. Bu konu hakkında görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktan geri durmadığı gibi bunu eserlerinde de imkân dahilinde işlemeye çalışır. Yazar, sanatçıların toplum tarafından ciddiye alınmadığını, hak edilen değeri görmediklerini yazılarına da taşımıştır.⁴ Yazarın kaleme aldığı “Muharrir” oyununda ve “Şair Necmi Efendi’nin Bahar Kasidesi” öyküsünde sanatın ve sanatçının değersizleştirilmesi, onların maddi kaygılar içerisinde yok olup gitmesi dikkat çekerken bu kayboluşun hazırlayıcıları olarak kadınlar da öne çıkar. Her iki eserde de kadınlar yaşadıkları duygu krizlerini aşamayıp eşlerinin sanatçı ruhlarını, yaratıcılıklarını ve ürettikleri sanat eserlerini bu krizin kurbanı yapmaktadırlar.

“Muharrir” oyununda erkek karakter üzerinden yansıtılan bir değersizlik de söz konusudur. Fakat burada Mahmut Galip Bey’in yaptığı teşebbüsler, kadın karakterlerin girişimleri kadar keskin ve iz bırakıcı değildir. Daha çok düşünce aşamasında kalan fikirlerin eyleme dökülen hâli, Cevat Sezai’ye maddi yardım sağlama girişiminden öteye geçmeyen bir tutumdur. Oyunda yazarlık sevdası üzerinden sanat ve edebiyat öne çıkarılır. Cevat Sezai’nin edebiyat sevgisinin karşısında hayatı maddi beklentilerle anlamlandıran ve ancak bu şekilde mutlu olan Mahmut Galip Bey yer alır. O ve onun gibi düşünenler için sanata ancak boş vakitlerde zaman ayrılmalıdır. Sanatı, insanın yaşamı önünde engel gibi gören zihinlere, Cevat Sezai’nin oyun içerisindeki sözleri ders verir niteliktedir: “San’ata boş vakitlerin değil, fakat dakikalarına, saniyelerine kadar tekmlil hayatın vakfedilmesi icap eder. San’at boş vakitlerin ihsanıyla kanaat eden küçük bir zevk ve ehemmiyetsiz bir heves değil, bir kalbi en küçük ateşlerine kadar, bir dimağı en ufak hücrelerine kadar isteyip aldığı halde gene doymayan bir mabudedir.” (s. 76).

Mahmut Galip Bey, Avrupa’da tahsil gören fakat Türkçesinin yeterli seviyede olmadığını düşündüğü oğlu için Türkçe dersi aldirmek ister. Galip Bey’in bu dersten tek beklentisi oğlu Ahsen’in sadece hatasız bir şekilde yazı yazabilmesidir. Bunun dışında edebiyata, sanata ve şiire karşı oğlunun ilgi göstermesini beklemez ve istemez. Çünkü

³ Nahid Sırrı’daki bu düşüncenin oluşmasında bizzat yaşadığı sıkıntılar etkili olmuştur. Yazar, bazı yazılarının yayımlanmamasından, edebiyat dünyasında adının zor hatırlanmasından ve yalnız bırakılmasından yakınmaktadır. Sanatçıdaki bu hislerin arka planını oluşturan detayları Bahriye Çeri kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Çeri, 2007, s. 45-46).

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. (Örik, 1933).

şirketinin hissedarı olan oğlunun bir gün işlerin başına geçeceği için iş adamı olarak yetişmesini arzu eder. Mahmut Galip Bey'in bu arzusu sanatın toplum içinde ayrıcalıklı mevkisini yitirdiğini bireysel bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

Kadın karakterler açısından sanata ve edebiyata gösterilen olumsuz yaklaşım iki eserde de aynı algıyla karşılık bulur. "Muharrir"de Cevat Sezai'nin edebiyata olan düşkünlüğü eşiyle arasındaki ilişkiyi bozacak düzeye gelir. Muharririn tüm dikkatini kaleme aldığı romanına yöneltmesi ve eşine karşı ilgisiz kalması, karı koca iletişimsizliğindeki son nokta olur. Cevat Sezai'nin bu tutumu eşinin ruhunda derin kederler yaratır. Kadınlık gururu kırılan eş kendisinin önemsenmediğini, görmezden gelindiğini düşünerek içinde büyüttüğü bu duyguyla radikal bir intikam yoluna yönelir. Bu evlilikte yok sayılmanın acısını beklenmedik bir hınç duygusuyla çıkarmaya çalışır ve eşinin varlığını fark etmesini sağlamak için bir solukta Cevat Sezai'nin roman nüshalarını yırtarak kendisini eşinin zihninde ölümsüzleştirecek bir hatırayla baş başa bırakıp gider.

"Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" adlı öyküde ise Hatice Gülfam Hanım için de sanata, edebiyata bakış "Muharrir"de olduğu gibi benzer bir yaklaşımla yer alır. Onun için edebiyat, ev ekonomisine katkı sunmaktan başka bir değeri olmayan iş gibi algılanır. Hatice Gülfam Hanım'ın para kazanmak için kocasına zorla şiir yazdırmaya çalışması beşerî hırsların, kaygıların, hislerin önüne geçmesini örneklendirmektedir. Necmi Efendi'nin yazdıklarını beğenmeyip onu yeteneği konusunda eleştirmek ve psikolojik olarak hırpalamak, sanatçının özgürlüğüne ve sanat eserine yapılan bir darbedir.

Her iki eserde yazarın üzerinde durduğu ortak nokta sanatın dünyevî sıkıntılar karşısında yok olmaya yüz tutmasıdır. İki kadın karakterin edebiyatı kendi isteklerine engel veya bir rakip olarak görmeleri, bu durumun cinsiyet rolleri açısından da farklı okunabileceğine işaret etmektedir. Nahid Sırrı'nın "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" ve "Muharrir"inde sanatın büyümlü gücüne kapılarak kendilerince oluşturdukları bir dünyada yaşattığı kahramanları erkektir. Edebiyatla uğraşmak, sanatı anlamak erkek kahramanlara verilmiş bir ayrıcalık gibidir. Bunun karşısında eş konumundaki kadının beklentileri ve tepkileri ilgi bekleyen, hırslarına kurban olan bir kadın profiliyle okura sunulur.

4. Tipler Üzerinden Toplumsal Değişime Yönelik Eleştiri

Nahid Sırrı Örik, dönemin toplumsal yapısını oluşturan kodlardaki değişimlerin farkında olan bir yazardır. Bu nedenle eserlerinde sosyal değişimin kültür, sanat ve insan yaşamı boyutundaki etkilerinin altını çizmeyi ihmal etmez. "Nahid Sırrı, toplumsal yapının insanları nasıl biçimlendirdiğini sanat toplum ilişkisi üzerinden ele alır; salt maddi kazançlara dayanan yaşam anlayışı ve bunu elde etmek için her türlü insani özelliği yok sayan, düşünmeyen, kolaycılığı seçen, para/mevki hırsıyla kendi dışındakileri önemsemeyen toplum anlayışını eleştirir" (Mengi, 2018, s. 282). Bu anlayışın örnekleri olarak "Muharrir"de Mahmut Galip Bey ve yanlış Batılılaşan Ahsen; "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi"nde ise Hatice Gülfam Hanım yer almaktadır. Bunlar, değerlerini bireysel hırslarına kurban eden tipleri temsil etmektedirler.

Nahid Sırrı "öykü ve romanlarında, bir bölümüne kendisinin de yakından tanık olduğu eski zaman hayatının kıyıda köşede kalmış gelenek ve görenekleri ile Türk toplumunda Tanzimat'tan sonra başlayan Batılılaşma sürecinde zengin tabakanın maddi ve manevi çöküşünü ele alıp anlatmıştır" (Yalçın, 2003/2, s. 774). "Muharrir"de Ahsen karakteriyle ve Cevat Sezai'nin romanlarında kurguladığı tipler üzerinden Batılı züppe tipine vurgu yapılır. Ahsen'in ve Cevat Sezai'nin romanlarında yer alan kahramanlarının Türk edebiyatında yanlış Batılılaşmanın tipik örneği olan Bihruz'la benzerliği diyaloglarda açıkça ortaya çıkar. Ahsen'in zenginliğiyle her açığını kapatacağı düşüncesi,

kendini beğenmişliği, şımarıklığı, giyim kuşamına düşkün olması, Türkçede muvaffak olamayışı gibi özellikleriyle Bihruz'un bir yansıması olduğu söylenebilir. Batılı züppe tipinin karşısında geleneksel insan profilini yansıtan ve insanî değerleri taşıyan muharrir Cevat karakterine de Bihruz gibi tipleri gördükleri rüyadan uyandırma ve gerçek hayatla tanıştırma görevi verilmektedir. Kayabaşı (2022, s. 130)'na göre "Muharrir"de "(...) yazarlık ve edebiyatın para etmediği hatta küçümsendiği bir dönemde hiçbir şeyin farkında olmayan yozlaşmış, şımarık, züppe bir neslin resmi de çizilir. Avrupa'da okuduğu ve Fransızca, İngilizce bildiği hâlde kendi ana dilini kullanamayan, Türkçe dersi alacak kadar kendi dilinden uzaklaşmış bir genç anlatılırken, akla Nahid Sırrı'nın kullandığı dilin de Fransızca yüzünden bozulması noktasında aldığı eleştiriler gelir" (Kayabaşı, 2022, s. 130). Babasıyla sıkça yurt dışı seyahatlerinde bulunan Nahid Sırrı'nın biyografisine bakıldığında Fransızcaya olan yatkınlığının sebebi anlaşılmaktadır. Bu konuyu Çeri'nin açıklamaları da desteklemektedir: "Örik, düzenli bir eğitim görmemiştir. Evde mürebbiyesinden Fransızca öğrenmiştir, bu mürebbiye'nin okuttuğu kitaplarla Fransız edebiyatı ile tanışmıştır. Ayrıca bir de Türkçe hocasından dersler almıştır" (Çeri, 2007, s. 41-42). Nahid Sırrı'nın Fransızca bilgisi onun çok sayıda çeviri eseri Türk edebiyatına tanıtmasına da vesile olmuştur.

Sonuç

Sanat ve sanatçı konusunda oldukça hassas olan Nahid Sırrı Örik'in sanatçılığı bazı çevreler tarafından tenkit edilse de kendisi bu kavramlara gereken değeri göstermeye çalışmış bir kişiliktir. Gerek yazdığı eserler gerekse bu konuyla ilgili hususi yazıları aracılığıyla sanatın yaratıcı gücünün kıymetini okurlarına ve etrafına duyurmaya çalışan bir isim olması edebiyat dünyası için oldukça önemlidir.

Nahid Sırrı'nın şahsi yaşamında onu huzursuz eden bir durumun sanatçı duyarlılığıyla edebî ortama aktarılışı çeşitli türdeki metinlerinde görülmektedir. Çalışmada incelenen iki eserde de yazarın sanat ve sanatçı konusundaki hassasiyetini yansıtan bir tutum karşımıza çıkmaktadır.

İlk tutum sanatın maddi çıkar kapısı olarak görülmesidir. Başka bir deyişle yazarların, şairlerin yaşam standartlarını sürdürebilmeleri için edebiyatı bir araç olarak kullanabilecekleri yönündeki yanlış anlayıştır.

"Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi"nde ve "Muharrir"de sanatın değişen dünya düzeninden dolayı farklı bir algıyla değerlendirilmesi, konunun işlenişiyile ve karakterler aracılığıyla belirginleşir. Edebiyatla uğraşan karakterler sanatlarını özgürce icra etme sırasında ya da icra sonrasında sancılı süreçlerden geçerler. Şair Necmi Efendi, sanat üretimini özgürce gerçekleştirme şansından yoksundur ve yeteneğine değer verilmeyen bir sanatçıdır. Muharrir Cevat Sezai ise sanatla kendini bulduğunu, mutlu olduğunu çevresine inandıramaz ve boş işlerle uğraşmakla suçlanır. Sanat eserini kazanç kapısı olarak gören zihniyetlere karşı bir mücadele içerisinde olan Cevat Sezai, aynı zamanda en sevdiği işi yüzünden yalnızlıkla da sınanır. Nahid Sırrı'nın edebiyatçıları sanat aşkı yüzünden kendilerini dışlanan, anlaşılamayan bir ortamda bulurlar. Bu zemin içerisinde onlara düşen rol, tıpkı yazarın gerçek hayatta yaşadığı gibi sanatın ve sanatçının anlaşılamadığı bir düzende çabalamaktır.

Sanatın içinde barındırdığı naif duyguların sosyoekonomik kaygılar nedeniyle bozulmaya başlaması, bu durumu yaşayan ve meta odaklı düşüncenin temsilcilerinden olan Hatice Gülfam Hanım, Mahmut Galip Bey ve Ahsen aracılığıyla irdelenir. Sanatsal üretime düşüncesizce yapılan müdahalelerle ve sanatçının emeğine saygı gösterilmemesiyle sanatçının ve sanatın yaşadığı itibar kaybı da her iki eserde işlenir.

"Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi"nde ve "Muharrir"de kadınların sanata bakış açıları ve sanat-sanatçı kıymeti konusundaki yaklaşımları her iki eserde de benzerlik göstermektedir. Öyküde Hatice Gülfam Hanım'ın hem itibar kaynağı hem de maddi refah aracı olarak gördüğü edebî eser ve yaratım süreci aynı zamanda düzene ayak uydurmak için çok basite indirgenir. Sanata, sanat eserini üretme sürecine ve sanatçıya saygıdan yoksun bir şekildeki tutum, kişisel zevklerin ve hırsların her şeyin önüne geçmesini örneklemektedir. Bunu temsilen "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi"nde Hatice Gülfam Hanım yer alırken "Muharrir"de ise Cevat Sezai'nin karısı bu tutumdadır. "Muharrir"de kendisinin ve duygularının önemsenmediğini düşünen kadın karakter, hislerinin kurbanı olarak diğer eserle benzer bir şekilde sanat eserini değersizleştirir.

Nahid Sırrı Örik "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" ve "Muharrir" adlı eserlerinde toplumsal bir anlayışın eleştirisini yaparken tip seçimleriyle de bunu desteklemektedir. Sanatı, sanatçıyı, hırsı, itibarı temsil eden kurgunun yanında bu eleştiriyi belirginleştirdiği tipler üzerinden de pekiştirir. Bu noktada "Muharrir"de yer alan Ahsen tipi yanlış Batılılaşmanın örneğini oluşturur. Tabi bu tipin ortaya çıkmasında baba figürü olarak Mahmut Galip Bey'in etkisi oldukça fazladır. Yozlaşmaya doğru giden bir anlayışın kıvılcımlarına sebep olan Mahmut Galip Bey ve onun gibi tipler kaçınılmaz olarak Ahsen gibi Bihruz'un yansımalarını yetiştirmektedir. Bu açıdan Nahid Sırrı'nın değinmeye çalıştığı bir diğer önemli husus, Batılılaşma algısındaki sorunun temel kaynağını ortaya çıkarmaktır. Bu anlayışın özelde bireysel genelde ise toplumsal çürümeye yol açacağına olan inanç net bir şekilde aktarılır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (2002). Nahit Sırrı Örik. *Büyük Türk klasikleri*, (C. 13, s. 156-185), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çeri, B. (2007). *Bir cihan kaynanası: Nahid Sırrı Örik*. İstanbul: Hece Yayınları.
- Kayabaşı, Ö. (2022). Nahid Sırrı Örik'in tiyatroları üzerine bir değerlendirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 52, 115-132.
- Lekesiz, Ö. (1997). *Yeni Türk edebiyatında öykü-1- Öykücüler ve öykü anlayışları-öyküler ve çözümlemeleri-*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mengi, N. (2018). Muharrir üzerine tematik bir değerlendirme. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 275-283.
- Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet dönemi edebiyatı 1923-1950*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örik, N. S. (1933). Sanatkâra hürmet. *Varlık*, 1(11), 176-177.
- Örik, N. S. (2011). *İstanbul yazıları*. B. Çeri (Haz.). Ankara: TTK Basımevi.
- Örik, N. S. (2020). *San'atkârlar*. M. K. Özgül & V. Bilgi (Haz.). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Örik, N. S. (2021). *Nahid Sırrı Örik bütün oyunları*. R. Çavaş (Haz.). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Özgül, M. K. (2018). *Divan yolu'ndan Pera'ya selâmetle*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özgül, M. K. (2020). Bir inter-mezzoya prelüd. *Nahid Sırrı Örik-Sanatkârlar*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Öztürk, H. (2020). Ünlem işareti ile "Şair Necmi Efendi'nin Bahar Kasidesi" adlı öykülerde yazı ve yazarlık. *Kitap-lık*, 20, 53-59.
- Yalçın, M. [Ed.] (2003). Nahit Sırrı Örik. *Tanzimat'tan bugüne edebiyatçıları ansiklopedisi*, (C. II, s. 773-775). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 91-105
Geliş Tarihi-Received: 29.01.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 24.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15075954

Refi' Cevad Ulunay'ın Tan Gazetesinde Yer Alan Hikâyelerine Tematik Bir Bakış*

Refi' Cevad Ulunay's Stories in Tan Newspaper a Thematic Overview

Seda ALTUNOK**
Zeliha ÖZTÜRK***

Öz

Refi' Cevad Ulunay, döneminin muhalif gazetecilerinden biri olmanın yanı sıra sosyal olaylar karşısında kayıtsız kalmayan bir yazardır. Bu anlamda Ulunay, Batılılaşma sürecinde toplumsal yaşam ve ahlaki değerlerde meydana gelen değişiklikleri ele aldığı çok sayıda hikâye kaleme almıştır. Bu hikâyelerin bir kısmını 1940'lı yılların öne çıkmış yayın organlarından olan *Tan* gazetesinde kaleme alan Ulunay, Batılılaşma serüveni karşısında çoğunlukla keskin bir biçimde eleştirel tutum sergilemiştir. Bu çalışmada, Refi' Cevad Ulunay'ın 1940-1941 yılları arasında *Tan* gazetesinde tefrika etmiş olduğu 22 hikâyesi döneminin sosyo-kültürel atmosferini yansıtmaları bakımından incelenmiştir. Çalışmada Ulunay'ın, *Tan* gazetesindeki yazarlık serüveni ışığında, gazetede hikâyeleri tematik bir yaklaşımla ele alınarak tahlil edilmiştir. Batılılaşma çerçevesinde toplumsal değişiklikler, söz konusu hikâyelerde genel itibarıyla kadının sosyal hayattaki konumu ve rolü, aydının toplum ve iktidar karşısındaki durumu, kendi dönemindeki günlük dil kullanımı, ilişkilerdeki ahlaki yozlaşma gibi konu ve problemler üzerinden aktarılmıştır. Bu açıdan çalışmada Refi' Cevad Ulunay'ın hikâyeleri, "Ahlaki Çöküş", "Kadın", "Dil Eleştirisi", "Aydın ve Himaye" başlıkları etrafında değerlendirilmiştir. İnceleme, Ulunay'ın *Tan* gazetesindeki hikâyelerini ele alıp tanıtmayı ve hikâyeler üzerinden yazarın hikâyeciliği, devrinin edebi hayatı ve toplumsal yapısına ilişkin yeni bir fikir vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Refi' Cevad Ulunay, Tan Gazetesi, hikâye, Batılılaşma, toplumsal değişim.

Abstract

Refi' Cevad Ulunay, besides being one of the oppositional journalists of his time, was also a writer who was not indifferent to social events. In this sense, Ulunay has written numerous stories about the changes in social life and moral values during the Westernization process. Some of these stories were serialized in *Tan*, one of the leading publications of the 1940s, where Ulunay often adopted a sharply critical stance towards the Westernization journey. In this study, 22 stories serialized by Refi' Cevad Ulunay in *Tan* newspaper between 1940 and 1941 have been examined in terms of their reflection of the socio-cultural atmosphere of the

* Bu makale, birinci yazarın "Refi' Cevad Ulunay'ın Hikâyeleri ve Hikâyeciliği Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

** Yüksek lisans öğrencisi, e-posta: sedaltunok2419@gmail.com, ORCID: 0009-0008-5223-5529.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: zeliha.ozturk@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7900-4108.

period. In the study, Ulunay's stories in Tan have been analyzed with a thematic approach in light of his writing journey in the newspaper. Within the framework of Westernization, social changes are conveyed in these stories through topics and problems such as the position and role of women in social life, the stance of intellectuals in relation to society and power, the use of the daily language of the period, and moral corruption in relationships. In this perspective, Refi' Cevad Ulunay's stories are evaluated under the titles of "Moral Collapse", "Women", "Criticism of Language", and "Intellectual and Patronage". The study aims to introduce and analyze Ulunay's stories in Tan and, through these stories, to provide a new perspective on his storytelling, the literature of his time, and the social structure of the period.

Keywords: Refi' Cevad Ulunay, Tan Newspaper, story, westernization, social change.

Giriş

Tan gazetesi, İkinci Dünya Savaşı koşullarında döneminin muhalif gazetelerinden birisi olarak yayın hayatına başlamıştır. *Milliyet* gazetesinin yeterli sayıda satış yapamaması ile yönetim ve isim değişikliğine gidilmiş, gazete yayın hayatına "Tan" ismi ile devam etmiştir. Ali Naci Karacan'ın yönetimine geçtiği gazete beklenen satışa ulaşamayınca Türkiye İş Bankası tarafından tekrar satışa çıkarılmış, Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü tarafından satın alınan gazete yayın hayatına, 4 Aralık 1945 tarihinde CHP'nin üniversite gençlerini örgütleyerek gerçekleştirdiği, yayınevinde büyük tahribata yol açan "Tan Olayı"na kadar devam etmiştir (Acar, 2012). Gazetenin yayın serüveni içerisinde 1940-1941 tarihleri arasında çeşitli yazılar kaleme alan yazarlardan bir tanesi de Refi' Cevad Ulunay'dır. Ulunay, gazetede; roman, hikâye, piyes ve tercüme türlerinde eserler kaleme alırken "*Cuma Sohbeti*", "*Tarihten Yapraklar*", "*Takvimden Bir Yaprak*" gibi başlıklar altında müstakil, gündemin konularına yer verdiği yazılar da kaleme almıştır.

Refi' Cevad Ulunay, 1890 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir. Rumî soyundan olan Ulunay, Mevlana'nın yirminci göbekten torunudur. Çocukluğunu, babası memur olduğu için dedesinin yanında, İstanbul'da geçirmiştir. Eğitim hayatına burada devam eden Ulunay, düşünce dünyasını şekillendiren, dönemin önemli isimlerinden dersler aldığı Galatasaray Lisesinden mezun olmuştur. Daha öğrencilik yıllarında gazetecilik ile tanışmış, ders aldığı hocalarından biri olan Tefik Fikret'in teşviki ile *Tan* gazetesinde yazılar kaleme almaya başlamıştır. *Tan* ile başladığı yazarlık serüvenini *İkdam*, *Şehrah*, *Alemdar*, *Tan*, *Milliyet* gazetelerindeki yazarlığı takip etmiştir (Şimşek, 2016).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsızlık politikasını benimsemiş fakat savaşın ilerleyen safhaları, Türkiye'yi, savaşın bir tarafı olmak durumunda bırakmıştır. Türkiye'nin Müttefik Devletlerin yanında yer alması ile başlayan Batılılaşma sürecinin etkileri, toplumda zihin karmaşası ve inanç buhranına sebep olmuştur. Ulunay, gazetelerindeki yazılarında, Batılılaşma sürecine karşı geleneksel bir cephe oluşturmuş, muhalif bir tutum sergilemiştir. Bu tutumu sebebiyle çeşitli illere sürgüne gönderilen Ulunay, 150'likler listesine dâhil edilmiştir.¹ İdam edileceği endişesi ile İngilizler aracılığıyla ülkeden ayrılan Ulunay, Atatürk'ün affı ile ülkeye geri döndükten sonra muhalif tavrını, açıktan bir şekilde değil de eserlerinin zemininde okuyucusu ile paylaşarak sürgün yıllarının onun kaleminde bir şeyleri değiştirdiğini göstermiştir. Toplumda Batılılaşma ile süregelen ahlaki anlamdaki yozlaşma, kullanılan dildeki yabancı kelimelerin dili getirdiği anlaşılabilir hâl, kadınların sosyal hayattaki görünümü, aydınların itibar meselesi gibi temelinde tenkit unsurunun bulunduğu hikâyeler kaleme almıştır.

¹ Kurtuluş Savaşı sonrasında düşman ile işbirliği oldukları iddiası ile Türkiye'den sürgün edilen vatandaşlara verilen isim.

Bu çalışma, Tan gazetesinin arşiv kayıtlarının taranması sonucunda Refi' Cevad Ulunay'ın ulaşılan 22 hikâyesi² üzerinde tematik bir inceleme yapılması ile gerçekleştirilmiştir. Refi' Cevad Ulunay, döneminin önemli gazetecilerden birisidir. Ulunay'ın gazeteciliği hakkında yapılan çalışmalara göre yazarlığı hakkında yapılan çalışmaların nispeten az olması bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çalışma ile birlikte, gazeteci şahsiyeti ile ön plana çıkan Ulunay'ın, toplumu gözlemleyerek yazdığı hikâyeler doğrultusunda aslında çok yönlü bir yazar olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle gerek gazeteciliği gerekse yazarlığı hakkında bir doktora tezi dışında kapsamlı çalışma bulunmayan Ulunay'ın, hayatı, gazeteciliği ve yazarlığı hakkında yeni bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Tan Gazetesi

Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya Versay Antlaşması ile uygulanan siyasal ve sosyal alandaki yaptırımlar Alman Devleti'nin otoritesini zayıflatmıştır. Bu durum, Almanya'nın içerisinde yer alan azınlıkların milliyetçi duyguları kullanarak sivrilmesine sebep olurken gerek sosyal gerekse siyasal alandaki etkenlerle birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Almanya kadar Türkiye için de yeni gelişmelerin başlangıcı olmuş 1940'lı yılların ilk yarısına kadar devam eden savaş koşulları Türkiye için birçok alanda yeni süreçlerin başlamasına sebep olmuştur. Yeni süreçlerin başladığı alanlardan ilki devlet yönetim şekli olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda olduğu tek parti rejiminin, savaş süresince benimsediği tarafsızlık politikası parti içerisinde fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Bu fikir ayrılıkları, devlet yönetimini tek başına bir partinin üstlenmesinin doğru olmadığı düşüncesini git gide öne çıkarmıştır. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yaptırım uygulama çabaları sonucu toprak bütünlüğünü korumak amacıyla yönünü Amerika'ya çevirmek durumunda kalan Türkiye'nin demokrasi şartı ile karşı karşıya kalması bu düşüncenin gerçekleşmesine, tek parti rejiminden çok partili hayata geçişin sebeplerinden birisi olmuştur. Türkiye, yalnızca siyasal alanda değil sosyal alanlarda da Batı'nın değerlerini paylaşmak durumunda kalmış, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan şartlar Türkiye için Amerika'nın güdümü altındaki Batılılaşma sürecini başlatmıştır (Berkes, 1965).

Türk siyaset tarihi, çalkantılı süreçlerini yaşarken öte yandan sosyal tarih için kilometre taşı olacak olan gazetecilik, dergicilik gibi kitle iletişim araçlarına duyulan rağbet artmaya başlamıştır. Bu dönemde, birincil gayesi toplumu, içinde bulunduğu durum hakkında bilgilendirmek olan kitle iletişim araçlarına talep artsa bile kâğıt ve makinelerin temin edilmesi gibi meselelerin CHP'ye bağlı olması basının mali açıdan bağımlı hâle getirilmesine sebep olurken bunların yanında ağır vergi yükleri, sansür uygulamaları ile muhalif görüşler susturulması gündeme gelmiştir.

Tek parti rejiminin hüküm sürdüğü 1940'lı yıllarda, sansür ve kısıtlamalar sebebiyle fikirlerini özgür bir şekilde dile getiremeyen *Akşam*, *Milliyet*, *Alemdar*, *İkdam*, *Son Posta*, *Vakit*, *Halkın Sesi* gibi küçük sermayeler ile çıkarılan gazetelerden bir tanesi de *Tan* gazetesidir. 11 Şubat 1926 tarihinde yayın hayatına başlayan *Milliyet* gazetesinde, yüksek tiraj sağlanamaması sebebiyle isim ve yönetim değişikliğine gidilmiştir. 1935 tarihinde Ali Naci Karacan'ın idaresine geçen gazete, yayın hayatına "Tan" ismi ile devam etmiştir. Yapılan bu değişikliklerin de tirajda değişiklik yaptırnamaması gazetenin hisselerinin Türkiye İş Bankası tarafından satılığa çıkarılmasına sebep olmuştur (Uyar & Ertuğrul, 2020). Genel aflu hapisten yeni çıkan Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü tarafından satın alınan Tan gazetesi yayın hayatına yeni idaresi ile devam etmiştir. "Serteller'in

² Tan gazetesi sayılarına "İstanbul Üniversitesi Gazeteden Tarihe Bakış Projesi" kapsamında oluşan elektronik kaynaktan ulaşılmıştır.

Atatürk devrimlerinin kazançlarını savunmakla birlikte, anti-faşist ve anti-emperyalist tutumlarını, muhalif ve sol düşüncelerini en etkili bir biçimde dile getirdikleri ve İkinci Dünya Savaşı süresince Türk siyasî hayatına damgasını vuran önemli bir yayın organı olmuştur." (Özdemir, 2012, s. 179). *Milliyet* gazetesinde Tan gazetesinin çıkacağı haberi "Cumhuriyetin, inkılabın samimi ve öz gazetesi hâlinde, halkın cumhuriyetçi, inkılapçı bir gazeteden beklediği doğru haber" ifadeleri ve "Türkiye'nin en büyük gazetesi 23 Nisan'da çıkıyor!" (Milliyet Gazetesi, 1935, s.1) manşeti ile verilmiştir.

Tan gazetesi yayın hayatı boyunca gerek tek parti rejimi içerisindeki muhalifleri gerekse ideolojisi birbirinden farklı yazarları çatısı altında toplamıştır. Halikarnas Balıkcısı, Refik Halid Karay, Reşat Nuri Güntekin, Aka Gündüz, Turhan Tan, Ahmet Ağaoğlu, Eşref Şefik, Burhan Felek ve Refi' Cevad Ulunay gibi önemli isimler gazetesinin yazarları arasında yer almıştır. Gazete, Mahmud Soydan ile başlayan basın serüveninde siyasal ve sosyal alanlarda halkı bilinçlendirmek amacı güden birçok sayıya yer vermiştir. Tan gazetesi yaklaşık on yıl süren basın hayatında tek parti dönemindeki muhalif görüşlere karşı sergilenen baskıcı tavır, "Muhalefet bir suç gibi hükümeti ve partiyi tenkit edenlere karşı verilen sıfat hândir" (Topuz, 1973, s. 166-168) düşüncelerinin yaygınlaşması sonucu defalarca kapatmalar ile karşı karşıya kalmıştır.

Dönemin tek parti rejimi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, üniversite gençlerini örgütleyerek Tan gazetesine ait yayınevini tahrip ettirmesi ile basın tarihine "4 Aralık" veya "Tan Olayı" şeklinde geçen olay sonucu, Tan gazetesinin yayın hayatına kalıcı olarak son verilmiştir. "Dönemin basını ve önde gelen yazarları için Tan gazetesi ve Serteller, Moskova ile iş birliği içindeki "Kızıklar" ve "Vatan hainleri"dir. Bu nedenle, 4 Aralık 1945 günü Tan gazetesinin yayın hayatına son veren saldırıya herhangi bir tepki göstermeyen basın, olayı, "Gençliğin haklı tezahürü" (Acar, 2012, s. 9) olarak vermiştir. Bu kapatmadan bir süre sonra ise, Tan sahibi Halil Lütfü Dördüncü, Zekeriya Sertel ile Cumhuriyet dergisinde kendisinden "Bolşevik Dudusu", "Eli Maşalı Çingene" (Vural, 2008, s. 386) gibi alaycı ifadelerle bahsedilen ilk kadın gazeteci Sabiha Sertel tutuklanmıştır. Serteller, bir süre hapis yattıktan sonra 1950 yılında Türkiye'yi terk edip yurt dışına çıkmak zorunda kalmışlardır.

Refi' Cevad Ulunay ve Tan Gazetesi

Döneminin ses getiren gazeteci ve yazarlarından olan Refi' Cevad Ulunay, 1890 yılında, babasının memuriyeti gereği bulunduğu Suriye'nin Şam ilinde dünyaya gelmiştir. Dedesi Mehmet Şerif Efendi, babasının memuriyeti gereği sürekli yer değiştirmek durumunda kalan Ulunay'ı İstanbul'a götürmüştür. Böylelikle, çocukluk yıllarını anneannesi ve dedesi ile İstanbul'da Vefa konağında geçirmiştir. Ulunay, ilk ve ortaokul eğitimini de burada tamamlamıştır. Ortaokuldan sonra "Bu mektep bize hem vatanımızın edebiyatını, tarihini, dilini, dinini öğretir, hem de Fransa'yı tahsil görmüş bir Fransızdan daha iyi bildirirdi" (Ulunay, 1965, s. 2). sözleri ile ifade ettiği Galatasaray Lisesine başlamıştır. Tevfik Fikret, Recaizade Mahmut Ekrem gibi Türk edebiyatının önemli isimlerinden dersler aldığı, siyasi görüşünün temellerinin atıldığı bu okuldan 1909 yılında mezun olarak öğrenim hayatını tamamlamıştır (Giray, 2023).

Ulunay'ın gazetecilik serüveni, henüz on dokuz yaşında, Galatasaray Lisesinde iken tanıştığı hocası Tevfik Fikret'in teşviki ile *Tanin* gazetesinde başlamıştır. *Tanin* gazetesinden siyasi görüşlerinin uyuşmazlığı sebebiyle ayrılan Ulunay, çalıştığı gazeteleri siyasi çizgisine bağlı olarak belirlemiş *İkdam*, *Şehrahl*, *Alemdar*, *Tan*, *Milliyet* gazetelerindeki yazarlığını bu doğrultuda devam ettirmiştir. Gazetecilik serüveninde takındığı muhalif görüşü Türkiye'nin çeşitli illerinde sürgün hayatı yaşamasına, 1922 yılında çok sevdiği vatanından "Kaçmamış olsaydık pek çoklarının yanında biz de sallanacaktık."

(Ulunay'dan akt. Şimşek, 2006, s. 49) sözleri ile ifade ettiği ayrılışına sebep olmuştur. Nitekim, Ankara hükümetine muhalefet etmesinden dolayı Ankara Bidayet Ceza Mahkemesi tarafından idam cezası ile gıyaben cezalandırılmıştır. 1924 senesinde 150'likler listesine dahil edilmiştir. Bu listede yer alan isimlerin Türkiye'ye girmesi yasaklanmış, 150'likler, yeni rejimin çıkarlarına zararlı görülmesi sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılmıştır (Şimşek, 2016). Adeta tekrar edecek herhangi bir muhalif cepheye karşı gözdağı verilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhalif görüşleri sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılan, idam endişesiyle yurt dışına çıkmak durumunda kalan isimlerden biri olan Refi' Cevad'ın, saç ve araba yıkayarak sefalet ve vatan hasreti içerisinde geçirdiği on yılı aşkın sürgün hayatı 1938 yılında Atatürk'ün affı ile son bulmuştur. Zorlu geçen yıllardan sonra ülkeye dönen Ulunay, siyasi konulara karşı mesafeli olmayı tercih ederek politikadan uzak, toplumun problemlerini konu edinen ve okurun nabzını tutan yazılar yazmayı tercih etmiştir. Ulunay'ın muhalif tavrı ve 150'likler arasında yer almış olması yayın hayatı boyunca üzerinde kara bir leke gibi kalmıştır. Yurda geri döndükten sonra yazdığı gazetelerden biri olan *Tan* gazetesinde, başlarda Osmanlı aydını tipinin son örneği olması ve tutuculuğu sebebi ile istenmeyen Ulunay, Ahmet Emin Yalman'ın ısrarı ile gazetede bulunsa da Serteller'in bağımsızlığına kavuştuğu ikinci dönem olarak kabul edilen süreçte Osmanlı Dönemi artığı olarak ifade edilmiş ve gazeteden ayrılmıştır (Şimşek, 2016).

Ulunay, *Tan* gazetesinin yazar kadrosunda bulunduğu yıllarda roman, hikâye, piyes ve tercüme türlerinde birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerde, vatanından uzak kaldığı yılların, kaleminde birçok şeyi değiştirdiğini göstermiş, muhalif tavrını açık bir şekilde değil sosyal olayların çerçevesinde okuyucusu ile paylaşmıştır. Toplumun meselelerini önceleyen bir aydın olarak okuyucusu ile buluşan, Çetin Altay tarafından "Değişen zamanların içinde olduğu gibi kalmaya özel bir inat" (Altay, 1968, s. 2) olarak ifade edilen Ulunay, Batılılaşma ile topyekûn bir değişim ve dönüşüm içerisine giren toplumu tenkitten uzak kalmamıştır. Bu türlerin dışında şehir efsanesi tarzında yazılmış az sayıda sayılarda hikâyeleri, piyeslerinin de yayımlandığı "Takvimden Bir Yaprak" isimli köşesinde yayımlanmıştır. Anı, gezi, edebiyat, tiyatro ve müzik yazıları, bu köşede yer almıştır. Bir başlık altında toplanan yazılardan ayrı olarak gazetede müstakil eserler de kaleme almıştır.

Ulunay, yaşadığı bir kalp rahatsızlığı sonucu 78 yaşında, "Samimi muhafazakarlığın, kökünde saf milliyetçi duygular yatan bir gelenekçiliğin temsilcisi" (İpekçi'den akt. Şimşek, 2016, s. 75) olarak vefat etmiştir. Cenazesi, soyundan olduğu Mevlana'nın türbesinin yakınına Üçler Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Ulunay'ın *Tan* gazetesinde "Ulunay", "N.U", "N.Ulunay", "Ulunay", "Veysel Karani" gibi çeşitli isimlerle, roman, hikâye, piyes ve tercüme türlerinde yayımladığı, 29 eser, türleri ve yayın tarihleri ile liste hâlinde aşağıda verilmiştir.

Tablo: 1 Refi' Cevad Ulunay'ın *Tan* Gazetesinde Yayımlanan Eserleri

No	Yazar	Eser	Eser Türü	Yayın Tarihi
1	Ulunay	Salahaddin-i Eyyubi	Roman	11 Mart 1940-24 Temmuz 1940
2	Ulunay	Perili Köşk	Hikâye	31 Son Kanun 1940
3	N.U.	Hacı Mafişin Koçu	Hikâye	13 Şubat 1940
4	N.Ulunay	Peçeli Çengi	Hikâye	3 Mart 1940
5	N.Ulunay	Okçu Ferhat Ağa	Hikâye	31 Mart 1940
6	Ulunay	Beşbirlik	Hikâye	6 Nisan 1940
7	Ulunay	Cürüm ve Ceza	Hikâye	24 Nisan 1940

8	Ulunay	Üç Namzet	Hikâye	26 Nisan 1940
9	Ulunay	Paris'teki Hemşerim	Hikâye	20 Temmuz 1940
10	Ulunay	Türbedarın Sırrı	Hikâye	26 Temmuz 1940
11	Ulunay	Horik Dudu	Hikâye	11 Ağustos 1940
12	Ulunay	Üç Cömerdin Hikâyesi	Hikâye	14 Ağustos 1940
13	Ulunay	Bir Lisan Meselesi	Hikâye	17 Ağustos 1940
14	Ulunay	Bir Dama Partisi	Hikâye	22 Ağustos 1940
15	Ulunay	Papuç	Hikâye	24 Ağustos 1940
16	Ulunay	Battal Ağa'nın Rüyası	Hikâye	25 Ağustos 1940
17	Ulunay	Danışıklı Güreş	Hikâye	29 Ağustos 1940
18	Ulunay	Nasir Tosi'nin Boynuzları	Hikâye	2 Eylül 1940
19	Ulunay	Bir Cinayet	Hikâye	19 Eylül 1940
20	Ulunay	Keçiboynuzunun Hassası	Hikâye	17 İlkteşrin 1940
21	Ulunay	İmamın Sakalı	Hikâye	19 İlkanun 1940
22	Ulunay	Kâbus	Hikâye	2 Sonkanun 1941
23	Veysel Karani	Berberin Karısı	Hikâye	29 İlkteşrin 1941
24	Ulunay	Fedayiler	Piyes	3 İlkanun 1941
25	Ulunay	Onsuz Tadı Çıkmaz	Piyes	28 Sontesrin 1942
26	Ulunay	Aşk ve Fırtına	Piyes	7 Eylül 1942
27	Ulunay	Yazılı Rob Davası	Piyes	28 Sonkanun 1942
28	Ulunay	Fransa'yı Kemiren Kurt, A. F. Luce	Tercüme	18 İlkanun 1940-5 Şubat 1941
29	Ulunay	Hint Diyarında Karış Karış, Francis de Croisset	Tercüme	25 Mayıs 1942-5 İlkteşrin 1942

(Giray, 2023)

Tan Gazetesinde Yer Alan Hikâyelere Tematik Bir Bakış

Refi' Cevad Ulunay'ın, *Tan* gazetesinde tefrika ettiği 22 hikâyesi tespit edilmiştir. Bu hikâyeler genel itibarıyla sıradan insanın gündelik problemleri etrafında şekillenmiştir. Sosyal içerikli kabul edilebilecek bu hikâyelerde, Ulunay'ın, muhalif mizacı kendisini göstermiş, kurgusal metinlerin temelinde toplumsal eleştiriler yer almıştır. Genel itibari ile Batılılaşma arzusuyla, sahip olunan toplumsal değer ve birikimlerden uzaklaşan toplumun zaman içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşüm ele alınmış; hayatın tam ortasındaki gerçeklikleri konu edindiğini söyleyebileceğimiz bu hikâyelerden yola çıkarak dönemin sosyo-kültürel yapısına yakın bir portre ortaya konmuştur. "Yirminci asıra layık bir Osmanlı olarak kalmayı arzulayan." (Ulunay, 1919, s. 1-2) Ulunay, köklü bir değişimin yaşandığı yıllarda daima geleneğin savunucusu olmuş eserlerini eski yeni kültürlerin çatışması üzerine kurmuştur. Ulunay'a göre bu köklü değişim yemekten müziğe, sokaktan eve her alanda kendisini gösterirken toplumda geçmişinden ve birbirinden kopuk yeni insan tipleri öne çıkarmıştır. Ulunay'ın eserlerinde, bu yeni insan tipinin konuşma dili, misafir ağırlama adeti, yeme-içme alışkanlıkları gibi Batılılaşma ile gelen yeni zevkleri eleştirilmiş, eskiye duyulan özlem örtük bir biçimde hissettirilmiştir. Ulunay, toplumsal meselelerin ele alındığı hikâyeler kaleme almakla beraber halk hikâyelerini anımsatan güldüren, öğüt veren hikâyeler de kaleme almıştır. Bu onun, "Okuyuculara sempatik gelecek yazıları da yazmayı bilecek kadar zeki, havayı koklamasını iyi bilen bir gazeteci" (Sülker, 1983, s. 73-80) olduğunun göstergesidir. Ulunay'ın, yazarlık ideali göz önünde bulundurularak hikâyeleri incelendiğinde, toplumdaki değişim ve dönüşümün hangi zeminde gerçekleştiği ve toplumda gerçekleşen değişim ve dönüşümün bireyler üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu açık bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda hikâyeler "Ahlaki Çöküş", "Kadın", "Dil Eleştirisi", "Aydın ve Himaye" başlıkları altında incelenmiştir.

Ahlaki Çöküş

Cumhuriyetin ilanından sonra muasır medeniyetler seviyesini gaye edinen Türk toplumu kendisine Avrupa'nın geleneklerinden yeni bir yol haritası çizmeyi arzulamıştır. Toplumun yüzyıllardır süregelen milli ve manevi şuurunun üzerine inşa edilmeye çalışılan bu Avrupai oluşum ile sosyal alanda bütüncül bir uyum sağlanamamış, bu uyumsuzluğun neticesinde toplumda kültür karmaşası meydana gelmiştir. Akılcılığı ve maddeciliği önceleyen felsefi akımların etkisi Osmanlı toplumunun temelindeki inanç unsurunu sarsıntıya uğratmış; aklın, mistik kavramların önüne geçmesi ise toplumda inanç buhranına sebep olmuştur. Ahlaki çöküş kavramı, bu zihin karmaşası ve inanç buhranı içerisinde savrulan Türk toplumunun ve toplumun bir aynası hüviyetindeki edebiyatının su götürmez gerçekliği hâline gelmiştir. Türk edebiyatına, Tanzimat'tan bu yana güncel kalan tematik bir bakış kazandırmıştır.

Bu tema çerçevesinde, modernitenin oluşturduğu daha az gelenekçi ve manevi duygularını öteleyen toplumda, "Asya'nın akl-ı piranesi ile Avrupa'nın bıkır-ı fikrini izdivaç ettirmek." (Şinasi'den akt. Parla, 2006 s. 17) ideolojisini kavrayamayarak yalnızca zevk, safa düşkünü ve kimi Osmanlı aydınlarının, dejenere kavramı ile ifade ettiği geleneklerden uzak yaşayan birey tiplmesi ortaya çıkmıştır. Belirli bir amacı olmayan, umursamaz, gündelik zevkleri uğruna hiçbir ahlaki kuralı gözetmeksizin yaşayan, toplumsal bilinçten uzak bireyler, ahlaki çöküş kavramının temelini oluşturmuştur.

Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat Efendi, Halit Ziya Uşaklıgil ve Türk edebiyatının birçok önemli ismi, Batılı yaşam tarzına özenen, geleneğinden uzaklaşarak çözülme yaşayan birey tipi üzerinden ahlaki çöküş temasını işlemiştir. *Felatun Bey ve Rakım Efendi* romanının Felatun'u, *Araba Sevdası*'nın Bihruz'u, *Aşk-ı Memnu*'nun Bihter'i, Avrupai olmayı har vurup harman savurmak, anadilinden uzaklaşarak ezbere birkaç yabancı kelime konuşmak, giyinmek, süslenmek, üretmekten daha ziyade tüketmek zanneden Türk toplumunun romanlara yansımadır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (2017) "Osmanlı Devleti; asırlar içinde yaşadığı medeniyetler dairesinden çıkarak, mücadele hâlinde bulunduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilan etmiş..." (On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı, s. 137) sözleri ile ifade ettiği bu Batılılaşma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni zihin yapısı ve bu değişkenliğin getirileri Ulunay'ın hemen hemen tüm eserlerinde gerek açık gerekse örtük bir biçimde verilmiştir.

Ulunay'ın hikâyelerinde ahlaki çöküş teması, diğer bir ifade ile ait olunan tüm değerleri yok sayarak girilen Batılılaşma serüveninin beraberinde getirdiği ahlaki yozlaşma, kendi içerisinde farklı alt başlıklarda ele alınmıştır. Ulunay, kadın veya erkek fark etmeksizin insanların gayri ahlaki ilişkilere meyletmesi, geleneğin temel yapı taşlarından biri olan büyüklere hürmet göstermenin ortadan kalkmasıyla anne-babaya saygı göstermeyen yeni insan tipinin oluşumu ve namus anlayışındaki değişiklikler gibi konulardan yola çıkarak ahlaki olarak toplumun nasıl değiştiğini ele almıştır.

İmamın Sakalı hikâyesinde, gayriahlaki ilişkiler yaşanan Küfecinin Seher'in evine düzenlenen baskın olayı anlatılmıştır. Civardaki evler tarafından adeta bir tiyatro gibi izlenen tehdit, itiraz ve küfürlerin birbirine karıştığı, "Burası zina yokuşu mu?", "Göz göre göre mahallemize Acem'e, Bahri'ye şube mi açtıracağız?" (Ulunay, 1940e, s. 5) isyanlarının yükseldiği olayda mahalleli, gayriahlaki ilişki yaşayanları cezalandırmak istemiş, bu hakaret ve isyanlara karşı içerden bir cevap alamamışlardır. İçeride mahallelinin tükürük yağmuru altında karakolu boylama ihtimaliyle çarşaflarını giyen Hürmüz ve Sünbül, Ahmet ve Rıfki ile Kağıthane'de karşılaşmış, Hürmüz'ün çarşıftan çıkan kıvrıcık saçları, Sünbül'ün peçeden görünen ay gibi siması iki zamparayı etkilemiş ve olay buralara gelmiştir. İçerideki sessizlik "Yahu! Şeytana uyduk bir cahillik ettik. İçimizde hangimiz böyle bir kabahat etmemiştir? Hoş görün yakamızı bırakın. Çıkıp

gidelim. Bir daha mahallenize ayak basmayız.” (Ulunay, 1940e, s. 5) sözleri ile bozulmuştur. Hazırlanan kaçma planının bir parçası olan bu sözlerden sonra, kapı açılır açılmaz kimseye fırsat vermeden imamın elindeki fenerle imamın sakalını tutuşturarak amacına ulaşan zamparalar, ayaklarının tozu bile görünmeden ortadan kaybolmuştur.

Batılılaşma kavramı yalnızca siyasal alanlarda değil sosyal alanlarda da kendisini göstermiş, toplumda Batılı gibi giyinmeyi, konuşmayı, davranmayı arzulayan yeni alafranga tipler meydana getirmiştir. Türk toplumunda, herhangi bir ahlaki endişesi olmadan gündelik zevkleri uğruna birçok şeyi yapabilecek şekilde karşımıza çıkan bu tipler ne Batılı olmayı başarabilmiş ne de geleneklerine bağlı kalabilmiştir. Bu doğrultuda hikâyede yer alan Hürmüz, Sünbül, Ahmet ve Rıfki için alafranga tip benzetmesi yapmak mümkündür. Ulunay, hikâyesinde ahlaki değerlerinden uzaklaşan bu tipin eleştirisini yaparken aynı zamanda toplum tarafından bu tarz durumların normalleşmesinden duyduğu rahatsızlığı da karakterin ağzından dile getirdiği “İçimizde hangimiz böyle bir kabahat etmemiştir?” (Ulunay, 1940e, s. 5) ifadeleriyle okuyucusuna aktarırken toplumdaki ahlaki çöküşün eleştirisini yapmaktan geri durmamıştır.

Berberin Karısı hikâyesinde Berber İbrahim'in tesadüf eseri, zamparalığıyla meşhur Tahir Paşa ile karısı arasındaki gayriahlaki ilişkiyi öğrenmesi sonucu Tahir Paşa'yı öldürmesi konu edilmiştir. Berber İbrahim, her zamanki gibi Paşa'yı tıraş etmeye geldiği günlerden bir gün Paşa ile aralarında yararsız, boş şeylerden sohbet açılmıştır. Tıraşının sinekkaydı olmasını isteyen Paşa'nın Cuma selamlığına henüz vakit varken böyle bir arzusunun olmasının sebebi İbrahim tarafından anlaşılmıştır. Paşa, bir kadınla buluşacağını, kadının ne kadar güzel olduğunu anlatmaya başlamış, nihayetinde kadının fotoğrafını İbrahim'e göstermiştir. İbrahim, fotoğraftaki kadını karısına benzetince işi biter bitmez dükkânına uğramadan evine gitmiş, karısını ayna karşısında ipek bir juponla hazırlanır şekilde görünce fotoğraftaki kadının karısı olduğunu anlamış kapıya gelen kadının “Haydi kız. Daha hazırlanmadın mı? Paşa...” (Karani, 1941, s. 5) sözlerinden sonra emin olmuştur. İbrahim, karısı eve geldikten sonra her şeyi itiraf ettirmiş bütün felaketi hazırlayanın Gümrükçülerin gelini olduğunu öğrenmiştir. Tecrübesiz kadını yavaş yavaş süse, giyime, kuşama alıştırmıştır. İbrahim olayı öğrendikten sonra yine Paşa'yı tıraş etmeye gitmiş ve tıraş esnasında paşanın boğazını kesmiştir. İbrahim bu olay sonrası zorla bir deli gömleği giydirilerek tımarhaneye kapatılmıştır.

Ulunay, Gümrükçülerin gelini karakteri ile esasında Batılı olma fikrinin toplumdaki kadın erkek fark etmeksizin bütün bireyler için ahlaki anlamda felaketi hazırladığını ifade etmektedir. Tahir Paşa'nın iki kez evlenmiş olmasına rağmen bütün nüfuzunu zamparalıkta kullanan zevk düşkünü bir karakter olması, berberin karısının para için kocasına harcamadığı süslenme gayretini Tahir Paşa'ya göstermesi ve Paşa'nın gayriahlaki teklifini kabul etmesi toplumun ahlak anlayışında meydana gelen felaketin bir göstergesidir.

Okçu Ferhat Ağa hikâyesinde, hayatında torunu Fatma dışında kimse kalmayan İstanbul'un son ok ustası Ferhat Ağa'nın başından geçenler anlatılmıştır. Okçuluk sanatı dedelerinden miras kalan Ferhat Ağa, sanatına olan meftunluğundan dolayı bir gazeteci tarafından deliliğin bir nevi diye yazılsa da sanatını canlı bir tarih olarak görmüştür. Bu canlı tarih icra eden ok ustasının, eski emektar zenci kadınla torunu Fatma'dan başka kimsesi kalmamış tüm emeli torunun namuslu bir adamla evlenmesi olmuştur. Kahveye dadanan, kumara alışan, babasından ve annesinden koparabildiği paralar ile günü gününe yaşamak çaresini bulan Nuri, Ferhat Ağa'nın torunu Fatma'ya göz koymuştur. Bakışları, laf atmaları ile saf gönüllü Fatma'yı etkisi altına almayı başarmış, buluşmalar, randevular tekerrür etmiştir. Fatma'nın hâlindeki değişikliği fark eden Ferhat Ağa, torununu karşısına alıp işin aslını öğrenmiş ve bu rezalet olarak ifade ettiği olayı

temizlemek gerektiğini söylemiştir. Kahvedeki çardağın altında tavla oynayan Nuri'yi yanına çağıran Ferhat Ağa, evlilik fikrine razı olduğunu, nikâhta keramet olduğunu söylemiş fakat Nuri'den evlenmek fikrinde olmadığı cevabını almıştır. Ferhat Ağa'nın, "Mademki evlenmek fikrinde değildin. Benim altın gibi yavrumu neden baştan çıkardın?" sözlerine karşılık Nuri'nin: "Öyle altın gibi ise baştan çıkmayaydı. Her gencin başından böyle şeyler geçer. Sür git dememişler a gör geç... demişler." (Ulunay, 1940a, s. 7) sözleri kulağına gelen Fatma, bu rezalete bir sene dayanabilmiş sonra da ölmüştür. Bazı geceler rüyasında torununu gören Ferhat Ağa bir gece penceresinde otururken Nuri'yi görmüş, Sarhoş olan Nuri'nin, "Bağından bir salkım üzüm yedik diye bu kadar da avurd olur mu ya?" (Ulunay, 1940a, s. 7) sözleriyle söylenerek yürütmesine dayanamayarak duvarda asılı olan yayı eline alıp Nuri'yi vurmuştur.

Ulunay'ın alafranga tiplemesini işlediği hikâyelerden biri olan Okçu Ferhat Ağa'da, toplumdaki ahlaki yozlaşmaların temelinde Batılılaşma fikrinin getirdiği zevk anlayışı olduğu, toplumsal değerlerden uzaklaşarak yaşanan ahlaksızların toplum tarafından normal karşılandığı Nuri karakteri, geleneklerine bağlılık ise Ferhat Ağa karakteri ile okuyucuya sunulurken eski ve yeninin bir nevi çatışması ortaya konmuştur.

Beşibirlik hikâyesinde, memuriyeti gereği köy değiştirmek durumunda kalan Raif Efendi'nin başına gelenler konu edilmiştir. Yeni evli olan ve bu evlilik için tüm birikimini sarf eden kayıt memuru Raif Efendi, memuriyetinin başka bir kazaya nakledilmesi sonucu babasından kalma saati başta olmak üzere varını yoğunu satmak durumunda kalmıştır. Karısına, düğünde takılan beşibirlik, satılan eşyalar arasında yer almıştır. Komşularının arkalarından döktükleri birer bakraç su ile görevlendirildiği kazaya doğru çıktıkları yolda Raif ve ailesinin karşısına Yırtma Mehmet namıyla ün salan bir eşkiya çetesi çıkmıştır. Yollarını kesen adam paralarını istemiş, elinde olan her şeyi satarak yola çıkan Raif bu isteğe karşılık veremeyince karısını peşlerine takıp ormanda kaybolmuşlar gayriahlaki ilişkiler yaşanıldığı düşünülen bir saat sonra geri gelmişlerdir. Raif, karısı döndüğünde, "Allah Hacı Balaktan razı olsun. Yanımızda bir de arabacı olsaydı, rezaleti herkes duyacak, dünyaya kepaze olacaktım." endişesine düşmüş, kaynanası, "Bundan sonra ağlamanın ne faydası var? Olan oldu. Kefareti bir gaz tenekesi suyun başına gelir." (Ulunay, 1940b, s. 7) şeklinde pek işe yaramaz bir teselli cümlesi kurmuştur.

Raif'in karısının başına gelenler ile okuyucuya toplumdaki ahlak ve namus anlayışının ön bilgisi verilmiştir. Raif'in, karısı alıkonulurken ses çıkarmak, eşkiyalar karısını geri bıraktığında karısının başına gelenlere üzülme yerine yola çıkarken kimsenin yanında olmamasına sevinmesi toplumda ahlak kavramının algılanış şeklini göstermektedir. Raif'in annesinin durumu gündelik bir olay yaşanmışçasına normalleştirmesi ile de ahlaksızlığın toplum içinde meşrulaştırılmasının eleştirisi yapılmış böylelikle Batılılaşma arzusunun getirilerinin karakterler üzerinden okuyucuya aktarılması arzulanmıştır.

Cürüm ve Ceza hikâyesinde gelin kayınvalide geçimsizliği konu edilmiştir. Oğlunu eski usul görücü gezerek evlendirmek isteyen Dildikar Hanım, kendi arzusuna uygun bir kız bulmuş ve arzusunu gerçekleştirmiştir. Tek oğluna delicesine bağlı olan bu kadın, oğlunun tüm muhabbetini karısına vermesini kıskanmış tüm şiddetini zavallı kızcağıza vermiştir. İlk zamanlar kaynanasının hücumlarına tahammül eden Nazan, bir tartışma neticesinde kaynanasına nüzul isabet edince çektiği çilenin intikamını almak istercesine değişmiş adeta kuzu kurda dönüşmüştür. Kocasının olmadığı zamanlarda ağır sözlerle kaynanasını tahkir eden kız, kocası eve geldiğinde başka bir şahsiyet olarak yaptıklarını gizli tutmuştur. İhsan Bey, ava gittiği günlerden bir gün, hastalanıp konağa dönmüş, tedavi bir işe yaramayınca Nazan dul kalmıştır. Kocasının ölümüyle vaziyet büsbütün değişmiş Dildikar Hanım gündüz maruz kaldığı olayları geceleri de yaşamaya başlamış,

büsbütün eziyet edilir hâle gelmiştir. Nazan'ın, zamanla tahribatını arttıran bir delilik şekline giren intikam hissi, yaptığı gayriahlaki işleri birer birer Dîlfikar Hanım'a anlatacak hâle getirmesine, Dîlfikar Hanım'ı, adam akıllı tazip için âşıklar edinmesine sebep olmuştur. Hırsını alamayan Nazan'ın, evin uşağı ile gözleri önünde gayriahlaki ilişkide bulunmasını kabul edemeyen Dîlfikar Hanım oracıkta buz gibi donakalmış, ölmüştür.

Bu hikâyede, diğer hikâyelerde görülen gayriahlaki ilişkiler yaşayan erkek karakterden ziyade gayriahlaki ilişkiler yaşayan kadın karakter üzerinde durulmuştur. Türk kadını, tıpkı Türk erkeği örneğinde olduğu gibi büyük inkılaplar sonucunda bazı ahlaki sarsıntılar ile karşı karşıya kalmıştır (Kaya, 2019). Yaşanılan bu sarsıntılar, Ulunay'ın, kadın teması üzerinden ahlaki çöküşü ele aldığı bir unsur olmuştur.

Kadın

Kadın figürü, edebiyatımızda, toplumun sosyo-kültürel açıdan geçirdiği değişiklikler kadar değişime uğramıştır. Tanzimat öncesi dönemlerde, erkek hegemonyası altında izlediğimiz genellikle ev içerisinde tasvir edilen, eğitimsiz bırakılan, birey olarak değil edilgen bir nesne olarak görülen kadın, Batılılaşmanın getirdiği değişimden erkekler kadar etkilenmiştir (Oruç & Özcan, 2020). Bu değişim yine erkek figüründe gözlemlenen şeklen bir değişimden öteye gidememiştir. Bu değişim ile birlikte ne köklerine bağlı kalabilmeyi ne de modern olmayı benimseyebilen bir tip ortaya çıkmıştır. Bu ikilik, ideal kadın tipinin nasıl olması gerektiği sorusunu beraberinde getirmiştir. Kadının toplum içerisindeki konumu ve önemi süreç içerisinde kabul edilmiş ve kadının yükselmesi devletin yükselmesi ile eşdeğer tutulmuştur. "Beşiği sallayan el dünyaya hükmeder." (Adıvar'dan akt. Çelik, 2018, s. 69) sözleri, "Kadın çok büyük kuvvet. Ben ki kadını hiç tanımamış, düşünmemiş bir adamım. Ben bile ihtiyar, alil bir ananın tesirinden kendimi kurtaramadım. Bugünkü felâketlerimizde belki onu asırlarca ihmal etmiş, ezmiş, cahil bırakmış olmamızın da bir dereceye kadar tesiri var. Küçük hâfızın anası belki tahsilce, fikirce bugünkü cenaze alayını teşkil eden üç, beş yüz erkeğin hepsinden daha aşağı bir seviyede... Fakat bizim şüpheli ilmimiz, bulanık aklımızla bir türlü anlayamadığımız hakikati o, dertli ana yüreğiyle bulup çıkardı." (Güntekin, 2017, s. 98) ifadeleri, kadına bakışın değişmesinin neleri değiştireceğini kanıtlar nitelikte karşımıza çıkmıştır.

Ulunay, Türk toplumunda ve Türk edebiyatının temel meselelerinden biri olan kadın sorununa yazılarında kayıtsız kalmamıştır. Kimi zaman kadının sosyal hayatta aktif olması gerekliliğini savunurken kimi zaman da kadının yerinin evi olduğu düşüncesini savunmuş kadın bahsinde ikiliğe düşmüştür. Günün koşullarının kadının da çalışıp evin geçimine ortak olmasını gerektirdiğinin, erkeğin başına bir hâl geldiğinde, kadının istikbalinden endişe duymamak adına sosyal hayatta var olması gerekliliğinin farkında olan Ulunay, bir kadın için önceliğin aile olduğunu savunmuştur. Kadının çalışıp yorgunluktan bir yemek yapmayacak hâlde geldiği evi "Sadece gece için sığınılan bir dam altı." (Ulunay, 1945, s. 1) olarak ifade etmiştir. Ulunay, bir kadın eğer illa çalışacak olursa bu çalışma alanlarının da yaradılışlarına göre seçilmesi gerekliliğini savunmuştur. Örneğin bir kadının, doktor, avukat olmasını makul görürken yaradılışına aykırı gördüğü polislik, emniyet müdürlüğü gibi meslekleri kadınlar için uygun bulmamıştır. Çalışma hayatı dışında, kadınların giyim şekilleri konusunda da yazılar kaleme alan Ulunay, kadınların çarşaflarının çıkarılması bahsinde kadının cehaletten kurtulamadıktan sonra açık ya da kapalı olmasının önemli olmadığını savunurken aynı zamanda kadınların çıplaklığından da rahatsız olduğunu dile getirmiştir (Giray, 2023).

Yazılarının yanı sıra hikâyelerinde de bu konulara değinen Ulunay, kimi hikâyelerinde kadının sosyal hayattaki rolünü ataerkil bir sistemin içerisinde tasvir ederek geleneksel kabul edilen kadın anlayışını eleştirirken kimi hikâyelerinde ise kadını

gelenekselin aksine söz sahibi, saygın bir şekilde tasvir ederek bu kadınların ahlaksız işlerde bulunması ile köksüz bir yenileşmenin eleştirisini yapmıştır. Ulunay, ne ataerkil bir sistemde ezilen kadının ne de Batılılaşma ile kültürel değerlerinden tamamen kopmuş bir kadının savunucusu olmuştur. Her şeyden önce ailesini önceleyen fakat gerektiğinde yahut ailesini ihmal etmeyeceği koşullarda çalışabilecek kudretteki kadın tipini idealize etmiştir.

Hacı Mafiş'in Koçu hikâyesinde Hacı Mafiş, hacdan dönerken Mısır'dan aldığı koçu ve karısı Nefise kadının hikâyesi anlatılmıştır. Beş, altı kez evlenen artık kadınların "Nikâhım helal, canım azad." (N.U., 1940, s. 7) diye boşandığı Hacı Mafiş, uzun müddet bekâr kaldıktan sonra tabiatına muvafık, kimsesiz, muhacir bir kadınla evlenmiştir. Nefise kadın, bir ev bark sahibi olabilmek için, her şeye tahammül etmiş evin her işini eksiksiz yapmıştır. Hacı Mafiş, Nefise kadından memnun olduğu günlerde bile, "Karı kısmına yüz vermeye gelmez." (N.U., 1940, s. 7) sözleri ile çeşitli bahaneler bularak kavga çıkarmış kadını tokatlamıştır. Hacı Mafiş'in feryadını duyan komşular, "Ne idi Nefise Hanım, dünkü gürültü?" diye sordukları zaman: "Ev hâlidir, olur. Bizimki azıcık celallidir." (N.U., 1940, s. 7) demekle yetinmiştir. Hacı Mafiş, dördüncü kez hacca gittiğinde karısını beraberinde götürmemiş, kadın birkaç ay rahat etmiştir. Yine hacdan döndüğü günlerden bir gün beraberinde getirdiği kuzuya bu zamanlarda Nefise bakmış, kalbinin evlat ihtiyacını bu kuzu ile karşılayan Nefise, kuzuya Hüsmen ismini vermiştir. Bir gün, zenbil sebebiyle en müstehcen küfürlerle Nefise'nin üstüne hücum eden Hacı Mafiş, öfkesi ile abdest almak için bahçeye inmiştir. Hüsmen, boynundaki yaylı çeliği açarak tamamen serbest kalmış, abdest alan Hacı Mafiş'i bir gülle gibi atarak bel kemiğini kırmış, çeşmenin musluğu da göğsünü delerek kalbine kadar işlemiştir.

Ulunay, *Cürüm ve Ceza, Okçu Ferhat Ağa, İmamın Sakalı, Berberin Karısı* hikâyelerinde; gayriahlaki ilişkiler içerisinde bulunan kadınlarla Batılılaşmayı şekilcilikten öteye götüremeyen kadın tiplerinin eleştirisini yaparken *Hacı Mafiş'in Koçu* hikâyesinde, erkeğin egemenlik alanında kalmış ve her türlü duyarlılığı iğdiş edilmiş kadınların üzerinden arzu nesnesi, nesneleşmiş eski kadın tiplerinin eleştirisini yapmıştır. Ulunay, köklü bir yenileşme, gelenekte var olan kodların doğru okunması ile gerçekleşecek ideal kadın ve toplum arzusu içerisinde olmuştur

Dil Eleştirisi

Bu tema perspektifinde yapılan inceleme, Ulunay'ın dil eleştirisi üzerine biçimlenmiştir. Ulunay, konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklar, "Yeni neslin eski harfli eserleri okuyamaması, lisan öğrenimi, dilin yanlış kullanımı, imla ve gramer hataları gibi meselelere dikkat çekerek dil konusundaki hassasiyetini." (Giray, 2023, s. 35) *Tan* gazetesinde yazdığı yazılarda da ele almıştır. *Tan* gazetesinin "Takvimden Bir Yaprak" adlı köşesinde yazdığı "Türk Dili Vecize Dili" adlı yazısındaki "Hele yeni harfler kabul edildikten, sadelikten hoşlanmayan ve bilhassa Arapçanın güçlüğü bilgileri için bir imtiyaz addeden lisancılardan ukalalığına set çeken imla bahsi sırf phonique bir şekilde girdikten sonra lisan daha da sadeleşmiş, daha da kolaylaşmış, daha sağlam bir surette vecize dili olmuştur." (Ulunay, 1941, s. 2) ifadeleri ile farklı olma çabası uğruna anlaşılmayan karma karışık bir dilin gereksizliği, harf devrimi sonrasında gerçekleşen dilde sadeleşme serüveninin aslında insanların okuma, yazma dahası birbirini anlama konusunda işlerini ne kadar kolaylaştırdığından bahsetmiştir. Bu kolaylığın yanı sıra, eski harfli yazıları okumakta yeni neslin yaşayabileceği problemlerin farkında olan Ulunay, bu konu ile ilgili ise yine aynı köşedeki "Yeni Nesil Eski Harf" adlı yazısında "Eserlerin Arap harflerinin mahdut ve yorucu çerçevelerinden çıkarılmaları ve yeni Türk harfleriyle basılması." (Ulunay, 1942, s. 3) gerektiğini ifade etmiştir. Türk dilinin çeşitli engellerle kısıtlanan ifade zenginliğini tekrardan kazanmasını arzulamış, bu konu hakkında oldukça

fazla yazı kaleme almıştır. Köşe yazılarında belirttiği dil hassasiyetini hikâyelerine de taşımış dönemin dil anlayışına eleştirel bir tavır sergilemiştir. Bu tavrı sergilerken söylediği ile zıt düşmeyen Ulunay, okuyucusu ile arasında dil hususiyetinde bir engel bulundurmamış oldukça yalın ve anlaşılır bir biçimde hikâyelerini okuyucuları ile paylaşmıştır (Giray, 2023).

Bir Lisan Meselesi hikâyesinde Cumhuriyet'ten önce gerçekleşen bir durumun hikâyesi anlatılmıştır. Bir kavga sebebiyle mahkemelik olan Tevfik'in fes, yelek, yumru ökçe kundura ile tasvir edilmesi ile eski-yeni kültür ve dil karşılaştırmasının yapılacağı izlenimi okuyucuya hissettirilmiştir. Tevfik duruşmada derdini anlatmak istemiş fakat yazarın argo diye tabir ettiği sözleri hâkim tarafından anlaşılmamıştır. Yaşanılan olayın ne olduğunu anlamayan hâkim, "İcabı keyfiyet ledel müzakere maznun Tevfik'in istismal eylediği lisanın heyeti hakimece anlaşılmaması muhal görülmüş ve diğer şahitlerin de aynı lisan ile ifhamı meram edecekleri revîşi hâlden anlaşılmış olmakla, muhakemenin yevmi ahare taliki ile esnayı muhakemede bu lisana aşına bir tercüman bulundurulması lüzumuna ittifakı ara ile." (Ulunay, 1940c, s. 3) karar vermiştir.³

Okunulan bu karar görüldüğü üzere Arapça kelimelerden oluşmuş ve bu sefer de hâkimin sözleri Tevfik tarafından anlaşılmamıştır. Ulunay, kullanılan dildeki sadeliğin gündelik hayat pratiğinde de ne kadar gerekli olduğunu, kullanılan bu karmaşık ifadelerin dil için yalnızca bir yük olduğunu hikâyeden hareketle ifade etmiştir.

Aydın ve Himaye

Her zaman toplum ve toplumun problemleri ile iç içe ifade edilen aydın, itibarını toplumdan almaktadır. "Çünkü aydının kaynakları: Çarşı, pazar, iş yeri, tarla, köy, olaylar kurallar, gelenekler ile halkın yaşam dili ve tavrı, dolayısıyla halkın bizzat kendisi olmuştur." (Özler, 2007, s. 30) Aydınların düşüncelerini toplumdan ayırmak mümkün değildir. Toplumun sözcülüğünü yapan aydınlar, devletin uygulamalarına karşı çıkmak ya da bu uygulamalara karşı eleştirel tavır koymak gibi sebeplerle defalarca sürgün ile cezalandırılmışlardır. Örneğin, "Niyaz-ı Mısri Edirne'ye Saray tarafından çağırılıp bazı sözlerinin beğenilmemesi üzerine Rodos'a, İzzet Molla,

*Halet'in canını hakk, malını aldı mirî
Kaldı ehl-i hasede hâyeleriyle kîri*

beytini tanzim etmek, devrin sadrazamı Hamdullah Paşa aleyhinde söz söylemek ve devlete karşı olmak iddialarıyla 1832 yılında Keşan'a, Namık Kemal, "Vatan Yahut Silistre" oyununun 1 Nisan 1873 gecesini İstanbul'da Güllü Agop'un Gedik Paşa'daki tiyatrosunda sahnelenmesi halkı coşturup olaylar çıkmasına nedeni ile Magosa'ya sürülmüştür." (Durukoğlu & Alkan, 2016, s. 138-140) Bu örneklerin sayısı oldukça fazladır. Keyfi kararlar ile çeşitli yerlere sürülen aydınlardan biri de Refi' Cevad Ulunay olmuştur.⁴

Okuyucuya, Ulunay'ın kendi hayatından izler taşıdığını düşündüren *Nasir Tosi'nin Boynuzları* adlı hikâyede bu husus işlenmiştir. Yazdığı eserin himaye edilmesini isteyen Nasir Tosi, uzun yollar katederek ilim erbabı İbni Hacib'in bulunduğu yere gitmiştir. Başta Nasir'in para isteyeceği düşüncesi ile ona para teklif edilse de "Nakdiyeye

³ Durum gereği sanık Tevfik'in konuşma sırasında kullandığı dilin hâkim heyeti tarafından anlaşılmaması mümkün değildir. Diğer tanıkların da aynı dil ile isteklerini anlatacakları durumdan belli olmakla, yargılamanın sonraki güne ertelenmesi ve yargı esnasında bu dili bilen bir çevirmen bulundurulması gereğine oy çoğunluğu ile karar vermiştir.

⁴ Ulunay'ın, sürgün yıllarını anlattığı hatırları, *Sürgün Hatıraları: Menfâlar ve Menfiler, Enkaz Arasında, Bu Gözler Neler Gördü* isimlerinde, yayınevleri tarafından kitaplaştırılmıştır.

muhtaç değilim. Bir eser yazdım, okuyunuz, beni değil onu himaye ediniz.” (Ulunay, 1940d, s. 3) cevabı ile asıl niyeti anlaşılmış, yazdığı kitap incelenmek üzere alınmıştır. Heyecandan bütün geceyi uykusuz geçiren Nasir, ertesi gün İbni Hacib’in sarayına gitmiştir. Dicle’nin üzerine doğru çıkıntılı bir köşede Nasir’i karşılayan İbni Hacib, genç âlimi kaşları çatık bir şekilde sert bir ses tonuyla bu kitabı kendinin mi yazdığını ve yanına neden geldiğini sormuş, Nasir, “-Evet, ben yazdım. Vatanımda ilme rağbet kalmadı. Bağdat’ta ilim erbabının himaye edildiğini işittim. Onun için geldim.” (Ulunay, 1940d, s. 3) cevabını vermiştir. Nücumun seyri konusunda kendisinin tekzip edilmesini kabul edemeyen İbni Hacib, Nasir ile dalga geçmiş, kitabını pencereden Dicle’ye fırlatmıştır. Hülagu’nun, ordusu ile Bağdat’a girmesi ile devran Nasir Tosi’den yana dönmüş, İbni Hacib’in cezasını kendisi vermiştir.

Dönemin önemli gazetecilerden biri olan Ulunay, defalarca, takındığı eleştirel tavır sebebiyle sürgün hayatı yaşamıştır. Esasında toplumun bizzat içindeki problemleri konu edinerek topluma ayna tutan bir aydınken, toplumun içerisindeki gerçeklikleri göremeyen cephelerce “hain” olarak yaftalanmıştır. Tıpkı Nasir Tosi karakterinde olduğu gibi, eleştiriye açık olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından ilmi göz ardı edilmiştir. Ulunay, hayatı ile doğru orantılı giden bu hikâyede ilmin hudutsuz olması gerekliliğini savunmuştur.

Sonuç

Dönemin önemli yazarlarından birisi olan Refi’ Cevad Ulunay’ın, eserlerinde benimsediği tavır, sürgünden önceki ve sürgünden sonraki olarak ikiye ayırmak mümkündür. Henüz sürgün yıllarının başlamadığı süreçlerde muhalif bir çizgide eserler kaleme alırken sürgünden sonraki süreçlerde bu tavrının yumuşadığı, daha ziyade sosyal içerikli eserler kaleme aldığı görülmektedir. Ulunay, sürgün yılları sona erdikten sonra yazarlık yaptığı gazetelerden biri olan *Tan* gazetesinde, açık bir şekilde dönemin siyasi zemini hakkında muhalif tavır sergilemekten daha çok gündelik meseleler hakkında yazılar kaleme almayı tercih etmiştir. Sürgün yılları, Ulunay’ın kaleminde birçok şeyi değiştirse de Batılılaşma karşısında eskiye duyduğu hasreti okuyucusuna daima hissettirmiş, Batılılaşma ile birlikte yaşanan ahlaki değişimlerin tenkidini yapmaktan geri durmamıştır. İnsanların geleneklerinde var olan ahlaki değerlerden uzaklaşarak toplumsal normları göz ardı eden bir yaşayış biçimini benimsemeleri, kadın, erkek fark etmeksizin Batılı tarzda yaşamayı yanlış anlayan bireylerin meydana getirdiği ahlaki manadaki yozlaşma, kadının çalışma hayatı ve giyim tarzındaki değişikliklerden yola çıkılarak idealize edilen kadın imgesi, hikâyelerinin zeminindeki tenkit unsurlarıdır. Ulunay, bu tenkit unsurları ile eski ile yeninin bir nevi karşılaştırmasını yapmakta ve eskinin değerler manzumesini, medeniyet adı altında gelen yenilikler karşısında üstün tutmaktadır. Döneminde kullanılan dilin, ağır ve anlaşılmaz olduğunu hikâyeleri ve dil meselesi hakkında yazdığı çeşitli yazıları vasıtası ile ifade eden Ulunay, harf inkılâbının dili bu ağır yükten kurtardığını düşünmektedir. Ulunay’ın hayatından izler taşıdığı düşünülen Türk aydınının himaye edilmesi bahsini konu edinen hikâyesinde ise yine dönemin iktidarı olan CHP yönetimini tenkit etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Ulunay, bir gazeteci olmanın yanı sıra toplumsal meseleleri irdeleyen bir aydın olarak karşımıza çıkmakta ve hikâyelerini de bunun için döneminin kültür dünyasını etkili biçimde yansıtmayı başarabilen bir araç olarak kullanmaktadır.

Kaynakça

- Acar, A. (2012). Basında tan olayı - 4 Aralık 1945. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 43, 1-22.
- Altay, Ç. (1968, Kasım 6). Ulunay. *Akşam*, s. 2.
- Berkes, N. (1965). *Batıcılık, ulusçuluk, ve toplumsal devrimler*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Çelik, A. G. (2018). *Osmanlı darülfünun mekteb-i hukuk'da ilk çiçek Süreyya Ağaoğlu*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Durukoğlu, S. & Alkan, B. (2016). Türk edebiyatının sürgündeki yazar ve şairleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 9, 135-155.
- Giray, Ö. Ö. (2023). *Kültür ve edebiyat hayatına katkılarıyla Refi' Cevad Ulunay*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (2017). *Yeşil gece*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İstanbul Üniversitesi Gazeteden Tarihe Bakış Projesi, <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/GAZETE/gazete.php?gazete=tan> [Erişim tarihi: 28.12.2024]
- Karani, V. (1941, İlkteşrin 29). Berberin Karısı. *Tan*, s. 5.
- Kaya, M. (2019). "İdeal, Asri, Züppe Kadın": Erken Cumhuriyet Dönemi dergilerinde kadın algısı. *History Studies*, 11(3), 983-1008.
- Milliyet Gazetesi, 1935, s. 1.
- N.U. (1940, Şubat 13). Hacı Mafiş'in Koçu. *Tan*, s. 7.
- Oruç, S., & Özcan, T. (2020). Cumhuriyet dönemi (1923-1938) Türk romanında kadın imgesi: Kafesin ardından kur(t)uluşa. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 121-131.
- Özdemir, A. U. (2012). İkinci dünya savaşı yıllarında serteller ve tan gazetesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 49, 179-216.
- Özler, İ. (2007). Türk aydını - toplum ilişkisi. *Dini Araştırmalar*, 29, 29-39.
- Parla, J. (2006). *Babalar ve oğullar: Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sülker, K. (1983). *Anılara yolculuk*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- Şimşek, S. (2016). *İki devrin muhalifi Refi Cevad Ulunay ve İstanbul*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Tanpınar, A. H. (2017). *On dokuzuncu asır Türk edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ulunay. (2 Temmuz 1965). Ateş ve Barut. *Milliyet*, s.2.
- Ulunay, R. C. (1919, Mart 22). Millet cereyanı münasebetiyle. *Alemdar*, s. 1-2.
- Ulunay, N. (1940a, Mart 31). Okçu Ferhat Ağa. *Tan*, s. 7.
- Ulunay, R. C. (1940b, Nisan 6). Beşibirlik. *Tan*, s. 7.

- Ulunay, R. C. (1940c, Ağustos 17). Bir Lisan Meselesi. *Tan*, s. 3.
- Ulunay, R. C. (1940d, Eylül 2). Nasir Tosi'nin Boynuzları. *Tan*, s. 3.
- Ulunay, R. C. (1940e, İlkkanun 19). İmamın Sakalı. *Tan*, s. 5.
- Ulunay, R. C. (1941, Şubat 24). Türk Dili, Vecize Dili . *Tan*, s. 3.
- Ulunay, R. C. (1942, Nisan 22). Yeni Nesil Eski Harf. *Tan*, s. 3.
- Ulunay, R. C. (1945, Haziran 4). Al Eline Süpürgeyi. *Yeni Sabah*, s. 1, 2.
- Uyar, Ç., & Ertuğrul, E. (2020). İkinci dünya savaşı yıllarında sertellerin tan gazetesi ve tan olayının ulusal basın ile anılar ekseninde analizi. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5, 220-256.
- Vural, M. K. (2008). II. dünya savaşı Türkiye'sinde bir muhalefet örneği olarak "tan" gazetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(17), 381-385.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 106-113
|| Geliş Tarihi-Received: 08.03.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15129885

Uzun Yol (Uzak Col) Romanında Yansıyan Tarih İzleri

Historical Traces Reflected in the Novel Uzun Yol (Uzak Col)

Kıyal KAMCHYBEKOVA ABDİRAİM*

Öz

Edebiyat eserini birçok yönden değerlendirmek mümkündür. Özellikle belli bir dönemin ruhunu yansıtan tarihî ve otobiyografik eserleri kültürel, tarihsel, yapısal ve dilbilimsel yönden araştırmak çok önemlidir. Bu tür eser yazarlarının önemli amaçlarının biri dönemin ruhunu, tarihsel gerçekliği yazıya dökmek ve yeni nesillere aktarmaktır. Gerçekten de başarılı bir edebî eser, bazen tarihin karanlık sayfalarındaki bazı olayları gözler önüne sermekte ve okuyucuya dönemin havasını solutmaktadır. Çağdaş Kırgız edebiyatının kurucu yazarlarından Mukay Elebayev de bir edebî eserin gerçek hayatı yansıtmayı gerektiğini, hayat hikâyelerinin de edebiyatta olduğu gibi işlenmesi gerektiğini savunan yazarlardandır. Çalışmada söz konusu olan yazarın “Uzun Yol” (Uzak Col) romanının tarihsel yönü incelenecektir. Kırgız edebiyatı sahasına ilk otobiyografik eser olan bu romanda I. Dünya savaşının cephe gerisi etkileri ve Ürkün olayları tasvir edilmiştir.

Çalışmanın temel amacı yazarın kurgusal anlatıları ile tarihsel gerçekleri nasıl harmanladığını, dönemin ruhunu nasıl yansıttığını değerlendirmektir. İncelemede tespit edilen önemli veriler, tarihî somut belgelerde karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Ayrıca bazı dilsel unsurlar tespit edilerek eserin yüzey yapısının altında yatan birçok anlam yapıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. İncelemenin diğer bir amacı da Ürkün dönemlerinin ‘kahrını çeken’, ‘içinde yoğrulmuş’ yazar M. Elebayev’in Uzun Yol romanında savaşın cephe gerisi yıkıcı etkilerini, dönemin iç yüzünü, siyasi atmosferini ustaca işlediğini ortaya koymak ve Türk dünyası okurlarına, araştırmacılara sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız edebiyatı, Mukay Elebayev, Uzun Yol, tarihî roman.

Abstract

A literary work can be evaluated from many perspectives. It is particularly crucial to analyze historical and autobiographical works that reflect the spirit of a specific period from cultural, historical, structural, and linguistic perspectives. The main aim of the authors of such works is to write the spirit of the era and historical reality and convey them to future generations. Indeed, a successful literary work sometimes reveals some events in the dark pages of history and allows the reader to experience the atmosphere of the era. Mukay Elebayev, one of the founding authors of contemporary Kyrgyz literature, is also one of the writers who argue that a literary work should reflect real life and that life stories should be processed as in literature. In this study, the historical aspect of the author's novel “Uzun Yol” (Uzak Col) will be examined. This novel, the first autobiographical novel in Kyrgyz literature, depicts the rear-front effects of World War I and the events of Urkun.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniv. Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, e-posta: kiyal.kamchybekova@dicle.edu.tr.

The main aim of the study is to evaluate how the author blends fictional narratives with historical realities and reflects the spirit of the era. The significant data identified in the study have been analyzed by comparing them with historical concrete documents. Additionally, certain linguistic elements have been identified, and an attempt has been made to reveal the various underlying meaning structures beneath the surface structure of the work. Another aim of the study is to reveal how the author M. Elebayev, who personally experienced the destructive effects of the difficult Urkun period, skillfully reflects the devastating impact of the war on the homeland front, the inner realities of the era, and the political atmosphere in his novel *Uzun Yol*. Ultimately, it is to present the work to the readers and researchers of the Turkish world and to contribute to the literature.

Keywords: Kyrgyz literature, Mukay Elebayev, Elebayev, Urkun, historical novel.

Giriş

Edebiyat tarihinde tarihe ışık tutan birçok eserler vardır. Kırgız edebiyatındaki bu tür eserlerden biri de Mukay Elebayev'in *Uzun Yol (Uzak Yol)* romanıdır. Kırgız edebiyatı tarihinde ilk otobiyografik eser olan bu roman, I. Dünya savaşının cephe gerisi etkilerini, kıtlık, sosyal adaletsizlik gibi toplumsal travmaları gözler önüne sermektedir. Kırgız Edebiyatında şair, yazar, edebî tenkitçi, mütercim gibi çok yönlü sanatçı olarak bilinen Elebayev'in bu eseri özellikle Orta Asya'daki Ürkün olayları hakkında belge niteliği taşıyan bir eserdir. Kırgızistan tarihinde Ürkün terimi, Çarlık Rusya'nın baskıcı politikalarına karşı patlak veren büyük bir isyanı, bu isyan sonucunda yaşanan kitlesel göçü ve göç sırasında meydana gelen büyük bir trajedi olaylarını ifade etmektedir. 1916 yılında Orta Asya'da gerçekleşen kanlı Ürkün, özellikle Kazak, Kırgız halkları arasında büyük bir travma yaratan en acı dönemlerinden biridir. Bu tarihî dönemin ana hatlarını kısaca bu şekilde özetlemek mümkündür:

Çarlık Rusya'nın baskıcı politikaları, Rus asıllı halkların Orta Asya'ya yerleştirilmesi ve yerli halkın topraklarının elinden alınması, yerli halkın değerlerine yönelik baskılar, savaşla birlikte artan vergi yükü, kıtlık, ekonomik zorluklar Orta Asya halklarını oldukça yıpratmıştır. Çarlık Rusya ile yapılan anlaşmaya göre Kırgızlar 50 yıl boyunca Rus ordusuna hizmet etmeyecek ve askere alınmayacaklardı. Kırgız topraklarına göç eden Rus asıllılar yerli halkın çiftçilik ve hayvancılık faaliyetlerine engel olmayacak alanlara yerleşeceklerdi. Ancak bu anlaşmalar sadece kâğıt yüzünde kalmış, göç edenler çok iyi alanlara yerleşmişler, üstelik Kırgızların topraklarını almaya, tazyik etmeye başlamışlardır. Ayrıca 1916 yılında Çarlık Rusya yönetimi cephede çalıştırmak üzere, Orta Asya halklarından 19-43 yaş arası erkekleri askere alma emrini çıkartmıştır (Kazıbaev, 1996, s. 5). Bu askere alma kararı bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu adaletsiz yönetime karşı Kırgız halkı diğer Türkistan halkları ile birlikte çeşitli bölgelerinde eş zamanlı olarak isyanlar başlatmış ve bu isyanlar zamanla Çarlık yönetimine karşı silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Ancak isyan kanlı bir şekilde büyük bir şiddetle bastırılmıştır. Yüz binlerce insan katledilmiş ve ölümden kurtulanlar dağlara ve Çin sınırına kaçmışlardır. Yolda çetin tabiat şartları bir yana, peşinden gelen ağır silahlı Rus askerleri ve önünü kesip ateş ederek karşılayan Çin sınır muhafızlarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bütün zorbalıklara rağmen, sınırı geçmeyi başaran mülteci Kırgızlar, Çin idaresinin sömürge kaynağı olmuştur. Çin'de de zorbalıklarla mücadele eden mülteciler geri dönüş sırasında da çeşitli eziyet ve sıkıntılarla karşılaşmışlardır.

Ancak Ürkün konusu, 1991 yılındaki bağımsızlık dönemine kadar milli tarihimizin pek çok önemli olayları ile beraber açıklanmayan ve incelenmesi yasak konulardan biri olmuştur. Bu nedenle 1916 yıllardaki Kırgız halkının trajedisinin sahnelendiği dönemi işleyen eserlerin incelenmesi ancak bağımsızlık sonrası ele alınmaya başlamıştır. Bu dönemin ruhunu yansıtan eserleri tarihsel, yapısal ve dilbilimsel yönlerini araştırmak önemlidir. Gerçekten de edebiyat, tarihin karanlık sayfalarındaki bazı sorunları, olayları,

göz önüne sermektedir. Özellikle tarihî ve otobiyografik eser yazarlarının en önemli amacı dönemin ruhunu, tarihsel gerçekliği yazıya dökmek ve yeni nesillere aktarmaktır. Mukay Elebayev'in de şiir satırlarına göz attığımız zaman, tarih sayfalarına ışık tutan gerçekleri yazma arzusunu görebiliriz:

Kitaptan öğrenmedim,
Gerçek hayat içinde yoğruldum.
Gözle gördüm, tanık oldum, yaşadım,
Çektim hayatın tüm kahrını.
O nedenle bilirim,
Neler olup, neler bitiğini (Mukay, 1957, s. 106).

Başka şiirlerinde de “Bağırayım avaz avaz, Çıksın içimdeki, birikmiş acılı ses” (Mukay, 1974, s. 87); ‘yazarsam gördüklerimi, olur yüzlerce roman’ gibi satırları vardır. İlk olarak şiirleriyle adını duyuran yazar Mukay Elebayev bir edebî eserin gerçek hayatı yansıması gerektiğini, hayat hikâyelerinin de edebiyatta olduğu gibi işlenmesi gerektiğini savunan yazarlardandır. Çok yönlü bir edebî kişiliğe sahip olan Mukay Elebayev nihayet 1936 yılında kendini ölümsüzleştiren eserlerinden biri olan Uzun Yol romanını tamamlayıp yayınlamıştır.

‘Kelimelerin büyüğü gücüne inanmak’, ‘her sözcüğün tadını hissedebilmek’ gerektiğini vurgulayan Elebayev’in bu otobiyografik eserini tarihsellik ve yapısalcılık yöntemleri ile harmanlayarak ele almak oldukça ilgi çekicidir. Bu çalışmada yazarın bir göstergeler bütünü olan dil ve dil dizgeleri ile tarihsel gerçekleri nasıl harmanladığı incelenmiştir. Romanda tespit edilen önemli dilsel unsurlar, eserin yüzey yapısının altında yatan birçok anlam yapılarını ortaya koymakta ve tarihsel yönlerini daha da iyi anlaşılır hale getirmektedir. Bu veriler bazı tarihsel kaynaklarla karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Çalışmada kaynak eser olarak M. Elebayev’in 1984 yılında yayınlanan *Uzun Yol (Uzak Col)* eseri tercih edilmiştir. Örnekler de orijinal dilden tercüme edilerek verilmiştir. İncelemenin diğer bir amacı da bu tarihî süreçleri doğrudan yaşayan, kendi deyimiyle, ‘kahrını çeken’, içinde yoğrulan yazar M. Elebayev, Uzun Yol romanında Kırgız halkının tarihindeki büyük trajedi döneminin iç yüzünü, siyasi atmosferini ustaca işlediğini ortaya koymak ve Türk dünyası okurlarına, araştırmacılarına sunmaktır.

1. Uzun Yol Romanı

Çağdaş Kırgız edebiyatının en önemli ve kurucu şahsiyetlerinden biri olan M. Elebayev (1906-1944), kısa ömründe Kırgız edebiyat tarihinde yazar, şair, edebî tenkitçi, mütercim ve halk edebiyatı derleyicisi olarak adını yazdırmıştır. Uzun Yol romanı da Kırgız edebiyatı tarihinde edebî nesir alanında yazılan ilk otobiyografik eserdir. Yazar bu eseri Ocak 1934 tarihinde yazmaya başlamış, 1936 yılında tamamlayarak yayınlamıştır (Sooronov, 1990, s. 92). Uzun Yol eseri, yazarın kendi çocukluk dönemini ele alan ve derin iç gözlemleri ile yoğrulan bir romandır. Elebayev “Emi Keldi Kayratım” (Şimdi geldi ilhamım) adlı şiir satırlarında şöyle yazmıştır:

Kalın turmuş bazarına	Çetin hayat sahnesine
Kaynap bışıp	Büyük mücadele ile
Beşikten aralaştım.	Küçük yaştan karıştım.
Şondon tınbay	O günden hiç durmadan
Çeksiz uzak col bastım	Epeyce uzun yol aldım. (Mukay, 1957, s. 107).

Bu uzun yol, yazarın kendisinin hayat yolu ve hikâyesidir. Ancak bu yol sadece yazarın değil, bütün Kırgız ve Orta Asya halklarının göz yaşlarla, kanla, terle yoğrulmuş bir yoludur. Gerçekten de “Uzun Yol” romanı, yazarının başından geçen olaylardan yola çıkarak yazılan, ancak tüm Kırgız halkının kanlı Ürkün yıllarındaki sosyal hayatını yansıtan bir tarihi doküman niteliği taşıyan önemli bir eserdir. B. Malikov’un belirttiği gibi, “Özgeçmişine dayalı zengin malzemeleri kullanarak, geçmiş tarihin gerçek tablosunu işleme konusunda M. Elebayev diğer yazarların daha yakalayamadığı bir ustalığa ve sanatkarlığa ulaşmış ve büyük başarı elde etmiştir.” (Malikov, 1959, s. 35).

Uzun Yol romanında olay örgüsü bir ailenin sıradan bir günlük hayat hikâyesiyle başlar ve bütün olaylar zinciri de bu ailenin etrafında gelişir. Bu aile yazarın kendi ailesidir ve eserin anlatıcısı olan küçük çocuk da kendisidir. Ancak basit bir aile hayatı gibi görünen olayları tasvir ederken, yazar bütün Kırgız toplumunun hayatını büyük bir ustalıkla bütünleştirerek işlemiştir. Bir aile ile tüm toplum arasında organik bir denge sağlamıştır. Farklı bir deyişle Mukay Elebayev, o dönemin iç yüzünü, yani tarihi tasvir ederken, günlük bir hayatı anlatır gibi, sade ve küçük detaylarla gerçek bir yaklaşımla ele almıştır ve tüm Kırgız halkının düşünce ve fikirlerini, sıkıntı ve kaygılarını, yaşantı ve hayat hikâyelerini dile getirmiştir. Yazar eserini tarihe çok dayanarak yazdığını bu ifadeleriyle belirtmiştir: “Akılda kalanlar (Uzun Yol’un ilk adı), adını verdiği Uzun yol romanı hakkında Elebayev, bir yazısında şöyle demiştir: “Akılda kalanlar eserimde ben kendi gözlerimle gördüğüm hayatı, sadece başımdan geçen gerçekleri yazdım. Kafadan (cebimden) bir sözcük eklemedim” (Elebayev, 1990, s. 54). Gerçekten de yazar eserlerinde realizme önem vermiş ve sade bir üslupla dönemin siyasi ve sosyal yapısını, Kırgız halkını her gün daha da trajedi duruma sürükleyen tarihi süreçleri titizlikle ele almıştır. Romanın olay örgüsü kanlı ürkün olaylarından sonra, 14 kişilik koca bir aileden sadece iki kişinin memlekete dönüşüyle tamamlanır.

2. Uzun Yol Romanında Yansıyan Tarih İzleri

Uzun Yol romanı her sayfasında ayrı ayrı tarih izlerini yansıtan bir eserdir. Roman iyice fakirleşmiş bir ailenin durumunu tasvir etmekle anlatılmaya başlar ve bu noktadan hareketle olaylar zinciri başlar. Yazar tüm halkı saran kıtlığın nedenlerini şu şekilde açıklamıştır: “Geçen sene ekin olmadı. Öte yandan bizim halkın çoğu yeteri kadar ekin ekip biçmiyor. En iyisi *iki teşe*¹ kadar yer işletirdi. Halkımız bu sene kıtlıkta. ...Bu nedenle tek tük çuvalını alıp, Rus mahallelerine doğru gidiyorlar” (Elebayev, 1984, s. 6). Kelimeleri titizlikle kullanan yazarın bu tasvirindeki “iki teşe yer” ve “Rus mahalleleri” gibi dil unsurlarında görüldüğünden daha derin bir tarihi izler taşır: Çarlık Rusya hâkimiyetini kurduktan sonra, Kırgızistan’ı diğer koloni ülkeler gibi ham madde kaynağına dönüştürdüler. Diğer yandan toprakları işgal etme ve ülkesindeki yoksul köylü ve çiftçilerin ayaklanmasından kurtulmak için, birçok Rus kökenli boyları getirip, bu topraklara yerleştirmişler. Kırgız halkının varlıklarını, mallarını yağmalayıp verimli topraklara, sulak yerlere el koymuşlardır. Yerli halk dağlık yerlere itilerek, fakirlik batağına sürüklenmiştir. Tüm bunlar yetmemiş gibi, dağlık yerleri de devlet hazinesine geçirerek, halktan kullandıkları meralar ve aldıkları odunlar için vergi almaya başlamışlar. Talep edilen vergiler de gün geçtikçe artırılmıştır. Neticede Çarlık Rusya yönetimi Kırgızların topraklarına el koyarak, halkı yoksulluğa sürüklemişlerdir.

Vasilev’in her bir aileye ne kadar hektar ekin alanı denk geldiğini gösteren arşiv kaynaklarına baktığımızda, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

¹ 1.09 hektar değerinde ölçü birimi.

Tablo 1 (Abdırahmanov, 1996, s. 378):

Pişpek'te (şimdiki Bişkek)		Prjeval'ski'de (Balıkçı)	
Ruslarda	Kırgızlarda	Ruslarda	Kırgızlarda
8,46	3,38	7,67	1,66

Bu belgede de Issık-Göl bölgesinde Kırgızlar tarafından kullanılan yer ortalama 1.66 olarak görülmüştür. Bu tür tarihin acı gerçekler romanın ileri sayfalarında daha da derin işlenmiştir. “İki lira için” “elin kapısında” ırgat gibi çalışan yetim çocuğun beyanından bir kaç satır alalım: “Gök yüzü bulutsuz, berrak. Bugün güneş çok güzel çıkmış. Otuza yakın ineği sürerek, Tüp suyunun kenarından, aşağıya doğru gittim. Yalnızım” (Elebayev, 1984, s. 14). Bu ifadedeki “otuza yakın inek” Tüp'te yaşayan Vasiliy isimli bir Rus'a ait olduğu romanda beyan edilmiştir.

“Otuza yakın ineğin” sözcüklerdeki iletiler hangi tarihsel olguları ortaya koymaktadır? Bu dönemle ilgili yazılan bazı arşiv belgelerine göre göçle gelip, bu topraklara yerleşen Rusların güttüğü hayvanların sayısının, yerli Kırgızların hayvanlarından daha çok olduğu tarihî kaynaklarda bilinmektedir. Örneğin: bu dönemlerdeki hayvan sayılarıyla ilgili Vasilev'in aşağıdaki arşiv belgesi bu bilgileri doğrular niteliktedir:

Tablo 2: (Abdrahmanov, 1996, s.380)

Hayvan türleri	Bişkek vilayetinde		Prjevalsk vilayetinde (Isık Göl)	
	Ruslarda	Kırgızlarda	Ruslarda	Kırgızlarda
Yılkı ve at	20.1	12.2	21.9	14.5
Büyük baş	40.3	8.2	29.5	7.0
Koyun ve keçi	30.9	71.5	43.1	7.7
Domuz	8.7	-	5.5	-
Deve	-	1.1	-	0.7

Bu örnekler Elebayev'in eserlerinde tarihsel gerçekleri ustaca harmanladığını gözler önüne sermektedir. Örnekler M. Elebayev'in edebî gerçeklik ile tarihsel belgelerin arasında pek fazla farkın olmadığını göstermektedir. Eserdeki “Otuza yakın inek” ile, arşivdeki 29.5 sayı arasında fark yoktur. Görüldüğü gibi, yazar eserindeki beyanları ile tarihî belgeleri uygun şekilde karşılaştırmıştır. Diğer yandan sıradan bir Kırgız ailesine ait büyük baş hayvan bilgileri şu şekilde verilir: “Dışarıya çıkınca bütün görebileceklerin evin etrafını saran boz bir duvar, evin köşesinde yalnız atın ahır ve onun yanında saman kalıntısı var, diğer tarafta da Bekkul kardeşimle yaptığımız dokuztaş oyunu için açtığımız çukurlar” (Elebayev, 1984, s. 7). “Yalnız atın ahır” gibi dil unsurları da, fakirleşen halkı anlatmaktadır.

Uzun Yol eserinin sonraki bölümlerinde beyan edilen tarihi süreç böyle devam etmekte: Rus hükümetinin siyaseti, askerlerinin tüyler ürperten davranışları, “kanlı yıllardaki” Kırgız halkının çektiği eziyetler, ayaklanma öncesi halkın sosyal durumu, her geçen gün daha da karmaşık bir hal alan siyasi durumlar ilmek anlatılmaktadır. Halkın ayaklanması ve bağımsızlık mücadelesi için son bardağı taşıran olaylar da adım adım ustalıkla tasvir edilmiştir. Dönemin en önemli tarihî olaylarından biri de askere alma konusudur. Geçmiş yaşam tecrübesinden süzülen aşağıdaki örnekler bu tarihi olaylara işaret eder: “Bundan birkaç gün önce, her bir bucaktan dört asker alınsın. Her bir askere de 400

som para verilsin" diyen emir vilayetten bucağa gelmişti. Çok geçmeden "Bildiğimiz **Urmambet askere gidecekmış**" haberini duyduk." (Elebayev, 1984, s. 25)

Gerçekten bu satırlar tarihî olayları tüm ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. Çünkü tarihî gerçekler de bu durumu ispatlamaktadır. Rus imparatorunun 25 Haziran 1916 tarihindeki emrine göre, Kırgız erkeklerinin cephe gerisi işler için, askerî hizmetlere alınacakları ilân edilmişti (Kazıbayev, 1996, s. 30).

Uzun Yol'da işlenen diğer tarihî konuların devamında, zorla askere alma emrine Kırgız halkının tepkileri ve ayaklanmaları, cezalandırıcı askerlerin katliamları, halkın Çine doğu ürkerek kaçışı ve bu yoldaki çetin tabiat şartları ve halkın çeşitli askerlerle karşı karşıya gelmeleri ve ateş yağmuruna tutulmaları, Çin'deki hayat mücadeleleri şeklinde sıralamak mümkündür.

Gerçek olayları bünyesine sığdıran bu eserde, peşine düşen Rus askerlerinin ve onları karşılayan Çin askerlerinin ateşi altında kalan, ölümle yüzleşen çaresiz halkın kaderi de özenle aktarılmıştır: "Uçsuz bucaksız ovayı kaplayan kalabalık göç Çin sınırından geçemeyip, ileri geri dalgalanıp duruyor..."

Tam bu sırada arka taraftan iki kere peş peşe topla ateş edildi. Uzun süredir zorla bekletilen halk, bu ateş sesini duyduktan sonra, ileriye doğru ansızın hızla yürüyüverdi. Sınırdaki Çin sınır muhafızları önden ateş açtılar, bağırsı çağrış içinde telaşla ilerleyen halk geri püskürtüldü. Halk, etrafını büyük yangın sarmış gibi iki düşmanın ateşi arasında kaldı. Kalabalık bir geri bir ilerlemeye çalıştılar, fakat askerler durmadan ateş yağdırdılar. Şiddetli ateşten kaçan halk, bir ileri, bir geri sürüklendi. Böylece halk kâh ileriye doğru yürüyüp, kâh geriye çekilip, ölümle yüz yüze gelip, kıyamet koptu..." (Elebayev, 1984, s. 70).

Eserin daha sonraki bölümlerinde ateş çemberi içinde kalan göçün çaresizce Muzart nehrine girmesi, sağ kurtulanların da Çin sınırına geçmeleri, fakat orada da huzur bulamadıkları, uğradıkları insanlık dışı muameleler ele alınmıştır. Çin'deki halkın çektiği zorbalıkların bir parçası şöyle beyan edilir: "Dört bir yandan ateş açıp, halkı korkutarak, **sürü sürü malları** sürüsüyle, yüklü **hayvanları** yükleri ile beraber götürüyorlardı. Daha sonra mal ve mülke gözü doyanlar, göçü gezerek **güzel kızları, gelinleri** kaçırmaya başladılar" (Elebayev, 1984, s. 71). Bu örnekte de tarihî belgelerdeki gerçekler anlatılmıştır. Konuyu, B. Soltonov'un bu yazıları daha da pekiştirmektedir: "Sudan geçen Kırgızları Kalmuklar karşılayarak, göçün önünü kesip, kadın-kız, mal-mülkü yağmaladılar." (Soltonov, 1993, s. 171).

M. Elebayev büyük gayretle bunlar gibi tarihî olayları eseri ile bütünleştirmiştir. Eserin son bölümlerindeki 14 bireyden oluşan büyük aileden sadece iki kişinin geriye dönmesi konusundaki bilgiler de tarihî bir gerçektir: "Bir zamanlar büyük bir (altı kanat) evi dolduran **14 kişilik** büyük bir aileydik. Onlar bugün nerelerde?... bugün **sadece Bekkul ikimiz** geri dönüyoruz. Zavallı Kırgız neler görmedi, cesetleri toprağa verilmeden it ve kuşlara yem oldu. O fani dünya!"

Usta yazar bu tür Ürkün trajedisinin olaylarını romanın tüm bölümlerinde açık bir şekilde tasvir etmektedir. Uzun Yol romanı dönemin iç yüzünü anlatan sağlam kaynak niteliğindeki bir eserdir. Sonuç olarak, Mukay Elebayev kalbine dağlanmış bu tarihi dönemi ve bu dönemin iç yüzünü, tarihin karanlık sayfalarına terk etmeden, edebî eserlerinde aksettirmeyi ve gelecek nesillere aktarmayı başarmıştır. Usta yazarın özellikle Uzun Yol romanı Kırgız halkının kanlı yıllardaki hayat gerçeklerini yansıtan edebî bir anıt ve tarihî eserdir.

Sonuç

Mukay Elebayev'in geçmiş tecrübesinden yola çıkarak yazdığı Uzun Yol romanı Kırgız edebiyatının ilk otobiyografik eseridir. Bu roman Kırgız halkının hafızasında derin izler bırakan kanlı Ürkün döneminin önemli tarihsel olaylarını edebî dille harmanlayan eser olma özeliğini de taşımaktadır. Kırgız halkının değil, tüm Orta Asya kalkının I. Dünya Savaşı dönemindeki yaşadığı sıkıntıları, savaşın ve zorunlu göçün yarattığı yıkımları, sosyal adaletsizlikleri ve halkın çektiği acıları gerçekçi bir şekilde işlemiştir. Çalışmada tespit edilen önemli noktaları şu şekilde özetlemek mümkündür: Yazar:

1. Romandaki şahıslar ve olaylar tarihî gerçeklere dayanmaktadır. Hatta yazar isimleri değiştirmeden, olduğu gibi yazdığını belirtmektedir. Anlatıcı karakter da yazarın kendisidir.

2. Olay örgüsünü sade ve yalın bir dille anlatan yazar kişisel gözlem ve deneyimlerini tarihsel gerçeklerle ustaca harmanlamayı başarmıştır. İlk bakışta sıradan bir sosyal hayatı anlatan sade bir eserdir, ancak yazarın edebî kişiliğini ve notlarını göz önünde bulundurarak derinlemesine okuduğumuz zaman eser, farklı bir boyuta bürünmektedir. Eserin her bir sayfası tarihî anıtın birer taşları gibidir.

3. Sözcükleri de yazarın kullandığı dilsel öğelerle tarihî anlatmakla birlikte önemli mesajları da iletmektedir. Bazen basit bir dilsel öge metnin yüzey yapısının altında derin ve evrensel yapıları bize iletilmektedir. "İki teşe yer", "yalnız atın ahır", "otuz inek", "dört asker" gibi vs. sözcükler sıradan ifadeler değildir, birer sembolik kodlardır. Örneğin: "iki teşe yer" toprağı, vatani, "dört asker" ise milleti, ulusu temsil etmektedir. Yazar bu tür dil ve dilsel öğeleri başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bu iki sözcük bile ayrı bir çalışma konusu olabilecek düzeydedir.

4. Eserin Uzun Yol ismi de sembolik bir anlam taşımaktadır. Uzun yol sadece Kırgız halkının yaşadığı zorlu bir süreç değildir, geleceğe yönelik umutlu bir yolculuğı da simgelemektedir.

5. Yazar Kırgız halkının hafızasına derin izler bırakan tarihî olayları gelecek nesillere aktarmayı başarmış ve tarih bilincini ve millî şuuru pekiştirmeye katkıda bulunmuştur.

6. Yazarın tarihî gerçeklere sadık kalarak yazdığı bu eser, sadece bir ailenin veya Kırgız halkının değil, bütün Türkistan halklarının yaşadığı zorlu tarihi süreçle ilgili önemli veriler sunmaktadır.

7. Romandaki olaylar zinciri bir yandan savaşın toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini gözler önüne sermektedir. Eserde toplumun yaşadığı zorluklar, sosyal adaletsizlikler, maruz kaldığı zulümler, zorlu göç koşulları, sömürgecilik, kıtlık, açlık, acı kayıplar gibi cephe gerisindeki yıkımlar etkili bir şekilde aktarılmaktadır. Romanın sonunda "14 kişilik" büyük bir aileden, sadece "iki kişinin" hayatta kalması, insanlık için en acı ve ibret tablosudur. Elebayev 'savaşa hayır' sesini edebiyat aracılığıyla dile getirmiş, kalemiyle resmetmiştir.

Kısaca, *Uzun Yol* romanı tarihin iç gözlemlerle yoğrulmuş halidir ve yalnızca Kırgız edebiyatının değil Türk dünyasının önemli bir edebî miraslarından biridir. Bu eserin farklı disiplinler açısından da derinlemesine incelenmesi, tartışmalara açılması hem Kırgız edebiyatı hem Türk dünyası edebiyatı için büyük bir kazanım olacaktır.

Kaynakça

- Abdrahmanov, C. (1996). Kırgızdardın 1916-cılındagı kötörülüü cönündö. *1916-cılkı Kırgızstandagı Kötörülüş*. Bişkek: Kırgızstan Yay.
- Artıkbaev, K. (1982). *Kırgız Sovet adabiatının Tarıhı*. Frunze,
- Artıkbaev, K. (1970). Mukaydın çıgarmaçılıgı cönündö. *Ala Too*, 3, 38-45.
- Elebayev, M. (1957). *Tandalgan ırlar*. Frunze
- Elebayev, M. (1990). *Caarıyalanbagan çıgarmalar*. Frunze
- Elebayev, M. (1984). *Uzak col*. Frunze
- Kazıbaev, P. (1996). *1916-cılkı Kırgızstandagı Kötörülüş*. Bişkek: Kırgızstan Yay.
- Malenov, B. M. (1959). *Elebayev'din çıgarmaçılıgı*. Frunze
- Malikov, B. (1959). *M.Elebayevdin çıgarmaçılıgı*. Frunze
- Soltonov, B. (1993). "1916-cıldagı Kırgız Kötörülüşü". *Ürkün 1916*. Bişkek. s.151-190
- Sooronov, O. (1990). Mukay Elebayev. *Kırgız Sovet adabiyatının tarıhı, Cilt II*. A. Sadıkov (Ed.). Bişkek: Frunze İlim Basması.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 114-127
Geliş Tarihi-Received: 20.12.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 18.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15017976

Hayvanlarla İlgili İnanışlar: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (Kars-Ardahan-Artvin)*

Beliefs About Animals: Northeastern Anatolia Region (Kars-Ardahan-Artvin)

Elvan SALTAŞ KORKMAZ*

Öz

Çalışmada Kuzeydoğu Anadolu bölgesi Kars-Ardahan-Artvin illerinde hayvanlarla ilgili inanışlar ve uygulamalar ele alınmıştır. Hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaların uğur-uğursuzluk, ölümü düşündüren davranışlar, nazar, halk meteorolojisi, cin cızı ve al kızı gibi olağanüstü varlıklar, hayatın geçiş dönemlerinden doğum ve ölüm aşamalarında hayvanların etkileri, bereket ve bereketsizlik gibi birçok alanda etkin olduğu görülmüştür. Bölgede tespit edilen ve kökeni eski Türk inançlar sistemi olan bu inanış ve uygulamalar ele alınırken Anadolu'nun bazı bölgelerinde bulunan hayvanlarla ilgili inanışlarda örnek verilmiştir. Toplumlar zaman ve mekân değişikliği yaşasalar dahi eski inançlarından vazgeçmek yerine şekil ve biçim değiştirerek devam ettirmişlerdir. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde hayatın her aşamasında aktif rol oynayan hayvanlarla ilgili inanışların eski Türk inançlarının kalıntıları olduğu söylenebilir. Bu çalışmada köpek, kedi, at, koyun, kurt, tavuk, horoz, baykuş ve ejderha gibi hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalar ele alınmıştır. Kedi, köpek, baykuş, tavuk ve horozun ölüm habercisi sayılması, kara renkte olan hayvanların uğursuz sayıldığı gibi kötü ruhlara kurban olarak verilmesi, koyun gibi zenginliği ve çokluğu temsil eden hayvanların kısırlığın tedavisinde kullanılması gibi inanış ve uygulamalar ele alınarak incelenmiştir. Ele alınan hayvanlar kendi arasında iyi temsil eden hayvanlar ve kötüyü temsil eden hayvanlar şeklinde kategoriye ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kars, Ardahan, Artvin, hayvan, inanış.

Abstract

In the study, beliefs and practices regarding animals in the Kars-Ardahan-Artvin provinces of the Northeastern Anatolia region were discussed. It has been observed that beliefs and practices related to animals are effective in many areas such as bad luck and bad luck, behaviors that suggest death, the evil eye, folk meteorology, extraordinary beings such as jinn jazz and scarlet fever, the effects of animals in the transition periods of life, birth and death stages, abundance and unfruitfulness. While these beliefs and practices detected in the region, which originate from the ancient Turkish belief system, are discussed, examples are given of beliefs about animals found in some regions of Anatolia. Even though societies experienced changes in time and place, they continued their old beliefs by changing their shape and form rather than giving up. It can be said that beliefs about animals, which play an active role in every stage of life in the Northeastern Anatolia region, are the remnants of ancient Turkish beliefs. In this study, beliefs and practices regarding animals such as dogs, cats, horses, sheep,

* Bu çalışma Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk İnanışları Kars-Ardahan-Artvin adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr., e-posta: saltaselman@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9894-8518.

wolves, chickens, roosters, owls and dragons are discussed. Beliefs and practices such as cats, dogs, owls, chickens and roosters being considered harbingers of death, black animals being sacrificed to evil spirits as they are considered unlucky, and animals representing wealth and abundance such as sheep being used in the treatment of infertility were examined.

Keywords: Kars, Ardahan, Artvin, animal, belief.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar gelen inanışların temelleri ve ortaya çıkış sebepleri incelendiği zaman karşımıza korkular çıkmaktadır. İnsanoğlu var olduğu günden beri bilinmeyenden korkmuştur. Bilinmeyenden korkan insan kendini güvende hissetmek için birtakım inanış ve uygulamalara başvurmuştur. Zamanla bu korkuların etkisiyle bir inançlar sistemi oluşmuştur. Korkuların nedenleri yaşanan coğrafyaya ve zamana göre değişiklik gösterdiği için inançlarda da değişiklikler oluşmuştur. Dağlık ve ormanlık bir bölgede yaşayan halk dağlardan ve ormanlardan korkarken, denize yakın kişiler denizden ve fırtınadan korkmuştur. Dağlık bölgelerde yaşayan halk daha çok avcılık ve toplayıcılıkla geçindiği için hayvanlarla ilgili inanışlara başvurur. Denize kıyısı olan yerlerde yaşayan halk doğa olaylarıyla ve denizle ilgili inanışları oluşturmıştır. Genellikle avcı halklarda görünen hayvan kültü insanlar ve hayvanlar arasında güçlü bir dinsel ve büyüsel bağ oluşturmıştır. Hayvanlarla ilgili inanışların bir bölgede yoğunluk kazanması genellikle o bölgenin coğrafik şartlarına bağlıdır. Bölgenin coğrafi şartları orada yaşayabilecek hayvanları belirlemektedir. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinin dağlık ve engebeli olması bölgede küçükbaş ve büyük baş hayvancılığın yoğun olmasına neden olmuştur.

Hayatın hemen hemen her aşamasında yer alan inanış ve uygulamalarla karşılaşmak mümkündür. Toplum tarafından kabul edilen resmi dinin kuralları dışında kalan, toplum tarafından gelenek adıyla yaşatılmaya devam eden inançlara halk inançları denir. İnsanlar yaşamları boyunca etraflarında bulunan çoğu şeyle ilgili inanış oluşturmıştır bunlardan biri de hayvanlardır. Hayvanların kendileri, yaşadıkları yerler, şekil ve biçimleri, renkleri, boyutları vb. birçok özellikleri kendileriyle ilgili inanış ve uygulamaların oluşmasına sebep olmuştur. Bu inanış ve uygulamaların üzerinde bulundukları coğrafyanın ve zamanın büyük etkisi vardır. Balık deniz kıyısı olan bir yerde çok önemliyken, koyun, at ve kurt gibi hayvanlar dağlık bölgelerde daha önemlidir. Buda yaşanan coğrafyada bulunan hayvanların inanışlar üzerinde büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda Kuzeydoğu Anadolu bölgesi Kars-Ardahan-Artvin illerinde hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalar yer almaktadır. Bölgenin dağlık olması hayvancılığın yapılmasına neden olmuştur. Örneğin bölgede koyunun hızlı üremesi zenginliği temsil ettiği için koyun doğurganlık özelliğinden doğayı kısırlığın tedavisinde kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı bölgede günümüzde hala yaşatılan inanışların ile teknolojinin gelişimiyle unutulmaya yüz tutmuş inanışların eski Türk inanç sisteminin bir uzantısı olduğunu göstermektir. Eski Türk inançlarının bölgede şekil değiştirse de aktif olduğu insanlar tarafından benimsenerek devam ettirildiği görülmektedir.

Bölgede belirlenen hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalardan bazıları şu şekildedir.

1. İyi Sembolize Eden Hayvanlar

1.1. Köpekle İlgili İnanışlar

Çalışma sahasında tespit edilen köpek ile ilgili inanışlar göz önünü alındığında köpeğin iyi hayvanlar arasında olduğu görülmektedir. Köpek evin dışında tutulan ancak

evi her türlü kötülükten ve olumsuzluklardan koruyan, kötü haberi önceden hissederek ve ev sahibine bildiren bir dosttur.

Türk inancında köpek ile ilgili inanış ve uygulamalar incelendiğinde rüyada köpek görmek uğursuzluk sayılır. Rüyada köpek gören kişinin kendisi veya ailesinden herhangi birinin öleceğine inanılır (Ersoy, 2002, s. 4). Ölüm habercisi olarak düşünüldüğü için uğursuz sayılan köpeklerle ilgili inanışlardan biri de Alevi inancında karşımıza çıkmaktadır. Çakala benzetilerek uğursuz olduğuna inanılır. Gökyüzüne bakarak uluması veya evin kapısının da içeri bakarak uluması ölüm haberine yorumlanır (Türkdoğan, 2019, s. 65). İç Anadolu'da ezan sırasında uyuyan köpeğin rızkını istediğine inanılır (Sinmez & Aslım, 2017).

Köpeklerin renkleri, boyutları, davranış şekilleri ve uluma biçimleri köpeklerle ilgili inanış ve uygulamaların oluşmasına neden olmuştur. Bir köpeğin uluma şekli, nerede ve ne zaman uluduğu ölüm haberinin geleceğini ve kime geleceğini gösterdiğine inanılmaktadır (Örnek, 1971, s. 16).

İç Anadolu Bölgesinde yapılan çalışmalarda siyah renkte köpeklerin tehlikeli olduğu ve doğaüstü güçlerin siyah köpek kılığında gezindiği inanışı bulunmaktadır (Sinmez & Aslım, 2017, s. 212).

Köpeklerin uğurlu sayıldığı insanlara birçok konuda yardımcı olduğu doğa olaylarını önceden anladıkları ve insanları uyardıkları da bilinmektedir. Uğurlu olarak görülmesine örnek olarak Diyarbakır'da bulunan bir inanış verilebilir. Müslümanlar tarafından kuşatılan ama bir türlü alınamayan Diyarbakır'ın bir köpek yardımıyla alındığı söylenir. Kuşatma sırasında Halid Bin Velid, üç gün boyunca yemeğinin alan köpeği takip ederek köpeğin girdiği su yolu bulmuştur. Bu yolla kendisi ve askerleri şehre girmiştir. Şehrin kapıları dışarıdaki Ordu'ya açılmış ve böylece savaş kazanılmıştır (Helimoğlu Yavuz, 2017, s. 135).

Eski Türklerde şamanların koruyu ruhları bulunmaktadır. Yeraltı dünyasına giderken yardımcı olan hayvanları simgeleyen birtakım objeleri üstlerinde taşırlardı. Bu hayvanlar ayı, kurt, kartal, at vb. hayvanlar olabilirdi. Şamanizm'de güçsüz Şaman'ın koruyucu ruhu da köpektir (Çoruhlu, 2002, s. 58).

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan çalışmalarda köpeklerle ilgili inanışların değişiklik gösterdiği görülmüştür. Köpeğin davranışlarıyla ilgili olanlar, rengiyle ilgili olanlar, kötü ruhlarla köpeğin ilişkisi üzerine olanlar, misafir gelmesiyle ilgili olanlar ve ev sahibiyle köpeğin arasındaki bağla ilgili inanışlar şeklinde alt gruplara ayrılabilir. Bölgede genel olarak köpek uğurlu hayvan sayılır ancak rüyalarda köpek görmek düşman sahibi olunacağına yorumlanır (Çapan, 2022, s. 85).

Türk inançlarında olduğu gibi Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde de köpek uluması uğursuzluk olarak görülür ve akla ilk ölüm haberi gelir. Uluyan köpeğin eve doğru bakması evden birinin öleceğine, köy içine bakması ise köyden birinin öleceğine yorumlanmaktadır. Ölüm haberi dışında köpeklerin uluması bölgede köpeğin evden çıkan cinleri gördüğüne bu yüzden uluduğuna yorumlanır. Ayrıca ezan okunurken uluyan köpeklerin şeytanı gördüklerine, şeytanın ezan sesinden kaçarak saklanmaya çalıştığı ve köpeğin bunu görünce şehadet getirdiğine inanılır (Kara, 2023, s. 78). Ayrıca Ardahan'ın Posof ilçesinde ezan okunurken uluyan köpeğin Allah'a "Allah'ım sen benim sahibime merhamet ver benim rızkımı versin beni kapıda unutmasın" dediğine inanılır. Köpeğin davranışlarıyla ilgili inanışlardan biri de bacadan bakmasıyla ilgilidir. Eğer köpek bacadan içeri bakarsa misafir geleceğine inanılır (Korkmaz R. , 2015, s. 68).

Köpeğin bereketle ve ekmek pişirmekle ilgili inanışlarda da yer aldığı görülmektedir. Kokusu çıktığı için sacda pişirilen ilk ekmek her zaman evin köpeğine verilir, ekmeğin daha bereketli olacağına inanılır. Kuduz köpeklerin evden uzaklaşması için başına un elenir. Teknenin son kazıntısıyla pişirilen ekmek köpeğe verilirken “Bu senin son nasibin” denir. Köpeğin ekmeği yedikten sonra köyü terk edeceğine inanılır (Çapan, 2022, s. 78).

Köpeklerin; “Sahibimin yedi oğlu olsa yedisi bir lokma verse, yedi kapının ardında doyarım” dediğine inanılır. Bu yüzden köpekleri sadık hayvanlar olarak bilinmektedir. Sadık hayvan olarak ele alınan köpeklerin kıyamet günü sahibi yanmasın diye ateşe kuyruğundan üfleyeceğine inanılır (Kara, 2023, s. 87).

Artvin’de köpek pisliği bir şeyin içine yedi kat sarıldıktan sonra kapının eşiğine asılırsa nazara iyi geleceğine inanılır (Havuz, 2018, s. 232).

1.2. Kurtla İlgili İnanışlar

Geçmişten günümüze kadar Türk toplumlarında kurda saygı duyulur ve ayrı bir değer verilirdi. Savaşçı bir toplum olan Türkler cesareti ve yüceliği simgeleyen kurdu taşıdığı bu anlamlardan dolayı Türklerin sembolü haline gelmişlerdir. Türk destanlarından da anlaşılabacağı gibi kurt Türklerin atası sayılır. Yazılı ve sözlü ürünlerde kurt yol gösterici ve kurtarıcı olarak ele alınmaktadır. Bunun en belirgin örnekleri Türeyiş ve Ergenekon Destanlarında mevcuttur (Arıcı, 2018, s. 36)

Türk coğrafyasında ve Anadolu’nun çoğu yerinde Türklerin atası olarak ele alınan kurtla ilgili birçok inanış görülür. Bu inanışlar genellikle hastalıklardan, nazardan, büyüden, kötü ruhlardan korunmak için yapılan inanış ve uygulamalardan oluşmaktadır (Öztürk, 2022, s. 76). Nevşehir’in Derinkuyu ilçesinde nazarı önlemek için kurt dişi kullanılmaktadır. Evlerin kapılarına asılan veya çocukların üzerine takılan kurt dişinin olumsuz düşünceler ve nazarı engelleyeceği düşünülür (Kabak, 2011, s. 97).

Kurdun cinsiyetine göre inanışın bulunduğu Mardin’de özellikle dişi kurdun koruyucu özelliği bulunur. Ölümün habercisi olarak rüyalara giren hayvanların arasında olan kurt kişinin rüyasına girerse ölüm gerçekleşeceğine inanılır (Ersoy, 2002, s. 4).

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde yapılan çalışmada Sarıkamış ve Çıldır ilçelerinde erkek çocuklarının büyüünce korkusuz ve yiğit olabilmeleri burunlarından kurt kılı geçirilir. Bu işlem için burunları delinir ve iğne yardımıyla delikten kurt kılı geçirilir. Bölgede kurdun koruyucu gücünden yararlanmak ve bebeği kötü ruhlardan korumak için beşiğine kurttırnağı veya kurt dişi asılmaktadır. Kars’ta kurdun dişi yeni doğan bebeğin boynuna takılırsa bebeğe nazar değmeyeceğine inanılır (Kara, 2023, s. 113).

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde kurtlarla ilgili yapılan uygulamalardan biri de kurtağzı bağlama işlemidir. Hocalar tarafından kara saplı bıçak dualar okunarak kapatılır. Genellikle gece hayvanlar dışarda kalınca kurtlar saldırmazın diye yapılmaktadır. Dua ile kapanan bıçak sabah tekrar açılır. Bıçak kapalı kaldığı sürece kurtların insanlara ve hayvanlara yaklaşamayacağına ve zarar veremeyeceğine inanılır (Kara, 2023, s. 113). Bu büyüsel işlem İç Anadolu bölgesinde de yapılmaktadır. Bıçağa hoca tarafından Şems ve Ayet-el Kürsü sureleri okunur ve bıçak kapatılır (Sinmez & Aslım, 2017, s. 211). Anadolu’nun birçok yerinde benzer inanışlar bulunmaktadır.

1.3. Koyunla İlgili İnanışlar

Koyun geçmişten günümüze kadar gelen süreçte zaman ve mekân değişiklik gösterdiği gibi hâkim olan din değişse bile kurban olarak sunulmaya devam etmiştir. Koyun İslamiyet’ten önce Gök Tanrıya sunulan kanlı kurbanlardan biriyken İslamiyet’le

beraber Allah'a sunulan hayvanlardan biri olarak önemi devam etmiştir. İslamiyet'tin kabulünden sonra barış, huzur ve sükûnetin sembolü olarak görülen koyun, bolluk ve bereketin de işareti sayılmaktadır (Çoruhlu, 2002, s. 150). Bu özelliklerinden dolayı çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar için yapılan birçok inanış ve uygulamada yer almaktadır.

Koyun Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde eski Türk inançlarının kalıntılarının varlığını belki de en çok gösteren hayvandır. Koyun ile ilgili inanışların çoğunluğu çocuk sahibi olmak isteyen ama olamayan kadınların yaptığı inanış ve uygulamalardır. Bolluğun ve bereketin temsili olan koyun ve koyun ürünleri kısırlığın tedavisinde kullanılır. Hamile kalmak için ebelerle giden kadınlar koyun fışkısına oturtulur, koyun postuna sarılır, koyunyünü ile yapılan karışımları oturtulur veya rahme koyunun kuyruk yağı, yünü ve yumurtadan yapılan karışım sürülür. Bu şekilde kadınların hamile kalacağına inanılır (Çapan, 2022, s. 27). Kars'ta kadınların rahmine koyulan koyunyünü ve yumurta sarısı karşımı üç gün üst üste yapılmaktadır (Kara, 2023, s. 11). Eski Türk inanç siteminde bulunan temas büyüüsü ile koyunun doğurganlık ve çoğalma özelliklerinin kadına geçmesi beklenir.

Sempatik büyülerden olan temas ve taklit büyüünü Frazer şu şekilde açıklamaktadır. "İlki, benzerin kendi benzerim doğuracağı, ya da bir etkinin kendi nedenine benzediği ilkesidir; İkincisi, bir kez birbirine dokunmuş şeylerin fiziksel temas kesildikten sonra da uzaktan birbirini etkilemeye devam edeceği ilkesidir. İlk ilkeye Benzerlik Yasası, ikincisineyse Dokunma ya da Bulaşma Yasası denilebilir. Büyücü, bu ilkelerin ilkinden yani Benzerlik Yasası'ndan, istediği etkiyi yalnızca taklit etmekle yaratabileceğini, ikincisinden ise, maddi bir şeye ne yaparsa bunun o nesnenin bir zamanlar dokunduğu kişiyi, bu onun bedeninin bir parçası olsun ya da olmasın, aynı şekilde etkileyeceğini çıkarır." (2004, s. 33).

Bölgede koyun bereketin ve zenginliği sembolüdür. Koyunun bulunduğu eve fakirliğin gelmeyeceğine inanılır ve evlenecek kızların sandıklarına ilk olarak koyunyününden örme ürünler koyulur. Düğün günü gelinin önüne koç getirilirse erkek çocuk koyun getirilirse kız çocuk istendiği gösterilir. Özellikle koç katımı zamanında Kars'ta ve Çıldır'da giden koyun sürüsü ikiye bölünerek arasından geçilmez. Aksı durumda koyunların kısır kalacağına inanılır. Koyunların doğurma zamanlarında evden komşuya tuz ve ateş verilmesi uğursuzluk getirdiği gibi koyun sürüsünün önünden boş kova ile geçilmez, sütlerinin kesileceğine inanılır (Saltaş Korkmaz, 2015, s. 67).

Koyun kesildiği zaman koyunun kafasının derisini kaynanası hızlı bir şekilde çekerken et kalırsa kızı, tertemiz çıkarsa oğlu olacağına inanılır (Kara, 2023, s. 18).

1.4. Atla İlgili İnanışlar

Savaşçı bir toplum olan Türkler için at en değerli hayvanlardan biridir. Türkler için bir binek hayvanı olmaktan öte olan at kişi için en yakın arkadaştır.

"Türklerin hayatında atın yeri, hiçbir başka varlıkla ölçülemeyecek kadar büyük ve önemli olmuştur. At, bu dünyada yalnız onun silah arkadaşı olduğu için değil, öldükten sonra da öteki dünyada her bakımdan kendisinden yararlanacağına inandığı için ayrı ve eşsiz bir değer taşımaktadır. Bundan dolayı atın türü ile ilgili inançlarda, destanlarda, efsanelerde, deyimlerde ve atasözlerinde kısacası hayatın her döneminde karşımıza çıkmasını olağan karşılamak gerekmektedir. Türkler için tarihte en önemli hayvanların başında at gelmektedir" (Mollaibrahimoğlu, 2008, s. 6).

Rüyada at görmek güzel olayların yaşanacağına, kismete yorumlanırken bazen de at üstünde bulunan kişinin öleceğine yorumlanır (Ersoy, 2002, s. 4).

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde siyah atın uğursuzluk, beyaz atın bolluk ve bereket getirdiğine inanılırken Çıldır'da tek ayağı beyaz olan atın, iyiliğe ve şansa yorumlandığı görülür. Kedi ve köpek gibi hayvanlarda olduğu gibi ata da siyah renk uğursuz olarak yorumlanmıştır.

Bölgede al kızıyla ilgili inanış ve uygulamalarda at ile ilgili inanışlara sıkça rastlanmaktadır. Al kızlarının atları sevdiği gece binerek sabaha kadar atları sürdükleri, saçlarını ördükleri söylenir. Al kızı yakalamak için atların üzerine katran sürüldüğü bilgisi bulunmaktadır (Havuz, 2018, s. 169). Ayrıca lohusa kadını ve bebeği al basmasından korumak için yatağın etrafın atkılı çekilir, başucuna at nalı, at koşumunda kullanılan malzemeler koyulur ve bu şekilde al basmasından korunacaklarına inanılmaktadırlar. Al basması durumunda ise kadının yanına at getirilerek kişnetilir bu şekilde kadında bulunan al kızının ata geçeceğine inanılır (Çapan, 2022, s. 38).

At gibi at koşumunda kullanılan ve at ile bağı olan ürünlerde uğurlu olarak görülmektedir. At nalının nazara karşı kullanılması, at kılının veya koşum aletlerinin kötü ruhlara karşı kullanılması, at kafatasının yağmur duasında kullanılarak suya konulması, tarlalara bereket vermesi için tarlaya asılması gibi birçok inanış ve uygulama bulunmaktadır.

Kötü ruhlardan korunmak için kullanılan at ve malzemeleri genellikle nazara karşıda kullanılmaktadır. At nalı buna en güzel örneklerdendir. Dış kapıya at nalı asılır ya da çivilenirse o eve kötü ruhlar giremez. Ayrıca dağda yalnız kalan kişiler gece uyurken etraflarına at kılıyla çember çizerek uyursalar güvende olduklarına inanırlar. Hiçbir varlığın bu çember içine giremeyeceğine inanılır (Kara, 2023, s. 114).

Bölgede özellikle Artvin'de yağmur duasına çıkan hocalar yağmur yağması için at kafatasına dualar yazılarak akan nehre bırakılır.

Ardahan'ın Ölçek köyünde eskiden erken doğan bebekler, yeni doğum yapmış atın perdesine konularak yaşatılmaya çalışılırdı. Ardahan'da atlar doğum yaparken yavrunun içinden çıkarıldığı bu kalın perde zarar verilmeden alınır ve saklanırmış. Daha sonra erken doğan bebekler bunun içine konularak yaşatılmaya çalışılmış (Saltaş Korkmaz, 2024, s. 98).

Atların davranışlarına bakarak bazı inanış ve uygulamalar oluşturulmuştur. Bunlardan bazıları ahırda bulunan at acı acı kişnerse evden bir cenaze çıkacağına, at ayağı geri geri sürerse, sahibinin öleceğine inanılır (Çapan, 2022, s. 98).

İlkbaharda gebe kadın ata binerse, atın düşük yapacağına inanılır. Gebe kadın ata bakarsa bebeğin çirkin olacağına, bebeğin dudakları ve kulakları büyük olacağına inanılır (Korkmaz, 2015, s. 76)

2. Kötüyü Sembolize Eden Hayvanlar

2.1. Kediyle İlgili İnanışlar

Genel olarak kedinin nankör olduğuna inanılmaktadır. Evde yaşayan kedinin olumsuz bir durumda ev ilk terk eden canlı olduğuna inanılır (Öztürk, 2022, s. 206). İç Anadolu'da kedilerin davranışlarının meteoroloji hakkında bilgi verdiğine inanılır. Kediler ateş başında kuyruğuyla oynarsa o senenin kışı ağır ve zor geçer (Sinmez & Aslım, 2017, s. 212). Bingöl'de kedi mübarek hayvanlar arasında görülür çünkü peygamberi, yılandan koruduğuna inanılmaktadır. Ayrıca bölgede Hz. Ali'nin kedinin başını okşadığı için dört ayaküstüne düştüğü inanışı bulunmaktadır (Irmak, 2018, s. 56). Genel olarak dini inanç sisteminde kedinin ayrı bir önemi olduğu bunun için de "dokunulmazlığı" olduğu söylenebilir. Kedinin canına kıyan kişinin bu günahının

affedilmesi için yedi köprü veya yedi cami yaptırması gerektiğine dair inanç hemen hemen bütün coğrafyalarda bulunmaktadır. Kedinin dinde bu kadar önemli olma sebebi Hz. Muhammed'in kediye olan sevgisindendir. Hz. Muhammed'in kucağında uyuyan kediye kaldırmamak için elbisesini kestiği inancı bulunmaktadır (Siddiq, 2019, s. 110).

Köpekler gibi kedilerinde uğursuz olarak anıldığı durumlar bulunmaktadır. Bu inanışların başında kara kedi gelmektedir. Kara kedi görmek uğursuzluk getirir inancı birçok yerde bulunmaktadır. Kara kedi gören kişilerin saçlarını üç kez çekmesi durumunda uğursuzluğun ortadan kalkacağına inanılır. Buna benzer bir uygulama Ardahan'da da bulunmaktadır. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır (Öztürk, 2022, s. 204).

Eski Türk inançlarında ak şaman kara şaman bulunurdu. Ak şaman ak kurban keserken kara şaman yeraltı Tanrılarına kara kurban sunardı. Kara olan canlıların yeraltı Tanrılarına sunulması kara rengi ile olumsuz durumları birbirine bağladığı söylenebilir (Gömeç, 2016, s. 75). Şamanizm'de kötü ruhlardan Kamos'un kedi şeklinde tarif edildiği bilinmektedir. Genellikle kara renkte bulunan hayvanların uğursuz olduğu Anadolu'da kedinin görüldüğü günde önemlidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle çarşamba günü kedi görmek uğursuzluk olarak görülür, hatta ölümün habercisi sayılır (Siddiq, 2019, s. 110).

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde kedi ile ilgili inanışların çoğunluğunda kedi uğursuz sayılmaktadır. Olağanüstü varlıkların kedi kılığına girebildiklerine inanıldığı için genellikle kedilerden korkulur. Bölgede cin, cazı ve al kızı gibi varlıkların kişiye zarar vermek istedikleri zaman kedi kılığına girerek insanların yanına gittiklerine inanılır. Lohusa kadına ve bebeğe zarar vermek isteyen al kızı/ al karısı lohusanın olduğu odaya kedi kılığında girebilir. Genellikle al basan kadınlar al kızını kedi şeklinde tarif etmektedir. Ayrıca Kars'ta lohuseyi ve bebeği kedi baskınından korumak içinde odaya kedi alınmaz (Kara, 2023, s. 78). Bölgede var olan cazı inanışında cazıların kedi kılığına girebildikleri bu kılıktaki insanlara zarar verdikleri inancı bulunmaktadır. Hatta kedi kılığında bedenlerine aldıkları herhangi bir yaranın ya da darbenin normale döndüklerinde bedenlerinde aynen durduğu söylenmektedir. Al kızı ve cazılar gibi cinlerinde kedi kılığına girdiğine inanılır ve gece kedilere ses vermemek gerektiğine cin olabileceği inanılır (Havuz, 2018, s. 182).

Kedinin davranışlarına göre inanışları ele alırsak; Kedi elini yüzünü yalayarak temizlemeye başlarsa misafir geleceğine inanılır (Korkmaz R. , 2015, s. 65). Kedi havaya doğru zıplarsa sahibinin başına bela geleceğine, kedi yüzünü yıkarken arka tarafa doğru yıkarsa yağmur yağacağına, ön tarafa doğru yıkarsa kar yağacağına inanılır. Hasta birinin yanında kedi çok gezdiği zaman kişinin öleceğine, ölü üzerinden kedi atarsa ölünün hortlayacağına, bebeğin beşiğinde kedi yatarsa bebeğin uykucu olacağına inanılır (Düzen, 2021, s. 150).

Bölgede eskiden ölen kişiler evlerde bir gece bekletilir ve uzakta olan kişilerin gelmesi beklenirdi. Bu gibi durumlarda ölünün bulunduğu odaya kedi alınmaz, girmesine izin verilmez. Kedilerin ölü üzerinden atlaması kötüye yorumlanırken, ölünün kulaklarını, burnunu ve gözlerini yiyeceğine inanılır (Saltaş Korkmaz, 2024, s. 78)

Kedinin dokuz canlı olduğu inancı Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde de bulunmaktadır. Kedi öldüren kişinin dokuz camı, yedi çeşme yaptırması gerekir. Başka türlü günahın affedilmeyeceğine inanılır.

Bir kişinin önünden kara kedi geçerse gökyüzüne bakmaya çalışır, aksi haleden uğursuzluk getireceğine inanılır. Kara kedi görüldüğü zaman kulağın arkasından bir tutam saç çekilir. Kediye gören kişi arkasını döner ve yürümeye devam ederse

uğursuzluğun geçeceğine ya da açık camdan dışarı bakarsa uğursuzluğun geçeceğine inanılır (Kara, 2023, s. 75).

Bölgede köpekler ve kediler karşılaştırılırken kedi uğursuz köpek uğurlu olarak ele alınır. Köpeğin ev sahibi koruduğu ve onun iyiliğini düşündüğü inancına karşı kedinin nankör olduğu ve ev sahibinin kötülüğünü istediğine inanılır. Kediler genellikle ev sahibinin dokuz kızı olmasını istemiş “Sahibimin dokuz kızı olsun dokuzunun da gözü kör olsun, hepsinin yiyeceğini ben yiyeyim” dermiş. Uğursuz olarak görülen kedilerin ahiret günü sahibi sırat köprüsünden geçerken sahibinin önüne kustuğuna inanılır. Sahibinin kayarak sırat köprüsünden düşmesini istemiş.

2.2. Baykuşla İlgili İnanışlar

Eski Türklerde baykuş uyanıklığın simgesi şeklinde kabul edilir. Şamanların genellikle baykuş suretine girdikleri bilinmektedir ve şamanın ayın süresi boyunca yardımcı hayvanlarından biridir. Ayrıca şaman giysilerinde ve başlıklarında baykuş pençesi bulunmaktadır. Şaman külâhının kenarına iki, dokuz veya otuz tane ülberek denilen baykuş tüyü dikilir (Köse, 2019, s. 292).

Türk dünyasında baykuşun tüyü ve tırnağı bebekleri ve hamile kadınları nazardan korumak için kullanılmaktadır. Aynı durum kuzeydoğu Anadolu bölgesinde de bulunmaktadır. Ardahan’da ölümün haberci olduğu için uğursuz olarak kabul edilen baykuş aynı zamandan bebekleri nazardan korumak için nazarlık olarak kullanıldığı görülmüştür.

Baykuşun akşamları ortaya çıkması ve karanlıkla ilişkili olması onun uğursuz sayılmasına neden olmuştur. Baykuşun öttüğü ve durduğu yer ölümle bağlantılı görülmüş ve ölüm habercisi olarak görülmesini sağlamıştır (Siddiq A. B., 2019, s. 113). Anadolu’nun birçok yerinde baykuşun ötmesi özellikle evin yakınlarında ötmesi ölüm haberiyle birlikte ele alınmış ve kimin evine yakın ötüyorsa o evden birini öleceğine yorumlanmıştır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde de aynı şekilde baykuş görmek uğursuzluk sayılmış, ötmesi ölüm getireceğine yorumlanmıştır (Saltaş Korkmaz E, 2024, s. 98). Farklı olarak Güneydoğu Bölgesinde baykuş katıl olarak ele alınmış ve bu yüzden uğursuz sayılmıştır. “Baykuş bir zamanlar insandı, erkek kardeşi vardı ve adı Yakup’tu. Bu iki kardeşin üvey anneleri onları ormana, yenen bir ot toplamaları için yollamış. Kızın çantası ise yırtık olduğundan dolayı, ot toplayıp içine attıkça otlar düşüyormuş. Sonra kız çantasına bakınca çantanın boş olduğunu görmüş ve kız kardeşi bütün otları erkek kardeşinin yediğini sanmış. Bu yüzden onunla tartışırken kazayla erkek kardeşini öldürmüştü. Bu pişmanlıktan dolayı yaratıcıya “beni baykuş yap, hep Yakup diyeyim” diyerek dua etmiş. Daha sonra baykuş olmuş ve her zaman Yakup der. Bu yüzden baykuşun uğursuz olduğu düşünülüyor.” (Öztürk, 2022, s. 205).

Baykuş öterse birinin öleceğine inanılır (Çapan, 2022, s. 85).

Baykuş gören kişinin başına uğursuzluk geleceğine inanılır (Kara, 2023, s. 115).

Baykuşun gözlerini, tüyünü ve ayağı bulup eşiğe asarlar (Saltaş Korkmaz, 2024, s. 61).

Bölgede baykuşun yıkık yerlerde bulunması “Baykuş, viraneleri yurt tutar” şeklinde yorumlanmıştır. Bu inanca göre baykuş kimim evinin üstünde duru ve karga gibi öterse oranın yıkılıp virane olacağı düşünülür (İşçi, 2016, s. 39).

Baykuşla ilgili inanışlar genel olarak ölümle ilgilidir. Bölgede baykuş sözlü kültür ürünlerinden olan beddualar içinde de yer almıştır. Bu beddualar “Ocağında baykuşlar

ötsün, ocağına baykuşlar tünese” şeklinde ifade edilir. Bölgede ocak soy ile ilişkilendirildiği için soyun kurusun, ölüm haberin gelsin şeklinde düşünülerek söylenir.

2.3. Tavukla İlgili İnanışlar

Birçok hayvan gibi tavukla ilgili inanış ve uygulamalarda oldukça fazladır. Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan tavuk 12 hayvanlı Türk takviminde de bulunmaktadır. Tavuk ötmeyen bir hayvandır ve ötmeye çalışması uğursuzluk getirir inancı bulunmaktadır. Ayrıca rüyada tavuk görmek ölüm haberinin geleceğine yorumlanır (Öztürk, 2022, s. 208). Ardahan’da gece tavukların ötmesi kötü habere yorumlandığı gibi eve kötü ruhların girdiğine ve tavukların bunları gördüğüne, ölüm olayının gerçekleşeceğine yorumlanmaktadır. Tavukların ölüm habercisi olduğu inancı bulunmaktadır (Örnek, 1971, s. 17). Öten tavuğun kesilmesi gerektiği Alevi inancında da bulunmaktadır (Türkdoğan, 2019, s. 65-66).

Tavuklarla ilgili inanışların içinde tavukla büyü yapma inanışı da bulunmaktadır. Büyü yapmak genellikle kara renkte tavuk tercih edilmektedir (Öztürk, 2022, s. 206)

Çalışma sahamız Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde tavukla ilgili inanışlar içerisinde en farklı olanı Ardahan’da tespit edilen bir inanıştır. İnanışa göre sürekli ağlayan ama neyi olduğu anlaşılmayan bebeklere ortadan ikiye ayrılarak kesilen karatavuk kanlı şekilde sarılmaktadır. Bebeğe sarılı halde bekletilen tavuk daha sonra çocuktan ayrılarak toprağa gömülür.

Eski Türk inançlarından yeraltı tanrılarına kara renkte kurban veren şamanların yaptığı törenlere benzemektedir. Ardahan’da bu işlem yapılırken bebekte olan hastalık veya kötü ruhlar toprağa gömülmek amaçlanır. Bu inanışın temeli kötü ruhların yeraltında yaşıyor olması ve insanları rahatsız ettiklerinde kara kurban verilecek hastanın iyileştirilebileceği düşüncesi bulunur (Gömeç, 2016, s. 50).

Ardahan’da tavuk pisliğinin de halk hekimliği alanında kullanıldığı görülmüştür. Sancısı olan bebeğe tavuk pisliğinin beyazı anne sütüyle karıştırılarak yedirilirse sancısının duracağına inanılır. Ayrıca dolama olan parmağa tavuk pisliği sürülürse iyileşeceğine inanılır (Saltaş Korkmaz, 2024, s. 64).

Kars’ta bebeklerin beyaz tenli ve güzel olması için anne adayları genellikle tavuk eti tüketirler (Balkaya, 2016, s. 195).

Artvin’de bebeklerin uzun boylu olması istendiği zaman tavuk boynuna iğne geçirilerek beşiğine ya da yastığının altına konulmaktadır. Büyüsel bir işlem olan bu uygulama ile bebeğin uzun boylu olacağına inanılmaktadır (Kaya Karasüleymanoğlu, 1950, s. 79).

2.4. Horozla İlgili İnanışlar

Eski Türkçede “takıgu” şeklinde ifade edilen horoz ve tavuk, Orta Asya Türk kültüründe kutsal kabul edilen önemli kanatlı hayvanlardandır (Esin, 2001, s. 35). Eski mezarlarda bu hayvanlara ait figürlerin olduğu bilinmektedir. Tavuk ve horozun eski Türk inancında özellikle kötü ruhları kovan, koruyucu bir simge olarak algılandığını göstermektedir (Kalafat, 2016, s. 101-102).

Horozun, günümüzde Sünni ve Alevi Bektaşî gibi cemaatlerde kurban olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu sebeple birçok mevsimsel, geçiş ve bereket törenlerinde horoz ve tavuğun tercih edildiği görülmektedir. Örneğin; Alevi Tahtacılar topluluğunda en önemli kurban hayvanı horozdur (Büyükokutan Töret, 2017, s. 346).

Çalışma sahasında horozla ilgili inanışların az olduğu görülmektedir. Ancak tespit edilen inanışlar ele alındığında ötme zamanının uğursuzluk ile ilişkilendirilmesi kötüyü sembolize eden hayvanlar arasında olduğunu göstermektedir. Gece geç saate öten horozun ve tavuğun eve giren kötülükleri hissettiği ve çağırdığı inanışı bulunmaktadır.

Bütün hayvanlarda olduğu gibi horozunda yersiz zamanlarda ötmesi uğursuzluk sayılmış ve “vakitsiz öten horozun başı kesilir” denmiştir (Sinmez & Aslım, 2017, s. 214).

Anadolu’nun birçok yerinde geç saate öten horozun uğursuzluk getireceğine inanılır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde gece öten horoz ev sahibinin öleceğini bildirir inanışı bulunmaktadır. Artvin’in Murgul ilçesinde hamile kadın horoz eti yerse, bebeğin pürüzsüz bir cilde sahip olacağına inanılmaktadır (Kaya Karasüleymanoğlu, 1950, s. 34)

2.5. Ejderhayla İlgili İnanışlar

Artvin Murgul ilçesinde ejderhanın varlığına inanılır ve doğal afetlere neden oldukları düşünürler. Artvin’de geyiklerin yüz yılda bir ejderha doğurduğuna inanılır. Doğanın bu olayı kabul etmemesi üzerine sel felaketleri yaşandığı söylenmektedir. Sel baskınlarıyla birlikte ejderhaların ortaya çıktığı düşünülür (Çelikarslan, 2008, s. 247).

Eski Türk toplumlarında, yağmur yağarken oluşan şiddetli gök gürültüsünün gökyüzünde yaşayan bir varlıktan tarafından oluşturulduğu düşünülmektedir ve susturmak içinde göğe ok atıldığı bilinmektedir. Altay ve Sibiry halkları tarafından ise, gök gürültüsü bir tür hayvan ya da ejderha şeklinde bir varlık tarafından oluşturulan sesler şeklinde tanımlanmaktadır. Ardahan’da gökyüzünde bulunan bir ejderhanın varlığından bahsedilir. Be ejderhanın yeryüzünde insanlar tarafından yapılan günahları gördükçe sinirlenerek kükrediğini, kuyruğunu salladığı söylenir. Ejderhanın kükremesi gök gürültüsü olarak dünyadan duyulur. Kuyruğunu salladığında oluşan rüzgârın hortum, yere değen kuyruğundan çıkan ışığın yıldırım ve şimşek olduğuna inanılır.

Çalışmamızda Kars-Ardahan ve Artvin illerinde hayvanlarla ilgili birbirinden farklı inanış tespit edilmiştir. Bu hayvanların Türk mitolojisinde simgeledikleri anlamlar göz önüne alındığında bölgede hayvanlarla ilgili tespit edilen inanışların Eski Türk inanç ve uygulamalarından kaldığı, bazılarının ise İslamiyet’in kabulü ile İslami değerler yüklenerek önemlerinin devam ettiği görülmüştür. Bölgede hayvanlarla ilgili inanışlar ele alınırken; uğur ve uğursuzluk, halk meteorolojisi, nazar, bereket, haber verme, olağanüstü varlıklar, hayvanların cinsiyeti ve ölümle ilgili inanışlar olmak üzere farklı başlıklar altında şekillendiği görülmektedir. Çalışmada ise hayvanlar iyi sembolize eden hayvanlar ve kötüyü sembolize eden hayvanlar şeklinde kategorileştirilmiştir.

Eski Türklerde siyah rengin kötü ruhları beyaz rengin iyi ruhları temsil ettiği bu yüzden siyah renkte olan hayvanların kötü ruhlara beyaz hayvanlarında iyi ruhlara kurban edildiği, onlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Çalışma sahamızda siyah at uğursuzluk beyaz at uğur getirir inanışının temeli eski Türk inançlarından. Al karısının atları sevdiği geceleri ahırda bindiği ve saçlarını ördüğü inanışı ile al basması yaşayan kadının yanına getirilen beyaz dişi atın al kızı görünce kişnemesi, al kızının lohusadan çıkarak ata binmesi inanışı yine eski Türklerden kalan halk arasında hala inanılan inanışlardandır. Atın insanlara yardımcı olması için gökten indirildiği inancı ata kutsallık vermektedir. Atın insanları kötü ruhlardan koruduğu için ata ait, atın kullandığı araç gereçlerde insanlara fayda sağlamaktadır. At nalı nazara karşı eve, kapıya ambara asılmaktadır. Yaşarken kutsal olan hayvan öldükten sonra sihri gücünü kemiklerine iletir inancıyla bölgede at kafatası bolluk ve bereket getirmesi için ambara, samanlığa, ahıra ve yazın tarlaların ortasına koyulmaktadır. At kafatası bölgede özellikle yağmur duası esnasında kullanılmaktadır. Üzerine dualar yazılan kafatası akan suya bırakılır. Atın bir

parçası olan kılı gece dışarda kalan kişiler tarafından kullanılmaktadır. At kılıyla çiziden çemberin içine kötü ruhların giremeyeceği inancı da aynı kökendir. Atın doğum yaptıktan sonra yavrusunu sarıp sarmayan perde, zarar verilmeden alınırsa bu perde içine erken doğan bebekler koyulmaktadır. Bölgede eskiden doktora gitmeyen kadınlar ebeler tarafından doğurtulurdu. Erken doğumlarda bu atın perdesi ortaya çıkarılarak küvez işlemi görürdü. Atın kötülükleri kovması, nazara karşı koruması, halk hekimliği alanında bebeğe can vermesi, bereket ve yağmur için ata ait kemik ve araçların kullanılması dışında atın davranışlarına göre de halk inanışları bulunmaktadır. Atın acı acı kişnemesi sahibinin öleceği inancını barındırmaktadır. Atın gözünün perdesi olmadığı için kötü ruhları görebildiği inancı Azrail'i de gördüğünü sahibine zarar vereceğini anladığı için kişnediği düşünülmektedir. Kısacası eski Türk inançlarında ata verilen kutsiyet günümüzde Kars Ardahan ve Artvin illerinde hala geçerliliğini korumaktadır. At etrafında oluşan inanışlarda eski Türk inançlarının izleri fazlasıyla görülmektedir. At nalı ve kemiklerinin kullanılması sempatik büyülerdendir. Bölgede ejderhayla ilgili derlenen inanışlar Artvin ile Ardahan'da farklılık göstermektedir. Ardahan'da gökyüzünde yaşayan yedi başlı bir ejderhanın varlığından bahsedilir, bu ejderhanın zincirli olduğu ve insanlar dünyada onu kızdıracak davranışlar sergilediğinde zincirlerini kırmak için kuyruğunu salladığı bu kuyruğu ile hortum, fırtına gibi doğa olaylarına neden olduğu düşünülür. Gökyüzünde olduğu düşünülmesi eski Türk inançlarının izlerini göstermektedir. Denize kıyısı olması ve Karagöl gibi önemli bir göle sahip olması Artvin'de ejderha ile ilgili inanışların suyla ilgili olmasına sebep olmuştur. Bölgede genellikle sel baskını ile gelen ejderha anlatıları mevcuttur bu da denize kıyısı olan Artvin ili ve ilçelerindeki inanışların Kars ve Ardahan'a göre biraz farklı olduğunu göstermektedir. Artvin'de ejderhaların yüzyılda bir dünyaya geldiğini ve bir geyik tarafından doğurulduğu inancı da farklıdır.

Bölgede hayvancılığın geçim kaynağı olarak yapılması besi hayvanlarının değerini arttırmış ve onlara zarar verebilecek hayvanlardan korkulmuştur. Hayvancılıkla uğraşan halkın en büyük korkusu kurttur. Bölgede kurttan korkan halk, kurttan korunmanın yöntemlerini aramıştır. Kurtağızı bağlama inancı buradan gelmektedir. Bölge halkı kurttan korktuğu kadar kurda saygı duyarak onun gücünden yararlanmak istemiştir. Bebeklerin beşiğine kurtpençesi ya da dişinin asılması temas edilenin gücünden yararlanma inancına dayandırılabilir.

Eski Türk inanç sisteminde hayvanlara ait objeler nazarlık v muska olarak nazara ve kötü düşüncelere karşı kullanılmaktaydı. İslamiyet'in etkisi ile muska genel itibarıyla bir kâğıda yazılan duaların muşamba, deri ya da demirden üçgen şekli verilen nesnelere koyulduğu görülmüştür. Ancak çalışma sahamızda kurtpençesi ve kurt dişi günümüzde de olmak üzere çocukları nazardan korumak muska veya nazarlık olarak kullanılmaktadır.

Bölgede inanışlar bakımından en aktif diyebileceğimiz iyi sembolize eden hayvanlardan biri de koyundur. Koyun bölge için zenginliğin sembolüdür. Koyun hızlı çoğalabilen bir hayvan olduğu için kısır kadınların tedavilerinde koyun ve koyun ürünleri kullanılmaktadır. Özellikle kısır kadının tedavisinde koyunyünü, kuyruk yağı, koyun derisi derisi, dışkısı (kerme), peynirinin suyu (şırat) gibi birçok ürün kullanılmaktadır. Eski Türk inançlarında yer alan temas büyüleri burada karşımıza yine çıkmaktadır. Üremesi çok olan koyunun doğurganlık özelliğinden yararlanmak için koyuna ait ürünlerle kadının rahmi temas etmektedir.

Sonuç

Çalışmada ele alınan hayvanlarla ilgili inanışların genellikle eski Türk inanç sisteminin kalıntıları olduğu görülmektedir. Bölgenin dağlık ve engebeli olması kışların uzun ve çetin geçmesi bölgeyi dışarıya karşı kapalı bir toplum hâline getirmiştir. Bu nedenle de yerel halk eski inanç sistemini canlı tutmuş, günümüze kadar ulaştırmıştır. Bakıldığında özellikle at ve koyunun geçmişten günümüze insan hayatında aktif rol oynaması ve eski Türklerde kurban edilmeleri nedeniyle bölge inanç sisteminde oldukça yaygın bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Günümüzde meydana gelen teknolojik gelişmeler neticesinde atın kullanım alanı daralmış bu nedenle de ata verilen önem gittikçe azalmıştır. Atın kötü ruhlardan korunma, nazara karşı koruma, yağmur duası ve bereket için kullanımları bölgede yer almakla birlikte son yıllarda bu kullanımları azalmaya başlamıştır.

Hayvanlar üzerinden ele alınan inanışların çoğunda temas ve sempatik büyülerin bölgede aktif olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. At, kurt, koyun, köpek, baykuş ve tavuk gibi hayvanların kendileriyle veya onlara ait objelerle temas edildiğinde onlarda var olan bir takım gizli güçlerin kişilere geçeceğine inanılmaktadır. Bu eski Türklerde kutsal olanla temas edildiğinde isteklerin kabul edilişi inanışına dayanmaktadır.

Kutsal olana kurban verilen koyunun da doğurganlık özelliğinden faydalanmak için bölgede yapılan inanış ve uygulamaların temelinde koyun ve koyunun beden bütünlüğünden ayrılmış objelerle temas etme inanışı bulunmaktadır.

Köpeklerle ilgili inanışlar ele alındığında köpek pisliğinin muska şeklinde bebekleri kötü ruhlardan ve nazardan korumak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Şamanizm’de güçsüz şamanların kötü ruhlara karşı koruyucu ruhu köpektir. Koruyucu ruh olarak şamana yardım eden köpek Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde de bebekleri kötü ruhlar ve olumsuz durumlardan korumak için kullanılmaktadır.

Kurt ile ilgili inanışlar ele alındığında kurt kılının burun deliğinden geçirilmesi durumunda bebeğin yiğit olacağına olan inanış kutsal olan kurdun herhangi bir objesi ile temas ederek onun kutsallığından ve gücünden yararlanma inanışına dayanmaktadır.

Bölgede eski Türk inanç sisteminin kalıntılarını daha çok tavukla ilgili inanışlarda görmek mümkündür. Hastalanan bebeğe karatavuk sarılması ve bu tavuğun işlem sonrası toprağa gömülmesi tamamen kara şamanların kötü ruhlara verdikleri kara kurban ritüeline benzemektedir. İşlem sonrası toprağa gömülmesi bebekte olan kötü ruhun geldiği yere, yeraltına gönderilmesi için gerçekleştirilmektedir.

Bölgede kötüyü sembolize eden hayvanlardan kedi ele alındığında kedinin genellikle kötüyle ve kötü ruhlarla ilişkilendirildiği görülür. Al kızı, cazı, cadı, hortlak vb. kötü ruhların kedi kılığına girdiği inanışının temelini eski Türk inanç sistemindeki kötü ruhlardan olan Kamos’un kedi şeklinde tarif edilmesine dayandırılabilir. Kötü bir ruhun kedi kılığına girebilmesi düşüncesi günümüze kadar gelmiş ve kedilere karşı dikkat edilmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Lohusa kadın, bebek ve hastalar hatta ölümler bile kedilerden korunmaya çalışılmıştır.

Baykuş bilgeliğin ve ölümün habercisi olarak görülmüş ve kötüyü temsil eden hayvanlar içinde ele alınmıştır. Bölgede diğer hayvanlar gibi baykuşun tırnağından veya tüyünden faydalanmak için bebeğin beşiğine asma ritüeli bulunmaktadır. Türk mitik düşünce ve inancında Gök Tanrı gökyüzünü, iyiliği ve aydınlığı temsil etmektedir. Erlik ise geceyi, karanlığı ve kötülüğü temsil etmektedir. Gece görülen baykuşun kötülükle bağdaştırılması ve ölüm haberini vermesi onu olumsuz hayvan olarak göstermiştir. Erlik

ile bağı olan hayvanın bir parçası bebeğin beşiğine koyulursa bebeğe nazarın veya kötülüğün yaklaşmayacağı inancı da buradan gelmektedir.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde tespit edilen hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaların günümüzde hâlâ aktif olanları bulunduğu gibi unutulmaya yüz tutanları da bulunmaktadır. Bölgenin olumsuz hava şartları, engebeli ve dağlık yüzey şekilleri, bölge halkının hayvancılık yapması ve bunun için dağlık alanlarda yaşaması, bölge halkını kendi iç dünyasında yaşamaya itmiş, bölgenin kısmen izole kalmasını sağlamıştır. Bölgenin sözlü kültür ürünleri açısından zengin olması da yine coğrafyanın yöre halkına etkisiyledir. Yörede yaşam ağırlıklı olarak köylerde sürdürüldüğü için modern hayattan uzak yaşamını sürdüren halk gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Değişen coğrafya ve inanç sistemine rağmen halk, Eski Türk inançlarını bir hırka gibi çıkarıp kenara koymamış, İslamiyet'in kabulüyle inançlara eklenen birtakım değişikliklerle inanışlar devam ettirilip yaşatılmaktadır.

Kaynakça

- Altınkaynak, E. (2016). Meydancık beldesi Gürcülerinde geçiş dönemlerinde doğum. *Karadeniz*, 8(32), 48-52.
- Altınkaynak, E. (2016). Meydancık beldesi Gürcülerinde ölüm. *Karadeniz*, 8(31), 21-26.
- Araz, R. (1995). *Harputta eski Türk inançları ve halk hekimliği*. Ankara: AKM Yayınları.
- Arıcı, B. (2018). *Konya ili Selçuklu ilçesi halk inanışları*. [Yüksek Lisans Tezi]. Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Arık, D. & Eroğlu, A. (2017). *Halk inançları el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Balkaya, A. (2016). Kars'ta doğum adetleri. *Journal of World Turks*, 8(2), 193-197.
- Başak, V., & Esen, S. (2020). Uşak ili ve çevresindeki doğum ile ilgili inanış ve uygulamalar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırma Dergisi*, 7(10), 143- 164.
- Büyükokutan Töret, A. (2017). *Muğla Alevi Türkmen kültürü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Çapan, E. (2022). *Ardahan ili Göle ilçesi geçiş dönemleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- Çelikarslan, A. (2008). *Artvin ili Murgul ilçesi folkloru (metin-inceleme)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Düzen, B. N. (2021). *Artvin doğaüstü anlatılarda cadı/ cazi memorantları ve motifsel İncelemesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Ersoy, R. (2002). Türklerde ölüm ve ölümlle ilgili rit ve ritüeller. *Milli Folklor*, 7(54), 86-101.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gömeç, S. Y. (2016). *Şamanizm ve eski Türk dini*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Havuz, H. (2018). *Artvin ilçe merkez ve köylerinde derlenen memoratların söz varlığı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Artvin : Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Helimoğlu Yavuz, M. (2017). *Diyarbakır efsaneleri*. Kaynak Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

- Irmak, Y. (2018). Bingöl Halk inançları ve uygulamaları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 17, 191-222.
- İşçi, İ. (2016). *Kars ili ve çevresinde manevi halk inançlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Kabak, T. (2011). Derinkuyu yöresi halk inanışları. [Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi.
- Kalafat, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da eski Türk inanışlarının izleri*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Kara, Ö. (2023). *Kars Yöresi halk inanışları*. [Yüksek Lisans Tezi]. Iğdır: Iğdır Üniversitesi.
- Karakaş, R. (2020). *Güneydoğu Anadolu halk inanışları (Dicle bölümü)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaya Karasüleymanoğlu, Ş. (1950). *Artvin halk biliminde çizgiler*. Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Korkmaz, E. S. (2024). *Ardahan'da doğum, düğün ve ölüm aşamaları*. Ardahan: Ceren Kitabevi.
- Korkmaz, R. (2015). *Çıldır Folklor ve etnografyası*. Ankara: Karadiz Dergi Yayınları.
- Mollaibrahimoğlu, Ç. (2008). *Anadolu halk kültüründe hayvanlar etrafında oluşan inanç ve pratikleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Trabzon: Kardeniz Teknik Üniveristesi.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları. .
- Özen, R. & Yüksel, E. (2014). Kayseri folklorunda hayvanlar ile ilgili inanışlar üzerine bir değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 11(1), 23-28.
- Öztürk, D. C. (2022). Hayvanlarla ilgili inanışlar ve toplum etkileşimi: Anadolu örneği. *Kadim Akademi*, 6(2), 201-211.
- Siddiq, A. B. (2019). *Tarihöncesi toplumlarda insan-hayvan ilişkisi ve Orta Anadolu çanak çömleksiz neolitik dönem faunas*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Siddiq, A. B. & Şanlı, S. (2000). Animals and pastoral groups in the mountainous Ömerli district of southeast Anatolia. *Anthrozoös*, 33(2), 153-173.
- Sinmez, Ç. & Aslım, G. (2017). İç Anadolu bölgesindeki hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalar üzerine bir değerlendirme. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 81, 205-232.
- Şenesen, İ. (2015). *Adana halk inançlarında eski Türk inanışlarının izleri karşılaştırmalı inceleme*. [Doktora Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Türkdoğan, S. T. (2019). *Alevi inançlarında hayvan mitolojisi ve tabusu*. [Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Uyanık, Z. & Kala, A. (2013). Ardahan Yöresi (Damal) Alevilerinde "Hakk'a yürüme erkânı": Ölümle ilgili inanış ve uygulamalar. *Folklor, Edebiyat*, 19(76), 163-172.
- Yörükan, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan evvel Türk dini Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 20 (Mart/March 2025), s. 128-137
Geliş Tarihi-Received: 23.01.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 24.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.14882024

Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmalarının Kısa Tarihi

A Brief History of Turkey Turkish Dialect Studies

Mustafa ALAN*

Öz

Ağız çalışmaları; dilin ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz dizimi gibi yönlerini inceleyerek dil özelliklerini ortaya koyar ve söz varlığına dair zengin bilgiler sunar. Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları da zaman içinde bu zengin sahanın farkına varan araştırmacıların münferit çabaları ve üniversitelerin Türkoloji kürsülerinde oluşan bilinçle oldukça önemli bir gelişim süreci geçirmiştir. Bu çalışma, söz konusu gelişim sürecinin ana hatlarını ortaya koyarak araştırma sahasına önemli katkılar sağlayan Türkologlar ile onların önemini kaybetmeyen eserlerine dikkat çekerek bu alanda yapılacak çalışmalar için yol gösterici olmayı amaçlamaktadır.

Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarının başlangıç tarihi 16. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. İki dönem halinde incelenen çalışmaların birinci dönemini Osmanlı Türkçesi dönemindeki çalışmalarda görülen ağız araştırması nitelikli veriler ile yabancı araştırmacıların doğrudan diyalektoloji üzerine kaleme aldıkları eserler; ikinci dönemi ise 1930'lardan itibaren ağız çalışmaları başlatan Türk Dil Kurumunun derleme faaliyetleri ve 40'lı yıllarda yerli Türkologlar tarafından ortaya konulmaya başlanan ve zaman içinde hem nitelik hem de nicelik bakımından geliştikleri görülen ağız araştırması çalışmaları oluşturmaktadır..

Anahtar Kelimeler: Türkoloji, ağız araştırmaları, Türkiye Türkçesi ağızları, literatür değerlendirmesi.

Abstract

Dialect studies; It reveals language features and provides rich information about vocabulary by examining aspects of the language such as phonology, morphology and syntax. Türkiye's Turkish dialect research has also undergone a significant development process over time, thanks to the individual efforts of researchers who became aware of this rich field and the awareness created in the Turkology departments of universities. This study aims to be a guide for studies to be carried out in this field by revealing the outlines of the development process in question and drawing attention to Turkologists who have made significant contributions to the field of research and their works that have not lost their importance.

The history of Türkiye Turkish dialect studies can be traced back to the 16th century. The first period of the studies examined in two periods consists of dialect research quality data seen in studies on Ottoman Turkish and works written directly on dialectology by foreign researchers; the second period consists of the compilation activities of the Turkish Language Association, which started dialect studies starting from the 1930s, and the dialect research studies that started to be put forward by local Turkologists in the 40s and seem to have improved both in quality and quantity over time.

Keywords: Turkology, dialect studies, dialects of Asia Minor, Anatolian dialects.

* Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, e-posta: mustafaalan@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6902-7904.

Giriş

Dil coğrafyası çalışmaları bağlamında “ağız” terimi, aynı kökenden gelen bir standart dile bağlı olan ve doğal olarak gelişen yerel konuşma biçimlerini ifade eder. Bu konuşma biçimleri, genellikle aile ve arkadaş çevresinde, iş yerlerinde ve okuryazarlığı düşük, uzun süre bölgesinden ayrılmamış kişiler tarafından kullanılır. Ağızlar, dilin diğer türleriyle karşılaşma oranına bağlı olarak değişiklik gösterebilir ve resmi ortamlarda kullanılmaktan kaçınılır. Yazılı bir geleneği olmayan, iletişim alanı sınırlı olan ağızlar, bağlı oldukları standart dilden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunabileceği ölçüde ayrılabilirler ve prestijleri standart dile göre daha düşüktür (Demir, 2002, s. 104). Bu çalışmada ağızların standart dilden ayrılan yönlerini ve bu ayrılıklar içinde sahip oldukları dilsel zenginliği ortaya koyabilmek adına yapılmış olan araştırmalar Türkiye Türkçesi ağızları özelinde ana hatlarıyla ortaya konulmuş ve bu sayede ağız araştırmaları sahasına dahil olacak yeni çalışmacıların istifade edebileceği bir ağız araştırmaları tarihçesi oluşturulması hedeflenmiştir. Bu çerçevede betimsel bir çalışma motifi belirlenmiştir. Çalışma 1545-1990 tarihleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada “Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının başlangıç tarihi nedir?”, “Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılmış olan çalışmaların gelişiminde yabancı araştırmacıların rolü nedir?”, “Türkiye’de ağız araştırmalarının bilimsel kimlik kazanma süreci ne zaman başlamış ve nasıl şekillenmiştir?” ve “Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının temel örnekleri olarak gösterilebilecek çalışmaların ortak özellikleri nelerdir?” sorularına yanıt aranmaktadır.

Dilbilimsel bir terim olarak ağız, “Bir dil bölgesinde görülen konuşma biçimleri, telaffuz türleri ve bazı durumlarda toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri” şeklinde tanımlanmaktadır (Vardar, 1998). Batı dillerindeki karşılıklarından hareketle ağız terimini bölgesel dil (local language) olarak da ifade etmek mümkündür. Öte yandan ağız terimini ve ağız çalışmalarını ifade eden bir diğer terim ise “diyalekt” kelimesidir. Eski yunanca “dialektos” adına dayanan terim, birbiriyle konuşma, tartışma anlamında “dialegesthai” fiilinden türemiştir. Fiilin yapısı ise “arasında” anlamı katan “dia-” ön eki ve konuşmak anlamına gelen “legein” fiilinin birleşiminden oluşmaktadır.¹

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan araştırmaların tarihi oldukça yenidir. Türkoloji’nin bir bilim dalı olarak ele alınmasıyla gelişim gösteren araştırmaların bilimsel nitelikli örnekleri 1860’lı yıllara kadar uzanmaktadır. Başlangıçta mütevazı derlemelerle başlayan ve zamanla araştırma yönü daha ağır basan bu çalışmaları Zeynep Korkmaz, nitelikleri bakımından iki ana döneme ayırmıştır: 1940 yılına kadar olan “birinci dönem çalışmaları” ve 1940’tan günümüze kadar süren “ikinci dönem çalışmaları”. Korkmaz, birinci dönemin “yabancı araştırmacılar dönemi”, ikinci dönemin ise “yerli araştırmacılar dönemi” olarak adlandırılmasının da mümkün olduğunu ifade etmiştir (1995, s. 232).

Zeynep Korkmaz’ın tasnifinden hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarına dair araştırmalar 1940’tan önce ortaya konan eserler ve 1940 itibarıyla yapılan çalışmalar olmak üzere taranmıştır. Araştırmacı tarafından “yabancı Türkologlar dönemi” olarak adlandırılan ve 1867-1939 yılları arasıyla sınırlandırılan dönemin hem daha öncesinde hem de içinde yerli yazarlar tarafından bugünkü manada bilimsel olmasa da ağızlara kaynaklık edecek malzemeler içeren çalışmaların yapılmış olması nedeniyle süreç için “birinci dönem çalışmaları” ve “ikinci dönem çalışmaları” başlıkları tercih edilmiştir. Birinci dönem çalışmalara 1545-1940, ikinci dönem çalışmalara ise 1940-1990 yılları arası şeklinde zaman sınırı konulmuştur. Ancak iki dönemi keskin hatlarla birbirinden ayırmak mümkün olmadığı için ikinci dönem çalışmalarına 1930’lar itibarıyla değinilmiştir.

¹ <https://www.etymonline.com/> [Erişim Tarihi: 20.01.2025].

1. Birinci Dönem Çalışmaları

Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının başlangıç noktasına doğrudan bilimsel bir çalışma olmasa da içerdiği malzeme nedeniyle ağız derlemesi olarak anılabilmesi mümkün olan Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin Ahterî'ye ait 1545 tarihli *Ahter-i Kebir* adlı Arapça-Türkçe sözlüğü koymak mümkündür. Eser telif edildiği bölgenin yani Afyonkarahisar ve Kütahya (İç Ege) şehirlerinin ağız özelliklerini içermektedir (Güneş, 2014, s. 35). Yabancı araştırmacılardan çok daha önceki bir tarihte Türkiye Türkçesi ağızlarına dair bir veriyi yazıya geçirebilmiş olması eseri oldukça dikkate değer kılmaktadır.

1545'ten 18. asrın sonuna kadar geçen zamanda ortaya konan Türkçe eserler içinde ağızlara temas içeren başka eserlerin varlığına dair henüz bir çalışma yoktur. *Ahter-i Kebir*'den sonra ağızlara temas ettiği görülen ilk eser yaklaşık 250 yıl sonrasında tarihli olan Mütercim Asım Efendi'ye ait 1797 tarihli *Burhan-ı Katı Tercümesi*'dir. Bir sözlük tercümesi olan eserde Farsça kelimelerin Türkçe karşılığı verilirken ağızların söz varlığından faydalanılmış ve bu tip kelimeler "taşra Türkçesi" veya "avamî Türkî" şeklinde adlandırılmıştır (Gökyay, 1992, 434). Mütercim Asım Efendi aynı tekniği 19. asır başında yazdığı 1805 tarihli *Kâmûs Tercümesi*'nde de kullanmış, yazı dilinde karşılığı olmayan Arapça sözcüklere "taşra Türkisinde ..." veya "bizim diyarda tabir olunur." biçiminde ifadelerle Antep yöresi ağızlarından karşılıklar vermiştir (Aksoy, 1962, s. 32). Mütercim Asım'ın birini Farsçadan diğeri Arapçadan yaptığı bu iki tercüme; standart dilin yetersiz kaldığı yerlerde ağızlara başvuran tekniğiyle ağızların söz varlığına dair zenginliği ortaya koymaktadır.

Korkmaz'ın (1995) bilimsel nitelikli ağız araştırmalarının başlangıcı kabul ettiği 1867 yılından daha önce yazılmış olma ihtimali de bulunduğu için burada bahsetmenin doğru olduğunu düşündüğümüz son Türkçe eser ise 1856-1877 tarihleri arasında Erzurum'a dışarıdan gelen bir aydın tarafından yazıldığı düşünülen ve doğrudan bir bölgenin ağız yansımaları üzerine kurulu olan *Lehçe-i Erzurum* adlı manzum sözlüktür (Kırzioğlu, 1963, s. 195). Erzurum Vilayeti ağzından alınmış 300'den fazla kelimenin yer aldığı sözlüğü Türkiye Türkçesinin ilk ağız sözlüğü kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Çalışmaların bilimsel kimlik kazandığı yabancı araştırmacılar döneminin başlangıç noktası 1867 yılında Rus Konsolos A. Maksimov'un yazdığı *Oput ızslédovaniya Turskich dialektov v chudavendgarë i Karamanii* (Hüdavendigar [Bursa] Vilayeti ve Karaman'daki Türk Diyalektleri Araştırmaları) adlı eserdir (Polatcan, 2018, s. 14). Türkçeyi ağızlar üzerinden elde edilen konuşma dili malzemesi ile Ruslara öğretmeyi hedeflemiş olan eser hem yabancılara Türkçe öğretimi araştırmaları için hem de Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları tarihi için önemlidir.

Maksimov'un ardından Macar Türkolog József Thúry'nin Budapeşte'de yayımladığı *A Kasztamuni-i Török Nyelvuárás* (Kastamonu Türk Ağzı) adlı eser dikkat çekmektedir (Thúry, 1885). Kastamonu ağzı üzerine dil incelemesi içeren çalışma Abdulhalim Galip Paşa'nın *Mutâhebât-ı Türkiyye* adlı eserinde yer alan Kastamonu ağzıyla yazılmış şiirlere dayanmaktadır.² Dönemi için önemli görünse de saha araştırmasına sahip olmaması bu çalışmanın niteliğini zayıf kılmaktadır.

Bu dönemde yapılan ağız çalışmalarına derleme faaliyetleri ve söz varlığı incelemeleri ile katkı sağlayan bir diğer Macar Türkolog ise 1890 yılında yayımlanan *Kisázsiai Török Nyelv* (Küçük Asya Türk Dili) ve *Brussa Vidéki Szólások* (Bursa Kırsalı

² <https://www.kastamonugazetesi.com.tr/macar-turkluk-bilimci-jozsef-thury-ninkastamonu-agzi-inceleme-1885/> (Erişim Tarihi: 15.02.2025)

Ağızları) başlıklı çalışmalarıyla Ignác Kúnos olmuştur (Coşar, 2023, s. 196). Araştırmacı yapmış olduğu bölgesel çalışmaların yanında 1896 tarihli *Kisazsiai Török Dialektusairai* (Küçük Asya Türk Lehçeleri) adlı eseri içinde bir ağız tasnifi de ortaya koymuştur. Bu tasnif bilimsel görülmeyp muhayyel olarak değerlendirilirse de (Karahana, 1996, s. 10) ilk olması nedeniyle araştırma sahası için kıymet arz etmektedir.

1900 yılına gelindiğinde Türk diyalektleri üzerine kaleme aldığı çalışmayla Alman şarkiyatçı Martin Hartmann'ı, Aydın ilinin ağız özelliklerini inceleyen makalesiyle Alman Türkolog Karl Foy'u ve 1907 yılında Rumeli ağızları üzerine yaptığı yayınla ağız çalışmalarına katkı sağlamayı sürdüren Ignác Kúnos'u yirminci asrın öncüleri olarak nitelendirmek mümkündür (Ata, 2012, s. 40).

1920'lerin sonunda sahada varlık gösteren en önemli isim ise Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowaleski olmuştur. Anadolu coğrafyasında ağız çalışması yapabilmek için 1923 ve 1927 yıllarında iki kapsamlı seyahat gerçekleştiren Kowaleski, bizzat derlediği metinlere dair incelemelerini 1931 yılında *Osmanisch-Türkische Dialekte* (Osmanlı-Türkçe Lehçeleri) adıyla İslam Ansiklopedisi'nde yayımlamıştır. Çalışmanın doğrudan konuşma sahasından edinilen malzemeyi bilimsel olarak incelemiş olması Kowaleski'ye Türkiye Türkçesi diyalektolojisinin başlatıcısı sıfatının yüklenmesini sağlamıştır (Stachowski, 2024).

1930'lardan 1940'ların başına kadar geçen zaman diliminde en dikkat çeken araştırmacı Finli Türkolog Martti Räsänen'dir. Räsänen, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan sistematik ve ciddi derleme çalışmalarının başlangıç noktasıdır. Räsänen'in *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien* (Orta Anadolu'dan Türkçe Örnekleri) adıyla 4 cilt halinde yayımladığı eser (Räsänen, 1933; 1935; 1936; 1942); Sivas, Konya, Yozgat, Ankara, Kayseri, Kırşehir, Çankırı, Afyon illerinden derlenmiş önemli metinler içermekte olup art zamanlı ağız çalışmaları için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Räsänen ile nihayetlendirmenin doğru olacağını düşündüğümüz birinci dönem çalışmaları içinde, yazıldığı dönemdeki gelişmelere kıyasla Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarına katkı bakımından yeterli niteliğe sahip olmadıklarını düşünerek kronolojiye dahil etmediğimiz çalışmaları ise şöyle sıralayabiliriz:

Necip Asım Yazıksız; Budapeşte'de yayımlanan *Keleti Szemle* adlı şarkiyat araştırmaları dergisinde 1902-1904 yılları arasında Balhasanoğlu ve Balkanoğlu imzalarıyla Türkiye Türkçesi ağızlarını konu edinen *Dialecte turc de Kilis* (Kilis Ağzı), *Dialecte de Behesni* (Besni Ağzı) ve *Dialecte turc d'Erzurum* (Erzurum Ağzı) adlı üç makale yayımlamıştır (Böler, 2009, s. 199).

Halit Ziya'nın 1905'te yazdığı *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* adlı eser ve Hüseyin Cahit'in 1908'de yayımladığı *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı çalışma Türkiye Türkçesi ağızlarına nispeten de olsa değinmişlerdir (Karahana, 2011, s. 35-40).

Jean Deny, 1921'de yazılan *Türk Dili Gramerinin Kuralları* (Osmanlı Dialeği) adlı kitabında kendisinden önce yapılmış ağız araştırmalarının örnek ve incelemelerinden istifade etmiştir (Deny, 1995, s. 15).

Bu döneme dahil edilmesi mümkün olan yerli ve yabancı araştırmacıların doğrudan ya da dolaylı olarak ağızlara değindikleri eserlerin listesi ile Ömer Asım Aksoy, Hamit Zübeyir Koşay gibi Cumhuriyet döneminin ilk ağız çalışmacıları sayılabilecek isimlerin çalışmalarına dair künyeleri Sadettin Buluç tarafından hazırlanmış olan *Anadolu Ağızları Bibliyografyası* adlı çalışmada toplu olarak görebilmek de mümkündür (Buluç, 1942, s. 327-333).

2. İkinci Dönem Çalışmaları

1930'lara kadar yabancı araştırmacılar kayda değer bilimsel çalışmalar üretmişse de yerli araştırmacıların çalışmaları bilimsel tekamüle erişememiştir. Bu yetersiz gidişin yönü Atatürk eliyle değiştirilmiştir. 1932-1934 yılları arasında, Atatürk'ün önderliğinde çıkartılan bir hükümet kararnamesiyle bütün resmi örgütler görevlendirilip halk ağzından sözler derlenmiştir. 150.000 fiş içinde Türk Dil Kurumuna gönderilen bu sözler 1957 yılına kadar süren çalışmalarla altı cilt halinde yayımlanmıştır (Aksoy, 1958, s. 315-316). 1952-1959 yılları arasında ikinci bir derleme hareketi gerçekleştirilmiş ve süreç sonunda toplanan verilerin birinci periyottakilerle beraber düzenlenmesi sonucunda 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü* ortaya çıkmıştır (Ata, 2000, s. 68). Atatürk'ün yaktığı ateş sayesinde yaklaşık 30 yıla yayılan topyekûn bir saha araştırmasının neticesi olarak ortaya çıkan bu eser, hâlen Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının vazgeçilmez bir başvuru kaynağıdır.

1930'lar halk ağzından derleme çalışmalarıyla ağız araştırmalarına yoğun katkı sağlanan bir dönem olarak görünmektedir. 1940'larda ise ağız araştırmalarına katkı yoğunluğuyla anılması gereken en önemli araştırmacı Ahmet Caferoğlu'dur. Caferoğlu Anadolu'daki vilayetlerin pek çoğuna seyahat ederek ulaştığı illerde halk ağzından derleme çalışmaları gerçekleştirmiştir. Caferoğlu'nun bu seyahatlerinden ortaya çıkan veriler dokuz ciltte yayımlanmıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarının genel görünümünü incelemeye imkân tanıyan ilk metinler bunlardır (Akar, 2006, s. 42).

Caferoğlu'nun dönemin imkânları dâhilinde gerçekleştirdiği çalışmalar; ses kaydı olmaksızın doğrudan duyulanın yazılması biçimindeki derleme yöntemi, alt ağız bölgelerine dair metinlere erişememiş olması, metinlerin pek çoğunun şiir biçiminde olması, tek bir çeviri yazı alfabesine sahip olmaması ve kaynak kişiler arasında erkeklerin ağırlıkta olması gibi yöntem eksiklikleri taşımaktadır. Ancak bu yöntem eksiklikleri oluşturulan ağız araştırması külliyatının önemli başvuru kaynaklarından biri olmasına engel teşkil etmemiş, yayımlandığı tarihlerden günümüze dek Türkiye Türkçesi ağızlarına dair çalışmalarda daima başvuru kaynaklarından biri olarak varlık göstermeye devam etmiştir.

Caferoğlu'nun Türkiye Türkçesi ağızlarının geneli için halk ağzından derleme gerçekleştirdiği dönemde tek bir ağız bölgesine yoğunlaşarak araştırmalar gerçekleştiren Ömer Asım Aksoy da bireysel çalışmalarıyla anılması gereken bir isim olarak görülmektedir. Aksoy, 1941'de yayımlanan *Gaziantep Ağzında Atasözleri* ve 1945-1946 yılları arasında yayımlanan 4 ciltlik *Gaziantep Ağzı* adlı çalışmasıyla bölge ağzı için yoğun bir mesai harcamıştır. (Özerdin & Berge, 1995, s. 63-70). Aksoy'un bir bölgeye yoğunlaşmış olan faaliyetlerinin monografik niteliği ve özellikle kalıp sözlere odaklanmış olan mahsulü, bu çalışmaları emsallerinden ayıran nitelikler olarak görünmektedir.

40'lı yıllarda ağız çalışmalarına katkı sağlayan bir diğer isim ise Kemal Edip Kürkçüoğlu'dur. Kürkçüoğlu 1945 yılında metinler, gramer ve lügatçe içeren *Urfa Ağzı* adlı çalışmayı ortaya koymuştur (Kürkçüoğlu, 1991). Bu çalışma bilimsel zemine oturmamış olsa da başlangıç nitelikli bir ağız incelemesi olması ve bölge ağzına dair birtakım veriyi yerli ağız araştırmalarının zayıf olduğu bir dönemde ortaya koyması açısından önemlidir.

Türkiye Türkçesi ağız çalışmaları tarihi için 1950'ler bir dönüm noktasıdır, çünkü Türkiye'de akademik nitelikleri tam anlamıyla barındıran ilk çalışma bu dönemde ortaya konulmuştur. Çalışmanın sahibi 1956 tarihli *Güney-Batı Anadolu Ağızları: Ses Bilgisi (Phonétique)* (Korkmaz, 1994a) adlı eseriyle Zeynep Korkmaz'dır. Korkmaz'ın Türkiye Türkçesi ağızlarına dair ilk doktora tezi olma sıfatını da taşıyan bu çalışması; kaynak kişi seçimindeki dağılım dengesi, çeviri yazı işaretlerindeki tutarlılık, fonetik incelemelerde

kullandığı karşılaştırmalı yöntem gibi niteliklerle araştırma sahasına model olacak yenilikler getirmiştir.

Doktora teziyle sahaya bilimsel disiplin kimliği kazandıran Korkmaz; 1963 yılında doçentlik çalışması olan *Nevşehir ve Yöresi Ağızları* (Korkmaz, 1994b) adlı eserini kaleme alarak ağız araştırmalarının gelişimine ivme kazandırmıştır. Bu çalışma bir öncekine kıyasla daha monografik olması açısından ağız çalışmalarının gelişimi için oldukça önemli bir yere sahiptir (Akar, 2006, s. 43). Araştırma sahasında Ahmet Caferoğlu'ndan sonraki en büyük ilerlemeyi kat etmiş olan Zeynep Korkmaz'ın transkripsiyon tercihindeki ince işçilik ve gramer incelemelerinde gösterdiği bilimsel titizlik, eserinin ağız araştırmaları için bir rehber olmasını sağlamıştır. Örneğin; Ahmet B. Ercilasun'un daha sonraki dönemlerde model alınan çalışmalardan biri olarak öne çıkacak olan 1971 tarihli *Kars İli Ağızları* (Ercilasun, 2002) adlı doktora tezi Zeynep Korkmaz'ın oluşturduğu model ışığında hazırlanmıştır.

Korkmaz'ın 60'lı yılların başında ortaya koyduğu çalışmadan sonra derleme faaliyetleri çerçevesinde yerli araştırmacılara ait pek çok yayın bulunsa da (bk. Erimer, 1970, s. 211-236) 70'li yıllara kadar birkaç önemli eser dışında bilimsel manada yapılmış ağız çalışması bulmak mümkün değildir.

70'li yıllara kadar devam eden durgunluk dönemi Anadolu'da açılmaya başlanan üniversiteler ile son bulmuş ve çalışmalar yeniden hız kazanmıştır. Ağız çalışmalarına hız kazandıran üniversitelerin içinde sağladığı katkıyla anılmaya değer en önemli üniversite Erzurum Atatürk Üniversitesi'dir. Bu üniversitede ders veren Kaya Bilgegil, Selahattin Olcay, Mehmet Kaplan gibi nitelikli Türkologların ağız araştırmalarına gösterdikleri hassasiyet üniversite bünyesinde önemli ağız çalışmalarının üretilmesini sağlamış (Akar, 2006, s. 43), sadece lisans bitirme tezi olarak 1970-80 yılları arasında yüze yakın çalışma üretilmiştir (bk. Köktekin, 2018, s. 284-290).

Erzurum'da üretilen ağız araştırmaları içinde anılması gereken özel eserlerden biri 1970 tarihli *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*'dir (Olcay vd. 1998). Kars ilinin Arpaçay ilçesinde bir baraj yapımı nedeniyle dağılacak olan köylerin ağız özelliklerini kayıt altına almak için yapılmış olan bu derleme, dönem içinde ağızların ne denli önemsendiğini ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

Erzurum'da üretilen lisansüstü çalışmaların niteliğini ise 1972 yılında Turgut Günay tarafından hazırlanan *Rize ili Ağızları* adlı doktora tezi ile örneklemek mümkündür (Günay, 1978).

Erzurum'da üretilen çalışmaların, nitelikleriyle en öne çıkanı ise Efrasiyap Gemalmaz'ın 1973 yılında hazırladığı *Erzurum İli Ağızları* adlı doktora tezidir (Gemalmaz, 1995). Bu çalışma, özellikle gramatikal malzemeyi derlemeye odaklı soruşturma teknikleri ve daha sonraki dönemlerde hazırlanan pek çok ağız çalışmasında dahi rastlanmayan gramatikal dizini ile sahaya örnek teşkil eden nadir çalışmalarından biri olarak değer kazanmıştır.

80'li yıllara gelindiğinde Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına önemli katkılar sağlayan Türkologlar'ın başında ise Tuncer Gülensoy gelmektedir. Gülensoy'un *Kütahya ve Yöresi Ağızları* adlı çalışması, 45 saatlik ses kaydının titiz çözümüyle oluşturulmuş metinleri ve yer yer karşılaştırmalı yöntemin kullanıldığı inceleme bölümüyle 80'ler itibarıyla örnek gösterilen çalışmalar arasında yer almıştır (Gülensoy, 1988). Çalışmada kullanılan çeviri yazı sistemi, ses ve şekil bilgisi incelemelerindeki bilimsel hassasiyet gibi öne çıkan nitelikler, eseri ağız araştırmaları içindeki pek çok emsalinden ayırmaktadır. Gülensoy'un 80'li yıllarda yayımlanan bu kitabının yanında yapmış olduğu saha derlemeleri ve yönetmiş olduğu *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları* (Buran, 1997) gibi

önemli lisansüstü tezler de ağız araştırmalarına büyük katkılar sağlamıştır (bk. Buran & Yıldırım, 2018).

90'lı yıllardan sonra ağız çalışmaları gerek lisansüstü çalışmalar kapsamında gerekse ağız araştırmalarına yoğunlaşan akademisyenler tarafından yoğun olarak çalışılmış ve yayımlanan eserler ile Türkiye Türkçesi ağızları adına büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Çalışmamızın sınırları nedeniyle bu tarihten sonra yapılan eserler burada ele alınamayacak nicelikte olup ayrıca çalışma konusudur. Ancak bunların bir bölümünü *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası* adlı kitap çalışmasında (Gülensoy & Alkaya, 2003) ve *Ağız Bilimi Çalışmalarının Türkçe Öğretimi Açısından Önemi* (Alyılmaz & Alyılmaz, 2018, s. 7-38), *Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler* (Bulut, 2013, s. 1129-1149), *Türkiye'deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme* (Güler, 2012, s. 1835-1861) gibi makale bazlı çalışmalarla toplu olarak görebilmek mümkündür.

Sonuç

1867'de başladığı kabul edilen Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının tarihini, içerdiği derleme nitelikli ağız malzemesinden hareketle 1545 tarihli *Ahter-i Kebir*'le başlatmanın mümkün olduğu tespit edilmiştir.

Mütercim Asım'ın birini Farsçadan diğerini Arapçadan yaptığı *Burhan-ı Katı* ve *Kâmûs Tercümesi* adlı iki tercümede, standart dilin yetersiz kaldığı yerleri ağızlardan aldığı sözcüklerle tamamlayıp bunları "taşra Türkîsi" diye belirtmiş olması; sahayla ilgili bilinçli araştırmaların başlatıcısı kabul edilen yabancı araştırmacılardan önce de Türkiye coğrafyasında ağızların zengin söz varlığına dair bir şuurun var olduğunu ortaya koymuştur.

Rus Konsolos A. Maksimov'un 1867 yılında, yabancılara Türkçe öğretme gayesiyle hazırladığı çalışmayla bilimsel kimlik kazandığı ifade edilen Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına dair eser veren yabancı araştırmacıların çalışmaları incelenmiş ve sahanın kurucusu kabul edilebilecek asıl ismin, bizzat gerçekleştirmiş olduğu kapsamlı derleme faaliyetleri ve inceleme yayınları ile Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowaleski olduğu sonucuna varılmıştır.

Kowaleski'nin faaliyetleri ve onun akabinde ciddi ve sistematik derleme çalışmaları gerçekleştirmiş olan Finli Türkolog Martti Räsänen'in dört ciltlik çalışması; Türkiye'de sahaya dair yeterli bilincinin oluşmadığı bir dönemde, yabancı araştırmacıların Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları adına dikkate değer bir ilerleme kaydettiklerini göstermiştir.

Türkiye'deki ağız araştırmalarının bilimsel kimlik kazanma sürecinin, 1932 yılında Atatürk'ün önderliğinde çıkartılan ve halk ağzından sözler derlenmesi için resmî örgütleri görevlendiren bir hükümet kararnamesiyle başladığı görülmüş, derleme faaliyetleriyle oluşturulan zeminin yapılan münferit çalışmalarla giderek gelişen bir araştırma sahasına dönüştüğü tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının temel örnekleri olarak gösterilebilecek çalışmaların üniversiteler bünyesinde üretilmiş olduğu, Anadolu'da açılan üniversitelerin çalışmalara ciddi bir hız kazandırdığı ve bu üniversiteler içinde özellikle Atatürk Üniversitesi'nin bünyesinde üretilen çalışmalarla sahanın gelişiminde kritik bir rol üstlendiği görülmüştür.

Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının model gösterilen çalışmaları olarak Zeynep Korkmaz'ın *Güney-Batı Anadolu Ağızları: Ses Bilgisi (Phonetique)* ile *Nevşehir ve Yöresi*

Ağızları, Efrasiyap Gemalmaz'ın *Erzurum İli Ağızları* ve Gülensoy'un *Kütahya ve Yöresi Ağızları* adlı eserleri belirlenmiş ve bu çalışmaların ortak özelliğinin; kaynak kişi seçimi, çeviri yazı sistemi tercihi, derleme metodu ve inceleme yöntemi gibi hususlarda benimsedikleri bilimsel tutum olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak çalışmamız 16. asırdan itibaren işlendiğini tespit ettiğimiz Türkiye Türkçesi ağızlarının önemine, yapılan araştırmalar ışığında dikkat çekmek istemiştir. Başlangıcından 90'lı yıllara kadar sınırlamış olduğumuz bu çalışma, saha için yeterli olmayıp günümüze kadar gerçekleşen çalışmalar da başkaca araştırmalara daha dar zaman aralıklarıyla sınırlanarak konu edilmelidir. Ağız araştırmalarının gelişim süreçlerini ortaya koyan bu tip çalışmalar; bugün başladığı noktanın çok ilerisinde bulunan Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarındaki eksikleri ortaya koyarak nitelikli yeni çalışmalara zemin hazırlayacak ve sahanın genişliği içinde yolunu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalma ihtimali bulunan araştırmacıların kılavuzu olacaktır.

Kaynakça

- Akar, A. (2006). Ağız araştırmalarında yöntem sorunları. *Turkish Studies*, 1(2), 41-53.
- Akça, H. (2012). Ağız çalışmalarında gramatikal dizin hazırlarken karşılaşılan sorunlar. *Türkbilig Dergisi*, (24), 121- 142.
- Aksoy, Ö. A. (1958). Derleme sözlüğü. *Türk Dili Dergisi*, VII(79), 315-316.
- Aksoy, Ö. A. (1962). *Mütercim Asım*. Ankara: TDK Yayınları.
- Alyılmaz C. & Alyılmaz S. (2018). Ağız Bilimi çalışmalarının türkçe öğretimi açısından önemi. *Türk Dünyası Dergisi*, 45, 7-38.
- Ata, A. (2000). Derleme sözlüğü'nde geçen en eski Türkçe kelimeler I. *Ankara Üniversitesi DTCTF Türkoloji Dergisi*, 13(1), 67-97.
- Ata, A. (2012). Türkolojide Berlin-Varşova hattı. *Ankara Üniversitesi DTCTF Türkoloji Dergisi*, 19(2), 33-43.
- Böler, T. (2009). Necip Asım Yazıksız ve Türk diline katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 195-208.
- Buluç, S. (1942). Anadolu ağızları bibliyografyası. *Türkiyat Mecmuası*, 7, 327-333.
- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışma yapılmayan il ve ilçeler. *Turkish Studies*, 8(1), 1129-1149.
- Buran, A. (1997). *Keban, Baskil ve yöresi ağızları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Buran, A. & Yıldırım, N. (2018). Doğumunun 80. yılında Prof. Dr. Tuncer Gülensoy. *Türk Lehçeleri Araştırma Dergisi*, 2(1), 1-62.
- Coşar, A. M. (2023). İgnác Kúnos'un "Bursa kırsalı ağızları" adıyla verdiği atasözleri. *Cumhuriyetimizin 100. Yılında 6. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 194-215.
- Demir, N. (2002). Ağız terimi üzerine. *Türkbilig Dergisi*, 4, 105-116.
- Deny, J. (1995). *Türk dili gramerinin temel kuralları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars ili ağızları: Ses bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erimer, K. (1970). Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde bir bibliyografya denemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 18, 211-236.

- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağızları: İnceleme, metinler, sözlük ve dizinler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1992). Burhan-ı Katı tercümesi. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 6, s. 433-34), İstanbul: TDV Yayınları.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağızları: İnceleme-metinler-sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. & Alkaya, E. (2003). *Türkiye Türkçesi ağızları bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güler, M. (2012). Türkiye'deki il ve ilçe ağızları üzerine yapılan lisansüstü çalışmalarla ilgili bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 7(4), 1835-1861.
- Günay, T. (1978). *Rize ili ağızları: İnceleme-metinler-sözlük*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Güneş, M. (2014). Mustafa Ahterî Efendi ve Ahterî-i Kebîr adlı sözlüğü üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya Özel Sayısı, 33-38.
- Karahan, L. (2011). Anadolu ve Rumeli Ağızlarının en eski kaynaklarından biri: Gramer kitapları. *Turkish Studies*, 6(1), 35-40.
- Kırzioğlu, M. F. (1963). Manzum "Lehçe-i Erzurum" yazmasındaki halk sözleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 10, 195-243.
- Korkmaz, Z. (1994a). *Güney-Batı Anadolu ağızları: Ses bilgisi (phonetique)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994b). *Nevşehir ve yöresi ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). Anadolu ağız araştırmalarına toplu bir bakış. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Köktekin, K. (2018). Atatürk Üniversitesi'nin ağız araştırmalarındaki yeri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 60, 281-291.
- Kürkçüoğlu, K. E. (1991). *Urfa ağızı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Olçay, S., Ercilasun A. B. & Aslan E. (1998). *Arpaçay köylerinden derlemeler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özerdim, S. N. & Berge M. (1995). Ömer Asım Aksoy. *Kebikeç Dergisi*, 1, 63-70.
- Polatcan Faruk (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin iletişim kurma istekliliklerinin incelenmesi* [Doktora Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Räsänen, M. (1933). *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien I: Sivas Vil.* <https://journal.fi/store/article/view/50029> [Erişim tarihi: 21.01.2025]
- Räsänen, M. (1935). *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien II: Jozgat Vil.* <https://journal.fi/store/article/view/50024> [Erişim tarihi: 21.01.2025]
- Räsänen, M. (1936). *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien III: Ankara, Kaiseri, Kirşehir, Çankiri, Afion Vil.* <https://journal.fi/store/article/view/50035> [Erişim tarihi: 21.01.2025]
- Räsänen, M. (1942). *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien IV: Konja Vil.* <https://journal.fi/store/article/view/49884> [Erişim tarihi: 21.01.2025]

- Stachowski, M. (2024). Türkiye Türkçesi diyalektolojisinin başlatıcısı olarak Tadeusz Kowalski (1889-1948) H. O. Altun (Çev.). *BABUR Research*, 3(2), 167-177.
- Thúry, J. (1885). *A Kasztamuni-i Török Nyelvjuárás*. http://realeo-d.mtak.hu/411/1/ERTNYELVSZEP_12_07.pdf [Erişim tarihi: 19.01.2025]
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: ABC Yayınları.

İnternet Kaynakları

- <https://www.etymonline.com/> [Erişim Tarihi: 20.01.2025]
- <https://www.kastamonugazetesi.com.tr/macar-turkluk-bilimci-jozsef-thuryninkastamonu-agzi-incelemesi-1885/> [Erişim Tarihi: 15.02.2025]

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 138-150
Geliş Tarihi-Received: 13.02.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 24.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15036174

Mersin Yörüklerinde Hava Olayları Üzerine Geleneksel Ekolojik Bilgi Araştırması*

Traditional Ecological Knowledge Research on Weather Events in Mersin Yörük People

Hulusi GÜRBÜZ**

Öz

Geleneksel ekolojik bilgi (GEB), nesiller boyunca aktarılan ve yerel toplulukların doğa ile olan ilişkilerini ve çevreye dair bilgilerini içeren bir bilgi sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgi, uzun yıllar boyunca gözlem, deneyim ve sözlü aktarımla şekillenmiştir ve sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi ile ekosistemlerin korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi için zengin bir bilgi ve uygulama kaynağı olan GEB araştırmaları doğrultusunda yerel toplulukların çevresel bilgi ve deneyimleri, modern sürdürülebilirlik stratejilerine entegre edilerek doğal kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına önemli katkılar sağlayabileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, GEB'in korunması, belgelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması, sürdürülebilirlik çabalarının başarısı için hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada Mersin yörükleri evreninde GEB'in değişkenleri arasında yer alan halk meteorolojisi ve halk takvimi ele alınmıştır. Yörüklerin GEB kapsamında nesilden nesile aktarılan halk takvimi ve halk meteorolojisine dair inanışları, sakınmaları ve ritüelleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda geleneksel ekolojik bilginin günümüz modern yaşam işleyişinde halen canlılığını koruduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel ekolojik bilgi, Mersin yörükleri, halk takvimi, halk meteorolojisi.

Abstract

Traditional ecological knowledge (TEK) is a knowledge system that is transmitted across generations and includes local communities' relationships with nature and their knowledge about the environment. This knowledge has been shaped by observation, experience and oral transmission over many years and has played an important role in sustainable natural resource management and the protection of ecosystems. In line with TEK research, which is a rich source of information and practice for sustainable natural resource management, it is anticipated that the environmental knowledge and experiences of local communities can be integrated into modern sustainability strategies and make significant contributions to the protection and sustainable use of natural resources. Therefore, the protection, documentation

* Bu makalenin bir kısmı, 25-27 Mayıs 2024 tarihinde ASEAD 13. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda kullanılmıştır.

** Doktor Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: hulusi.grbz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8151-3558

and transfer of TEK to future generations are of vital importance for the success of sustainability efforts. In this research, folk meteorology and folk calendar, which are among the variables of TEK in the universe of Mersin Yörüks, were discussed. The beliefs, precautions and rituals of the Yoruks regarding the folk calendar and folk meteorology that have been passed down from generation to generation within the scope of GEB have been investigated. As a result of the research, it has been determined that traditional ecological knowledge is still alive in today's modern life.

Keywords: Traditional ecological knowledge, Mersin yoruks, folk calendar, folk meteorology.

Giriş

Küresel olarak bakıldığında dünya nüfusunun hızla artması, doğal kaynakların kontrolsüz bir şekilde tüketimine ve insanın da içinde bulunduğu ekolojik dengenin hızla bozulmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda modern insanın giderek çeşitlenen ihtiyaçlarının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, karşılanması ve özellikle de doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılabilmesi için en önemli yönetim etkenlerinden birisi de modern bilgi ve tetkiklerin tamamlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkan geleneksel ekolojik bilgidir.

Geleneksel ekolojik bilgi (GEB), yerli halklar veya geleneksel topluluklar tarafından nesiller boyunca biriktirilmiş olan çevre ve ekosistemle etkileşim içinde olan, sözlü veya sosyal yaşam döngüsü içerisinde işlevsel bir pratik performansa dayalı bilgiler bütünü kapsayan uygulama ve inançların tamamı olarak tanımlamak mümkündür. Literatürden elde edilen bilgiler ışığında bakıldığında ise GEB'in en kapsamlı tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: GEB; biyoloji, botanik, zooloji, coğrafya, farmakoloji, çevre felsefesi, çevre bilimleri, antropoloji (Yolcu ve Aça, 2019, s. 868), halk takvimi, halk meteorolojisi ve halk mimarisini içine alan yüzyıllar önce başlangıcı bilinmeyen tarihlerde insan-çevre ilişkisi içerisinde şekillenen, nedensellik ilkesi bağlamında yarar sağlama, çevreyi tanıma, temel yaşam ihtiyacını sağlama, sürdürülebilirlik, sağaltma, sakınma, inanç, ritüel ve kültürel belleğin aktarımı unsurları üzerine inşa edilmiş olan ve halk bilimi altında multidisipliner bir araştırma sahasıdır (Berkes, 1993, s. 3; Özdemir, 2018, s. 2; Aça, 2017, s. 399; Yolcu, 2018, s. 65).

GEB, doğrudan gözlemler, pratik deneyimler ve kültürel inançlarla şekillenmekte ve bu toplulukların doğal kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde yönetmelerine ve korumalarına da yardımcı olmaktadır. Bu bilgi sistemi, belirli bir bölgeye özgü olup, yerel ekosistemlerin dinamiklerini anlamada ve bu ekosistemlerle uyumlu bir yaşam sürdürmede kritik bir rol oynamaktadır. Yerel olarak bölge ekosisteminde GEB'e ait bu bilgi ve pratiklerin, modern bilgi ve donanımlarla birleştirilmesi o bölgenin insan-çevre ilişkisine dair ana dinamiklerin eksiksiz bir şekilde tespit edilebilmesi doğru bir yönetim süreci olacaktır. Doğal kaynak yönetimi, sürdürülebilirlik, biyoçeşitliliğin korunması, sağlık, mimari, kültürel miras, sosyal kimlik, bilgi çeşitliliği, bilimsel katkı, yerel ekonomiler, gıda güvenliği ve özellikle de küresel ısınma bağlamında iklim değişikliğine adaptasyon gibi en temel etkenleri kapsayan GEB, modern sosyal yaşamda ciddi bir farkındalık sürecinin başlangıcı boyutundadır.

Küresel ısınmayla birlikte karşımıza çıkan iklim değişiklikleri temelindeki sorunların yaşanmaya başlandığı günümüz dünyasında işlevsel ve güncel bir araştırma sahası olarak GEB'in alt değişkenlerinden olan halk takvimi ve halk meteorolojisi, ayrı bir önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim literatürde bu doğrultuda yapılan çalışmalarda GEB'in küresel ısınmanın olumsuz sonuçlarıyla mücadele etmede önemli bir pratik bilgi kaynağı olarak görülmüş ve sürdürülebilir kaynak yönetimi noktasında GEB'in canlı bir organizma olarak yeni deneyimleri kendi bünyesine katarak güncellendiği de aktarılmıştır (Hosen vd., 2020, s. 2). Diğer yandan küresel ısınma temelinde gelişen iklim

değişikliğine ilişkin olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması ve mücadele edilmesi amacıyla literatürde özellikle sosyal bilimler alanında ciddi bir araştırma sahasının geliştiği görülmektedir. Bu gelişim hızla artmış, şiir, masal ve destan gibi edebi metinlere bu pencereden bakıp bu metinleri yeniden ele alma refleksi geliştirilmiştir. Böylelikle başta halk bilimciler olmak üzere pek çok edebiyat araştırmacısının edebi metinlerde yer alan ekolojiye ve doğaya olan bakış perspektifi yeniden ele alınmıştır. Kuramsal bir yaklaşım olarak ekoeleştirel yaklaşım bu araştırmaların en önemli kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Edebiyat ve ekoloji arasındaki ilişkiye dayanan bu kavram, edebi metinlerde yer alan çevresel kaygıları analiz etmeye odaklanmaktadır (Bulut, 2005; Garrard, 2017; Opperman, 2012; Özberk, 2019; Çelik-Ortakçı, 2019; Somuncu, 2023).

İnsanlığın en eski tarihlerinden günümüze değin insan-çevre ilişkisi içerisinde havaya ve havaya ait olan her olguya kutsallık atfedildiği görülmektedir (Berkas, 2008). Hava ve hava olayları, inanç, ritüel, işaret, sakınma, tanrısal bir uyarı gibi birçok işlevselliğe sahip olmuştur. Sosyal hayatın bu şekilde içinde olan hava olayları, beraberinde takvimsel bir döngü ve çevreyle olan ilişkisel durumu zaman içerisinde başlangıcı belli olmayan kodlamalara ve kurallar bütününe dönüşmüştür. Yerel halklardaki hava meteorolojisine ve hava takvimine dair kodlamalar halen güncelliğini korumakta ve sosyal yaşamın temel belirleyicisi olmaktadır. Özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerel halklarda bu GEB, güncelliğini etkin bir şekilde devam ettirmektedir. Mevsimsel döngüler, yağışlar, havaya bağlı olaylar, kodlanmış gün ve ritüellerle beraber çeşitli inanışlar, halk takviminin ve halk meteorolojisinin merkezinde yer almaktadır.

Mersin ili evreninde yapılan bu çalışmada da bu ilde yaşayan yörüklerin takvim ve meteorolojiye ait GEB'i ele alınacaktır. Araştırmada temel metodoloji olarak nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiş ve kaynak kişi görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler betimsel olarak konu akışında yer alan temalara uygun bir şekilde aktarılmıştır.

1. Mersin İli Yörük Demografisi

Mersin'de Türk varlığı Büyük Selçuklu Devleti döneminde başlasa da asıl demografi yoğunluğu Ermeni Kilikyası ile bölgede siyasi mücadele içerisinde olan Karaman Beyliği ve Memluk Devleti'nin siyasi üstünlüklerinden sonra başlamıştır. Ardından da uzun bir süre Karaman Beyliği'nin bir toprağı olan Mersin, 1465 tarihinde Osmanlı toprağı olmuştur (Çelik, 2000, s. 450). Topografik olarak orta Toroslarda içinde barındırması nedeniyle küçükbaş hayvancılığına oldukça verimli bir bölge olduğundan konar-göçer Türk varlığı her geçen gün artmıştır. Bölgede yaşayan konar-göçerlerin kökenlerine ilişkin temel yönelim, Ulukışla, Ereğli, Ayrancı geçiş güzergahından güneye Antalya bölgesinden de doğuya doğru olan hareketlenme eğilimi olmuştur. Mersin hızlı bir şekilde Karaman ve Konya civarındaki konargöçerlerin kışlağı, Taşeli ve Teke Platosu bölgesinden gelenlerin de hem kışlağı hem de yazlağı haline gelmiştir.

Yapılan çalışmalarda bölgede yaşayan yörük aşiretlerinin tespiti noktasında ciddi bir çeşitlenme olduğunu söylemek mümkündür. Yaptığımız yoğun saha araştırmaları sonucunda baskın yörük grubunun ilk olarak Sarıkeçili ve ikinci olarak Karakeçili olduğu tespit edilmiştir. Bölgede Sarıkeçili aşiretine Aydınli adlandırılmasının da verildiği tespit edilmiştir. Bu iki konar-göçer grubun yanında Boynuinceli, Keşli, Bolacalı, Köserelli, Koçaşlı, Bahşiş, Göküşlü, Cırıklı, Keşevli, Avcılar, Karahacılı, Nacarlı, Melikli, Tırtar, Tekeli, Saçıkara, Kaçar, Sebil, Horzum, Kaçaroğlu ve Döneli aşiretlerinin de bulunduğu tespit edilmiştir. Literatürde yapılan folklor çalışmalarına (Bali, 2018, s. 229; Çıblak, 2022, s. 36) bakıldığında ise Boynuinceli, Keşli, Bolacalı (Bolhocalı), Köserelli, Koçaşlı, Bahşiş,

Göküşlü, Cırıklı, Keşevli ve Avcılar gruplarından bahsedilmediği tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda bahsedilmeyen konar-göçer grupların 16. yüzyıldan beri çeşitli nüfus ve temettuat defterlerinde varlıklarının olduğu görülmektedir. Güncel olarak da bu grupların halen konar-göçer olarak hayvancılıkla ilgilendikleri görülmektedir. Dolayısıyla bölgedeki yörükler üzerine yapılan bu folklor çalışmalarının saha verilerindeki dengeli demografi dağılımını yakalayamadıkları ve bu yüzden temsil gücünün eksik olduğu veya bu araştırmacılar tarafından teorik alt yapı olarak konuyla ilgili literatürün (Şahin, 2006; Sümer, 1972; Gülekoğlu, 2018; Halaçoğlu, 2009; Halaçoğlu, 2014; Erdal, 2007; Ak, 2012; Ak, 2013; Şahbaz, 2017; Uğuz, 2018; Çelik, 2000; Şahbaz, 2017; Kalaycı ve Kızılkaya, 2012; Demir, 2006; Özden, 2014) yeterince incelenmediği sonucuna varmak mümkündür.

Ayrıca araştırma kapsamında tespit edilen bu yeni aşiret isimlerinde literatürde Boynuinceli (Demir, 2006; Özden, 2014), haricinde Keşli, Bolacalı (Bolhocalı), Köserelli, Koçaşlı, Bahşiş, Göküşlü, Cırıklı, Keşevli, Avcılar grubu hakkında müstakil bir çalışmanın olmadığı da görülmüştür.

Literatürde çokça yer alan Aydınli, Döneli, Eskiörük, Horzum, Karahacılı, Karakeçili, Melikli, Sarıkeçili, Tırtar, Tekeli, Saçıkara, Kaçar, Kaçaroğlu ve Sebil gruplarının yoğun olarak Mersin İli'nin batı ilçelerinde (Silifke, Bozyazı, Anamur, Gülnar, Mut, Aydıncık) yoğunlaştıklarını, araştırma kapsamında tespit edilen Keşli, Bolacalı (Bolhocalı), Köserelli, Koçaşlı, Bahşiş, Göküşlü, Cırıklı, Keşevli ve Avcılar grubu ile Boynuinceli grubunun da orta, merkez ve doğu ilçelerinde (Erdemli, Mezitli, Yenışehir, Toroslar, Akdeniz, Tarsus) yer aldığı tespit edilmiştir.

2. Halk Takvimi

İnsanlığın en eski dönemlerinden bu yana tabiatı sistematik bir zaman döngüsü içinde algılama, kodlama ve işlevsel bilgi haline getirme süreci daima olmuştur. Halk takvimini dört temel üzerinde ele almak mümkündür: mevsim döngüsü, gözlem, tarım ve hayvancılık faaliyetleri, yerel ve kültürel bilgiler. Bu dört temelde yerel halkların takvime ilişkin bütün işlevsel kodlamaları birer kural ve işlevsellik boyutuna ulaşmıştır.

2.1. Mevsimsel Döngüler

Halk takvimleri, genellikle mevsimlerin döngülerine dayanmaktadır. İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış gibi mevsimlerin başlangıcı ve bitişi, belirli doğa olaylarıyla ilişkilendirilir. Bu doğrultuda yerel toplumlarda çok çeşitli sembolik adlandırmalar oluşmuştur. Araştırma kapsamında baktığımızda Mersin yörüklerinde mevsimsel döngülere ilişkin olarak cemre, saygılı kış (koca karı soğuğu, aprıl kışı, hıdırellez), karıyı kazana katan, kırkikindi, çöken temmuz, ağustos sıcaklığı, gündönümü ve güz günü dönemlerinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çok sert, adeta "saygı duyulacak ağır kış" anlamında kullanılan saygılı kış ifadesinin kocakarı kışını, aprıl kışını ve Hıdırellez kışını temsil ettiği ifade edilmiştir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10).

Kaynak kişilerden elde edilen veriler ışığında miladi olarak tarihsel sürece baktığımızda:

Şubatın son haftasıyla martın ilk haftalarında cemreler düştüğü;

Cemreden sonra saygılı kış denilen dönem başlayarak sırasıyla, mart ayının ikinci haftasında bir hafta süren kocakarı soğğunun, 5 nisan da aprıl kışının ve 4 Mayıs'ta da Hıdırellez soğğunun başlayıp bir hafta sürdüğü (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10);

Haziran başında bir hafta süren şiddetli yağmur ve dolu yağışının olduğu döneme karıyı kazana katan dönem dendiği (K1, K2, K8, K9, K10);

21 Haziran'da gündönümü olduğu (K5, K9, K10);

Haziranın son haftasıyla başlayıp temmuz ortalarına kadar devam eden yağmurların kırkikindi yağmur dönemi olduğu (K6, K7, K8, K9);

15 Temmuz'dan sonra 1 hafta süren bunaltıcı bir sıcak havanın yaşandığı "çöken temmuz" döneminin olduğu (K2, K8, K9, K10);

Özellikle ağustosun ikinci haftasında "ağustos sıcağı" döneminin başladığı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7);

1 Eylül'le birlikte güz günü döneminin başlangıcı olduğu (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10);

Kasımın son haftasıyla aralık ayının başlangıcı arasında yaylaklarda başlayan kırağının kışın gelişine işaret olduğu ve miladi olarak 2 aralıktan sonra da kış gününün başladığı (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10) saptanmıştır.

Verilen bu cevaplar ışığında mevsimsel döngü genel olarak somut hava olayları temelinde kategorize edilmiş ve tarihsel süreç içerisinde GEB'e dönüşmüştür. Yörüklerin yaşam biçimine ve içerisinde bulundukları sosyal yaşam döngüsüne bakıldığında net olarak bir mevsimsel algılayış biçiminin olmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda mevsim kategorisinden daha çok hava olaylarına ilişkin "gün" değerlendirmesinin ve ifadelendirilmesinin yapıldığı görülmüştür. Nitekim güz günü, kış günü, yaz günü gibi terminolojilerin olduğu bu sınıflandırmada bahar ifadesinin yer almadığı da tespit edilmiştir. Belirtilen bu "gün"ler de kendi içerisinde hava olaylarına göre alt boyutlara ayrılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında sistematik bir çıkarım yapmak gerekirse yörüklerde yıl içerisindeki mevsim döngüsünün miladi tarihlere göre şu şekilde olduğu saptanmıştır:

a. Cemre: 20 Şubat- 7 Mart (Havaya-Suya-Toprağa Düşmesi)

b. Saygılı Kış (7 Mart- 30 Mayıs):

* Koca-Karı Soğuğu (7 Mart- 14 Mart)

* April Soğuğu (5 Nisan-10 Nisan)

* Hıdırellez Soğuğu (14 Mayıs-30 Mayıs)

c. Karıyı Kazana Katan Yağışlar (1-7 Haziran): Şiddetli dolu ve yağmur yağışları.

d. Kırkikindi Yağmurları (21 Haziran- 1 Temmuz)

e. Çöken Temmuz (15 Temmuz- 1 Ağustos)

f. Ağustos Sıcağı (1-30 Ağustos)

g. Güz Günü (1 Eylül- 20 Kasım)

h. Kırağı Günü (21 Kasım- 1 Aralık)

i. Kış Günü (2 Aralık- 20 Şubat)

Yukarıda görüldüğü üzere yörükler, yıllık mevsim döngüsünü sistematik bir biçimde ele almıştır. Hissedilen hava olaylarına ilişkin yaşanan ortaya çıkardıkları sistematik GEB'in sıcaklık, soğukluk ve yağış durumuna ilişkin temellendiği görülmektedir. Ayrıca bağlamsal olarak bakıldığında "gün" esaslı bazı dönemlerin de adeta birer mevsim niteliğinde değerlendirildiği ve bu günlerin birer geçiş dönemi olarak algılandığı saptanmıştır.

2.2. Doğa Gözlemleri

Halk takvimleri, kuşların göçü, bitkilerin çiçek açması, hayvanların davranışları gibi doğa gözlemlerine dayanır. Bu gözlemler, mevsimlerin ve hava koşullarının tahmin edilmesinde kullanılmaktadır. Nitekim Mersin yöruklerinde de doğa gözlemleri işlevsel olarak canlılığını halen devam ettirmektedir. Bu gözlemlere dair kaynak kişilerin verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“Saygılı kış döneminde (koca karı soğuğu, april, Hıdırellez) cıntar mantarı biter kuzugöbeği ile dolaman dediğimiz çayır mantarları başlar” (K2, K10).

“Hiç şaşmaz yaylalara arıcıl kuşu geldiğinde tam 1 eylülüdür” (K4, K9).

“Kekliklerin canlı canlı öttüğü ilk dönem april soğuna denk gelir” (K5, K8).

“Haziran gündönümünde kara yılanlar kızanlaşır, eşiyle dans eder gibi görünmeye başlar” (K3, K4).

“Sehilde (sahile yakın kışlaklar, kış yurdu) kargalar akşam üzeri toplu bir şekilde denize doğru uçarsa güz günü gelmiştir” (K1, K5).

“Cemreden sonra göç zamanı muhakkak turnalar göçe başlar” (K2, K6, K7).

“Karıyı kazana katan soğğunun başlayacağı günün hemen öncesindeki akşamın ilk saatlerinde köpek gelir ateş ocağının dışına yatar kuyruğunu sallamadan bekler” (K1, K3, K5).

“Ağustosun başından sonra ciddi bir sıcak olur, cırlavuklar ötmeye başlar, o zaman ağustosun geldiği anlaşılır, genelde bu belirleme miladi takvimdeki ağustos ayıyla tam olarak uyuşmaz, bir veya iki gün önce veya sonra başlar” (K4, K8).

“Ne zaman yaylada koçmarlar (bir tür kertenkele) taşın üstüne çıkar ve kafa sallarsa saygılı kış bitmiş demektir” (K3, K7).

“Meyve ağaçlarının gövdesini dağ tavşanları kemirmeye başladığı zaman cemre yakındır. Çünkü kızan dönemine yani çiftleşme dönemine girer. Bu dönemle birlikte artık tavşan avı yapılmaz. Bu da yavaş yavaş kışın bittiğinin alametidir” (K2).

Sahadan elde edilen bu veriler kapsamında bakıldığında bölgede yöruklerin hava olaylarına ilişkin tarihsel süreç içerisinde geliştirdikleri GEB’in halen canlılığını koruduğu gözlemlenmektedir. Özellikle sistematik bir biçimde bireyin tabiatı anlamlandırma çabasının GEB’in temel dinamikleri arasında olduğu da görülmektedir. Yöruklerin tabiatı anlamlandırma ve problemlere çözüm önerisi üretme refleksi yukarıdaki gözlemler ışığında canlılığını devam ettirmektedir. Bu bağlamda tabiat, bölgedeki yörukler için adeta yaşamsal bir kılavuz haline gelmiştir. Hayvan ve bitki gözlemlerine ilişkin geliştirdikleri birçok hipotez, deneme yanılma yöntemiyle olumlu noktada desteklenmiş ve pratik bir bilgi olarak karşımıza çıkmıştır. Böylelikle bölgede bu pratik bilgiler, GEB’in oluşma nedenselliğinin en temel olguları olarak şekillenmiş ve canlı izlerini sürdüremeye de devam etmektedir.

2.3. Tarım ve Hayvancılık

Halk takvimleri, ekim, hasat, hayvanların bakımı ve diğer tarımsal faaliyetlerin zamanlamasında önemli bir rehberdir. Bu takvimler, hangi dönemde hangi bitkilerin ekileceği ve hangi hayvanların hangi mevsimde doğuracağı gibi bilgileri içerir. Nitekim Mersin yöruklerinde mevsimsel döngülerin tarım ve hayvancılık ile olan ilişkisi üzerine kaynak kişilerin aktardıkları şunlardır:

“Hıdırellez biter bitmez hayvan pirelenmeye başlar hemen hayvanlar kırkılır ilaçları yapılır” (K2, K4).

“Kuzulama (doğurma) dönemi biter süt bollaşır sonra cemre başlar” (K1, K4).

“Eşek kolanının (palanı sabitlemeye yaran yassı formda 5-7 cm ebadında fitil ip) belinde yaptığı iz kanamaya başlar oraya da göğen (kan emen bir tür sığır sineği) çokmaya (birşeyin başına gelmek, konmak) başlarsa temmuz çöktüğü anlaşılır” (K3).

“Temmuz çöktüğü dönemde insan ağzı kurur, tükümüğü (tükürük) koyulaşır, hayvana ıslık bile çalınamaz hale gelir. Hayvan da zaten o sıcaklığı görür görmez iştahı hemen kesilir. Bu tarihten sonra koyun yayılımı için daima gece güdüdür” (K9).

“Saygılı kıştan sonra dişi hayvanların sütünü yağı iyice azalmaya başlar” (K5, K7).

“Tarlaya tohum atımı ve fidan dikimi her zaman saygılı kıştan önce yapılır. Saygılı kışta sebze dikilmez” (K5, K7, K8, K10).

“Çıntar mantarı son güzdeki yağmurlarda, nergiz cemrede, sümbül de aprılın sonunda çıkar, kekik haziranın gündönümünde çiçeğe oturur” (K7).

“Ladin ve sedir ağaçları cemreye yaklaşırken şubatın başı gibi kozalağı tane tane rüzgârda uçurur” (K6)

“Saygılı kıştan sonra sehilde (kışlaklarda) tokmakan (semiz otu) çıkmaya başlar. Yazlıklarda ise tokmakan temmuz çökünce çıkar. Adı da esasen buradan gelir, semiz otu aslında temmuz otudur” (K1, K10).

“Hıdırellez başlamadan mısır ekilir” (K3, K4, K9).

“Dişi karıncalar kanatlanmaya başladı mı saygılı kış biter, hayvanların da sütündeki yağ iyice azalır” (K1, K3, K4, K5).

“Saygılı kış başlayınca keçilerin ve koyunların iştahı yavaş yavaş kesilmeye başlar bu durum da göç zamanının geldiğine işarettir” (K3, K4, K5, K7).

Tarım ve hayvancılık noktasında geliştirilen GEB, yörüklerin üretimdeki temel dinamikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yıl içerisinde en az iki kez yer değiştiren konar-göçer yörüklerin, hayvancılık üzerinde tarihsel süreçte deneyimledikleri bilgiler onlar için vazgeçilmez birer norm haline gelmiştir. Yörüklerin hayvancılıkta özellikle katım, sağım ve doğum dönemlerine ilişkin hem nitelikte hem nicelikte verimliliği arttırmaya ilişkin yaptıkları uygulamalar, hava olaylarına ilişkin gelişen GEB’in kendisi olmuştur. GEB, onların bakış açısına göre tarım ve hayvancılıkta sürdürülebilir verimliliğin temelinde yer almaktadır. Saha araştırmasında hemen hemen bütün yörüklerin ÇKS (Çiftçi Kayıt Sistemi)’de kayıtlı üretici oldukları, modern anlamda veterinerlik başta olmak üzere muhtelif aşılama, ilaçlama gibi birçok destekler aldığı gözlemlenmiş fakat bu teknikleri GEB kapsamında geliştirdikleri kendi halk takvimine ve halk meteorolojisine uygun davranma ihtiyacını halen hissettikleri ve uygulamada bu ihtiyaca uygun eylemler geliştirdikleri görülmüştür. Örneğin doğumun daha sıcak dönemlere denk gelmesi için katım zamanlarını veya suni aşılama yöntemlerini veterinerlerin tavsiye ettiği dönemde değil kendi geliştirdikleri halk takvimi ve halk meteorolojisine dair GEB’i uyguladıkları ve bunda ciddi şekilde ısrarcı oldukları tespit etmiştir. Sahada yapılan görüşmelerde ilçe tarım müdürlüklerinde kayıtlı hayvanı bulunan bazı yörüklerin modern teknikler doğrultusunda belirlenen aşılama ve tohumlama tarihlerine uymadıkları görülmektedir. Bu tutumlarının temel nedeni ise GEB’e olan güvenlerini ortaya koymaktadır. Çünkü onlar için esas olan hava olaylarına ilişkin geliştirdikleri pratik bilgilerin adeta birer kanun önemine sahip olmasıdır. Yine halk takvimi ve halk meteorolojisi kapsamındaki GEB’e uymaksızın hayvanlarına aşılama, tohumlama ve tedavi yöntemlerini uygulatan kimi yörüklerin hayvan üretimi açısından verimliliği düşürdüğünü ifade etmiştir. Diğer yandan tarıma ilişkin geliştirilen

GEB'in de tohum atma ve hasat dönemlerine ilişkin temel dinamiklerde canlılığını koruduğu saptanmıştır.

2.4. Yerel ve Kültürel Bilgiler

Halk takvimleri, bir toplumun yerel bilgilerini ve kültürel değerlerini yansıtır. Bu takvimler, yerel festivaller, bayramlar, çeşitli ritüeller ve geleneksel kutlamalar için de rehberlik etmektedir. Bu doğrultuda kaynak kişilerden elde edilen bulgular şu şekildedir:

“Hıdırellezde kutlamalar festivaller olur, ona gideriz, eşek yarışı yapılır, cirit oynanır” (K4, K5, K6).

“Ağustosun sıcaklığı çökünce güz gelmeden genelde erkek çocuklar sünnet edilir ellerine tabaklara da börtme (taze hasat buğday haşlaması) doldurulur ve yenir. Harman kalkar buğday kaynayıp börtme olur ve sünnet olunur” (K7, K6).

“Katım zamanı güzün geldiğine işaretler. Güz günü dönemi gelir gelmez her 25 koyuna bir koç denk gelecek şekilde koç katımı yapılır. Koyunları alıştırmak için yaylın alanı içinde olan bir taşlık bölgeye bol bol tuz atılır. Dişiler o tuzu yalar ve hamile kalmaya daha uygun bir duruma gelir. Bu koç katımlarında da dini vecibeler yerine getirilir, dualar edilir, nazar değmesin diye yerden bir taş kaldırılır” (K2, K3, K7).

GEB kapsamında takvim ve meteoroloji temelli yerel kültürlerin canlılığının ciddi şekilde azaldığı saptanmıştır. Teknoloji ve ulaşımdaki modernite yörüklerin sosyalleşme olarak gördükleri birçok popüler etkinliği ortadan kaldırmıştır. Saha araştırmasında elde edilen bilgiler çerçevesinde halk takvimi ve halk meteorolojisine bağlı yapılan kültürel etkinliklerin çoğunun yapılmaz hale geldiği ayrıca sahadaki kaynak kişilerin kendilerini bu kültürel etkinliklere katılan son nesil olarak tanımladıkları da saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle *“benim gençliğimde katım zamanı herkes toplanırdı veya Hıdırellez olurdu cirit oynanırdı, bir araya gelinirdi, güz gününüze uşaklar (çocuklar) sünnet edilirdi, uzun zamandır görüşülmeyen dostlarla akrabalarla görüşülür bir nevi buluşur hasret giderilirdi, karşılıklı bazen parayla bazen takasla alışverişler yapılırdı”* diyen katılımcıya neden günümüzde bu faaliyetler olmuyor diye sorduğumuzda cevaben, *“artık arabamız, telefonumuz var istediğimiz zaman istediğimiz eşimize dostumuza ulaşıyor, görüntülü görüşüyoruz, sünnetçiler bile kalmadı hep hastanelere gidiyoruz”* cümlesini kurmuştur (K6). Buradan hareketle de bölgedeki yörüklerin halk takvimi ve halk meteorolojisi üzerine geliştirdikleri birçok bilginin modernleşmeyle birlikte pratikliğini kaybettiği saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların bu tip kültürel etkinliklerin Türkmen şölenleri gibi etkinliklere dönüştürülmeye çalışılarak politize edilmeye çalışıldığını, GEB kapsamında hiçbir kültürel etkinliğin uygulanmadığı ve yine bu kültürel birikimlerin modern eğlence mantığına büründürülerek bağlamından koparıldığı ifade edilmiştir.

3. Halk Meteorolojisi

Halk meteorolojisi, geleneksel bilgi ve gözlemlerden yola çıkarak hava durumu ve iklim olaylarını tahmin etme pratiği şeklinde tanımlanabilir. Bu bilgiler, nesiller boyunca aktarılan deneyimlere ve doğa gözlemlerine dayanmaktadır. Halk meteorolojisi, yerel inanışlarda özellikle tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerin zamanlaması için kritik öneme sahiptir.

3.1. Tahminler

Yapılan saha araştırması sonucu hava tahminlerine ilişkin kaynak kişi görüşmelerinden elde edilen bulgular şu şekildedir:

“Son güzde (güz sonunda) koyunlar sanki üç gündür hiçbir şey yememiş gibi koyun böyle durmadan çayırdan yayılıyor, hatta neredeyse geviş getirmeden yayılıyor keskinlikle 3-4 saat sonra sert bir kar yağışı yağar ve artık kışın geldiğinin işaretidir” (K1, K2, K3, K4, K5, K8, K10).

“Gece hava pırl pırl parlak ve temiz olursa, yıldızlar net bir şekilde gözüktürse sabaha karşı ciddi bir don ve kırağı olur. O kadar şiddetli bir don olur ki sabah hayvanlar yayılma bırakıldığında onları yönlendirmek için yerden alınıp atılması gereken taş, toprağın yüzünde donar ve çekip alınamaz. Genellikle o günün sabahı yayılma çıkmak için acele edilmez. Ayrıca bu dönemde yüğürlmüş (hamile kalmış) dişi hayvanların kuzu atma (düşük yapma) riski bulunduğundan sadece yemleme yapılır gerekirse o gün yayılma gidilmez” (K1, K2, K3, K8, K10).

“Rüzgâr doğudan veya batıdan şiddetli eserse yağmur yağar” (K8, K10).

“Gece kar yağacaksa koyun çanları yavaş yavaş ve düzenli bir ritim şeklinde ses çıkarır” (K3, K4, K5, K6).

“Ay tersine hilal şeklinde olursa ertesi gün yağışlı geçer” (K3, K5).

“Ayın etrafı bulutlu olursa kış çetin geçer” (K1, K2, K5, K8, K10).

“Rüzgâr güneyden eserse kışın geldiğinin alametidir” (K6, K7, K10).

“Kuzeyden poyraz ılık ılık eserse Ağustos’un sıcaklığının son günleridir. Bildircınlar gelmeye başlar. Bildircınlar avlanmaya başlar” (K4).

Hava tahminlere ilişkin geliştirilen GEB’e bakıldığında, bölgede canlı bir bilgi olarak pratikliğini koruduğunu söylemek mümkündür. Yörüklerin temel yaşam alanlarının tabiatın merkezinde olması nedeniyle teknolojiye gelişmelere rağmen kendi GEB’lerine uygun bir şekilde hayatlarını şekillendirmektedirler. Avcılık ve hayvancılık konusunda geliştirdikleri bu pratik bilgilerin halen geçerli ve güvenli olduğu ifade edilmiştir. Teknolojik tetkiklerle öngörülen hava tahminlerinde birçok bulgunun analizi yapılarak çeşitli güncellemelerle sunulurken GEB kapsamındaki bölgedeki tahminler tamamen nedensellik üzerine gelişmiştir. Örneğin GEB kapsamında koyun çanlarının bir anda yavaşlaması, ayın hareketleri, rüzgârın esiş yönü gibi pek çok bilgi değişmeyen bir sabit sonucu ortaya koyar ve genel olarak da doğru sonuç verdiğine inanır.

3.2. İnanışlar ve Ritüeller

Hava olaylarıyla ilgili kaynak kişilerden elde edilen inanç ve ritüel temelindeki bulgular şu şekildedir:

“Ahura 20-30 metre uzaklıktaki bir ardıc ağacına yıldırım çeksin diye sikke (30-40 cm uzunluğunda arkası yuvarlak oynar halkaya sahip, hayvanları ağaçsız düz arazilerde sabit bir yere bağlamak için kullanılan demir) çakılır” (Bu cevabı veren katılımcılara “sikke, neden ardıc ağacına çakılır, başka ağaç olsa olmaz mı?” sorusuna ilişkin üç katılımcı da cevaben “ardıc, sakızsız bir ağaçtır bu yüzden yıldırım daha çabuk çeker ve toprağa daha hızlı iletilir bu yüzden bu ağaca çakılır, sakızlı ağaçlar yıldırım toprağa iletmez bu yüzden daima hızlı yanarlar” cevabı vermişlerdir (K3, K7, K10).

“Ölen kişinin kefenine yağmur tanesi değerse kırk gün yağmur yağar” (K3, K4, K5, K6).

“Dolu yağdığında dolu dursun diye ailede bulunan anne doluyu bıçakla keser” (K1, K3, K8, K10).

“Dolu yağmasın diye tuz kavrulur sonrasında o tuzu toprağa gömülür” (K1, K3, K4, K7).

“Kuraklıkta her bölgede hemen hemen bir tane yer alan ve ziyara(e)t adı verilen bir çeşit türbeye gidilip kurban kesilir ve dua edilir” (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K10).

“Çeşitli ihtiyaçlar için ağaç kesimi yapılacaksa ayın eskisine (dolunayla başlayıp ayın küçülmeye devam ettiği 14 günlük dönem) göre kesilir. Ayın yenisine göre kesilen ağaçlar çürür, eğilir ve çatlar. Aynı şekilde ayın eskisi döneminde hayvan kırkımı yapılır, hasat dönemidir, bu 14 günlük dönem bereketli günler olarak inanılır ve özellikle bu dönemde doğan kuzular, buzağılar ve körpeler kolay kolay hastalanmaz. Özellikle bu dönemde doğan erkek hayvanlardan sürüyü dölleyecek olan damızlık çebiç (yaşına yetmemiş teke) ve toklular (yaşına yetmemiş koç) seçilir. Bunların döllerleriyle (spermliyle) yüğürlen (hamile kalan) dişi keçi veya koyunlar ikiz kuzlar” (K1, K2, K3, K4, K5, K6).

Saha araştırması kapsamında hava olaylarına ilişkin geliştirilen GEB’e ilişkin inanış ve ritüellerin temel nedenselliği “önleyici” bir yöntem olma inancı üzerine şekillenmiştir. Bireye zarar veren tabiatdaki birçok olumsuz olaydan arınma, ondan uzaklaşma veya onu tamamen önleme niteliğinde gelişen bilgilerin bölgedeki yörüklerin hava olaylarına ilişkin geliştirdikleri GEB’in merkezinde yer almıştır.

Sonuç

Mersin yörükleri evreninde yapılan bu çalışmada halk takvimi ve halk meteorolojisi üzerine mevcut ve güncel GEB paylaşılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda halk takvimi ve halk meteorolojisinin, yerel bilgilerin ve doğa gözlemlerinin kuşaktan kuşağa aktarılacak birikmiş haliyle, halen yerel toplumların yaşamlarını düzenlemekte ve çevreyle olan ilişkilerini anlamakta büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu alandaki GEB, modern bilim ve teknolojinin gelişmesine rağmen, günümüzde vazgeçilmez bir işlevselliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bölgedeki yörüklerin hava olaylarına ilişkin geliştirdikleri GEB’in kültürel etkinlik noktasındaki eylemlerinin yok olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda yer alan GEB’in sadece kuramsal olarak var olduğu ve bu teorik bilginin de yavaş yavaş unutulmaya başlaması öngörülmektedir. Saha araştırması sonucu katılımcılardan elde edilen görüşlere göre bölgedeki kültürel etkinlikleri yaşatmaya çalışan politik tavrın, festival ve şölen adı altında GEB kapsamındaki bu kültürel deneyimlerin konser gibi ekonomik külfet tasarruflarına feda edilerek ciddi bir şekilde politize edildiği ileri sürülmektedir. Bölgedeki yörüklerin GEB’ine ilişkin unutulmaya yüz tutmuş etkinliklerin düzenlenmesi beklentisinde olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. GEB kapsamındaki tüm bu kültürel etkinliklerin pratiklikten uzaklaşmış olmasının temel nedeni olarak da teknoloji ve ulaşımdaki modernleşme süreci görülmektedir.

Saha araştırması sonucunda modern bilgiyle araştırılması gereken birçok bilginin de GEB doğrultusunda tespit edilmesi gerektiği saptanmıştır. Nitekim paratoner görevi bağlamında yıldırımı, ahırlardan ve yörük çadırlarından uzak tutması için bölgeye yakın bir uzaklıktaki ardıc ağaçlarına çakılan sikkeler dikkat çekmiştir. Reçineli ağaç ile reçinesi az veya hiç olmayan ağaçların yıldırımı önlemesi noktasında ne gibi bir etkisi vardırı ilişkin mevcut literatürde yapılmış modern bir çalışmanın yer almadığı fakat bu alanda yapılacak olan bir çalışmaya ciddi bir şekilde ilham vermesi olası bir durum olarak görülmektedir. Görüldüğü üzere tarihsel süreç içerisinde bireyin tabiatı algılama ve problemlere çözüm sunma eğilimi GEB’in temel dinamikleri arasında yer almıştır. GEB içerisinde buna benzer bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde tabiata karşı sunulan çözüm önerileriyle birlikte modern araştırma yöntemlerine ilham verecek hipotezleri içinde barındırması durumu şüphesiz bir gerçektir.

Tarım ve hayvancılığa dair halk takvimi ve halk meteorolojine ilişkin geliştirilen GEB’in değişmez bir şekilde miladi olarak gün esaslı net bir tarihsel sürecinin olmadığı bunun yerine yörüklerin hava olaylarına ilişkin kazandıkları tecrübelerin her yıl pratiğe

dökülerek ve doğayı gözlemleyerek ortaya koydukları bir bilgi şeklinde karşımıza çıktığı tespit edilmiştir.

Ayrıca tarım, hayvancılık, sürdürülebilir avcılık gibi temel değişkenler üzerinde halk takviminin ve halk meteorolojisinin etkili olduğu, inanç ve ritüel temelli sosyal işleyiş içerisinde aktif rol aldığı da saptanmıştır. Bölgede yörüklerin av hayvanlarının avlandığı dönemlere ilişkin verdikleri mevsimsel gün aralıkları, sürdürülebilir avcılık kapsamında Türkiye Merkez Av Komisyonu tarafından belirlenen av hayvanlarının avlanma dönemleriyle hemen hemen uyduğu da tespit edilmiştir. Modern bilginin ve GEB'in sürdürülebilirlik noktasında bu örnekte olduğu gibi birçok alt boyutta birbirini tamamladıkları görülmüştür.

Halk takvimi ve halk meteorolojisi, toplumların doğayla olan ilişkilerini anlamalarına ve yaşamlarını düzenlemelerine yardımcı olan bilgi sistemleri olduğu saptanmıştır. Bu geleneksel bilgiler, tarımsal sürdürülebilirlikten kültürel mirasın korunmasına, günlük yaşam güvenliğinden çevresel farkındalığın artırılmasına kadar pek çok alanda önemli rol oynar. Modern bilimle entegrasyonları, bu bilgilerin günümüzde de geçerliliğini korumasını ve toplumların karşılaştığı çevresel zorluklara daha etkili çözümler geliştirilmesini sağlayabileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, halk takvimi ve halk meteorolojisinin korunması ve yaşatılması hem yerel topluluklar hem de küresel sürdürülebilirlik açısından büyük bir öneme sahiptir. Diğer yandan da Mersin yörükleri temelinde sosyal ve geleneksel kimliğin aktarılmasında ve inşasında ve her şeyden önemlisi son dönemde ciddi şekilde göç alan Mersin İli'nin şehir demografisinin korunmasında önemli bir araç olduğu da unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aça, M. (2017). *Halk bilgisinin takvim, mevsim/iklim, çevre, sağaltma, ölçme ve hukuka dönük temsilleri, halk bilimi el kitabı*. M. Aça (Ed.). İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.
- Ak, M. (2012). 19. yüzyılda teke yöresi yörüklerinin sosyo-ekonomik durumu. [Doktora Tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Ak, M. (2013). 19. yüzyılın ilk yarısında Gülnar yörükleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34(34), 1-18.
- Bali, Aslı (2018). Mersin konargöçerlerinde halk takvimine bağlı inanış ve uygulamalar. D. Abik (Ed.) *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi* içinde (s. 228-245), Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Berkes, F. (1993). *Traditional ecological knowledge in perspective, traditional ecological knowledge: concepts and cases*. Julian T. Inglis (Ed.). Ottawa: International Development Research Centre.
- Berkes, F. (2008). *Sacred ecology*. London: Routledge.
- Bulut, D. (2005). Çevre ve edebiyat: yeni bir yazın kuramı olarak ekoeleştiri. *Littera*, (17), 79-89.
- Çelik A. & Ortakçı, A. (2019). *Ekoeleştiri folklor ve edebiyat incelemeleri*. İstanbul: Kömen Yayınları.
- Çelik, Ş. (2000). *Diyanet İslam ansiklopedisi*. C. XXI. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelik, Ş. (2000). XVI. yüzyılda İçel yörükleri hakkında bazı değerlendirmeler. T. Gündüz (Ed.). *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 445-452). Ankara: Yörtürk Vakfı Yayınları.

- Çıblak, N. C. (2022). Doğa-insan ilişkisi bağlamında Mersin konar-göçerlerinde geleneksel ekolojik Bilgi, *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 10(29), 32-48.
- Demir, K. (2006). *Erdemli'nin Arpaçbahşiş kasabası'nda yaşayan Boynuinceli Oymağı'nın sosyo-kültürel yapısı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Erdal, İ. (2007). Anamur'da yerleşik yörük Türkmen aşiretleri ve Kıbrıs'a iskânları konusu, *Anadolu'da yörükler tarihî ve sosyolojik incelemeler*. İ. Erdal & H. Beşirli (Ed.). *Anadolu'da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler* içinde (s. 91-109). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Garrard, G. (2017). *Ekoeleştirir: ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar*. E. Genç (Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Gülekoğlu, Ü. G. (2018). 3695 numaralı ve 1832 tarihli nüfus defterine göre Tarsus'un demografik yapısı (Kusun, Ulaş ve Elvanlı kazaları). [Yüksek Lisans Tezi]. Niğde: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da aşiretler, cemaatler, oymaklar (1453-1650)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *VXIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Hosen, N. Nakamura, H., & Hamzah, A. (2020). Adaptation to climate change: does traditional ecological knowledge hold the key? *Sustainability*, 12(2), 1-18.
- Kalaycı, İ. & Kızılkaya, O. (2012). Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti ve yerleşim birimleri üzerine bir değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 362.
- Oppermann, S. (2012). Ekoeleştirir: çevre ve edebiyat çalışmalarının dünü ve bugünü. S. Oppermann (Ed.), *Ekoeleştirir Çevre ve Edebiyat* içinde (s. 9-57). İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Özberk, N. (2019). Halk çevreciliğinin ürettiği yeni bir şiir türü: 'ekoaktivist' şiir. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 100, 911-940.
- Özdemir, N. (2018). Geleneksel bilgi ve kültür ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18 (1), 1-28.
- Özden, H. İ. (2014). *Arpaçbahşiş kasabası (Mersin-Erdemli) Boynuinceli Yörükleri ağız*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Somuncu, A. Ş. (2023). Çevreci bir âşık: Develili Ali Çatak'ın şiirlerine ekoeleştirir bir yaklaşım. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(37), 187-207.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri- boy teşkilatı destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Şahbaz, M. (2017). XVI. yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz boylarının yerleştikleri yerlerin sancaklara dağılımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 45-59.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı döneminde konar- göçerler*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Uğuz, S. (2018). Nüfus defterlerine göre 19. yüzyılın ilk yarısında Erdemli ve çevresi yörüklerinin idarî ve demografik durumu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), 1380-1392.

- Yolcu, M. A. (2018). Geleneksel ekolojik bilgi bağlamında Çanakkale halk botaniği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 16(24), 63-77.
- Yolcu, M. A. & Aça, M. (2019). Geleneksel ekolojik bilgi ve folklor. *Edebiyat Dergisi*, 25(100), 861-871.

Kaynak Kişiler

Aşağıda kaynak kişiler numara, ad soyad, yaş, mezuniyet, ikamet ve meslek demografilerine göre yazılmıştır:

1. İsa KURT, 55, İlkokul, Mezitli, Hayvancılık.
2. Mehmet GÖK, 50, Ortaokul, Tarsus, Hayvancılık.
3. Süleyman TOL, 45, Ortaokul, Erdemli, Hayvancılık.
4. Hasan Hüseyin DEMİREL, 47, Ortaokul, Silifke, Hayvancılık.
5. Ali GEZEN, 40, Lise, Toroslar, Hayvancılık.
6. Ayşe DURDU, 39, Ortaokul, Gülnar, Hayvancılık.
7. Elif TÜRKMEN, 54, İlkokul, Erdemli, Hayvancılık.
8. Mustafa KATRANCI, 36, Lise, Mezitli, Hayvancılık.
9. Ahmet ÇOLAK, 51, İlkokul, Toroslar, Hayvancılık.
10. Elif Ayşe GÜRGEN, 45, İlkokul, Mut, Hayvancılık.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 151-170
Geliş Tarihi-Received: 09.02.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 24.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15018039

Yaratıcı Dinleme Stratejilerinin 6. Sınıf Öğrencilerinin Dinlediğini Anlama Becerilerine Etkisi*

The Effect of Creative Listening Strategies on 6th Grade Students' Listening Comprehension Skills

İlker AYDIN**
Ahmet ÇELEBİ***

Öz

Yaratıcı dinleme becerileri, Türkçe dersinin 8. sınıf düzeyinde verilen dinleme stratejilerinden biridir. Araştırma sonuçları büyüklerin aksine küçük yaş grubunda olan bireylerin, daha yaratıcı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, yaratıcı dinleme becerilerinin 6. sınıf düzeyinde dinlediğini anlamaya etkisini belirlemesi amaçlanmıştır. Ön test ve son teste dayalı yarı deneysel modele göre yapılandırılan bu araştırmaya 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Ordu ilinde öğrenim gören 44 öğrenci katılmıştır. 22 öğrenci deney grubunu, 22 öğrenci ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Dinleme etkinliklerinde kullanılmak için metin taraması yapılmıştır. Yaratıcı düşünme aşamalarına göre planlanan etkinlikler için uzman görüşü alınmıştır. Deney grubuyla haftada iki saat olmak üzere sekiz hafta süresince yaratıcı dinleme etkinlikleri yapılmıştır. Çalışma grubuna araştırmacı tarafından oluşturulan, uzman görüşü alınan ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan "Öyküleyici Metin Dinlediğini Anlama Testi" ile "Bilgilendirici Metin Dinlediğini Anlama Testi" uygulanmıştır. Dinlediğini anlama testlerinin geçerlilik ve güvenilirlik testlerinde TAP (Test Analysis Program), verilerin analizinde Jamovi bilgisayar programı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda deney grubu ve kontrol grubu son test puanları arasında anlamlı bir farkın oluşmadığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, yaratıcı dinleme, dinlediğini anlama, 6. sınıf.

Abstract

Creative listening skills are one of the listening strategies given at the 8th grade level in Turkish language lessons. Research results indicate that contrary to adults, individuals in younger age groups are more creative. Therefore, this study aimed to determine the effect of creative listening skills on understanding listening at the 6th grade level. This research, organized according to a semi-experimental model based on pre-test and post-test, was attended by 44 students studying in the province of Ordu during the 2021-2022 academic year. While 22 students formed the experimental group, 22 students formed the control group. Text scanning was conducted to be used in listening activities. Expert opinion was obtained for activities planned according to the stages of creative thinking. Creative listening

* Bu makale, ikinci yazarın lisans üstü tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, e-posta: ilkaydin28@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3369-7724.

*** Öğretmen, Ordu Millî Eğitim Müdürlüğü, e-posta: ahmet_celebi52@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8040-7190.

activities were carried out with the experimental group for eight weeks, two hours per week. The "Narrative Text Comprehension Listening Test" and the "Informative Text Comprehension Listening Test", created by the researcher for the study group, with expert opinion obtained and validity and reliability studies conducted, were applied. TAP (Test Analysis Program) was used for the validity and reliability tests of listening comprehension tests. Jamovi computer program was used for data analysis. As a result of the study, it was observed that there was no significant difference between the final test scores of the experimental group and the control group.

Keywords: Teaching Turkish, creative listening, listening comprehension, 6th grade.

Giriş

Sosyal bir varlık olan birey, yaşamı içinde birçok şey öğrenir. Bu süreçte bilgi edinmek için dil becerilerini kullanır. Renukadevi (2014), bireyin dil becerisinin %45'ini dinleme, %30'unu konuşma, %15'ini okuma ve %10'unu yazma eylemlerinden elde ettiğini belirtir. Bu durum, dil kullanma yetkinliğimizin içinde dinleme becerisinin önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Taylor (1964), 1926 gibi erken tarihlerde çalışanların %45'inin gününü dinleme eylemiyle geçirdiğini, 1949 yılında ilkokul öğrencilerinin ders zamanının %57,5'ini dersi dinlemeye harcadığını, son zamanlarda ise liselerde yapılan araştırmalarda bir ders saatinin %90'ının dinlemekle geçtiğini belirtmiştir.

Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin büyük bir ivme kazandığı günümüzde görsel ve işitsel araçların artmasıyla dinlemeye ayrılan zaman her geçen gün artmaktadır; bunun sonucunda dinleme, sosyal yaşamdaki etkileşimin sağlıklı olmasını sağlayan, okul yaşamındaki başarının ve öğrenmenin temelini oluşturan becerilerin başında gelmektedir (Özbay & Çetin, 2011). Ahıskalı'ya (2021) göre dil öğrenimi iletişime, iletişim de dinlemeye dayanır. Dinlemenin hem dil becerilerinin başlangıcı hem de iletişimi devam ettiren bir süreç olduğu söylenebilir. Günlük hayatın birçok yerinde dinleme eylemi kullanılır. Konuşurken, müzik dinlerken, televizyon seyredirken, bilimsel toplantılarda, okulda, evde, iş yerinde vb. Özellikle 21. yüzyılda insanların iş ilişkileri ve gelişen teknolojiyle birlikte gün içerisinde daha çok sesli uyarıcılarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Telefon, televizyon, radyo, sokak, sınıf gibi birçok alanda sesli uyarıcıların sayısı artmaktadır. Bu kadar işitsel uyaranla karşı karşıya kalan bireylerin dinleme becerilerini etkili kullanması gerekmektedir.

Dinleme Nedir?

Sosyal bir varlık olan insan etrafında olan her şeyi anlama ve anlatma çabası içerisindeydir. Anlama ve anlatma çabası dil vasıtasıyla gerçekleşir. Birey, dilin sağladığı olanaklar dahilinde öğrenme-öğretme, anlama-anlaşılma, yorumlama, kendini doğru ve etkili bir şekilde ifade etme, öğrendiklerini uygulayabilme, eleştirel düşünme gibi sosyal ve bilişsel etkinliklerde bulunabilir (M. N. Kardaş & Harre, 2015). Aktaş ve Gündüz'e (2004) göre, dinleme dilin dört temel işlevinden en sık kullanılan dil becerisidir. Dinlemenin başlangıcı ses dalgalarının kulak zarına çarpmasıyla oluşan duymadır fakat dinleme, duymanın ötesinde bir eylemdir (Gürel vd., 2018). McCroskey ve Wheelless (1976); dinlemenin işitmenin ötesinde olduğunu, işitmenin fizyolojik yeteneğin getirdiği ilk adım olduğunu ve seslerin kulaktan geçtikten sonra seçme, düzenleme, anlama, yorumlama ve değerlendirme gibi dinleme süreçlerini ifade ettiğini belirtir. Doğan'a (2021) göre işitme fiziksel bir olgu iken, dinleme, işitmeyi içeren aktif bir süreci ifade eder. Waks'a (2007) göre dinleme etkinliği, dinleyicinin işitsel alanında meydana gelen sesleri sadece pasif bir şekilde algılamakla kalmaz, aksine aktif bir katılım, seçme, hatta duyma ve anlama çabalarını içerir. Bu tanımlamalardan hareketle dinleme; işitsel öğelerle başlayan, sözel girdileri anlama, yorumlama, değerlendirme aşamalarını içeren,

dinleyeninin zihinde yapılandırdığı düşünceleri aktarımıyla oluşan aktif bir süreç olarak tanımlanabilir.

Dinleme Becerisinin Önemi

Dinleme becerisi, anlama sürecinin başlangıç aşamasını oluşturur. Bireyin tanıma ve algılama yeteneğinin başlangıcının, iletişimdeki ilk adımın dinleme aşaması olduğu kabul edilir (Güneş & Aytan, 2021). Bununla birlikte Vandergrift (2004), dinlemenin, dil becerileri içinde en az belirgin beceri olduğuna dikkat çekmiş ve dinlemeyi öğrenilmesi zor bir beceri olarak nitelemiştir. Bozorgyan'a (2012) göre dil ediniminin temelinde dinleme vardır. Dinleme becerisi ilk edinilen beceri olduğundan diğer dil becerilerinin kazanılması için de çok önemlidir. Ediger (1999), çocuğun kelimeleri duyması, taklit etmesi ve oluşturduğu sözcük dağarcığının, konuşma becerisinin temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Baş (2015) ise dinleme becerisi gelişmeyen çocuğun konuşma becerisinin istenen yönde gelişemeyeceğine dikkat çekmiş ayrıca dinleme eğitiminin çocuğu, konuşma becerisini geliştireceği eğitim ortamına hazırladığını vurgulamıştır.

Çalıcı ve Aytan (2020); yazma becerisinin gelişmesi için söz varlığının önemli olduğunu, söz varlığını oluşturan ve geliştiren dinleme becerisinin de ilk dil becerisi olduğunu belirtmiştir. Bu ifadelerden, dinleme becerisi ile yazma becerisi arasında güçlü bir bağlantı olduğu gözlenmektedir. Dinleme ve okuma alıcı dil becerileridir, her ikisi de anlama merkezinde gerçekleşir. Sesli okumanın bir yönünü dinlemenin oluşturması, iki becerinin birbirini tamamlar nitelikte olduğunun göstergesidir (N. Kardaş & Kardaş, 2022). İşitme engelli okuyucuların işitme kaybı nedeniyle okuduklarını anlamakta zorlandıkları görülmektedir (Arıcı & Taşkın, 2019). Bu bağlamda dinleme becerisinin okuma becerisi üzerinde de etkili olduğu görülmektedir.

Öte yandan dilsel bir etkinlik olarak dinlediğini anlama, kelime dağarcığı, arka plan bilgisi ve çıkarım yapma gibi etmenlere dayanmaktadır (Hogan vd., 2014). Dinleme sürecinde anlamının gerçekleşmesi için önceden sahip olunan bilgilerin yeni bilgilerle sentezlenip bir sonuca ulaşılması gerektiği söylenebilir. Bayat'a (2021) göre dinleme edinimi; bilgiyi hızlı bir şekilde seçmeyi, ayırtırmayı ve bütünleştirmeyi sağlar. Dinleme becerisi gelişen bireylerin bilgiyi daha hızlı işlemlemesi, öğrenme sürecinin de hızlandırabileceğine işaret etmektedir.

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde öğrenciler, öğretmenlerini ve arkadaşlarını günde yaklaşık 2,5-4 saat dinlemekle geçirirler (Göğüş, 1972; Hayran & Beydoğan, 2016). Bu süre, okulda bulundukları zamanın neredeyse yarısına denk gelmektedir. Dinleme becerisi, sadece dinlemek ve bilgiyi yakalamak için değil bundan daha fazlası olan anlamı, yani dinlenen nesneye odaklanarak onu diğer uyarıcılardan ayırt etmek için de gereklidir (Wahyuniar, 2021). Birey, dinleme sürecinde ilgisini tamamen dinlediğine yönelir böylece dinlediği kimsenin varlığını, diğerlerinden ayırt eder (Yılmaz, 2019).

Dinleme becerisinin bireyin doğum öncesinden başlayarak bütün hayatı boyunca kullanılan bir beceri olduğu görülmektedir. Bu beceri bireyin dünyaya gelmesiyle konuşma, okuma, yazma becerilerine de etki etmektedir. Birey akademik ve sosyal yaşamında dinleme becerisini oldukça fazla kullanır. Dinleme becerileri gelişmiş bireyler zamanı da verimli kullanabilecektir. Kısaca dinleme becerisi ilk edinilen dil becerisi olduğundan diğer dil becerilerinin temelini oluşturmaktadır. İyi içselleştirilen dinleme becerisinin, diğer dil becerilerinin daha kolay kazanılabileceğini ve daha işlevsel hale getirilebileceğini göstermektedir. Dinleme becerisi iyi gelişmiş bireyler hayatı da daha iyi anlamlandırabileceklerdir. Bu yüzden dinleme becerisinin bireyler için oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Dinleme Türleri

Bir bireyin dinleme açısından bilinçlenmesi okul hayatıyla başlar. Türkiye’de 2005-2006 eğitim öğretim dönemiyle birlikte davranışçı eğitim modeli yerine yapılandırmacı yaklaşım modeli uygulamaya konulmuştur. Yapılandırmacı yaklaşıma göre öğrenenler, bilgiyi sadece edilgen bir biçimde alıcı olarak değil aynı zamanda aktif bir şekilde oluşturucu olarak kabul edildiği için öğretim yaklaşımları ve metotlarının seçimi, öğrenenlerin neyi ve nasıl öğrendiğiyle anlamlı bir ilişkiye sahiptir (Tezci & Köksalan, 2007). Davranışçı yaklaşımda öğrenci öğrenme sürecinde pasif konumdayken yapılandırmacı yaklaşıma göre eğitim-öğretim faaliyetlerinde aktif hale gelmesi amaçlanmıştır. TDÖP’te (2006, 2015, 2018) sınıflar düzeyinde öğrenen becerileri oluşturulmuştur. Dinleme türleri de sınıflandırılmış ve dinleme türlerinin hangi sınıflar düzeyinde kullanılacağı belirtilmiştir.

Dinleme türlerinin ortaya çıkması alanyazında şu şekilde aktarılmıştır:

Ateş ve Ercan’ın (2015) ifadesine göre, bir kişinin her zaman her konuyu aynı şekilde, aynı dikkat düzeyi ve ilgiyle dinlemesi mümkün değildir. Dinleme türlerinin ortaya çıkmasında dinlemeyi etkileyen etmenler önemli bir rol oynamaktadır. Melanlıoğlu (2012), dinleme boyunca kullanılan araç gereçler, dinleyicinin ilgi ve gereksinimi, konunun önemi gibi unsurların dinlemenin yapılandırılması açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Bu unsurların, dinleme etkinliklerini farklılaştırdığı ve çeşitli dinleme türlerini ortaya çıkardığı vurgulanmıştır. Tabak (2013) ise dinleme stillerinin çeşitlilik göstermesini bireysel farklılıklar ve çevresel koşullarla aktarmıştır. Bireylerin sahip oldukları amaç, tutum, inanç, ilgi, bilgi ve benzeri durumlarla içinde bulundukları çevrenin, doğrudan dinleme stillerini etkilediği düşüncesi üzerinde durmuştur. Şahin(2019), bireylerin farklı amaçlar için dinleme yapabildiğini, dinleme amacının belirlenmesi ve buna uygun dinleme stillerinin seçilmesinin dinleme alışkanlığına olumlu yansıyacağını belirtmiştir.

Dinleme türlerinin oluşmasına ilişkin görüşler incelendiğinde, bireylerin sahip olduğu kişisel özellikler ve çevresel koşullar ön plana çıkmaktadır. Bireyin yaşadığı yer, ailenin ve çevresindeki insanların tutumu bireyin kişilik özelliklerine etki etmesi dinleme alışkanlıklarına da etki etmektedir. Dinleme becerilerini belirleyen faktörlerden birinin de çevresel koşullar olduğu söylenebilir.

Dinleme becerisi eğitiminde, hedeflenen amaçlara ulaşmak için uygulanacak dinleme etkinliklerinde, çeşitli dinleme türleri ve stratejilerinin kullanılması önemlidir. Dinleme türlerinin çeşitlenmesiyle ilgili alanyazında farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Dinleme türlerinin alanyazında sınıflandırması Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Dinleme türleri

Kaynak	Dinleme Türleri
Güneş (2021)	Etkileşimsel dinleme
	Etkileşimsel olmayan dinleme
	Pasif dinleme
	Aktif dinleme
	Sorgulayıcı dinleme
	Seçici dinleme
	Not alarak dinleme
	Metni takip ederek dinleme

Doğan (2021)	Etkileşimli dinleme
	Etkileşimsiz dinleme
	Empatik dinleme
	Ayırt edici dinleme
	Etkili dinleme
	Eleştirel dinleme
	Estetik dinleme
Akyol (2021)	Ayırt edici dinleme
	Estetik dinleme
	Transfer edici dinleme
	Eleştirel dinleme
	Terapötik dinleme
TDÖP (2006, 2015, 2019)	Katılımlı dinleme
	Katılımsız dinleme
	Not alarak dinleme
	Yaratıcı dinleme
	Kendini konuşanın yerine koyarak dinleme
	(Empati kurma)
	Eleştirel dinleme
	Seçici dinleme

TDÖP’te (MEB, 2006, 2015, 2018) dinleme metinlerinin şu stratejilerle dinlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Dinleme stratejilerinin sınıflar düzeyinde dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Dinleme türlerinin sınıflar düzeyinde dağılımı

5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf
Not alarak dinleme	Katılımlı dinleme	Empatik dinleme	Seçici dinleme
Katılımlı dinleme	Katılımsız dinleme	Katılımlı dinleme	Eleştirel dinleme
Grup halinde dinleme	Not alarak dinleme	Katılımsız dinleme	Yaratıcı dinleme
	Grup halinde dinleme	Not alarak dinleme	Not alarak dinleme
			Empati kurarak dinleme

2024-2025 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan MEB 2024 TDÖP’te dinleme stratejilerinden not alarak dinleme/izleme, katılımlı dinleme/izleme, katılımsız dinleme/izleme, empati kurarak dinleme/izleme, seçici dinleme/izleme stratejilerine her sınıf düzeyinde yer verilmiştir. Yaratıcı dinleme 7 ve 8. sınıflar düzeyinde programda yer alırken eleştirel dinleme ise sadece 8. sınıf düzeyinde programda yer almıştır. TDÖP (2006, 2015, 2018), 7 ve 8. sınıflar düzeyinde yer almayan grup halinde dinleme stratejisi bu sınıflara ilave edilmiştir.

Yaratıcı Dinleme

21. yüzyılda yaşanan hızlı değişimlerle birlikte öğrenen becerilerinde de farklılaşmalar meydana gelmiştir. Bu becerilerden biri de yaratıcı düşünme becerisidir. Yaratıcılık, yeni bir şey üretme süreci olarak tanımlanmaktadır. Yaratıcı düşünme ise bilişsel düzeyde alternatif fikirler üretebilme yeteneğidir. Yaratıcı düşünme ya da fikir üretme, tamamen yeni bir şey üretmek, ortaya koymak anlamına gelmez; daha çok mevcut kavramlar arasında yeni bağlantılar oluşturma yeteneğini ifade eder. Yaratıcı düşünme, bir kişinin bir sorunu tüm yönleriyle ele alarak onu sentetik olarak ortaya koymasını ve her şeyden önce hayal gücünü yansıtan yeni çözümler bulmasını sağlayan zihinsel süreçtir (Dion, 1976).

Eğitim, bir ülkenin kalkınması, gerekli bilgi gücüne ulaşması, nitelikli insan yetiştirmesi ve toplumun refah düzeyini arttırması için önemlidir. Geçmişte eğitim ile bilgiyi alan, ezberleyen, bunu tekrar edebilen, istedik davranışlar gösterebilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanırken günümüzde düşünen, çözüm üreten, araştıran, sorgulayan, ilişkilendirebilen, senteze varabilen, ürün ortaya koyabilen bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Işık & Saygılı, 2015). Eğitimden beklenenin, bireylerin bilgi, beceri, davranış ve düşünme biçimlerinde anlamlı değişiklikler meydana getirmek olduğu söylenebilir.

Ünveren'e (2020) göre 21. yy., toplumsal hayattaki değişimlerle birlikte sürekli eğitim, öğrenmeyi öğrenme, doğrudan bilgiye ulaşma, eleştirel düşünme, soruna odaklanma ve çözme, üretkenlik ve yenilikçilik, iş birliği içinde olma, iletişime açık olma gibi becerilerin ön plana çıktığı bir yüzyıl olarak tanımlanmıştır. Tüm dünyada yaygın olarak uygulanmaya başlayan 21. yy. Çerçeve Ortaklığı kapsamında ise 21. yy. becerileri; Öğrenme ve Yenilik Becerileri, Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri, Yaşam ve Kariyer Becerileri olmak üzere üç temel başlık altında tanımlanmıştır (Gelen, 2017, s. 15).

Bu çerçevede ülkelerin öğrenme programları da güncellenmiştir. 21. yy. becerilerine dayalı olarak TDÖP (2006)'te yetiştirilmek istenen öğrenciler; dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayabilen; duygu, düşünce ve özelemlerini ifade edebilen; sorgulayıcı ve üretken düşünebilen, sorumluluk sahibi, girişimci, çevresiyle uyumlu; olayları, durumları ve bilgileri birikimlerinden yola çıkarak araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlama alışkanlığı kazanmış; estetik duyuş geliştirmiş ve millî değerlere duyarlı bireyler olarak nitelendirilmiştir.

Araştırmacılar her bireyin yaratıcı düşünme becerisiyle dünyaya geldiğini belirtir. Kempylis & Berki (2014), herkesin yaratıcı düşünme becerisine sahip olduğunu ancak çocukların katı mantık ve yakınsak görüşlerden uzak olduğu için yaratıcılığın farklı, açık, üretken ve oyuncu özelliklerini yansıttığını belirtir. Yetişkinler de ise iş ve eğitim yaşantısından hareketle yaratıcılığın bastırıldığı vurgulanmıştır. Yaratıcı dinlemenin temelinde yaratıcı düşünme vardır. Yaratıcı dinleme dinleyicinin ses dizilerini ya da kalıplarını fark etmesini, dikkatini bilinçli bir şekilde bu kalıplara yönlendirmesini, dinlediklerinden anlam elde etmesini, kavramlar oluşturmalarını, verileri yorumlamasını, çıkarımlar yapmasını, bu ses dizilerinden sonuçları tahmin etmesini sağlayan dinleme eylemidir (Plattor, 1968). Yaratıcı dinlemede birinci öncelik, bireysel algıların şeffaf hale getirilmesi ve yansıtılmasıdır (Schmid, 2019). Bireysel algıların ortaya çıkması için yaratıcı düşünme engellerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu engeller bireyle ilgili olduğu gibi bireyin dışındaki bir unsur da olabilir. Yaratıcı düşünme benzersiz fikirler oluşturmayı hedefler. Dolayısıyla yaratıcı bir dinleme, anların ya da birçok öznel anların oluşturulmasıdır (Hertz, 2015). Yaratıcı dinlemede oluşan düşünceler bireyin hayal gücüyle, olayları yorumlama becerisiyle ve ön bilgileriyle yakından ilgilidir.

Yaratıcı dinlemede yakınsak düşünmeden uzaklaşarak ıraksak düşünmek gerekmektedir. Yakınsak düşünmede ele alınan sorunun tek bir çözümü olduğu düşüncesi hakimdir. Ancak ıraksak düşünme eski düşüncelerden uzaklaşmayı, yeni bağıntılar oluşturmayı, bilginin sınırlarını genişletmeyi ve alışılmışın dışında bakış açıları geliştirmeyi, yeni düşünceler üretmeyi içerir (Üstündağ, 2020). Yaratıcı dinleyici, eleştirel yargılar oluşturmak için dinleme süreci boyunca ifadeleri ve gerçekleri analiz eder. Yaratıcı olmak; kasıtlı bir çaba, yaratıcı dinleme yoluyla özgün düşünceler oluşturma veya bunlara göre hareket etmek için sorgulayıcı ve analitik düşünebilen bir zihniyet gerektirir (Basyoni & Medd, 2023).

Yaratıcı dinlemenin başlangıç noktası *hazırlık* aşamasıdır. Birey önceki öğrenmeleri ile konuya hazırlanır. Dinleyicinin ön bilgileri, yaşantıları, okudukları sorunun

tanımlanmasını kolaylaştıracaktır. Bu bölümün sonunda yaratıcı çözümler üreteceği problemle karşı karşıya bırakılır. İkinci aşama olan *kuluçka* aşamasında verilen problemle ilgili olası çözüm yolları düşünülür. Bu aşamada bireyin akıcı ve esnek düşünebilmesi oldukça önemlidir. Bu sayede çokça fikir üretebilir. Bu süreç birkaç dakika da sürebilir; günler, aylar hatta yıllar bile alabilir (Üstündağ, 2020). Üçüncü aşama olan *aydınlanma* aşaması, soruna ilişkin çözümlerin zihinde canlandırıldığı dönemdir. Bu evrede çözüm belirginleşir. Anlık bir aşamadır, çözüm bir anda ortaya çıkarılır. Sonuçları *doğrulama* aşaması yaratıcı dinlemenin son aşamasıdır. Bilinçli ve mantıksal düşünmenin yoğun olduğu bir evredir. (N. Doğan, 2020). Bu aşamada, çözüm yolları tartışılır, denir varsa eksiklikler giderilir. Eleştirel düşünmenin grup halinde yapılması başka fikirlerin de olduğunun kabul edilmesini, tek bir doğrunun olmadığı görüşünün oluşmasını destekleyecektir.

Yaratıcı dinleme becerileri TDÖP'te (MEB, 2006, 2015, 2018) 8. sınıflar düzeyinde ele alınmıştır. TDÖP (2006)'te yaratıcı dinleme stratejisinin amacı, öğrencilerin dinledikleri/izledikleri üzerine yorum yapmaları ve bu yorumlarla yeni düşünceler üretmeleri; uygulama biçimi de katılımlı ve katılımsız olarak açıklanmıştır. Dinleyici katılımsız dinlemede pasif bir konumda kalır. Dinleme sürecine fiziki olarak katılmaz, katılımlı dinleme de ise dinleme sürecine aktif biçimde katılır. Katılımsız dinleme sürecinde konuşmacının ifadelerinden yeni duyuş ve düşünce geliştirilir. Katılımlı dinleme sırasında konuşmacının ifadelerinden türetilen düşünceler ve duygular açığa vurulur. Konuşmacının daha sakin ve üretken düşünebilmesini sağlamak için konuşmacıya yönlendirici sorular sorulur ve cesaretlendirici ifadeler kullanılır.

Araştırmanın Amacı

Yaratıcılık yeteneği erken yaşlarda daha baskın bir düşünme yeteneği olduğu için yaratıcı dinleme stratejilerinin 6. sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerilerine etki edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı “yaratıcı dinleme stratejilerinin 6. sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerilerine etkisi” olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test puanları arasında gruplar açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 2) Deney ve Kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test puanları arasında gruplar açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 3) Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son test puanları arasında gruplar açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırmanın Önemi

TDÖP (MEB, 2006, 2015, 2018) incelendiğinde, ders kitaplardaki her temada birer adet dinleme metnine yer verildiği görülmektedir. Ders işlenirken en çok kullanılan becerilerden biri dinleme becerisidir. Alanyazından hareketle dinleme eğitiminin gelişigüzel yapılamayacağı, bu becerinin bir yöntemle gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Y. Doğan, 2021; Melanlıoğlu, 2013; Özbay, 2006). Bu nedenle yaratıcı dinleme stratejilerinin 6. sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerilerine etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca “yaratıcı dinleme” ile ilgili alanyazında deneysel çalışmaya rastlanılmaması araştırmayı değerli kılmaktadır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi basamaklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Yaratıcı dinleme stratejisinin 6. Sınıf öğrencilerinin dinlediklerini anlamaya etkisini saptamak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada yarı deneysel desen kullanılmıştır. Büyüköztürk ve diğerlerine (2020) göre “Deneysel araştırma bilimsel yöntemler içinde en kesin sonuçların elde edildiği çalışmadır. Çünkü bu araştırmada araştırmacı karşılaştırılabilir işlemler uygular ve daha sonra onların etkilerini inceler, bu tür araştırmanın sonuçlarının araştırmacıyı en kesin yorumlara götürmesi beklenir.” Bu bağlamda Karasar (2012); yarı deneysel desenlerin bilimsel değer bakımından gerçek deneysel desenlerden sonra geldiğini, gerçek deneysel desenlerin gerektirdiği kontrollerin sağlanamadığı ya da bu kontrollerin bile yeterli olmadığı birçok durumda yarı deneysel desenlerden yararlanıldığını belirtir. “Deneysel çalışmada kendiliğinden oluşmuş gruplar ya da gönüllüler kullanılmak zorunda olduğundan sadece uygun örneklem yapılması mümkündür. Bireyler rastgele atanmadığında bu işlem yarı deneysel olarak adlandırılır” (Creswell, 2017, s. 68). Ülkemizde sınıflar okul idaresi tarafından oluşturulduğu için çalışma için rastgele bir seçim yapılamamıştır. Araştırmada gruplarda yer alan öğrenciler yansız olarak seçilememiş, okulda var olan hazır gruplar ile araştırma yürütülmüştür. Ancak yapılan analizler sonucunda (ders kitabı etkinlikleri, ön test puanı), benzer özellikler taşıdığı belirlenen gruplar içinden deney ve kontrol grupları yansız olarak atanmıştır. Deney ve kontrol grubuna uygulanan işlemler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Deney ve kontrol grubuna uygulanan işlemler

Gruplar	Ön test	Deneysel İşlem	Son Test
Deney Grubu	Dinlediğini anlama ön testleri	Yaratıcı dinleme etkinlikleri	Dinlediğini anlama son testleri
Kontrol Grubu	Dinlediğini anlama ön testleri	MEB Öğretim Programında Dinleme becerilerine uygun etkinlikler	Dinlediğini anlama son testleri

Çalışma Grubu

Piaget’e göre çocuk, 0-2 yaşları arasında duyuşal-devinim dönemini ve 2-7 yaşları arasında işlem öncesi sembolik işlevler dönemini yaşamaktadır. Daha sonra 7-11 yaşları arasında ise somut işlemler evresindedir. Son çocukluk döneminin sonlarına doğru, çocukta problemleri kendi kişisel girişimleriyle çözme becerisinin yüksek düzeyde geliştiği görülmektedir. Bu dönemde çocuğun özellikle zihin gücü beden gücü kadar hızla gelişmektedir. Çocuğun beyin ve sinir sisteminin yetişkinlerinkine yakın bir olgunluk düzeyine ulaştığı söylenebilir. Mantıklı ve soyut düşünme yeteneğinde baskın bir ilerleme görülmektedir (Günçe, 1973; Yavuzer, 1984; Akt. Doğan, 2007).

İlkokul çağındaki çocuklar somut bir dönüşümü zihinsel olarak tersine çevirebilir. Belirli bir zamanda bir durumu birçok yönden ele alabilirler. Soyut bilgi verildiğinde yetersiz olabilir. 12 yaş ve üzeri soyut işlemlerde yetkindirler. Varsayımlar kurabilirler, mantıksal sonuçlar çıkarabilirler. İster somut ister soyut biçimde sunulsun, karmaşık sorunları sistemli olarak çözebilmektedir. Bu evre 11-12 yaş dolaylarında başlamakta 14-15 yaşlarında kararlılık kazanmaktadır (Gander ve Gardiner, 2001; Akt. Doğan, 2007, S. 163).

11-12 yaş grubunun bilişsel düzeyinden hareketle araştırmanın çalışma grubunu, Ordu ilinde 2021-2022 eğitim-öğretim yılında 6. sınıfta öğrenim gören 44 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilerinden 22 kişi deney grubu, 22 kişi kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılacak öğrencilerden gönüllülük esasına dayanarak Veli Onay Formu alınmıştır. Çalışma grubu uygun örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Uygun örneklem zaman, maliyet ve işgücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin ulaşılabilir, kolay uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesi yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2020). Araştırmacının çalışmalarını rahat, kolay ve hızlı bir şekilde sürdürebilmesi için görev yaptığı okulda öğrenim gören 6. sınıf öğrencileri araştırma grubu olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmada uygulanacak olan dinleme metnlerinin geçerliklerini sağlamak için ilk olarak araştırmacı tarafından öğrencilerin daha önce karşılaşmadığı, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu onaylı 6. sınıf Türkçe ders kitapları taranmış, amaca uygun olan metinler belirlenmiştir. Bu metinler içinden ikişer metin ön test ve son test için sekiz metin ise uygulama sürecinde kullanılmak üzere toplam 12 metin seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak 10 sorudan oluşan dinleme becerileri ön testi ve dinleme becerileri son testi kullanılmıştır. Testler oluşturulurken uzman görüşü alınmış ve gerekli istatistiksel işlemler yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan ön test ve son test metnlerinin prozodik niteliklerini belirlemek için Keskin, Baştuğ ve Akyol (2013) tarafından geliştirilen “Prozodik Konuşma Ölçeği” ve “Prozodik Okuma Ölçeği” izin dahilinde kullanılmıştır. Ölçekler iki farklı uzman tarafından puanlanmış ve puanların ortalaması alınmıştır.

Eğitim Çalışmaları

Yaratıcı dinleme stratejilerine göre hazırlanan dinleme etkinlikleri, iki ders saatini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Dinleme metinleri yaratıcı sürece uygun olarak hazırlık (dinleme öncesi çalışmalar), kuluçkalama (dinleme sırası), aydınlanma (dinleme sonrası) ve sonuçları doğrulama (dinleme sonrası) şeklinde planlanmış, etkinliklerin uygunluğu için uzman görüşü alınmıştır. Metinler daha önceden ses dosyasına dönüştürülmüştür.

Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması

Dinlediğini anlama testlerinin geçerlilik ve güvenilirlik testlerinde TAP (Test Analysis Program) kullanılmıştır. Araştırma verilerinin ölçülmesi için araştırmacı tarafından geliştirilen “Vermek Çoğalmaktır” Metni ile İlgili Dinlediğini Anlama Testi, “Yaşadıklarım ve Düşlediklerim” Metni ile İlgili Dinlediğini Anlama Testi, “Sen de Bir İyilik Yap” Metni ile İlgili Dinlediğini Anlama Testi, “Finlandiya’da”n Metni ile İlgili Dinlediğini Anlama Testi kullanılmıştır.

Veri Analizi

Verilerin analizinde Jamovi bilgisayar programından yararlanılmıştır. Bu programda bulunan bağımsız gruplar ve bağımlı gruplar t-testi ile analiz yapılmıştır. Analiz yapılmadan önce verilerin normallik dağılımı incelenmiştir. Buna göre basıklık ve çarpıklık katsayılarına göre test seçimi yapılmıştır. Basıklık ve çarpıklık katsayılarının -1,5 ve +1,5 arasında olmaları, bunların normal dağılım gösterme ile ilişkili olduğu şeklinde yorumlanabilir (George & Mallery, 2003). Aşağıdaki tablolarda ön test ve son test puanlarının betimleyici bilgileri ile basıklık ve çarpıklık katsayıları verilmiştir.

Tablo 4: Ön test betimleyici istatistikler

	Bilgilendirici Toplam	Öyküleyici Toplam
N	44	44
Missing (Eksik)	0	0
Mean (Ortalama)	3,82	6,68
Median (Medyan)	3,00	6,00
Standard deviation (Standart sapma)	2,41	2,16
Minimum	0	2
Maximum	8	10
Skewness (Çarpıklık)	0,275	-0,0581
Kurtosis (Basıklık)	-0,996	-0,850

Tablo 5: Son test betimleyici istatistikler

	Bilgilendirici Toplam	Öyküleyici Toplam
N	44	44
Missing (Eksik)	0	0
Mean (Ortalama)	7,02	6,66
Median (Medyan)	7,00	6,50
Standard deviation (Standart sapma)	2,02	2,18
Minimum	3	2
Maximum	10	10
Skewness (Çarpıklık)	-0,317	-0,0914
Kurtosis (Basıklık)	-0,870	-0,679

Tablo 6: Deney grubu betimleyici istatistikler

	Bilgilendirici Ön Test	Bilgilendirici Son Test	Öyküleyici Ön Test	Öyküleyici Son Test
N	22	22	22	22
Missing (Eksik)	0	0	0	0
Mean (Anlam)	3,86	7,09	6,77	6,91
Median (Medyan)	3,00	7,00	6,00	7,00
Standard Deviation (Standart sapma)	2,64	2,33	2,37	2,18
Minimum	0	3	3	3
Maximum	8	10	10	10
Skewness (Çarpıklık)	0,332	-0,270	0,0379	-0,0847
Kurtosis (Basıklık)	-1,14	-1,07	-1,29	-1,04

Tablo 7: Kontrol grubu betimleyici istatistikler

	Bilgilendirici Ön Test	Bilgilendirici Son Test	Öyküleyici Ön Test	Öyküleyici Son Test
N	22	22	22	22
Missing (Eksik)	0	0	0	0
Mean (Anlam)	3,77	6,95	6,59	6,41
Median (Medyan)	3,50	7,50	6,50	6,00
Standard Deviation (Standart sapma)	2,22	1,70	1,99	2,20
Minimum	0	4	2	2
Maximum	8	9	10	10
Skewness (Çarpıklık)	0,172	-0,558	-0,287	-0,103
Kurtosis (Basıklık)	-0,875	-0,933	-0,130	-0,243

Etik Kurul

Çalışmanın etik onayı, Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 27.12.2021 tarih ve 2021-240 karar sayısı ile alınmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Birinci alt problemle ilgili bulgular

Deney ve kontrol grubunun ön test puanlarının karşılaştırılması amacıyla bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Bu testin sonucu Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Ön test deney ve kontrol grubu bağımsız örneklem t testi

		İstatistik	sd	p
Bilgilendirici toplam	t	0,123	42,0	0,902
Öyküleyici toplam	t	0,276	42,0	0,784

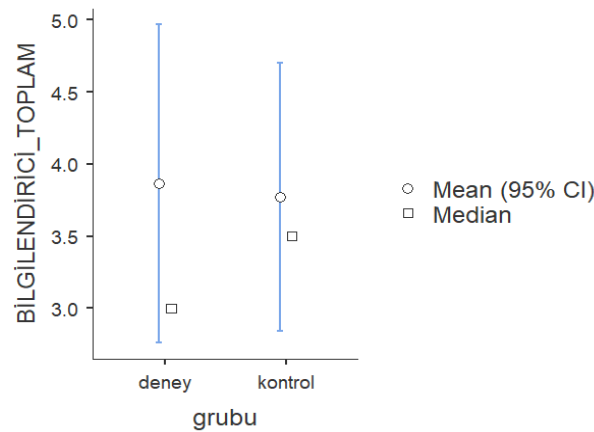
* Not. Varyans homojenliği sağlanmıştır.

Tablo 8'de, deney ve kontrol gruplarının bilgilendirici metin ve öyküleyici metin ön test puanları karşılaştırılmaktadır. Bağımsız örneklem t testi kullanılarak yapılan değerlendirmede, deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarının arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlenmiştir ($p>.05$). İki grubun ön test puanları ile ilgili betimleyici bilgiler Tablo 9'da sunulmuştur.

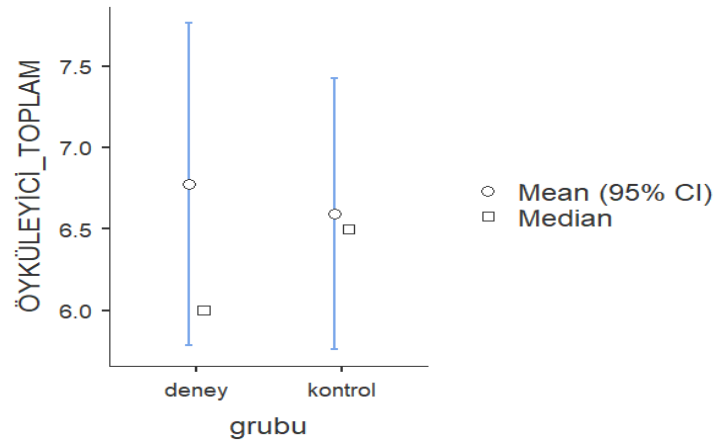
Tablo 9: Deney ve kontrol grupları ön test puanları

	Grup	N	Ortalama	Medyan	SS	SH
Bilgilendirici toplam	deney	22	3,86	3,00	2,64	0,563
	kontrol	22	3,77	3,50	2,22	0,474
Öyküleyici toplam	deney	22	6,77	6,00	2,37	0,505
	kontrol	22	6,59	6,50	1,99	0,425

Tablo 9'da deney ve kontrol gruplarının bilgilendirici ve öyküleyici metin türlerine göre dinlediğini anlama ön testlerinden aldıkları ortalama puanlar betimlenmiştir. Buna göre deney ve kontrol gruplarının ortalama puanlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bu puanların metin türüne göre görsel sunumu aşağıdaki gibidir.

Grafik 1: Deney ve kontrol grupları bilgilendirici metin ön test puanları

Grafik 2: Deney ve kontrol grupları öyküleyici metin ön test puanları

İkinci alt problemle ilgili bulgular

Kontrol grubunun ön test-son test puanlarının karşılaştırılması Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Kontrol grubu eşleştirilmiş örneklem t testi

			İstatistik	sd	p
Bilgilendirici ön test	Bilgilendirici son test	t	-6,015	21,0	<,001
Öyküleyici ön test	Öyküleyici son test	t	0,439	21,0	0,667

Not. $H_a \mu \text{ Measure 1} - \text{Measure 2} < 0$

Tablo 10 kontrol grubunun ön test ve son test puanlarının karşılaştırılmasını içermektedir. Uygulanan t testi sonucunda, kontrol grubunun bilgilendirici metin puanlarında son test lehine anlamlı bir fark olduğu ($p < .001$), öyküleyici metin puanlarında ise anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen puan ortalamaları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 11: Kontrol grubu ön test-son test betimleyici istatistikleri

	N	Ortalama	Medyan	SS	SH
Bilgilendirici toplam ön test	22	3,77	3,50	2,22	0,474
Bilgilendirici toplam son test	22	6,95	7,50	1,70	0,363
Öyküleyici toplam ön test	22	6,59	6,50	1,99	0,425
Öyküleyici toplam son test	22	6,41	6,00	2,20	0,468

Tablo 11'de görüldüğü üzere kontrol grubunun bilgilendirici metin puanları belirgin bir şekilde yükselmiştir. Ancak öyküleyici metinden alınan puanlarda bir artış gözlenmemiştir. Bilgilendirici metin sorularındaki başarı artışı deney grubunda da gözlenmiştir. Deney grubunun ön test-son test puanlarının karşılaştırılması Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12: Deney grubu eşleştirilmiş örneklem t testi

			İstatistik	sd	p
Bilgilendirici ön test	Bilgilendirici son test	t	-8,299	21,0	< ,001
Öyküleyici ön test	Öyküleyici son test	t	-0,323	21,0	0,375

Not. $H_a \mu_{\text{Measure 1}} - \mu_{\text{Measure 2}} < 0$

Tablo 12 deney grubunun ön test ve son test puanlarının karşılaştırılmasını içermektedir. Uygulanan t testi sonucunda deney grubunun bilgilendirici metin puanlarında son test lehine anlamlı bir farkın olduğu ($p < .001$), öyküleyici metin puanlarında ise anlamlı farkın oluşmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen puan ortalamaları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 13: Deney grubu ön test-son test betimleyici istatistikleri

	N	Ortalama	Medyan	SS	SH
Bilgilendirici toplam ön test	22	3,86	3,00	2,64	0,563
Bilgilendirici toplam son test	22	7,09	7,00	2,33	0,496
Öyküleyici toplam ön test	22	6,77	6,00	2,37	0,505
Öyküleyici toplam son test	22	6,91	7,00	2,18	0,465

Tablo 13'te görüldüğü üzere deney grubunun bilgilendirici metin puanlarında belirgin bir artış olmuştur. Ön test puan ortalaması 3,86 düzeyinden 7,09 düzeyine yükselmiştir. Ancak öyküleyici metin türünden alınan puanlardaki artış bu düzeye ulaşamamıştır. Öyküleyici metin ön testinden alınan puan 6,77 iken son testten alınan ortalama puan 6,91 seviyesine yükselmiştir. Ancak t testinde bu farklılık anlamlı görülmemiştir.

Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

Deney ve kontrol grubunun son test puanlarının karşılaştırılması Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14: Bağımsız örneklem t testi son test puanlarının karşılaştırılması

		İstatistik	sd	p
Bilgilendirici toplam	t	0,222	42,0	0,413
Öyküleyici toplam	t	0,758	42,0	0,226

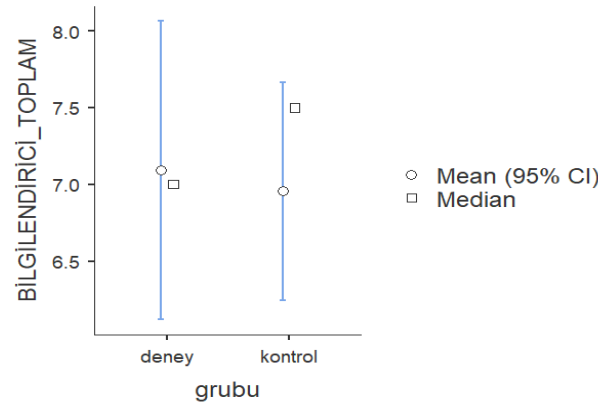
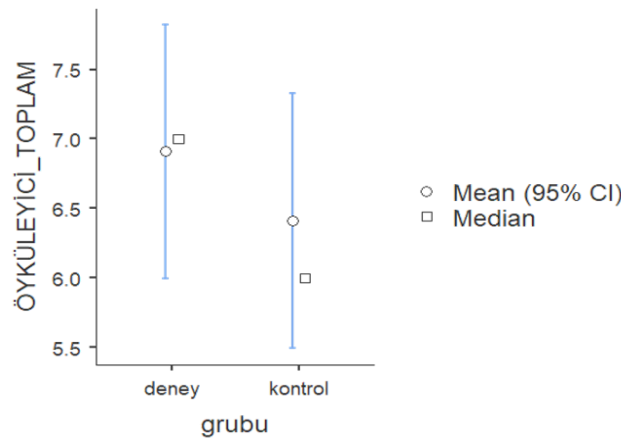
Not. $H_a \mu_{\text{deney}} > \mu_{\text{kontrol}}$. Varyans homojenliği sağlanmıştır.

Tablo 14'te deney ve kontrol gruplarının bilgilendirici metin ve öyküleyici metin son test puanları karşılaştırılmaktadır. Bağımsız gruplar t testine göre yapılan değerlendirmede, deney ve kontrol gruplarının son test puanlarının arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Puanlarının karşılaştırılması ise aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 15: Grupların son test puan ortalamaları

	Grup	N	Ortalama	Medyan	SS	SH
Bilgilendirici toplam	deney	22	7,09	7,00	2,33	0,496
	kontrol	22	6,95	7,50	1,70	0,363
Öyküleyici toplam	deney	22	6,91	7,00	2,18	0,465
	kontrol	22	6,41	6,00	2,20	0,468

Tablo 15'te deney ve kontrol gruplarının bilgilendirici ve öyküleyici metin dinlediğini anlama son testlerinden aldıkları ortalama puanlar belirtilmiştir. Buna göre deney grubu bilgilendirici metin testlerinden ortalama 7,09 puan almıştır. Kontrol grubu ise 6,95 puan almıştır. Öyküleyici metin testlerinden ise deney grubu 6,91 puan alırken kontrol grubu 6,41 puan almıştır. Buna göre puan ortalamalarında deney grubu lehine bazı farklılıklar gözlenmiştir. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı yorumlanmamıştır. Bu puanların görsel sunumu aşağıdaki gibidir.

Grafik 3: Son test bilgilendirici metin puanlarının karşılaştırılması**Grafik 4:** Son test öyküleyici metin puanlarının karşılaştırılması

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

21. yy. hayatın her alanında büyük değişikliklerin ve dönüşümün gözleneceği bir dönem olarak betimlenmiştir. Bu çağa uygun yeterliliklerin bireye üst düzey düşünme becerisi kazandıracağı ve bu yeterliliklerin eğitim yoluyla geliştirilebileceği bir gerçektir. Üretkenliğin en fazla gözlemlendiği evrede olduğu düşünülen 6. sınıf öğrencilerinin, yaratıcı dinleme stratejilerinden hareketle dinlediğini anlama becerilerinin belirlenmesini

amaçlayan bu araştırmada, elde edilen bulgulardan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Deney ve kontrol grupları arasındaki son test puanlarına bakıldığında deney grubunun, bilgilendirici metin ortalama puanları (7,09) açısından kontrol grubundan (6,95) daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ancak bu fark, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde görülmemiştir. Son test öyküleyici metin ortalama puanları açısından ise deney grubu (6,91) ve kontrol grubu (6,41) arasında, deney grubu lehine bir puan farkının olduğu gözlenmiştir. Ancak bu fark, bilgilendirici metin türünde olduğu gibi istatistiksel olarak anlamlı yorumlanmamıştır.

Deney grubunda, bilgilendirici metin toplam puanları açısından ön test-son test puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir artış gözlenmiştir. Ancak deney grubunda öyküleyici metin toplam puanları açısından ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Kontrol grubunda da benzer durum gözlenmiştir. Bilgilendirici metin toplam puanları açısından ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark gözlenmiş, ancak öyküleyici metin toplam puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Çalışma grubuyla sürdürülen dinleme etkinliklerinden sonra uygulanan ölçümlerde deney grubunun kontrol grubundan pozitif yönde ilerleme kat etmesine rağmen anlamlı denebilecek kadar bir farklılık olmamıştır. Kim (2011), çocukların benzersiz ve alışılmadık fikirler üretme yeteneğinin beşinci sınıfa kadar arttığını, lise boyunca azaldığını ve yetişkinlikte tekrar arttığını belirtmektedir. Araştırmacı, çocukların beşinci sınıfa kadar giderek açık fikirli, meraklı ve benzersiz yanıtlar üretmeye daha yatkın hale geldiğini ancak bu dönemden itibaren lise boyunca devam eden uyumcu düşünce eğiliminde olmalarının yaratıcı düşünmeyi engellediğini vurgular. Yaratıcı düşünme puanlarının altıncı sınıfta azaldığını veya sabit kaldığını ileri sürer. Altıncı sınıfta meydana gelen bu düşüşün nedenlerinin genellikle yaratıcı düşünmenin tüm yönlerini etkilediğini, bu durumu daha iyi anlamak için öğretim yöntemleri, sosyal çevre ve öğrenci motivasyonu gibi çeşitli faktörlerin rolünün dikkate alınması gerektiğini belirtir.

Alacapınar (2013), 3-8. sınıf öğrencilerinin yaratıcılık düzeylerini araştırmış; yaratıcı düşünme derslerinin ortalama akıcılık, esneklik, özgünlük, detaylandırma ve toplam puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu belirlemiştir. Puanların 3. sınıftan 5. sınıfa kadar önemli ölçüde arttığını ve ardından 6. sınıftan 8. sınıfa kadar düştüğünü tespit etmiştir. Araştırmacı 6 ve 8. sınıf öğrencilerinin en düşük ortalama puana sahip olduğunu vurgulamıştır.

Ülger (2023), 05-14 yaş arası çocukların yaratıcı düşünme gelişimlerini incelenmiştir. Araştırmasının sonucunda 05 yaştan 10 yaşa kadar çocukların yaratıcı düşünme toplam puanlarında artış gözlemlenmiş, yeterli veri olmamasından dolayı 10-12 yaşların belirsiz olmasına karşın 14 yaşta yeniden bir artış çizgisinin olduğunu belirtmiştir.

Sur ve Ateş (2022), 7. sınıf öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerileri ile okuma ve dinleme becerileri arasındaki ilişkiyi sorguladığı çalışmalarında, anlama becerileri ile yaratıcı düşünme becerileri arasında düşük düzeyde de olsa pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Yaratıcı düşünme becerilerinin 10-12 yaşlarında azalmasının nedenini araştırmacılar bireyin somut işlemlerden soyut işlemler dönemine geçmesi olarak açıklamaktadır. Piaget'e göre 7-11 yaş somut işlemler dönemi, 12-15 yaş ergenliğin başlangıcı olan soyut işlemler dönemidir (Peker, 2023). Birey; somut işlemler döneminde

olayları başkasının gözüyle görmeye, onların ne düşündüklerini ve ne hissettiklerini fark etmeye, mantıklı düşünmeye başlar; soyut işlemler döneminde eylemlerinin olası sonuçlarını değerlendirebilir, farklı çözümler üretebilir ve daha küçük çocuklara kıyasla seçimlerini çok daha etkili bir biçimde belirleyebilir (Eroğlu, 2023). Ergenlik dönemindeki bireyler soyut düşünme becerisinin de etkisiyle daha fazla kendilerine dönüktür; bunun bir sonucu olarak ergen, kendi düşüncelerini diğerlerinin düşüncelerinden ayıramamaya başlar (Ahioğlu, 2011). Bu araştırmaya konu olan 6. Sınıf öğrencileri bilişsel gelişim açısından geçiş dönemindedir. Bu sınıf düzeyindeki öğrencilerin bilişsel, fiziksel ve duyuşsal farklılıklarının araştırma sonucuna etki ettiği düşünülmektedir.

Dinlemeyle becerilerini etkileyen birçok unsur vardır. Bayram (2019), sınıf içi dinleme sırasında karşılaşılan sorunların dinleme öncesi, dinleme sırası ve dinleme sonrası aşamalarının her birinde görüldüğünü belirtmiş, sorunun dinleme öncesinde daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Öğretmenlerin, dinleme öncesi aşamasında öğrencilerde daha çok dikkat eksikliği, ilgisizlik, gürültü ve hazırbulunuşluk düzeyinin düşük olması gibi sorunlarla; dinleme sırasında öğrencilerin daha çok dikkatini uzun süre toplayamaması, not almayı bilmemesi, yönergelere uymaması, dinlediklerini unutması gibi sorunlarla; dinleme sonrası aşamasında ise öğrencilerin etkinliklere katılmaması sorunuyla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Dinleme sürecinde karşılaşılan bu sorunların bu araştırmanın sonucunda da etkili olduğu söylenebilir.

Yenilmez ve Yolcu (2007), ders programlarında yaratıcılığın geliştirilmesine yönelik ifadeler bulunsa da öğretmen ve konu merkezli bir eğitim anlayışının sürdürülmesinden dolayı yaratıcılığın gelişiminin engellendiğini ileri sürmüştür. Barası ve Erdamar (2021), 21. yüzyıl becerilerinin uygulanamamasının nedenlerini; kazanımların birbirini tekrarlaması ve güncel olmaması, metinlerin ve etkinliklerin ilgi çekiciliğinin az olması, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin yeterince gelişmemiş olması; fiziki alt yapı, materyal ve zaman yetersizliği, sınav sisteminin becerilerin ölçülmesine yönelik olmamasıyla açıklamıştır.

Yaratıcı düşünme becerisi için bireyin ön bilgileri oldukça önemlidir. Bireyin ön bilgileri ve yeni öğrendiklerini harmanlayarak yeni düşünceler oluşturmasını ifade eder. Yaratıcı düşünme sürecinde gerekli olan etmenler; duyarlılık, akıcılık, esneklik, özgünlük, detaylandırma, hayal gücü gibi bilişsel ve duyuşsal yetilerdir. Kişinin bu düşünceleri oluşturabilmesi için bilgi birikimine ihtiyacı vardır. Yeterli bilişsel becerilere ulaşamazsa bu süreç olumsuz sonuçlanabilir. Dinleme becerisi zor bir beceri olmasının yanında sürekli canlılık ve girdi isteyen bir beceridir. Bireysel ve bireyin dışındaki koşullar dinleme sürecini olumsuz etkileyebilir.

Çalışma grubuyla yürütülen dinleme etkinliklerinden sonra uygulanan ölçümlerde, deney grubunun kontrol grubundan pozitif yönde bir ilerleme kat etmesine rağmen anlamlı denebilecek kadar bir farklılık oluşmamıştır. Bu çalışmada, uygulanan yaratıcı dinleme stratejilerinin 6. Sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerisinde anlamlı bir farklılık oluşturamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

- Eğitim ortamlarının öğrencilerin kişisel gelişimine katkı sunacak biçimde düzenlenmesi, öğrencilere birtakım fırsatlar sunulması, onlara bazı özgürlükler tanınması öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirebilir.
- Ders kitaplarının daha ilgi çekici ve işlevsel hale getirilmesi öğrencilerde yaratıcı düşünme becerilerini destekleyebilir.

- Her öğrencinin farklı olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak öğrencilere ilgi ve yönelimleri doğrultusunda bazı görev ve sorumluluklar verilmesi, öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirilebilir.

Kaynakça

- Ahıskalı, E. E. (2021). Öğretim programlarında dinleme becerisi. N. Bayat (Ed.), *Dinleme ve eğitimi*, içinde (1. Baskı, s. 137-155). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ahioglu, E. N. (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.
- Aktaş, Ş. & Gündüz, O. (2004). *Yazılı ve sözlü anlatım kompozisyon sanatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyol, H. (2021). *Programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri* (C. 11). Pegem Akademi. <https://ws1.turcademy.com/ww/webviewer.php?doc=83145> [Erişim tarihi: 09.11.2024].
- Alacapınar, F. G. (2013). Grade level and vreativity. *Eurasian Journal of Educational Research*, 50, 247-266.
- Arıcı, A. F. & Taşkın, Y. (2019). Okuma becerisinin diğer dil becerileriyle ilişkisi. *International Journal of Field Education*, 5(2), 185-194.
- Ateş, M. & Ercan, A. N. (2015). Türkçe öğretmenlerinin dinleme stillerinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 107-119.
- Barası, M. & Erdamar, G. (2021). 2018 Ortaokul Türkçe dersi öğretim programının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 222-242.
- Basyoni, A. & Medd, G. (2023). The development and assessment of critical listening skills in the speech program. *International Journal of Social Science And Human Research*, 06(03), 2856-1872.
- Baş, B. (2015). *Türkçe öğretimi açısından çocuk edebiyatı* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bayat, N. (2021). Dinleme ve eğitimi. İçinde N. Bayat (Ed.), *Dinleme ve eğitimi* (s. 1-401). Anı Yayıncılık.
- Bayram, B. (2019). Türkçe öğretmenlerinin sınıf içi dinleme eğitimi uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(1), 57-80.
- Bozorgyan, H. (2012). The relationship between listening and other language skills in International English language testing system. *Theory and practice in language studies*, 2(4), 657-663.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (28. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni*, S. B. Demir, (Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çalıcı, M. A. & Aytan, T. (2020). Dinleme ve eğitimi. T. Aytan (Ed.), *Etkinliklerle Dinleme Eğitimi*, içinde (s. 1-278). Ankara: Pegem Akademi.
- Dion, G. (1976). *Grand Dictionnaire terminologique* <https://vitrlinguistique.oqlf.gouv.qc.ca/fiche-gdt/fiche/17072366/pensee->

- Kim, K. H. (2011). The creativity crisis: the decrease in creative thinking scores on the Torrance tests of creative thinking. *Creativity Research Journal*, 23(4), 285-295.
- McCroskey, J. C. & Wheelless, L. R. (1976). *Introduction to human communication*. Allyn and Bacon. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130282270950911104.bib?lang=ja> [Erişim tarihi: 12.01.2025].
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2015). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2018). *Türkçe öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2024). *Orta okul Türkçe dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Melanlıoğlu, D. (2012). Türkçe öğretiminde ayrıştırıcı dinlemeyi geliştirmeye yönelik bir etkinlik önerisi. *Milli Eğitim*, 196, 56-68.
- Melanlıoğlu, D. (2013). Ortaokuldaki dinleme eğitiminin niteliğine ilişkin fenomografik bir araştırma. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları / A phenomenological study on the quality of listening education at middle schools*, 1(1), 34-44.
- Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II* (1. Baskı). Ankara: Öncü Kitap.
- Özbay, M. & Çetin, D. (2011). Dinleme becerisinin geliştirilmesinde prozodik farkındalığın önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 155-175.
- Peker, M. (2023). Kolb öğrenme stili modeli. *Milli Eğitim Dergisi*, 157. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/157/peker.htm [Erişim tarihi: 21.03.2023].
- Plattor, E. E. (1968). *Listening: An Instructional Imperative*. 1-24. ERIC <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED094393.pdf> [Erişim tarihi: 11.07.2023].
- Renukadevi, D. (2014). The role of listening in language acquisition; the challenges & strategies in teaching listening. *International journal of education and Information studies*, 4(1), 59-63.
- Schmid, E. V. (2019). Kreatives hören als umgangsform, kompetenzen, ästhetische bildung und kreativität zu verbinden. *Diskussion Musikpädagogik*, 88(20), 53-61.
- Sur, E. & Ateş, M. (2022). Examination of the relationship between creative thinking skills and comprehension skills of middle school students. *Participatory Educational Research*, 9(2), 313-324.
- Şahin, N. (2019). Dinleme eğitimi. S. Alyılmaz & B. Ü. Karahan (Ed.), *Dinleme eğitimi, içinde* (1. bs, s. 29-49). Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Tabak, G. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme stillerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(22), 171-181.
- Taylor, S. E. (1964). Listening. *What Research Says to the Teacher*, 29, 2-37.
- Tezci, E. & Köksalan, B. (2007). Yapılandırmacı eğitim ve öğretim yaklaşımları. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 73-78.

- Ülger, K. (2023). Türkiye’de Torrance yaratıcı düşünme testleri şekilsel formu ile yapılan araştırmalarda 05-14 yaş arası çocukların yaratıcı düşünme gelişiminin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 67, 21-51.
- Ünveren, D. (2020). Dinleme/izlemede beden dili. İçinde M. N. Kardaş (Ed.), *Dinleme Eğitimi* (ss. 199-2020). Ankara.
- Üstündağ, T. (2020). *Yaratılığa yolculuk* (8. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Wahyuniar, W. (2021). The correlation between creative listening and storytelling skill. *Media Informasi Penelitian Kabupaten Semarang (SINOV)*, 3(2), 121-128.
- Vandergrift, L. (2004). Listening to learn or learning to listen. *Annual Review of Applied Linguistics*, 24(1), 3-25.
- Waks, L. J. (2007). Listening and reflecting: An introduction to the special issue. *Learning Inquiry*, 1(2), 83-87.
- Yenilmez, K. & Yolcu, B. (2007). Öğretmen davranışlarının yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimine katkısı. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 95-105.
- Yılmaz, V. E. (2019). “Dinleme” becerisinin geliştirilmesi çerçevesinde yeni arayışlar ve teknikler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 48, 279-290.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 171-182.
Geliş Tarihi-Received: 15.02.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 24.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15018017

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yaratıcı Okuma ve Yaratıcı Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki

The Relationship Between Creative Reading and Creative Thinking Skills of Prospective Turkish Language Teachers

Hakan İSKENDER*
Elif Nur ÖZYÜREK**

Öz

Bu araştırma, Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma becerileri ile yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2024-2025 eğitim öğretim yılında Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören ve tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen 102 öğretmen adayından oluşmuştur. Araştırmanın verileri Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği ve Öğretmen Adaylarına Yönelik Yaratıcı Okuma Becerisi Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde Bağımsız Örneklem t-Testi, ANOVA ve Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, yaratıcı okuma becerileri ile yaratıcı düşünme eğilimleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır ($r = 0.522$, $p < .01$). Bununla birlikte sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenlerinin yaratıcı düşünme eğilimi ve yaratıcı okuma becerisi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Araştırma sonuçlarına dayanarak öğretmen eğitiminde yaratıcı okuma ve düşünme etkinliklerine daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu ilişkiyi daha kapsamlı inceleyebilmek için farklı örneklem gruplarında ve disiplinlerde yeni çalışmaların yapılabilir.

Anahtar kelimeler: Yaratıcı okuma, yaratıcı düşünme, Türkçe öğretmen adayları.

Abstract

This study was conducted to examine the relationship between creative reading skills and creative thinking skills of prospective Turkish language teachers. Relational survey model, one of the quantitative research methods, was used in the study. The study group of the research consisted of 102 pre-service teachers who were studying in Trabzon University Fatih Faculty of Education Turkish Language Teaching Program in the 2024-2025 academic year and determined by stratified sampling method. The data of the study were collected through the Marmara Creative Thinking Dispositions Scale and the Creative Reading Skills Scale for Student Teachers. Independent Samples t-Test, ANOVA and Pearson Correlation Analysis were used to analyze the data. The results of the study revealed that there was a significant positive relationship between creative reading skills and creative thinking dispositions ($r = 0.522$, $p < .01$). However, there was no statistically significant effect of grade level and gender

* Dr., Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, e-posta: hiskender82@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7124-8220.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi, e-posta: ozyrkel@gmail.com, ORCID: 0009-0003-3156-8336.

variables on creative thinking disposition and creative reading skills. Based on the results of the study, it is recommended that more creative reading and thinking activities should be included in teacher education. In addition, further studies should be conducted in different sample groups and disciplines in order to examine this relationship more comprehensively.

Keywords: Creative reading, creative thinking, prospective Turkish language teachers.

Giriş

Dil, bireyin dünyayı algılamasını ve düşüncelerini ifade etmesini sağlayan en önemli araçlardan biridir. Dil gelişimi ve düşünme becerilerinin birbiriyle ilişkili gelişimleri göz önüne alındığında yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünmenin de birbiriyle etkileşimde olan bilişsel beceriler olduğu kabul edilebilir. Günümüze kadar pek çok tanımı yapılan yaratıcılık; Torrance (1974) tarafından sorunlara, eksikliklere ve bilgi boşluklarına karşı duyarlı olmayı içeren bir süreç olarak tanımlamıştır. Ona göre yaratıcılık; sorunları tanımlama ve çözümler bulma, sorular sorma ve bu sorulara cevap vermek için hipotezler formüle etme, bunları test etme ve muhtemelen elde edilen sonuçları değiştirme ve yeniden test etme, nihayetinde sonuçları bildirme yeteneğini gerektirir. Gutman & Schoon (2013) ise yaratıcılığı yeni ve faydalı fikirlerin üretilmesi olarak tanımlamaktadır.

Yaratıcı bir okuma, bireyin metni yüzeysel anlamın ötesinde analiz etmesini, metindeki sembolik ifadeleri, alt metinleri ve bağlamsal unsurları kavramasını gerektirmektedir. Yaratıcı okuma sırasında birey, metni yalnızca pasif bir şekilde alımlamak yerine, anlamı yeniden inşa etmeli ve alternatif bakış açıları geliştirmelidir. Yaratıcı düşünmede ise bireyin mevcut bilgi ve deneyimlerini kullanarak özgün ve yenilikçi çıkarımlarda bulunması beklenmektedir. Bu süreçler bireyin problem çözme becerilerini geliştirirken bilişsel esneklik ve üstbilişsel farkındalığı artırarak öğrenmeyi de daha etkili hâle getirmektedir. Literatür incelendiğinde (Ahmad & McMahon, 2006; Ketabi, Zabihi & Ghadiri, 2012; McVey, 2008; Sak, 2004; Scanlon, 2006; Wang, 2012) yaratıcılığın okuma ve yazma için gerekli olan becerilerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Yaratıcı okuma, bir metin, görsel ya da işitsel ürünün yeniden kurgulanması, ona farklı bir perspektiften yaklaşılması veya okunan içeriğin hayal gücüyle şekillendirilmesi olarak tanımlanabilir (Aytan, 2016). Bu bağlamda, yaratıcı okuma sürecinin etkili olabilmesi için belirli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu süreçte okuyucunun metnin konusuna ilgi duyması, içsel bir okuma motivasyonuna sahip olması, belirli bir amaç doğrultusunda metni okuması ve gerekli teknik becerileri kullanabilmesi gereklidir (Aytan, 2016). Yaratıcı okuma, kavram üretme ve birleştirme süreçleriyle yakın ilişkisi sayesinde, alıcı bir dil becerisi olan okumayı, üretken bir dil becerisine dönüştürmektedir (Uzun, 1999).

Yaratıcı okuma aynı zamanda öğretmen adayları için büyük bir öneme sahiptir çünkü bu okuma yöntemi, öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu olan yaratıcı okuma, bireylerin problem çözme, analitik düşünme ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirmelerine katkı sağlar (Eren Yıldırım, 2022). Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı, yaratıcı okumayı öğrencilerin bir metni anlamalarının ötesinde eleştirel düşünme, yorumlama ve yeniden yapılandırma becerilerini geliştirmesi için bir araç olarak ele almaktadır. Program, yaratıcı okumanın bilişsel ve üstbilişsel stratejilerle desteklenmesi gerektiğini vurgulayarak öğrencilerin tahmin etme, çıkarım yapma, görselleştirme ve soru sorma gibi teknikleri kullanmasını ön plana çıkarmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2024). Bu noktada, öğretmen adaylarının yaratıcı okumaya ilişkin algıları ve bu becerinin eğitimdeki etkileri önemli bir araştırma konusu hâline gelmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarıyla yapılan ve

onların yaratıcı okumaya yönelik algılarının belirlenmesini amaçlayan çalışmasında Eren-Yıldırım (2022), yaratıcı okumayı bilen öğretmen adaylarının eğitim sistemini olumlu yönde etkilediğini ve yaratıcı okumanın yaratıcı düşünme becerisini geliştirdiğini belirlemiştir.

Yaratıcı dil becerileriyle ilişkili görülen yaratıcı düşünme ise bireyin problem çözme sürecinde yenilikçi ve orijinal çözümler üretmesini sağlayan üst düzey bilişsel bir beceridir. Bu düşünme tarzı, bireylerin belirli bir nesneye, probleme ve koşula göre kullandıkları bilişsel faaliyetler bütünü veya bireylerin kapasitelerine dayalı olarak belirli bir olaya ve probleme yönelik çabaları olarak görülmektedir (Birgili, 2015). Gafour & Gafour (2020), yaratıcı düşünmeyi sorunları veya durumları yeni bir bakış açısıyla gözlemlemenin yolu olarak görmektedir. Bunun da ilk bakışta rahatsız edici gelse bile alışılmışın dışında çözümler sunmak anlamına geldiğini belirtir. Günümüzde eğitim sistemlerinde yaratıcı düşünmeyi destekleyen yaklaşımlar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yaratıcı düşünme becerisi; yazma, konuşma, eleştirel düşünme ve sanat okuryazarlığı gibi alanlarla ilişkilendirilerek öğrencilerin dil becerilerini özgün ve etkili bir şekilde kullanmalarına aracılık eden temel bir unsur olarak ele alınmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2024). Öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerileri, onların gelecekte sınıf içi uygulamalarında öğrencilerinin yaratıcılıklarını ne düzeyde destekleyeceklerini belirleyen önemli bir etken olarak kabul edilebilir. Bu nedenle literatürde farklı branşlardaki öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerileri ve eğilimlerine yönelik çeşitli araştırmalar gerçekleştirildiği göze çarpmaktadır:

Öztekin (2013), fen bilgisi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme düzeylerini farklı değişkenler bakımından incelediği çalışmasında cinsiyet, sınıf düzeyi, mezun oldukları okul, anne ve baba eğitim düzeyi değişkenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri üzerinde anlamlı bir değişikliğe neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimlerini inceleyen Toyran (2015), öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme düzeyleri arasında sınıf düzeyi, cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyi, mezun olunan lise türü değişkenlerine bağlı anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığını bulgulamıştır.

Yıldız (2018), müzik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerilerini incelediği araştırmasında müzik öğretmeni adaylarının %69'unun ortanın üzerinde yaratıcı düzeyde olduğunu belirlemiştir. Cinsiyet, mezun oldukları ortaöğretim kurumu, anne ve baba eğitim düzeyi ve aylık gelir değişkenlerinin ise müzik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerileri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

Durnacı (2019), sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin orta düzeyin üstünde olduğunu belirlemiştir. Yine aynı çalışmada sınıf düzeyi, cinsiyet, aile gelir durumu ve ebeveyn eğitim düzeyi değişkenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri üzerinde anlamlı bir değişikliğe neden olmadığı tespit edilmiştir.

Matematik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerini farklı değişkenlere göre inceleyen Kılıç (2020), matematik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin ortanın üzerinde yaratıcı olduğunu belirlemiştir. Araştırma sonucunda cinsiyet, sınıf düzeyi ve akademik not ortalaması değişkenlerinin yaratıcı düşünme eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı ve yansıtıcı düşünme eğilimlerini inceleyen Çelik ve Dikmenli (2021), araştırmalarında sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Karakaş (2023), Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerisini geliştirmeye yönelik öz yeterlik algılarının iyi düzeyde olduğunu belirlemiştir.

Gürel ve Arslan (2023), okul öncesi öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme düzeylerini belirlemeye yönelik gerçekleştirdikleri araştırmalarında öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Matematik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerileri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Kuşcu (2023), öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme beceri düzeylerinin ortanın üzerinde olduğunu tespit etmiştir. Cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı bir fark bulunamazken sınıf düzeyi değişkeninin yaratıcı düşünme becerisi üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açtığı görülmüştür. Buna göre 4. sınıfa devam eden matematik öğretmeni adaylarının puanları 1. sınıfa devam eden öğretmen adaylarından anlamlı şekilde daha yüksektir. Ayrıca akademik olarak daha başarılı olan öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerini inceleyen Sağdıç-Lök (2024), sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin ortalamanın üzerinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sınıf, cinsiyet ve ebeveyn eğitim düzeyi değişkenlerinin yaratıcı düşünme eğiliminde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermiştir.

Günümüzde eğitim sistemleri, öğrencilerin yalnızca bilgi edinmesini kendisine hedef edinmemektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin bilgiyi yaratıcı şekilde kullanmalarını ve analiz etmelerini talep eden öğrenme yaklaşımlarına yönelmektedir. Bu bağlamda, yaratıcı okuma, bireyin metinleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesini, yeni anlamlar üretmesini ve düşünme süreçlerini geliştirmesini sağlayan bir beceri olarak dikkat çekmektedir. Eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının bu beceriyi kazanması da ileride sınıf ortamlarında yaratıcı okuma uygulamalarını etkili bir şekilde kullanabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Fakat yaratıcı okuma ile yaratıcı düşünme arasındaki ilişkinin eğitim bağlamında nasıl bir etkileşim içinde olduğu konusunda yeterli bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, öğretmen adaylarının yaratıcı okuma becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim programlarına katkı sağlaması ve öğretmen yetiştirme sürecine yeni bakış açıları kazandırması açısından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Okuma becerisi, bireylerin akademik ve bilişsel gelişiminde temel bir rol oynamaktadır. Geleneksel okuma yöntemleri, bireylerin yalnızca metni anlama düzeyinde bir yaklaşım geliştirmesine neden olabilirken yaratıcı okuma bireylerin eleştirel düşünme, problem çözme ve özgün fikirler üretme becerilerini destekleyen bir süreçtir. Bu bağlamda, öğretmen adaylarının yaratıcı okuma becerileri ile yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi anlamak, eğitim süreçlerinin niteliğini artırmak açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de yaratıcı okuma becerileri ile yaratıcı düşünme arasındaki ilişkiye yönelik sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu eksiklik, yaratıcı okumanın düşünme süreçleri üzerindeki etkisinin yeterince incelenmemiş olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada öğretmen adaylarının yaratıcı okuma becerileri ile yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, “Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma becerileri ile yaratıcı düşünme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” problem cümlesine bağlı olarak aşağıdaki alt problemlere cevap aranmaktadır:

1. Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma beceri düzeyleri sınıf ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2. Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme beceri düzeyleri sınıf ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeline, araştırma grubuna, veri toplama araçlarına, verilerin toplanma sürecine ve verilerin nasıl analiz edildiğine değinilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. Karasar'a (2012) göre tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. İlişkileri ve bağlantıları ele alan çalışmalar ise genellikle ilişkisel araştırma olarak adlandırılmaktadır. Bu doğrultuda, korelasyonel ve nedensel karşılaştırma yöntemleri ilişkisel araştırmanın temel örnekleri arasında yer almaktadır (Büyüköztürk vd., 2021). Bu çerçevede, araştırmada yaratıcı okuma ile yaratıcı düşünme becerileri arasındaki korelasyonun belirlenmesi hedeflenmiştir.

Araştırma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği programında öğrenim gören 102 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcılar tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme, evreni belirli özelliklerine göre tabakalara ayırarak her tabakadan orantılı olarak birey seçmeyi amaçlayan bir yöntemdir (Creswell, 2007). Örneklem büyüklüğünün yeterliliği G*Power analizi ile test edilmiştir. Korelasyon analizi için %95 güven aralığında minimum 94 katılımcının yeterli olduğu belirlenmiştir. Böylece 102 kişilik örneklem, güvenilir analizler yapabilmek için uygun görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğretmen adayları hakkındaki bilgiler Tablo 1.' de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Erkek	28	27.5
	Kadın	74	72.5
Sınıf	1	17	16.7
	2	35	34.3
	3	26	25.5
	4	24	23.5

Tablo 1'de katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde, toplam 102 katılımcının 28'inin (%27.5) erkek, 74'ünün (%72.5) kadın olduğu görülmektedir. Sınıf düzeylerine göre dağılım değerlendirildiğinde ise katılımcıların 17'sinin (%16.7) 1. sınıf, 35'inin (%34.3) 2. sınıf, 26'sının (%25.5) 3. sınıf ve 24'ünün (%23.5) 4. sınıf öğrencisi olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Türkçe öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerini tespit edebilmek için Özgenel ve Çetin (2017) tarafından geliştirilen Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği (MYDEÖ) kullanılmıştır. MYDEÖ; yenilik arama, cesaret, öz disiplin,

merak, şüphe etme ve esneklik olmak üzere altı faktörlü ve 25 maddelik bir yapıdadır. Ölçek, beşli Likert tipi olarak düzenlenmiş olup (1=Hiçbir zaman, 5=Her zaman), bireylerin yaratıcı düşünme eğilimlerini ölçmeye yönelik maddeler içermektedir.

Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında, yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş ve ölçeğin toplam varyansın %55.90'ını açıkladığı belirlenmiştir. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin geneli için 0.87 olarak hesaplanmış ve alt boyutlara ait güvenilirlik katsayıları 0.62 ile 0.83 arasında değişmiştir. Ayrıca, test-tekrar test analizlerinde ölçeğin kararlı bir yapıya sahip olduğu ve ölçme sürecinde tutarlı sonuçlar verdiği görülmüştür ($r=0.88$, $p<.001$).

Araştırmada Türkçe öğretmen adaylarının yaratıcı okuma becerilerini tespit edebilmek adına Uysal ve Coşkun'un (2023) geliştirmiş olduğu Öğretmen Adaylarına Yönelik Yaratıcı Okuma Becerisi Ölçeği (YOBÖ) kullanılmıştır. Bu ölçek, öğretmen adaylarının yaratıcı okuma becerilerini ölçerek eğitim sürecinde bu becerinin gelişimini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, 6 faktör ve 33 maddeden oluşmaktadır. Bu faktörler; "metni yeniden yapılandırma", "metinde yer alan değerlere odaklanma", "metindeki karakterlerle bağ kurma", "metnin oluşturuluş amaçlarını tespit etme", "metni yorumlama" ve "metinle ilgili tahmin yürütme" olarak belirlenmiştir.

YOBÖ, beşli Likert tipinde bir ölçek olup maddeler Hiçbir Zaman (1) - Her Zaman (5) aralığında derecelendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.93 olarak hesaplanmış, alt faktörlerin güvenilirlik katsayıları ise 0.73 ile 0.94 arasında değişmiştir. Madde-toplam korelasyonları da 0.45 ile 0.80 arasında bulunarak ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermiştir.

Yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri için her bir ölçekte 1.00-1.80 puan aralığı "çok düşük", 1.81-2.60 puan aralığı "düşük", 2.61-3.40 puan aralığı "orta" 3.41-4.20 puan aralığı "yüksek", 4.21-5.00 puan aralığı ise "çok yüksek" beceri düzeyi olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veriler, araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulama yöntemi ile toplanmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarına ölçekler sınıf ortamında dağıtılmış ve katılımcılardan içten ve doğru yanıtlar alabilmek amacıyla uygulama esnasında herhangi bir süre kısıtlamasına gidilmemiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan etik kurulu onay belgesi alınmıştır. Katılımcılar, araştırmaya gönüllü olarak katılmış ve diledikleri zaman araştırmadan çekilebileceklerine ilişkin katılımcılara bilgilendirme yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 22 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak, verilerin analizinde normallik varsayımı test edilmiştir. Bunun için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve sonuçlara göre verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle, analizlerde parametrik testler tercih edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki farklılığı test etmek için Bağımsız Örneklem t-Testi kullanılmıştır. Sınıf seviyesine göre farklılıkları incelemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve sınıflar arasındaki anlamlı farklar değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel amacı olan yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme arasındaki ilişkiyi belirlemek için ise Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü'ye (2011) göre, korelasyon katsayısının gücü 0,01- 0,29 arasında ise düşük düzeyde bir ilişki, 0,30-

0,70 arasındaysa orta düzeyde bir ilişki, 0,71- 0,99 arasındaysa yüksek düzeyde bir ilişki ve 1.00 ise mükemmel ilişkiyi ifade eden aralıklar olarak kabul edilmektedir. Analiz sonuçlarının anlamlılık düzeyleri, t-testi ve ANOVA testlerinde $p < .05$, korelasyon analizinde ise $p < .01$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmada elde edilen cinsiyet, sınıf seviyesi değişkeni ve yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki korelasyona ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Yaratıcı düşünme becerisinin sınıf değişkenine göre sonuçları

Sınıf	Ort.	Ss	F	p
1	3.79	.388	.879	.455
2	3.69	.407		
3	3.88	.491		
4	3.78	.447		

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmen adaylarının Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği'nden elde ettikleri sonuçlar incelendiğinde birinci sınıf öğrencilerinin ortalamasının 3.79; ikinci sınıf öğrencilerinin 3.69; üçüncü sınıf öğrencilerinin 3.88 ve dördüncü sınıf öğrencilerinin 3.78'dir. Bu ortalamalara göre her bir sınıf düzeyindeki Türkçe öğretmen adayları "yüksek" düzeyde yaratıcı düşünme becerisine sahiptir. Bu sonuca göre Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerilerinin sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmaktadır ($F=0.879$, $p>0.05$). Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri arasında ortalamalar birbirine yakın olmakla birlikte, bu fark anlamlı bir seviyede değildir.

Tablo 3. Yaratıcı okuma becerisinin sınıf değişkenine göre sonuçları

Sınıf	Ort.	Ss	F	p
1	3.50	.698	.081	.970
2	3.57	.507		
3	3.52	.489		
4	3.53	.551		

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının Öğretmen Adaylarına Yönelik Yaratıcı Okuma Becerisi Ölçeği'nden elde ettikleri sonuçlar incelendiğinde birinci sınıf öğrencilerinin ortalaması 3.50; ikinci sınıf öğrencilerinin 3.57; üçüncü sınıf öğrencilerinin 3.52 ve dördüncü sınıf öğrencilerinin 3.53'tür. Bu ortalamalara göre her bir sınıf düzeyindeki Türkçe öğretmen adayları "yüksek" düzeyde yaratıcı okuma becerisine sahiptir. Sonuçlar, Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma becerilerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır ($F=0.081$, $p>0.05$). Analiz sonuçlarına göre birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri arasında ortalama puanlar birbirine yakın olup istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 4. Yaratıcı düşünme becerisinin cinsiyet değişkenine göre sonuçları

Cinsiyet	Ort.	Ss	t	p
Kadın	3.76	.414	-.744	.461
Erkek	3.84	.529		

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmen adaylarının Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği'nden elde ettikleri sonuçlara göre kız öğrencilerin ortalaması 3.76; erkek öğrencilerin ortalaması 3.84'tür. Bu ortalamalara göre hem kadın hem de erkek Türkçe

öğretmen adayları “yüksek” düzeyde yaratıcı düşünme becerisine sahiptir. Analiz sonuçları Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerilerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır ($t=-0.744$, $p>0.05$). Buna göre kız ve erkek öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri ortalamaları birbirine yakın olup bu fark istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde değildir.

Tablo 5. Yaratıcı okuma becerisinin cinsiyet değişkenine göre sonuçları

Cinsiyet	Ort.	Ss	t	p
Kadın	3.56	.528	-.793	.432
Erkek	3.47	.577		

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının Öğretmen Adaylarına Yönelik Yaratıcı Okuma Becerisi Ölçeği’nden elde ettikleri sonuçlara göre kız öğrencilerin ortalaması 3.56; erkek öğrencilerin 3.47’dir. Bu ortalamalara göre hem kadın hem de erkek Türkçe öğretmen adayları “yüksek” düzeyde yaratıcı okuma becerisine sahiptir. Sonuçlar, Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma becerilerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır ($t=-0.793$, $p>0.05$). Analiz sonuçlarına göre, kız ve erkek öğretmen adaylarının yaratıcı okuma beceri puanları birbirine oldukça yakın olup aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde değildir.

Tablo 6. Yaratıcı düşünme ve yaratıcı okuma becerilerinin korelasyonel sonuçları

	Yaratıcı düşünme	Yaratıcı okuma	p
Yaratıcı düşünme	1	.522	.000

Tablo 6’da Türkçe öğretmeni adaylarının Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği ile Öğretmen Adaylarına Yönelik Yaratıcı Okuma Becerisi Ölçeği’nden elde ettikleri puanlar arasında korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, yaratıcı düşünme ile yaratıcı okuma arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir korelasyon ($r=0.522$, $p<.01$), tespit edilmiştir. Bu sonuç, yaratıcı okuma becerisi yüksek olan bireylerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin de daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonuçları, Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan korelasyon analizi, yaratıcı okuma becerileri yüksek olan öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin de daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, yaratıcı okuma süreçlerinin bireylerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini destekleyerek yaratıcı düşünme kapasitelerini artırdığını ortaya koyan önceki çalışmalarla da uyumludur. Benzer şekilde Yurdakul (2019), yaratıcı okuma çalışmalarının yaratıcı düşünme becerileri üzerine etkisini incelediği çalışmada yaratıcı okuma ile yapılan çalışmaların yaratıcı düşünme becerisini anlamlı düzeyde artırdığını belirlemiştir. Farklı araştırmalarda Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerilerinin yaratıcı okuma yoluyla desteklendiği ve bu sürecinin öğretmen adaylarının hem bireysel gelişimini olumlu yönde etkilediği hem de eğitim sistemine katkıda bulunacağını düşünüldüğü görülmektedir. Baki (2023), *Gökte Biri Var* kitabına yönelik metin merkezli ve okur merkezli tepkileri analiz etmek için Türkçe öğretmeni adaylarıyla gerçekleştirdiği araştırmasında öğretmen adaylarının metinleri sadece anlamakla kalmayıp onları yeniden yorumlama ve kendilerine özgü anlamlar çıkarma süreçlerine girdiğini belirlemiştir. Bu durum, Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma becerileri sergilediğini

göstermektedir. Eren Yıldırım (2022), Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okumayı bilen öğretmen adaylarının eğitim sistemini olumlu yönde etkilediği, yaratıcı okumanın yaratıcı düşünme becerisini geliştirdiği düşüncelerine sahip olduğunu belirlemiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin bireysel okuma ve yazma deneyimlerinin, bu becerileri öğretim süreçlerine yansıtma noktasında yeterince etkili olup olmadığı tartışmalıdır. Öğretmenlerin okuma ve yazma üzerine kişisel yeterlik ve becerilerini öğretim süreçlerine ne düzeyde yansıtılabildiklerini araştıran Brooks (2007), öğretmenlerin kendilerini yetkin okuyucu ve yazarlar olarak görmelerine rağmen, bireysel okuma ve yazma deneyimlerinin okuma ve yazma öğretimindeki etkinliklerinde çok az rol oynadığını ya da hiç rol oynamadığını belirtmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, yüksek düzeyde yaratıcı okuma ve yüksek düzeyde yaratıcı düşünme becerilerine sahip olduğu ortaya çıkan Türkçe öğretmeni adaylarının bu becerilerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemesidir. Bu durum, yaratıcı becerilerin yalnızca akademik ilerleme ile doğrudan ilişkili olmadığını ve bireysel gelişim sürecine bağlı olarak farklı unsurlardan etkilendiğini göstermektedir. Literatürde öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerilerini inceleyen araştırmalarda sınıf düzeyi değişkenin karmaşık sonuçlara yol açtığı görülmüştür. Sınıf düzeyi değişkeninin anlamlı farklılaşmaya neden olduğu araştırmalarda (Çelik & Dikmenli, 2021; Gürel & Arslan, 2023; Kuşcu, 2023) bu farkın daha ileri sınıf düzeyleri lehine olduğu görülmektedir. Bunun dışında sınıf düzeyi değişkeninin öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme beceri ve eğilimleri üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı araştırmalar da (Durnacı, 2019; Kılıç, 2020; Öztekin, 2013; Sağdıç-Lök, 2024; Toyran, 2015) mevcuttur. Sınıf düzeyi değişkeninin yaratıcı düşünme becerisi ya da eğilimleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamasında eğitim programlarının yaratıcı düşünmeyi destekleyen ders ve uygulamaların eksikliğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca yaratıcı düşünmenin kişisel (ilgi alanlarının çeşitliliği ve genişliği) ve çevresel faktörlere (aile, sosyal çevre vb.) karşı daha duyarlı olduğu düşünülebilir.

Hem kadın hem de erkek Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma ve düşünme becerileri, yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat sınıf düzeyi değişkenine benzer şekilde, cinsiyet değişkeninin de yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç, yaratıcı düşünme becerilerinin cinsiyetten bağımsız olarak geliştiğini ortaya koyan önceki araştırmalarla tutarlı görünmektedir. Yaratıcı düşünme becerisi üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda farklı branşlardan öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenlerinin bu araştırmada olduğu gibi yaratıcı düşünme becerisi ya da eğilimleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmada (Çelik & Dikmenli, 2021; Durnacı, 2019; Gürel & Arslan, 2023; Kılıç, 2020; Kuşcu, 2023; Öztekin, 2013; Sağdıç Lök, 2024; Toyran, 2015) belirlenmiştir. Bunun temel nedenleri arasında kadınlar ve erkekler arasında kullanılan bilişsel stratejilerde temel farklılıkların olmaması ve yaratıcı düşünmenin çevresel ve eğitsel etkenlerle daha kolay şekillenebilmesidir. Toplumsal roller, kadınları ve erkekleri belirli alanlarda daha fazla ön plana çıkarsa da bunun gerekçesi biyolojik farklılıklardan çok çevresel etkileşimde aranabilir.

Sınıf ve cinsiyet değişkenlerinin yaratıcı düşünme ve okuma becerileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, bu becerilerin bireysel yetenek ve çevresel faktörlere daha çok bağlı olabileceğini düşündürmektedir. Bu sonuç, yaratıcı becerilerin her yaş ve cinsiyetten bireyler için geliştirilebilir olduğunu göstermektedir.

Literatürde yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerilerinin birbirini tamamlayan ve destekleyen iki beceri olduğu görülmektedir. Yaratıcı okuma, bireylerin yeni fikirler oluşturmalarını desteklerken hayal gücünü geliştirerek yaratıcı düşünmeyi tetiklemektedir.

Bu süreç, problem çözme becerisini güçlendirmek için eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi birleştirir. Yaratıcı okuma, bireylerin eleştirel sorgulama yeteneğini artırırken eğitim süreçlerini de olumlu yönde etkilemekte ve öğrenmeyi daha anlamlı hâle getirmektedir. Bu nedenle, yaratıcı okuma ve düşünme, eğitimin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir. Bu sebeple eğitim sisteminin içerisinde bu iki beceri harmanlanarak yerleştirilmelidir. Bu sayede öğrencilerin akademik ve entelektüel perspektifleri önemli derece gelişecektir.

Öneriler

Bu araştırma; yöntem, çalışma grubu ve veri toplama araçlarına bağlı olarak çeşitli sınırlılıklar içermektedir. Araştırmanın nicel yöntemlere dayalı olması nedeniyle katılımcıların yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri yalnızca belirli boyutlar etrafında incelenmektedir. Bunun yanında araştırmanın çalışma grubu sadece Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Programında öğrenim gören öğretmen adayları ile sınırlıdır. Bu nedenle bulguların genellenebilirliğine ilişkin bir kısıtlılık söz konusudur. Ayrıca araştırmada kullanılan veri toplama araçları öz bildirim esasına dayalı olduğundan katılımcıların ölçekleri yanıtlarken kendilerini daha olumlu göstermeye yönelik cevaplar verme olasılığı bulunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, bu sınırlılıkların giderilmesi amacıyla daha büyük ve farklı örneklem gruplarında, karma yöntemlerle ve boylamsal araştırma desenleriyle öğretmen adaylarının yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi faydalı olacaktır.

Çalışmanın sınırlılıkları ve bu sınırlılıkları aşmaya yönelik öneriler yanında araştırmanın sonuçlarından hareketle uygulamalar ve sonraki yapılacak araştırmalar için öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme ve okuma becerilerini geliştirmelerine olanak tanıyacak proje tabanlı öğrenme etkinlikleri veya yaratıcı okuma atölyeleri düzenlenebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının sınıf içi yaratıcı okuma etkinliklerini nasıl uyguladıkları gözlemlenerek bu süreçte karşılaştıkları zorluklar ve başarılı yöntemler belirlenebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmede etkili olabilecek uygulamaların belirlenmesi için deneysel veya yarı deneysel araştırma modelleri kullanılabilir. Bu bakımdan yaratıcı okuma temelli bir eğitim programının öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerilerine etkisi incelenebilir.

Araştırmada yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileri yalnızca sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenleri açısından ele alınarak incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda sosyoekonomik düzey, akademik başarı, bireysel okuma alışkanlıkları, aile eğitim düzeyi gibi farklı değişkenlerin de dahil edildiği daha kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilebilir.

Yaratıcı okuma becerilerinin gelişimi ile yaratıcı düşünme becerilerinin etkileşiminin zaman içerisindeki değişimini incelemek üzere boylamsal araştırmalar tasarlanabilir. Bu sayede yaratıcı düşünme ve okuma becerilerinin eğitim sürecindeki değişim ve etkileşimi daha ayrıntılı biçimde incelenebilir.

Bu araştırmada temel olarak yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme arasındaki ilişki incelenmiştir. Bunun yanında yaratıcı okuma ve yaratıcı düşünme becerileriyle ilişkili olarak farklı bilişsel ve üst bilişsel beceriler (problem çözme, eleştirel düşünme, üstbilişsel

farkındalık gibi) araştırma süreçlerine dahil edilerek daha kapsamlı bir inceleme gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Ahmad, R., & McMahon, K. (2006). The benefits of good writing. In S. Davies, D. Swinburne & G. Williams (Eds.), *Writing Matters* (pp. 1-6). London: Royal Literary Fund.
- Aytan, N. (2016). Eğitimde yaratıcı okuma. *Millî Eğitim*, 209, 295-313.
- Baki, Y. (2023). Okur-tepki teorisi. Gökte biri var örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(25), 37-58.
- Birgili, B. (2015). Creative and critical thinking skills in problem-based learning environments. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 2(2), 71-80.
- Brooks, G. W. (2007). Teachers as readers and writers and as teachers of reading and writing. *The Journal of Educational Research*, 100(3), 177-191.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (31. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. & Köklü, N. (2011). *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yaklaşımlar*. S. B. Demir (Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çelik, B. B. & Dikmenli, Y. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı ve yansıtıcı düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 46-65.
- Durnacı, Ü. (2019). *Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması*. [Yüksek lisans tezi]. Giresun: Giresun Üniversitesi.
- Eren Yıldırım, D. (2022). *Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı okumaya ilişkin algılarının belirlenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Gafour, O. W. & Gafour W. S. A. (2020). Creative thinking skills: A review article. *Journal of Education and E-Learning*, 44-58
- Gutman, L. M. & Schoon, I. (2013). The impact of non-cognitive skills on outcomes for young people (pp. 1-5). London: Education Endowment Foundation. Leading Education and Social Research.
- Gürel, A.H. & Arslan, K. (2023). Okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme beceri düzeylerinin belirlenmesi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(2), 10141034.
- Karakaş, A. G. (2023). *Türkçe öğretmenlerinin yaratıcı düşünme becerisini geliştirmeye yönelik öz yeterlilik algıları*. [Yüksek lisans tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ketabi, S., Zabihi, R., & Ghadiri, M. (2012). Bridging theory and practice: How creative ideas flourish through personal and academic literacy practices. *International Journal of Research Studies in Psychology*, 2(2). 61-70.

- Kılıç, N. (2020). *Matematik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Kuşcu, H. (2023). *İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerileri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- McVey, D. (2008). Why all writing is creative writing. *Innovations in Education & Teaching International*, 45(3), 289-294.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkçe öğretim programı*. <https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programtur5678Onayli.pdf> [Erişim tarihi: 12.01.2025].
- Özgenel, M. & Çetin, M. (2017). Marmara yaratıcı düşünme eğilimleri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46(46), 113-132.
- Öztekin, E. (2013). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Sağdıç Lök, S. (2024). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi.
- Sak, U. (2004). About creativity, giftedness, and teaching the creatively gifted in the classroom. *Roeper Review*, 26(4), 216.
- Scanlon, J. (2006). Reading, writing, and creativity. *Business Week Online*, 2(23), 10.
- Torrance, E. P. (1974). *Norms-technical manual: Torrance Tests of Creative Thinking*. Lexington, MA: Ginn and Company.
- Toyran, G. (2015). *Okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme düzeylerinin ve eleştirel düşünme eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Uysal, Z. E., & Coşkun, M. V. (2023). Öğretmen adaylarına yönelik yaratıcı okuma becerisi ölçeği'nin (YOBÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 45-64.
- Uzun, G. L. (2009). Yaratıcı bir süreç olarak okuma. *Dil Dergisi*, 143, 7-19.
- Wang, A. Y. (2012). Exploring the relationship of creative thinking to reading and writing. *Thinking Skills and Creativity*, 7(1), 38-47.
- Yıldız, Y. (2018). *Müzik öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerilerinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Yurdakal, H. İ. (2019). Yaratıcı okuma çalışmalarının yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 130-144.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 20 (Mart/ March 2025), s. 183-222
Geliş Tarihi-Received: 28.12.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 22.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.14651240

Yabancılar Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlamaları Çalışmaları-Açıklamalı Bibliyografya

Studies on Text Adaptations in Teaching Turkish to Foreigners-Annotated Bibliography

Kamil ÖNAL*

Öz

Yabancılar Türkçe öğretiminde özgün metinlerin kullanımı temel ve orta seviyelerde verimli ve mümkün olmamaktadır. Bu nedenle birçok araştırmacı tarafından temel ve orta seviyelerde özgün metinlerin yerine uyarlanmış metinlerin kullanımı uygun görülmektedir. Yabancılar Türkçe öğretiminde metin uyarlama çalışmalarının sayısı son yıllarda hızla artmaktadır. Yabancılar Türkçe öğretiminde metin uyarlama çalışmaları yapılırken daha önceki çalışmalarda kullanılan metotlar, uyarlanan metin türleri, uyarlama sırasında referans alınan kaynakların bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı Yabancılar Türkçe öğretiminde, metin uyarlama alanında çalışmak isteyen araştırmacılara, önceki çalışmalarda kullanılan metotlar, üzerinde çalışılan metin türleri, referans alınan kaynaklar gibi konularda derli toplu açıklamalı bibliyografya sunmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması doğrultusunda doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. 82 adet lisans üstü tez, 36 makale-bildiri ve 2 kitap bölümü ve 1 kitap olmak üzere toplam 121 kaynağa ulaşılmıştır. Ulaşılan eserler YÖK Tez, DergiPark gibi kaynaklardan elde edilmiştir.

Metin uyarlamaları alanında yapılan yeni çalışmalara bakıldığında ders dışı okuma ihtiyacının karşılanması yanı sıra yeni hazırlanan ders kitaplarındaki ders içeriklerinin oluşturulması da hedeflenmiştir. İlk başlarda daha çok sezgisel metotlarla yapılan metin uyarlama çalışmaları son yıllarda yapısal ve metindilbilimsel metotlara ağırlık verildiği görülür. İlk çalışmalarda Yabancılar Türkçe öğreten ders kitapları referans alınırken günümüzde ise *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve *Yabancılar Türkçe Öğretimi Programı* referans alınmaktadır. Yine son yıllarda yapılan çalışmalarda uyarlanan metinlerinin anlaşılabilirliğinin ölçüldüğü ve uzman görüşlerinin alındığı çalışmalarda artış görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yabancılar Türkçe öğretimi, metin uyarlamaları, metin değiştirimi, metin uyarlama metotları, sadeleştirme, kolaylaştırma, genişletme.

Abstract

The use of original texts in teaching Turkish to foreigners is not efficient and possible at the basic and intermediate levels. For this reason, many researchers consider it appropriate to use adapted texts instead of original texts at the basic and intermediate levels. The number of text adaptation studies in teaching Turkish to foreigners has been rapidly increasing in recent years. When text adaptation studies are carried out in teaching Turkish to foreigners, it is

* Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Disiplinlerarası Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, e-posta: kamilonal33@gmail.com, ORCID: 0000 0002 8501 0018.

necessary to know the methods used in previous studies, the types of texts adapted, and the sources referenced during adaptation. The aim of this study is to provide a comprehensive annotated bibliography on topics such as the methods used in previous studies, the types of texts studied, and the sources referenced for researchers who want to work in the field of text adaptation in teaching Turkish to foreigners. In the study, the document review technique was used in line with the case study, which is one of the qualitative research methods. A total of 121 sources, including 82 postgraduate theses, 36 articles-proclamations, 2 book chapters, and 1 book, were reached. The works reached were obtained from sources such as YÖK Thesis and DergiPark.

When new studies in the field of text adaptations are examined, in addition to meeting the need for extracurricular reading, the aim is to create course content in newly prepared textbooks. Initially, text adaptation studies were conducted using more intuitive methods, but in recent years emphasis has been placed on structural and text linguistic methods. In early studies, textbooks teaching Turkish to foreigners were used as references, whereas today, the Common European Framework of Reference for Languages and the Programme for Teaching Turkish to Foreigners are used as references. In recent years, there has been an increase in studies in which the understandability of adapted texts is measured and expert opinions are obtained.

Keywords: Teaching Turkish to foreigners, text adaptations, text modification, text adaptation methods, simplification, facilitation, elaboration..

Giriş

Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'ne göre yabancı dil öğretiminin temel amaçlarından biri olan 'kültürlerarası iletişimsel yetkinlik' kazandırmanın önemli bir yolu da edebi metinlerin dil öğretiminde materyal olarak kullanılmasıdır. Bu sayede öğrenciler kendi kültürleri ile hedef kültür arasında karşılaştırma yapabilir, farklılıklardan ve benzerliklerden faydalanarak dile, daha fazla hâkim olabilir. Dil öğrenenler böylelikle 'kültürlerarası bilinç' kazanır. Bu bakış açısıyla öğrenciler her iki dünyayı daha büyük bir bakış açısıyla yorumlamaya başlarlar. *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'ne göre hedef kültürün öğretilmesi öğrenciye şu katkıları sağlar:

- Bireyin kendi öz kültürü ile yabancı kültürü birbiriyle ilişkilendirme yeteneği,
- Kültürel duyarlılığı ve başka kültürden olanlarla iletişime geçmek için farklı strateji geliştirme ve kullanma yeteneği,
- Kendi kültürü ve yabancı kültür arasında bağ oluşturabilme ve kültürler arası çatışma durumlarıyla başa çıkma yeteneği,
- Tekdüze iletişim biçimlerini aşma yeteneği (Bekdaş, 2022, s. 25).

Yabancılarla Türkçe öğretiminde temel dil becerilerinin geliştirilmesi için metinlerden faydalanılmaktadır. Dil öğretiminde seçilen metinler hem bir materyal hem de kültür aktarımı için seçilmiş pedagojik metinler olmalıdır. *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nde öğrencilerin temel dil becerilerinin geliştirilmesi için oldukça çeşitli metinlerle karşılaşması vurgulandığından metin uyarlama çalışmalarının önemi katlanarak artmaktadır.

Özgün Metin

Özgün metinler, dil öğretiminden çok iletişim amacıyla hazırlanan ve seçilen metinlerdir. Bu metinler, öğrencinin öğrendiği dili doğrudan kullanmasına ve dil becerilerini geliştirmesine olanak tanır. Günlük gazeteler, dergiler ve çeşitli yayınlarda karşılaşılabilecek, herhangi bir basitleştirme veya düzenleme işlemine tabi tutulmamış metinlerdir. Ayrıca, öğrencinin düzeyine, deneyimlerine ve ilgilerine uygun olarak seçilen, derecelendirilmiş ya da düzeltilmiş özgün metinler de bu kategoriye dahildir.

İletişimsel yaklaşımla birlikte 1970'li yılların başında, dil öğretiminde edebi metinler yeniden gündeme gelmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu uygulamada

edebî metinleri derinlemesine inceleme, dil bilgisi, kelime ve kültür öğretmek için içindeki bilgileri olduğu gibi öğrenciye öğretme yoluna gidilmemiştir. Edebî metinler, sözlü iletişimi destekleyen ve yazılı anlamayı geliştiren metinler olarak kabul edilmiş, bu nedenle ders kitaplarına sadece özgün metinler olarak konulmuş, geleneksel yaklaşımda uygulanan öğretim etkinliklerine, iletişimsel yaklaşıma uygun olmadığı için yer verilmemiştir (Güneş, 2013, s. 6).

Dil öğretiminde dilin doğal kimliğini korumak için özgün metinlerin olduğu gibi kullanılması konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Bazı görüşlere göre dili olduğu gibi ve özgün bir şekilde göstermeyerek öğrencileri öğrendikleri dilin kendisini öğretmekten uzaklaştırabilir ve yapay bir şekilde öğrenimlerine yol açabilir. Bu görüşlere dayalı, bazı dilbilimciler sadeleştirilmiş metinlere yapılan değişiklikler sonucunda ortaya çıkan materyalleri uygun görmeyip ve dil öğretimi için özgün metinlerin kendilerini kullanılmasını önermişlerdir (Bakan, 2012, s. 35).

Dil öğretiminde uzun yıllar kullanılan özgün metinler ve iletişimsel yaklaşım bazı alıştırmalar nedeniyle sert eleştiriler almıştır. Özellikle hazır kalıp cümlelerin öğrencide ve öğretmende bıkkınlık yarattığı, bazı uygulamaların mekanik olduğu ve somut hiçbir durumu kapsamadığı dile getirilmiştir.

Uyarlanmış Metin

İlk uygulamalardan günümüze özgün metinler, yazınsal materyaller olarak, öğrencilerin okuyabilmesi seviyelerine hazırlamak için, sadeleştirilmiş (simplified), değiştirilmiş (modified), uyarlanmış (adapted) düzenlenmiş (edited), ayarlanmış (adjusted) olarak yeniden yazılmışlardır.

Yazılı metinler düzeyinde girdinin genellikle sözdizimsel yapı ve sözlük açısından daha anlaşılabilir metinler hazırlamak için uyarlama yapılmaktadır (Crossley vd., 2012, s. 90). İkinci veya yabancı dil öğretiminde dil girdisi olarak kullanılan metinlerin uyarlanmış metin veya özgün metin olarak kullanılması açısından hangisinin daha uygun olabileceği fikri için ortak bir fikir birliğine ulaşılmasa da araştırmacılar özgün metinlerin içerik, karmaşık dil bilgisi yapısı, söz varlığı açısından temel ve orta düzeyleri öğrencileri için fazla zor olacağı düşüncesini paylaşmaktadırlar (Ceren, 2019, s. 75).

Yabancı dil öğretimi sınıflarında dil eğitimi amaçlı özgün bir metinden yararlanmak istenildiğinde, özgün metindeki tümceler daha kısa tümcelere dönüştürülerek, az kullanılan ve çok yaygın olamayan ifadeler, sözcükler ve deyimse ifadeler daha anlaşılır biçimlerde ifade edilerek, çok karmaşık tümcelerin kullanılmasından kaçınılarak ve daha basit tümce yapıları kullanılarak sunulabilir. Eğer bir metnin bilgi içeriğini ve anlamını koruyarak sözdizimsel karışıklığı azaltmaya yönelik işlemler yapılıyorsa, böylelikle sözdizimi düzeyinde bir uyarlama yapılmaktadır ve eğer sözcüksel karışıklığı azaltan işlemler yapılıyorsa söz varlığı düzeyinde bir uyarlama yapıldığı söylenebilir (Kınay, 2016, s. 299).

Dönüştürülmüş metin, özgün metinden tamamen uzaklaştığında, metnin anlamını, estetik değerini ve dilbilgisel yapısını kaybedebilir. Özellikle, sadeleştirme sırasında kaynak metindeki anlam nüanslarının kaybolabileceği ve bunun yasal metinler gibi hassas metinler için uygun olmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tür değiştirim işlemlerinde, özgün metnin iletişimini ve estetik değerini mümkün olduğunca korumak, dilbilgisel unsurlarla paralellik sağlamak ve doğal, gerçekçi bir anlatım kullanmak önemlidir. Bu ölçütlerin dikkate alınması, değiştirilmiş metnin yapaylığını azaltacaktır (Durmuş, 2013, s. 405).

Değiştirilmiş- uyarlanmış metinler dil öğrenenler için pedagojik veya iletişimsel amaçlara uygun şekilde özgün biçimlerinden değiştirilmiş herhangi bir yazılı veya sözlü materyali ifade eder. Değiştirme işlemleri metinlerin temel anlamını ve işlevsel amacını korurken metni daha erişilebilir ve anlaşılabilir hâle getirmeyi amaçlar. Değiştirilmiş metinler dil öğreniminde sadeleştirilmiş dil girdileri ile özgün materyaller arasında önemli bir köprü görevi görür. Öğrencilere karmaşık fikirlerle etkileşime girmeleri için erişilebilir bir yol sağlar. Bu metinler yeterlik seviyelerine uyacak şekilde iskele kurar ve değiştirilmemiş metinlerle başa çıkmak için kademeli olarak özgüven inşa ederler. Yabancı dil öğrenimi araştırmalarında süregelen tartışmalar, özgün nitelikleri korumak ve değiştirme yoluyla anlaşılabilirliği artırmak arasında en uygun dengeyi bulmaya odaklanmaktadır (Mutlu & Çinpolat, 2024, s. 8).

Metin uyarlamaları çatı bir kavram olarak düşünüldüğünde içerisinde şunları barındırır:

Sadeleştirme: Söz varlığını, dilbilgisini veya cümle yapısını değiştirerek dilsel karmaşıklığı azaltma.

Genişletim: Anlamaya yardımcı olmak amacıyla ek açıklamalar ve ilave bağlamlar ekleme.

Kolaylaştırma: Metin üzerinde yapılan işlemlerle, metnin özgünlüğünü koruyarak okuyucunun metni anlamasını ve alımlamasını kolaylaştırmayı hedefleyen değiştirim türü.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması doğrultusunda doküman inceleme tekniği uygulanmıştır. Durum çalışması; tek bir durum ya da olayın derinlemesine boyutsal olarak incelendiği, verilerin toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğuna bakıldığı bir yöntemdir. Elde edilen sonuçlarla olayın neden o şekilde oluştuğu ve gelecek çalışmalarda nelere odaklanması gerektiğini ortaya koyar (Subaşı & Okumuş, 2017, s. 6). Doküman incelemesi, belgesel tarama yöntemi olarak da bilinmekte olup, mevcut kayıt ve belgelerin incelenmesi yoluyla veri elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu yöntem, belirlenen bir amaç doğrultusunda kaynakların tespit edilmesi, okunması, not alınması ve değerlendirilmesi süreçlerini kapsar (Karasar, 2005, s. 19). Başka bir ifadeyle, doküman incelemesi; basılı ya da elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesini içeren bir dizi işlemdir (Sak vd., 2021, s. 23). Aynı zamanda, araştırılması hedeflenen konu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 45). Çalışmada durum çalışması metodu doğrultusunda doküman inceleme yönteminin kullanılmasının sebebi yabancılar Türkçe öğretiminde metin uyarlama çalışmaları üzerine hazırlanacak olan açıklamalı bibliyografya için en uygun yöntem ve teknik olarak değerlendirilmesidir.

İnceleme Nesnesi

Araştırmanın inceleme nesnesini yabancılar Türkçe öğretiminde yapılan metin uyarlama çalışmalarıdır. Yapılan taramalar sonucunda 82 lisans üstü tez, 36 makale-bildiri, 2 kitap bölümü ve 1 kitap tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Konuyla ilgili tezlere, YÖK Ulusal Tez Merkezinden; makale ve bildirilere Google Akademik ve DergiPark akademik veri tabanlarından; kitaplara ve kitap bölümlerine üniversite kütüphanelerinden taramalar yapılarak ulaşılmıştır.

Taramalarda “uyarlama, sadeleştirme, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, yabancılara Türkçe öğretimi, metin değiştirimi, metin uyarlama, metin sadeleştirme” anahtar kelimeleri kullanılmıştır.

İncelenen Lisans Üstü Tezler

[1] Can, N. (2010). *Türkçe ders kitaplarında öğretim aracı olarak uyarlanan metinlerin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Can'ın, *Türkçe Ders Kitaplarında Öğretim Aracı Olarak Uyarlanan Metinlerin Değerlendirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde MEB İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı ve Koza Yayınevi İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan uyarlanmış metinler değerlendirilmiştir (Can, 2010).

[2] Üze, F. (2010). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazınsal metinlerin yeri ve önemi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Üze'nin, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yazınsal Metinlerin Yeri ve Önemi* isimli yüksek lisans tezinde *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Dil Öğretimi* setindeki metinler incelenmiştir. Üze, yüksek lisans tezinde temel, orta ve ileri düzey ders kitaplarından *Okula gitmeyeceğim, Bir Şiir Bir Öykü Bir Film: Babalar ve Oğullar ve Kaşığı* isimli metinler üzerinde durmuştur (Üze, 2010).

[3] Bozkurt, F. (2011). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bir metin yöntemi çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Bozkurt'un, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Metin Yöntemi Çalışması* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* referans alınarak *Orada Bir Köy Var ve Gizli Mabret* hikâyeleri A1, A2, B1, B2 düzeylerinde sadeleştirilmiştir (Bozkurt, 2011).

[4] Bakan, H. (2012). *Yabancılara Türkçe öğretiminde metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde bir sadeleştirme denemesi: Saik Faik Abasıyanık, Messeret Oteli*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Bakan, *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Ölçütler Çerçevesinde Bir Sadeleştirme Denemesi: Sait Faik Abasıyanık, Meserret Oteli* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve dilbilimsel ölçütlerden bağdaşıklık kriteri esasında *Meserret Oteli* metnini B1 seviyesine uyarlamıştır (Bakan, 2012).

[5] Yıldırım, O. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı metinlerinin A1-A2 düzeyine uyarlanması ve Çalığışu örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

Yıldırım, *Yeni Türk Edebiyatı Metinlerinin A1-A2 Düzeyine Uyarlanması ve Çalığışu Örneği* isimli yüksek lisans tezinde *Turkofoni Türkçe Öğretim Seti*'nde yer alan dilbilgisi yapılarını dikkate alarak *Çalığışu* romanını A1- A2 düzeyine uyarlamıştır (Yıldırım, 2013).

[6] Mazlum, D. E. (2014). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanı ve Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koşuşu romanının Türkçe A1-A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

Mazlum, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç Romanı ve Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koşuşu Romanının Türkçe A1-A2 Seviyesine Uyarlanması*

isimli yüksek lisans tezinde, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* ve Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* adlı eserlerini yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilere temel düzeyde okuma kaynağı sağlamak amacıyla A1-A2 dil seviyelerine uyarlamıştır. Uyarlama yapılırken *Turcofoni Dil Eğitim Setleri*'ndeki dil yapıları referans alınmıştır (Mazlum, 2014).

[7] Eroğlu, S. (2015). *Metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Ömer Seyfettin'in "Üç Nasihat" hikâyesinin yabancılar Türkçe öğretimi için sadeleştirme denemesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Eroğlu, *Metindilbilimsel Ölçütler Çerçevesinde Ömer Seyfettin'in Üç Nasihat Hikâyesinin Yabancılar Türkçe Öğretimi İçin Sadeleştirme Denemesi* isimli yüksek lisans tezinde *Üç Nasihat* hikâyesini *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve *Ankara Üniversitesi TÖMER, Yeni Hitit ve İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabının* B2 seviyesi yapılarından hareketle B2 dil seviyesine uyarlamıştır (Eroğlu, 2015).

[8] Kutlu, A. (2015). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Ömer Seyfettin'in Kaşığı ve Perili Köşk hikâyelerinin A1-A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kutlu, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Ömer Seyfettin'in Kaşığı ve Perili Köşk Adlı Hikâyelerinin A1-A2 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'deki okuma kazanımları ve *Gazi TÖMER ve Ankara TÖMER* ders kitaplarının A1-A2 seviyesi dilbilgisi kazanımlarından hareketle *Kaşığı ve Perili Köşk* hikâyelerini uyarlamıştır (Kutlu, 2015).

[9] Gürler, H. (2017). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Saik Faik Abasıyanık hikâyelerinin A1-A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Gürler, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Sait Faik Abasıyanık'ın Hikâyelerinin A1-A2 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Sait Faik'in *Bir İlkbahar Hikâyesi*, *Ben Ne Yapayım Zemberek?*, *Son Kuşlar*, *Hişt Hişt* hikâyelerini *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve *Yeni Hitit* ders kitaplarındaki gramer yapılarından hareketle A1-A2 seviyesine uyarlamıştır (Gürler, 2017).

[10] Gürler, S. (2017). *Ömer Seyfettin'in hikâyelerinin yabancılar Türkçe öğretiminde A1-A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Gürler, *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinin Yabancılar Türkçe Öğretiminde A1-A2 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* A1-A2 kazanımlarını dikkate alarak Ömer Seyfettin'in *Forsa*, *Eleğimsağma*, *Çakmak*, *Mermer Tezgâh*, *İlk Cinayet*, *Ant*, *Kurumuş Ağaçlar*, *Üç Nasihat* ve *Rüşvet* hikâyelerini A1 ve A2 seviyesine uyarlamıştır. Tezde sadeleştirme yapılırken *Yeni Hitit* Türkçe kitap setleri dil bilgisi yapıları esas alınmıştır (Gürler, 2017).

[11] Akıncılar, A. (2018). *Türkçe öğrenen yabancılar için Dede Korkut Hikâyeleri'nin B1 düzeyinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

Akıncılar'ın, *Türkçe Öğrenen Yabancılar İçin Dede Korkut Hikâyeleri'nin B1 Düzeyinde Sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve *Türkçeye Yolculuk* ders kitaplarının B1 seviyesinde verilen dil bilgisi yapıları dikkate alınmış ve *Dede Korkut Hikâyeleri* B1 düzeyine uyarlanmıştır (Akıncılar, 2018).

[12] Göçmen, E. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde otantik dokümanların kullanımı ve A1-A2 düzeyinde dil becerilerine etkisi*. [Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Göçmen, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Otantik Dokümanların Kullanımı ve A1-A2 Düzeyinde Dil Becerilerine Etkisi* isimli yüksek lisans tezinde, araştırma sorularına cevap bulunabilmesi için Türkçe ve Fransızca öğretiminde kullanılan güncel ders kitaplarını incelemiştir. Türkçe için *Yeni Hitit Yabancılar İçin A1-A2*, Fransızca için ise *Tendances A1-A2* adlı ders kitaplarındaki otantik dokümanlar, kültürel ve dilbilimsel açıdan değerlendirilmiştir.

Kitaplarda yer alan konu ve temalar temel alınarak, göreve dayalı öğrenme yöntemi çerçevesindeki teknikler doğrultusunda gündelik hayata dair dil becerilerini ölçme uygulamaları hazırlanmıştır. Belirlenen konulara uygun olarak otantik dokümanlar oluşturulmuş ve bu materyaller, Ankara Charles de Gaulle Fransız Lisesi'nde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler üzerinde sınıf ortamında uygulanmıştır (Göçmen, 2018).

[13] İpek, M. E. (2018). *Yabancılar Türkçe öğretiminde metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Mustafa Kutlu'nun Ya Tahammül Ya Sefer isimli hikâyesinin sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

İpek, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Ölçütler Çerçevesinde Mustafa Kutlu'nun Ya Tahammül Ya Sefer İsimli Hikâyesinin Sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde *Yedi İklim Türkçe B1* ders kitabında yer alan dil bilgisi yapılarını esas almıştır. Elde edilen sadeleştirilmiş metin sınıf ortamında uygulanarak sadeleştirilmiş metinlerin özgün metinlerden daha çok anlaşıldığı sonucuna varılmıştır (İpek, 2018).

[14] Kaya, M. (2018). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yılkı Atı adlı eserlerin yabancılar için A2 düzeyine uyarlanması*. [Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kaya, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yılkı Atı Adlı Eserlerin Yabancılar İçin A2 Düzeyine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yılkı Atı* adlı eserler, A2 düzeyinde Türkçe öğrenen yabancıların anlayabileceği şekilde sadeleştirilmiştir. Bu süreçte, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nde belirtilen A2 düzeyi okuma becerisi kazanımları temel alınmıştır. Sadeleştirme aşamasında, Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı A1-A2* ve Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı 1-2* gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu yöntemle, eserlerin hem dil yapısı hem de içerik açısından A2 düzeyindeki öğrenciler için uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir (Kaya, 2018).

[15] Kaymaz, Z. (2018). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Sabahattin Ali'nin Apartman ve Köpek isimli hikâyelerinin A1-A2 seviyesine uygun sadeleştirme çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Kaymaz, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Sabahattin Ali'nin Apartman ve Köpek İsimli Hikâyelerinin A1-A2 Seviyesine Uygun Sadeleştirme Çalışması* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'ni esas almış ve hikâyeleri A1- A2 seviyesine uyarlamıştır (Kaymaz, 2018).

[16] Süner, R. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazınsal metinlerin B1 seviyesine uyarlanması: Eskici örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Süner, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yazınsal Metinlerin B1 Düzeyine Uyarlanması: Eskici Örneği* isimli yüksek lisans tezinde Refik Halit Karay'ın *Eskici* isimli

hikâyesini metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık ölçütünü dikkate alarak B1 düzeyine uyarlamıştır (Süner, 2018).

[17] Aktan, F. (2019). *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Halide Edip Adıvar'ın Himmet Çocuk hikâyesinin B1-B2 düzeyinde sadeleştirilmesi ve etkinlik hazırlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Aktan'ın, *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Halide Edip Adıvar'ın Himmet Çocuk Hikâyesinin B1-B2 Düzeyinde Sadeleştirilmesi ve Etkinlik Hazırlanması* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* esas alınarak *Himmet Çocuk hikâyesi* B1-B2 seviyesine uyarlanmıştır (Aktan, 2019).

[18] Akyüz, S. G. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Dede Korkut Hikâyeleri'nden yararlanılması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Akyüz'ün, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dede Korkut Hikâyeleri'nden Yararlanılması* isimli yüksek lisans tezinde *Dede Korkut Hikâyeleri* arasında yer alan *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi*, uzman görüşleri doğrultusunda seçilerek C1 dil seviyesine uygun şekilde sadeleştirilmiştir. Bu sadeleştirme sürecinde Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan *Yedi İklim Türkçe* B2 ders kitabındaki dil bilgisi yapıları, Murat Aydın tarafından oluşturulan kelime listesi ve Gökhan Ölker'in *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü* bilimsel bir temel olarak kullanılmıştır. Böylece sadeleştirme işlemi bilimsel dayanaklara uygun şekilde yürütülmüştür. Sadeleştirilen metin, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Bükreş ve Köstence Yunus Emre Enstitülerinde Türkçe öğrenen C1-C2 düzeyindeki 20 öğrenciye Türkçe ders saatleri içinde uygulanmıştır. Uygulama sürecinde öğrencilerin metni anlama oranları ölçülmüştür. (Akyüz, 2019).

[19] Özet, A. T. (2019). *Nasreddin Hoca fıkralarının yabancılarla Türkçe öğretiminde okuma metni olarak düzenlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Özet'in, *Nasreddin Hoca Fıkralarının Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Okuma Metni Olarak Düzenlenmesi* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* esas alınmıştır. 15 farklı fıkra örneği A2, B1 ve B2 seviyelerine göre düzenlenmiştir. *Yeni Hitit*, *Yedi İklim* ve *İstanbul Türkçe* öğretim setlerinin dil bilgisi yapıları tablolar şeklinde verilerek hedef öğrenci grubunun bildiği varsayılan dil bilgisi yapıları sıralanmıştır (Özet, 2019).

[20] Demirel, İ. F. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uyarlanmış metinlerin okuduğunu anlama başarısına etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Demirel'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Uyarlanmış Metinlerin Okuduğunu Anlama Başarısına Etkisi* isimli yüksek lisans tezinde öncelikle alan yazın taraması yapılmış ve yabancı dil öğretiminde okuma-anlama becerisi ile kullanılacak metinlerin seçimi ve metin uyarlama yöntemleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra seçilen üç kısa öyküden ikisi A2, biri ise B1 seviyesine orta özgünlük ve yapısal yaklaşım ilkelerine göre uyarlanmıştır. Araştırmanın uygulama safhasında B1 seviyesine uyarlanan metin kullanılmıştır. Uyarlama sürecinde sadeleştirme ve genişletme yöntemleri tercih edilmiştir. Okuduğunu anlama başarısını ölçmek için uyarlanan metinlerle ilgili test hazırlanmıştır. Uygulama bölümünde, uyarlanan *Hayat Güzeldir* adlı metin, Kastamonu Üniversitesi Türkçe Öğretim ve Uygulama Merkezi'nde öğrenim gören B1 seviyesindeki 100 öğrenciye uygulanmıştır (Demirel, 2019).

[21] Kaya, N. (2019). *Türk destanlarının yabancılarla Türkçe öğretiminde kullanılacak metne uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Kaya'nın, *Türk Destanlarının Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Metne Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Altay, Alper Tunga, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş, Uygur, Göç, Kara Yorga, Battal Gazi, Sarı Saltuk ve Köroğlu destanları A1-A2 seviyesine uyarlanmıştır. *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve İstanbul kitap setleri uyarlama yapılırken esas alınmıştır (Kaya, 2019).

[22] Oğuztürk, O. (2019). *Tarihsel metinlerin yabancılar Türkçe öğretiminde materyal geliştirme açısından incelenmesi - Dede Korkut Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Oğuztürk'ün, *Tarihsel Metinlerin Yabancılar Türkçe Öğretiminde Materyal Geliştirme Açısından İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezinde, *Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı* B1 düzeyi yeterliklerine göre uyarlanmıştır. *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* kurallarına uyulmuştur (Oğuztürk, 2019).

[23] Özmen, C. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirme teknikleriyle öykülerin yeniden oluşturulması*. [Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Özmen'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Değiştirme Teknikleriyle Öykülerin Yeniden Oluşturulması* isimli doktora tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve *Yeni Hitit* ders kitaplarındaki dil bilgisi kuralları dikkate alınarak *Kayıp Eşyalar Bürosu*, *Fındık*, *Heykel Kalemler*, *O Bakış*, *Perili Köşk* hikâyeleri farklı seviyelere uyarlanmıştır (Özmen, 2019).

[24] Özet, A. T. (2019). *Nasreddin Hoca Fıkralarının yabancılar Türkçe öğretiminde okuma metni olarak düzenlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Özet'in, *Nasreddin Hoca Fıkralarının Yabancılar Türkçe Öğretiminde Okuma Metni Olarak Düzenlenmesi* isimli yüksek lisans tezinde 15 Nasreddin Hoca fıkrası A1, A2 ve B1 seviyelerine uyarlanmış olup metin uyarlamalarında *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* referans olarak kullanılmıştır (Özet, 2019).

[25] Yayan, H. (2019). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Refik Halit Karay'ın Eskici ve Testi adlı hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Yayan'ın, *Yabancılar Türkçe öğretiminde Refik Halit Karay'ın Eskici ve Testi adlı hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Schmit'in kelime öğretimi stratejilerinden hareketle metindeki kelimeler A2 düzeyi dikkate alınarak değiştirilmiştir (Yayan, 2019).

[26] Yaşar, S. A. (2019). *Yabancılar Türkçe öğretiminde metin uyarlama ve Memduh Şevket Esendal'ın Pazarlık hikâyesinin A2 seviyesine göre uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Yaşar'ın, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlama ve Memduh Şevket Esendal'ın Pazarlık Hikâyesinin A2 Seviyesine Göre Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nde belirlenen seviyelerin kazanımlarıyla *Yedi İklim*, *Yeni Hitit*, *Gazi TÖMER A1 ve A2* ders kitaplarının dil bilgisi kuralları dikkate alınmıştır (Yaşar, 2019).

[27] Yeşilyurt, E. T. (2019). *Yabancılar Türkçe öğretiminde kültür aktarımında Nasreddin Hoca fıkralarının B2 seviyesinde değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Yeşilyurt'un, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımında Nasreddin Hoca Fıkralarının B2 Seviyesinde Değerlendirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde 7 adet Nasrettin Hoca fıkrası uzman görüşü alınarak Lawshe tekniği ile kapsam ve geçerlilik oranlarının tespit ve değerlendirmesi de yapılarak B2 seviyesine uyarlanmıştır. Uyarlanan metinler Yıldız Teknik Üniversitesi TÖMER B2 seviyesi öğrencilerine sunulmuş ve fıkraların anlaşılabilirliği, kültürel değeri, dil öğretiminde kullanılabilirliği, öğrencilerin beğeni ve tercihleri açısından değerlendirilmiştir (Yeşilyurt, 2019).

[28] Ay, R. (2020). *Ömer Seyfettin'in Diyet adlı eserinin A1-A2 seviyesinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

Ay'ın, *Ömer Seyfettin'in Diyet Adlı Eserinin A1-A2 Seviyesinde Sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* dikkate alınarak *Diyet* hikâyesi A1-A2 seviyesine uyarlanmıştır (Ay, 2020).

[29] Ay, S. (2020). *Yabancılar Türkçe öğretimi için Saik Faik Abasıyanık'ın "Birtakım İnsanlar" adlı hikâyesinin B1 seviyesine sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Ay'ın, *Yabancılar Türkçe öğretimi için Sait Faik Abasıyanık'ın Birtakım İnsanlar adlı hikâyesinin B1 seviyesine sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni ve İstanbul Yabancılar İçin Türkçe* ders kitaplarında belirlenen dil yapıları esas alınmıştır. Sadeleştirme kriterleri açısından Siddharthan'ın çalışmalarında vermiş olduğu sadeleştirme ölçütlerinden yararlanılmıştır (Ay, 2020).

[30] Ayar, C. (2020). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan uyarlanmış metinlerin uyarlanma durumları üzerine bir inceleme*. [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Ayar'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanılan Uyarlanmış Metinlerin Uyarlanma Durumları Üzerine Bir İnceleme*, isimli yüksek lisans tezinde *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe B1 Ders Kitabı* ve çalışma kitabındaki uyarlanmış metinler üzerinde inceleme yapılmış, metin uyarlama işlemlerindeki oranlar analiz edilmiştir. İncelemenin sonuçlarına göre, en çok kullanılan yöntemin sözlüksel sadeleştirme olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, sözdizimsel sadeleştirme ve genişletme işlemlerinin oranlarının birbirine yakın olduğu görülmüştür (Ayar, 2020).

[31] Boztoprak, F. (2020). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılmak amacıyla Dede Korkut Kitabı'nın Türkistan- Türkmen sahra nüshası 13. boy'un B1 düzeyinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.

Boztoprak'ın, *Türkçenin Yabancı dil Olarak Öğretiminde Kullanılmak Amacıyla Dede Korkut Kitabı'nın Türkistan- Türkmen Sahra Nüshası 13. Boy'un B1 Düzeyinde Sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nin okuma ve dil bilgisi kazanımlarından hareketle *Dede Korkut Hikâyelerinin Türkmen Nüshası B1 seviyesine uyarlanmıştır* (Boztoprak, 2020).

[32] Graffarı, R. (2020). *Yabancılar Türkçe öğretiminde dil yeterliliklerine uygun edebî metin uyarlama*. [Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Ghaffari'nin, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Dil Yeterliliklerine Uygun Edebi Metin Uyarlama* isimli doktora tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* dikkate alınarak A2 ve B1 okuma becerisini geliştirme amacıyla Türk edebiyatından seçilen özgün edebî metinler uyarlanmıştır. Tez kapsamında *Kırlangıçlar, İlk Mektup, Mefharet ve Arkadaşları, Semaver, Kızıma Mektuplar, Çocuklar ve Bisikletler, İstanbul'u Düşünmek, Yaşamak, Düşlerde Gezmek* metinleri seçilmiştir (Ghaffarı, 2020).

[33] Harmandar, M. (2020). *Haldun Taner öykülerinin temel dil becerileri bağlamında B1 düzeyine ilişkin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin: Mersin Üniversitesi.

Harmandar'ın, *Haldun Taner Öykülerinin Temel Dil Becerileri Bağlamında B1 Düzeyine İlişkin Değerlendirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde Haldun Taner'in öykülerini B1 düzeyine göre sadeleştirmek, bu metinleri kültür-dil bağlamında değerlendirmek ve B1 seviyesindeki öğrenciler için etkinlik önerileri hazırlamak amaçlanmıştır (Harmandar, 2020).

[34] Özdin, A. (2020). *Türk masallarının yabancılara Türkçe öğretiminde okuma metni olarak uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Özdin'in, *Türk Masallarının Yabancılara Türkçe Öğretiminde Okuma Metni Olarak Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde *Usta Nazar, Köylü ile Sultan Mahmut, Sabır Taşı, Dülger Kızı, Sedef Bacı, Menekşe Yaprağından İncinen Kızım, Yedi Kardeşler, Oduncunun Kızı, Yıldırım Padişahı, Perili El* isimli 10 farklı Türk masalı B1 ve B2 seviyesine uyarlanmıştır. Masal uyarlamaları sırasında dil öğretimi yanında kültür aktarımı olgusu da göz önünde bulundurulmuş, kalıp ifadeler, atasözü, deyim vb. yapıların da kullanılmasına dikkat edilmiştir (Özdin, 2020).

[35] Yazok, Z. (2020). *Yabancılara Türkçe öğretimi kapsamında Kemalettin Çalık'ın Piri Reis adlı eserinin B1 seviyesinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

Yazok'un, *Yabancılara Türkçe Öğretimi Kapsamında Kemalettin Çalık'ın Piri Reis Adlı Eserinin B1 Seviyesinde Sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde dil öğretiminde kültür aktarımının öneme dikkat çekilmiş ve bu nedenle Kemalettin Çalık'ın *Piri Reis* isimli romanının sadeleştirme işlemi için tercih edildiği belirtilmiştir. Tezde sadeleştirme yapılırken *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni, İstanbul ve Yedi İklim Türkçe* kitap setleri esas alınmıştır (Yazok, 2020).

[36] Atalay, A. (2021). *Aytül Akal'ın "Kızım, Ben Çocukken..." Adlı Kitabının Yabancılara Türkçe Öğretimi A1-A2 Seviyesi Bağlamında Sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Atalay'ın, *Aytül Akal'ın 'Kızım, Ben Çocukken...' Adlı Kitabının Yabancılara Türkçe Öğretimi A1-A2 Seviyesi Bağlamında Sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde sadeleştirme yapılırken *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni ve Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi* programı esas alınmıştır. Tezde okuma öncesi etkinliği olarak sözcük alıştırmaları hazırlanmıştır (Atalay, 2021).

[37] Ahmet, S. (2021). *Yabancılara Türkçe öğretiminde Ömer Seyfettin'in "Pembe İncili Kaftan" hikâyesinin B1 seviyesine uyarlama çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Ahmet'in, *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Ömer Seyfettin'in Pembe İncili Kaftan Hikâyesinin B1 Seviyesine Uyarlama Çalışması* isimli yüksek lisans tezinde metin değiştirme ölçütleri çerçevesinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni, Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B1* seviyesi kitabı esas alınarak uyarlama işlemi yapılmıştır. Elde edilen metin kontrol ve deney gruplarında yer alan yirmi ikiye öğrenci üzerinde uygulanarak uyarlanmış metnin anlaşılabilirlik düzeyinin özgün metne göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kültür aktarımı amacıyla tezde *Pembe İncili Kaftan* hikâyesinin seçildiği ifade edilmiştir (Ahmet, 2021).

[38] Bilgiç, B. (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirme teknikleri çerçevesinde Tarık Buğra'nın "Hayat Böyledir İşte" adlı hikâyesinin A2 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Bilgiç'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Değiştirme Teknikleri Çerçevesinde Tarık Buğra'nın "Hayat Böyledir İşte" Adlı Hikâyesinin A2 Düzeyine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Tarık Buğra'nın *Hayat Böyledir İşte* adlı hikâyesi, metin değiştirme ilkelerinden koruma, silme, genişletme, sözcüksel değiştirme ve sözdizimsel değiştirme teknikleri kullanılarak A2 seviyesine uyarlanmıştır. Araştırma, son test kontrol gruplu deneysel desen modeli ile gerçekleştirilmiştir. Ankara Üniversitesi TÖMER Taksim şubesinde öğrenim gören A2 seviyesindeki 30 öğrenci iki gruba ayrılmıştır. Bir gruba metnin özgün versiyonu, diğer gruba ise uyarlanmış versiyonu okutulmuş ve her iki gruba da metnin ilgili okuduğunu anlama soruları yöneltilmiştir (Bilgiç, 2021).

Öğrencilerin aldıkları puanlar SPSS ile analiz edilmiş; ayrıca, yaş, cinsiyet, ana dili ve milliyet gibi değişkenlerle karşılaştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda, uyarlanmış metinlerin okuduğunu anlama başarıları üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

[39] Gedik, G. (2021). *Çocuklara Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatının yeri, önemi ve kullanımı / Küçük Prens romanının B1 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.

Gedik'in, *Çocuklara Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Yeri, Önemi ve Kullanımı / Küçük Prens Romanının B1 Düzeyine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama teknikleri açıklanmış ve bu kapsamda, Dünya Çocuk Edebiyatı'nın en önemli eserlerinden biri olan *Küçük Prens* romanı, örnek bir metin olarak B1 seviyesine uyarlanmıştır. Uyarlama sürecinde, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nde belirtilen okuma becerileri kazanımları ve dil bilgisi yapılarına ilişkin esaslar temel alınmıştır. Çalışmanın sonunda, uyarlanan metin, örnek olarak tezde yer verilmiştir (Gedik, 2021).

[40] Koyuncu, E. D. (2021). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için metin değiştirimi: "Gülşefdeli Yemeni" hikâyesi örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi.

Koyuncu'nun, *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Metin Değiştirimi: "Gülşefdeli Yemeni" Hikâyesi Örneği* isimli yüksek lisans tezinde Hüseyin Su'yun *Gülşefdeli Yemeni* hikâyesi B1 dil seviyesine uyarlanmıştır. Değiştirilmiş metnin güvenilirliğini tespit etmek için altı uzman görüşüne başvurulmuştur (Koyun, 2021).

[41] Kutlu, A. (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Peyami Safa'nın öykülerinin A2 seviyesine uyarlanması*. [Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kutlu'nun, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Peyami Safa'nın Öykülerinin A2 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Peyami Safa'nın *Cingöz Recai* öykü serisinde yer alan *Mışon'un Definesi*, *Esrarlı Köşk*, *Elmaslar İçinde ve Kaybolan Adam* adlı öyküleri, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nin A2 seviyesi kazanımları ve metindilbilimsel ölçütleri dikkate alınarak uyarlanmıştır (Kutlu, 2021).

[42] Tuğrul, F. (2021). *Yabancılar Türkçe öğretiminde metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Refik Halit Karay'ın "Şeftali Bahçeleri" adlı hikâyesinin A1-A2 düzeyine göre sadeleştirilmesi*. [Doktora Tezi]. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.

Tuğrul'un, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Ölçütler Çerçevesinde Refik Halit Karay'ın Şeftali Bahçeleri Adlı Hikâyesinin A1-A2 Düzeyine Göre Sadeleştirilmesi*

başlıklı yüksek lisans tezinde metindilbilimsel ölçütlere göre *Şeftali Bahçesi* hikâyesi A1-A2 seviyesi hedef ve kazanımlarına göre sadeleştirilmiştir (Tuğral, 2021).

[43] Yılmaz, Y. (2021). *Yabancılar Türkçe öğretimi kapsamında Ömer Seyfettin'in bazı hikâyelerinin B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Yılmaz'ın, *Yabancılar Türkçe Öğretimi Kapsamında Ömer Seyfettin'in Bazı Hikâyelerinin B1 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Ömer Seyfettin'in *Gurultu, Türbe ve Bir Hayır* hikâyesi isimli hikâyeleri sadeleştirilmiştir. B1 seviyesine uyarlanan metinler sadeleştirilirken *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Programındaki B1 seviyesinin gramer ve kazanımları esas alınmıştır*. *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* okuma kazanımları da göz önünde bulundurulmuştur (Yılmaz, 2021).

[44] Erişkin, S. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dinleme becerisi için metin uyarlama* [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Erişkin'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dinleme Becerisi İçin Metin Uyarlama* isimli yüksek lisans tezinde Sabahattin Ali'nin *Sırça Köşk ve Beyaz Bir Gemi* isimli öyküleri *Ankara TÖMER* ve *Yedi İklim* kitap setlerindeki dil bilgisi yapılarından hareketle A2 ve B2 dil düzeylerine göre uyarlanmıştır. Metot olarak Krashen'in anlaşılabilir girdi kuramı esas alınmıştır (Erişkin, 2022).

[45] Erişkin. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde anlatısal metinlerin yazınsal göstergebilim yöntemiyle sadeleştirilmesi: Kürk Mantolu Madonna Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Erişkin'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Anlatısal Metinlerin Yazınsal Göstergebilim Yöntemiyle Sadeleştirilmesi: Kürk Mantolu Madonna Örneği* isimli yüksek lisans tezinde yazınsal göstergebilim çözümleme aşamalarındaki bilgiler kullanılarak yeniden yazılıp özetlenmiştir. Bu tezde metin sadeleştirme tekniklerinden özetleme tekniği kullanılmıştır (Erişkin, 2022).

[46] Güler, A. (2022). *Yabancılar Türkçe öğretiminde orta (B2) ve ileri (C1-C2) düzeyde hikâyelerin oluşturulması ve incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Güler'in, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Orta (B2) ve İleri (C1-C2) Düzeyde Hikâyelerin Oluşturulması ve İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezinde C1 düzeyinde yazılan on bir hikâye ve Kırgız edebiyatından seçilen iki hikâye üzerinde çalışılmıştır. Aşım Cakırbekov tarafından kaleme alınan *Biz Babasız Büyüdük* adlı hikâyeler Dr. Orhan Söylemez ve Dr. Kemal Göz tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. *Otobüste* hikâyesi ise Dr. Orhan Söylemez ve Dr. Halit Aşlar tarafından hazırlanan *Çağdaş Kırgız Hikâyeleri Antolojisi*nden seçilmiştir (Güler, 2022).

[47] Güney, H. (2022). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Mustafa Orakçı'nın Levent Çanakkale'de adlı kitabının metinsellik ölçütlerine göre sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

Güney'in, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Musrafa Orakçı'nın Levent Çanakkale'de Adlı Kitabının Metinsellik Ölçütlerine Göre Sadeleştirilmesi* isimli yüksek lisans tezinde *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve Nihal Çalışkan tarafından hazırlanan düzeylere göre sözcük listesi dikkate alınmıştır. Eser A1-A2 seviyesine uyarlanmıştır (Güney, 2022).

[48] Işık, D. (2022). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için metindeğiştirimi: Mustafa, Kutlu'nun*

“Rüzgârın Oğlu” hikâyesi örneği. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Işık'ın, *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Metin değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun “Rüzgârın Oğlu” Hikâyesi Örneği* isimli yüksek lisans tezinde Mustafa Kutlu'nun *Rüzgârın Oğlu* adlı metni, A2 seviyesine uyarlanmıştır. Metnin güvenilirliğini ve seviyeye uygunluğunu ölçmek amacıyla, beş uzmanın görüşüne başvurulmuş ve bu görüşler doğrultusunda metnin son şekli oluşturulmuştur.

Uyarlanan ve özgün metinler; söylem ve anlatı çözümlemesi, okunabilirlik düzeyleri ve söz varlığı öğelerinin kullanımı açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca, değiştirilmiş metnin A2 seviyesi öğrencileri için uygunluğu ve kullanılabilirliği metnin on üç öğrenciye uygulanması üzerinden değerlendirilmiştir. Bu süreçte, öğrencilerin metni anlama düzeyleri de ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Çalışma, A2 seviyesindeki öğrencilerin metni kavrama ve dil gelişimlerini destekleme potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Işık, 2022).

[49] Kaya, B. S. (2022). *Türk edebiyatındaki denemelerin Yabancılarla Türkçe öğretimi için B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Kaya'nın, *Türk Edebiyatındaki Denemelerin Yabancılarla Türkçe Öğretimi İçin B1 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Türk edebiyatının önemli yazarlarından Rasim Özdenören'in *Öykü Yazmak*, Sezai Karakoç'un *Edebiyat ve İnsan*, Nurullah Ataç'ın *Ahlâk ve Ahmet Haşim'in Kımıldamayan Işıklar* adlı denemeleri seçilmiştir. B1 seviyesindeki öğrencilerin dil yapıları üzerindeki hâkimiyet düzeyi, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nin B1 seviyesindeki kazanımları ve metindilbilimsel ölçütler temel alınarak belirlenmiştir. Uyarlama işlemi bu kriterler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir (Kaya, 2022).

[50] Ocak, Ö. (2022). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde Hüseyin R. Gürpınar'ın “Ecir ve Sabır, Baltayla Doğuran Böyle Doğurur ve Papazın Eşeği” adlı hikâyelerinin B2 seviyesinde uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir: Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi.

Ocak'ın, *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Hüseyin R. Gürpınar'ın “Ecir ve Sabır, Baltayla Doğuran Böyle Doğurur ve Papazın Eşeği” Adlı Hikâyelerinin B2 Seviyesinde Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde, okuma metinleri oluşturmak amacıyla Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Ecir ve Sabır, Baltayla Doğuran Böyle Doğurur ve Papazın Eşeği* adlı hikâyeleri, B2 seviyesine uygun şekilde uyarlanmıştır. Tarama yöntemi kullanılarak yürütülen bu çalışmada, metinlerin dil seviyesi bakımından uygun hale getirilmesi için *Yabancı Dil Olarak Türkçe Programı* referans alınmıştır. Çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmek ve dil öğrenim süreçlerine katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır (Ocak, 2022).

[51] Özcan, H. Z. (2022). *Köroğlu destanının B1 düzeyine uyarlamasının okuduğunu anlamaya etkisi üzerine bir araştırma*. [Doktora Tezi]. Uşak: Uşak Üniversitesi.

Özcan'ın, *Köroğlu Destanının B1 Düzeyine Uyarlamasının Okuduğunu Anlamaya Etkisi Üzerine Bir Araştırma* isimli doktora tezinde *Köroğlu Destanı* sadeleştirme, genişletme ve kolaylaştırma teknikleri kullanılmak suretiyle B1 düzeyine uyarlanmıştır. Uyarlamalar sonucunda yapılan ölçme neticesinde *Köroğlu'nun Zuhuru* isimli metnin diğer metinlere göre daha çok anlaşılabilirdiği tespit edilmiştir (Özcan, 2022).

[52] Şimşek, C. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde yazınsal metinlerin farklı seviyelere göre uyarlanması: Fakir Baykurt-Barış Çöreği örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Şimşek'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Yazınsal Metinlerin Farklı Seviyelere Göre Uyarlanması: Fakir Baykurt-Barış Çöreği Örneği* isimli yüksek lisans tezinde Fakir Baykurt'un Barış Çöreği adlı hikâyesi A1 ve A2 seviyelerine uygun şekilde sadeleştirilmiştir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Sadeleştirme işlemine geçmeden önce, hikâyenin özgün halinin seviyesini belirlemek amacıyla, alanında uzman 25 yabancı dil olarak Türkçe öğreticisine hikâye seviyesi belirleme anketi uygulanmıştır. Anket sonuçları, hikâyenin özgün halinin B1 seviyesinde olduğunu göstermiştir (Şimşek, 2022).

[53] Şimşek, E. (2022). *Yabancılar Türkçe öğretiminde efsane metinlerinin dinleme metni olarak B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Şimşek'in, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Efsane Metinlerinin Dinleme Metni Olarak B1 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde, sözlü edebiyatın önemli unsurlarından biri olan efsaneler, B1 dil seviyesine uygun olarak dinleme metni haline getirilmiş ve ders kitabı dışında kullanılabilecek bir dinleme materyali kaynağı oluşturulması hedeflenmiştir. Uyarlama sürecinde, Gazi TÖMER'in B1 Dil Bilgisi kitabında yer alan dil bilgisi yapıları ve Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde belirlenen dinleme becerisi yeterlilikleri dikkate alınmıştır. Ayrıca, sözcüksel değişiklikler yapılırken *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır (Şimşek, 2022).

[54] Özer, M. Ş. (2022). *Yabancılar Türkçe öğretiminde temel (A1-A2) ve orta (B1-B2) seviyelerde okuma metinlerinin oluşturulması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Özer'in, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Temel (A1-A2) ve Orta (B1-B2) Seviyelerde Okuma Metinlerinin Oluşturulması* isimli yüksek lisans tezinde, temel ve orta seviye Türkçe öğrenen öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmeyi, bu süreçte yeni kelimelerin öğretilmesini ve çeşitli sorularla yazma ve konuşma becerilerinin güçlendirmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, *Orhan'ın Hayatla Mücadelesi* adlı metin kırk öğrenciye uygulanmıştır (Özer, 2022).

[55] Zorlu, E. (2022). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Ömer Seyfettin'in Miras ve Gizli Mabed adlı hikâyelerinin A1-A2 seviyelerine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Zorlu'nun, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Ömer Seyfettin'in Miras ve Gizli Mabed Adlı Hikâyelerinin A1-A2 Seviyelerine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinin evrenini Ömer Seyfettin'in tüm hikâyeleri oluştururken, örnekleme *Miras ve Gizli Mabed* adlı hikâyelerden oluşmaktadır. Örneklemede yer alan bu hikâyeler sadeleştirilirken, A1-A2 dil seviyesinde öğrenilmesi gereken dil yapıları dikkate alınmıştır. Uyarlama sürecinde, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nin okuma kazanımları esas alınmış, ayrıca Gazi TÖMER ve Ankara TÖMER'in yabancılar Türkçe öğretimi için hazırladığı ders kitaplarındaki A1-A2 seviyesindeki dil bilgisi kazanımlarından yararlanılarak metinler uyarlanmıştır (Zorlu, 2022).

[56] Aksu, H. (2023). *Uluslararası öğrencilere Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi için B1 düzeyinde metin uyarlama: Ömer Seyfettin-Gizli Mabed örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.

Aksu'nun, *Uluslararası öğrencilere Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesi İçin B1 Düzeyinde Metin Uyarlama: Ömer Seyfettin-Gizli Mabed Örneği* isimli yüksek lisans tezi, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nin B1 düzeyi okuma becerileri ve *Yeni İstanbul Türkçe* ders kitabının B1 seviyesindeki dilbilgisi içerikleri dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabının A1, A2 ve B1 düzeylerindeki ünite sonlarında yer alan kelime listeleri dikkate alınarak Ömer Seyfettin'in Gizli Mabret adlı hikâyesi B1 seviyesine uyarlanmıştır. Bu çalışmada, hikâyede geçen isimler, isim soylu kelimeler, kelime grupları ve fiiller sayısal olarak değerlendirilmiştir (Aksu, 2023).

[57] Aksu, Ş. (2023). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Nasreddin Hoca fıkralarının orta Türkçe (B1-B2) seviyelerinde kullanılması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Aksu'nun, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkralarının Orta Türkçe (B1-B2) Seviyelerinde Kullanılması* isimli yüksek lisans tezinde Nasreddin Hoca fıkralarının Yabancılar Türkçe öğretiminde öğretilmesi gerekliliği kültür aktarımı bağlamında değerlendirilmiştir. Aksu, on beş Nasreddin Hoca fıkrasını *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nde yer alan kurallar çerçevesinde A1, A2, ve B1 seviyelerine uyarlamıştır (Aksu, 2023).

[58] Asaroğlu, M. E. (2023). *Ahmet Ümit'in "Masal İçinde Masal" adlı eserinin yabancılar Türkçe öğretiminde B1 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Asaroğlu'nun, *Ahmet Ümit'in "Masal İçinde Masal" Adlı Eserinin Yabancılar Türkçe Öğretiminde B1 Düzeyine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrencilerin dil seviyelerine uygun bir kaynak oluşturmak amacıyla Ahmet Ümit'in masalları incelenmiştir. Örnekleme, Doğan Egmont Yayınları'ndan çıkan *Ahmet Ümit, Masal Masal İçinde* isimli kitapta yer alan *Masal Masal İçinde, Şapkacı'nın Anlattıkları, Müezzin'in Anlattıkları, Demirci'nin Anlattıkları, Kuyumcu'nun Anlattıkları ve Köradam'ın Anlattıkları* isimli masallardan oluşturmaktadır. Hikâyelerin uyarlanmasında, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* esas alınarak hazırlanmış olan *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi* setinde yer alan B1 düzeyindeki dil bilgisi konuları ve okuma kazanımları esas alınmıştır (Asaroğlu, 2023).

[59] Başkapan, A. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Hasan Boğuldu hikâyesinin A2 seviyesine uyarlamasının kullanılabilirliği üzerine bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Başkapan'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Hasan Boğuldu Hikâyesinin A2 Seviyesine Uyarlamasının Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma* isimli yüksek lisans tezinde Sabahattin Ali'nin *Hasan Boğuldu* hikâyesinin, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen A2 düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak uyarlanmasını amaçlanmıştır. Uyarlama süreci, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı* çerçevesinde ve metindilbilimsel ölçütlerden bağdaşıklık ve bağlaşıklık ilkelerine göre gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmektir. Uygulama, İstanbul'da bulunan bir dil merkezinin A2 seviyesindeki iki farklı şubesinde gerçekleştirilmiştir (Baskapan, 2023).

[60] Beler, F. E. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Sait Faik Abasıyanık'ın "Karanfiller ve Domates Suyu" ile "Bir Kaya Parçası Gibi" hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlama çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Bel'er'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sait Faik Abasıyanık'ın "Karanfiller ve Domates Suyu" ve "Bir Kaya Parçası Gibi" Hikâyelerinin A2 Seviyesine Uyarlama Çalışması* isimli yüksek lisans tezinde Sait Faik Abasıyanık'ın *Karanfiller ve Domates Suyu* ile *Bir Kaya Parçası Gibi* adlı eserleri, A2 düzeyindeki yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilere uygun hale getirilmek amacıyla uyarlanmıştır. Çalışmanın amacı, özgün Türk Edebiyatı metinlerinin yabancı dil öğretiminde daha fazla yer almasını sağlamaktır. Uyarlama

sürecinde, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış ve metinler değiştirim tekniği ile sadeleştirilmiştir. Çalışmada *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı* ve *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Çalışma Kitabı*ndaki A2 seviyesine uygun dil bilgisi yapıları temel alınmıştır. Çalışma, alan uzmanlarının görüşlerine sunulurken düzenlenmiş ve son hâliyle beş öğrenci üzerinde bir uygulama çalışması yapılmıştır (Belç, 2023).

[61] Çakmak, M. Ö. (2023). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Orhan Veli Kanık'ın Hoşgör Köftecisi kitabının A1-A2-B1-B2 düzeyinde uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Çakmak'ın, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Orhan Veli Kanık'ın Hoşgör Köftecisi Kitabının A1-A2-B1-B2 düzeyinde uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde okuma becerisinin geliştirilmesi ve pekiştirilmesine yönelik ek materyal sağlamak amaçlanmıştır. Yapılan bu çalışmada, Orhan Veli Kanık'ın *Hoşgör Köftecisi* adlı öykü kitabındaki *Baharın Ettikleri*, *Denize Doğru*, *Hoşgör Köftecisi*, *İşsizlik*, *Kan* ve *Öğleden Sonra* adlı öyküler, A1, A2, B1 ve B2 düzeylerinde sadeleştirilmiştir.

Metinler sadeleştirilirken, bu seviyelere uygun dil bilgisi yapılarını tespit etmek amacıyla *Yeni Hitit 1*, *Yeni Hitit 2* ve *Yeni Hitit 3* adlı yabancılar için Türkçe ders kitapları temel alınmıştır. Sadeleştirme işlemi sırasında, metinler üzerinde metin değiştirim teknikleri uygulanmış ve seviyelere uygun şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, sadeleştirilmiş metinlerde kullanılan söz varlığını belirlemek ve "Sözlükçe" kısmını oluşturmak amacıyla, *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*'ten yararlanılmıştır. Bu çalışma, farklı seviyelerdeki öğrencilere uygun okuma materyalleri sunarak, onların okuma becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunmayı hedeflemiştir (Çakmak, 2023).

[62] Çelik, Ş. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretenlerin metin uyarlama öz yeterlik algıları*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

Çelik'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretenlerin Metin Uyarlama Öz Yeterlik Algıları* isimli yüksek lisans tezinde, çalışma grubunu yabancı veya ikinci dil olarak Türkçe öğreten 231 kişi oluşturmuştur. Araştırma bulguları, Türkçe öğreten kişilerin metin uyarlama becerilerinin yüksek bir öz yeterlik düzeyine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra, yazma eğitimi, öğrenim seviyesi, deneyim, kitap okuma sıklığı ve düzenli yazı yazma alışkanlığı gibi değişkenlerle metin uyarlama öz yeterliği arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, metin uyarlama becerisini etkileyen faktörlere ışık tutmaktadır (Çelik, 2023).

[63] Keleş, İ. (2023). *Sabahattin Ali'nin "Değirmen" hikâyesinin metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrenciler için uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bartın: Bartın Üniversitesi.

Keleş'in, *Sabahattin Ali'nin "Değirmen" Hikâyesinin Metindilbilimsel Ölçütler Çerçevesinde Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen B1 Düzeyindeki Öğrenciler İçin Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde ders dışı okuma yapmak isteyen öğrencilere yönelik okuma materyali ihtiyacını karşılamak amacıyla, Sabahattin Ali'nin *Değirmen* adlı hikâyesi, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrenciler için uyarlanmıştır. Uyarlama sürecinde, metindilbilimsel ölçütler temel alınmıştır. Bu çalışma, B1 düzeyindeki öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmelerine ve Türkçeye yönelik ilgilerini artırmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Keleş, 2023).

[64] Maldonado, B. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Molière'in Hastalık Hastası adlı eserinin A2 seviyesine uygun uyarlama çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Maldonada'nın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Molière'in Hastalık Hastası Adlı Eserinin A2 Seviyesine Uygun Uyarlama Çalışması* isimli yüksek lisans tezinde, metin uyarlama adımları ve *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* doğrultusunda A2 düzeyine uygun beceriler incelenmiştir. Hem konuşma hem de okuma becerilerini geliştirmeye yönelik bir uyarlama elde etmek amacıyla Molière'in *Hastalık Hastası* adlı oyunu üzerinde çalışılmıştır (Maldonado, 2023).

[65] Polat, M. (2023). *Türkçe Öğrenen Yabancılar İçin Masal Metinlerinin B1 Düzeyinde Uyarlanması: Naki Tezel'in Türk Masalları Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Polat'ın, *Türkçe öğrenen yabancılar için masal metinlerinin B1 düzeyinde uyarlanması: Naki Tezel'in Türk Masalları örneği* isimli yüksek lisans tezinde Naki Tezel'in *Türk Masalları* adlı eserinden temalara ve kazanımlara uygun olacak şekilde seçilen masallar belirli ölçütler çerçevesinde B1 düzeyindeki öğrenciler için uyarlanmıştır. Çalışmada *Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı* ve bu programda yer alan dil yapıları ve kazanımlar esas alınmıştır (Polat, 2022).

[66] Sediqli, M. S. (2023). *Farklı dildeki edebî eserlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanımı: Gülnar ve Ayna eserinin Türkçe B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ordu: Ordu Üniversitesi.

Sediqli'nin, *Farklı Dildeki Edebî Eserlerin Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanımı: Gülnar ve Ayna Eserinin Türkçe B1 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Afganistan'ın ünlü yazarı Mohammad Azam Rahnoward Zaryab'ın *Gülnar ve Ayna* isimli Farsça eseri Türkçeye çevrilmiştir. Çevrilen eser B1 seviyesine göre sadeleştirilmiştir. Referans kaynağı olarak Türkçenin *Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı* ve İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan, *Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A1, A2, B1* düzeyi ders kitapları kullanılmıştır. Uyarlanan romanın sonuna Türkçe-Türkçe Sözlük bölümü eklenmiştir. Bunun yanında öğrencilerin düzeyine uygun etkinlikler hazırlanmıştır (Sediqli, 2023).

[67] Şahin, B. (2023). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Reşat Nuri Güntekin'in hikâyelerinin A2 seviyesine Uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Şahin'in, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Reşat Nuri Güntekin'in Hikâyelerinin A2 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde, Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Reşat Nuri Güntekin'in altı hikâyesi metin değiştirim ölçütleri çerçevesinde A2 dil seviyesine uyarlanmıştır. Bu işlemler için *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* incelenip kazanımları belirlenmiştir. Çalışmada *Yeni Hitit 1* kitabındaki söz varlığı ve dilbilgisi yapıları esas alınmıştır. Sözlüksel değiştirim için kitaptaki söz varlığının yanı sıra *Türkçe Ulusal Derlemi*'ne başvurulmuştur (Şahin, 2023).

[68] Dinçkurt, N. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere metin dil bilimsel ölçütler çerçevesinde bir metin değiştirim denemesi: Rifat Ilgaz-Şeker Kutusu*. [Yüksek Lisans Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Dinçkurt'un, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kullanılmak Üzere Metin Dil Bilimsel Ölçütler Çerçevesinde Bir Metin Değiştirim Denemesi: Rifat Ilgaz-Şeker Kutusu* isimli yüksek lisans tezinde Rifat Ilgaz'ın *Şeker Kutusu* hikâyesi A2 seviyesinde uyarlanarak ders dışı okuma ihtiyacını gidermeye yönelik materyal kazandırılmak amaçlanmıştır. Türkçeyi

yabancı dil olarak öğretme amaçlı hazırlanmış setlerden *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı*, *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı* gibi kaynakların yanında *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nden faydalanılarak oluşturulan seviyelere göre, öğrenenlerde bulunması beklenen hedef dil yapıları belirlenmiştir (Dinçkurt, 2024).

[69] Baştürk, Ali. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirim teknikleri çerçevesinde Yaşar Kemal'in "Halis Serkisof" ve "Kavun Karpuz" adlı öykülerinin A2 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Baştürk'ün, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Değiştirim Teknikleri Çerçevesinde Yaşar Kemal'in "Halis Serkisof" ve "Kavun Karpuz" Adlı Öykülerinin A2 Düzeyine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde, Yaşar Kemal'in *Halis Serkisof* ve *Kavun Karpuz* adlı öyküleri A2 seviyesindeki öğrenciler için çeşitli metin uyarlama teknikleri kullanılarak sadeleştirilmiştir. A1-A2 seviyesine uygun sözcüklerin belirlenmesinde, bu alana yönelik hazırlanmış seviye bazlı kelime listeleri ve derlem temelli sıklık listeleri kullanılmıştır. Ayrıca, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* A1-A2 seviyesi okuma becerisi kazanımları ile T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçenin *Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı* A1-A2 okuma becerisi kazanımları da çalışma sürecinde dikkate alınmıştır (Baştürk, 2024).

[70] Binzet, D. (2024). *Miyase Sertbarut'un "Erik Çekirdekleri" öyküsünün Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A2 düzeyine uyarlanması, okuma hızı ve kavranabilirliği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Binzet'in *Miyase Sertbarut'un "Erik Çekirdekleri" Öyküsünün Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi A2 Düzeyine Uyarlanması, Okuma Hızı ve Kavranabilirliği* isimli yüksek lisans tezinde Miyase Sertbarut'un tüm eserlerinin incelenmesi aşamasının ardından; "Erik Çekirdekleri" adlı öyküsü A2 seviyesine uyarlanmış; ardından uyarlanan metin okuma hızı ve kavranabilirlik bakımından ölçülmüştür. Öykü, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nin hedef kazanımlarına göre uyarlanmış ve uyarlama esnasında *Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti* ders kitaplarındaki A1-A2 düzeyi dil kazanımları, gramer ve sözcük bilgisi ölçütleri göz önünde bulundurulmuştur (Binzet, 2024).

[71] Burak, Ö. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Orhan Kemal'in bazı hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlanması ve etkileşimli okunmasına yönelik durum çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

Burak'ın *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Orhan Kemal'in Bazı Hikâyelerinin A2 Seviyesine Uyarlanması ve Etkileşimli Okunmasına Yönelik Durum Çalışması* isimli yüksek lisans tezinde seçilen eserler, sezgisel yaklaşımla uyarlanırken sadeleştirme ve genişletme biçimlerine başvurularak A2 seviyesine uygun hale getirilmiştir. Uyarlamalar, *Yeni İstanbul Yabancılar için Türkçe A2 kitabı* söz varlığı ve dilbilgisi yapılarıyla *Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni*'nde yer alan okuma kazanımları esas alınarak yapılmıştır. Ardından etkileşimli okumaya imkân verebilmesi için süreç odaklı çeşitli soru tipleri barındıran hikâye etkinlikleri hazırlanmıştır. Uyarlanmış hikâyelerden hareketle yürütülen uygulama kapsamında, İstanbul'da bir vakıf üniversitesinin TÖMER bünyesinde eğitim-öğretim görmekte olan 15 uluslararası öğrenci ile yaklaşık 6 hafta çalışılmıştır. (Burak, 2024).

[72] Bulut, H. (2024). *Eflatun Cem Güney'in derlediği masalların yabancılar Türkçe öğretiminde B1-B2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]: Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Bulut'un *Eflatun Cem Güney'in Derlediği Masalların Yabancılar Türkçe Öğretiminde B1-B2 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde birçok Türk masalını

okuyucuyla buluşturan Eflatun Cem Güney'in derlediği masalların yabancılarla Türkçe öğretiminde B1-B2 seviyelerine uygun hâle getirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kapsamında Eflatun Cem Güney'in Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından çıkarılan *Masallar* kitabındaki masallar hedef dil yapılarına göre düzenlenmiş, hedef seviyeye uygun olmayan sanatlı söyleyişler, mecazlar ve karmaşık yapılar seviyeye göre uyarlanmıştır. Metinlerde hedef dil seviyesine uygun olmayan dil yapıları Türkiye Maarif Vakfı'nın hazırlamış olduğu *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Programı* ve *Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni*'nde yer alan okuma kazanımlarına göre belirlenmiştir. Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe öğretim seviyesine ait kazanımlar göz önüne alınarak hedef dil yapıları belirlenmiştir (Bulut, 2024).

[73] Gelmez, E. (2024). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi bağlamında Satuk Buğra Han Destanı'nın B1 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Antep: Gaziantep Üniversitesi.

Gelmez'in, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Bağlamında Satuk Buğra Han Destanı'nın B1 Düzeyine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Türk edebiyatına ait Satuk Buğra Han Destanı inceleme nesnesi olarak kabul edilmiştir. *Satuk Buğra Han Destanı*'nın özgün hâli Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanan *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı*'nda yer alan ortaöğretim (lise) B1 düzeyi izlenince tablosundaki okuma becerisi kazanımları ve dil yapıları dikkate alınarak uyarlanmıştır (Gelmez, 2024).

[74] Gündüz, U. (2024). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde edebî metinlerin yazınsal göstergebilim aracılığıyla özetlenip uyarlanması: Ayaşlı ile Kiracıları örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Gündüz'ün *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Edebî Metinlerin Yazınsal Göstergebilim Aracılığıyla Özetlenip Uyarlanması: Ayaşlı ile Kiracıları Örneği* isimli yüksek lisans tezinde Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* eserinin yazınsal göstergebilim aracılığıyla çıkarılan özeti B1 seviyesine uyarlanmıştır. Önce *Ayaşlı ile Kiracıları* eserinin yazınsal göstergebilim aracılığıyla çözümlemesi yapılmıştır. 28 kesite ayrılan eserin her kesitine uygun olarak parçalar metinden alınmıştır. Daha sonra Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanmış *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı*'ndaki B1 düzeyi dil bilgisi yapıları dikkate alınarak çıkarılan özeti uyarlaması yapılmıştır. Uyarlama yapılırken *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* okuma becerilerine yönelik kazanımlar da dikkate yönelik kazanımlar da dikkate alınmıştır (Gündüz, 2024).

[75] Gür, Ç. (2024). *Mavisel Yener'in "Tırtıl Teyze" öyküsünün Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A2 düzeyine uyarlanması, okuma hızı ve kavranabilirliği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Gür'ün, *Mavisel Yener'in "Tırtıl Teyze" Öyküsünün Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi A2 Düzeyine Uyarlanması, Okuma Hızı ve Kavranabilirliği* isimli yüksek lisans tezinde uyarlama çalışmalarının genellikle eski ve klasik eserler üzerine yapıldığına dikkat çekilmiştir. Bu sebeple çalışmada Mavisel Yener'in *Tırtıl Teyze* kitabı seçilmiş ve A2 düzeyinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilere uyarlanmıştır. Yapılan uyarlamada *Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni*, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı*, A2 seviyesi okuma becerisi kazanımları ve seviyelere göre dil yapıları listesi, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü *Yabancı Diller Türkçe A2 Seviyesi Programı* gibi kaynaklardan uyarlama sürecinde yararlanılmıştır. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak için 10 alan uzmanının görüşlerine başvurulmuştur (Gür, 2024).

[76] Hafif, A. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Reşat Nuri Güntekin'in "Aşk Mektupları" ve "Bir Yudum Su" hikâyelerinin B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya: Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.

Hafif'in *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Reşat Nuri Güntekin'in "Aşk Mektupları" ve "Bir Yudum Su" Hikâyelerinin B1 Seviyesine Uyarlanması* isimli yüksek lisans tezinde Reşat Nuri Güntekin'in kaleme aldığı *Aşk Mektupları* ve *Bir Yudum Su* hikâyelerinin uyarlanması gerçekleştirilmiştir. Betimsel bir araştırma olarak belgesel tarama yönteminin kullanıldığı çalışmada hikâyeler, yapısalcı yaklaşıma uygun olarak uyarlanmıştır. Uyarlama işlemleri *Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni*'nde yer alan okuma becerisi kazanımlarını öğrencilere edindirmek amacıyla, Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanan *Türkçenin Yabancı Dil olarak Öğretimi Programı*'nda yer alan B1 seviyesi dil yapıları ölçüt olarak kabul edilerek gerçekleştirilmiştir. Uyarlama işleminde Yabancılar Türkçe öğretimi ders kitaplarında B1 seviyesine ait sözcükler göz önünde bulundurularak hikâyeden geçen sözcükler kontrol edilmiş ve henüz öğrenmedikleri sözcüklerin tespiti yapılmıştır. (Hafif, 2024).

[77] İbrahimoglu, F. (2024). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen görme engelliler için bir materyal çalışması: Memduh Şevket Esendal'ın Otlakçı hikâyesinin B1 seviyesine uyarlanması ve Braille alfabesi ile yazılması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

İbrahimoglu'nun, *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Görme Engelliler İçin Bir Materyal Çalışması: Memduh Şevket Esendal'ın Otlakçı Hikâyesinin B1 Seviyesine Uyarlanması ve Braille Alfabesi ile Yazılması* isimli yüksek lisans tezinde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen görme engelliler için bir materyal hazırlanmıştır. Memduh Şevket Esendal'ın *Otlakçı* hikâyesi, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Programı*'nda yer alan B1 seviyesindeki dil bilgisi yapıları ve *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi* okuma-anlama becerisi kazanım ve dil düzeyleri için yeterlilik ölçütleri esas alınarak uyarlanmıştır. Uyarlama çalışmasında *Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabı*'ndaki B1 dil yapıları da dikkate alınmıştır. Uyarlanan hikâye Braille alfabesiyle yazılmış ve uyarlama çalışmasına uygun olarak etkinlikler tasarlanmıştır (İbrahimoglu, 2024).

[78] İmamoğlu, D. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde Anadolu efsanelerinin A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.

İmamoğlu'nun isimli yüksek lisans tezinde Salih Silsüpür'ün Sinova yayınlarından çıkan *Uluğ Türkistan'dan Anadolu'ya Türk Efsaneleri 1* adlı kitabının 2. bölümünde yer alan Anadolu efsanelerinden *Kız Kulesi*, *Akdamar* ve *Hidrellez* efsaneleri seçilmiştir. Seçilen metinler *Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni* esas alınarak A2 seviyesine uyarlanmıştır (İmamoğlu, 2024).

[79] Kızıtanrı, S. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde B1 seviyesi için metin uyarlama: Billur Köşk masalları örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Siirt: Siirt Üniversitesi.

Kızıtanrı'nın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde B1 Seviyesi İçin Metin Uyarlama: Billur Köşk Masalları Örneği* isimli yüksek lisans tezinde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yüz temel eser listesinde yer alan *Billur Köşk Masalları*, bu çalışmanın temel evrenini oluşturmuştur. Örneklem olarak ise masal kitabındaki *Billur Köşk ile Elmas Gemi*, *Muradına Eren Dilber*, *Sefâ ile Cefâ* ve *Ali Cengiz Oyunu* masalları seçilmiştir. Bu masalların, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde B1 seviyesindeki öğrenciler için uygun bir okuma materyali olarak uyarlanması amaçlanmıştır.

Uyarlama sürecinde, tarama yöntemi ile metinlerde B1 seviyesine uygun olmayan dil bilgisi yapıları ve kelimeler belirlenmiştir. Dil yapılarının ve kelimelerin düzeye uygun hale getirilmesinde, *Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni*, *Yabancılar Türkçe Öğretimi*

Programı, YÖKTEZ ve DergiPark Akademik kaynaklarındaki uyarlama çalışmaları dikkate alınmıştır. Ayrıca, Aydın (2015) tarafından hazırlanan kelime sıklığı çalışması ile deyim ve atasözlerinin seviyeye uygun olanlarının belirlenmesi amacıyla ilgili söz varlığı çalışmaları da kullanılmıştır (Kızıtanrı, 2024).

[80] Ünlütürk. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde klasik edebi metinlerin kullanılması Samipaşazade Sezai'nin 'Kediler' isimli hikâyesinin B1 seviyesine sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa:Uludağ Üniversitesi.

Ünlütürk'ün, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Klasik Edebi Metinlerin Kullanılması Samipaşazade Sezai'nin 'Kediler' İsimli Hikâyesinin B1 Seviyesine Sadeleştirilmesi* isimli çalışmasında Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni dikkate alınarak Kediler metni B1 seviyesinde sadeleştirilmiştir. Kelime yoğunluğunu azaltmak için cümle akışı ve metnin anlamı üzerinde önemli yere sahip olmayan kelimeleri de metinden çıkarılmıştır. Metin sadeleştirme uygulaması tamamlanarak alanda ihtiyaç duyulan okuma materyallerine katkıda bulunmak, sadeleştirme çalışmaları için bir örnek sunmak hedeflenmiştir (Ünlütürk, 2024).

[81] Yazar, E. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama bağlamında Türk masallarından yararlanma*. [Yüksek Lisans Tezi]. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Yazar'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlama Bağlamında Türk Masallarından Yararlanma* isimli yüksek lisans tezinde, Pertev Naili Boratav ve Ignac Kunos'un derlediği *Türk masalları* isimli eserinden seçilen yedi masal, açıklama, genişletme, sadeleştirme, eksiltme ve kolaylaştırma teknikleri kullanılarak uyarlanmıştır. *Türkçenin Yabancı Dil Öğretimi Programında* yer alan dört temel dil becerisi için en fazla kazanımın hedeflendiği B1 dil düzeyinde okuma materyali hazırlanarak alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür (Yazar, 2024).

[82] Yıldız, N. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Muallim Naci'nin "Ömer'in Çocukluğu" adlı anısının B1 seviyesine uyarlanması ve okuduğunu anlama becerisine etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

Yıldız'ın *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Muallim Naci'nin "Ömer'in Çocukluğu" Adlı Anısının B1 Seviyesine Uyarlanması ve Okuduğunu Anlama Becerisine Etkisi* isimli yüksek lisans tezinde Muallim Naci'nin *Ömer'in Çocukluğu* isimli anı türündeki eser, metin değiştirim ilkelerinden koruma, silme, genişletme, sözcüksel değiştirme ve sözdizimsel değiştirme teknikleri kullanılarak B1 seviyesine uyarlanmıştır. Çalışmada Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni incelenmiş olup İstanbul Üniversitesi Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B1 seviyesi ders kitabındaki B1 seviyesi dil bilgisi yapıları ve söz varlıkları esas alınmıştır. Yarı deneysel modelin kullanıldığı çalışmada İstanbul'da bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören B1 seviyesindeki 10 öğrenciye metnin özgün hâli, yine aynı seviyedeki diğer 14 öğrenciye de metnin uyarlanmış hâli okutulmuş ardından öğrencilerden metnin sonundaki okuduğunu anlamaya yönelik sorulara yanıt verilmesi istenmiştir (Yıldız, 2024).

İncelenen Kitaplar

[1] Mutlu, H. & Çinpolat, E. (2024), *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Metin Değiştirimi*, Ankara: Vizetek Yayınları.

Metin değiştirimi alanında yazılan ilk kitaptır. Kitap, dil öğretiminde edebi metinlerden faydalanma, dilbilimsel bakış açısıyla uygulamalı metin değiştirimi, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanındaki metin uyarlama çalışmaları, Türkçenin

yabancı dil olarak öğretiminde metin uyarlamaya yönelik bir uygulama başlıklarını taşıyan dört ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın metin uyarlama çalışmalarıyla ilgili bölümünde 2022-2024 yılları arasında Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin uyarlamaları konusunu ele alan 30 tezden elde edilen veriler sunulmuştur. Kitabın uygulama kısmında daha önce Farsçadan Türkçeye tercüme edilip yüksek lisans tezi olarak çalışılan Afgan edebiyatının en önemli temsilcilerinden Mohammad Azam Rahnaward Zaryab'ın *Gülzar ve Ayna* isimli romanı uyarlama metni olarak seçilmiş ve B1 dil seviyesine uyarlanmıştır.

İncelenen Kitap Bölümleri

[1] Şahin, H. & Domazetova, Z. (2023). Türkçenin ikinci / yabancı dil olarak öğretiminde metin uyarlama, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi. *Türkçenin İkinci / Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Temel Kavramlar ve Bilgiler*, İzmir: Duvar Yayınları,

Harun ve Domazetova'nın, *İkinci / Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Metin Uyarlama, Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi* isimli çalışmalarında metin uyarlama çalışmalarının süreçleri ve metotları ele alınmıştır. Metin uyarlama metotları şu başlıklar altında verilmiştir: Sadeleştirme, genişletme, kolaylaştırma, kısaltma, bölme, özetleme, açıklama, basitleştirme, düşürme, yerine koyma, eksiltme, düzenleme (Şahin & Domazetova, 2023).

[2] Kınay. D. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kuramlar - Yöntemler - Beceriler - Uygulamalar* (Ed. Yıldırım, F. & Tüfekçioğlu, B.), Ankara: Pegem Yayınları.

Kınay'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlama, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlama* isimli çalışması kitap bölümü olarak ele alınmıştır. Kınay çalışmasında özgün metin, otantik metin, sadeleştirme vb. kavramları detaylandırmış ve örnekler vermiştir (Kınay, 2015).

Makaleler

[1] Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde sadeleştirilmiş metin sorunları üzerine. *Bilig*, 65, 135-150.

Durmuş'un, *İkinci/Yabancı Dil Öğretiminde Sadeleştirilmiş Metin Sorunları Üzerine* isimli çalışmasında sadeleştirilme sürecine hâkim olan yaklaşımlar ve sadeleştirme metodunun bilimsel aşamalarına dair önemli görülen noktalar, belirli sorular çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma, bu alanda araştırma yapmak isteyenlere bir literatür sunmaktadır (Durmuş, 2013).

[2] Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde özgün ve değiştirilmiş dilsel girdi üzerine. *Turkish Studies*, 8(1), 1291-1306.

Durmuş, *İkinci/Yabancı Dil Öğretiminde Özgün ve Değiştirilmiş Dilsel Girdi Üzerine* isimli çalışmasında dil öğretim sürecinde otantik metinleri veya dönüştürülmüş metin türlerini ortaya çıkaran kuramsal özellikleri, bu türlerin birbirlerine göre yararlı bulunan veya anlamayı güçleştiren yönlerini konuyla ilgili oluşmuş temel literatür dahilinde ortaya koymuştur (Durmuş, 2013).

[3] Durmuş, M. (2013). Metin değişiminin dilbilimsel süreçleri. *JASSS*, 6(4), 391-408.

Durmuş, *Metin Değişiminin Dilbilimsel Süreçleri* isimli çalışmasında metin ile hedef metin arasındaki ortaya çıkabilen dilbilimsel süreçleri incelemiş ve yabancı kaynaklardan beslenmiştir. Metin değişiminin dilbilimsel süreçlerine dair anlamsal değişim

niteliklerini de gösteren söz varlığı, söz dizimi düzeylerinde yapılabilecek dilbilimsel işlemler ile ilgili tespitlere yer verilmiştir (Durmuş, 2013).

[4] Bölükbaş, F. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma metinlerinin dil düzeylerine göre sadeleştirilmesi. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 924-935.

Bölükbaş'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Okuma Metinlerinin Dil Düzeylerine Göre Sadeleştirilmesi* isimli çalışmasında, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* dikkate alınarak seçilen örnek paragraflar A1-A2 ve B1-B2 seviyesine uyarlanmıştır (Bölükbaş, 2015).

[5] Kaya, M. & Nurlu, M. (2017). Özgün ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için sadeleştirilmiş metinlerde fiilimsi kullanımı: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yıkı Atı örneği. *Turkish Studies*, (12)28, 325-342.

Kaya ve Nurlu'nun, *Özgün ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi İçin Sadeleştirilmiş Metinlerde Fiilimsi Kullanımı: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yıkı Atı* isimli çalışmalarının amacı *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'ne uygun olarak A2 düzeyinde sadeleştirilen *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* ve *Yıkı Atı* adlı eserlerin özgün ve sadeleştirilmiş metinlerinde fiilimsilerin kullanımının incelenmesidir (Kaya & Nurlu, 2017).

[6] Ustaoglu, A. vd. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Sabahattin Ali'nin "Ayrar", Ayşe Filiz Yavuz'un "Kabak Tatlısı" ve Ömer Seyfettin'in "Üç Nasihat" hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlama denemeleri. 5. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı, 1069-1082.

Ustaoglu'nun, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sabahattin Ali'nin "Ayrar", Ayşe Filiz Yavuz'un "Kabak Tatlısı" ve Ömer Seyfettin'in "Üç Nasihat" Hikâyelerinin A2 Seviyesine Uyarlama Denemeleri* isimli çalışmasında Türk edebiyatının farklı dönemlerinden Sabahattin Ali'nin *Ayrar*, Ayşe Filiz Yavuz'un *Kabak Tatlısı* ve Ömer Seyfettin'in *Üç Nasihat* hikâyeleri A2 seviyesine uyarlanmıştır. Alan yazına katkı sağlanması amacıyla uyarlanan bu hikâyeler *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve metindilbilim kıstasları esas alınarak A2 düzeyine uyarlanmıştır (Ustaoglu, A. vd., 2018).

[7] Durmuş, M. & Cihangir, S. (2018). Yabancılarla Türkçe öğretiminde okuma metinlerinin sadeleştirilmesi: Gazi Üniversitesi Yabancılarla Türkçe Öğretim Seti Örneği. *International Journal of Language Academy*, 6, (5), 684-694.

Durmuş ve Cihangir'in, *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Okuma Metinlerinin Sadeleştirilmesi: Gazi Üniversitesi Yabancılarla Türkçe Öğretim Seti Örneği*, isimli çalışmalarında Gazi Üniversitesi Yabancılarla Türkçe Öğretim Setinde yer alan okuma metinleri incelenerek otantik metinlerin kullanım sıklığı araştırılmıştır. Otantik ve değiştirilmiş metinlerin dil seviyelerine göre farklı yönlerden sadeleştirildiği tespit edilmiştir (Durmuş & Cihangir, 2018).

[8] Boztoprak, F. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde edebi metin örneklerinden Taşeli masalları. VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 12-13 Aralık 2019, İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları, 1012-1021.

Boztoprak'ın, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Edebi Metin Örneklerinden Taşeli Masalları* isimli çalışmasında, Taşeli masallarından yararlanılarak öğrencilerin dinlediğini anlama, okuduğunu anlama, konuşma ve yazma gibi temel dil becerilerinin yanı sıra, telaffuz ve iletişim becerilerini geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışmada sunulan örnekler, *Avrupa Diller İçin Ortak Başvuru Metni*'nde tanımlanan B1 seviyesine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma ile Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi sürecinde,

Türk kültür kodlarının taşıyıcısı olan masalların önemi ve rolleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır (Boztoprak, 2019).

[19] Demirel, İ. (2020). Yabancı dil/ikinci dil öğretiminde metin seçimi ve dilbilimsel kavramlar çerçevesinde metin uyarlama. *Kastamonu Eğitim Araştırmaları Yıllığı*, 553-665.

Demirel'in, *Yabancı Dil/İkinci Dil Öğretiminde Metin Seçimi ve Dilbilimsel Kavramlar Çerçevesinde Metin Uyarlama* isimli çalışmasında metin uyarlama alanındaki terimler dil bilimsel olarak açıklanmıştır (Demirel, 2020).

[10] Ayar & Kurt. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki uyarlanmış metinlerin uyarlanma durumları: Yeni Hitit Örneği. *Turkish Studies Educational Sciences*, 15(3), 1521-1536.

Ayar ve Kurt'un, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarındaki Uyarlanmış Metinlerin Uyarlanma Durumları: Yeni Hitit Örneği* isimli çalışmalarında inceleme öncesinde, *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe B1 Öğretim Setindeki* uyarlanmış metinler tespit edilmiş, bu metinlerin özgün kaynaklarına ulaşılmış ve metin uyarlama ölçütlerine göre bir değerlendirme aracı hazırlanmıştır. Uyarlama işlemleri, *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe A1-A2 ve Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe B1* setlerinde yer alan dil bilgisi sıralaması temel alınarak gerçekleştirilmiştir. İnceleme sonunda yapılan işlemlerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış, uyarlanmış metinlerdeki işlemlerin oranları belirlenmiştir. Çalışma kapsamında, *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe B1* ders kitabı ve çalışma kitabındaki uyarlanmış metinlerin en çok sözlüksel sadeleştirme işlemine tabi tutulduğu sonucuna varılmıştır (Ayar & Kurt, 2020).

[11] Kökcü, Ş. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirimine Ömer Seyfettin'in "Rüşvet" hikâyesi örneği. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (22), 213-246.

Kökcü'nün, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Değiştirimine Ömer Seyfettin'in Rüşvet Hikâyesi Örneği* isimli çalışmasında dilbilimsel ilkelere dayanarak B1 düzeyine göre yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrenciler için metin değiştirimi hedeflenmiştir (Kökcü, 2020).

[12] Kara, M. & Ghaffarı, R. (2020). Yabancılar Türkçe öğretiminde A2 düzeyi dil yeterliliklerine uygun edebî metin uyarlama. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 1-31.

Kara ve Ghaffarı'nın, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde A2 Düzeyi Dil Yeterliliklerine Uygun Edebi Metin Uyarlama* isimli çalışmalarında Türk edebiyatından seçilmiş ve A2 düzeyine uyarlanmış metinlerin öğrencilerin okuma anlama becerilerine ne derece katkı yaptığı üzerinde durulmuştur (Kara & Ghaffarı, 2020).

[13] Demirel, F. İ. (2020). Yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretiminde metne müdahale: uygulamalı bir değiştirim örneği olarak 'deneme'. *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, 5(2), 139-169.

Demirel'in *Yabancı/İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metne Müdahale: Uygulamalı Bir Değiştirim Örneği Olarak 'Deneme'* isimli çalışmasında yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretiminde seviyelendirilmiş/derecelendirilmiş okuma metinlerinin eksikliğine dikkat çekilmiş bu nedenle çalışma zamanına kadar denenmemiş bir tür olan deneme uyarlaması tercih edilmiştir. Uygulama kısmında seçilen deneme türündeki metin yapısal yaklaşım ilkeleri doğrultusunda A2 seviyesine uyarlanmıştır. Uygulamada kullanılacak metin seçilirken evrensel bir içeriğe sahip olması, ilgi çekici olması ve Krashen'in 'i+1' varsayımı

doğrultusunda öğrencinin dil seviyesinin biraz üstünde yapılar içermesine dikkat edilmiştir. (Demirel, 2020).

[14] Demirel, F. İ. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde B1 seviyesinde uyarlanmış metinlerin okuduğunu anlama başarısına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, 2020 Kış (6), 7-32.

Demirel'in, *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde B1 seviyesinde uyarlanmış metinlerin okuduğunu anlama başarısına etkisi*, isimli çalışmada seçilen hikâye, metin uyarlamada orta özgünlük bakış açısı ve yapısal yaklaşım ilkeleri doğrultusunda B1 seviyesine uyarlanmıştır. Hikâye seçiminde, uyarlanmış metnin yanında özgün metne de yer verileceğinden modern dönemde yazılan bir eser olmasına, A1-A2- B1 seviyesi dilbilgisi konularının eser içerisinde çoğunlukta olmasına, kısıtlı sürede okuma anlama ilişkisini test edeceği için kelime sayısına, öğrenci açısından ilgi çekici ve merak uyandırıcı bir eser olmasına, yüzey yapıda yapılan değişikliklerin metnin derin yapısına olacak etkisinin kısıtlı olmasına dikkat edilmiştir. Bu kriterler gözetilerek Mustafa Kutlu'ya ait 'Hayat Güzeldir' hikâyesi seçilmiş ve 50'si deney grubu, 50'si kontrol grubu olmak üzere toplam 100 öğrenci üzerinde uygulama gerçekleştirilmiştir (Demirel, 2020).

[15] Ay, S. & Aktaş, H. (2021). Yabancı dil öğretiminde geleneksel metin sadeleştirme yaklaşımına karşı metindilbilimsel sadeleştirme önerisi: bağlaşıklık ve bağdaşıklık kavramları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 94-102.

Ay ve Aktaş'ın, *Yabancı Dil Öğretiminde Geleneksel Metin Sadeleştirme Yaklaşımına Karşı Metindilbilimsel Sadeleştirme Önerisi: Bağlaşıklık ve Bağdaşıklık Kavramları* isimli çalışmalarında belirtildiği üzere sadeleştirme sürecinde, özgün metinde var olan sözcüksel- dilbilgisel bağlaşıklık (cohesion) ve bağdaşıklık (coherence) üzerinde durulmuştur. Çalışmada söz konusu kavramlar dikkate alınarak metin sadeleştirmenin nasıl yapılabileceğine ilişkin öneride bulunmak amaçlanmıştır (Ay & Aktaş, 2021).

[16] Gülmez, M. ve Ay, S. (2021). Yabancılar Türkçe öğretimi için Sait Faik Abasıyanık'ın "Birtakım İnsanlar" adlı hikâyesinin B1 seviyesine sadeleştirilmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 68-82.

Gülmez ve Ay'ın, *Yabancılar Türkçe Öğretimi İçin Sait Faik Abasıyanık'ın "Birtakım İnsanlar" Adlı Hikâyesinin B1 Seviyesine Sadeleştirilmesi* isimli çalışmalarında Sait Faik Abasıyanık'ın "Birtakım İnsanlar" adlı hikâyesini *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* ve *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders kitabında* belirlenen B1 seviyesine uygun dil yapılarına göre sadeleştirmişlerdir (Gülmez & Ay, 2021).

[17] Kutlu, A. & Nurlu, M. (2021). Dil öğretiminde metin uyarlama: Peyami Safa'nın Mişon'un Definesi öyküsünün A2 seviyesine uyarlanması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 8(66)

Nurlu ve Kutlu'nun, *Dil Öğretiminde Metin Uyarlama: Peyami Safa'nın Mişon'un Definesi Öyküsünün A2 Seviyesine Uyarlanması* isimli çalışmalarında Peyami Safa'nın *Cingöz Recai* serisindeki *Mişon'un Definesi* öyküsü *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* dikkate alınarak A2 seviyesine uyarlanmıştır (Kutlu & Nurlu, 2021).

[18] Güdek, G. & Göçen, G. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" hikâyesi örneği. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (10), 265-295.

Güdek ve Göçen'in, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Metin Değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun Hayat Güzeldir Hikâyesi Örneği* isimli çalışmalarında Mustafa Kutlu'nun

Hayat Güzeldir kitabından *Caney ve Çiçek Tefsiri* isimli metninin, A2 düzeyine değiştirimi yapılmıştır (Güdek & Güdek, 2021).

[19] Özcan, H. Z. & Batur, Z. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bir metin uyarlama örneği: Köroğlu Destanı. *Folklor Akademik Dergisi*, 4(2), 227-251.

Özcan ve Batur'un, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Bir Metin Uyarlama Örneği: Köroğlu Örneği* isimli çalışmasında Köroğlu'nun Anadolu sahası anlatılarından biri olan *Demircioğlu ve Reyhan Arap* Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireyler için B1 düzeyine uyarlanmıştır (Özcan & Batur, 2021).

[20] Mercan, Ö. & Konyar, M. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin uyarlama: Sait Faik Abasıyanık öykülerinin A2 düzeyine uyarlanması. *International Journal of Language Academy*, 9(4), 140. 164.

Mercan ve Konya'nın, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Metin Uyarlama: Sait Faik Abasıyanık Öykülerinin A2 Düzeyine Uyarlanması* isimli çalışmalarında Sait Faik Abasıyanık'ın *Bir İlkbahar Hikâyesi*, *İyilik Unutulmaz*, *Son Kuşlar*, *Balıkçısını Bulan Olta ve Ağıt* öyküleri A2 seviyesine uyarlanmıştır. Bu uyarlama *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı* temel alınarak A2 dil becerileri ve kazanımlarına göre, öyküler yapısal ve anlamsal olarak uyarlanmıştır (Mercan & Konya, 2021).

[21] Erişkin, S. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dinleme becerisi için metin uyarlama: Beyaz Bir Gemi Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Öğrenci Sempozyumu Kitabı*, 10 Ekim 2022, Hacettepe Üniversitesi, Ankara: Nobel Yayıncılık, 115-129.

Erişkin'in, *Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dinleme Becerisi İçin Metin Uyarlama: Beyaz Bir Gemi Örneği* isimli çalışmasında Sabahattin Ali'nin *Beyaz Bir Gemi* adlı öyküsü, dinleme becerisi için uyarlanmış ve ders materyali olarak kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Öykü, çeşitli uyarlama işlemleriyle A2 dil düzeyine uygun hale getirilmiş ve ardından bir dinleme kaydına dönüştürülmüştür. Bu çalışma, dil öğrenenlerin dinleme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmayı hedeflemiştir (Erişkin, 2022).

[22] Eroğlu, E. & Özdemir, S. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yapılan metin uyarlama çalışmalarının betimsel analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(4), 1613-1631.

Eroğlu ve Özdemir'in, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yapılan Metin Uyarlama Çalışmalarının Betimsel Analizi* isimli çalışmasında metin uyarlamaları alanında yapılan çalışmaların betimsel analizi üzerinde durmuştur. Araştırmada kırk altı çalışma incelenmiş ve doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.

Konuyla ilgili 46 çalışma belirlenmiştir. 46 çalışmanın incelendiği araştırma neticesinde metin uyarlama çalışmalarının 2010 yılında başladığı, çalışmaların %76.1'inin 2019-2022 yıllarında yapıldığı, incelenen çalışmaların %65.2'sinin yüksek lisans tezi olduğu, %56.8'inin A2 ve B1 düzeylerine yönelik olduğu, %76.4'ünün Modern Türk Edebiyatı metinlerini uyarlandığı belirlenmiştir. *Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni* en sık başvuru referanstır. İncelenen çalışmalarda uzman görüşü almama eğiliminin yaygın olduğu görülmüştür. Uyarlanmış metinlerin okuduğunu anlamaya olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Araştırmaların %54.8'inde yapısal bir yaklaşımla metinler uyarlanmıştır. (Eroğlu & Özdemir, 2022).

[23] Kaplan, H. & Doğru, M. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bir masal uyarlama örneği: Ağlayan Narla Gülen Ayva masalı. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 30-46.

Kaplan ve Doğru'nun, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Masal Uyarlama Örneği: Ağlayan Narla Gülen Ayva Masalı* isimli çalışmasında Anadolu sahası masallarından biri olan *Ağlayan Narla Gülen Ayva* masalı yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireyler için B1 düzeyine uyarlanmıştır. Bu uyarlama doğrultusunda adı geçen masal metin uyarlama tekniklerinden sadeleştirme, genişletme ve kolaylaştırma yöntemleriyle B1 düzeyine uyarlanmıştır (Kaplan & Doğru, 2022).

[24] Zorlu, E. & Gürel, Z. (2022). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bir metin uyarlama örneği: Ömer Seyfettin'in "Miras" hikâyesi. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 7(2), 57-63.

Zorlu ve Gürel'in, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Bir Metin Uyarlama Örneği: Ömer Seyfettin'in "Miras" Hikâyesi* isimli çalışmalarında *Miras* hikâyesi, A1-A2 dil seviyesindeki öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda uyarlanmıştır. Uyarlama sürecinde, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* okuma kazanımları temel alınmış ve *Gazi TÖMER ile Ankara TÖMER'in* yabancılar Türkçe ders kitaplarında A1-A2 seviyesini tamamlayan öğrenciler için belirlenen dil bilgisi konuları dikkate alınmıştır (Zorlu & Gürel, 2022).

[25] Özmen, C. & Kıran, A. (2022). Yabancılar Türkçe öğretiminde metin değiştirimi üzerine bir çalışma. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 10(2), 19-42.

Özmen ve Kıran'ın, *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Metin Değiştirimi Üzerine Bir Çalışma* isimli araştırmalarında öykülerin değiştirilmesine yönelik ölçütlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Nation'ın (2001) ve Sandom'un (2013) sınıflandırmaları üzerinde durulmuş ve değiştirim ölçütleri ortaya konmuştur. Metin A1, A2 ve B1 düzeylerine uyarlandıktan sonra metinlerin dilsel özellikleri doğrultusunda Bezirci ve Yılmaz'ın (2010) formülü kullanılarak özgün ve değiştirilmiş metinlerin okunabilirlik puanları hesaplanmıştır. Sonuçlar; özgün metnin, B1 metninin, A2 metninin ve A1 metninin eğitim düzeyleri açısından yukarıdan aşağıya (zordan kolaya) bir yapı izlediğini göstermiştir. Okunabilirlik puanlarının yanı sıra nitel bir değerlendirme için bir sormaca hazırlanmış ve beş (5) uzmandan metinlerle ilgili görüş alınmıştır. Sormaca sonuçları, ölçütlerin büyük oranda uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Çalışmada Murat Gülsoy'un *Kayıp Eşyalar Bürosu*, Sait Faik Abasıyanık'ın *Fındık*, Haldun Taner'in *Heykel*, Yaşar Kemal'in *Kalemler*, Cemil Kavukçu'nun *O Bakış*, Ömer Seyfettin'in *Perili Köşk* isimli hikâyeleri uyarlamıştır.

[26] Baz, D. & Gülerer, S. (2023). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde halk masalı, uyarlama örneği: Keçi ile Kurt. *Folklor Akademi Dergisi*, 6 (1), 45-60.

Baz ve Gülerer'in, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Halk Masalı Uyarlama Örneği: Keçi ile Kurt* isimli çalışmalarının amacı halk masallarından birisi olan *Keçi ile Kurt* örneğinin Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde A2 seviyesine uyarlanmasıdır. *Keçi ile Kurt* örneği sözlü dile ait bir masal olması nedeniyle Helimoğlu Yavuz (2013) tarafından derlenen eserden alınmıştır. Araştırmacılar tarafından *Keçi ile Kurt* masalı incelenmeye başlanmadan önce *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni* betimleyicilerinde yer alan konulara göre şekillenen *Gazi Üniversitesi TÖMER ders kitabı* ile *Dil Bilgisi* kitabı taranmış ve A2 düzeyine ilişkin dilbilgisi konuları tespit edilmiştir (Baz & Gülerer, 2023).

[27] Arslan, M. & Koç, S. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Aslanın Krallığı anadili okuma hikâye kitabının temel seviyeye (A1-A2) uyarlanması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(31), 813-828.

Arslan ve Koç'un, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Aslanın Krallığı Anadili Okuma Hikâye Kitabının Temel Seviyeye (A1-A2) Uyarlanması* isimli çalışmalarında, hikâyenin sözcüksel, dilbilgisel özellikleri incelenmiş ve hikâye A1, A2 seviyesinde hedef kitlenin anlayacağı şekilde uyarlanmıştır (Arslan & Koç, 2023).

[28] Erişkin, B. & Yıldız, F. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde anlatsal metinlerin yazınsal göstergebilim yöntemiyle sadeleştirilmesi. *Turkish Studies*, 18 (2), 903-923.

Erişkin & Yıldız'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Anlatsal Metinlerin Yazınsal Göstergebilim Yöntemiyle Sadeleştirilmesi* isimli çalışmalarında araştırmanın amacı, yazınsal göstergebilim çözümleme yöntemini kullanarak bir anlatı metnini özetlemek ve bu özet metni dil seviyelerine uygun hale getirmek olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, örnek olarak Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* adlı eseri seçilmiş ve metin yazınsal göstergebilim çözümleme yöntemiyle detaylı şekilde incelenmiştir. Çözümleme sürecinde metnin tüm yapıları analiz edilmiş, elde edilen bilgiler ışığında metin yeniden yazılarak özetlenmiştir (Erişkin & Yıldız, 2023).

[29] Göktaş, B. (2023). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Sırça Köşk öyküsünün metin değiştirim teknikleriyle B1 düzeyine uyarlanması. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 243-258.

Göktaş'ın, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sırça Köşk Öyküsünün Metin Değiştirim Teknikleriyle B1 Düzeyine Uyarlanması* isimli çalışmasında Sabahattin Ali tarafından yazılmış *Sırça Köşk* adlı öykü, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*'ndeki yeterlikler ve *Yeni Hitit Türkçe Öğretim Seti*'ndeki dil bilgisi yapıları dikkate alınarak B1 düzeyine uyarlanmıştır. Doküman analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada anlatı metninin evrensel ve derste kullanılabilecek nitelikte olmasına, olay örgüsü içermesine, öğrencilerde yaşantı oluşturmaya ve hedef kitleye uygunluğuna dikkat edilmiştir (Göktaş, 2023).

[30] Uygur, M. E. (2023). Dil bilimi ölçütleri doğrultusunda metin değiştirimi: Bir Balkan Harbi hikâyesi olarak "Gözyaşı". 2. *Balkanlarda Türkçe Öğretimi ve Türkoloji Sempozyumu Kitabı*, 13-15 Aralık 2023, Tiran New York Üniversitesi, Tiran: Tiran New York Üniversitesi Yayınları, 234-247.

Uygur'un, *Dil Bilimi Ölçütleri Doğrultusunda Metin Değiştirimi: Bir Balkan Harbi Hikâyesi Olarak "Gözyaşı"* isimli çalışmasında değiştirilen metnin içeriği, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı*ndaki dil yapıları, okunabilirlik ve anlaşılabilirlik ölçütleri göz önünde bulundurularak B1 düzeyine uyarlanmıştır (Uygur, 2023).

[31] Binzet, D. & Solak, Ö. (2024). Miyase Sertbarut'un "Erik Çekirdekleri" öyküsünün Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A2 düzeyine uyarlanması, okuma hızı ve kavranabilirliği, *Route Educational & Social Science Journal Volume*, 11 (2), 153-163.

Binzet ve Solak'ın, *Miyase Sertbarut'un "Erik Çekirdekleri" Öyküsünün Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi A2 Düzeyine Uyarlanması, Okuma Hızı ve Kavranabilirliği* isimli çalışmasında, Miyase Sertbarut'a ait *Erik Çekirdekleri* öyküsü A2 düzeyine uyarlanmış ve metnin okunabilirliği üzerinde araştırma yapılmıştır (Binzet & Solak, 2024).

[32] Atasoy, Ü. (2024). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde masal kullanımı: Alicengiz oyunu. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, Kış (8), 27-46 (8).

Atasoy'un, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Masal Kullanımı: Alicengiz Oyunu* isimli çalışmasında *Alicengiz Oyunu* masalında ikilemelerin sık geçmesi nedeniyle metin

B1 seviyesine uyarlanmıştır. Metnin ikileme öğretimi açısından elverişli olduğu üzerinde durulmuştur (Atasoy, 2024).

[33] Maden, S. & Avşar, A. (2024). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde sadeleştirilmiş metin kullanımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 602-616.

Maden ve Avşar'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sadeleştirilmiş Metin Kullanımı* isimli çalışmasında A. Adnan Adıvar'ın *Bana Zehir Olan Şeker* adlı metni A2 düzeyinde sadeleştirilmiştir. Ardından özgün ve sadeleştirilmiş metinlerin okunabilirliği Ateşman (1997), Çetinkaya ve Uzun (2010) ve Bezirci ve Yılmaz (2010) tarafından geliştirilen formüllerle analiz edilmiş ve her iki metnin anlaşılabilirliği araştırmacılar tarafından geliştirilen başarı testi ile ölçülmüştür (Maden & Avşar, 2024).

[34] Kaya, M. & Avşar, A. (2024). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin sadeleştirme üzerine yapılan çalışmalar üzerine bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 476-492.

Kaya ve Avşar'ın, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Sadeleştirme Üzerine Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme* isimli çalışmaları yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin sadeleştirme üzerine yapılan çalışmaları incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan araştırmalarda 2011- 2021 yılları arasında metin sadeleştirme üzerine 33 lisansüstü tez ve 2 makale tespit edilmiştir. Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin sadeleştirme üzerine yapılan çalışmalar; yapıldığı yıl, yapıldığı üniversite, sadeleştirilen düzey, sadeleştirilen tür, sadeleştirmede ölçü olarak belirlenen kaynak, etkinlik hazırlama, sözlük hazırlama, uzman görüşü alınma, uygulanma ve hangi boyutta sadeleştirildiği vb. başlıklar altında incelenmiştir (Kaya & Avşar, 2024).

[35] Işık, D. & Göçen, G. (2024). Türkçeyi ikinci/yabancı dil olarak öğrenenler için metin değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun "Rüzgârın Oğlu" hikâyesi örneği. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 132-158.

Işık ve Göçen'in, *Türkçeyi Yabancı-İkinci Dil Olarak Öğrenenler İçin Metin Değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun Rüzgârın Oğlu Hikâyesi Örneği* isimli çalışmalarında Rüzgârın Oğlu hikâyesi metin değiştirim işlemleri ile A2 düzeyine değiştirilmiştir (Işık & Göçen, 2024).

[36] Önal, K. (2024). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde metin uyarlamaları - Arap masalları örneği. 14. *Uluslararası Başkent Sosyal, Beşeri, İdari ve Eğitim Bilimleri Kongresi*, 12-14 Aralık 2024, Bzt Turan Publishing, 722-727.

Önal'ın *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlamaları- Arap Masalları Örneği* isimli çalışmasında Arap masallarından Filistin ve Mısır masalları üzerinde çalışılmıştır. Bu masallar sadeleştirme metodunun yapısal ölçütlerine bağlı alınarak A2 seviyesine uyarlanmıştır. Uyarlama yapılırken *Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metninde* yer alan ölçülere ve TMV tarafından hazırlanan Türkçe Öğretimi Müfredatında yer alan A2 düzeyi dil bilgisi yapıları ve kazanımları esas alınarak uyarlanmış ve metinler Türkçe öğrenen bireylerin kullanımına sunulmuştur (Önal, 2024).

Sonuç ve Tartışma

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlamaya yönelik çalışmaların yayım türüne göre dağılımına bakıldığında yüksek lisans tezlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerini makaleler, kitap bölümleri ve doktora tezleri izlemiştir. Yabancılarla Türkçe öğretiminde metin uyarlama çalışmaları üzerinde yapılmış

82 adet lisans üstü tez, 36 makale-bildiri, 2 kitap bölümü ve 1 kitap incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Çalışma kapsamında incelenen 121 metin uyarlama çalışmasının ilki 2010 yılında yapılmıştır. 2011-2021 tarihleri arasında, on yıllık süreç içerisinde 35 tez yazılmışken 2021-2025 yılları arasında 47 tez yazıldığı tespit edilmiştir. Bu durum konuya olan ilginin giderek arttığını göstermektedir. Ancak konuya ilişkin daha kapsamlı teorik ve uygulamalı bilgilerin yer aldığı müstakil kitaplar basılmalıdır. Konuyla ilgili kitap bölümü ve makalelere bakıldığında ilk çalışmaların 2013 yılında başladığı görülmektedir. Makale ve kitap bölümü çalışmalarında ilk zamanlar metin uyarlama metotları üzerinde yazılmış makaleler ağırlıktadır. Özellikle Mustafa Durmuş'un çalışmalarının sonraki çalışmalarda sık sık atıf aldığı, bu çalışmanın metin uyarlama çalışmalarında yol gösterici bir nitelik taşıdığı görülmüştür. Daha sonraki yıllarda makale başlığı altında yapılan çalışmalarda teorik bilgilerin yanında metin uygulama örneklerinin de verildiği görülmektedir. Kitap ve kitap bölümleri genellikle konunun teorik yönünü ele almaktadır.

Metin uyarlama çalışmaları daha çok lisansüstü araştırmalarda yer almaktadır. Lisansüstü eğitimin alanında uzman bireyler yetiştirdiği düşünüldüğünde, bu alandaki uzman sayısının giderek arttığı söylenebilir. Lisansüstü eğitimlerini tamamlayan araştırmacılar, farklı metinleri yabancılara Türkçe öğretimi sürecine kazandırarak alana katkıda bulunabilir ve bu sayede çeşitliliği artırabilirler.

Araştırmaların başlıkları incelendiğinde araştırmaların bazılarında metin uyarlama başlığı tercih edilirken özellikle dilbilimsel metotlarla yapılan çalışmalarda metin değiştirimi terimi tercih edilmektedir. Önceleri sezgisel yöntemlerle ele alınan metinler son yıllarda daha çok yapısal yöntemlerle uyarlanmaktadır. Uyarlama çalışmalarında üzerinde çalışılan metinde hacimsel daralma en az seviyede olmalıdır. Bu nedenle araştırmalar yapısal ve dilbilimsel yöntemle yapılmalıdır. Metin uyarlama çalışmalarında en çok sadeleştirilme metodu tercih edilmiştir. Son yıllarda sadeleştirme, genişletme, özetleme çalışmalarının yanında kolaylaştırma ve yeniden yazma metotlarının da denendiği görülmüştür.

Yabancılara Türkçe öğretiminde yapılan çalışmaların çoğu ders dışı okuma ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Ancak son zamanlarda dinleme ihtiyacını karşılamaya yönelik metin uyarlama çalışmaları da yapılmıştır. Engelli bireylerin orta seviyedeki metinleri anlayabilmeleri için son zamanlarda bazı çalışmalar yapılmıştır. Uyarlanan metinlere yabancılara Türkçe öğretimi alanında yazılan ders kitaplarında da yer verilebilir.

Metin uyarlamaları çalışmalarında referans alınan kaynaklar çeşitlilik göstermektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda TMV tarafından hazırlanan *Yabancılara Türkçe Öğretimi Programı* ve *Avrupa Diller İçin Ortak Başvuru Metni*'nin referans olma noktasında daha çok tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan diğer referans kaynağı olarak kullanılan kitaplar şunlardır: *Ankara Üniversitesi TÖMER, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe, Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı, Gazi Üniversitesi TÖMER Yabancılar İçin Türkçe, Turkofoni Türkçe Öğren, Dokuz Eylül Üniversitesi DEDAM Yabancılar İçin Türkçe.*

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama çalışmalarının hedef kitlelerine bakıldığında, A1 seviyesinde herhangi bir çalışmanın bulunmadığı, en fazla A2 ve B1 dil seviyelerine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. B2 ve C1 seviyelerinde ise daha az sayıda uyarlanmış metin çalışması bulunmaktadır. Genel olarak, A2 ve B1 düzeyleri, toplam metin uyarlama çalışmalarının yarısından fazlasını

oluşturmaktadır. Uyarlama çalışmalarının temel ve orta seviyelerde yoğunlaşmasının, bu seviyelerde daha fazla materyal ihtiyacının olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

A1 düzeyindeki öğrencilerin henüz dil öğrenme sürecinin başında olmaları nedeniyle, özgün bir yazınsal metnin uyarlanması sırasında büyük kayıplar yaşanabileceği öngörülmektedir. Öte yandan, B2 seviyesinden itibaren öğrencilerin dili bağımsız öğrenme aşamasına geldikleri ve özgün metinleri okuyup anlayabilmelerinin beklendiği için bu seviyeye yönelik uyarlama çalışmalarının daha az olması doğaldır. Ancak yapılan araştırmalar incelendiğinde, B2 seviyesine en çok uyarlanan metin türünün masallar olduğu dikkat çekmektedir. İncelenen çalışmaların bir kısmında aynı metin iki farklı düzeye yönelik olarak uyarlanmıştır. Bu çalışmalarda A1-A2 seviyeleri, A1, A2, B1 seviyeleri, B1-B2 seviyelerine yönelik uyarlamalar yapıldığı görülmektedir.

Metin uyarlama çalışmalarında daha çok hikâye, fıkra, masal, destan ve roman gibi metin türleri tercih edilmektedir. Uyarlanan yazınsal metinler incelendiğinde, Modern Türk Edebiyatı'na ait metinlerin, Halk Edebiyatı kaynaklı metinlere kıyasla daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Tür bazında değerlendirildiğinde, en çok hikâye türünde uyarlama yapıldığı dikkat çekmektedir. Modern Türk Edebiyatı'ndan yapılan uyarlamalarda bilgilendirici metinler oldukça az olup, hikâye edici metinler açık ara öndedir. Halk edebiyatı ürünlerinde ise masal ve fıkralar daha çok tercih edilmektedir.

Halk Edebiyatı kaynaklı uyarlamalarda ise en fazla masal ve halk hikâyesi türlerine yönelim olduğu görülmektedir. Bu bulgular, bilgilendirici metinlere yönelik uyarlamaların oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Mevcut metin uyarlama çalışmaları, büyük ölçüde ders dışı ve estetik amaçlı okumaya odaklanmıştır. Türk edebiyatının zengin birikimi göz önüne alındığında, farklı seviyelere uygun olarak daha fazla öyküleyici metnin uyarlanması gerektiği söylenebilir.

Doktora ve yüksek lisans düzeyinde yapılan çalışmalarda uzman görüşü alma eğilimi son yıllarda artmaktadır. Çalışmaların güvenilirliği ve geçerliği bakımından uzman görüşü alınması elzemdir. Ancak sadece uzman görüşlerinin alındığı, anlaşılabilirliğin göz ardı edildiği çalışmalar yerine uzman görüşlerinin yanında metinlerin anlaşılabilirliğinin ölçüldüğü çalışmalar daha faydalı olacaktır.

Metin uyarlamaları sonucu elde edilen metinlerin okunabilirlik ve anlaşılabilirlik düzeylerini araştırma eğilimi son yıllarda artmaktadır. Yine de uyarlanmış metinlerde okunabilirlik düzeyinin araştırılmadığı çalışmaların oranı az değildir. Uyarlanmış metinlerin etkililiğinin test edilmemesi araştırmalarda dikkat çeken bir durumdur. Uyarlanan metinlerin okuma başarısına etkisi mutlaka araştırılmalıdır. Uyarlanan metinlere okuduğunu anlama soruları yazan ve dört beceriye yönelik etkinlik tasarlayan araştırmalar da mevcuttur. Uyarlanmış metinlerin altında metinlerle ilgili etkinliklere de yer verilmelidir.

Metin uyarlama çalışmalarında az da olsa Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü kullanılmıştır. Yabancılar Türkçe öğretiminde A1-A2 düzeyinde söz varlığına dair çalışmalar bulunurken B1 ve üstü seviyeler için söz varlığı çalışmalarına dair müstakil bir kitap bulunmamaktadır. İvedikle Yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılabilecek nitelikte seviyelendirilmiş kelime sıklığı sözlükleri üzerinde çalışılmalıdır.

Metin uyarlama çalışmaları sayıca artmasına rağmen uyarlanmış metin ihtiyacını karşılayacak bir birikim henüz oluşmamıştır. Yapılan çalışmalar birkaç hikâye, masal ve fıkradan oluşmamalı hacim ve nitelik olarak belli bir boşluğu doldurmalıdır. Masallar, efsaneler, mitolojik anlatılar, modern Türk edebiyatından hikâyeler üzerine uyarlama projeleri hazırlanmalıdır.

Kaynakça

- Ahmet, S. (2021). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Ömer Seyfettin'in "Pembe İncili Kaftan" hikâyesinin B1 seviyesine uyarlama çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Akıncılar, A. (2018). *Türkçe öğrenen yabancılar için Dede Korkut Hikâyeleri'nin B1 düzeyinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Aksu, H. (2023). *Uluslararası öğrencilere Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi için B1 düzeyinde metin uyarlama: Ömer Seyfettin-Gizli Mabet örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Aksu, Ş. (2023). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Nasreddin Hoca fıkralarının orta Türkçe (B1-B2) seviyelerinde kullanılması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Aktan, F. (2019). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Halide Edip Adıvar'ın Himmet Çocuk hikâyesinin B1-B2 düzeyinde sadeleştirilmesi ve etkinlik hazırlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Akyüz, S. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Dede Korkut Hikâyeleri'nden yararlanılması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Arslan, K. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Aslanın Krallığı anadili okuma hikâye kitabının temel seviyeye (A1-A2) uyarlanması*. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, (31)813-828.
- Asaroğlu, M. E. (2023). *Ahmet Ümit'in "Masal İçinde Masal" adlı eserinin yabancılar Türkçe öğretiminde B1 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Atalay, A. (2021). *Aytül Akal'ın "Kızım, Ben Çocukken..." adlı kitabının yabancılar Türkçe öğretimi A1-A2 seviyesi bağlamında sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Atasoy, Ü. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde masal kullanımı: Alicengiz Oyunu*. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, (8), 27-46.
- Ay, R. (2020). *Ömer Seyfettin'in Diyet adlı eserinin A1-A2 seviyesinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Ay, S. & Aktaş, H. (2021). *Yabancı dil öğretiminde geleneksel metin sadeleştirme yaklaşımına karşı metindilbilimsel sadeleştirme önerisi: bağlaşıklık ve bağdaşıklık kavramları*. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, (1) 94-102.
- Ay, S. (2020). *Yabancılar Türkçe öğretimi için Saik Faik Abasıyanık'ın "Birtakım İnsanlar" adlı hikâyesinin B1 seviyesine sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Ayar, C. & Kurt, B. (2020). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki uyarlanmış metinlerin uyarlanma durumları: Yeni Hitit örneği*. *Turkish Studies Educational Sciences*, 15(3), 1521-1536.
- Ayar, C. (2020). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan uyarlanmış metinlerin uyarlanma durumları üzerine bir inceleme*. [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

- Aytan, T. -vd. (2018). Türkçenin Yabancı dil olarak öğretiminde Sabahattin Ali'nin "Ayran", Ayşe Filiz Yavuz'un "Kabak Tatlısı" ve Ömer Seyfettin'in "Üç Nasihat" hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlama denemeleri. 5. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı, 13-15 Aralık 2018, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1069-1082.
- Bakan, H. (2012). *Yabancılar Türkçe öğretiminde metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde bir sadeleştirme denemesi: Saik Faik Abasıyanık, Messeret Otel*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Başkapan, A. (2023). *Yabancı dil olarak öğretiminde Hasan Boğuldu hikâyesinin A2 seviyesine uyarlamasının kullanılabilirliği üzerine bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Baştürk, A. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirim teknikleri çerçevesinde Yaşar Kemal'in "Halis Serkisof" ve "Kavun Karpuz" adlı öykülerinin A2 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Baz, D. & Gülerer, S. (2023). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde halk masalı, uyarlama örneği: Keçi ile Kurt. *Folklor Akademik Dergisi*, 6(1), 45-58.
- Bekdaş, M. (2022). *Türk Efsaneleriyle Yabancılar Türkçe Öğretimi ve Etkinlik Örnekleri*. Konya: LiteraTurk Academia.
- Belçer, F. E. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Saik Faik Abasıyanık'ın "Karanfiller ve Domates Suyu" ile "Bir Kaya Parçası Gibi" hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlama çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Bilgiç, B. (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirim teknikleri çerçevesinde Tarık Buğra'nın "Hayat Böyledir İşte" adlı hikâyesinin A2 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Binzet, D. & Solak, Ö. (2024). *Miyase Sertbarut'un "Erik Çekirdekleri" öyküsünün Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A2 düzeyine uyarlanması, okuma hızı ve kavranabilirliği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Binzet, D. & Solak, Ö. (2024). *Miyase Sertbarut'un "Erik Çekirdekleri" öyküsünün Türkçenin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi A2 düzeyine uyarlanması, okuma hızı ve kavranabilirliği*. *Route Educational & Social Science Journal Volume*, 11 (2), 153-159.
- Bozkurt, F. (2011). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bir metin yöntemi çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Boztoprak, F. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde edebi metin örneklerinden Taşeli masalları. VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 12-13 Aralık 2019, İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları, 1012-1021.
- Boztoprak, F. (2020). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılmak amacıyla Dede Korkut Kitabı'nın Türkistan- Türkmen sahra nüshası 13. boy'un B1 düzeyinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Bölükbaş, F. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma metinlerinin dil düzeylerine göre sadeleştirilmesi. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 924-935.
- Bulut, H. (2024). *Eflatun Cem Güney'in derlediği masalların yabancılar Türkçe öğretiminde B1-B2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

- Burak, Ö. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Orhan Kemal'in bazı hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlanması ve etkileşimli okunmasına yönelik durum çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Can. (2010). *Türkçe ders kitaplarında öğretim aracı olarak uyarlanan metinlerin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Crossley, S. A. -vd. (2011). Text Readability and Intuitive Simplification: A Comparison of Readability Formulas. *Reading in a Foreign Language*, 23 (1), 84-101.
- Çakmak, M. Ö. (2023). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Orhan Veli Kanık'ın Hoşgör Köftecisi kitabının A1-A2 B1-B2 düzeyinde uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Çelik, Ş. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretenlerin metin uyarlama öz yeterlik algıları*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Demirel, İ. F. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uyarlanmış metinlerin okuduğunu anlama başarısına etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Demirel, İ. F. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde B1 seviyesinde uyarlanmış metinlerin okuduğunu anlama başarısına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, Kış (6), 7-32.
- Demirel, İ. F. (2020). Yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretiminde metne müdahale: uygulamalı bir değiştirim örneği olarak 'deneme'. *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, 5(2), 139-169.
- Demirel, İ. F. (2021). Yabancı dil/ikinci dil öğretiminde metin seçimi ve dilbilimsel kavramlar çerçevesinde metin uyarlama. *Kastamonu Eğitim Araştırmaları Yıllığı*, 553-566.
- Dilek, İ. (1995). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde özgün metinlerle çalışma yolları*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dilidüzgün, Ş. (1995). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazınsal metinler*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dinçkurt, N. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere metin dil bilimsel ölçütler çerçevesinde bir metin değiştirim denemesi: Rifat Ilgaz-Şeker Kutusu*. [Yüksek Lisans Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Durmuş, M. & Cihangir, S. (2018). Yabancılar Türkçe öğretiminde okuma metinlerinin sadeleştirilmesi: Gazi Üniversitesi Yabancılar Türkçe Öğretim Seti örneği. *International Journal of Language Academy*, 6(5), 684-694.
- Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde özgün ve değiştirilmiş dilsel girdi üzerine. *Turkish Studies*, 8(1), 1291-1306.
- Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde sadeleştirilmiş metin sorunları üzerine. *Bilig*, 65, 135-150.
- Durmuş, M. (2013). Metin değiştirimin dilbilimsel süreçleri. *JASSS*, 6(4), 391-408.
- Durmuş, M. (2013). *Yabancılar Türkçe Öğretimi*. Ankara: Grafiker Yay.
- Erişkin, B. & Yıldız, F. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde anlatısal metinlerin yazınsal göstergebilim yöntemiyle sadeleştirilmesi. *Turkish Studies*, 18(2), 903-922.

- Erişkin, B. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde anlatısal metinlerin yazınsal göstergebilim yöntemiyle sadeleştirilmesi: Kürk Mantolu Madonna örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Erişkin, S. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dinleme becerisi için metin uyarlama*. [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Erişkin, S. (2022). Yabancı, dil olarak Türkçe öğretiminde dinleme becerisi için metin uyarlama: Beyaz Bir Gemi Örneği. 4. Hacettepe Üniversitesi Öğrenci Sempozyumu Kitabı, 10 Ekim 2022, Ankara: Nobel Yayıncılık, 115-129.
- Eroğlu, E. & Özdemir, S. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yapılan metin uyarlama çalışmalarının betimsel analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(4), 1613-1631.
- Eroğlu, S. (2015). *Metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Ömer Seyfettin'in "Üç Nasihat" hikâyesinin yabancılarla Türkçe öğretimi için sadeleştirme denemesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Gedik, G. (2021). *Çocuklara Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatının yeri, önemi ve kullanımı Küçük Prens romanının B1 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Gelmez, E. (2024). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi bağlamında Satuk Buğra Han Destanı'nın B1 düzeyine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Antep: Gaziantep Üniversitesi.
- Göçmen, E. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde otantik dokümanların kullanımı ve A1-A2 düzeyinde dil becerilerine etkisi*. [Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Göktaş, B. (2023). Türkçenin Yabancı dil olarak öğretiminde Sırça Köşk öyküsünün metin değiştirim teknikleriyle B1 düzeyine uyarlanması. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 243-258.
- Graffarı, R. (2020). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde dil yeterliliklerine uygun edebî metin uyarlama*. [Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Güdek, G. & Göçen, G. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" hikâyesi örneği. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 265-295.
- Güler, A. (2022). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde orta (B2) ve ileri (C1-C2) düzeyde hikâyelerin oluşturulması ve incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Gülmez, M. & Ay, S. (2021). Yabancılarla Türkçe öğretimi için Sait Faik Abasıyanık'ın "Birtakım İnsanlar" adlı hikâyesinin B1 seviyesine sadeleştirilmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 68-82.
- Gündüz, U. (2024). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde edebî metinlerin yazınsal göstergebilim aracılığıyla özetlenip uyarlanması: Ayaşlı ile Kiracıları örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Güneş, F. (2013). Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 1-12.
- Güney, H. (2022). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Mustafa Orakçı'nın Levent Çanakale'de adlı kitabının metinsellik ölçütlerine göre sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

- Gür, Ç. (2024). *Mavisel Yener'in "Tırtıl Teyze" öyküsünün Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi A2 düzeyine uyarlanması, okuma hızı ve kavranabilirliği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Gürler, H. (2017). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Saik Faik Abasıyanık hikâyelerinin A1-A2 seviyesine Uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Gürler, S. (2017). *Ömer Seyfettin'in hikâyelerinin yabancılar Türkçe öğretiminde A1-A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Hafif, A. (2024). *Yabancılar Türkçe öğretiminde Reşat Nuri Güntekin'in "Aşk Mektupları" ve "Bir Yudum Su" hikâyelerinin B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya: Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.
- Harmandar, M. (2020). *Haldun Taner öykülerinin temel dil becerileri bağlamında B1 düzeyine ilişkin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Işık, D. & Göçen, G. (2024). Türkçeyi ikinci/yabancı dil olarak öğrenenler için metin değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun "Rüzgârın Oğlu" hikâyesi örneği. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 132-158.
- Işık, D. D. (2022). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için metindeğiştirimi: Mustafa, Kutlu'nun "Rüzgârın Oğlu" hikâyesi örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- İbrahimoğlu, F. (2024). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen görme engelliler için bir materyal çalışması: Memduh Şevket Esendal'ın Otlakçı hikâyesinin B1 seviyesine uyarlanması ve Braille alfabesi ile yazılması*. [Yüksek lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- İmamoğlu, D. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde Anadolu efsanelerinin A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- İpek, M. E. (2018). *Yabancılar Türkçe öğretiminde metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Mustafa Kutlu'nun Ya Tahammül Ya Sefer isimli hikâyesinin sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kaplan, H. & Doğru, M. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bir masal uyarlama örneği: Ağlayan narla gülen ayva masalı. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 30-46.
- Kara, M. & Ghaffarı, R. (2020). Yabancılar Türkçe öğretiminde A2 düzeyi dil yeterliliklerine uygun edebî metin uyarlama. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 1-31.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, B. S. (2022). *Türk edebiyatındaki denemelerin yabancılar Türkçe öğretimi için B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kaya, M. & Avşar, A. (2024). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin sadeleştirme üzerine yapılan çalışmalar üzerine bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 476-492.

- Kaya, M. & Nurlu, M. (2017). Özgün ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için sadeleştirilmiş metinlerde fiilimsi kullanımı: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yılkı Atı örneği. *Turkish Studies*, 12-28, 325-342.
- Kaya, M. (2018). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yılkı Atı adlı eserlerin yabancılar için A2 düzeyine uyarlanması*. [Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kaya, N. (2019). *Türk destanlarının yabancılar için Türkçe öğretiminde kullanılacak metne uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kaymaz, Z. (2018). *Yabancılar için Türkçe öğretiminde Sabahattin Ali'nin Apartman ve Köpek isimli hikâyelerinin A1-A2 seviyesine uygun sadeleştirme çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Keleş, İ. (2023). *Sabahattin Ali'nin "Değirmen" hikâyesinin metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrenciler için uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bartın: Bartın Üniversitesi.
- Kınay. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kuramlar - Yöntemler - Beceriler - Uygulamalar* (Ed. Yıldırım, F. & Tüfekçioğlu, B.), Ankara: Pegem Yayınları.
- Kızıtanrı, S. (2024). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde B1 Seviyesi İçin Metin Uyarlama: Billur Köşk Masalları Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Siirt: Siirt Üniversitesi.
- Koyuncu, Esma Nur. (2021). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için metin değiştirimi: "Gülşefdeli Yemeni" hikâyesi örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi.
- Kökcü, Ş. (2020). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirimine Ömer Seyfettin'in "Rüşvet" Hikâyesi örneği*. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 22, 213-246.
- Kutlu, A. & Nurlu, M. (2021). Dil öğretiminde metin uyarlama: Peyami Safa'nın Mişon'un definesi öyküsünün A2 seviyesine uyarlanması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 66(8), 343-355.
- Kutlu, A. (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Peyami Safa'nın öykülerinin A2 seviyesine uyarlanması*. [Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Maden, S. & Avşar, A. (2024). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde sadeleştirilmiş metin kullanımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 602-616.
- Maldonado, B. (2023). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Moliere'in Hastalık Hastası adlı eserinin A2 seviyesine uygun uyarlama çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Mazlum, D. E. (2014). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanı ve Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanının Türkçe A1-A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Mercan & Konya. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin uyarlama: Sait Faik Abasıyanık öykülerinin A2 düzeyine uyarlanması. *International Journal of Language Academy*, 9(4), 140-164.
- Ocak, Ö. (2022). *Yabancılar için Türkçe öğretiminde Hüseyin R. Gürpınar'ın "Ecir ve Sabır, Baltayla Doğuran Böyle Doğurur ve Papazın Eşegi" adlı hikâyelerinin B2 seviyesinde uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir: Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi.

- Oğuztürk, O. (2019). *Tarihsel metinlerin yabancılara Türkçe öğretiminde materyal geliştirme açısından incelenmesi (Dede Korkut örneği)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Önal, K. (2024). Yabancılara Türkçe öğretiminde metin uyarlamaları - Arap masalları örneği. 14. Uluslararası Başkent Sosyal, Beşeri, İdari ve Eğitim Bilimleri Kongresi, 12-14 Aralık 2024, Bzt Turan Publishing, 722-727.
- Özcan, H. Z. & Batur, Z. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bir metin uyarlama örneği: Köroğlu Destanı. *Folklor Akademi Dergisi*, 4(2), 227-251.
- Özcan, H. Z. (2022). *Köroğlu destanının B1 düzeyine uyarlamasının okuduğunu anlamaya etkisi üzerine bir araştırma*. [Doktora Tezi]. Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Özdin, A. (2020). *Türk masallarının yabancılara Türkçe öğretiminde okuma metni olarak uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özer, M. Ş. (2022). *Yabancılara Türkçe öğretiminde temel (A1-A2) ve orta (B1-B2) seviyelerde okuma metinlerinin oluşturulması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Özet, A. T. (2019). *Nasreddin Hoca fıkralarının yabancılara Türkçe öğretiminde okuma metni olarak düzenlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özet, A. T. (2019). *Nasreddin Hoca Fıkralarının yabancılara Türkçe öğretiminde okuma metni olarak düzenlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özmen, C. & Kıran, A. (2022). Yabancılara Türkçe öğretiminde metin değiştirimi üzerine bir çalışma. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 10(2), 19-42.
- Özmen, C. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin değiştirim teknikleriyle öykülerin yeniden oluşturulması*. [Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Polat, M. (2023). *Türkçe öğrenen yabancılar için masal metinlerinin B1 düzeyinde uyarlanması: Naki Tezel'in Türk Masalları örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Sak, R. - vd. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Sedıqı, M. S. (2023). *Farklı dildeki edebî eserlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanımı: Gülnar ve Ayna eserinin Türkçe B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ordu: Ordu Üniversitesi.
- Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Süner, R. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazınsal metinlerin B1 seviyesine uyarlanması: Eskiçi örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Şahin, B. (2023). *Yabancılara Türkçe öğretiminde Reşat Nuri Güntekin'in hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Şahin, H. & Domazetova, Z. (2023). Türkçenin ikinci / yabancı dil olarak öğretiminde metin uyarlama. *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi*, İzmir: Duvar Yayınları.
- Şimşek, C. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde yazınsal metinlerin farklı seviyelere göre uyarlanması: Fakir Baykurt-Barış Çöreği örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

- Şimşek, E. (2022). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde efsane metinlerinin dinleme metni olarak B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Tuğrul, F. (2021). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Refik Halit Karay'ın "Şeftali Bahçeleri" adlı hikâyesinin A1-A2 düzeyine göre sadeleştirilmesi*. [Doktora Tezi]. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Uygur, M. E. (2023). Dil bilimi ölçütleri doğrultusunda metin değiştirimi: Bir Balkan Harbi hikâyesi olarak "Gözyaşı". 2. *Balkanlarda Türkçe Öğretimi ve Türkoloji Sempozyumu Kitabı*, 13-15 Aralık 2023, Tiran New York Üniversitesi, Tiran: Tiran New York Üniversitesi Yayınları, 234-247.
- Ünlütürk, S. (2024). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde klasik edebi metinlerin kullanılması Samipaşazade Sezai'nin 'Kediler' isimli hikâyesinin B1 seviyesine sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Üze, F. (2010). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazınsal metinlerin yeri ve önemi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yayan, H. (2019). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde Refik Halit Karay'ın Eskici ve Testi adlı hikâyelerinin A2 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Yazar, E. (2024). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin uyarlama bağlamında Türk masallarından Yararlanma*. [Yüksek Lisans Tezi]. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Yazok, Z. (2020). *Yabancılarla Türkçe öğretimi kapsamında Kemalettin Çalık'ın Piri Reis adlı eserinin B1 seviyesinde sadeleştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Yeşilyurt, E. T. (2019). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde kültür aktarımında Nasreddin Hoca fıkralarının B2 seviyesinde değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, O. (2013). *Yeni Türk edebiyatı metinlerinin A1-A2 düzeyine uyarlanması ve Çalığıuşu örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Yıldız, N. (2024). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde Muallim Naci'nin "Ömer'in Çocukluğu" adlı anısının B1 seviyesine uyarlanması ve okuduğunu anlama becerisine etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Yılmaz, Y. (2021). *Yabancılarla Türkçe öğretimi kapsamında Ömer Seyfettin'in bazı hikâyelerinin B1 seviyesine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Zorlu, E. & Gürel, Z. (2022). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bir metin uyarlama örneği: Ömer Seyfettin'in "Miras" hikâyesi. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 7(2), 58-69.
- Zorlu, E. (2022). *Yabancılarla Türkçe öğretiminde Ömer Seyfettin'in miras ve gizli mabed adlı hikâyelerinin A1-A2 seviyelerine uyarlanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 223-236
|| Geliş Tarihi-Received: 17.01.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 24.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15039325

Âşık Yaşar Reyhanî Türkülerinin Etnopedagojik Bağlamda İncelenmesi

Analysis of Âşık Yaşar Reyhanî Folk Songs in Ethnopedagogical Context

Emirhan GÜLER*

Öz

Zengin bir yapıya sahip olan Türk kültürünün aktarımında türküler büyük bir önem taşımaktadır. Türkülerin yaratıcısı olan Âşıklar da bu kültürün taşıyıcılarından olup geleneği genç kuşaklara aktaran önemli bir halk kültürü unsurudur. Yazılı edebiyatın gelişmediği süreçlerde kültürel öğelerin folklorik halk ürünü olan türkülerle anlatıldığı düşünüldüğünde bu durumun bir eğitim aracı olarak da kullanılabileceği söylenebilmektedir. Bu bağlamda etnopedagoji kavramı çocuklara ve genç nesillere değerleri öğretmek adına kullanılabilen süreçlerden biridir. Türküler aracılığıyla değerler eğitimi ve kültürel aktarım sağlanmaktadır. Âşık Yaşar Reyhanî türküler de bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Araştırma kapsamında Âşık Yaşar Reyhanî'nin türküler etnopedagojik bağlamda incelenerek bireylerin eğitiminde hangi değerlere yer verildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda bestelenen ve ulaşılabilen 42 Âşık Yaşar Reyhanî türküsü incelenmiş ve doküman analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Türk kültürünün önemli bir folklorik ögesi olan türkülerin etnopedagojik bağlamda etkili bir eğitim aracı olarak kullanılabileceği ortaya konmuştur. Türküler etnopedagojik bağlamda kültürün aktarımında ve genç kuşaklara aidiyet biliminin kazandırılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, Âşık Yaşar Reyhanî, etnopedagoji, kültürel aktarım.

Abstract

Turkish folk songs, which have a rich structure, play a significant role in the transmission of Turkish culture. The minstrels (âşıks), who are the creators of these folk songs, are key figures in preserving and passing on this culture to future generations. Considering that cultural elements were conveyed through folk products like folk songs in periods when written literature had not yet developed, it can be argued that this form of expression could also serve as an educational tool. In this context, the concept of ethnopedagogy is one of the processes that can be used to teach values to children and young generations. Through folk songs, value education and cultural transmission are provided. The folk songs of Âşık Yaşar Reyhanî hold an important place in this regard. In this study, Âşık Yaşar Reyhanî's folk songs were analyzed in an ethnopedagogical context to determine which values were emphasized in the education of individuals. In line with this, 42 folk songs composed and accessible by Âşık Yaşar Reyhanî were examined and analyzed using document analysis method. As a result, it was revealed that folk songs, which are a significant folkloric element of Turkish culture, can be effectively used as an educational tool in the ethnopedagogical context. Folk songs

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, e-posta: eguler@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2772-5709.

contribute to the transmission of culture in an ethnopedagogical context and help instill a sense of belonging in younger generations.

Keywords: Minstrelsy tradition, Âşık Yaşar Reyhanî, ethnopedagogy, cultural transmission.

Giriş

Türk kültüründe yazılı olmayan kurallar çerçevesinde gelenek-görenek, örf-adet ve birçok öğretinin örtük bir şekilde kuşaktan kuşağa aktarıldığı düşünüldüğünde bu durumun en etkili araçlarından birinin de türküler olduğu söylenebilmektedir. Türküler, geçmişten günümüze etkili bir eğitim aracı niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda genç kuşaklara türküler vasıtasıyla Türk kültürü ve gelenekleri plansız bir şekilde aktarılabilmektedir.

Çocukluktan itibaren maruz kalınan türkü sözlerinde bulunan öğretiler bireylerin ne yapması ya da yapmaması gerektiği konusunda bilgiler vermekte ve bireyleri bu doğrultuda yönlendirebilmektedir. Âşıklar duygu, düşünce, dönemin gelenek, görenek ve yaşam biçimlerini konu alarak yaşadıkları olayları ve durumları türküler aracılığıyla diğer bireylerle paylaşmaktadırlar. Konuyla ilgili olarak Oral (2021, s. 2552) Âşıkların halkın duydu ve düşüncelerini, isteklerini, üzüntülerini, gündelik yaşamlarında karşılaştıkları sorunları ifade etmeye çalışan, türkülerinde insanların hak ve özgürlüklerinden bahsederek sanatsal iletişim yolunu kullanıp, halkı sahip oldukları haklar konusunda bilinçlendirmeye çalışan ve tarihsel süreçler hakkında da bilgiler sunan sanatçılar olduğunu ve bunu görev olarak ele aldıklarını belirtmiştir. Âşık Yaşar Reyhanî de türkülerinde bahsi geçen konuları işlemekte ve toplumun sesi olma niteliği taşımaktadır. Bu durum türkülerin bireyler açısından öğretici bir nitelik taşımasına yol açmaktadır.

Âşık Yaşar Reyhanî'nin türkülerinde de eğitici ve öğretici unsurların varlığı düşünüldüğünde bu durum etnopedagoji kavramıyla bağlantılı olarak düşünülebilmektedir. Etnopedagojik bakış açısıyla bakıldığında kültürel aktarımın ve topluma ait değerlerin türküler aracılığıyla aktarıldığı söylenebilir.

Âşık Yaşar Reyhanî'nin Hayatı ve Müzikal Yaşantısı

Âşık Yaşar Reyhanî, Erzurum'un Pasinler ilçesinin Alvar köyünde 1934 yılında doğmuştur. Babası Recep Bey, İran göçmeni ailenin üyesi olup, annesi Yıldız Hanım ise Alvar köyünden Mail Ağa'nın kızıdır. Yaşar, bu ailenin altı çocuğu arasında üçüncü sırada yer almaktadır (Yılmaz, 2015, s. 977). Âşık Yaşar Reyhanî'nin doğum tarihi ile ilgili Gündüz (2017) şunları söylemektedir: "Âşık Reyhanî henüz dünyaya gelmeden Yaşar isimli bir kardeşi 1932 yılında dünyaya gelir ve bir müddet yaşadıktan sonra vefat eder. Âşık Reyhanî dünyaya geldiğinde ailesi yeni isim koymak ve yeni bir kimlik çıkarmak yerine ölen çocuklarının adını ve kimliğini ona verirler. Bu yüzden Âşık Reyhanî'nin resmi doğum tarihi 1932, gerçek doğum tarihi ise 1934'tür."

Âşık Yaşar Reyhanî'nin sanatsal kimliğinin oluşum süreci incelendiğinde, kullandığı mahlasların da bu süreçte önemli bir rol oynadığı görülmektedir. İlk olarak "Dertli" mahlasını kullanan Reyhanî, daha sonra Bayburtlu Âşık Hicranî tarafından kendisine "Reyhanî" mahlasının verildiği bilinmektedir (Aşır, 2009; Altınkaynak, 2018). Mahlas değişimi, onun sanatsal yolculuğundaki önemli bir dönüm noktasıdır ve bireysel deneyimlerinin sanatına yansımaları anlamada kritik bir ipucu sunmaktadır.

Altınkaynak (2018, s. 320), Reyhanî'nin yaşamına dair şu bilgileri vermektedir: İlk aşkı, rüyasında gördüğü bir kızdır. Kısa bir süre sonra bu kızla evlenmiş, ancak evlilikleri

şiddetli geçimsizlik nedeniyle sona ermiştir. Ayrılık sonrası, kızın ailesi tarafından başka biriyle evlendirilmesi, Reyhanî'nin duygu dünyasında derin izler bırakmış ve bu dönemde "Dertli" mahlasını kullanarak şiirler yazmasına neden olmuştur. Ancak, bu mahlas uzun soluklu olmamış ve Bayburtlu Âşık Hicranî'nin kendisine "Reyhanî" mahlasını vermesiyle birlikte, bu adı benimseyerek ölümüne kadar kullanmıştır.

Bu süreç, Reyhanî'nin âşıklık geleneği içerisindeki kimlik inşasının yalnızca bireysel bir deneyimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda dönemin usta-çırak ilişkisi ve kültürel aktarım mekanizmalarıyla şekillendiğini göstermektedir. Mahlas değişimi, onun sanatını ve kimliğini yeniden tanımlamasına imkân tanımış, eserlerindeki tematik çeşitliliğin de habercisi olmuştur. Bu bağlamda, Reyhanî'nin mahlas seçimi, bireysel hayat hikâyesiyle âşıklık geleneğinin etkileşim alanını ortaya koyan önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Reyhanî, âşıklık geleneği içerisinde önemli bir yere sahiptir; bu durum, âşık olma yolundaki üç temel süreci de deneyimlemesinden kaynaklanmaktadır. Kendisi rüya görerek âşık olmuş, yani "badeli" bir âşıktır. Ayrıca Hicranî gibi büyük bir ustanın çıraklığını yaparak usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş ve bu geleneği özümsemiştir. Üçüncü yol olan soyaçekim bağlamında da ailesinde âşıkların bulunması, onun yeteneklerini geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Reyhanî, âşıklık geleneğinde tek yönlü bir sanatçı olmamış; şiir söylemenin yanı sıra usta bir hikâye anlatıcısı olarak öne çıkmış, muamma çözmeye, atışma ve irticalen şiir söyleme gibi alanlarda üstün başarı göstermiştir (Aşır, 2009, s. 14).

Türk halk şiiri ve âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Âşık Yaşar Reyhanî, sanatıyla ulusal ve uluslararası alanda büyük başarılar elde etmiştir. Reyhanî, 26 kez Konya Âşıklar Bayramı'na katılmış, 21 birincilik madalyası kazanmış; 250 kaset, 50 plak, 4 kitap ve 1 film senaryosu üretmiş; ayrıca 100'den fazla festivale katılmıştır. ABD Michigan Üniversitesi tarafından kendisine "Fahri Öğretmen" unvanı verilmesi, sanatının uluslararası düzeyde de takdir edildiğini göstermektedir.

Reyhanî'nin hayatı, sanatı ve şiirleri üzerine yapılan çalışmalardan biri, Erzurum Atatürk Üniversitesi tarafından yayımlanan *Âşık Yaşar Reyhanî: Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler* adlı eserdir. Yard. Doç. Dr. Dilaver Düzgün tarafından hazırlanan bu eser, 316 sayfadan oluşmakta olup, 1997 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi'nin 115. yayını olarak üniversitenin basımevinde basılmıştır. Divan tarzında hazırlanan çalışmada 200 şiir, atışmalar, indeks, bibliyografya ve sözlük yer almaktadır (Yardımcı, 2006, s. 60).

Bir Bilim Alanı Olarak Etnopedagoji ve Türkülerdeki Yeri

Genç bir bilim dalı olan etnopedagoji, 20. yüzyılın ikinci yarısında bağımsız bir biçimde ortaya çıkmış olup, bir etnik grubun geçmişten beri süregelen sosyokültürel değişme ve gelişmelerle birlikte eğitim tecrübelerini içermektedir (Aliyeva Çınar, 2022, s. 2). Volkov (1974'dan akt. Çınar, 2018), kurucusu olduğu etnopedagojiyi toplulukların büyümekte olan nesillerini yetiştirmede ve eğitmedeki etnik pedagojiyi araştıran bilim dalı olarak ifade etmekle birlikte başka bir çalışmada da "etnopedagoji; etnik grupların ampirik bilgilerinin çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi; bir halkın, bir etnik grubun veya kavmin, boyun, bir aileni geçmişten beri var olan değerlerin manevî-etik, estetik görünümü; görgünün kontrolü ve değerlendirmesi, etnik grubun içerisindeki görgü motifleri, etnik gruplar arasındaki değerlendirme ve kontrolü ve tabiata karşı tutumlarıyla ilgilenen bir bilim dalı" olarak tanımlamaktadır (Volkov, 2004, s. 56'dan akt. Çınar, 2018).

Kömleksiz vd. (2002, s. 97), etnopedagoji kelimesinin Türkçe kelime karşılığının “kökensel eğitbilim” olduğunu ve “sözlü halk edebiyatı yapıtlarında, gelenek-göreneklerde, halk kültürünün değişik alanlarında uzun yıllardır korunan eğitim ülkülerini, yaşantılarını araştıran bilim dalı” olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir (Akt. Çınar, 2018, s. 87).

Bir toplumun taşıdığı özelliklerin gelecek kuşaklara aktarması gelenek-göreneklerle ve ortak yaratıcılığın ürünü olan türküler, masallar, bilmece, atasözü, kıssa, şiir, efsane, latife gibi folklor ürünleri ile zenginleşip mümkün olmaktadır (Aliyev, 2002, s. 97’den aktaran Çınar, 2018, s. 87). Çınar’a göre; bahsi geçen folklor ürünleri çocuk yetiştirmedeki kültür kodları ve etnopedagoji malzemeleridir (2018, s. 87). Bu malzemeler mertlik, kahramanlık, vatanseverlik, nezaket, emeğe değer verme, doğruluk, mütevazılık ve daha birçok değer yargısıdır ve millî olan eğitim sistemi bu etnopedagoji malzemelerine sırtını çevirememektedir (Çınar, 2018, s. 87).

Etnopedagoji kavramıyla halkın eğitiminin amaçlanmakta ve bu doğrultuda halk ürünleri olan halk şarkıları, şiirler, atasözleri gibi kültür öğeleri eğitim aracı olarak kullanılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Baktıgöl aldığı etnopedagoji dersinin ardından, “küçüklüğünden beri duyduğu masal, bulmaca, şarkı ve atasözlerinin bizlere yalnızca zevk olsun diye değil, terbiye alınsın diye anlatıldığını ve bu kaynakların eğitimde nasıl kullanılması gerektiğinin farkına vardığını” belirtmektedir (Akt. Alagöz Hamzaj, 2017: 68). Bu bağlamda, çocukluktan itibaren insanın terbiye aracı olarak türkülerin, halk şarkılarının ve şiirlerin kullanılması kaçınılmazdır ve bu süreçte öğrenmenin kendiliğinden gerçekleştiği görülmektedir.

İnformal olarak bahsedilen eğitim sisteminde öğrenme resmi olmayan bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda bu öğrenme şekli okullarda gerçekleşmemekte ve bir program dahilinde ilerlememektedir. Türk kültüründe geleneklerin gelecek kuşaklara aktarılmasında da bu yöntem kullanılabilir. Bireyler bilinçsiz bir şekilde birbirinden görerek, duyarak ve maruz kalarak öğrenmelerini gerçekleştirmektedirler.

Çınar (2022), konuyla ilgili olarak etnopedagojinin çocuk eğitimi ve eğitim geleneklerini incelemekte olup, toplumların okul yokken de şu an ki gibi zorunluymış de çocuklarını kendi kültür kalıbına göre yetiştirmeye çalıştıklarını, toplumların binlerce yıllık eğitim birikimleri ve deneyimleri bulunduğunu ve bu birikimlerini kullanmak için etnopedagoji bilimini kullanmanın gerekliliğini belirtmektedir.

Aliyeva Çınar (2022, s. 1), toplumların çocuk yetiştirmede kendine özgü eğitim modeli bulunduğunu, çocukların aile ve yakın çevrede eğitildiğini ve bu eğitimin yerel, informal bir nitelik taşıdığını asıl eğitim kurumunun aile olduğu düşünüldüğünde ailede yapılan bu eğitimin etnopedagojik bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır.

Türk kültüründe oluşumundan bugüne değin etnopedagojinin kullanılması, Türk kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında şarkıların, türkülerin, şiirlerin, ninnilerin, atasözlerinin, saymacaların ve daha birçok halk ürününün kullanılması, gelecek kuşaklara bu halk ürünleri vasıtasıyla değerlerin ve kültürel öğelerin aktarılması mümkündür. Konuyla ilişki olarak Uçan (1994, s. 25), “çocukların, müzik yoluyla, kendi kültürlerini tanımaları, öğrenmeleri ve geliştirmeleri; başka kültürleri tanımaları ve öğrenmeleri; bu yolla Türk kültür hayatına katkıda bulunmalarını sağlayan müziğin kültürel işlevlerinin” olduğunu vurgulamaktadır (Akt. Yıldız, 2019, s. 10). Bu bağlamda kültürel aktarım

ögelerinden müziğin çocukların eğitiminde etnopedagojik bağlamda kullanıldığı söylenebilmektedir.

Etnopedagoji ve Âşık Yaşar Reyhanî eserleri düşünüldüğünde türküler, kültürel ögelerin aktarımında ve geleneğin sürdürülmesinde önemli görünmekle birlikte toplumumuza ait olan kültür ögelerinin öğretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Türk kültürüne ait olan kodların gelecek kuşaklara informal bir biçimde aktarılmasında Âşık Yaşar Reyhanî eserleri de etkili bir eğitim aracı görevi taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Problem Cümlesi

Âşık Yaşar Reyhanî'ye ait türkülerin, kültürel aktarım ve toplumsal belleğin inşası açısından önemli bir eğitim aracı işlevi gördüğü düşünülmektedir. Türk halk edebiyatı ve müziğinin önemli bir temsilcisi olan Âşık Yaşar Reyhanî'nin eserleri hem bireylerin eğitimine katkı sağlamakta hem de kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında rol oynamaktadır. Bu çalışmada, Âşık Yaşar Reyhanî'nin türkülerini etnopedagojik bir bağlamda ele alınarak incelenmiş; bu eserlerde bireylerin eğitimi açısından hangi kültürel ve ahlaki değerlerin ön plana çıktığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan literatür taraması sonucunda, etnopedagoji ile türkülerin ilişkisini ele alan çalışmaların sınırlı olduğu (Yıldız ve Aksel, 2024; Taşpınar, 2023) tespit edilmiştir. Bu durum, konunun bilimsel araştırmalar açısından yeterince ele alınmadığını ve önemli bir boşluk oluşturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Âşık Yaşar Reyhanî'nin türkülerini bir eğitim aracı olarak değerlendirilmiş ve bu eserlerde yer alan kültürel unsurların etnopedagojik bir perspektiften incelenmesi araştırmanın temel amacı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın, Âşık Yaşar Reyhanî'nin türkülerini bağlamında etnopedagoji alanına katkı sunması ve literatürdeki bu eksikliği gidermeye yönelik bir adım teşkil etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada temel problem cümlesi olarak, “Âşık Yaşar Reyhanî türkülerinde yer alan etnopedagojik unsurlar nelerdir?” sorusu belirlenmiştir. Bu problem çerçevesinde, türkülerin içerdiği eğitimsel ve kültürel değerlerin tespit edilmesi, bu değerlerin bireylerin eğitime ve toplumsal belleğe olan katkılarının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, araştırmanın sonuçlarının etnopedagoji ve halk müziği literatürüne özgün bir katkı sunacağı öngörülmektedir.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman incelemesi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırma konusu olan olgu ve olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik ve ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesini içermektedir. Bu yöntem, araştırma soruları doğrultusunda gerekli verilerin toplanmasına ve bu verilerin yapılandırılmış bir biçimde analiz edilerek yorumlanmasına olanak tanımaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2013), doküman incelemesini, “araştırılması hedeflenen olgu ve olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir teknik” olarak tanımlamaktadır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini, Âşık Yaşar Reyhanî'nin eserleri oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise, ulaşılabilen ve bestelenmiş 42 türküyü kapsamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında veriler, doküman incelemesi ve literatür taraması yöntemleri kullanılarak toplanmıştır. Çalışma, Âşık Yaşar Reyhanî'nin ses kaydına ulaşılabilen toplam 42 eserini kapsamaktadır. Bu eserler, makam yapıları, tematik içerikleri ve etnopedagojik unsurları açısından detaylı bir şekilde incelenmiştir. İnceleme sürecinde, türkülerin içerdiği kültürel ve eğitsel öğeler sistematik olarak analiz edilerek, bu unsurların bireylerin eğitimine ve toplumsal hafızaya katkıları değerlendirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde Âşık Yaşar Reyhanî eserlerinin makamsal analizi ve tema analizine yer verilmiştir. Tema analizi bağlamında türkü sözleri incelenerek etnopedagojik olarak hangi değerlerin kültürel aktarım yoluyla nesilden nesile aktarıldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Âşık Yaşar Reyhanî Türkülerinin analizi.

No	Eserin Adı	Türü	Makam Dizisi	Teması	Etnopedagojik Öğeler
1	Kimse Bu Dünyaya Benim Demesin	Uzun Hava	Uşşak	Aşk Ölüm	Ahlaki değerler Sevgi bağı
2	Gözüm Yummuş Gafletinen Giderken	Uzun Hava	Hüseyni	Ölüm (2)	Ahlaki değerler (3)
3	Ey Rüzigar Gidersen Canana Söyle Beni	Uzun Hava	Saba	Aşk (2)	Sevgi bağı (2) Saygı
4	Arzumun Peşinde Pervane Oldum	Uzun Hava	Hüzzam	Aşk (3) Ayrılık (2)	Sevgi bağı (3) Sabır Topluma uyum
5	Al Bu Haberimi Esen Rüzagara	Uzun Hava	Hüseyni	Din	Dini Değerler
6	Bir Muhannet Yara Gönül Bağladım	Uzun Hava	Hicaz	Aşk (4)	Sevgi bağı (4) Ahlaki değerler (4)
7	Gel Yarım Yeter Bekledim	Uzun Hava	Uşşak	Aşk (5) Gurbet (2)	Sevgi bağı (5) Sabır (2) Bağlılık
8	Âşık Mahsuniye Nasihatım Var	Uzun Hava	Uşşak	Nasihat	Dini değerler (2)
9	Bahar Gelsin Şu Dağlara Gidelim	Uzun Hava	Uşşak	Doğa Aşk (6)	Doğa sevgisi Hayvan sevgisi Sevgi bağı (6)
10	Erzurumlu Gelin Düştü Aklıma	Uzun Hava	Uşşak	Aşk (7)	Sabır (3) Cinsiyet rolleri
11	Öğretmenim Sana Kurban Olayım	Kırık Hava	Uşşak	Nasihat (2) Din (2) Milliyetçilik	Milli değerler Dini değerler (3) Ahlaki değerler (5)
12	Bir Keçe, Bir Kaval, Bir Garip Çoban	Uzun Hava	Uşşak	Doğa (2) Memleket Sevgisi	Doğa Sevgisi (2) Memleket sevgisi Sabır (4)
13	Aşığa Oy Demek Yakışmaz Mi	Uzun Hava	Hüseyni	Doğa (3) Nasihat (3)	Doğa sevgisi (3)
14	Ulan Dünya Adaletin Yok Mudur	Uzun Hava	Uşşak	İsyan	Ahlaki Değerler (6)
15	Öz Canımdan Çok Sevdığım Erzurum	Uzun Hava	Hüseyni	Memleket Sevgisi (2)	Ahlaki değerler (7) Memeleket sevgisi

				Göç Gurbet (3) İsyen (2)	(2) Sabır (5)
16	Şu Kahpe Zamanın Yersiz Akisi	Uzun Hava	Hüseyini	İsyen (3)	Ahlaki değerler (8)
17	Demedim Mi Gönül Kalkıp Yürüme	Uzun Hava	Hüseyini	Aşk (8)	Sevgi bağı (7)
18	Ak Günleri Vadetteler Boş Çıktı	Uzun Hava	Uşşak	İsyen (4)	Sabır (6)
19	Dadaş Büyük Kardeş Demek	Kırık Hava	Karçıgar	Memleket Sevgisi (3) Vatan Sevgisi Ahlaki Öğreti	Memleket sevgisi (3) Ahlaki değerler (9) Dadaş kimliği
20	Çarşambayı Perşembeyi Unuttum	Uzun Hava	Hüseyini	Aşk (9) Gurbet (4) Ayrıllık (3)	Sevgi bağı (8) Bağlılık (2)
21	Dedim Bulbul Ne Ötersin	Kırık Hava	Uşşak	Aşk (10) Ayrıllık (4)	Sevgi bağı (9) Bağlılık (3)
22	Yattım Gurbet Elde Gam Yastığına	Uzun Hava	Uşşak	Gurbet (5) Ayrıllık (5)	Sabır (7)
23	Aşılmıyor Umut Dağı	Uzun Hava	Uşşak	İsyen (5) Gurbet (6)	Ahlaki değerler (10) Sabır (8)
24	Daha Ondört Yaşıdaydım	Kırık Hava	Uşşak	Aşk (11)	Sevgi bağı (10)
25	Sevdiğim Dinle Beni	Kırık Hava	Uşşak	Ölüm (3) Ayrıllık (6)	Ahlaki değerler (11)
26	Bir Söz Var Halkımız İleri Gitmek	Kırık Hava	Buselik	Siyasi içerik Ahlaki Öğreti (2)	Ahlaki değerler (12)
27	Seni Ben Doğurdum Mesulü Benim	Uzun Hava	Uşşak	Siyasi İçerik (2) İsyen (6) Ahlaki Öğreti (3)	Ahlaki değerler (13) Sabır (9)
28	Memleketi İşgal Etti Haksızlık	Uzun Hava	Uşşak	Ahlaki Öğreti (4) İsyen (7) Vatan Sevgisi (2)	Milli değerler Ahlaki değerler (14)
29	Arzular İnsanlık Uğrunda Gerek	Kırık Hava	Uşşak	Vatan Sevgisi (3) İsyen (8)	Milli değerler (2) Ahlaki değerler (15) Sabır (10)
30	Bu Geliş Altay'lar Oğuz Soyundan	Kırık Hava	Rast	Milliyetçilik (2)	Milli değerler (3)
31	Kaydan Kayaya Sekme	Kırık Hava	Uşşak	Ayrıllık (7) Doğa (4)	Doğa sevgisi (4) Ahlaki değerler (16)
32	Bizim Yaylaların Cennet Zamanı	Uzun Hava	Hüseyini	Doğa (5) Memleket Sevgisi (4) Gurbet (7) Ayrıllık (8)	Doğa sevgisi (5) Memleket sevgisi (4) Zamanın değeri
33	Bilmem Ne Vereyim Ben Bu Gönüme	Uzun Hava	Uşşak	Aşk (12)	Sevgi bağı (10) Zamanın değeri (2)
34	Bir Abdullah Vardı Öldü Dediler	Kırık Hava	Uşşak	Ölüm (4) Ahlaki Öğreti (5)	Ahlaki değerler (18) Sabır (11)
35	Of Of Her Nereye Gittimse Nasıl Ettimse	Kırık Hava	Uşşak	İsyen (10) Ahlaki Öğreti (6)	Ahlaki değerler (19)
36	Adına Türk Diyorlar	Kırık Hava	Hüseyini	Siyasi İçerik (4)	Milli değerler (5) Ahlaki değerler (20)

					Dini değerler (4)
37	Ulan Sen Dünyaya Geldin	Uzun Hava	Uşşak	İsyen (11)	Sabır (12)
38	Ah Efendim Aşka Düşen Mecnun'dur	Kırık Hava	Uşşak	Aşk (13)	Sevgi bağı (12)
39	Sen Dağların Yüksekini Kıskanma	Kırık Hava	Uşşak	Ahlaki Öğreti (7) Nasihat (4)	Ahlaki değerler (21)
40	Âşıklara Deli Diye Gülerler, Anam Gülerler	Kırık Hava	Muhayyer	Aşk (14) İsyen (12)	Sevgi bağı (13) Ahlaki değerler (22)
41	Taze Tavuk Eti Piriç Pilavı	Kırık Hava	Hüseyini	İsyen (13)	Ahlaki değerler (23)
42	Her Sabah Erkenden Durmaz Ötersin	Uzun Hava	Muhayyer	Aşk (15)	Sevgi bağı (14)

Araştırma kapsamında tablo 1’de yer alan Âşık Yaşar Reyhanî’nin eserleri incelendiğinde, toplamda 26 eserin “Uzun Hava” formunda, 16 eserin ise “Kırık Hava” formunda olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, incelenen eserlerin %62’sinin “Uzun Hava” formuna, %38’inin ise “Kırık Hava” formuna ait olduğunu göstermektedir. Bu dağılım, Âşık Yaşar Reyhanî’nin eserlerinde “Uzun Hava” formunun baskın bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Âşık Yaşar Reyhanî’nin eserlerinde yer alan makam dizileri incelendiğinde, en yaygın makam dizisinin “Uşşak Makam Dizisi” olduğu görülmektedir; toplamda 26 eser ile %57.14 oranında kullanılmıştır. İkinci sırada yer alan “Hüseyini Makam Dizisi” ise 11 eser ile %23.81 oranında tercih edilmiştir. Muhayyer Makam Dizisi” 2 eser ile %4.76 oranında yer alırken, diğer makam dizileri daha az kullanılmıştır. Saba, Hüzam, Hicaz, Karciğar, Buselik ve Rast makam dizileri ise her biri 1 eser ile %2.38 oranında yer almaktadır.

Âşık Yaşar Reyhanî’nin türkülerinin tematik açıdan dağılımı incelendiğinde, en fazla tercih edilen tema aşk olup, 15 eser ile toplamda %17.65 oranında yer almaktadır. Bunu sırasıyla gurbet (7 eser, %8.24), ayrılık (8 eser, %9.41) ve isyan (13 eser, %15.29) temaları izlemektedir. Diğer temalar ise şu şekilde dağılmaktadır: ölüm (4 eser, %4.71), din (2 eser, %2.35), nasihat (4 eser, %4.71), doğa (5 eser, %5.88), milliyetçilik (2 eser, %2.35), memleket sevgisi (4 eser, %4.71), göç (1 eser, %1.18), vatan sevgisi (3 eser, %3.53), ahlaki öğreti (7 eser, %8.24), ve siyasi içerik (4 eser, %4.71).

Etnopedagojik değerler açısından yapılan analizde ise, ahlaki değerler (adalet, doğruluk, dürüstlük, hoşgörü, merhamet, saygı vb.) en fazla yer bulan değer grubudur ve 23 eser ile toplamda 27.06% oranını oluşturmuştur. Diğer önemli etnopedagojik değerler ise şu şekilde sıralanmıştır: sevgi bağı (14 eser, %16.47), sabır (12 eser, %14.12), dini değerler (4 eser, %4.71), bağlılık (3 eser, %3.53), milli değerler (5 eser, %5.88), doğa sevgisi (5 eser, %5.88), hayvan sevgisi (1 eser, %1.18), cinsiyet rolleri (1 eser, %1.18), memleket sevgisi (4 eser, %4.71), Dadaş kimliği (1 eser, %1.18) ve zamanın değeri (2 eser, %2.35).

Araştırma kapsamında analizi yapılan Âşık Yaşar Reyhanî türkülerinden biri olan “Gözüm Yummuş Gafletinen Giderken” adlı türkünün sözleri şu şekildedir:

“Gözüm yummuş gafletinen giderken,
Dediler ki tebdil görmüş kara yer.
Dünya varlığını hayal ederken,
İki taş bir mezar örmüş kara yer.

Sanma bu dünyanın bir vefası var,
Aldatır oynatır eder ihtiyar,

Ağayla hızmekâr yan yana yatar,
Ne asıl ne nesil sormuş kara yer.

Reyhanî farkı ne az ile çoğun,
İkisi bir olur var ile yoğun,
Mezar bir tarladır insanlar tohum,
Her gün dane dane sürmüş kara yer.”

Yukarıda sözleri bulunan türkü incelendiğinde, “Gözüm yummuş gafletinen giderken” ifadesi ile dünya hayatına kendini kaptırmış olduğunu ve gözünün bir şey görmediğini vurgulamaktadır. “Dünya varlığını hayal ederken, İki taş bir mezar örmüş kara yer” ifadesinde de dünya varlığının geçici olduğu ve ölümün varlığını hatırlatmaya çalışmaktadır. Ayrıca “Sanma bu dünyanın bir vefası var, Aldatır oynatır eder ihtiyar” ifadesiyle de dünyanın maddi ve geçici süreçlerine aldanmamak gerektiği konusunda nasihatte bulunduğu görülmektedir. Bu durum Türk kültüründe ve geleneğinde sıkça kullanılan öğretilerdendir. Bu bağlamda türkü sözlerinin çocuklar ve gençler için eğitim aracı olarak kullanılabileceği ve Türk kültüründeki manevi yoğunluğun gelecek kuşaklara türkülerle aktarım sağladığı söylenebilir.

Araştırma kapsamında analizi yapılan diğer bir türkü de “Erzurumlu Gelin Düştü Aklıma” adlı türküdür. Âşık Yaşar Reyhanî türküünün sözleri şu şekildedir:

“Erzurumlu gelin düştü aklıma
Çıkıp yollarıma bakanım ah ah
Gözü sürme bilmez elleri kına
Üstünde şimşekler çankanım ah ah
Ah Anadolu’m ah ah ah bizim eller ah ah

Pınardan gelirken ayağı kayar
Pırtılıp düşünce kaderden sayar
İplik düğleyerek günleri sayar
Direklere çivi çakanım ah ah

Sabah olur yarım ekmek götürür
Gün öğle olmadan yiyer bitirir
Yavrusunu taş dibine yatırır
Yalınayak bostan ekenim ah ah
Ah Anadolu’m ah ah ah bizim eller ah
Ah garip yurdum ah

Yıkık avlusuna hasır sererek
Körpe yavrusuna göğüs gererek
Gündüzleri rüzgarlardan sorarak
Gece yıldızlara bakanım ah ah

Dağı bilir bağı bilmez sevdiğim
Ağlamayı bilir gülmez sevdiğim
Esans kolanyayı sürmez sevdiğim
Üzerinde tezek kokanım ah ah
Ah garip eller ah ah bizim eller ah

Tarak aldım saçın örmeyi bilmez
 Sürme aldım göze sürmeyi bilmez
 Çalar saat aldım kurmayı bilmez
 Horozun sesiyle galhanım ah ah

Hele bu dert Reyhanî'yi yer bititir
 Ya bugün ya yarın alır götürür
 Belki şimdi tandır yakmış oturur
 Dumanı bacadan çıkanım ah ah
 Ah garip eller ah ah ah öksüz yurdum ah
 Ah bizim eller ah"

Türkü sözleri incelendiğinde "Erzurumlu gelin düştü aklıma Çıkıp yollarıma bakanım ah ah Gözü sürme bilmez elleri kına Üstünde şimşekler çankanım ah ah Ah Anadolu'm ah ah ah bizim eller ah ah" ifadelerinde Erzurumlu geline olan sevgi ve Erzurum kadınlarının özelliklerinden bahsedilmektedir. Kadınların yol gözlediği, sabırla beklediği, makyaj yapmadığı gibi konulara değinmiş ve sevdiğine olan özlemini belirtmiştir. "Sabah olur yarım ekmek götürür Gün öğle olmadan yiyer bitirir Yavrusunu taş dibine yatırır Yalınayak bostan ekenim ah ah Ah Anadolu'm ah ah ah bizim eller ah Ah garip yurdum ah" sözlerinde Erzurumlu kadınların fedakâr oluşundan bahsedilmektedir. "Tarak aldım saçın örmeyi bilmez Sürme aldım göze sürmeyi bilmez Çalar saat aldım kurmayı bilmez Horozun sesiyle galhanım ah ah" sözleri ile Erzurumlu kadının doğallığından bahsedilmektedir. Bu durum cinsiyet rolleri bağlamında değerlendirilmesi ve türküler aracılığıyla kadın rolünün kodlanmasına yol açabilir. İnfomal bir şekilde türküler aracılığıyla kadının rolü gelecek kuşaklara aktarılmakta ve bir eğitim aracı olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca türkü sözlerinde kadının sabırlı olduğu da dikkat çekmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen diğer bir Âşık Yaşar Reyhanî türküsü de "Öz Canımdan Çok Sevdığım Erzurum" adlı türküdür. Sözleri şu şekildedir:

"Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum
 Çaresiz dişimi sıktım gidirem
 Gafillerden darbe yedi gururum
 Kaderimi boyun büktüm gidirem vah gidirem
 Ağlayarak çıktım ben de gidirem of of

Selam olsun ecdat ile ebaya
 Abdurrahman Gazi Habib babaya
 Tuz ektiler çalıştığım çabaya
 Emeğimi suya döktüm gidirem

Sırtıma verdiler sitem yükünü
 Yel devirsin sebeperin kökünü
 Elli yıldır beklediğim ekini
 Harmana dökmeden yaktım gidirem

Kırılmış sazımı astım tavana
 Çevirdim yönümü döndüm divana
 Gurbet kelepçedir yurdu sevene
 Bilerek koluma taktım giderim

Palandökenlerin sisli duma
Engininde bulamadım gümanı
Ezenlar okundu seher zamanı
Üç kez geri döndüm baktım gidirem

Benim canım feda idi bin cana
Bin can az derlerse iki bin cana
Kırk sene gözyaşımı fincana
Kattım karasu'ya aktım giderim

Alnımız apaçık yüzüm karasız
Buna rağmen koyladılar yarasız
Tambura köyünden emrah çaresiz
Ben de Erzurum'dan çektim giderim
Genciken ömrümü yıktım gidirem
Üç kez geri döndüm baktım gidirem

Reyhanî'yem derdim gamım dinmedi
İftira darbesi cana sinmedi
Zeynel horasan'a gitti dönmedi
Bu da benim kara bahtım gidirem
Vah gidirem ağam gidirem"

Türkü sözleri incelendiğinde "Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum Çaresiz dişimi sıktım gidirem Gafillerden darbe yedi gururum Kaderimi boyun büktüm gidirem vah gidirem Ağlayarak çıktım ben de gidirem of of" ifadesiyle bir adaletsizliğe uğradığı ve bu nedenle çok sevdiği memleketinden ayrılmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Memleketinden ayrılmak gibi bir zorunlulukla karşılaşan Reyhanî bu durumlarda sabırlı davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan ahlaki bir öğreti çıkarılması gerektiği ve etnopedagojik bağlamda genç nesillere başına geleni kabullenip sabırlı olunması gerektiği nasihatini vermektedir. Bu durum Türk kültür ve geleneğinde de yer edinmektedir. Bu bağlamda kuşaktan kuşağa aktarımda Âşık Yaşar Reyhanî türkülerinin eğitim içeriğinin bulunduğu da düşünülebilir.

Araştırma kapsamında analizi yapılan Âşık Yaşar Reyhanî türkülerinden biri olan "Dadaş Büyük Kardeş Demek" adlı türkünün sözleri şu şekildedir:

"Dadaş büyük kardeş demek
İşte dadaş bu demektir
Gururludur gayet dik baş
işte dadaş bu demektir

Dadaş gayet tatlı dilli
Edepli erkanlı yollu
Bakışı sert göğsü kıllı
işte dadaş bu demektir

Rüzgardır dadaşın hızı
Dadaş doğunun yıldızı

Selçuk Türklerinden özü
işte dadaş bu demektir

Moskof sınırları aştı
Ona dur diyen dadaştı
Ninesi bile savaştı
işte dadaş bu demektir

Dokunmasan dadaş kızmaz
Dadaş ahlakını bozmaz
Bir coşar dünyaya sığmaz
işte dadaş bu demektir

Reyhanîyim gözyaşımız
Kılıç taksın dadaşımız
Yaratandır yoldaşımız
işte dadaş bu demektir.”

Etnopedagojik bağlamda türkü incelendiğinde, “Dadaş büyük kardaş demek İşte dadaş bu demektir Gururludur gayet dik baş işte dadaş bu demektir” ifadesi ile dadaş kelimesinin açıklaması yapılarak dadaş kimliğine ait özelliklerin ortaya konmaya çalışıldığı görülmektedir. Dadaş olan kişinin gururlu, kahraman, edepli, merhametli ve dürüstlük gibi ahlaki özelliklere sahip olduğu türküde vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda türkü sözleri ile gelecek kuşaklara dadaş kavramı anlatılıp farkındalık yaratılmaya çalışılmaktadır. Türkülere eğitim aracı olarak bakıldığında dadaş kimliğinin inşasında önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Böylece etnopedagojik bağlamda kimlik oluşumunda informal bir biçimde kültür ögesinin aktarımı gerçekleşmekte ve Erzurumlu bir gencin dadaş kimliğini benimsemesi açısından cesaretlendirildiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında analizi yapılan Âşık Yaşar Reyhanî türkülerinden biri olan “Bu Geliş Altay’lar Oğuz Soyundan” adlı türkünün sözleri şu şekildedir:

“Bu geliş Altay’lar Oğuz soyundan
Bu geliş Türklüğün iptidasıdır
Bu geliş insanlığın kendi soyundan
Bu geliş bir evlik hülasasıdır
Bu geliş bir evlik hülasasıdır
Bu geliş insanlığın iptidasıdır

Bu geliş İstanbul’un Mehmet Han’ıdır
Bu Geliş Yavuz’un Çaldıran’ıdır
Bu geliş Malazgirt Alparslan’ıdır
Bu geliş Türklüğün öz bendesidir
Bu geliş Türklüğün öz bendesidir
Bu geliş Türklüğün kendi sesidir

Bu geliş ne Çin’dir ne de Rusya’dır
Bu geliş ne Alman ne Amerika’dır
Bu geliş özgürce tek bir Dünya’dır
Bu geliş Tanrı’nın tek bir sesidir
Bu geliş Tanrı’nın tek bir sesidir
Bu geliş Türklüğün kendi sesidir

Bu geliş Resul-u Ekber yolundan

Bu geliş Yunus'un ince dilinden
 Bu geliş Mehmet Akif kendi elinden
 Bu geliş İstiklal ifadesidir
 Bu geliş Türklüğün kendi sesidir
 Bu geliş Türklüğün öz bendesidir

Bu geliş titretir cümle cihanı
 Bu geliş sallıyor ta asumanı
 Bu geliş bir Âşık amma Reyhanî
 Bu geliş bir telin inlemesidir
 Bu geliş bir Âşık amma Reyhanî
 Bu geliş bir Âşık ifadesidir
 Bu geliş Türklüğün kendi sesidir hey
 Kendi sesidir."

Araştırma kapsamında incelenen türkü sözlerinde Âşık Yaşar Reyhanî'nin milli değerlere vurgu yaptığı ve Türk kültürünü yüceltmek adına tarihsel süreçten bilgiler verdiği görülmektedir. Böylece bir Türk gencinin Türklük bilincinin oluşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca etnopedagojik bağlamda kimlik oluşumunun gerçekleşmesi açısından türkülerin yadsınamaz derecede öneminin olduğu söylenebilir. Türküler genç kuşaklara milli birlik-beraberlik gibi konuları ve bu değerleri öğretmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada Türk kültürünün önemli bir folklorik ögesi olan türkülerin etnopedagojik bağlamda etkili bir eğitim aracı olarak kullanılabileceği ortaya konmuştur. Türk kültürü, gelenek-görenekler ve örf-adetler türküler gibi geleneksel eğitim kolları ile rahatlıkla aktarılmakta ve genç kuşaklarda aidiyet ve kültürel bilinci geliştirmektedir.

Âşıklık geleneği bağlamında Âşık Yaşar Reyhanî döneminin güncel olaylarını, kültürel olguları, toplumun duygu düşüncelerini, halkın yaşadıklarını dile getiren ve böylece kültürel değerleri koruma görevi üstlenen kişilerdir. Bu gelenek doğrultusunda Âşık Yaşar Reyhanî türkülerini de geleneği sürdürme ve koruma konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Âşık Yaşar Reyhanî türkülerinde özellikle ahlaki değerlerin (adalet, doğruluk, dürüstlük, hoşgörü, merhamet, saygı vb.) öğretilmesi ve sevgi bağı sıklıkla yer almaktadır. Bu konularda yer alan değerlerin dinleyiciye kazandırılması Türk kültürünün okul dışı bir deneyimle nesilden nesile aktarılmasına da yol açmaktadır. Bireylerin kimlik oluşumunda etkili olan türküler, sözleri ile bireylerin nasıl davranmaları gerektiğine dair bilgiler içermektedir. Ayrıca incelenen türkü içeriklerinde sıklıkla sevgiden, hoşgörüden, milli ve dini değerlerden, saygıdan, memleket sevgisinden, doğa ve hayvan sevgisinden, adalet, doğruluk ve dürüstlük gibi ahlaki değerlerden sıklıkla bahsedilmektedir. Bu durum aslında Türk toplumuna ait bir gencin nasıl bir birey olması gerektiğini ortaya koymakta ve bu doğrultuda yönlendirmektedir.

Araştırmada toplumun yapılandırılmamış bir şekilde değerler eğitimine dahil olabilmesinin yollarından olan türkülerin diğer araştırmacılar tarafından da etnopedagojik bağlamda değerlendirilmesi ve konuyla ilgili olarak farkındalık oluşturulması, Ayrıca Âşık Yaşar Reyhanî'nin eserlerinde yer alan temalar ve etnopedagojik değerler, halk eğitimi ve toplumsal farkındalık yaratma amacıyla

kullanılabilir. Özellikle ahlaki değerler ve toplumsal normlar üzerine odaklanan türküler, okullarda veya toplumsal eğitim programlarında eğitim materyali olarak değerlendirilebilir.

Âşık Yaşar Reyhanî'nin eserlerinde yoğun olarak yer alan ahlaki ve toplumsal değerler, toplumsal yaşamda daha geniş bir şekilde yer bulabilir. Bu tür türkülerin halk eğitim programları, seminerler veya kültürel projeler aracılığıyla toplumun farklı kesimlerine ulaştırılması, toplumsal değerlerin pekiştirilmesine katkı sağlayabilir önerilerinde bulunulabilir.

Kaynakça

- Alagöz Hamzaj, Y. (2017). *Öğretmen eğitimi programlarındaki etnopedagojik öğelerin incelenmesi: Kırgızistan örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniv.
- Aliyeva Çınar, M. (2022). Ahıska Türklerinde söylenen “ağır ağır ev süpürdüm” türküsünün etnopedagoji bakımından değerlendirilmesi. 4. Uluslararası Kültür Sanat ve Edebiyat Kongresi, 1-3 Nisan, Bakü, Azerbaycan.
- Altınkaynak, E. (2018). Erzurumlu Âşık Yaşar Reyhanî'yi anlamak. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40, 318-327.
- Aşır, A. (2009). *Âşık Yaşar Reyhanî-hayatı ve sosyal konulu şiirlerinin incelemesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Çınar, İ. (2018). Atabek yurdu etnopedagojisi: Ahıska örneği. *Turkish Studies*, 13(4), 363-386.
- Çınar, İ. (2018). Mankurtlaştırma ve etnopedagoji kavramlarına aytmatov gibi bakmak. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 80-99.
- Çınar, İ. (2022). *Etnopedagoji Atabek yurdu*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gündüz, M. (2017). Reyhanî: Dertli âşık. *Turkbilim International Journal of Social Science*, 1, 1-9.
- Kömleksiz, M. – vd. (2002). *Açıklamalı eğitim terimleri sözlüğü: Kırgızca-Türkçe-Rusça-İngilizce*. Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Taşpınar, K. (2023). Âşık Veysel'in uluslaşma sürecine katkısını etnopedagojik ve etnoandragojik açıdan değerlendirmek. *Uluslararası Etnopedagoji Dergisi*, 3(1), 18-48.
- Yardımcı, İ. (2006). *Âşık Yaşar Reyhanî elli yıllık miras bir kırık saz*. Konya: Dizgi Yayınevi.
- Yıldız, G. (2019). *Okul öncesi dönemde müzik eğitimi*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- Yıldız, S. Ü. & Aksel, A. (2024). Terekemelerde Âşık Şenlik'in kahramanlık şiirlerinin etnopedagojik açıdan incelenmesi. *Uluslararası Etnopedagoji Dergisi*, 4(1), 1-19.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2015). Âşık Reyhanî türkülerinin makâm, usûl ve vezin yönünden analizi. *Turkish Studies*, 10(10), 973-996.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 237-256
|| Geliş Tarihi-Received: 19.12.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 23.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15017945

Çocuk Yogasına Yönelik Çok Yönlü Değerlendirme: Çocuk, Yoga Eğitmeni ve Ebeveyn

Multifaceted Evaluation of Children's Yoga: Child, Yoga Instructor and Parent

Elif YORGUN YASAR*
Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN**

Öz

Araştırma, okul öncesi dönem çocukların yoga deneyimlerinden yola çıkarak çocuk, ebeveyn ve yoga eğitmenlerinin yoga atölye süreçlerine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla planlanmıştır. Ankara ilinde bulunan çocuk yoga atölyelerine devam eden okul öncesi dönem çocuklar, ebeveynleri ve bu atölyelerde görev yapan yoga eğitmenleri ile derinlemesine görüşmelerin yapıldığı bu araştırma nitel araştırma tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi dönem 5 çocuk, 5 ebeveyn ve 5 yoga eğitmeni oluşturmuştur. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucu ulaşılan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları çocuk görüşleri, eğitmen görüşleri ve ebeveyn görüşleri olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. Çocuk görüşleri teması altında yoga atölyelerine ilişkin duyguları ve yoga sürecine yönelik görüşleri; eğitmen görüşü teması altında çocukların sürecine yönelik görüşler ve kişisel gelişimlerine yönelik görüşler; ebeveyn görüşleri teması altında ise çocuğa yansımaları ve eve yansımaları kategorileri ele alınmıştır. Yapılan içerik analizi sonrası bulgular, kullanılan ifadeler ve literatür taraması ile tartışılmıştır. Sonuçlar ışığında yoganın çocuklar üzerindeki etkileri, yoga eğitmenleri üzerindeki etkileri ve ebeveynlerin farkındalığına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yoga, çocuk yogası, yoga eğitmeni, erken çocukluk eğitimi.

Abstract

The research was planned to determine the images of children, parents and yoga instructors' yoga workshops based on preschool children's yoga experiences. This research, which was conducted using qualitative research techniques, conducted treatment interviews with preschool children attending children's yoga workshops in Ankara, their parents and yoga instructors working in these workshops. The study environment of the research was formed by 5 preschool children, 5 parents and 5 yoga instructors. The results of the procedures performed were analyzed using the content analysis method. The separation of the research, separation of children, parental care and separation of parents were collected under three themes. The categories of fees for yoga workshops and yoga services in child relationships;

* Bilim Uzmanı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, e-psta: yorgun1992@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5430-9201.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, e-posta: gulumser@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2965-7017.

the instructor's interviews, views on the goals in children's hands and views on their personal development; reflections under the protection of parental relationships and reflections on the home were taken. After the content analysis, the findings were examined with the expressions used and literature review. The results were made regarding the effects of yoga on children, its effects on yoga instructors and information.

Keywords: Yoga, children's yoga, yoga instructor, early childhood education.

Giriş

Yoga, fiziksel ve zihinsel egzersiz, derin gevşeme yoluyla bireysel sağlık ve refahı desteklemeyi amaçlayan Hint felsefi sistemidir. Bu öğreti, bireylerin zihinsel, duygusal, bedensel ve ruhsal olarak olgunlaşması ile ilgilenmektedir. Yoga kelimesi Sanskritçe'de "yug" kökünden gelmektedir ve bir araya getirmek, birleştirmek anlamına gelmekte olup zihin ve beden arasındaki uyuma odaklanmaktadır. Yama, niyama, asana, pranayama, pretyahara, dharana, dhyana ve samadhi isimli sekiz basamağın uygulanması ile kendini gerçekleştirmeye ulaşmanın sağlanması yogada temel amaçtır (Lidell vd., 1983; Manaf, 2013; Taneja, 2014; Iyengar, 2016; Kelder, 2017; Aydın & Özgen, 2018).

Yogayı "akıldaki huzursuzluğun temizlenmesi" olarak tanımlayan Patanjali'nin yazdığı metin yoga alanında en büyük klasik metin olarak kabul edilmektedir. Patanjali, "Ashtanga Yoga" adını verdiği sekiz farkındalık durumu üzerine odaklanmaktadır. Bu aşamalar şu şekildedir:

Yama, toplum içerisinde kabul görmüş ahlaki kurallar üzerine odaklanmaktadır. *Niyama*, öz disiplin, bireysel etiğin öğretildiği aşamadır. *Asana*, çeşitli yoga duruşlarının olduğu aşamadır. *Pranayama*, nefes tekniklerini içeren aşamadır. *Pratyahara*, duyu kontrolü üzerine odaklanan aşamadır. *Dhrana*, konsantre olup belli bir fikre odaklanabilmenin öğretildiği aşamadır. *Dhyana*, meditasyon aşamasıdır. *Samadhi*, akıl ve ruh uyanırken beden ve duyuların dinlendiği, meditasyonun ulaşmayı hedeflediği son hedeftir (Shearer, 1980).

Yoga ile ilgili yapılan çalışmalar özellikle sağlık alanında yoğunlaşmakta ve bu çalışmalar ile Hindistan'dan tüm dünyaya yoga yayılmaya devam etmektedir. Yoganın zihinsel stres, diyabet, obezite, koroner kalp rahatsızlıkları, hipertansiyon, kronik akciğer rahatsızlıkları gibi hastalıkların üzerinde olumlu etkileri olduğu, bu hastalıkların tedavi sürecinde ilaç dışı bir önlem veya ilaç tedavisinin tamamlayıcısı olarak yoganın kullanılabileceği yapılan araştırmalarla ortaya konulmaktadır. Ayrıca düzenli şekilde gerçekleştirilen yoga süreci ile bireylerin daha olumlu bireyler olması, sakinleşmesi, odaklanmanın artması, kaygının azalması, daha bilinçli bireyler olması gibi etkileri üzerine durulmaktadır (Saraswati, 2001; Daubenmier, 2005; Duyan, 2008; Ülger & Yağlı, 2010; Taneja, 2014; Worby, 2017).

Zihin ve beden birbiri ile ilişkilidir. Yoganın temelinde ise zihin ve bedenin gevşemesi, karşılıklı etkileşimi ile odaklanma söz konusudur. Zihinsel, fiziksel ve ruhsal açıdan bireyleri olumlu yönde etkileyen yoga sürecinden her yaştan bireyler yararlanabilmektedir. Hamile yoga, özel gereksinimli kişilere yönelik yoga, çocuk yoga, yetişkin yoga, anne bebek yoga, eşli yoga, ergen yoga gibi her gruba yönelik şekillenebilen yoga teknikleri uygulanabilmektedir (Parshad, 2004; Bodur, 2020; Khalsa & Michon, 2020; Bafralı, 2021; Seven, 2023).

Modern yoganın temelde uygulanan üç bölümü vardır. Bu bölümler asanalar, nefes çalışmaları ve meditasyon kısımlarıdır. Çocuk yogası da yetişkin yoga ile benzerlik göstererek bu aşamaları içinde barındırmaktadır. Ancak atölye etkinlikleri oyun ve hikâye temelli zenginleştirilmekte, asana isimleri hayvan ve bitki isimlerine çevrilmekte, pozların süresi kısaltılarak bazı pozlara hareketler eklenmektedir. Çocuklar ile yoga etkinlikleri

yapılırken de nefes farkındalığına dikkatleri çekilerek hareketlerin ritmi nefese göre şekillenmektedir. Yapılan nefes çalışmaları ile çocukların gevşemeleri sağlanmaktadır. Ayrıca çocuk yogası uygulamalarında dans, müzik, resim, ritim gibi aktiviteler ile çocukların sanatsal yönleri de olumlu etkilenmektedir (White, 2009; Kalley & Isley, 2010; Bodur, 2020; Çetiner, 2023).

Çocuk yogasının çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde okul öncesi yaş grubuna yönelik çalışmaların daha kısıtlı olduğu, yapılan çalışmaların da sağlık alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Son zamanlarda sağlık alanı dışında da yoganın çocukların dikkat düzeyine olumlu etkisi olduğu, hiperaktiviteyi azalttığı, stres ve kaygı yönetimini desteklediği, olumsuz duygular ve saldırganlığın azaldığı, akademik beceri ve ilgilerinin arttığı ortaya konulmaktadır (Kaley-Isley, 2010; Rich, 2010; Mische Lawson vd., 2012; Dariotis vd., 2015; Dioria vd., 2015; Nanthakumar, 2017; Paulson, 2019).

Çocuk yogasına yönelik literatür incelemesi gerçekleştirildiğinde uygulanan yoga etkinlikleri ile çocukların fiziksel, bilişsel ve psikososyal gelişimleri üzerinde olumlu etkilere ulaşıp stres düzeyleri, kaygı düzeyleri, öz saygı, öz düzenleme, olumsuz duygularla baş etme, problem davranışlarda azalma gibi konularda olumlu yönde etkilendiklerinin ortaya koyulduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Galantino vd., 2008; Göçek, 2009; Aydın & Ulutaş, 2017; Halliwell vd., 2018; Pandya, 2018; Özgün, 2020; Bilmez, 2023; Çetiner, 2023; Seven, 2023).

Yapılan alan yazın incelemelerinde çocuk yogasının okul öncesi dönem çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu araştırmada çocuk yoga etkinliğine katılan çocuklar, çocukların bu etkinlik sürecinden nasıl etkilendiklerine yönelik ebeveynler ve atölye sürecini sürdüren yoga eğitmenleri ile yoga sürecine yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışma, okul öncesi dönem çocuklar odaklı olması ve çocuk, eğitmen, ebeveynler ile çok boyutlu değerlendirme gerçekleştirilmesi sebebiyle diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Detaylı bir süreç analizi gerçekleştirilen bu araştırmada çocuk yogasının çocuklar üzerindeki etkilerinin çok boyutlu olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Okul öncesi dönem çocukların yoga atölye süreci ile ilgili görüşleri nasıldır?
- Ebeveynlerin çocukların yoga atölye sürecine yönelik görüşleri nelerdir?
- Çocuk yoga eğitmenlerinin atölye süreçlerine yönelik görüş ve gözlemleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, katılımcılar, araştırma verilerinin toplanma ve analizi, geçerlik ve güvenilirliğe ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılıp veri toplama tekniği olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma, araştırmacının elde ettiği verileri gruplandırarak analiz ettiği, olayın önemli dinamiklerini keşfettiği ve iddiasını denetleyen verileri raporlaştırdığı bir süreçtir (Bogdan & Biklen, 1992; Neuman, 2012). Fenomenoloji çalışmaları ise bireylerin bakış açısından dünyayı anlamlandırdıkları

(Taylor vd., 2015) ve bu deneyimlerin yapısının veya özünün belirlenmeye çalışıldığı (Merriam, 2009) araştırmalardır.

Katılımcılar

Bu çalışmanın katılımcılarının belirlenmesi sürecinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde küçük örneklem grupları için maksimum çeşitleme yöntemiyle olgunun veya ortamların farklılıklarının bir araya getirilerek ortak yönlerinin bulunması önemlidir (Patton, 2024). Bu sebeple çeşitlilik sağlanması adına çalışmanın katılımcıları belirlenirken farklı atölyelerde, farklı çalışma ve eğitim geçmişi olan 5 kişi yoga eğitmeni; farklı atölyelere giden, farklı eğitmenlerden atölye alan 5 okul öncesi dönem çocuk ve bu çocukların ebeveynleri seçilmesine özen gösterilmiştir. Katılımcıların gerçek isim bilgileri gizli tutulmuş ve yerine kodlar kullanılmıştır. Her bir çocuk “Ç1- Ç5” gibi; her ebeveyn “E1-E5” gibi; her yoga eğitmeni ise “Y1-Y5” şeklinde kodlanmıştır. Tüm katılımcılara ait demografik veriler tablolarda sunulmuştur.

Tablo 1: Çocuklara Ait Demografik Veriler

Katılımcı Kodları	Yaşı	Cinsiyeti	Ne kadar süredir yogaya devam ettiği bilgisi	Ne kadar sıklıkla yoga atölyesine katıldığı bilgisi
Ç1	5 yaş	K	2 yıl	Haftada 3 gün
Ç2	5 yaş	K	1.5 yıl	Haftada 3 gün
Ç3	4 yaş	E	9 ay	Haftada 2 gün
Ç4	5 yaş	K	1 yıl	Haftada 2 gün
Ç5	4 yaş	E	1.5 yıl	Haftada 2 gün

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmaya katılan çocukların ikisi dört yaşında ve erkek, üçü beş yaşında ve kızdır. Çocukların yogaya devam etme süreleri dokuz ay ile iki yıl arasında değişmektedir. Çocukların ikisinin haftada üç gün, üçünün ise haftada iki gün sıklığında yoga atölyelerine katıldıkları bilgisi edinilmiştir.

Tablo 2: Ebeveynlere Ait Demografik Veriler

Katılımcı Kodları	Yaşı	Öğrenim Durumu	Cinsiyet	Çocuğunun ne kadar süredir yogaya devam ettiği bilgisi	Çocuğunun ne kadar sıklıkla yoga atölyesine katıldığı bilgisi
E1	55 yaş	Y.Lisans	E	9 ay	Haftada 2 gün
E2	38 yaş	Y. Lisans	K	2 yıl	Haftada 3 gün
E3	31 yaş	Lisans	K	1.5 yıl	Haftada 3 gün
E4	40 yaş	Lisans	E	1 yıl	Haftada 2 gün
E5	33 yaş	Lisans	K	1.5 yıl	Haftada 2 gün

Tablo 2’de çalışmaya katılan ebeveynlerin 31-55 yaş aralığında oldukları, iki ebeveynin erkek birisinin kadın olduğu, ikisinin öğrenim durumu yüksek lisans iken üçünün öğrenim durumunun lisans olduğu görülmektedir. Görüşme yapılan ebeveynlerin çocuklarının bir dokuz ay ile iki yıl arasında yoga atölyelerine devam ettikleri; iki çocuğun haftada üç gün, üç çocuğun ise haftada iki gün sıklığında yoga atölyelerine katıldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Yoga Eğitimcilerine Ait Demografik Veriler

Katılımcı 1 Kodları	Yaşı	Cinsiyeti	Öğrenim Durumu	Mezun Olduğu Branş	Yoga Eğitimi Nasıl Aldığı Bilgisi	Ne Kadar Süredir Çocuk Yoga Eğitmenliği Yaptığı Bilgisi
Y1	45 yaş	K	Lisans	Çocuk Gelişimi	Yüz yüze	6 yıl
Y2	34 yaş	K	Y.Lisans	Kamu Yönetimi	Yüz yüze	8 yıl
Y3	27 yaş	K	Lisans	Okul Öncesi Ö.	Yüz yüze	6 yıl
Y4	31 yaş	K	Lisans	Fen Bilgisi Ö.	Yüz yüze	2 yıl
Y5	45 yaş	K	Lisans	Çocuk Gelişimi	Yüz yüze	8 yıl

Tablo 3’te görüldüğü üzere görüşme yapılan yoga eğitimcilerinin hepsinin kadın olduğu; birisinin öğrenim durumu yüksek lisans iken dördünün öğrenim durumunun lisans olduğu ve 2-8 yıl arasında yoga deneyimine sahip oldukları bilgisi edinilmiştir. Görüşme yapılan yoga eğitimcilerinin mezun oldukları branşlara bakıldığında çocuk gelişimi, okul öncesi öğretmenliği, kamu yönetimi ve fen bilgisi öğretmenliği gibi farklı branş dallarından mezun oldukları anlaşılmaktadır. Yoga eğitimine ilişkin yapılan görüşmelerde eğitimcilerin Yoga Federasyonu ve çeşitli yoga eğitimi veren özel kuruluşlardan eğitimlerini farklı kurlarda ve sürelerde aldıkları bilgisi edinilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, yüz yüze yapılan görüşmeler ve araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış “Yoga Eğitmeni Görüşme Formu”, “Çocuk Görüşme Formu” ve “Aile Görüşme Formu” kullanılarak toplanmıştır. Patton (2014)’e göre nitel görüşmeler insanların zihninden neler geçtiğini ortaya koymak ve insanların yaşantıları boyunca oluşturdukları hikâyelerini bir araya getirmek için yapılmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı doğrultusunda hem çocuklar ve ebeveynleri hem de yoga eğitimcilerinin yoga sürecine yönelik gözlem ve deneyimlerini ortaya çıkarmak adına görüşme formları hazırlanmıştır.

Araştırmaya öncelikle literatür taraması ile başlanmıştır. Gerçekleştirilen bu kavramsal çerçeve ve çalışma amacı doğrultusunda görüşme formu soru havuzu oluşturulmuştur. Bu havuz içerisinde bulunan sorular araştırmacılar tarafından tartışılarak formlar düzenlenmiştir. Düzenlenmiş haliyle bu formlar hem okul öncesi eğitimi alanında nitel çalışmalar gerçekleştiren uzmanlara hem de yoga eğitmenliği gerçekleştiren bir uzmana gönderilmiş ve gerekli dönütler alınarak sorulara son hali verilmiştir. Soruların anlaşılabilirliği, görüşme esnasında ortaya çıkabilecek sorun ve eksiklikler tespit edilebilmesi adına her formdan ilgili katılımcı grubundan ikişer katılımcı ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonrası sorular ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılma ihtiyacı duyulmamıştır. Tüm bu görüşme formu hazırlanma süreci sonrasında görüşmelere başlamadan önce Gazi Üniversitesi Etik Komisyon Kurulu’na çalışma amacı, deseni ve süreci ile ilgili bilgi verilmiş ve gerekli Etik Kurul Onayı alınmıştır.

Katılımcı grupta bulunan yoga eğitimcileri ile görüşmeler gerçekleştirmek adına atölye merkezlerine ulaşılmış ve gerekli randevular ayarlanarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu görüşme öncesi yoga eğitimcileri araştırmacı

tarafından çalışmanın amacı ve etik hassasiyet ile ilgili bilgilendirmiş ve gönüllü onam formu imzalatılmıştır. Yoga eğitmenleri ile yapılan görüşmeler ortalama 20-32 dakika aralığında sürmüştür. Katılımcı grupta bulunan çocuk ve ebeveynler de benzer şekilde çalışma ile ilgili (çocuklar seviyelerine uygun olacak şekilde) bilgilendirilmiş ve gönüllü onam formu (çocuklar adına ebeveynlerine) imzalatılmıştır. Ebeveynler ile olan görüşmeler ortalama 15-19 dk sürmüş; çocuklarla olan görüşme ortalama 5-12 dk sürmüştür. Görüşmeler izinler alındıktan sonra hazırlanan formlar üzerine yazılarak gerçekleştirilmiş ve görüşme sonrası dökümler yapılmıştır. Toplamda 34 sayfa görüşme dökümü dosyası oluşmuştur.

Verilerin Analizi

Çalışmada tümevarımsal yaklaşım kullanılarak veri analiz süreci gerçekleştirilmiş ve görüşme verilerinden anlamlı bir örüntüye ulaşmak adına kodlar çıkarılmıştır. Bu temalar, kodlar ve kategoriler araştırma öncesi değil görüşme dökümleri okunulup analiz sonucu ortaya çıkarılmıştır (Strauss ve Corbin, 1998; Creswell, 2013; Merriam, 2018). Öncelikle görüşme dökümleri okunmuş ve bu analizler sonucu ön kod listeleri oluşturulmuştur. Oluşturulan bu ön kod listeleri araştırmacılar tarafından tekrar okunup incelenerek kodlar oluşturulmuştur. Devamında bu kodlar karşılaştırılarak benzer olanlara yönelik oluşturulmuş kategoriler ve bu kategoriler de incelenerek daha kapsayıcı olacak şekilde temalar belirlenmiştir. Bulgular ise bu temalar altında sunularak araştırma sorularıyla ilişkilendirilip veri analiz yorumlaması gerçekleştirilmiş ve analiz kısmı bu aşamalar doğrultusunda tamamlanmıştır.

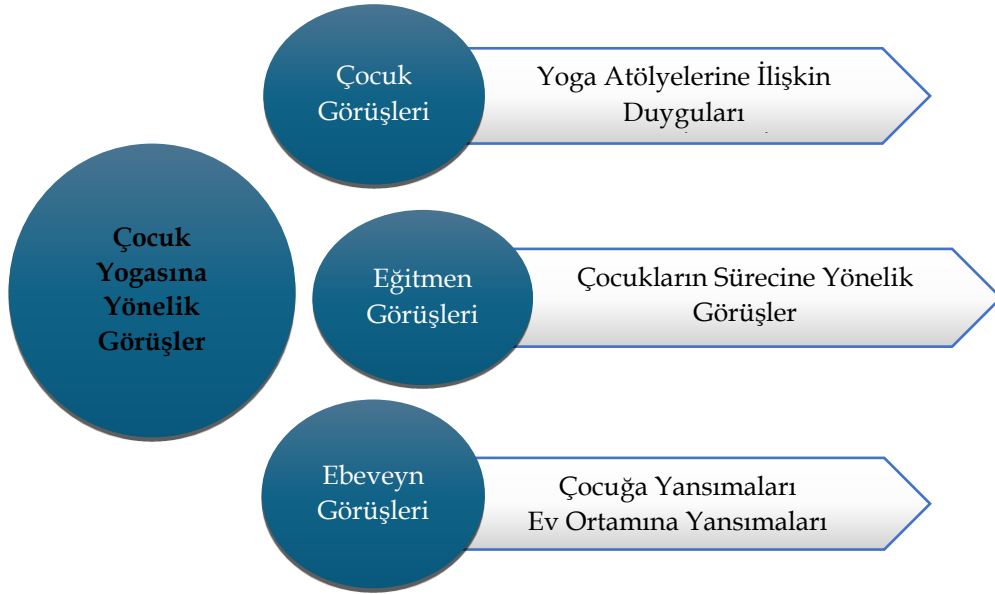
Geçerlik- Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik güvenirliliğin geliştirilmesi adına Merriam (2018), sekiz farklı stratejiden bahsetmektedir. Bunlar: *çeşitleme*, veri toplama aşamasında *yeterli ve uygun katılım*, *katılımcı doğrulaması*, *uzman incelemesi*, *denetleme tekniği*, *araştırmacının konumu ve yansıtıcılık*, *azami çeşitlilik ve zengin, yoğun betimleme*dir.

Bu çalışmada geçerlik ve güvenirliliği sağlamak adına çeşitleme stratejisi kullanılmıştır. Çalışmada çeşitleme stratejisi olarak *analizci çeşitlemesi* ve *kaynak çeşitlemesi* (Patton, 2014) sağlanmıştır. Analizci çeşitlemesi kapsamında bulgular, çoklu araştırmacılar ile kontrol edilmiştir. Kodların oluşturulması öncelikle her araştırmacı tarafından ayrı ayrı gerçekleştirilmiş ve oluşturulan kodlar diğer araştırmacılar tarafından kontrol edilmiştir. Farklı tespit edilen kodlar üzerine tartışılarak gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Kaynak çeşitlemesi kapsamında ise araştırma katılımcılarının farklı atölyelerde, farklı çalışma ve eğitim almış yoga eğitmenleri; farklı atölyelere giden, farklı yoga eğitmenlerinden eğitim alan çocuklar ve ebeveynleri olarak seçilmesi gerçekleştirilmiştir. Bir diğer kullanılan strateji, *zengin betimleme* stratejisidir. Bu strateji kapsamında çalışmada elde edilen veriler içerik analizi sonrası hem şekillerle sunularak okunurluğu artırılmış hem de katılımcı ifadeleri alıntılanarak bulgulara zenginlik kazandırılmıştır. Bu çalışmada geçerlik ve güvenirliliği sağlayan bir diğer strateji ise *uzman incelemesidir*. Araştırmacılar tarafından hazırlanan kodlar, kategoriler ve temalar nitel çalışma gerçekleştiren alanında uzman bir kişi tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve dönütler ile düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Bulgular bölümünde veri analizi sonucunda elde edilen bulgular 3 ana tema ve altı kategori altında toplanmıştır. Tema ve kategoriler Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1: Çocuk yogası sürecine ilişkin tema ve kategoriler

Çocukların Yoga Sürecine Yönelik Çocuk Görüşleri

Çocuk yogası süreçlerine yönelik çocuklarla yapılan görüşmelere bakılan bu kısımda çalışmanın ele alınacak kategorileri *Yoga Atölye Sürecine Yönelik Duyguları ve Yoga Sürecine Yönelik İfadeleri* şeklinde sunulacaktır.

Çocukların yoga atölye sürecine yönelik duyguları

Çocuklar, yapılan görüşmelerde yogayı sevdiklerini, eğlenceli bulduklarını belirtmişlerdir. Yoga atölye sürecine yönelik duygularını şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Ben yogayı seviyorum. M. öğretmenimi de çok seviyorum. O çok komik." (Ç1)

"Eğleniyorum." (Ç3)

"Güzel hissediyorum." (Ç4)

"Oyun oynuyoruz. Çok eğlenceli. Komik." (Ç5)

Çocukların yoga sürecine yönelik görüşleri

Çocuklar, yapılan görüşmelerde yoga atölye sürecine yönelik ise şunları ifade etmişlerdir:

"Imm. Ben en çok aslan nefesini yapıyorum. Hani şu hooh diye dilimizi çıkarıyoruz ya. Çok güzel oyunlar oynuyoruz." (Ç1)

"Köpek olmayı seviyorum. Bazen zor ama mesela kuyruk sallama zor olabiliyor. Ama zaten bazen devam ediyorum." (Ç2)

"Yatıp gözlerimi kapatıyorum. Biliyor musun biz sporda yapıyoruz." (Ç3)

"Evet devam etmek istiyorum. Hem biz evde annemle de yapıyoruz. Babamla da yapıyoruz. Anneannemle de yapıyorum." (Ç1)

"Okuldayken biz buraya gelemiyoruz. Bebekler geliyor değil mi? Ama tatil olduğunda biz gelebiliyoruz. Hep gelelim." (Ç4)

Çocukların Yoga Sürecine Yönelik Eğitimci Görüşleri

Çocuk yogası süreçlerinin çocuklar üzerindeki yansımalarına yönelik eğitimcilerle yapılan görüşmelere bakıldığında çocukların sürecine yansımalarını dile getirdikleri gibi kişisel gelişimlerine yönelik yansımalarını da dile getirmişlerdir. Çalışmanın bu tema altında ele alınacak kategoriler *Çocukların Sürecine Yönelik Görüşler* ve *Kişisel Gelişimine Yönelik Görüşler* şeklinde sunulacaktır.

Çocukların sürecine yönelik görüşleri

Çalışmada eğitimciler yapılan görüşmelerde yoga sürecinin çocukların fiziksel gelişimi desteklediğine ilişkin ifadeler kullanmışlardır. Yoga sürecinin çocukların sağlıklı postüre sahip olmalarını sağladığı gibi esneklik, denge, sağlıklı uyku düzeni gibi alanlarda da olumlu etkiler yarattığını dile getirmişlerdir. Belirtilen bu etkiler aşağıdaki ifadelerde verilmektedir:

"... Çocukların uyku düzenleri bozulabiliyor. O durumlarında yoga nidra daha uyku yogası yönlendirmeleri yapıp yatmadan önce dinlenilmesi gereken kayıtlar yönlendirebiliyoruz. Dönütler güzel oluyor ve çocuğun yaşam kalitesini artırma süreci gerçekleşiyor." (Y2)

"Ders içerisinde bir poz yaptıysak 'evet bacaklarınız bu pozdan sonra rahatladı. Hissettiniz mi?' diye soruyorum bedensel farkındalıklarını gösterebilmek adına. Ders başında da sonunda da kollarım bugün çok rahatladı bacağım çok rahatladı diye dönütler veriyorlar. Ama böyle genel olarak her dersin sonunda kelime olarak bu dönütü vermeseler de (gözlerini kapatıp başını eğip bir süre bekledi ve gülümsemeye başladı) yüzlerinde ve hareketlerinde bir yavaşlama bir sakinleşme ve uyku haline geçiş oluyor. O da kelimesel olarak benim için rahatladık geri dönütü oluyor." (Y3)

"Postüre çok etkisi var. Fiziksel gerilik durumuna yönelikte çalışabiliyoruz. Mesela bir ayağı daha güçsüz olabiliyor. Ne yaparsak yapalım çocukların hayatlarına dokunduğumuzu düşünüyorum." (Y2)

"Çocukların çoğu artık jimnastiğe gittikleri için zaten vücut esneklikleri oluyor. Ama çocuklar yoga sürecinde de denge sağlama, esneklik sağlamak gibi etkileri gözlemliyorlar ve bu hoşlarına gidiyor. Bedenlerine güveniyorlar ve ben yapabilirim diyorlar..." (Y4)

Eğitmenler ile yapılan görüşmelerde fiziksel gelişimin desteklenmesi ile birlikte yoga süreci ile çocukların sosyal becerilerinin de olumlu desteklendiğini ifade etmişlerdir. Bu katkı ile ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Bence en büyük etkisi hem fiziksel hem de kişisel olarak kendisini daha rahat ifade etmesini sağlıyor. Ayrıca yoga süreci ile arkadaşları ile daha uyumlu oluyorlar. Çünkü grup çalışmalarında bulunuyorlar. O grubun içinde etkileniyor ve etkiliyor. Ağlama bulaşıcı olduğu gibi gülme de bulaşıcı (kahkaha attı)." (Y4)

"Grup uyumu, çocukların birbirleri ile uyumlarını arttıracak, çocukların kendilerini ifade edebilecekleri, aynı zamanda kendi içlerine de dönebilecekleri tasarımlar yapıyorum. Bunu yaparken de hikayeler, asanalar, oyunlar gibi her türlü öğeden yararlanıyorum. Yoga atölyesinin süreç içerisinde bu alanda etkilerini çok net gözlemleyebiliyorum." (Y5)

"Stresi yönetirken çok etkili olabiliyor. Özellikle okulla ilgili süreçlerini rahatlatıyor. Ayrıca çocukların tipik ders ve okul algıları da yoga derslerine geldiğinde kırılıyor. Çünkü hem eğleniyor hem de bilinçli bir şey yaptığını hissediyor. Grup ile bu süreci geçirmesi de okula daha rahat uyum ve adaptasyonunu Sağlıyor diye düşünüyorum." (Y2)

Çalışma kapsamında eğitimciler yapılan görüşmelerde çocukların yoga atölyesinde kendilerini mutlu hissettiklerini, yoga atölyelerinin dinamik oyun alanı

sunduğunu, çocukların hikâye eşliğinde gerçekleşen asana aşamasında heyecanlandıklarını ve kimi çocukların meditasyon etkinliklerinde çok keyifli olduğunu; kimi çocukların ise yoga sürecini sevmeyişini, olumsuz dönütlerinde şeffaflıkla kendilerini ifade edebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu gözlemlerine yönelik ifadelerini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Anaokulu yaş grubu için benim temel amacım yoganın eğlenceli ve keyifli bir şey olduğunu hissedip öyle hatırlasınlar ve ilerleyen yaşlarda da devam etsinler temel amacım benim. Genellikle de ‘çok eğlendik, çok keyifliydi, çok komik bir dersti işte öğretmenim yarın nereye gideceğiz, başka bir gün bizi şuraya da götürsene’ gibi dönütler alıyorum.” (Y3)

“Çocuklar genel olarak mutlu ve huzurlu çıktıklarını ifade ediyorlar. Tabii net olarak bu şekilde net cümlelerle değil bildirimsel anlamda keyif aldıklarını, çok hoşlarına gittiğini, çoğu zaman aslında şey şavasana dediğimiz kısım da çocukların zorlandıkları kısımlardır. Ama ben en çok kendi atölyelerimde çocukların o kısımdan keyif aldıklarına dair geri dönüş alıyorum. Çünkü çocukların kendi inceleme işini aslında doğru yönlendirme ile keyifli hale getirebileceğimizi gördük kendi adıma.” (Y5)

“... Çocuk bazen esneklik ve hareketlerde hiç ilerleme kaydetmiyor ya da her çocuk yoga yapmayı sevmiyor. Böyle bir genelleme de yapılamaz zaten. Sevmeyebilir, yapmak istemeyebilir ya da illa her çocuk esnek olmalı diye bir beklenti yoga da zaten böyle beklentiler de bulunmuyor.” (Y4)

“Ben genellikle heyecanı ve adrenalini verebilmek adına yoga oyunlarını çok kullanıyorum. Ama onun dışında da asana kısımlarında da o heyecanı devam ettirebilmek adına onlara heyecanlı görevler veriyorum. Mesela ağaç pozunda yanlarına gidip onları devirmeye çalışıyorum. Ama çok sağlam bir ağaç gibi olmalarını istiyorum gibi. Ama hiç tartışmasız en keyif aldıkları kısım yoga oyunlarının olduğu ısınma kısmı diyebilirim.” (Y3)

Eğitmenler ile yapılan görüşmelerde yoga süreci ile çocukların odaklanma, stres yönetimi ve sakinleşme gibi duygu düzenleme becerilerine olumlu katkı sağlanabildiği ifade edilmiştir. Bu katkı ile ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Aileler öncelikle geldiklerinde çocukların biraz sakinleşmesi için getiriyorlar. Ancak süreç içerisinde onlarda daha doğru bilgiye ulaşıyorlar. Biz aslında çocukların sakinleşmesini veya enerjilerini atmalarını değil enerjilerini doğru kullanmayı öğretmeye çalışıyoruz. Bu bilgi öğrenildiğinde uzun vadede kendilerini rahatlıkla ifade edebilen ve sakinleşme gibi etkiler gözlemlediğimiz çocuklar dönütünü alıyoruz.” (Y5)

“Özellikle çok uç problem davranışa sahip çocukla çalışmadım. Ama yoga süreci çocukların kendini ifade etme, enerjiyi doğru yönlendirme, odaklanma, kendine güven. Bence bu dördünde çok ciddi bir fark yaratıyor.” (Y1)

“En başta kendini tanıma üzerinde etkisi olduğunu düşünüyorum. Çünkü kendini tanıyabilirse, duygularını tanımlayabilirse ya da bedeninde bir ağrıyı tanımlayabilirse onu ifade etme alanı oluyor ... Çocuğun ben şuan buradan gitmek istiyorum, bu beni rahatsız etti diyebilmesi çok önemli diye düşünüyorum. Hayır diyebilmesi, şu an bu ortamda bulunmak istemiyor diyebilmesi, kendisi için iyi olanı doğru tanımlayabilmesi çok önemli.” (Y2)

Eğitmenler ile yapılan görüşmelerde çocuklarla ilgili gözlemleri ile birlikte ebeveynlerden aldıkları dönütleri de iletmışlerdir. Ailelerden gelen dönütler ve yoga sürecinin ev ortamına yansımalarına yönelik ifadeleri şu şekildedir:

Aileler genellikle özel taleplerle geliyorlar. Mesela ‘dikkat dağınıklığı problemi var’, ‘çocuğumda stres yönetimi gerçekleştiremiyor’ ya da ‘bir ergoterapist veya fizyoterapiste

gidip yoga yapsa iyi olur' yorumu alanlar olabiliyor. Bazısı da 'yoga yapsın, hareket etsin yoga bilinci oluşsun' diye gelebiliyorlar. Çocuğun ihtiyaçlarını bilmek bizim için de iyi oluyor. Genel olarak geri bildirimler olumlu oluyor. Bu böyleydi süreç içerisinde böyle oldu gibi geri dönütler alıyoruz." (Y2)

"...Ayrıca çocuklar da onlara geri bildirimler yapıyorlar. Uzun süredir yogaya devam eden bir öğrencim annesi çok öfkeli olduğunda çocuğun sakinleşmenin yollarını anlattığı 'çok sinirlisin anneciğim. Bunu yaparsan şu an rahatlayacaksın' gibi annesini rahatlattığını anne bana aktarmıştı. Karşılıklı bir gelişme oluyor yani eğer ailede öğrenmeye açık ise." (Y5)

"Genelde çocuklar ve veliler severek getiriyorlar. Velilerden olumsuz dönüş olmadı. Olumsuz tek dönüş vardı. Karma bir grup vardı. 19 aylık ve 4 yaş aynı gruptaydı. Öyle olduğunda 19 aylık olanı eylemeye çalışırken 4 yaş biraz sıkılabiliyor. Velilerden o dönem olumsuz dönütler almıştık. Ondan sonra karma grup yapamayacağımızı söyledim. Böyle bir dönüt almıştım sonra zaten gruba dağıttık. Ama bu da zaten o atölye merkezinin kurumsal bir sorunuydu. Aileler genel olarak yoga sürecinden olumlu gelişmeler gözlemlediklerini ifade ediyorlardı." (Y4)

Eğitmenlerin kişisel gelişimlerine yönelik görüşleri

Eğitmenler yoga sürecini gözden geçirdiklerinde kendi kişisel ve mesleki gelişim süreçleri üzerinde yoganın yaratıcılıklarını desteklediğini, çocukla iletişim ve etkileşim deneyimi edindikleri, çocuklarla birlikte kendini tanıma süreçlerine girdiklerini, esnek ve enerjik bir program sürecinin kendilerinin duygusal iyi oluş halini olumlu etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu görüşlerine ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

"...Hayatımın bir noktasına geldiğimde fark ettim ki çalışma hayatımın yoğun bir bölümü. Etrafında kimler olsun istiyorsun diye bakıp çocuklar olsun istedim. Çünkü yetişkin zihninin çok baskın olduğu dönemde çocuk zekasından hepimizin gerilerde bıraktığı unuttuğu şeyler var. Daha o anın içinde olması, eğlenmesi ve daha aslında yaratıcı bir ruh olması beni o tarafa çağırdı. O yüzden çocuklarla çalıştım. Her atölye benim geride bıraktığım eksik bir tarafı tamamlıyor. Mesela çok saçma bir şeye uzunca gülmenin beni rahatlatması gibi oyuncu ve çocuk tarafımı onlarla besliyorum. Bir diğer faktör de her dersin yaratıcılık dolu geçmesidir. Her ders farklı gidiyor. Yetişkin yoga kuralları gibi keskin değil çünkü..." (Y2)

"Pandemi sürecinde hiç planlamadığım bir şeye girdim. Sürekli ders yazıyordum. Video çekiyor ve YouTube'da paylaşıyordum. Kitap dergi karıştırıyordum. Büyük ihtimalle normalde yapmayacağım kadar çocuklar için hikâye yazdım ve bu inanılmaz derecede benim spontane olarak çocuklara hikâye anlatabilme, onların dikkatini çekebilme, hoşlarına gidecek şeyleri onlara sunabilme konusunda bana inanılmaz kolaylık sağladı ve böyle şey pratiklik kazandırdı. Yani bu süreç bana çok ciddi bir yaratıcılık kazandırdı. Ayrıca çocuklarla iletişimi mi öğrenmemi sağlaması da çok çok önemliydi. Kişisel olarak da heyecanımın yüksek enerjimin yüksek olmasını sağlıyor. Onu da çok seviyorum açıkçası beni daha çok dinamik tutuyor." (Y3)

"Kolejde falan belli müfredat vardır. O çatıda hareket edersin. Ama yogada alanın tamamı benim olduğu için istediğimi, yaratıcılığımı kullanmama fırsat veriyor. Bu yol benim hayat amacımış. Yapmaktan hazırlamaktan keyif alıyorum..." (Y4)

"Eee tabii ki. Bu yani bir etkileşim meselesi. Çocuk etkilendiği kadar siz de etkileniyorsunuz. Tasarladığınız aynı atölyeyi farklı iki gruba yaptığınızda bile çok farklı geri dönüşler alabiliyorsunuz. Sizin fark etmediğiniz bir şeyi onlar fark ediyor. Yani bu farkındalık ve fark etme aşaması iki taraflı Eğitmen de kendini keşfediyor çocuk da kendisini keşfediyor." (Y5)

Eğitmenler yapılan bu görüşmelerde grubun özellikleri, velilerin beklentileri, yoga kural ve rutinlerinin oturması adına düzenli katılımın sağlanmaması ve grup uyumunun sağlanmasını engelleyecek problem davranışlara sahip çocukların süreçte kendilerini zorladığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte çocuklara bir katkıda bulunmanın ve onlardan hem sözel hem bedensel olumlu dönüt almanın mesleki doyumlarını sağladığını ifade etmişlerdir. Bu görüşlerine yönelik şu ifadeleri kullanmışlardır:

“Alan yönetimi sınıf yönetimi zorlayabiliyor. Özellikle kalabalık sınıflarda veya birbirleri ile uyum içerisinde olmak konusunda zorluk yaşayan çocuklarla çalışma gerçekleştirmek, atölye içerisinde o dengeyi sağlayabilmek hem eğlenirken hem planı uygulamayı gerçekleştirebilmek zor olabiliyor. Çünkü orada serbest oyun oynayamıyoruz. Bu da eğlencenin dozunu düşürüyor.” (Y1)

“Veli kısmı zorlayan kısım olabiliyor. Çocukla ilgili geri bildirim vermek istediğinizde bunlar yargılayıcı, hedef gösteren ya da fişleyen tarzda olmasa bile, olabildiğince nazik ve çözüm odakla yaklaşılsa bile ebeveyn hassasiyetiyle karşılaştığımız anlar olabiliyor. Bu sadece davranışsal olmayabiliyor. Bir omurga deformesini görüp ‘bir uzmana ya da fizyoterapistle danışabilirsiniz’ dediğinizde fazla hassas davranabilen veliler olduğu gibi bu dönüte ‘iyi olduğu söylediniz. Biz de aslında fark ediyorduk’ diyebilen veliler de var. Bu noktada bence ailelerin yoga eğitmenleriyle süreçlerini iyi niyetle, güven ilişkisi ile sürdürmesi gerekiyor diye düşünüyorum.” (Y1)

“Çocukları tutmak onları ilk 1 ay zorlu geçiyor. Matta durmalarını sağlamak, çarpışmalarını için güvenliklerini sağlamak, birinin ayağının birinin kafasına gelmemesi için düzenlerini sağlamak ve o yoganın doğasını rutinini öğretmek epey zaman alıyor. Bunun için çocukların düzenli gelmesi ve bu ritmi öğrenmesi en sağlıklı olanı. Aksi takdirde derslerde en zorlayan olarak ifade edeceğim en önemli nokta bu. Birbirlerine fiziksel olarak zarar verme davranışında olan çocuklar olabiliyor. Bu tabii problem davranışa sahip çocukların olduğu her ortamda öğretmeni zorlayan bir şey...” (Y3)

“Bu konuda öncelikle kurumların bakış açısını dile getirebilirim. Küçük yaş gruplarında bazen kurumlar 1 saat üsteleme giriyorlar. Tam ders olsun istiyorlar. Ama küçük yaşta o kadar uzun sürmesi pek mümkün olmuyor. Bu sefer yogadan çıkıp oyalamaya giriyor mevzu. Daha doğrusu yoga planlamaları dışında planlamalar yapmak durumunda kalıyoruz.” (Y4)

“Şimdi şöyle bu işte beni bireysel olarak en fazla zorlayan şey ailelerin çok fazla beklentili olması. Aslında çocukların böyle bir beklentisi yok. Zaten yoganın içerisinde herhangi bir rekabet yok. Ama ailelerin arasında böyle bir rekabet var ve muhtemelen hep olacak. Bunun kırılması için gruplarımda mutlaka bir ya da iki atölye aileyle birlikte almaya çalışıyorum ki çocuklarla ilgili onlar da bu işin böyle yürümediğini görsünler. Farklı bir pencereden bakmayı görsünler diye. Bizi aslında çocuklardan çok ailelerin yüksek beklentisi hırpalıyor olabilir.” (Y5)

“Çalıştığınız kurumsal yerlerde çocuk yogası gerekli değeri görmüyorsa ‘ya işte yapmayı verelim. Bunu da şöyle yapıverelim’ gibi şeyler bazen duyabilirsiniz. Bu da sizi biraz hırpalayabilir. Ama yılmadan devam etmek lazım tabii.” (Y5)

Eğitmenler ile yapılan görüşmelerde eğitmenler kişisel ve mesleki deneyimleri, gözlemleri doğrultusunda yoganın yaygınlaşması ve bunun ne şekillerde mümkün olabileceğine yönelik önerilerde de bulunmuşlardır. Bu önerilerine yönelik ifadeleri şu şekildedir:

“Kesinlikle yaygınlaşmalı. Hatta seçmeli değil zorunlu olarak konulmalı. Ancak bunun nasıl yürütüldüğü önemli. Doğru bir planlama doğru bir bakış açısıyla doğru bir pedagoji ile yürütülmeli. Yoksa bazen şunu diyebiliyoruz. Keşke böyle geçmeseydi müfredata, bu bu

değil (güldü). Ama zaten okullarda çeşitli alanlarda çok bilinç var ve yogada çoğalıyor.” (Y2)

“Okullar ve veliler bence çocuk yogasını çok hayati bir şey olarak görmüyor. Enstrüman öğreysin, kodlama dersine gitsin ama yoga yani yapar yapmaz. Çok aşırı önemli bir şey gibi hissetmiyor. Okulların da bu dersi ekstra finanse etmeyi çok tercih etmediklerini düşünüyorum. Okullar genelde dışarıdan ekstra hoca tutmuyor. Yani genelde elinde olan bir öğretmenin böyle bir yetkisi varsa kullanıyor. Yoksa hiç bu şeyin işine girişmiyor diye gözlemliyorum. Halbuki bu işe ilk başladığım zaman hedefim anaokulundan 12. sınıfa kadar bir okulda yoga dersi vermektir. Ama sonra tabii ki işlerin öyle olmadığını gözlemledim. Evet yaygınlaşmalı ama bunun için daha yumuşak geçişler yapılabilir. Beden eğitimi dersi için de verilebilir. Yoga kulübü ya da yaz okullarında yoga dersleri konulabilir. Seçmeli kulüp dersi olarak yoga ele alınabilir diye düşünüyorum. Özellikle sınav dönemindeki çocuklar için çok kıymetli olur. Veliler içinde dikkat çekici olabilir diye düşünüyorum.” (Y3)

“Şöyle bir önyargı var yogaya karşı. Hep böyle bir meditasyon oturduğunda oturuyormuş gibi bir şey canlanıyor. Ama bu değil tabii. Sadece hareketle değil. İyi insan olmak, canlılara zarar vermemek, huzurlu olmak kısımlarını da çocuğa vermeye çalışıyoruz. Bu açıdan da felsefi olarak çocukların okulda yogayı görmeleri güzel olur. Ben desteklerim. Ama buna çok zorlamamak lazım. Seçmeli ders gibi kulüp dersi gibi orada bir yerde olması lazım diye düşünüyorum.” (Y4)

Çocukların Yoga Sürecine Yönelik Ebeveyn Görüşleri

Çocuk yogası süreçlerinin çocuklar üzerindeki yansımalarına yönelik ebeveynlerle yapılan görüşmelere bakıldığında hem çocuklar üzerindeki gözlemledikleri etkileri hem de ev ortamına yansımalarını ifade etmişlerdir. Çalışmanın bu tema altında ele alınacak kategorileri *Çocuğa Yansımaları* ve *Ev Ortamına Yansımaları* şeklinde sunulacaktır.

Ebeveynlerin yoganın çocuğa yansımalarına yönelik görüşleri

Ebeveynler ile yapılan görüşmelerde yoga sürecinin çocuklar üzerinde yansımalarını beden farkındalığı, sakinleşme, odaklanma, fiziksel esneklik, sağlıklı uyku özgüven, iletişim becerileri, grup etkileşimi gibi alanlarda olumlu etkiler olarak gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Bu görüşlerine yönelik ifadeleri şu şekildedir:

“İn şey diyebiliriz. Ne diyebiliriz. Düşünüyorum süreci de. Beden farkındalığı, sakinleşme ve ana odaklanma konusunda faydası oldu. Bunun eve yansımaları çok gözlemleyebiliyoruz.” (E1)

“Şöyle ikiz benim çocuklarım. Dolayısıyla evde devamlı bir kaos halindeydik. Sakinleştirme çalışmaları durumları hep oluyor bizde. Şimdi düşününce aklıma geliyor yoga ile alakalı bir durum olabilir bu söyleyeceğim. Çünkü orada da hep nefes çalışmaları yapıyorlar. Biz de evde bu çalışmaları devam ettiriyoruz. Şöyle balon şişiriyoruz, işte şöyle kaldıralım kolumuzu falan gibi. Bunlar hep sakinleşmelerine olumlu yanıt verdiler. Tabii ki aynı şey olmamakla birlikte aynı düzlemle şeyler yapıyorlar. Çocuklarım çok sakin çocuklar diyemem ama kriz anlarını daha sakince atlatabiliyoruz diye düşünüyorum. O açıdan olumlu etkisi olduğunu söyleyebilirim.” (E2)

“Biz evde de az az yapıyorduk. Zaten seviyordu. Okulda ve atölyede de yapmaktan keyif alıyor. Hani fiziksel olarak hani daha esneklik esprisi oldu. Hareketleri falan daha tabii bu jimnastiği de seviyor. Olumlu bir etkisi kesinlikle oldu yani. Bir de uyku öncesi yoga kitaplarına bakıyoruz. Oradaki bazı hareketleri yapıyoruz. Daha sakince uykuya geçiş yapabiliyor.” (E3)

"Benim kızımın bir totemi vardı. Elinde top olmadan hiçbir yere gitmiyordu. O topu bırakmıyordu. Hiçbir harekete katılmıyordu ama hepsini biliyor evde gelip bize anlatıyordu. Süre geçtikçe topu bıraktı. Totem oluşturmaya bıraktı. Bir şeye güvenmesi gerektiği gerekliliği hissiyatından vazgeçti yani kendisine güvenmeye başladı. Çünkü o top ona gerçekten çok fazla güven veriyordu. Sonrasında katılımcı olmaya başladı bundan zevk aldığını gördük. O yüzden de zaten ikinci sezona devam ediyoruz. İletişime pozitif yönde bayağı katkısı olduğunu düşünüyorum. Çünkü her çocuk kreşte oyun alanı vs gibi değil de aktiviteye katılarak yapınca daha çok sosyalleştiklerini fark ettik." (E4)

"Çocuk böyle daha şey oldu. Nasıl diyeyim. Hani özgüvenli oldu. Dışarıya karşı yaklaşımı, tavrı değişti. Daha içine kapanık bir çocuktü. Evde de böyle çok fırlama bir çocuktü ama dışarıda çok içine kapanık pasif bir çocuktü. O biraz dengelendi. Evde daha sakin bir çocuk dışarıda da biraz daha dışarıya dönük bir çocuk oldu. Yoganın etkisi olduğunu düşünüyorum." (E5)

Ebeveynlerin yoganın ev ortamına yansımalarına yönelik görüşleri

Ebeveynler ile yapılan görüşmelerde yoga sürecinin ev ortamına da yansımaları olduğunu belirtmişlerdir. Bu yansımalarına yönelik ifadeleri şu şekildedir:

"Biz yogaya geleli 9 ay oldu. Bu süreçte yoganın kültürünü felsefesini öğrendiğini düşünüyorum. Evde namaste diyerek dolanıyor. Fiziksel etkinin yanında konunun şeyini de biraz öğrenmiş. Kültürünü, felsefesini..." (E1)

"Evde ikiz olan kardeşi ile daha fazla etkileşime girdiklerini düşünüyorum. Bu yaşın gereği de olabilir bilemiyorum ama birbirlerine yoga hareketlerini yaptırırken buluyorum. 'Deniz Bak işte ağaç oldum' diyor. Hani o açıdan birbirlerinin iletişimlerini etkiliyor diye düşünüyorum. Paylaşıyorlar (bilgi paylaşımı) yani o hareketleri yapıyorlar birbirleriyle." (E2)

"Yani ev ortamına kesinlikle etkisi oldu. Daha artık işte sorunumuz daha az oldu. Hani daha yardım edip bir şeyler yaparken daha hevesli olması ya da biz bir şeyle ilgilenirken. Zaten çocukluğundan beri öyleydi ama daha da arttı şu an. Yemek yaparken yardım etmesi bir işi yaparken 'yardım edeyim' bunu yaptığımda mutlu hissediyor zaten kendini. 'Evet yaptığı için ben de yardım ettim', 'bakın ben de yaptım', 'bu yemeği ben de hani yardım ettim' gibisinden. Hoşuna gidiyor yani kendisini daha özgüvenle bir ifade ediş şekli var." (E3)

"Ben eski sporcu olduğum için şunu çok iyi gözlemleyebiliyorum. Hani spor insana disiplin katar. Evet o anlamda biz bayağı faydasını görüyoruz. Çünkü öylesine buraya gelmiyor ciddiye alıyor. Siz de biliyorsunuz en fazla 5 dakika bir şeye odaklanması ama burada bir disiplinin içinde oluyor. Kreş bitince yarın spora gideceğiz mi diye soruyor. Zamanını biliyor bu yaştaki çocuğun hafta sonu günlerine takip etmesi çok kolay değil. Bunu takip ettiğini anlayabiliyoruz. Dolayısıyla gerçekten hayatını disipline ettiğini düşünüyorum." (E4)

Sonuç ve Tartışma

Çocuk yogasının okul öncesi dönem çocuklar üzerindeki etkilerinin nasıl olduğunun ortaya konulmasını inceleyen bu çalışmada çocuk yogası atölyelerine katılan çocuklar, çocukların atölye süreçlerinden nasıl etkilendiklerine yönelik ebeveynler ve atölye süreçlerini devam ettiren yoga eğitmenleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu görüşmeler eğitmen görüşleri, ebeveyn görüşleri ve çocuk görüşleri olarak üç tema altında ele alınmıştır.

Görüşme yapılan yoga eğitmenleri, çocukların yoga atölye sürecinin bedensel farkındalık, esneklik ve bedenine güvenme gibi olumlu etkileri olduğunu

belirtilmişlerdir. Ebeveynler ile yapılan görüşmelerde de eğitimci görüşlerini destekler nitelikte bu olumlu etkilerin gözlemlendiği ifade edilmiştir. Okul öncesi dönem çocuklarla gerçekleştirilen, yoganın çocukların motor gelişimlerine, denge ve esneklik gibi fiziksel becerilerin gelişimine olumlu katkılar sağladığına yönelik çalışmaların bulguları bu bulguyu destekler niteliktedir (Mische Lawson vd., 2012; Folleto vd., 2016; O'Neil vd., 2016). Ergenlik öncesi dönem çocuklarla ilgili olarak gerçekleştirilen bir çalışmada ise yine yoga uygulamalarının beden saygısı ve bedensel farkındalık üzerinde olumlu etkileri olduğu ortaya konulmaktadır (Halliwell vd., 2018).

Çocuk yoga atölye süreçleri sonrası çocukların, odaklanma ve stres kontrol becerilerin de artma gözlemlendiği hem ebeveynler hem de eğitimci tarafından iletilmiştir. Yapılan çalışmalarda da benzer bir şekilde yoganın çocuklar üzerinde stresi azaltma ve ruh halini iyileştirme üzerinde olumlu etkisi olduğu (Pascoe & Bauer, 2015); farkındalık temelli bir yoga programı ile okul öncesi dönem çocukların dikkat becerileri ve öz bakım becerilerinde artış olduğu (Razza vd., 2013); yine okul öncesi dönem Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu olan çocuklarla yapılan yoga uygulamasının çocukların dikkat eksikliği üzerinde olumlu etkileri olduğu (Cohen vd., 2018) ortaya konulmaktadır. Haden vd. (2014), gerçekleştirdikleri çalışma sonucu ulaştıkları bulgular ise bu çalışmanın bulguları ile çelişir bir sonuçtur. Çalışmalarında beden eğitimi dersi alan çocuklarla yoga eğitimi alan çocukların duygusal ve davranışsal işlevlerinin karşılaştırılmasını gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Yoga ve beden eğitimi derslerinin çocukların duygusal ve davranışsal işleyişini farklı bir şekilde etkilemediği sonucunu ortaya koymuşlardır. Bunun beklenen bir sonuç olmadığını ifade etmekle birlikte bu sonucu ortaya çıkarabilecek sebepler yetersiz örneklem büyüklüğü, yogaya yeni maruz kalmanın yarattığı stres, yoganın dozunun az olması ve düzensiz olması olarak ele alınmış ve bu kısımların önemine vurgu yapmışlardır.

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde çocukların bedensel farkındalığının yanında süreç içerisinde duygusal farkındalıkta kazandıkları, yoganın çocukların özgüvenleri, kendini ifade etmeleri ve sakinleşmeleri üzerinde olumlu etkileri olduğu da ortaya konulan ifadelerden anlaşılmaktadır. Literatürde yapılmış bazı çalışmalar ile de yoganın çocukların bedenlerini ve duygularını keşfetmelerini desteklediği, kendini ifade etmeleri için ortam sağladığı, çocuklarda dikkat artması, özgüven, öz düzenleme ve özsaygı becerilerinin geliştiği ortaya konulmaktadır (White, 2012; Telles vd., 2019; Önoğlu Yıldırım, 2019; Çetiner, 2023; Seven, 2023). İlkokul üçüncü sınıf öğrencileri ile yoganın anksiyete belirtileri üzerindeki etkisine yönelik Bazzano vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada çocukların duygusal ve psikososyal iyi olma durumlarına yoganın olumlu etkileri olduğu ortaya konulurken; Eggleston (2015) ise uyguladığı yoga programı sonrası çocuklardan yoga bitiminde daha sakin ve stres düzeylerinin azaldığını hissettikleri dönütünü aldığı ifade etmektedir. Yapılan araştırmalar çalışma bulgularını destekler niteliktedir.

Çalışmada yapılan görüşmelerde yoga sürecinin çocukların sosyalleşme becerilerini olumlu desteklediği ve grup uyumu, sağlıklı iletişim kurma gibi alanlarda çocukların yararına bir süreç olarak gözlemlendiği ifade edilmektedir. Literatür incelemesinde ulaşılan bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur. Reppa (2017), okul öncesi dönem programına entegre edilen yoga programının çocukların sosyal yeterlilik becerileri üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Wolff & Stapp (2019) da gerçekleştirdiği çalışmada benzer şekilde okul programına entegre edilmiş yoga programının çocukların uyumlu davranışlar ve sosyal yetkinlik kazanmalarında olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalara benzer şekilde yoga eğitim

programı ile çocukların hem sosyalleşme becerileri hem de akademik destek becerilerinin olumlu etkilendiği sonucunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Özyayla, 2023).

Literatüre bakıldığında yoga eğitmenleri ve yoga öğrencilerinin yoga yapma konusunda motivasyonları incelendiğinde yoga eğitmenlerinin farkındalığı arttırmak, kendini geliştirmek ve merak duygusu motivasyon kaynağı olarak ifade edilirken; yoga öğrencilerinin yoga motivasyonun arkadaş tavsiyesi ve forma girmek olduğu ortaya konulmuştur. Bu motivasyondan kaynaklı öz şefkat, duygusal farkındalık, duygu düzenleme ve iyilik hali konusunda inceleme gerçekleştirildiğinde eğitmenlerin bu alanlarda becerileri daha yüksek iken yoga öğrencileri ve yoga yapmayan bireyler arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Dolayısıyla yoga sürecinin motivasyon sebebinin kişinin süreçten olumlu etkilenme durumunu destekleyebileceği ortaya konulmuştur (Şaliş, 2024). Ergüven ve diğerleri (2023), yoga egzersizlerinin üniversite öğrencilerinin mutluluk seviyesinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymak adına gerçekleştirdikleri çalışmalarında aktif olarak spor yapan öğrencilerin mutlulukları üzerinde fark yaratmadığını ortaya koymuşlardır. Çıkan bu sonuçta Şaliş (2024)'ün ele aldığı gibi öğrencilerin yoga yapma motivasyonlarının yoga etkinliklerine gönüllü katılmama ve dersi geçmek adına yapmaları çerçevesinde olduğu ve bundan kaynaklı çalışma sonucunda mutluluk üzerinde etkili olmadığı vurgulanmıştır. Yaptığımız bu çalışma kapsamında da yoga eğitmenleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve çocuk yoga süreci gözlemlerinde kendilerine yönelik değerlendirme yapmaları istenmiştir. Eğitmenler yoga sürecinin çocuklarla iletişim ve etkileşimlerini arttırdığını, bu sürecin kendini tanıma ve fark etmelerine etki ettiğini, esnek ve enerjik bir programa sahip olan yoganın duygusal iyi oluşlarına olumlu katkılar sağladığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte eğitmenler çocuk yoga sürecinin hem çocukların yaratıcılık düzeyini olumlu etkilediği hem de kendi kişisel gelişimleri açısından yaratıcılık becerilerinin aktif ve olumlu olarak desteklendiğini ifade etmişlerdir. Bu durumda yapılan görüşmelerde yoga süreci ile ilgili eğitmenlerin ifade ettikleri, yaratıcılık düzeyi, kişisel ve mesleki gelişimlerinde gözlemledikleri olumlu gelişmeler yoga sürecine yönelik motivasyonlarını olumlu etkileyeceği ve bu sebeple duygusal iyi oluş hallerinin olumlu etkilendiği düşünülmektedir.

Okul öncesi dönem çocuklarla çalışmakta olan öğretmenler ile yapılan çalışmalara bakıldığında, Öztürk vd. (2015) okul öncesi öğretmenleri ile yaptıkları araştırmada araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin çoğunun veli boyutunda sıkıntılar yaşadıklarını ve bu sıkıntının başında da velilerin öğretmeni bakıcı gibi görmesi, eğitim programını bilmemesi ve ilgisiz olmaları sonucunu ortaya koymuşlardır. Zembat (2012) de çalışma sonuçlarında okul yöneticileri ve velilerin bilgi eksikliğinden kaynaklı öğretmenlerin zorlandıkları ve süreçte kendilerinden yanlış beklentilerde bulunulması, yöneticilerin sınıfın fiziki koşullarından kaynaklı yaşanan sıkıntılara duyarsız kalma durumunun olduğunu ilettiklerini ortaya koymuştur. Kan (2008) de çalışmasında benzer şekilde kaynak yetersizliği ve kötü yönetim konularına dikkat çekmiştir. Bu çalışmalara ek olarak yoga sürecinde de yoganın okul müfredatında bulunmaması, bundan kaynaklı grup sayılarının daha fazla olması ve aksaklıklar yaşandığına yönelik White (2012) çalışmasında vurgu yapmıştır.

Bu çalışma kapsamında da okul öncesi dönem çocuklarla sürecini sürdüren yoga eğitmenleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yapılan görüşmelerde farklı noktalarda zorlanabildiklerini ifade etmişlerdir. Ebeveynler ile iletişim, kalabalık veya gelişimsel olarak farklı yaş gruplarının bir arada olduğu gruplar, kurumsal yaşanan sıkıntılar, grup içi uyum problemleri gibi konular üzerine süreçte yaşanan sıkıntıları dile getirmişlerdir. Literatürde uygulama gerçekleştiren araştırmacılarında benzer sebeplerden kaynaklı

yaşadıkları aksaklıkları dile getirilmekte oldukları görülmektedir. Bu konuda yoga uygulamaların daha sağlıklı ilerleyebilmesi adına merkez veya okul yönetim kadrosunun yoga süreciyle ilgili bilgilendirilmesi, beklentilerin sağlıklı yöne evrilmesi aynı zamanda velilerinde süreçte bilinçlendirilmesi, bu kapsamda hem sürece dahil olmalarının sağlanması hem de süreç çıktılarıyla ilgili bilgilendirmeler yapılması gereklidir.

Ebeveynler çocuk yogasının çocuk üzerinde yansımalarını dile getirdikleri gibi ev ortamına yansımaları üzerine de gözlemlerini iletmışlerdir. Bu gözlemlerine göre yoga süreci çocukların kardeş ilişkilerine, ev ortamında yardımlaşmalarına, bir disiplin ve rutin içerisine girmelerine ve yoga felsefesini/ kültürünü ev ortamına yansıtmalarına olumlu katkılar sağlamakta olduğu ifade edilmiştir. Ebeveynlerin bu görüşlerini destekler nitelikte çalışmalar literatürde mevcuttur. Seven (2023), yoganın çocukların öz düzenleme becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koyduğu çalışmasında ebeveynler ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler doğrultusunda çocukların gece uyku süreçlerinin rahatladığını, evde doğru nefes teknikleri kullandıklarını ve çocukların olumlu davranış sergileme durumlarının arttığını ifade ettiklerini belirtmiş ve çocukların ev ortamında da yoga tekniklerini benimseyerek bir rutin halinde uyguladıklarını vurgulamıştır.

Çalışma kapsamında yapılan eğitmen ve ebeveyn görüşmelerinde yoganın çocuklar üzerindeki etkileri farklı boyutlarıyla ifade edilmiştir. Bu çalışma kapsamında çocukların genel olarak yoga sürecini sevdikleri, eğlendikleri, yoga sürecinin devam etmesini talep ettikleri çocuklarla yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Yine literatürde bulunan başka bir çalışmada da yoga programına dahil edilen çocukların etkinliklerden keyif aldıkları, yoga derslerinin kendilerine başarı ve memnuniyet duygusu hissettirdiğini ifade ettikleri belirtilmiştir (Eggleston, 2015).

Çalışma kapsamında çocuklar üzerinde etkileri ele alınan yoga sürecinin yaygınlaştırılması, okul ortamına entegre edilmesinin sağlanabilmesi üzerine eğitmenlerin görüşleri alınmıştır. Kimi eğitmen zorunlu olup müfredata eklenmesi gerektiğini ifade etmekte iken kimi eğitmenler gönüllülük ilkesinin var olup yaz okulu veya kulüp gibi süreçler ile sürdürülmesi gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ancak bütün eğitmenlerin süreçteki gözlemlerine yönelik ulaştığı ve vurguladığı ortak nokta, çocuk yogasının yaygınlaştırılması, tüm yaş gruplarına yayılmasının desteklenmesidir. Eğitmenlerin bu görüşlerine yönelik literatürde de yoga uygulamasının okul müfredatında olmamasından kaynaklı eğitimin ve etkilerinin sürdürülebilir ve ölçülebilir olmaması durumu araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir (Kaur & Bhat, 2019; O'Neil vd., 2016). Janjhua vd. (2020), ergen yaş grubu ile gerçekleştirdikleri çalışmada, ergenlerin duygusal düzenleme ve özsaygıları üzerinde yoganın etkisinin önemli olduğunu ortaya koymuş ve eğitim politikası olarak standartlaştırılmış yoga müfredatı ile okul düzeylerinde çocukların erken yaşlarda yoga öğrenip uygulamaya başlamalarının önemli olduğuna, bu konuda öğretmen eğitimlerinin önemli olduğuna vurgu yapmışlardır.

Literatürde yer alan çalışmaların çoğunda yoganın çocukların birçok gelişim alanlarına olumlu etki ettiği ortaya konulmuş ve bunlar yukarı kısımlarda detaylı ele alınmıştır. Çocuklar üzerinde olumlu etkileri bulunan ve gelişimlerini destekleyen yoga etkinliklerinin yaygınlaştırılması da önem arz etmektedir. Güncel durumda yoga ile ilgili çalışmalar artmakta, uygulama alanı genişlemektedir. Bunun sistemli ve programlı bir duruma gelmesi halinde hem çocuklar üzerinde olumlu yansımalarının etkili ve kalıcı olacağı hem de yoga ile ilgili olarak ailelerin ve kurumların bakış açılarının süreci daha rahatlatıcı boyutta olacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda sunulabilecek öneriler şu şekildedir:

- Çalışma sonucunda yoganın çocuklara olumlu yansımaları olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışma sürecinde görüşülen yoga eğitmenleri yoganın yaygınlaşması adına okul sürecine dahil edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda yoga etkinliklerinin her yaş grubunda uygulanması ve ulaşılabilmesi adına okul müfredatına yoga dersleri eklenebilir. Yoga felsefesinden kaynaklı zorunlu olmayıp seçmeli ders ya da yaz okulu, kulüp gibi seçeneklerde çocuklara yoga dersleri sunulabilir.

- Çalışmada yoganın çocuklar üzerindeki olumlu etkileri yanında eğitmenler ve ev ortamına yansımalarından kaynaklı ebeveynler üzerinde de olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple yoganın olumlu etkilerinin yayılması adına daha büyük ve geniş kitleleri bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu kapsamda sosyal medya kanalı kullanılabilir. Öğretmenlere yoganın olumlu etkileri üzerine ve uygulayabilmeleri adına hizmet içi eğitimler planlanabilir. Ebeveynler yoga kültürü ve felsefesi, çocuklar üzerindeki olumlu etkileri hakkında bilinçlendirilebilirler.

- Çalışmada eğitmenlerin yaşadıkları sıkıntılar arasında ebeveynlerin ve kurum idaresinin yogadan ve eğitmenden beklentilerinin süreci zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin yoga felsefesine daha hâkim olması ve çocuklarını o süreçte gözlemleyebilmesi için ebeveyn eşlikli yoga etkinlikleri düzenlenebilir. Benzer şekilde kurum idareleri de süreçle ilgili bilgilendirilebilir ve yogaya yönelik bakış açısı konusunda bilinçlendirilebilirler.

- Yapılan görüşmelerde yoga eğitmenlerinin farklı kurumlardan farklı kurlarda eğitim aldıkları bilgisi edinilmiştir. Çalışmamıza katılan eğitmenlerin hepsi yüz yüze yoga eğitmenlik eğitimi aldığını ifade etmiştir. Ancak yoga eğitmenlik eğitimin online platform seçeneği olduğu da bilinmektedir. Bu kapsamda yoga eğitmenlik eğitiminin standartlaştırılması çalışmaları yapılabilir. Ayrıca başka bir çalışmada online platformda eğitim alan kişilerle de görüşme gerçekleştirerek yoga atölye sürecine yönelik görüşleri edinilebilir.

- Gerçekleştirdiğimiz bu çalışmanın çalışma grubu, normal gelişim özellikleri sergileyen çocuklardan oluşmaktadır. Benzer çalışma özel eğitim gerektiren veya problem davranış sergileyen çocuklarla da gerçekleştirilebilir.

- Çalışmada yoganın olumlu etkileri ortaya konulmaktadır. Yoganın etkilerinin daha sağlıklı gözlemlenebilir ve ölçülebilir olması adına çalışmalar daha uzun süreli veya boylamsal şekilde gerçekleştirilebilir.

- Çalışmada görüşme yapılan kişi sayısı arttırılarak daha geniş kapsamlı bir çalışma planlanabilir.

Kaynakça

- Aydın, D. & Özgen, Z. E. (2018). Çocuklarda yoganın etkileri: Sistemik derleme. *International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS'18)* June 27-28, 2018 /Bandırma - Turkey.
- Aydın, F. & Ulutaş, İ. (2017). Okul çağındaki çocukların öz düzenleme özelliklerinin gelişimi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 36-45.
- Bafra, C. (2021). *Disleksili çocuklarda yaratıcı dans eğitiminin motor fonksiyonlar ve yürütücü işlevlere etkisi: Randomize kontrollü çalışma*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Bazzano, A. N., Anderson, C. E., Hylton, C. & Gustat, J. (2018). Effect of mindfulness and yoga on quality of life for elementary school students and teachers: Results of a randomized controlled school-based study. *Psychology Research and Behavior Management*, 11, 81-89.
- Bilmez, B. (2023). *Yoga Farkındalık Programının 60-72 Aylık çocukların duygu düzenleme becerilerine ve annelerin görüşlerine etkisinin incelenmesi*. [Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bodur, B. (2018). *Çocuk yogası*. İstanbul: Okuyan Us.
- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (1992). *Eğitim için nitel araştırma: teori ve yöntemlere giriş*. Boston: Allyn ve Bacon.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Geliştirilmiş 11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, S. C., Harvey, D. J., Shields, R. H., Shields, G. S., Rashedi, R. N., Tancredi, D. J., Angkustsiri, K., Hansen, R. L., & Schweitzer, J. B. (2018). Effects of yoga on attention, impulsivity and hyperactivity in preschool-aged children with attention-deficit hyperactivity disorder symptoms. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 39(3), 200-209.
- Çetiner, Ö. (2023). *Etkileşimli Çocuk yogasının 6 yaş çocuklarının duygu ifadesi ve duygu çeşitliliğine etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Daubenmier, J. J. (2005). The relationship of yoga, body awareness, and body responsiveness to self-objectification and disordered eating. *Psychology of Women Quarterly*, 29(2), 207-219.
- Dariotis, J. K., Mirabal-Beltran, R., Cluxton-Keller, F., Gould, L. F., Greenberg, M.T. & Mendelson, T. (2015). A qualitative evaluation of student learning and skills use in a school-based mindfulness and yoga program. *Mindfulness*, 7(1), 76-89.
- Dash M. & Telles S. (1999). Yoga training and motor speed based on a finger tapping task. *Indian J Physiol Pharmacol*, 43(4), 458-62.
- Donahoe-Fillmore, B. & Grant, E. (2019). The effects of yoga practice on balance, strength, coordination and flexibility in healthy children aged 10-12 years. *J Bodyw Mov Ther*. 23(4), 708-12.
- Duyan, E. C. (2008). *İş ve yaşam tatmininde yoga'nın etkileri üzerine bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Eggleston, B. (2015). The benefits of yoga for children in schools. *The International Journal of Health, Wellness, and Society*, 5(3), 1-7.
- Ergüven, A. T., Cesur, Ş. Ö., & Güvendi, B. (2023). Yoganın beden, nefes, zihin ve mutluluk üzerine etkisi: 12 haftalık çalışma. *Fenerbahçe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 22-29.
- Folletto, J., Pereira, K. & Valentini, N. (2016). The effects of yoga practice in school physical education on children's motor abilities and social behavior. *International Journal of Yoga*, 9(2), 156.
- Galantino, M. L., Galbavy, R. & Quinn, L. (2008). Therapeutic effects of yoga for children: a systematic review of the literature. *Pediatric Physical Therapy*, 20(1), 66-80.
- Göçek, Ö. (2009). *Çocuklarda yoga hareketleri ve sağlıklı yaşam*. İstanbul: Kaknüs.

- Haden, S. C., Daly, L., & Hagins, M. (2014). A randomized controlled trial comparing the impact of yoga and physical education on the emotional and behavioral functioning of middle school children. *Focus on Alternative and Complementary Therapies*, 19(3), 148-155.
- Halliwell, E., Jarman, H., Tylka, T. L. & Slater, A. (2018). Evaluating the impact of a brief yoga intervention on preadolescents body image and mood. *Body image*, 27, 196-201.
- Iyengar, B. K. S. (2016). *Yoga ve siz* (2. Baskı). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Janjhua, Y., Chaudhary, R., Sharma, N. & Kumar, K. (2020). A study on effect of yoga on emotional regulation, self-esteem, and feelings of adolescents. *Journal of family medicine and primary care*, 9(7), 3381-3386.
- Kaley-Isley LC, Peterson J, Fischer C, Peterson E. (2010). Yoga as a complementary therapy for children and adolescents: a guide for clinicians. *Psychiatry Edgmont*, 7(8), 20-32.
- Kaur, M., & Bhat, A. (2019). Creative yoga intervention improves motor and imitation skills of children with autism spectrum disorder. *Physical Therapy*, 99(11), 1520-1534.
- Khalsa, G. K. & Michon, C. (2020). *İnsanın sekiz yeteneği*. Ankara: Panama Yayınları.
- Lidell, L., Rabinovitch, N. & Rabinovitch, G. (1983). *The sivananda companion to yoga*. New York: Simon & Schuster.
- Manaf, A. (2013). *Yoga nedir? Ne değildir?* (6. Baskı). İstanbul: Gala Yayınları.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*, 2nd Ed. San Francisco, CA: John Wiley & Sons.
- Mische Lawson, L. A., Cox, J., & Blackwell, A. L. (2012). Yoga as a classroom intervention for preschoolers. *Journal of Occupational Therapy, Schools, & Early Intervention*, 5(2), 126-137.
- Nanthakumar, C. (2017). The benefits of yoga in children. *Journal of Integrative Medicine*, 16(1), 14-19.
- O'Neil, M. E., Ideishi, R. I., Benedetto, M., Ideishi, S. K. & Fragala-Pinkham, M. (2016). A yoga program for preschool children in headstart and early intervention: A feasibility study. *Journal of Yoga & Physical Therapy*, 6(2).
- Önoğlu Yıldırım, E. (2019). *The effects of mindfulness-based yoga intervention on preschoolers' self-regulation ability* [Master thesis]. Ankara: Bilkent University.
- Özyayla, E. D. (2023). *Yoga programının beş yaş çocuklarının duyu düzenleme ve sosyal becerileri üzerindeki etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Öztürk, F. Z., Kaya, N., & Durmaz, E. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin görev sürecinde yaşadıkları eğitimsel sorunlar ve çözüm önerileri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 68-94.
- Paulson, A. (2019). *Effects of yoga on student attention in Pre-K*. [Theses]. Minnesota: Minnesota State University.
- Parshad, O. (2004). Role of yoga in stress management. *The West Indian Medical Journal*, 53(3), 191-194.

- Pascoe, M. C. & Bauer, I. E. (2015). A systematic review of randomized control trials on the effects of yoga on stress measures and mood. *Journal of Psychiatric Research*, 68, 270-282.
- Razza, R. A., Bergen-Cico, D. & Raymond, K. (2013). Enhancing preschoolers' self-regulation via mindful yoga. *Journal of Child and Family Studies*, 24(2), 372-385.
- Reppa, G. (2017). The effects of a yoga and mindfulness techniques program on the prosocial behavior and the emotional regulation of preschool children: A pilot study. *Educational Research Applications*, 138, 1-7.
- Rich, N. F. (2010). *A study of yoga therapy to increase attention in preschool children*. [Doctoral Dissertation]. ABD: Capella University.
- Saraswati, S. J. (2001). *Yoga*. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Seven, V. (2023). *Yoganın Okul öncesi eğitimine devam eden 60-69 aylık çocukların öz düzenleme becerilerine etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Shearer, A. (1980). *The yoga sutras of patanjali*. England: Mandala.
- Şaliş, İ. (2024). *Yoga pratiği çerçevesinde öz şefkat, duygusal farkındalık, duygu düzenleme ve iyilik hali değişkenlerinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Taneja, D.K. (2014). Yoga and health. *Indian Journal of Community Medicine*, 39(2), 68-72.
- Taylor, S. J., Bogdan, R. & DeVault, M. L. (2015). *Introduction to qualitative research methods: a guidebook and resource*. New York: Wiley.
- Telles, S., Gulati, K., Sharma, S., & Balkrishna, A. (2019). Self-esteem and performance in attentional tasks in school children after 4½ months of yoga. *International Journal of Yoga*, 12(2), 158.
- Ülger, Ö. & Yağlı, N. V. (2010). Effects of yoga on the quality of life in cancer patients. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 16(2), 60-63.
- White L. S. (2009). Yoga for children. *Pediatr Nurs*, 35(5), 277-283.
- White, L. S. (2012). Reducing stress in school-age girls through mindful yoga. *Journal of Pediatric Health Care*, 26(1), 45-56.
- Wolff, K. & Stapp, A. (2019). Investigating early childhood teachers' perceptions of a preschool yoga program. *SAGE Open*, 9(1), 1-9.
- Worby, C. (2017). *Her yönüyle yoga* (6. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınları.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 257-271
|| Geliş Tarihi-Received: 16.01.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.14673824

II. Mehmed Döneminde Tarikat-Devlet İlişkilerini Gösteren Bir Belge Olarak Seydî Halife'nin II. Mehmed'e Yazdığı Mektup

The Letter Written by Seydî Halife to Mehmed II as a Document Illustrating the Relationship Between Sufi Orders and the State During the Reign of Mehmed II

Fatih SÜSLEYİCİ*

Öz

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren Anadolu ve çevresinde tarikatların faaliyetlerine rastlanılmaktadır. Tarikat ehli, farklı toplum kesimleriyle geliştirdikleri ilişkiler sonucu tasavvufun geniş bir sahaya yayılmasını sağlamış ve devlet adamlarının da desteğini elde etmiştir. Fatih Sultan Mehmed dönemi de (1444-1446, 1451-1481) bu manada tasavvuf ve tarikatlar açısından hareketli bir çağdır. Tekke, dergâhlarda tasavvufî eğitim ve terbiyeye devam eden meşâyih kimi zaman da cami ve diğer sosyal mekânlarda çeşitli zümrelere yönelik irşad faaliyetleri yapmışlardır. Devlet yöneticileri de meşâyihin ilişki içinde bulunduğu sınıflar arasında yer almış ve şeyhler onlara yüz yüze veya eserleri vasıtasıyla çeşitli konularda uyarı ve tavsiyelerde bulunmuşlardır. Fakat devlet ricaliyle yüz yüze görüşme imkânı bulunmadığında onlara mektup yazdıkları ve bu metodu bir irşad faaliyeti olarak kullandıkları da müşahade edilmektedir. II. Mehmed döneminde padişaha veya devlet adamlarına mektup kaleme alan mutasavvıflar arasında Akşemseddin, Kutbüddinzâde Mehmed İznîkî, Hüsamzâde Mustafa Efendi ve Seydî Halife gibi isimler sayılabilir. İşte bu çalışmada özellikle Seydî Halife'nin II. Mehmed için kaleme aldığı ve içinde çeşitli müjde ve tavsiyeler bulunan mektubuna yer verilecektir. Gün yüzüne çıkartılan ve incelenen bu arşiv belgesiyle literatüre ve tarikat-devlet ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf-tarikat, Seydî Halife, mektup, Osmanlı, Fatih Sultan Mehmed.

Abstract

Since the establishment of the Ottoman Empire, the activities of Sufi orders have been evident in Anatolia and its surroundings. Through their interactions with various segments of society, the members of these orders facilitated the widespread dissemination of Sufism and secured the support of state officials. The reign of Sultan Mehmed II (1444-1446, 1451-1481) was a particularly dynamic era in terms of Sufism and Sufi orders. In this period, the sheikhs continued to provide Sufi education and training in tekkes and dervish lodges, while also

* Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, e-posta: mail: fatihsusleyici@gmail.com, ORCID: 0009-0001-9906-8915.

engaging in guidance activities for diverse groups in mosques and other social spaces. State officials were among those with whom the sheikhs maintained relationships, offering advice and warnings through direct interactions or written works. When face-to-face meetings with state dignitaries were not feasible, the sheikhs sometimes opted to write letters, utilizing this method as a form of spiritual guidance. Prominent figures such as Akşemseddin, Kutbüddinzâde Mehmed İznîkî, Hüsâmzâde Mustafa Efendi, and Seydi Halife are known to have written letters to Sultan Mehmed II or other state officials during this period. In this study, particular attention will be given to the letter written by Seydî Halife to Mehmed II, which contains various prophecies and pieces of advice. The aim is to contribute to the literature and the understanding of the relationship between the Sufi orders and the state by presenting and analyzing this archival document, which has been brought to light and examined.

Keywords: Sufism-sufi orders, Seydi Halife, letter, Ottoman Empire, Sultan Mehmed II.

Giriş

Sûfiler tasavvufî irşad metodlarından biri olarak mektup yazma üslûbunu kullanmışlardır. Şeyhler yazdıkları mektuplar vasıtasıyla müritleriyle iletişime geçmiş, onların manevî eğitimlerine destek olmuş, sorularına cevap vermiş ve rüyalarını tabir etmişlerdir. Müritlerin irşad edilmesinin yanı sıra devlet adamlarına uyarı ve tavsiyelerde bulunmak, onların moral ve motivasyonlarını arttırmak, kendisinin veya halkın bazı dilek ve şikayetlerini yöneticilere iletmek, gelen soru ve eleştirilere yanıt vermek ve ilim adamlarıyla çeşitli konularda istişare etmek, tebrik, taziye ve ağıt gibi maksatlarla da şeyhlerin mektup yazdıkları görülmektedir (Öngören, 2024, s. 21; Güleç, 2017, s. 94-100; Kurtulmuş, 2019, s. 15).

Konumuz açısından üzerinde durmak istediğimiz husus ise devlet yöneticilerine gönderilen mektuplardır. Sûfilerin bu mektup yazma geleneğini tâbiîn nesline kadar indirmek mümkündür. Örneğin meşhur tâbiî âlimlerinden ve zâhid sûfilerin ilklerinden olan Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) ve Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) yanı sıra bazı valilerle de yazıştığı onlara çeşitli konularda uyarı ve tavsiyelerde bulunduğu kaydedilmektedir (Uludağ vd., 1997, s. 292, 300, 305; Ritter, 1954, s. 75-84). Yine bu manada Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988) *el-Lüma'* adlı eserinde sûfilerin yazışma ve mektuplaşmalarına örneklere yer vermektedir (et-Tûsî, 2012, s. 271-285). Devlet adamlarına mektup yazma geleneğinin İmam-ı Gazzâlî (ö. 505/1111), Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238), Zeynüddin el-Hâfî (ö. 838/1435) ve Abdüllatîf el-Kudsî (ö. 856/1452) gibi mutasavvıflar tarafından sürdürüldüğü görülmektedir. (Âşıkpashaoglu, 1947, s. 249-250; Öngören, 2012, s. 84-85; Cereyan, 2024, s. 588-599; Öngören, 2024, s. 21; Azamat, 1995, s. 519).

1. Fatih Döneminde Sûfilerin Yöneticilere Mektup Yazma Geleneği

Fatih Sultan Mehmed devrinde bazı meşâyihin başta padişah olmak üzere devlet adamlarına mektuplar yazdığı tespit edilmiştir. Bu isimler Bayramiyye tarikatından Akşemseddin (ö. 863/1459), Zeyniyye'den Kutbüddinzâde Mehmed İznîkî (ö. 885/1480) ile Hüsâmzâde Mustafa Efendi (ö. 893/1488'den sonra) ve Halvetiyye'den Seydî Halife'dir. Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmed'e iki adet mektup yazmıştır. Bunların ilki İstanbul muhasarası sırasında kaleme alınmıştır. Akşemseddin'in bu mektubu yazma sebebi, kaptan-ı deryâ Baltaoğlu Süleyman Bey'in (ö. ?) Bizans'a yardıma gelen gemilerin Haliç'e girmesine engel olamamasıydı. Bu başarısızlığa çok kızan Fatih, Baltaoğlu'nu azarlayıp kaptan-ı deryâlıktan azletmiştir. Düşman gemilerinin Bizans'a yardıma gelmiş

olması, başta Fatih olmak üzere askerler üzerinde moral bozukluğuna ve menfî bir hava oluşmasına sebep olmuştu. Bu sırada padişaha moral vermek ve kuşatmanın sürdürülmesini teşvik etmek için hemen bir mektup kaleme alan Akşemseddin, muzaffer olunabilmesi için Fatih Sultan Mehmed'e askerinin başına merhameti ve rıfkı az olan komutanları getirmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca yenilgiye sebep olanların araştırılıp cezalandırılmalarını istemiş, aksi halde hücum sırasında askerlerde gevşeklik olabileceğini belirtmiştir (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 5584). Akşemseddin'in mektubunun etkisi ve İnalçık'ın da ifade ettiği gibi Zağanos Paşa (ö. 868/1464 [?]), Şehbeddin Paşa (ö. 857/1453'ten sonra), Turahan Bey (ö. 860/1456) ve Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) gayretleriyle savaşa devam azmi yenilenmiş ve askerinin cesareti yükselmiştir (İnalçık, 1987, s. 128).

Akşemseddin, İstanbul fethinden sonra kaleme aldığı ikinci mektubunda ise Fatih Sultan Mehmed'e çeşitli konularda tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur. O, padişaha memleketin ahvalinin sultanın ahvaline tabi olduğunu belirterek, ıslâh-ı memleket ile meşgul olması tavsiyesinde bulunmuştur. Daha sonra şeyh, "...*Fakirin bu tarafa gittiğine padişahın mübarek hatırına gubar gelmeye ki, valideyn nice kerre mektup gönderdikten sonra adam da göndermişler. Onların rızasını tahsil etmek için geldim...*" (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 5862) diyerek, İstanbul'dan anne-babasının rızasını kazanmak için ayrıldığını belirtip padişahın kendisine güvenmemesini istemiştir. Sonlara doğru ise Memluklulara ve Türkmenlere karşı uyanık olunması hususunda uyarılarda bulunmuştur.

Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Fatih Sultan Mehmed Han* isimli çalışmasında Akşemseddin'in kaleme aldığı üçüncü bir mektuptan bahsetmektedir. O, Fatih Sultan Mehmed'in, Uzun Hasan ile muharebeye başlamadan önce bir rüya gördüğünü ve bunu hocası Akşemseddin'e anlattığını ve onun da padişaha bu rüyanın yorumuyla ilgili bir mektup yazdığını ifade etmektedir. (Yılmaz, 2000, s. 214). Yine Yılmaz'ın kaydettiği dipnottan bu bilgiyi Osmanlı devlet adamlarından Feridun Ahmed Bey'in (ö. 991/1583) *Münşeâtü's-Selâtin* adlı eserinden aktardığı anlaşılmaktadır (Ferîdûn, 1274, s. 280-283). Kaynaklarda Otlukbeli Savaşı öncesi Fatih Sultan Mehmed'in bir rüya gördüğüne dair rivayetler bulunmakla birlikte padişahın bu rüyayı kime tabir ettirdiği kesin belli değildir (Hemdemî, 2018, s. 296-297; Ahmed Dede, s. 345). Fakat Akşemseddin'in, Otlukbeli Savaşı'ndan (878/1473) çok önce 863/1459 tarihinde vefat etmiş olmasından dolayı iddia edildiği gibi bu rüyanın Akşemseddin tarafından tabir edilmesi tarihen mümkün gözükmemektedir.

Bu dönemde bir devlet büyüğüne mektup kaleme alan diğer bir mutasavvıf da Kutbüddinzâde Mehmed İznikî'dir (ö. 885/1480). Zeyniyye tarikatına mensup olan Kutbüddinzâde'nin, Bayramiyye tarikatında da şeyhlik makamına kadar çıktığı kaydedilmektedir (Öngören, 2005, s. 381-382). Hatta onun, Fatih Sultan Mehmed'e vezîriâzamlık yapan Çandarlı Halil Paşa'nın (ö. 857/1453) oğullarından birine şeyhlik yaptığı da anlaşılmaktadır. Öngören'in kaydettiğine göre (Öngören, 2012, s. 165) Kutbüddinzâde İznikî'ye hac yolculuğunda eşlik eden bir arkadaşı için "müridim" ifadesini kullanmıştır. Şeyhe arkadaşlık yapan kimse ise "Mehmed b. Halil Paşa"dır (İznikî, *et-Tâbiru'l-münîf*, vr. 221^b). Bu zât büyük ihtimalle Çandarlı Halil Paşa'nın oğullarından Mehmed'dir. Uzunçarşılı da bir eserinde Halil Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi'nin tarikata intisap ettiğini kaydetmektedir. (Uzunçarşılı, 1988, s. 93). Zaten paşanın diğer bir oğlu Çandarlı İbrahim Paşa'nın da (ö. 905/1499) Zeyniyye tarikatı

şeyhlerinden Hacı Halife'ye (ö. 894/1489) intisap ettiğine kaynaklar yer vermektedir¹ (Taşköprizâde, 1985, s. 203).

Kutbüddinzâde'nin, Mahmud Paşa (ö. 878/1474) sadareten azledildiği zaman onun için dünyanın geçiciliği başta olmak üzere çeşitli konularda nasihat ve tavsiyeler içeren bir mektup kaleme aldığı bilinmektedir.² Kutbüddinzâde'nin bazı eserlerinde (İznikî, *Risâle ihticâcî Âdem*, vr. 27^a) ve Mahmud Paşa için Arapça olarak kaleme aldığı *Müzîlû's-şek fî aksâmi'l-kefere* adlı eserinde paşadan sitâyîşle bahsetmesinden aralarının iyi olduğu anlaşılan (İznikî, *Müzîlû's-şek*, vr. 223^a) şeyhin görevinden azledilen Mahmud Paşa'ya, adeta mürşidi gibi bazı tavsiye ve ikazlarda bulunduğu mektubun giriş kısmı şu şekildedir:

"Bu yazılanlar şeyh-i kâmil Muhammed b. el-Mevlâ Kutbüddin el-İznikî'nin, Mahmud Paşa'ya vezirlikten azledildiği bir zamanda onu teselli etmek için gönderdiği belîğ bir mevzadır. Halisane tahiyeye ve hürmetlerin ithafından, hoş selamların lütfedilip üstün hasletlerle vasıflanmış, kâmil şemâil sahibi olan zâta hediyeten gönderilmesinden sonra onun hatırlı gönlüne ve terazi gibi vicdanına şu hakikatler gizli değildir: Alçak dünya madenlerinin dibi, helakın mevzuu, belanın yurdu, hebasıyla malum, zahiri safran gibi kuşatılmış, bâtını ise elbiseleri içinde aldatıcı bir görüntü arz etmektedir. Yardımcısı düşmanlık, lütfu sertlik ve şiddettir. Kim ona kanarsa ona bir faydası olmaz. Kim ona aldanırsa onun fitnesinden kurtulamaz. Kim ona aldanırsa ona ihanet etmez. Orada nasbedilmiş makamlar vardır. Dinarlar onun ateşi, dirhemi onun kederi, nimetleri onun gamıdır. İç yağı zehir ve elbisesi sıkıntıdır. Toprağı serap, lezzeti zillet, rahatı ise sevinç vızılıdır. Kişi dünyanın hakikatini ve onun mahiyetinin vehme bağlı hayali bir kemâl olduğunu, hakikat olmadığını bilir. Dünya, ahiret saadetini elde etmek için yaratılmıştır..."³

Kutbüddinzâde mektubunda dünya hırsının zararlarından, para, mal-mülk ve mevkinin geçiciliğinden bahsettikten sonra asıl olanın marifetullâha ermek ve ahiret saadetini elde etmek olduğunu belirtmiştir.⁴ Bu manada başına gelen felaketten dolayı paşanın üzülmemesini istemiş; aksine bu sıkıntıların Allah'a yaklaştırması sebebiyle O'na hamd etmesi gerektiğini ifade ederek Mahmud Paşa'yı tesellî etmiştir.

Fatih devrinde yöneticilere mektup kaleme alan diğer bir mutasavvıf da Hüsamzâde Mustafa Efendi'dir. Taşköprizâde ve Mehmed Mecdî Efendi (ö. 999/1591), onun sûfilere seven, onlarla beraber halvete giren ve sûfilerde zuhur eden bazı güzel hallerin onda da görüldüğünü ifade etmiş fakat iki müellif de şeyhin hangi tarikata mensup olduğu hakkında bilgi vermemiştir (Taşköprizâde, 1985, s. 188; Mecdî Efendi, 1269, s. 206). Fakat son dönem biyografi âlimlerinden Bursalı Mehmed Tahir ise onun Zeyniyye tarikatına intisabı olduğunu kaydetmiştir (Mehmed Tahir, 1333, s. 206). Bu manada Hüsamzâde hakkında doktora çalışması hazırlayan Bayam da müellifin *er-Risâletü'z-zevkiyye* adlı eserinde Zeyniyye tarikatı kurucu pîri Zeynüddin el-Hâfi (ö.

¹ Ayrıca bk. (Hoca Sâdeddin Efendi, 1979, s. 167); (Mustafa Âli, 2003, s. 213-214).

² Mektubun aslı için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4223, 91^a-92^b.

³ Mektubun tamamının tercümesi için bk. Süsleyici, F. (2024). *Fatih Dönemi Tarikat-Devlet İlişkileri* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, s. 159-161.

⁴ XVI. Yüzyıl da da meşâyihin devlet adamlarını dünya metâna meyletmeme ve adaletle hükmetme gibi konularda uyarılarına devam ettikleri görülmektedir. Bk. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 240-245.

838/1435) hakkında “Şeyhlerimizin şeyhi” ifadesini kullanması ve Bursa’da bulunan Zeynîler Kabristanı’na defnolunmasından dolayı onun Zeynî olduğunu ifade etmektedir (Bayam, 2008, s. 87). Yine o, araştırmasında Hüsâmzâde Mustafa Efendi’nin Fatih Sultan Mehmed’e için kaleme aldığı mektuba yer vermektedir.

Hüsâmzâde’nin padişaha yazdığı mektubu tasavvufî öğütlerle beraber çeşitli konularda uyarı ve tavsiyeleri içermektedir. O, konuya bir giriş mahiyetinde sultana bazı konularda nasihatte bulunduktan sonra âlimlerin, dervişlerin ve reâyânın bazı sıkıntılarını üslubunca arz etmektedir. Mektubunun girişinde Allah Teâlâ’yı gerçek manada tanıyamadığımızı ve ona gereği gibi kulluk yapamadığımızı belirten Hüsâmzâde, sözlerine âyet ve hadislerden misaller getirmekte ve çıkacağı seferde padişaha şanlı bir zafer niyaz etmektedir. Ardından kâfirlerle cihadın küçük cihad ve nefisle yapılanın ise büyük cihad olduğuna değinmekte ve bu hususu ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Bu kısımda nefs-i emmâreye, onun hevâsına, insanın manasına ve dünyanın zemmine değinmekte ve yine bu konulara âyet, hadis ve kelâm-ı kibâr ile deliller getirmektedir. Kısaca insanın yaratılış gayesinin marifetullah (Allah’ı tanımak), bunun yolunun ise nefsin hile ve desiselerini tanımak ve onu terk etmek olduğunu ifade etmektedir. Marifetin ortaya çıkışının en küçük belirtisinin ise dünyadan, keder ve gurur âleminde uzaklaşmak; en garip durum ve en büyük afetin ise dünyayı sevmek ve ona bağlanmak olduğunu belirtmektedir (Hüsâmzâde, *er-Risâletü’ş-şevkiyye*, vr. 162^a-165^a; Bayam, 2008, s. 248-250).

Girişte tasavvufî konularda öğütlerde bulunan Hüsâmzâde daha sonra padişahı üç konuda uyarmakta ve bunların çözümünü temennî etmektedir. (Hüsâmzâde, *er-Risâletü’ş-şevkiyye*, vr. 165^a-167^a; Bayam, 2008, s. 251-253). Bu hususlardan ilki, âlimin ve ilmin şerefine korunmasıyla ilgilidir. Hüsâmzâde âlimlerin sultanların katında izzet ü ikram gördüklerini fakat bir hata ettiklerinde bunların bazen yol kesenlerin bazen de avâm halkın ta’zîrine yakın bir siyasete maruz kaldıklarını, böylece ilmin şerefine dumura uğradığını ve hiçbir insanın kusursuz olmadığını ifade etmektedir. Müellifin ikinci olarak üzerinde durduğu husus sultanların mal toplamayı, nizamın dayanağı kılması tehlikesidir. Son olarak ise vakıfların yıkılması, mülklerin askerî çokluk ve kuvvet için timar kılınması meselesini arz etmektedir.⁵

Hüsâmzâde Mustafa Efendi’nin padişaha arz ettiği bu mektuptan tarikat ehlinin, tebaa ile saray arasında adeta bir elçilik vazifesi yapmakta olduğu ve sorunların çözümü için aracılık ettikleri anlaşılmaktadır. Yine bu manada Hüsâmzâde, sadrazam Mahmud Paşa’dan damadı Zenbilli Ali Efendi’ye (ö. 932/1526) yardımcı olmasını ve onu himaye etmesini istemiştir (Hüsâmzâde, *er-Risâletü’ş-şevkiyye*, vr. 128^a-129^a; Bayam, 2008, s. 204).

Makalemizin asıl konusunu teşkil eden mektubu ise Halvetiyye meşâyihinden Seydî Halife, Fatih Sultan Mehmed için kaleme almıştır.

⁵ II. Mehmed döneminde kanunnâmeler ve vakıflarda yapılan bazı değişikliklerin, özellikle vakıf ve mülk arazilerinin büyük bir kısmının devlet toprakları haline getirilip askerî sınıfa timar olarak dağıtılması diğer kesimlerin yanı sıra meşâyih nezdinde de bazı hoşnutsuzluklara sebep olmuştur. Bu problem II. Bayezid padişah olduğu zaman zaman emlak ve evkafın büyük çoğunluğunu sahiplerine geri vererek çözüme kavuşturulmuştur. Bk. (İnalçık, 2009, s. 122, 130).

2. Seydî Halife'nin Mektubunun Metni ve Aktardığı Vâkıâlarının Tarikat-Devlet İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi

Mektuba ve içeriğine giriş yapmadan önce Seydî Halife ve tarikatı hakkında bilgi verilecektir. O, "İmamzâde" ve "Seydî (Seyyidî) Halife" diye tanınmaktadır (Mehmed Süreyya, 1330, s. 121; Abdizâde, 1330, s. 243). Taşköprizâde Ahmed Efendi onun ismini "eş-Şeyh Seyyidî Halife el-Amasî" olarak verirken (Taşköprizâde, 1985, s. 438), son dönem araştırmacılarından Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yasar ise "eş-Şeyh Seyyidüddin Ali el-Halvetî olarak kaydetmektedir (Abdizâde, 1330, s. 243).

Kaynaklarda hayatı hakkındaki bilgiler sınırlı olan şeyhi, Taşköprizâde ârif-i billâh, takva sahibi, zâhid, âbid ve mücâhid bir kimse olarak tavsif etmektedir (Taşköprizâde, 1985, s. 439). Halvetiyye meşâyihinden Habib-i Karamânî'nin (ö. 902/1496-97) halifelerinden biri olan Seydî Halife, şeyhinin vefatının ardından Amasya'da yer alan Mehmed Paşa Tekkesi'nde postnişin olmuş ve irşad faaliyetlerine burada devam etmiştir (Abdizâde, 1330, s. 243). Mehmed Süreyyâ'nın verdiği bilgiye göre şeyh, hicrî 940 (milâdî 1533-34) tarihinde Amasya'da vefat etmiştir (Mehmed Süreyya, 1330, s. 121). Türbesi günümüzde şeyhi Habib-i Karamânî'nin de kabrinin bulunduğu Mehmed Paşa Camii'nin haziresinde yer almaktadır (Hulvî, 1993, s. 408; Budak 2015; s. 166; Şahin, 2004, s. 371-372).

Halvetî meşâyihinden Seydî Halife'yi önemli kılan hususlardan biri de onun Akşemseddin gibi Fatih Sultan Mehmed'e bir mektup yazmasıdır. Şeyhin vâkıâlarında gördüğü bazı olayları aktardığı, padişaha çeşitli müjdelerle tavsiyeler içeren bir mektup kaleme almasından onun padişahla yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektubun varlığından ilk olarak Tahsin Öz bahsetmiş ve bir makalesinde belgenin aslına yer vermeden "Fatih'in, fütuhâta mazhar olacağına dair Halvetî Seydî'nin gördüğü rüyayı bildiren arîzası"nın,⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde, E. 6451/1 numaralı demirbaşta kayıtlı olduğunu belirtmiştir (Öz, 1950, s. 52). Bu arşiv belgesi Fatih Sultan Mehmed devri tarikat-devlet ilişkilerine ışık tutması ve yayınlanmamış bir belge olması açısından önem arz etmektedir (TSMA., E. 6451/1). Osmanlı Türkçesi ile yazılan ve içerisinde bazı Arapça ve Farsça ibâreler yer alan mektubun transkripsiyonu şu şekildedir:

Hüve'l-Fettâh

Azzemallâhu teâlâ celâle kadrihî ve harese anî'l-kusûfî kemâle bedrihî⁷

Atebe-i ulyâya arz-ı fakîr-i muhlis oldur kim, Sultanım hazretlerinin mübarek çeşm-i rûşen olsun kim sırra müteallik bir nice vakıa görüldü. Hazreti Rasûl'den, Sultanıma i'lâmiçün beşâret oldu ki bu fakir Sultanımdan vâsiu'l-kalb ve settâr sıfat kimesne görmedim. Âlem-i vâkıada görüldü ki, Hazreti Rasûl aleyhisselâm bir âli makamda oturur. Gâzi Hüdâvendigâr⁸ merhum karşısına durur, sağ yanında hazreti Şems-i Tebrizî⁹ ve Seyyid Buhârî¹⁰ ve Hacı Bayrâm¹¹ rahimehumullâh. Gâzi Hüdâvendigâr,

⁶ Seydî Halife'nin kaleme aldığı bu belgeyi Tahsin Öz arıza olarak isimlendirmiştir. Fakat bu belge çeşitli yönlerden arıza'nın yanı sıra arz, arz-ı hal ve mektup gibi çeşitli belgeleri de andırmaktadır. Fakat Akşemseddin'in, II. Mehmed için kaleme aldığı belgenin akademik çalışmalarda mektup olarak adlandırılmasından dolayı biz de Seydî Halife'nin, II. Mehmed'e gönderdiği bu belgeyi mektup olarak isimlendirmeyi tercih ettik. Osmanlı diplomatiğinde kullanılan bu belgeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Kütükoğlu, 1998).

⁷ Allah Teâlâ, onun kadrinin yüceliğini arttırsın ve dolunay gibi parlak olan kemâlini kararmaktan korusun.

⁸ I. Murad (ö. 791/1389).

⁹ Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Melikdâd Tebrizî (ö. 645/1247 [?]).

Seyyid Buhârî'ye: "Emîrim, Sultan Muhammedimin a'dâsı kesîrdir, Hazreti Rasûl'den duâ temennâ ediverunuz", der. Seyyid Buhârî, temannâyı duâ edib Hazreti Rasûl duâ ider ki: "Allah Teâlâ muzaffer ede her ne tarafa müteveccih olursa." Ve bir mübarek sâatte dahî âlem-i meânide görüldü ki bir şems inüb Sultanımın önünde secde eyler ve bir bedr-i münîr devletlû başına nurefşân eder, bir nûrânî pîr Sultanımın elin alıb bir burağa bindirub iledir, bir âli tahta geçirür. Suâl edildi pîrden ki: "Sen kimsin? Bu Güneş secde ettiğü nedir?" Pîr cevap verir ki: "Ben sırr-ı Muhammedim, Güneş devlet Güneşidir. Hakk Teâlâ hazretinden Sultan Muhammed'e a'tâdır. Ve hem diyâr-ı Arabın fethidir." Ve bir mübarek vakitte dahî âlem-i meânide Hazreti Rasûl eydür "Belgrad'a gazâ olsa gerekdir". Sultanıma malumdur ki, Hazreti Rasûl aleyhisselâm vâkıada görmekte şüphe yoktur. Bu hadis mucibince ki kâle'n-nebiyyu aleyhisselâm "Men raâni fi'l-menâmi fekad rae'l-hakka fe-inneşseytâne lâ yetemesselu bî",¹² sadaka Rasûlullâh. Ve bir sâat-i şerifede dahî görüldü ki Hz. Musâ Nebî aleyhisselâm asker çeküb Filibe'ye vârid askerin burûc-ı Üngürüs'e (Macar) erer. Hz. Musâ yürüyüş eder nâgâh Hz. Musa gâib olur yerinde Sultanım zâhir olur. Üçler ve yediler önünüzce tâ Frengistan'a (Avrupa, batı memleketleri) dek feth olur. Ve bir dahî kutub cânibinden keşf olur. İznik'de mecmu' ervâh-ı evliyâ ve silsile-i meşâyihe tabi olan sâlikîn cem olur. Sultanım hazretleri Cem Sultan eline yapışıp bahr içinden zâhir olur. "Yâ Evliyâullah Cem Çelebi'yi sizin otağınıza ber-kadem", dersiz. Bir mübarek vakitte dahî âlem-i ruhaniyette sırr-ı Rasûl'den şöyle beşâret oldu ki, yetmiş yıl Sultanım hazreti taht-ı saltanatta padişahlık süre bi-avnillâhi teâlâ. Sultanıma malumdur ki bu vâkıâların âfâkı ve enfûsi vardır. Ve mâzi ve müstakbel ve hâli vardır. Ve keşf-i sûri ve keşf-i manevîsi vardır. Netîce-i ef'âldir, eğer ta'bir oluna tadvîl-i kelâm olur ve ifşâyı sır olur. Hz. Peygamber buyurmuştur ki: "Her kim sırrını saklarsa muradına çabuk erişir" (Mevlânâ, 2021, s. 22). Fakir bir karıncayım, bu dünyada bir çekirge ayağım bile yok. Senin gibi bir Süleyman'ı misafir etmek ne haddime!

Dâ'il-fakîr el-hakîr Halvetî Seydî

Bu mektupta Seydî Halîfe mâna âleminde müşâhede ettiğî vâkıalarına yer vermektedir. Sözlükte "âniden meydana gelen olay, vuku bulan hal, kaza, kıyamet ve sıkıntı," gibi anlamlara gelen vâkıa kelimesi tasavvufta ise gayb âleminde sâlikin kalbine gelen birtakım işaret ve mânaları ifade etmektedir (Vankulu, 2015, s. 1432). Sühreverdî (ö. 632/1234) *Avârifü'l-maârif* adlı eserinde halvet bahsine ele alırken vâkıaların, ihlaslı bir şekilde zikre devam eden ve dünyaya karşı zühd içerisinde olan takva sahibi kimselerin kalbine misal âleminde rumuzlar şeklinde gelen hakikatlar olduğunu kaydetmektedir (Sühreverdî, 1989, s. 275).

Fatih Sultan Mehmed'e, Seydî Halîfe'nin yanı sıra Bayramiyye tarikatından Akşemseddin'in de yazdığı mektuplarında bazı vâkıalarına yer verdiği ve ayrıca bazı sûfîlerin Hz. Peygamber'den aldıkları manevî bir işaretle eser yazdıkları görülmektedir. Nitekim Akşemseddin, padişaha İstanbul muhasarası sırasında yazdığı mektubunda melâlet içinde otururken değişik bir hal zuhûr ettiğini ve Kuran-ı Kerîm'e tefe'ül ederken Cafer-i Sâdık'ın (ö. 148/765) işareti üzerine şu âyetin denk geldiğini belirtmektedir. "Allah, erkeğiyle kadınıyla münafıklara ve açıktan inkârcılık yapanlara, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşini vaad etmiştir. Onlara bu yeter de artar. Allah onları

¹⁰ Emîr Sultan (ö. 833/1429 [?]).

¹¹ Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430).

¹² "Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür, çünkü şeytan benim suretime giremez." (Buhârî, "İlim", 38, "Edeb", 109; Müslim, "Ruya", 10,11; Tirmizî, "Ruya", 4, 8).

lânetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.”¹³ Akşemseddin mektubunun devamında cihattan uzak duranların bâtınının Müslüman olmadığını, onların münafık hükmünde olup kâfirlerle beraber cehennem azabında beraber olacaklarına dair bir işaret düştüğünü ifade etmektedir (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 5584). II. Mehmed'in babası II. Murad döneminde (1421-1444, 1446-1451), Bayramiyye tarikatına mensup olan Yazıcızâde Mehmed (ö. 855/1451)¹⁴ ve Zeyniyye'den Musannifek (ö. 875/1470) ise Hz. Peygamber'den aldıkları işaretle eser kaleme alan sûfilerdendir.¹⁵

Seydî Halife'nin on sekiz satırdan oluşan ve çeşitli vâkıâlarına yer verdiği mektubunun hangi tarihte yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat şeyh mektubunda mâna aleminde müşahede ettiği “Belgrad’a gazâ olsa gidin gerekdir” müjdesine yer vermektedir. Bu ifadeye dayanarak mektubun II. Mehmed'in bizzat katıldığı Belgrad Seferi (860/1456) öncesi kaleme alındığı söylenilebilir. Hatta şeyhin İstanbul'un fethinden hiç bahsetmemesi bu mektubun başşehirin fethinden sonra yazılmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. O halde mektup büyük ihtimalle 1453-1456 yılları arasında yazılmış olmalıdır. Seydî Halife mektubundaki vâkıaların büyük kısmı Hz. Peygamber'den, Fatih Sultan Mehmed'e yönelik müjdeleri içermektedir. Şeyh ilk vâkıasında Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) sohbet şeyhi Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247 [?]), Emîr Sultan (ö. 833/1429 [?]) ve Hacı Bayrâm-ı Velî'den (ö. 833/1430) bahsetmektedir. Bu vâkıadan Seydî Halife'nin de şeyhi Habib-i Karamânî gibi diğer tarikat mensuplarına itibar ettiği ve manevî olarak onlardan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Taşköprizâde'nin kaydettiğine göre Habib-i Karamânî, Hacı Bayram-ı Velî'nin kabrini ziyaret ettiği gibi yine Bayramiyye'den Akşemseddin ve halifesi İbrahim-i Tennûrî (ö. 887/1482) ile görüşmüş ve ayrıca Nakşbendiyye ile Zeyniyye'den de bazı şeyhleri de ziyaret edip onlarla sohbette bulunmuştur (Taşköprizâde, 1985, s. 266).

Şeyhin bu mektubu padişahın moral ve motivasyonunu arttırmak ve onu fetihlere teşvik etmek niyetiyle kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü onun, padişahı Belgrad fethine teşvik ettiği gibi ilerleyen vâkıalarda “...bir saât-ı şerîfede dahî görüldü ki Hz. Musâ Nebî aleyhisselâm asker çeküb Filibe'ye vârid askerî burûc-ı Üngürüs'e (Macar) erer. Hz. Musâ yürüyüş eder nâgâh Hz. Musa gaib olur yerinde Sultanım zâhir olur. Üçler ve yediler önünüzce tâ Frengistan'a (Avrupa, batı memleketleri) dek feth olur...” diyerek, padişahı Avrupa'ya yönelik seferlere de teşvik ettiği görülmektedir. Bu manada II. Mehmed'in de başta Sırbistan, Bosna ve Arnavutluk Seferleri olmak üzere Avrupa'ya pek çok seferler düzenlediği ve fetihler gerçekleştirdiği bilinmektedir. Mektupta ayrıca “diyâr-ı Arab'ın fethi” ile ilgili müjdeler verilmektedir. Aynı hususu Akşemseddin'de padişaha yazdığı bir mektubunda dile getirmektedir. O, “...diyâr-ı Arab'a varup bilece feth idavüz” demektedir (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E-5862). Suriye, Mısır ve Hicaz topraklarından oluşan diyâr-ı Arab, müslüman bir Türk devleti olan Memlûkler'in (1250-1517) hüküm sürdüğü yerlerdir. Bu manada Akşemseddin ve Seydî Halife, II. Mehmed'i adeta bu toprakların fetih programı içerisine dâhil edilmesini teşvik etmektedirler. Yine şeyh, diyâr-ı Arab'ın

¹³ Tevbe, 9/68.

¹⁴ Yazıcızâde Mehmed ilkin *Meğâribu'z-zaman* adlı eserini Arapça olarak kaleme almış daha sonra bu eserden faydalanamayan kimselerin ısrarı ve onu sevenlerin Hz. Peygamber'i vafeden bir kitap yazmasını rica etmesi üzerine Meğârib'i manzum bir şekilde Türkçe'ye tercüme etmiş ve Muhammediyye diye isimlendirmiştir. O, bu eserini Hz. Peygamber'den aldığı manevî bir işaretle yazdığını kaydetmektedir. Bk. (Ahmed Bican, *Muhammediyye*, Erzurum Kütüphanesi, Erzurum Yazmalar, nr. 755, vr. 2^b; Çelebioğlu, *Muhammediyye*, 1996, s. 163; Latîfî, 2018, s. 91).

¹⁵ Taşköprizâde'nin kaydına göre Musannifek, *Şerhu Âdâbi'l-bahs* adlı eserini eserini 826/1422-23 tarihinde telif etmiştir. Bk. (Taşköprizâde, 1985, s. 164).

fethedileceği müjdesinin yanı sıra Fatih Sultan Mehmed'in yetmiş yıl saltanatta padişahlık süreceğini de müjdelemiştir. Zâhire bakıldığında bu iki müjdenin de Fatih döneminde gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir. Çünkü söz konusu toprakların fethi ileride II. Mehmed'in torunu Yavuz Sultan Selim'e (ö. 926/1520) nasip olmuş (Bidlîsî, 2001, s. 309-349; Çabuk, 2018, s. 414-432) ve II. Mehmed saltanatta yaklaşık otuz yıl (1444-1446, 1451-1481) kalmıştır. Fakat şeyhin bu cümleyi nasıl ve ne maksatla kurduğu önem arz etmektedir. Nitekim Seydî Halîfe mektubun sonlarına doğru "...bu vâkıâların âfâkî ve enfûsî vardır. Ve mâzî ve müstakbel ve hâli vardır. Ve keşf-i sûrî ve keşf-i manevisi vardır. Netîce-i ef'âldir, eğer ta'bir oluna tadvîl-i kelâm olur ve ifşâyı sır olur...", demektedir. Belki şeyhin aktardığı bu iki vâkıayı kendisinin de ifade ettiği gibi geleceğe (müstakbele) yönelik bir vâkıa ve müjde olarak değerlendirmek daha isabetli olabilir. Bu manada verilen müjdeleri, Fatih'in kurmuş olduğu sistemin onun soyu vasıtasıyla yıllarca sürdürüleceği ve diyâr-ı Arab'ın fethinin onun soyuna nasip olacağı şeklinde yorumlamak da mümkündür. Ayrıca Fatih her ne kadar saltanatta otuz sene kalmış olsa da oğlu II. Bayezid (1481-1512) ve torunu Yavuz Selim'in (1512-1520) saltanatta kaldığı yıllar da bu sayıya ilave edilirse şeyhin söylemiş olduğu gibi yetmiş yıla tekabül ettiği görülmektedir.

Mektubun sonlarına doğru Seydî Halîfe'nin mâna âleminde gördüğü olay ise manidardır. Şeyh, şu ifadeleri kullanmaktadır: "*İznik'de mecmu' ervâh-ı evliyâ ve silsile-i meşâyih'e tabi olan sâlikîn cem olur Sultanım hazretleri Cem Sultan eline yapışıp bahr içinden zahir olur...*" Şeyhin manâ âleminde müşâhede ettiği II. Mehmed'in deniz içinden zâhir olup oğlu Şehzâde Cem'in elinden tutması vâkıası manidardır. Padişah neden Şehzâde Bayezid'in elinden değil de Şehzâde Cem'in elinden tutuyor? Bu hadiseden Seydî Halîfe'nin siyasî olarak Şehzâde Cem'in yanında yer aldığı ve babası II. Mehmed'den sonra onu padişah olarak görmek istediği fikri ortaya çıkarılabilir. Yine bu manada Amasya'da Halvetîlik üzerine çalışan Budak, Seydî Halîfe'nin, Şehzâde Bayezid'in ve etrafındaki dostlarının uygunsuz hal ve davranışları hakkında Fatih Sultan Mehmed'e bir mektup yazdığını¹⁶ ve Habib-i Karamânî'nin halifesi, Seydi Halîfe'nin şeyhinin haberi olmadan böyle bir mektup kaleme alamayacağını belirttiikten sonra Habib-i Karamânî'nin, Fatih Sultan Mehmed'den sonra tahta geçecek şehzâdenin Cem olması hususunda bir kanaati olmasının muhtemel olduğunu kaydetmektedir. Devamında ise Seydî Halîfe'nin bu şekilde bir mektubu Şehzâde Bayezid'i babasının gözünden düşürmek için kaleme almış olmasının düşünülebileceğini ve II. Bayezid'in padişah olduktan sonra Habib-i Karamânî ile münasebetini kesmesinin bu görüşü desteklediğini belirtmektedir (Budak, 2015, s. 137).

Halvetiyye meşâyihinden Habib-i Karamânî ve Seydî Halîfe böyle bir tavrı benimserken yine Habib-i Karamânî gibi Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin (ö. 870/1466) halifelerinden biri olan Pîr Muhammed-i Erzincânî'ye (ö. 879/1474 [?]) intisap eden ve Çelebi Halîfe olarak tanınan Cemâl-i Halvetî'nin (ö. 899/1494) ise Seydî Halîfe'nin tersine Şehzâde Bayezid'i desteklediği anlaşılmaktadır.¹⁷ Çünkü Şehzâde Bayezid, Şehzâde Cem

¹⁶ Yaptığımız araştırmalarda Seydî Halîfe'nin, makelemizin konusunu oluşturan mektubu dışında Fatih Sultan Mehmed'e yazmış olduğu bir şikâyet mektubuna rastlayamadık. Fakat Lala Murad ve Defterdârı Hacı İvaz'ın, Şehzâde Bayezid'in etrafındaki müfsitler ve uygunsuz davranışları hakkında bilgiler içeren bir mektubu T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, TSMA bölümü, E. 6366/2 numaralı demirbaşta kayıtlıdır.

¹⁷ Amasya'da vali iken Çelebi Halîfe tanışan Şehzade Bayezid'in ona yakın bir ilgi gösterdiği hatta kendisine intisap ettiği rivayet edilmektedir. Bk. (Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Cemâl-i Halvetî*, Millî Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1724/5, 100a; Yazıcı, 1956, s. 93).

tarafını tutan ve kendisini babası II. Mehmed'in gözünden düşürmeye çalışan Karamânî Mehmed Paşa'ya (ö. 886/1481) karşı Çelebi Halife'den manevî bir yardım istemiştir (Taşköprizâde, 1985, s. 268-269). Bu olaya kısaca değinmek gerekirse kaynaklardan Taşköprizâde doğrudan Şehzâde II. Bayezid'in, Çelebi Halife'den tazarruda bulunduğunu belirtip, olayın kimden nakledildiğine bir işaretle bulunmazken (Taşköprizâde, 1985, s. 268), Hoca Sâdeddin Efendi, Tâcizâde Câfer Çelebi'den (ö. 921/1515) nakilde bulunmakta (Hoca Sâdeddin, 1979, s. 207); Cemâleddin el-Hulvî ise Çelebi Halife'nin müritlerinden biri olduğunu kaydettiği Şehzâde Bayezid'in kapıcıbaşı olan Hacı Mustafa Ağa'nın rivayetine yer vermektedir (Hulvî, *Lemazât*, vr. 163^b-164^b). Bu menkıbe farklı kişilerden rivayet edilse de kaynaklardan bu olayın sebebinin Karamânî Mehmed Paşa'nın, Şehzâde Cem tarafını tutması ve Şehzâde Bayezid'i babasının gözünden düşürmeye çalışıp, tahta Şehzâde Cem'i geçirtmek istemesi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Şehzâde Bayezid, Karamânî Mehmed Paşa¹⁹ hususunda Çelebi Halife'den manevî bir yardım isteyince şeyh, "bu zât şehzâdemize zarar vermek dilermiş, hayra tebdil olsa gerektir" der ve murakabeye dalar. Mana âleminde onun Karaman velileri tarafından korunduğunu müşâhede eder. Ve onlara "paşanın Müslümanların vakıflarını telef ettiğini ve onlara el koyarak hazineye kattığını" söyleyince, Şeyh Vefâ (ö. 896/1491) diye tanınan Muslihuddin Mustafa dışında bütün veliler onu desteklediler. (Taşköprizâde, 1985, s. 268; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 207; Hulvî, *Lemazât*, vr. 164^a). Fakat paşa, Şeyh Vefâ'nın hazırladığı bir vefkle manevî koruma çemberindeydi²⁰ ve o bu muskayı başında taşımaktaydı.²¹ Çelebi Halife, zamanla bu manevî dairenin içine girebilmeyi başardı ve yakın bir zamanda Karamânî Mehmed Paşa'nın izâlesi haberinin ulaşacağını söyledi.²² Bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed'in vefatının ardından Sadrazam Karamânî Mehmed Paşa, Yeniçeriler tarafından şehit edilmiştir. (Çabuk, 2018, s. 344). Kaynaklarda aktarılan bu olayın kaydedildiği gibi gerçekleşip gerçekleşmediği ayrı bir husus olmakla beraber bu rivayetten Çelebi Halife'nin Şehzâde II. Bayezid'in yanında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Halvetiyye tarikatına mensup olan Seydî Halife ve Çelebi Halife'nin bu yaklaşımlarından öyle anlaşılıyor ki bu iki şeyh aynı tarikat mensubu olsalar dahi farklı siyasî tercihler ortaya koymuşlardır. Bunun diğer bazı tarikatlarda da yaşandığı tespit edildi. Zeyniyye tarikatından Şeyh Hacı Halife (ö. 894/1489) ve Şeyh Vefâ'nın farklı tavırları buna örnek verilebilir. Hacı Halife müridi Çandarlı Halil Paşa'nın (ö. 857/1453) oğlu Çandarlı İbrahim Paşa'ya (ö. 905/1499), Şehzâde Bayezid'e yakın olması yönünde

¹⁸ Karamânî Mehmed Paşa'nın, Şehzâde Cem tarafını tutması ve şehzadeler arasındaki taht mücadelesi hakkında daha geniş bilgi için bk. (Âşık Paşazâde, 1947, s. 546-548; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 188-202; Çabuk, 2018, s. 343-347; Tarım, 1999, s. 4-5).

¹⁹ Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf* adlı eserinde Karamânî Mehmed Paşa yerine "Sultan Mehmed'in veziri Ahmed Paşa" ifadesini kullanmaktadır. Bu yanlışlıkla yazılmış olmalıdır. Çünkü diğer kaynakların hepsi Karamânî Mehmed Paşa'nın isminde mütabıktır. Bk. (Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdi Bey, nr. 558/1, s. 19-20).

²⁰ Lâmiî Çelebi ve Yusuf b. Yakub bu vefk hakkında diğer kaynaklarda geçmeyen bir bilgiye yer vermektedir. Bu iki kaynağa göre Şeyh Vefâ, Karamânî Mehmed Paşa'ya "sad-ender sad" adlı bir vefk çeşidi hazırlamıştır. Lâmiî Çelebi ayrıca bu vefkin "her türlü semavî âfeti defettiğine dair" bir bilgiyi de kaydetmektedir. Bk. (Câmî, 1980, s. 580; Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf*, s. 20).

²¹ Sadrazam Karamânî Mehmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed vefat ettiği günlerde sıkıntılı zamanlar yaşamış ve terleme yüzünden muskanın bazı bölümleri silinmişti. O da muskayı yeniden düzenlemesi için Şeyh Vefâ'ya göndermişti. Bk. (Taşköprizâde, 1985, s. 269; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 208).

²² Bu konuda Cemâleddin-i Hulvî, Taşköprizâde ve Hoca Sâdeddin Efendi de olmayan bir bilgiye yer vermektedir. Hulvî, Çelebi Halife'nin Karamânî Mehmed Paşa'yı izâle etmek için, teveccüh edip, "kahhâr" esmâsıyla nazar kıldığını kaydetmektedir. Bk. (Hulvî, 1993, s. 432).

tavsiyelerde bulunmuştur (Taşköprizâde, 1985, s. 204). Olay, kaynaklarda kaydedildiğine göre şöyle gerçekleşmiştir. Bir gün Hacı Halife, müritleriyle birlikte Bursa dağına (Uludağ) çıkmıştı. Şeyh, müritlerinden birini boynuna zil takılı olan atını Çandarlı İbrahim'e götürmekle görevlendirdi. Çandarlı İbrahim'den de attan inmeden, zilini çıkarmadan yanına kadar gelmesini istedi. Emirleri yerine getiren Çandarlı İbrahim, Hacı Halife'nin yanına gelince bir koyun postu üzerine oturdu ve şeyhine şöyle dedi: "Bana verdiğiniz bu zilin öyle bir sesi var ki doğuda ve batıda onu duymayan kalmaz." Şeyh, inşallah bende öyle olmasını umuyorum diyerek, ondan İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmasını ve Şehzâde Bayezid'e bigâne kalmamasını tembihledi. Duâlarla uğurlanan Çandarlı İbrahim, İstanbul'a vardığında Fatih Sultan Mehmed ile karşılaştı. Padişah ona "Sen Halil Paşa'nın oğlu değil misin?" diye sordu. O da evet deyince, "Allah'a hamd olsun, cünûnun zâil olmuş" dedi. Çandarlı İbrahim, padişaha iyi olduğunu söyleyince, yarın divâna onun da gelmesini istedi. Ertesi gün huzura çıkınca padişah ona hangi makamı istediğini sorduğunda, şeyhinin uyarısını dikkate alarak Amasya kadılığını talep etti. Onu daha üst bir makamda görmek isteyen Fatih Sultan Mehmed, Çandarlı İbrahim'in bu isteğini daha hastalığının tam geçmemesine yorarak onu istediği göreve tayin etti (Taşköprizâde, 1985, s. 203; Hoca Sâdeddin, 1979, s. 168; Mustafa Âli, 200, s. 214). Hacı Halife ferasetiyle II. Bayezid'in padişah olacağını bilirmiş gibi Çandarlı İbrahim'i, yüksek makamlardan menedip Şehzâde Bayezid'e yakın olmasını tavsiye etmekle dervişinin veziriâzamlığa kadar yükselmesine vesile oldu.

Şeyh Hacı Halife dervîşi Çandarlı İbrahim'e Şehzâde Bayezid'e bigâne kalmaması hususunda tavsiye de bulunurken bir başka Zeynî Şeyh Vefâ'nın (ö. 896/1491) ise Fatih Sultan Mehmed'in yanı sıra²³ Şehzâde Cem tarafını tutan Karamânî Mehmed Paşa ile yakın bir ilişki içinde olduğu yukarıda geçtiği üzere veziriâzâmın isteği üzerine ona kaza ve belalara karşı vefk hazırladığı hatta Yeniçeriler tarafından çıkan ayaklanmada şehit edilen paşanın kabir taşını da Şeyh Vefâ'nın hazırladığı kaydedilmektedir (Taşköprizâde, 1985, s. 269; Erdoğan, 1941, s. 8). Bu siyasi tercihlerin bir sonucu olarak da özellikle rejim değişikliklerinde padişah olacak şehzâdenin yanında yer alan şeyh veya dervişlerin diğerlerine nazaran daha şanslı oldukları ve devlet tarafından desteklendikleri de ifade edilebilir. Nitekim Fatih'in vefatının ardından II. Bayezid'in tahta geçmesiyle Çelebi Halife'nin İstanbul'a davet edildiği ve burada onun için zâviye kurulduğu ve irşad faaliyetleri için geniş imkânların sağlandığı (Hulvî, 1993, s. 433) ayrıca Şeyh Hacı Halife'nin tavsiyelerine uyan ve Şehzâde Bayezid'i yalnız bırakmayan Çandarlı İbrahim Paşa'nın da II. Bayezid saltanata geçtiğinde İstanbul'a davet edilip ve kazaskerlik göreviyle taltif edildiği görülmektedir.²⁴

Sonuç

Seydî Halife'nin Fatih Sultan Mehmed için yazdığı söz konusu mektup bu dönemde Akşemseddin'den başka meşâyihin de padişaha mektup yazdığına delil olması ve padişahın meşâyihle itikadının boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Nasıl ki Fatih, İstanbul muhasarası sırasında bazı umerâ ve ulemânın "bir sûfinin sözüyle pek çok

²³ Fatih Sultan Mehmed, Şeyh Vefâ adına cami ve çifte hamam yaptırdığı bilinmektedir.²³ Bu külliye camiyle beraber, tevhidhâne, medrese, hankâh, imaret, tabhâne ve kütüphane gibi çok fonksiyonlu bir yapıdan oluşmaktadır. Bkz. (Tursun Bey, 1977, s. 74-75; Tanman, 1994, s. 173-176).

²⁴ Ayrıca Uzunçarşılı, İbrahim Paşa'nın bir süre II. Bayezid'in lalası olarak görev yaptığını rivayet etmektedir. Bkz. (Uzunçarşılı, 1988, s. 101).

asker ve hazine telef oldu, fetih ümîdi kalmadı", sözlerine itibar etmeyip Akşemseddin'in İstanbul fethedileceği müjdesine itimat etmişse aynı şekilde padişahın Seydî Halife'nin sözlerine de itimat etmiş olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü padişah, şeyhin vâkıalarında aktardığı ve fetih müjdeleri verdiği Belgrad başta olmak üzere Avrupa'ya pek çok seferler düzenlemiştir. Başka bir açıdan ise gerek söz konusu fetihler ve gerekse Suriye, Mısır ve Hicaz topraklarından oluşan diyâr-ı Arab'ın fetih programı içerisine dâhil edilmesinin teşvik ve tavsiye edilmesi meşâyihin ileri görüşlülüğünü ve devlet işlerine bigâne kalmadıklarını göstermesi bakımından da mühimdir. Ayrıca yine bu mektup aynı tarikat mensubu şeyhlerin farklı siyasî tercihlerde bulanabileceğine dair de bir örnek teşkil edebilir. Nitekim Halvetiyye tarikatına mensup olan Seydî Halife'nin, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzâde Cem'e yine başka bir Halvetî şeyhi Çelebi Halife'nin ise Şehzâde II. Bayezid'e yakın bir tavır içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Meşâyih gerek padişaha ve gerek devlet adamlarına yazdıkları bu mektuplar, kitaplar ya da birebir görüşmeler yoluyla yöneticilere zulümden uzak durmaları, âdil olmaları, nefs-i emmâre'ye uymamaları ve dünya metâna meyletmemeleri gibi konularda yaptıkları uyarı ve tavsiyelerle özellikle de seferler konusunda verdikleri müjdelere ve ordunun moral ve motivasyonunu canlı tutan konuşmalarla önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir.

Kaynakça

- Abdizâde. H. H. (1330). *Amasya Tarihi*. (C. 4). İstanbul: Hikmet Matbaası.
- Ahmed-i Bîcan. *Muhammediyye*, Erzurum Kütüphanesi, Erzurum Yazmalar, 755.
- Âlî, G. M. (2003). *Künhü'l-ahbâr*. (C. 2). M. H. Şentürk (Haz.). Ankara: TTK Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1996). *Muhammediye*. İstanbul: MEB Yay.
- Âşıkpaşaoğlu (1947). *Tevârîh-i âl-i Osmân*, (*Osmanlı Tarihleri I içinde*). N. A. Çiftçioğlu (Haz.). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Azamat, N. (1995). Evhadüddîn-i Kirmânî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 11, s. 518-520). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bayam, A. (2008). *Hüsamzâde Mustafa Efendi ve er-Risâletü's-Şevkiyye adlı eserinin edisyon kritiği*. [Doktora Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Budak, A. (2015). *Bir şehir bir tarikat Amasya ve halvetîlik*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bursalı, M. T. (1333). *Osmanlı müellifleri*. (C. 3). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Câmî, M. A. (1980). *Nefehâtü'l-üns min hadarâtü'l-kuds*, (*Nefehât Tercümesi*). Lâmiî Çelebi (çev. ve şerh). İstanbul: Marifet Yay.
- Cereyan, S. (2024). Mevlânâ'nın mektubât adlı eserinde devlet büyüklerine nasihatler. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (28), 588-599.
- Çabuk, V. (2018). *Büyük Osmanlı tarihi*. (C. 3). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Erdoğan, A. (1941). *Fatih Mehmed devrinde İstanbul'da bir Türk mütefekkeri Şeyh Vefa hayatı ve eserleri*. İstanbul.

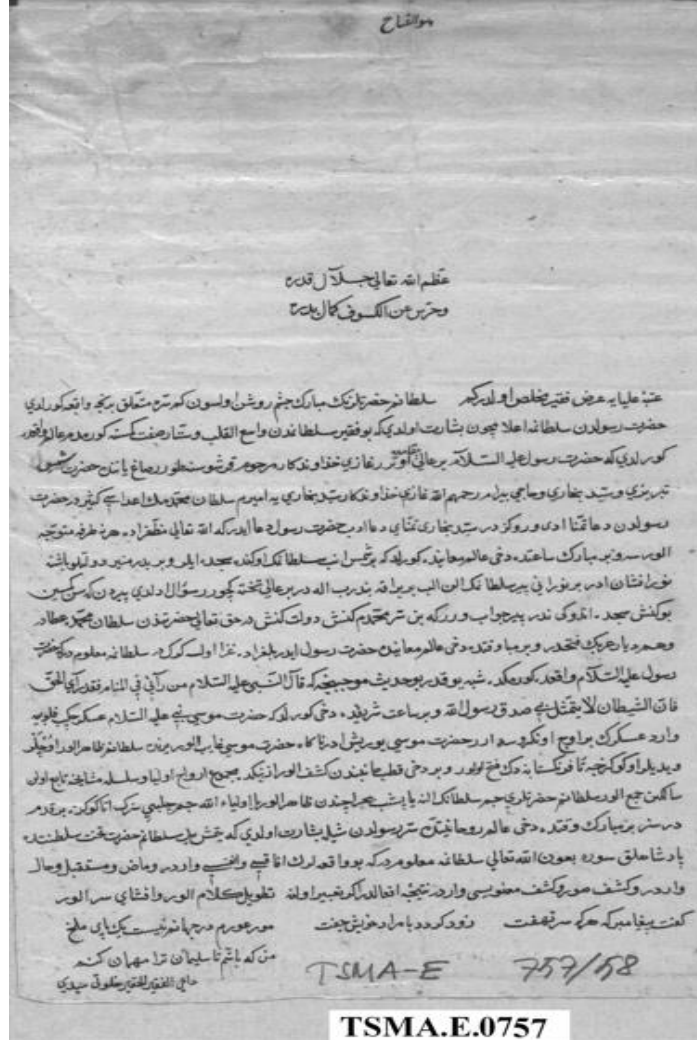
- Ertuğ, Z. T. (1999). *XVI. yüzyıl Osmanlı devleti'nde cülûs ve cenâze törenleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ferîdûn, A. (1274). *Münşeâtü's-selâtîn*. (C. 2). İstanbul.
- Güleç, İ. (2017). Tasavvufi mektup yazma geleneği ve Abdurrahim Fedâî'nin ihvanına yazdığı iki mektup. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 39(40), 94-100.
- Hemdemî, S. M. (2018). *Solakzâde Tarihi*. V. Çabuk (Haz.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Hoca Sâdeddin Efendi. (1979). *Tâcü't-tevârîh*. İ. Parmaksızoglu (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Hulvî, C. *Lemazât-ı hulviyye ez-lemezât-ı ulviyye*, Dügümlü Baba, 565.
- Hulvî, C. (1993). *Lemazât-ı hulviyye ez-lemezât-ı ulviyye (Büyük velilerin tatlı halleri)*. M. S. Tayşî (Haz.). İstanbul: İFAV Yay.
- Hüsamzâde, M. E. *er-Risâletü's-şevkiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, 1942/2.
- İdris-i Bidlîsî (2001). *Selim Şahnâme*. H. Kırlangıç (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İnalcık, H. (1987). *Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar I*. Ankara: TTK Yay.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i aliyye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Köle, B. (2011). *Zeynüddîn hâfî ve tasavvufî görüşleri*. İstanbul: İnsan Yay.
- Kurtulmuş, G. Y. (2019). *Endülüs risâlelerinde ihvânîyyât*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Kutbüddinzâde İznîkî. *et-Tâbiru'l-münîf ve't-te'vîlü's-şerîf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hayri Abdullah Efendi, 112.
- Kutbüddinzâde İznîkî. *Risâle ihticâcî Âdem ma'a Mûsâ aleyhime's-selâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4223/2; Râgıb Paşa Kütüphanesi, Râgıb Paşa, 692, vr. 227^a-230^b.
- Kutbüddinzâde İznîkî. *Muzîlû's-şek fî aksâmî'l-kefere*, Râgıb Paşa Kütüphanesi, Râgıb Paşa, 692, vr. 223^a-226^a.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). *Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Latîfî (2018). *Tezkiretü's-Şuarâ*. R. Canım (Haz.). Ankara: KTB Yayınları.
- Mehmed Mecdî Efendi (1269). *Hadâiku's-şakâik (şekâik tercümesi)*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mevlânâ (2021). *Mesnevî tercümesi*. Ş. Can (Çev.). İstanbul: Ötüken Yay.
- Müneccimbaşı, A. D. (ts.). *Müneccimbaşı tarihi*. (C. 2). İ. Erünsal (Haz.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Okur, H. (2020). Gazâlî'nin nasihatü'l-mülûk adlı eserinde siyasetü's-şerîyye esasları. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 1-30.
- Öngören, R. (2000). *Osmanlılar'da tasavvuf*. İstanbul: İz Yayınları.
- Öngören, R. (2004). Mektup. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 29, s. 21-23). Ankara: TDV Yayınları.

- Öngören, R. (2005). Bir rüya yorumcusu olarak mutasavvıf-âlim Kutbuddinzâde Mehmed İznîkî. *Uluslararası İznîk Sempozyumu 5-7 Eylül 2005*, 381-387.
- Öngören, R. (2012). *Alimlerin gözdesi bir tarikat Zeyniyye*. İstanbul: İnsan Yay.
- Öz, T. (1950). Topkapı sarayı müzesi arşivinde Fatih II. Sultan Mehmed'e ait belgeler. *TTK Belleten*, 14(53), 49-56.
- Ritter, H. (1954). Hasan Basrî'nin kader hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a mektubu, (çev. Lütfi Doğan-Yaşar Kutluay). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3-4), 75-84.
- Sami, Ş. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Sühreverdî, Ş. (1989). *Tasavvufun esasları-avârifü'l-maârif Tercemesi*. H. K. Yılmaz & İ. Gündüz (Haz.). İstanbul: Erkam Yay.
- Süsleyici, F. (2024). *Fatih dönemi tarikat-devlet ilişkileri*. [Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Süreyya, M. (1311). *Sicill-i Osmanî*. (C. 3). Matbaa-i Âmire.
- Şahin, K. (2004). Habib Karamânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 14, s. 371-372). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tanman, M. B. (1994) Şeyh Vefâ Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 7, 173-176.
- Taşköprizâde (1985). *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye*, Ahmet Subhi Furat (inceleme ve notlarla neşr.). İstanbul: İÜEF Yay.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 5584.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 5862
- Tursun Bey. (1977). *Târîh-i Ebu'l-feth*. M. Tulum (Haz.). İstanbul: Baha Matbaası.
- Tûsî, E. N. S. (2012). *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. H. K. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Uludağ, S.- vd. (1997). Hasan-ı Basrî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 16, s. 291-307). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ankara: TTK.
- Vankulu, M. E. (2015). *Vankulu lügati*. M. Koç & E. Tanrıverdi (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yazıcı, T. (1956). Fetihden sonra İstanbul'da ilk Halvetî şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemâleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi. *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, 2, 87-113.
- Yılmaz, Ö. F. (2000). *Belgelerle Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.
- Yusuf b. Y. *Menâkıb-ı Cemâl-i Halvetî*, Millî Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1724/5.
- Yusuf b. Y. *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâyîh-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey, 558/1.
- Yurt, A. İ. & Kaçalin, M. (1994). *Akşemseddin hayatı ve eserleri*. İstanbul: İFAV Yay.

Yücer, H. M. (2004). Vâkıa. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (C. 42, s. 470). İstanbul: TDV Yayınları.

Ekler

Ek 1. Seydî Halife'nin II. Mehmed'e Yazdığı Mektup

Kaynak: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, TSMA., E. 6451/1.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/ Issue 20 (Mart/ March 2025), s. 272-286
|| Geliş Tarihi-Received: 04.03.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 27.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15018029

"Alagün Çocukları": Çocuk Bakış Açısıyla Gecekondu ve Apartman Dikotomisi Üzerine Bir İnceleme

"Alagün Çocukları": A Study on the Dichotomy of Squatter Settlement and Apartment from the Perspective of Children

Halime YEŞİLYURT*
Yılmaz DAŞLI**

Öz

Bu çalışmanın amacı Nezihe Meriç'in Alagün Çocukları adlı romanından hareketle göç olgusunun ortaya çıkardığı bir sonuç bağlamında kentleşme sürecinde bireyler üzerinde gerek sosyolojik gerek psikolojik yansımaları olan apartman ve gecekondu kavramlarının çocuklar tarafından nasıl algılandığını ortaya koymaktır. Nitel içerik analizi yöntemi kullanılan bu çalışmada Türkiye'nin iç göç süreci ve akabinde meydana gelen hızlı gecekondulaşma, apartmanlaşma, kentsel dönüşüm sürecinde toplumsal hayatta meydana gelen değişimler çocuk kahraman Ali'nin bakış açısıyla aktarılmıştır.

1950 dönemi Türk edebiyatının ilk kadın öykü yazarlarından biri olan Nezihe Meriç, eserlerinde toplumsal sorunları ön plana koymaktadır. Meriç, köyden kente göç temasını işlediği Alagün Çocukları adlı romanda kentleşme sürecinde gecekondu ve apartman kavramlarının bireyler üzerindeki etkisini ve onlar tarafından nasıl algılandığını çocuk gözüyle anlatıyor.

1950'li yıllarda kırsal göçün artması kentlerde çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Temel fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra barınacak yer arayışı kırsaldan gelen kişilerin en büyük sorunlarından biridir. Kente yeni gelen vasıfsız iş gücü konumundaki kişiler, ne iş bulursa yapacak hangi koşullarda olursa yaşayacak durumdadırlar. Bu kişilerin büyük bir bölümü apartmanlarda kapıcı ya da temizlikçi olarak çalışmaktadırlar. Söz konusu durum ise farklı sosyolojik ve psikolojik sorunları beraberinde getirmiştir. Kapıcılıkla geçimini sağlayan kır kökenli ailelerin, apartman sakinleri tarafından sadece hizmet sağlayıcı olarak görülüp değersizleştirilmeleri veya sağlık koşulları uygun olmayan bodrum katlarında yaşamaya mecbur olmaları bu sorunlardan bazılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Nezihe Meriç, Alagün Çocukları, göç, gecekondu, apartman, kent.

Abstract

The aim of this study is to use the novel "Alagün Çocukları" by Nezihe Meriç to show how children perceive the concepts of "apartment" and "squatter settlement", which have both sociological and psychological effects on the individual in the process of urbanization, in the

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü., e-posta: hgokkaya@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9088-9784.

** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, e-posta: ydasli@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6569-1103.

context of the phenomenon of migration. In this study, in which the qualitative content analysis method is applied, Turkey's internal migration process and the subsequent rapid squatting, apartmentization and changes in social life in the process of urban redevelopment are presented from the perspective of the child hero Ali.

Nezihe Meriç, one of the first female story writers of 1950-era Turkish literature, focuses on social problems in her works. In her novel "Alagün Çocukları", in which she deals with the theme of migration from the village to the urban, Meriç describes the effects of the concepts of squatter settlements and apartment buildings on individuals in the urbanization process and how they are perceived by them through the eyes of children.

The increase in rural migration in the 1950s brought along various problems in urbans. In addition to basic physiological needs, the search for a place to live is one of the biggest problems of people coming from rural areas. Newcomers to the urban, who are in the position of unqualified labor force, are in a position to do whatever work they can find and live under whatever conditions they can. Most of these people work as building superintendents in apartments or as cleaners. This situation has brought about different sociological and psychological problems. Some of these problems include the societal undervaluation of families from rural areas who earn their living as building superintendents, being seen as mere service providers by apartment residents or being forced to live in basements with inadequate sanitary conditions.

Keywords: Nezihe Meriç, Alagün Çocukları, migration, squatter settlement, apartment, urban.

Giriş

Çeşitli tanımları yapılan göç kavramı, özellikle 18. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte ekonomik temelli bir ivme kazanmıştır ve günümüzde de değişik gerekçelerle devam etmektedir (Tuncer, 2021, s. 13). En genel tanımıyla göç, birey ve grupların, sosyal, ekonomik, siyasi ve doğa şartları gibi nedenlerle coğrafi olarak yer değiştirmesi (Adıgüzel ve Tekgöz, 2020, s. 303; Alptekin, 2023, s. 1) olarak tanımlanır. Taşçı (2012, s. 155) göç kavramını bir yandan iki yerleşim yeri arasındaki hareketlilik olarak tanımlarken, öte yandan insanların bu süreçte sadece bireysel ve toplumsal olarak bir yerden başka bir yere gitmediklerini aynı zamanda kültür ve yaşam biçimlerini kısmen de olsa taşıdıklarını dile getirir. Dolayısıyla göç aynı zamanda coğrafyanın nakli anlamına gelmektedir.

19. yüzyılda Ravenstein'in ortaya atmış olduğu teoriye göre, ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler ve gelişmeler sayesinde insanların ve malların dolaşımı kolaylaşmıştır. Buna bağlı olarak da gelişmemiş yerleşim yerlerinden gelişmiş olanlara doğru sosyoekonomik gerekçeli göç hareketleri başlamıştır (Tümtaş, 2020, s. 36). Bu bağlamda göçün insanların gönüllü olarak ve daha iyi şartlar için bulundukları yerlerden ayrılmasına neden olduğu görülmektedir. Göçün tanımları ve türleri çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışmada, Türkiye'deki iç göç sonucunda ortaya çıkan kentleşme ve gecekondulaşma süreci, Nezihe Meriç'in Alagün Çocukları adlı eseri bağlamında nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu noktada Türkiye'nin iç göç, süreci ve buna bağlı olarak kentleşme, gecekondu ve apartmanlaşma kavramları bağlamında açıklanmaktadır.

Kentleşmenin temel dinamiklerinden biri olarak görülebilen göç olgusu, tarımdan sanayiye geçişin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve şehirlerin gelişmesinde rol oynadığı gibi uzun zaman alabilecek ekonomik ve sosyal çözümlere de neden olmuş ve olmuştur (Taşçı, 2012, s. 155). Kentteki istihdam oranlarının köylere kıyasla fazla olması köylü halkın yoğun bir şekilde kente göç etmesine neden olmakta, bu durum da giderek bazı kentlerin istihdam konusunda sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. Yoğun göç sonucu ortaya çıkan iş bulma problemlerine rağmen kentsel alanlar kırsal ile kıyaslandığında yine de iş imkânlarının daha fazla olduğu mekânlardır (Şentürk, 2012, s. 133). Bu nedenle her

geçen gün giderek daha fazla insan kentlere gelmektedir. Göç olgusunu açıklamak için birçok yaklaşım bulunmasına karşın Türkiye’deki iç göç daha çok “itme- çekme kuramı” ile anılır ve incelenir. Söz konusu kurama göre her ülkenin kendi dinamikleri ve koşulları çerçevesinde göçü etkileyen itici ve çekici faktörleri bulunmaktadır. Türkiye özelinde ise söz konusu itici ve çekici faktörleri işsizlik ve beraberinde getirmiş olduğu yoksulluk, bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar, hızlı nüfus artışı, tarım kesimindeki dönüşüm, ekonomi politikalarındaki yetersizlikler, siyasi nedenler ve terör olarak gruplamak mümkündür (Apltekin, 2023, s. 52).

1950’li yıllarda bir yandan miras hukuku sebebiyle tarım arazilerinin hızla parçalanıp küçülmesi, kârlılık ve verimliliğin azalmasına dolayısıyla çiftçi ailelerin yoksullaşmasına neden olurken öte yandan tarımda makineleşmenin giderek artması da daha az insana ihtiyaç duyulan entansif tarıma geçilmesine sebep olmuştur. Bunun yanında sulama kanallarının yetersizliği yüzünden veya az da olsa kırsalda zenginleştiği için kentlere gelip kentin olanaklarından yararlanmak veya orada öğrenim görmek isteyen kişiler de iç göç oranlarını arttırmıştır. Türkiye’de iç göç genellikle kademesiz olarak gerçekleştiği için direkt olarak büyük kente gelen insanlar çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Çarpık veya düzensiz kentleşme, gecekonduların artması veya kentleşme olgusuna bağlı olarak kentleşme sorunları gündeme gelmiştir (Onat, 1993, s. 6).

Özellikle 1950’lerde başlayan iç göç serüveni, kentlerde sanayi sektörüne yapılan yatırımlar ve üretim alanlarının devlet tarafından desteklenmesi ile 1960’tan itibaren geçilen yeni planlama dönemiyle yoğun bir hal almıştır. Ortaya çıkan işgücü ihtiyacı ise kırsaldan gelen insanlar ile giderilmeye çalışılmıştır. Köylerden gelen insanların şehirlerde tutunabilmeleri için gecekondulaşmaya da göz yumulduğu görülmektedir (Şentürk, 2012, s. 135). Bu bağlamda göç, kentleşme ve gecekondu kavramları birbirine paralel olarak gelişen ve etkileşim halinde olan süreçleri ifade eden bir bütündür (Akgür, 1997, s. 80).

Gecekonducular çeşitli nedenlerle yaşadıkları kırsal bölgelerden nispeten daha büyük ve gelişmiş şehirlere gelen insanları ilk karşılayan mekânlardır. Karpat’ın (2016, s. 23) da ifade ettiği gibi daha çok kır kökenli insanların oturdukları bu yerleşim birimleri, birçok üçüncü dünya ülkesindeki kırsal göç ve kentleşme temel sürecinin bir parçasıdır. Türkiye’deki kentleşme süreci incelendiğinde gecekondulaşmanın tarihsel süreciyle paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu noktada Özdemir Metlioğlu (2018, s. 110), Türkiye’nin kentleşme tarihinin aynı zamanda gecekondulaşmanın da tarihi olduğunu söyler.

Gecekonducuların Türkiye’de ortaya çıkışı 1945’e kadar uzanmaktadır. Söz konusu dönemde tarımdaki makineleşme ve toprağın parçalanması birçok kişinin işsiz kalarak kette yeni olanaklar aramasına neden olmuştur (Onat, 1993, s. 7; Çakır, 2011, s. 211). Söz konusu dönemde sanayileşmenin tam anlamıyla gerçekleşmemesi ise kente gelen kır nüfusunun bir yandan marjinal işlerde çalışmasına neden olurken diğer yandan barınma sorunlarına yol açmıştır. Gecekonducular kent hayatı içerisinde kırsalın bir devamı niteliğindedir. Her ne kadar ilk başlarda aile reisleri tek başlarına göç etse de zamanla diğer bireyler de köyden ayrılır; fakat söz konusu bu ayrılış köyden tamamen kopma şeklinde değil; köy ile kent arasındaki ilişkinin devam etmesi biçiminde gerçekleşir. Bu noktada Onat gecekondu kavramını “konut olarak” ve “yaşam biçimi olarak” gecekondu olarak ikiye ayırır. Ona göre şehre gelen kırsal kesim için konaklama mekânı olarak ortaya çıkan gecekonducular aynı zamanda kırım bir uzantısı olan ve kentle bütünleşmeye çalışan mekânlardır (Onat, 1993, s. 7).

Adıgüzel (2012, s. 191), İstanbul'un Esenler ilçesine Türkiye'nin 13 ilinden yapılan göçleri ele aldığı çalışmada iç göçler nedeniyle şehre gelenlerin tüm iş fırsatlarını değerlendirerek "ne iş olsa yapacak" bir kişiliğe büründüklerini dile getirir. Geldikleri yerden daha farklı ve yüksek bir kültür ortamına giren bu kişiler, özellikle göç sürecinin başlarında türlü işleri yapmayı ve branda vb. ile çevrilmiş baraka ve binalarda yaşamayı göze almaktadırlar. Çalışmaya gelen bekâr erkeklerin aynı odalarda kalmaları, vasıfsız/düşük kaliteli işlerde çalışmalarının yanı sıra ne bulursa onu yemeleri de yeni geldikleri ortamda tüm zorlukları gönüllü olarak göze aldıklarını göstermektedir. Geldikleri yerlerde nispeten daha iyi sayılabilecek yaşam standartlarına sahipken göç ettikleri yerlerde daha aşağı sosyal statülü işlere ya da fiziki şartları elverişli olmayan ortamlara boyun eğmek zorunda kalan insanların durumları Türk Edebiyatı'nda da çeşitli şekillerde konu edilmiştir.

Bu çalışma ile Göç olgusunun neden olduğu Gecekondu ve Apartman dikotomisi Nezihe Meriç'in *Alagün Çocukları* adlı romanı referans alınarak derinlemesine analiz edilmiştir. *Alagün Çocukları* romanında kırdan kente göç neticesinde meydana gelen kentleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gecekondulaşma sürecini çocuk kahraman Ali'nin bakış açısıyla ele almıştır.

1. Nezihe Meriç'in Edebiyattaki Yerine Dair

1950 Kuşağı yazarlarından Nezihe Meriç'in eserlerinde bireysel temaların yanı sıra ağırlıklı olarak sosyal temalar da öne çıkmaktadır. Meriç öykülerinde özellikle orta tabaka aydının mutsuzluğunu ve toplum tarafından anlaşılamayan kadının bunalmışlığını ele akmaktadır (Çopur, 2022, s. 448). Kadın sorununu bazı öykülerinde asıl izlek olarak ele alırken bazılarında da ana olayın ardında konumlandırır (Yılmaz, 2023, s. 5). Eserlerinde bir yandan toplumsal baskı yüzünden mutsuzlaşan kadınların sorunlarını bir aydın kadın duyarlılığı ile işlerken diğer taraftan da mücadeleci kadınların yaşamlarından kesitler sunar (Önder, 2006, s. 31).

Yoksulluk, göç ve kent yaşantısının kadınlardaki yansımaları eserlerindeki ağırlıklı temalardandır (Erenci, 2011, s. 101). Çalışmamızın merkezini oluşturan *Alagün Çocukları* adlı romanda da iki kadın figür ön plana çıkmaktadır. Biri köyden kente göç eden ve kent hayatının sıkıntılı şartlarına rağmen bulunduğu ortamı güzelleştiren anne figürü diğeri ise sahip olduğu kültürel değerler ve bilinç sayesinde kentsel dönüşüme direnen ve bulunduğu çevrede anlaşılamadığı için cinni olduğuna inanılan yaşlı müzik öğretmeni Nazlı Hanım. Her iki figürün vermek istediği asıl mesaj roman kahramanı Ali'nin anlatımlarıyla belirgin hale gelmektedir.

Romandaki anne figürü ekonomik nedenlerle köylerini terk etmek zorunda kalan, kentin kendilerine sunduğu sınırlı fırsatlarla yaşama tutunmaya çalışan ve çocuklarının eğitimi için zorlu koşullara katlanan göçmen kadınların temsilcisidir. Nazlı hanım ise apartmanlaşmaya karşı bilinçli bir direniş göstermese de geçmiş yaşantısındaki kültürel alanın ona sunmuş olduğu değerleri koruma eğilimindedir. Böylelikle modernleşmenin dayattığı mekânsal dönüşüm baskısının karşısında duran aydın kadın kimliğini yansıtır. Eserde Ali'nin her iki figürün hayatından kesitleri anlatması ve onlarla olan iletişimi, kentleşme sürecinde farklı sosyal sınıfların ve kültürel geçmişe sahip kişilerin kente tutunma çabalarını ortaya çıkarmaktadır.

2. Alagün Çocukları'nda Kentleşme ve Gecekondulaşma

Nezihe Meriç, *Alagün Çocukları* adlı eser ile gecekondu olgusuna farklı bir bakış açısı getirmektedir. Eserde ilk olarak iç göç, kent yoksulluğu ve ötekileştirme temaları ön plana çıksa da gecekondu olgusu çocuk kahraman Ali'nin gözünde farklı bir nitelik

kazanmaktadır. Roman, çocukluğunu oturduğu çevrede henüz apartmanlaşmanın çok yoğun olmadığı bir dönemde geçirmiş olan ve o günleri çok özleyen anlatıcının pazar yerinde Lâ sesini arayan Ali ile tanışmasıyla başlar. Başkahraman Ali, o daha doğmadan önce köyden kente gelen anne ve babasının kendisine köy hakkında anlattığı güzelliklerden etkilenecek gecekonduya karşı bir sempati ve merak duyar. Düşlediği köy hayatıyla özdeşleştirdiği gecekondu yaşantısını apartmanlara tercih eder. Türkiye’nin kentleşme ve buna bağlı olarak gecekondulaşma ve apartmanlaşma sürecinde mekânın toplumsal statüleri nasıl şekillendirdiği Ali’nin gözünden romanın anlatıcısına aktarılmaktadır. Bu bağlamda kırdan kente göçün nedenleri ve göç edenlerin apartmanlaşma sürecinde ne gibi sorunlarla baş etmek zorunda kaldıkları eser içi örneklerden yola çıkılarak sınıflandırma yapılmıştır.

Ali’nin babası Hüsün, kırdan kente gelen birçok insan gibi yaşadığı yerin şartlarının yeterince iyi olmaması nedeniyle şehre taşınmayı ara sıra istese de emin olamamaktadır. Hüsün’ün “dölüm yok, düşüm yok. İşim yok, gücüm yok. Şu goca dünyanın ortasında, yok yoksul bir garibim...” (Meriç, 1982, s. 16) sözleri bir yandan kimsesizliğine vurgu yaparken diğer yandan da köydeki iş imkânlarının yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Birçok kişi gibi o da şehre gitmeyi düşünse de tereddüt etmektedir. Asker arkadaşlarının onu kendileriyle birlikte şehre gelmesi için ikna etmeye çalışmasına karşın o, baba gibi sevdiği albayının kente yönelik olumsuz görüşlerini görmezden gelemeyiz. Eserde, söz konusu dönemdeki insanların gözünde kent yaşamının çekiciliği ve olumsuz yanları ve buna bağlı olarak yaşadıkları ikilem, Hüsün ve arkadaşları arasındaki konuşmada aşağıdaki gibi dile getirilir:

“Gel la bizimle. Gel kente gidelim. Yapılarda çok iş var,” demişlerdi. Onlara bakarsan, büyük kentte yaşamak, tüm zorluklarına karşın, gene de iyiydi. Hepsinin akli birer gecekondu yapmaktaydı. Kente yakın yaşamak istiyorlardı. Hüsün, az kaldı onlara uyup gidecekti. Ama, onu çok seven albayı vazgeçirmişti. “Kent yedibaşlı devdir oğlum.” demişti. “Yer yutar insanı. Sen iyi çocuksun. Safsın. Dön köyüne” (Meriç, 1982, s. 17).

Albayının sözleri, kent hayatının çeşitli yönleri bulunduğuna ve bazen de Hüsün gibi özellikle kırsaldan gelenler için kötü bir yer olabileceğine yönelik bir inancı da gösterir. Hüsün’ün kalmakla gitmek arasındaki ikilemi ise yine “Gitsem mi acep ben de kente?” sözleriyle dile getirilir (Meriç, 1982, s. 17). Hüsün’ü asker arkadaşlarının şehre beraber gitme konusundaki ikna çabaları, dönemin ekonomik gerçekleriyle örtüşen bir durumun varlığını göstermektedir. Tarımda makineleşme ve kırsalda geçim kaynaklarının azalması gibi ekonomik nedenler, insanların şehirlere göç ederek daha iyi bir yaşam arayışına girmelerine ivme kazandırmıştır. Eserdeki Albay figürü ise, kentleşmeye yönelik eleştirel bir bakış açısını temsil etmektedir. Bu noktada kent hayatının bireyin yaşamına getirmiş olduğu fırsatlar ve/ya onun önüne çıkardığı tehditler çeşitlendirilebilir, fakat araştırma alanımızı Alagün Çocukları eseri ile sınırlı tuttuğumuz için konuyla ilgili açıklamalar sadece eserde üzerinde durulan noktalar çerçevesinde ele alınacaktır.

Hüsün’ün arkadaşlarının şehre gidip gecekondu yapma fikirleri ise dönemin kentleşme sürecinde gecekondu alanlarının nasıl bir çıkış noktası ve çözüm kapısı olarak algılandığını göstermektedir. Göç edenlerin büyük bir kısmı, olumsuz yaşam koşulları ve ekonomik zorluklara rağmen, kent yaşamını çekici bulmakta, ona umut bağlamaktadır. Gittikleri yeni yerlerde köylerinin özlemini çekeceklerini daha gitmeden bilirler, buna rağmen içleri yine de gelecek güzel günlerin umuduyla dolup taşar. Kırsaldan kente gelen birçok insanın taşıdığı endişeleri, Hüsün de derinden hissetmektedir. Hüsün, “yolu da gara, gendi de garaymış derler bu kent için.” [...] “Serçeleri bilem isliymiş gız. Biz

buralarda yapamayız. Bize su gerek, ağaç gerek. Bu iş nasıl olacak!” diyerek içindeki endişelerini karısıyla paylaşır (Meriç, 1982, s. 20).

Karısı Güzel de köydeki hayatın ekonomik bakımdan zorlu olduğunun farkındadır ve kente gitme konusunda kocasıyla benzer kaygıları hissetse de ilk başlarda daha umutlu bir tutum sergilemektedir.

“Bah hele Hüsün!” dedi. “Ta şu uzakta, bizim gibi bi garip ağaç var. Galkıp oraya varsak... O ağaç bizim ağacımız olsa... Dibine bir dam etsek. Altında ahır, yokarda bi göz oda... Ocağımız yanar, tütünümüz tüter olsa... Hayvanlarımızı ahıra goysak, bostanımızda patlıcanımız, acı biberimiz, tomatesimiz yeşerse... Bol bol soğan eksek ki, bulgur aşının yanı yavan galmasın. Yeriz soğanı, yeriz soğanı... Gücümüz kuvvetimiz yerinde olur. Sonra... Bizim gibi bir garip daha gelir. Ona da hemen bir dam eder, bir ağaç dikeriz. Acele bostanını yeşertiriz. Bu böyle oldu muydu, gayri, duyan gelir, gören gelir... Gendimize bi güzel köy ederiz ki...” (Meriç, 1982, s. 22).

Güzel’in kentte hayal ettiği yerleşim alanı köyün uzantısı niteliğindedir. Dönemin gecekondulu yaşamı ve algısının sosyolojik ve psikolojik boyutları, Güzel’in tasvirleriyle netlik kazanmaktadır. Onun hayali, kente göç eden pek çok kişinin zihnindeki arzuyu temsil etmektedir. Kendine ait bir mekân yaratma ve köy hayatı inşa etme isteği, Hüsün ve Güzel gibi kırsaldan gelen insanların kentte tutunabilme çabalarının hem sosyolojik hem de psikolojik bir yansımasıdır. Böylelikle kentin dışında, kendi kültürüne uygun yaşam alanları inşa edebilen insanlar yoğun bir şekilde yapılaşmış, betonlaşmış yapıların aksine doğa ile iç içe ve kendi üretimleriyle var olabilecekleri alana yönelmiş olmaktadır. Kendileri gibi kırsaldan henüz gelmiş olanlar için yeni gecekondular inşa etme çabaları ise insanların sadece barınma isteğiyle değil aynı zamanda topluluk oluşturma ve aidiyet kurma istekleriyle de hareket ettiklerini göstermektedir. Kente gelenler köyden tamamen kopmamakta, köy yaşam tarzını kentte de sürdürebilmenin yollarını aramaktadırlar. Güzel’in zihnindeki altı ahır üstü oda ev tarzı, klasik köy evinin bir fotoğrafı gibidir. Bunun yanı sıra yeni gelenler için el birliğiyle hareket edilip barınacak yer oluşturma, bağını bahçesini yeşertme çabaları ise köy hayatındaki dayanışma ve kolektif yaşam anlayışı ile örtüşmektedir. “Bizim gibi bir garip daha gelir.” diyerek benzer özelliklere sahip insanlarla topluluklar oluşturarak kendi varlıklarını kabul ettirmek istemektedirler. Eserde, gecekondulu alanları aynı zamanda yoksulluğun rutinleştiği mekânlar olarak ortaya çıkar ve insanların soğan ekmek gibi temel gıda maddeleriyle hayatta kalmaları onlar için sıradan bir durum olarak yansıtılmaktadır. Birçok kişi aslında kentle bütünleşmek yerine kent içinde böyle alanlar oluşturmak ile kendi alışkın oldukları yaşam biçimlerini sürdürebilecekleri alanlar yaratma çabasıdır. Bu bağlamda, gecekondular pek çok kişiye göre köyden kente gelerek orada hayata tutunabilmek için bir geçiş alanı özelliğinin ötesinde kent içinde alternatif bir yaşam alanıdır.

Hüsün ile Güzel’in kente geldiklerinde inşa edip yaşamayı hayal ettikleri ve köy hayatının devamı niteliğindeki gecekondulu imgesi bir anda tersine dönüverir. Başlangıçta köyden kente göç edenlerin alışkın oldukları hayatı, gittikleri yerlerde de devam ettirip sorunsuz bir şekilde yaşayabileceklerine yönelik inançları kente geldikten sonra değişir. Hüsün ve Güzel’in de kente geldiklerinde karşılaştıkları gerçekler hayal ettiklerinden çok farklıdır. İç göç sürecine paralel olarak kentleşme, kentlileş(e)me(me), gecekondulu(laşma) veya apartmanlaşma gibi bazı temel kavramlar hızlı bir şekilde literatürde yerini alır. Bu bağlamda köyden kente gelenlerin birçoğu geldikleri yerlerde gecekondular oluşturma yanı sıra kent hayatının bir simgesi durumuna dönüşmüş olan apartmanlarda kapıcılık ve temizlik işleri yapmaya başlar. Hüsün ve Güzel de büyük bir apartmanda kapıcı olarak işe başlarlar. Güzel’in bir anda kendini içinde buluverdiği apartmanın zor koşulları ise eserde şöyle dile getirilir:

Kocaman bir apartmana kapıcı olarak yerleşmişlerdi. Güzel, ilk gün, bodrumdaki odaya girince, aralığa bakan pencereden, başını uzatıp dışarı baktı. Dört bir yan duvardı. Boz bir ışık içinde dimdik uzanıp giden duvarlar. Dipte, çerin çöpün kokusu vardı. Ta yukarda, tepede de kirli camlar. Gökyüzü görünmüyordu. Güzel'in başı döndü. Her yan, boz, kara, kirli, pis, isliydi. “Uuuyyhhlh!” dedi gene, başını içeri çekerek. “Gız anam, biz ölüyük la Hüsün burada. Mezer gibim töbeler olsun.” (Meriç, 1982, s. 24).

Türkiye’de iç göç sürecine bağlı olarak apartmanlaşmanın şehir hayatının simgesi haline gelmesi özellikle 1950’lerde hız kazanır. Gecekondu kırıksaldan kente gelenleri ilk karşılayan mekânlar olsa da eserde Hüsün ve Güzel doğrudan apartman yaşantısının bir parçası olurlar, fakat bu durum onlar gibi kırıksaldan gelenlere sanıldığı kadar kolaylıklar sunmaz. Bodrum katındaki dairenin onlara kalacak yer olarak verilmiş olması, toplumsal ve mekânsal bir hiyerarşinin varlığını göstermektedir. “Kocaman bir apartman” ifadesinden yola çıkarak yeni gelenlerin sadece en alt konumda bir yeri hak ettiklerini, şayet bu şartlardaki bir daireye razı olurlarsa orada kalabileceklerine müsaade olduğu vurgulanmaktadır. Bulundukları ortamda bir hiyerarşi vardır ve onlar bunun en alt basamağını oluşturmaktadır. Dairelerin fiziksel konum ve şartları kişilerin toplumsal yapı içerisindeki konumu belirlemektedir. Hüsün ve Güzel için ise burası bir mezardan farksızdır. Dört bir yanının duvar oluşu ve sadece yukarılarda bir yerdeki kirli camdan görünemeyen bir gökyüzü, Güzel’e kendini mezarda hissettirir. Bulunduğu yer onun için artık ölümle eşdeğerdir. Gerçekte hayal ettikleri ile karşılaştıkları bambaşkadır ve onlar bu başkalığın arasında sıkışıp kalmışlardır.

3. Kentleşmenin Yol Açtığı Sorunlar

Yaşadıkları bu hayal kırıklığının fiziksel ve ruhsal yıpratıcılığını ise Ali anlatıcıya şöyle aktarır: “Çok kötü bizim yerimiz. Havasız. Anamın gül yanakları ondan solmuş. Bubam öyle diyor...” demişti sıkıntıyla (Meriç, 1982, s. 25). Ali, annesinin kent hayatı yüzünden yaşadığı sıkıntıları görebilse de ona bir çözüm getirememektedir. Onun durumu aslında göçü yaşayan çocukların ailelerinin çektiği sıkıntıları nasıl içselleştirdiklerini göstermektedir.

Şehir hayatının getirmiş olduğu zorluklara rağmen pek çok kişi gibi Güzel ve Hüsün’ün de köylerine dönmemelerinin en temel nedeni, çocuklarının iyi bir eğitim alabilmesine yönelik umutlarıdır. Yoksa ne fiziksel şartlar ne de insani ilişkiler köydeki gibidir.

“Gurbet acısı, Güzel’le Hüsün’ün çoktan canlarına yetmişti. Ama, ille şu Ali! Ali okusun, Ali adam olsun, kendileri gibi sürünmesin istiyorlardı. Ali, hep pekiyi aldığı için, akıllı olduğundan herşeye katlanabiliyorlardı. Ali onlara masallar, öyküler okudukça içlerine baygınlık gibi bir sevinç yayılıyordu. Yoksa, apartmanın derdi, insanların kahrı çekilesi değildi.” (Meriç, 1982, s. 31).

Köydeki eğitim olanaklarının sınırlı oluşu, kent göçmeni ailelerin geri dönüşünü engellemektedir. Çocuklarının gelecekte daha iyi şartlarda eğitim, iş ve meslek fırsatları yakalayabileceklerine yönelik inançları onların zorluklara katlanmalarındaki güç ve motivasyon kaynaklarıdır.

4. Modernleşme Sürecinde Apartman Komşuluğu ve Sosyal Dinamikler

Apartmanlar, sosyal sınıfların mekânsal ayrışmasını simgelemektedir. Bu ayrışma apartman sakinlerinin birbirlerine karşı olan davranışlarını da şekillendirmektedir. Aynı apartmanda yaşayan farklı sosyal tabakalardan insanların kurduğu ilişkiler ve statü farklılıkları, Güzel ve Hüsün’ün onlar hakkında anlattıklarıyla netlik kazanır. Her birinin

farklı yönleriyle ele alınması, kentleşme sürecinde ortaya çıkan sosyal stereotipleri ve komşuluk ilişkilerindeki dönüşümü göstermektedir.

Dört numaradaki şişman kadının hep pasta börek kokması ve insanların yüzüne bağırıveriyor oluşu (krş. Meriç, 1982, s. 31) sınıfsal bir profil çizmektedir. Gerek fiziksel görünümüyle gerekse yedikleriyle maddi durumunun iyi olduğuna yönelik bir izlenim vermektedir. İnsanların yüzüne karşı bağırması ise kentteki nezaket kurallarına zıt bir davranış olsa da halk arasında yaygın olan yüksek sesli iletişim tarzına bir göndermedir.

Üç numarada oturan adam ise aşırı sinirli, yüksek sesle konuşan baskın bir figür olarak tasvir edilir. “[...] Koca sesli, sinirli. İki de bir zili çalardı. İnsan yerinden sıçardı. Parmağını dayadı mı, çekmek bilmezdi. Zil sesiyle çınlardı apartman.” (Meriç, 1982, s. 31). Kentleşme süreciyle birlikte insanların birlikte yaşamalarına rağmen aslında bir o kadar da birbirlerine yabancılaştıkları görülmektedir. Üç numarada oturan kişinin karşısındakilere değer vermemesi, apartmandaki diğer kişileri zil sesiyle rahatsız etmesi kentlileşememenin bir göstergesidir.

Kapıcıların apartmanda statü olarak en alt sınıf kabul edilmesi ise altı numaradaki kadının Ali’nin anne ve babasına sürekli artık yemek yardımı yapmasından anlaşılmaktadır. “[...] Hele, altı numaradaki kadın! Durmadan artık yemek verirdi. Güzel, hırsından çatlardı ama, sesini çıkarmaz, söylene söylene çöpe dökerdi. Oysa kadın, iyilikseverliğinden memnun, gülerdi onları görünce. Kurumlanırdı. [...]” (Meriç, 1982, s. 32). Altı numaradaki kadının sürekli artık yemekleri onlara vererek yardım ettiğine inanması ve nedenle de kendiyi gurur duyuyor oluşu komşuluk ilişkisinden ziyade altta olana yönelik bir üstünlük gösterisidir. Yardımın yönü aşağıdan yukarıya değil; tam tersine yukarıdan aşağıya doğrudur. Bu nedenle Güzel, bu yardımı onur kırıcı bulmaktadır.

Kentsel yoksulluk ve onun getirdiği sosyal sorunlar da dokuz numaradaki beş çocuklu aile ile gözler önüne serilmektedir. “[...] Ya, o beş çocuklu dokuz numara! Hep ekmeksiz kalırlar, gece yarısı olsun, sabahın karanlık vakti olsun, kapılarda pencerelerde çırpınmaya başlarlardı: “Hüsün Efendi ekmek, Hüsün efendi ekmek..” Çocukları da bir yaramaz! Ali’yi dövmezlerdi ama, apartmana kıran koyuyorlardı. Duvarları çizmek, vidaları sökmek, cam kırmak... [...]” (Meriç, 1982, s. 32). Söz konusu ailenin çocuk sayısının nispeten fazla olması ve sürekli ekmek ihtiyacı duymaları farklı açılardan yorumlanabilmektedir. Öncelikle maddi zorluklar içerisinde bulunun insanların en temel gıda maddesi ekmektir, nüfusu kalabalık ailelerde bu ihtiyacın tam anlamıyla giderilebilmesi zor bir durumdur.

Gece gündüz fark etmeksizin kapıcıdan ekmek istemeleri, kent yoksulluğunun devamlılığını ve gıda güvencesizliğini vurgulamaktadır. Beş çocuklu bir aile için evdeki ekmeğin hızla tükenmesi ya da yetersiz miktarda temin edilip sonradan aynı siparişin gün içinde defalarca tekrar etmesi, ailenin tek seferde alışveriş yapamadığının dolaylı bir göstergesidir. Maddi gücü yerinde olan biri daha fazla ekmek alıp bu sorunu tek seferde çözebilecekken söz konusu aile bunu yapamaz. Aynı zamanda söz konusu dairede oturan ailenin Hüsün’ü vakitli vakitsiz ekmek almaya göndermeleri kapıcılık mesleği üzerinden başka bir insanı değersizleştirdiklerini ve kişisel sınırlarının ihmal edildiğini göstermektedir. Onlara göre Hüsün ve ailesi, apartman sakinlerinden biri olarak kabul edilmeyip sadece bir hizmet sağlayıcıdır.

Apartmentdaki ailelerin hepsi birbirinden farklı statülere ve insan ilişkilerine sahiptir. Beş numara bu açıdan diğer ailelerden belirgin bir farklılık göstermektedir. Kentleşmeyle birlikte apartman yaşamındaki sert sınıfsal ayrımların biraz da olsa kırılabilir oluşu beş numaradaki ailenin tutum ve davranışlarıyla somutlaştırılmaktadır.

Bu ailenin de Ayşe ve Aydın ismindeki iki çocuğu Ali’nin apartmandaki en iyi arkadaşları olur zamanla. Ayşe ve Aydın’ın ailesinde bile kapıcılara yönelik değişik bakış açıları hüküm sürmektedir. “Babaanne, aksiydi, tersdi ama, bayram gelince, kapıda elini öptürür, mendillerini, harçlıklarını tutuştururdu.” (Meriç, 1998, s. 32). Babaannenin söz konusu bu temizlik ritüeli sınıfsal bir ayrımcılığın yansımasıdır. Geleneksel ve dindar bir figür olarak bayram ritüellerini sürdüren babaanne, alt sınıftan gelen insanlarla mesafeli bir ilişki içinde bulunmayı yeğlemektedir. Bununla birlikte Torunlarının sırf kapıcı çocuğu olduğu için Ali ile oynamasına gönüllü olmaması da babaannenin de sınıfsal olarak onları daha aşağılarda konumlandığını göstermektedir. “[...] Bunlar kapıcı milleti. Yaşadıkları yeri görüyorsunuz. Allah’ın bodrumu. Orada yer, orada yatarlar. Bunların temizliğinden ne beklenir. Her türlü mikrop bulunur vallahi.” (Meriç, 1982, s. 79).

Ayşe’nin anne ve babası, apartmandaki diğer sakinlerin aksine alt sınıftan insanlara karşı daha sıcak ve insancıl bir tutum sergilemekte, onlara sadece hizmet sunan kişiler olarak yaklaşmamakta tam tersine onları da kendileri gibi değerli bireyler olarak görmektedirler. Ayşe’nin annesinin Ali’yi gördüğü yerde ona sarılıp öpmesi ve “Ah sen ne şeytansın, sen ne güzel oğlansın.” (1998, Meriç, s. 33) demesi eşitlikçi bir tutum sergilediğinin ve sınıf farkına rağmen insan odaklı bir yaklaşım benimsediğinin somut bir göstergesidir.

Yardımseverlik adı altında onlara sürekli artık yemek veren altı numaradaki kadının aksine Ayşe’nin annesi üstünlük kurmayan, içten davranışlar gösteren bir tutum sergilemektedir. Ali’nin arkasına hafifçe vurarak onu güldürmesi (krş. age., s. 33) ise hiyerarşik bir ilişki yerine aile sıcaklığını andıran bir dostluk bağı kurmayı tercih ettiğini gösterir. Kendi çocukları ile Ali arasında ayırım yapmayıp işten döndüğünde sırayla hepsini kucaklayarak diğer apartman sakinlerinin aksine kapıcı ailesine karşı sosyal statü farkını unutturan bir yakınlık kurmaktadır.

Ayşe’nin babası da annesi gibi Hüsün Efendi ve ailesine karşı nazik ve saygılı bir tutum sergilemektedir, hatta diğerlerinin aksine evlerine kahve içmeye bile gitmektedir. Böylelikle onları kendi sosyal çevrelerinden ayrı bir grup olarak görmeyip tipik sınıfsal algıların dışına çıkmaktadır. Hüsün Efendi ve karısı Güzel’in de Ayşe’nin babasının bu tutumu karşısındaki düşünceleri aslında insani değerlerin toplumsal statülerden daha önemli olup olmadığı yönünde bir sorgulamaya kapı aralamaktadır.

[...] “Ya herif?” derdi Güzel de. “O da başka bir iyi canım. Hep ıslık çalar, hep ıslık çalar. Hüyyttürü hüyyttürü gezer. Güzel hanım şunu alıver. Güzel hanım zahmet oldu. Hüsün efendi teşekkür ederim, Hüsün efendi sağol. Ağzından bal akar. Yüzü de yakışıklı güzel, gendi de. Hanı ondan başka hangisi aşağı endi de bir gayfemizi içti. Bizim buraya bayılması insanlığından, yoksa onların yeri cennet...” (Meriç, 1982, s. 33).

Hüsün ve Güzel’in gözünde Ayşe’nin babası bir istisnayı temsil etmektedir. Kentleşmenin getirmiş olduğu statü hiyerarşisine tepki olarak geleneksel mahalle kültürüne ait samimi ilişkileri sürdürmektedir. Hüsün de Güzel de kendi yaşam şartlarının farkındadır. Aynı binanın içinde yaşamalarına rağmen Ayşeler’in yaşadığı yeri cennet olarak nitelendirmesi, söz konusu mekânsal ayrışmanın alt sınıflardaki bireyler tarafından da net bir şekilde hissedildiğinin göstergesidir. Ayrıca annenin bu ifadelerinde kırsaldan gelen ve kent hayatının gerek fiziksel gerekse psikolojik zorlu koşullarında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan birçok kişinin yaşamış olduğu kırgınlık ve kabullenışı görmek de mümkündür. “Cennet” ifadesi ile üst sınıfların sahip olduğu konforlu yaşam standartları abartılı olarak yansıtılırken, alt sınıfların mecburen katlandıkları yaşam alanlarına karşı duydukları bilinçli hoşnutsuzluk dile getirilmektedir. Ayşe’nin babasının Ali’nin ailesinin is kokan evine gelerek onların çaylarını içmesi,

Hüsün ve Güzel için büyük bir iyilik gibi görülmektedir, bu durum üst sınıftan alt sınıfa lütfedilen bir iyilik olarak algılanılmaktadır.

5. Çocuk Gözüyle Gecekondu ve Apartman

Ali, köye dair bildiklerinin hepsini anne babasından duymuştur. Kent hayatının kendilerinde bıraktığı yıpratıcı etkiyi biraz olsun azaltabilmek için sürekli olarak köydeki yaşamlarını anımsamakta ve akşamları oğullarına oraların güzelliklerinden bahsetmektedirler. Ali'nin köye olan ilgisi, ailesinin bu anlatımlarıyla her geçen gün şekillenmekte ve zihninde idealize edilmiş bir köy ve doğa imgesi oluşmaktadır. "Ali'nin anlattırmaktan bıkmadığı bu köy, bu gurbet masalı, giderek, onun yaşamasını etkiliyordu. Hüsün de özlemi arttıkça daha güzel anlatıyordu. Güzelledikçe güzelliyordu doğayı, dağı, kır. Onun anlattığı yoksulluk bile güzel geliyordu Ali'ye." (Meriç, 1982, s. 38). Kent yaşantısının ağırlığı altında ezilen insanların gözünde köy hayatındaki maddi imkânlardan mahrum oluşları herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Eserde Ali, anne ve babasının anlattıklarından yola çıkarak köy hayatını kendi zihninde romantize etmekte, kendi çocuk ruhunda doğayla ilişki kurmaya çalışmaktadır. Bu yüzden anne babasının hasretini çektiği köy hayatının izlerini yaşadıkları yerde bulmaya çalışmakta ve kentin içinde kırsalı aramaktadır. Kentin gerçekliği ise onun zihnindeki düşlerine ket vurmakta, hayalindeki köy imgesini yerle bir etmektedir.

İşte Ali, anasıyla babasının içini yakan bu özlem yüzünden, bilmediği, görmediği doğayı bir düş gibi sevmeye başladı. Aklına estikçe, apartmanın arkasındaki boş arsalarda, açıklık yerlerde oynamaya giderdi. Eski, kurumuş dere yatağının yamacına oturur, karşı tepelerde yapılan evleri seyreder, oralarındaki ağaçlıklara bakar bakar düşünürdü. Rüzgâr kulaklarında uv uv etsin diye beklerdi. Her seferinde de yeni yapılan yoldan bir kamyon geçer, onu soluğunu tıkayan bir toz bulutu içinde bırakırdı. Rüzgâr da hiç vuv vuv etmezdi. Ali, bunun nasıl bir şey olduğunu öyle merak ediyordu ki... (Meriç, 1982, s. 39).

Ali'nin kurumuş dere yatağının yamacına oturup düşüncelere dalması, doğa ile kent arasındaki karşıtlığı güçlendirmektedir. Her geçen gün artan betonlaşma doğaya giderek zarar vermekte, bir zamanlar akar halde bulunan dereler artık kurumaktadır. Karşı tepelerde evler yapılsa da henüz tamamen betonlaşmamıştır, ağaçlıklı alanlar bulunmaktadır. Bu durum ise hala yaşanılabilir yerlerin olduğunu ama yeni yapılan evlerle birlikte her geçen gün bu alanların da azaldığını göstermektedir. Düşlediği köy hayatını oralarda bulabileceğini düşünen Ali, şehrin giderek daha da betonlaşmasına neden olan kamyonların yol açtığı insanın soluğunu tıkayan bir toz bulutu içinde kalmaktadır. Kentleşme adı altında giderek artan betonlaşma yüzünden Ali'nin köyü düşlemesi bile zorlaşmaktadır. Ali; kırsaldan göç etmiş, kentte umut ettikleri hayata kavuşamadıkları için geldikleri yere dönmeyi hasretle bekleyen ama çocuklarının eğitimi veya maddi imkânsızlıklar yüzünden geri de dönemeyen ailelerin kırsaldan bağları kopmuş, rüzgârın gerçek uğultusunu bile duyamamış olan çocuklarının temsilcisi gibidir.

Ali, ilkokulun dördüncü sınıfına geldiğinde, karşı tepelerde kurulan gecekondu çöğalmaya, giderek apartmanlara doğru yayılmaya başlamışlardı. Her gün yenileri yapılıyordu. Bir yandan da apartmanlar onlara yaklaşıyordu. Artık çevrede hemen hemen hiç boş arsa kalmamıştı. [...] Ali, alıp başını, gecekonduya doğru bir gezintiye çıktı. [...] Amacı, ta karşıda kurulan gecekondu oradaki ağaçlığa gitmekti. Hayatında gördüğü tek büyük ağaçlık orasıydı çünkü. Bu gecekondu, onun çok hoşuna gidiyordu. Uzaktan bir horoz sesi gelince, içinden sevinçli bir gülüş yükseliyordu. Hepsinin önünde küçük bir bostan vardı. Ali, bir de tavukları çok seviyordu. Hele civcivleri gördüğü zaman yüreği öylesine çırpınmaya başlıyordu ki, onun da civcivleri olsa, başka hiçbir şey istemeyeceğini sanıyordu (Meriç, 1982, s. 41).

Büyüdükçe kentleşme sürecini daha bilinçli algılamaya başlayan Ali, ailesinin kendisine köy hayatı hakkında anlattıklarından da yola çıkarak kentsel dönüşüm içinde kendi aidiyet duygusunu şekillendirmeye çalışmaktadır. Kentte yeni bir yaşam kurmaya gelenlerin ilk mekânları olan gecekondu betonlaşan ortamda yeşil kalmayı zor da olsa başarabilmektedirler. Bu bakımdan kentleşmenin ve modernleşmenin simgesi durumunda olan apartmanlar, Ali’ye ailesinin anlattığı köy hayatının kent içindeki tek eşdeğeri olabilecek olan gecekondu da yavaş yavaş kuşatmaktadır. Ali’nin gözünden anlatılan bu süreç aslında çocuklarda mekân algısının nasıl şekillendiğine dair önemli bir ipucu vermektedir. Ona göre kentleşme ve modernleşme demek yeşilin azalması, doğal yaşam alanlarının daralmasıyla eşdeğerdir. Burada Ali’nin düşlediği köy mutluluğu ve huzurunu gecekondu alanlarında bulacağına yönelik düşüncelerinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Onun için gecekondu, bahçeli köy evleri gibi önlerinde küçük de olsa bir bostanı olan, en azından soğan gibi temel yiyeceklerini temin edebilecekleri ve oturanlara doğayla iç içe olma şansı sunan mekânlardır. Aynı zamanda bu mekânlarda hayvanlar da yetiştirilmekte böylelikle oralarda yaşayanlar süt, yumurta vb. gibi temel hayvani ürünlerini evde temin edebilmektedirler.

Ali’nin gözünde bahçelerinde tavukların civcivlerin bulunduğu gecekondu yaşama dair izler bulunmaktadır. Civcivleri olsa hayatta başka hiçbir şeyin eksikliğini duymayacağına yönelik hisleri ise kent hayatında mümkün olmayan üretme, insan dışındaki canlılarla temas kurma ve sahiplenme duygusunun eksikliğini de göstermektedir. Bunun yanı sıra Ali için gecekondu, apartmanlaşmış bölgelerde artık neredeyse hiç kalmamış olan yeşil alanlarda keşif gezileri yapmaya olanak sağlayan mekânlar olarak kişide bağımsızlık hissi de uyandırmaktadır. Ali’ye göre apartmanlaşma, betonlaşma ve doğadan uzaklaşma anlamına gelirken gecekondulaşma, doğayı az da olsa koruyabilmektir. Ali için hızla betonlaşan kentlerde doğa yok, köy hayatı ise bu betonlaşma yüzünden ulaşılamayan bir düş gibidir. Bu bakımdan Ali’nin gözünde gecekondu kent ile köy ve/ya kır arasındaki geçiş mekânıdır.

Ali’nin gecekondu mekânlarına dair yapmış olduğu tasvirde kırsaldan kente göç eden pek çok ailenin yaşadığı kimlik bunalımını görmek mümkündür. Eski yaşam tarzından kopamayan kır insanı kentlerde de alışkanlıklarını sürdürme çabasıdadır. Gecekondu insanların söz konusu ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri alanlar apartmanlar bu durum için uygun değildir. İnsanların kırsaldaki alışkanlıklarını bırakamayıp geldikleri yeni yerlerde de aynı şekilde yaşamaya çalışmaları bulundukları yere ayak uyduramamalarına neden olmuş, bu durum da kentleşme ve kentleşememe gibi yeni kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ali’nin söz konusu mekânlarda gezintiye çıkma çabası ise o daha doğmadan önce kente gelen ve bir daha köye ayak basamayan anne babasının anlattıkları doğrultusunda köklerini bulma çabası olarak değerlendirilebilir. Gecekondu mahallesinde çıktığı gezintinin sebebi basit bir can sıkıntısı ya da çocukça bir macera değil, tam tersine kentte kaybolan kimliğini bulma ve böylece aidiyet kazanma çabası olarak okunmalıdır.

Ali’nin gözünde gecekondu mekânları, köyün bir devamı niteliği taşıırken annesi için söz konusu yerler yoğun göçler sonucu kentin kıyısında kurulmuş, yoksulluğun ve düzensizliğin hüküm sürdüğü alanlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Ali ile annesinin gecekondu algısı farklılık göstermektedir. Ali’nin gecekondu yaşamına yönelik idealize edilmiş algısı ile annesinin gerçekçi hatta olumsuz yaklaşımları bireysel deneyimlerin ve kuşak farkının mekân algılarını nasıl şekillendirdiğini gösterir.

[...] Gecekondu evleri güneşin içindeydi. Hem bahçeleri hem ağaçları, hem çiçekleri vardı. Üstelik bir de tavuklarla, civcivlerle! Ali gidip orada yaşamak istiyordu ya, anası karşı çıkıyordu. “Emme..” diyordu, “İyi olmasına iyi ya, suları yok. Helaları dışarıda. Kış kıyamatta abuu! Zor.

Suyu tenekelerle ta nerelerden taşıyorlar. Bizim yerimiz kötü, emme, suyumuz iyi. Hiç olmadı musluğu açtın mı, hem ıscak suyumuz, hem soğuk suyumuz, şöyle bolcana... Oh!" (Meriç, 1998, s. 43).

Güzel'in gecekondular algısı pratik yaşamın koşullarıyla şekillenmektedir. Ev içi sorumlulukların çoğunlukla kadınlarda olması gerçeğinden yola çıkarak su taşımak, dışarıda tuvalet kullanmak gibi gecekondular yaşamıyla özdeşleşen zorluklar Güzel'in gözünde apartmanları daha katlanılır mekânlar haline getirmektedir. Hüsün'ün karısının gecekondular hakkındaki olumsuz yargılarına şiddetle karşı çıkarak onu eksik akıllılıkla suçlaması ise cinsiyet rollerinin de mekânsal algılamalarda etkin rol oynadığı göstermektedir.

[...] Hüsün kızırıyordu Güzel böyle söyledikçe. "Get kız işine, eksik akıllı. Suyu batsın. Depoların içini gördün mü heç? Pislik kayınıyo. Kocasını mu sandın musluktan akını. Mezerin dibindeyiz, gün ışığından yoksun kaldık. Köstebek miyiz neyiz. Bi param olsun, bi yer alayım... Bi gondur ettim miydi! Ah gara donlu felek ah!" diyordu (Meriç, 1982, s. 43).

Hüsün için gecekondular apartmanlara göre daha yaşanılabilir yerlerdir. Yaşadıkları apartmanın bodrum katının güneş ışığından yoksun ortamı ona kendini hayvan gibi hissettirmektedir. Yeterli parası olması durumunda sahip olmak istediği şeyin bir gecekondular olması da apartman yaşantısının boğucu etkisinden kurtularak kendine özgür bir alan yaratma ve kendi toprağına sahip olma arzusunun yanı sıra daha insani yaşam şartlarına kavuşma arayışının da kanıtıdır. Borulardaki pis suları içmeleri, bodrum katının karanlık ve pis havasını soluklamak zorunda kalmaları, değersiz hissetmesine neden olmakta; gecekondular mekânlarını tüm bu zorluklardan kaçabileceği alanlar olarak zihninde ve dilinde güzellemesine yol açmaktadır.

Ali, köy özlemiyle yanıp tutuşan ailesinin söylediklerinden etkilenecek gecekondular her geçen gün daha çok merak eder. O gecekonduların arasındaki eski bir köşkte cinli bir kadının yaşadığı söylentisi ise ilk başlarda oraya gitmesini engeller. Arkadaşı Mahmut'un yaşlı kadın hakkında Ali'ye, "La, orada, bi cinni kadının evi var. Bembeyaz saçlı bir kadın. Yüz yaşındaymış diyorlar. Sabahtan akşama, bahçede dolanır durur. Ağaçlarından erik, dut, kayısı ne istersen yi, bişey demez. Yiyin yavrılarım yiyin, der. Der ya, cinni diye biz korkuyoruz, gitmiyoruz. Gitme sen de la. Cin çarpar adamı..." demişti (Meriç, 1982, s. 45).

Civarda yaşayanlar tarafından cinli olduğu sanılan kadın aslında yaşlı bir musiki öğretmenidir. Eşinin vefatından sonra çocukları başka yere gitmesi ve kentsel dönüşüm yüzünden evlerini satan komşularının da oraları terk etmesi yüzünden yalnız başına eski bir köşkte yaşadığı için cinli sanılmaktadır. Bu durum, aslında kentleşmeyle birlikte insanların nasıl bir yalnızlaşma ve güven sorunu yaşadığını göstermektedir. Yaşlı musiki öğretmeni Nazlı Hanım, bahçesindeki yiyecekleri çocuklarla seve seve paylaşan eli açık birisi olmasına rağmen etrafta dolanan söylentiler yüzünden çocuklar tarafından korkunç bir varlık gibi algılanmaktadır. Bunun nedeni ise birkaç açıdan yorumlanabilir. Öncelikle giderek kalabalıklaşan kentler içerisinde insanların birbirlerine olan güvensizlikleri, onları çocuklarını dış dünyanın tehlikelerinden korumak için önyargı temelli yanlış değerlendirmelere yönlendirmiş olmasıdır. Başka bir önemli husus ise Nazlı Hanım gibi, zamanında toplumda oldukça saygın bir konumu olan, Atatürk'e bile keman çalmış birinin giderek nasıl yalnızlaştığı; eğitimi, kültürü ve yüksek kalitedeki yaşantısının çevresindekiler tarafından anlaşılmadığıdır. İnsanların onun gerçek kimliğini öğrenmek yerine hakkında söylentiler çıkarması ve Nazlı hanımın bu yüzden dışlanan biri haline gelmesi, kentleşmenin bireysel ve toplumsal temelde yol açtığı olumsuzluklardır. Gecekondular oluşum özellikleri bakımından hemşerilik ve akrabalık ilişkilerinin ön planda olduğu yerlerdir, buna karşın güven duygusu oralarda bile kentleşme hızına bağlı

olarak azalmaktadır. İnsanlar, giderek yalnızlaşarak hem kendilerine hem de birbirlerine yabancılaşmaktadırlar.

Nazlı hanımın bulunduğu çevredeki kişiler tarafından doğru algılanamamasını gecekondulaşma ve apartmanlaşma süreci çerçevesinde çeşitli sosyolojik nedenlere dayandırmak mümkündür. Nazlı hanım gibi özellikle kültürel sermayesi yüksek bireylerin ekonomik kazanç elde etmek gibi birincil amaçları bulunmamaktadır. Kentleşme sürecinde birçok kişinin aksine onun aile yadigârı evinden vazgeçmeyip orada tek başına yaşamayı tercih etmesi, sahip olduğu kültürel ve sosyal sermayeyi yok etmeme çabasıdır.

Roman, Ali’nin kayıp lâ sesini aramasıyla başlar ve Nazlı hanımla tanışmasıyla açıklığa kavuşur. Kayıp lâ sesi aslında insanların birlik içinde yaşayabileceklerine yönelik bir semboldür. Eserin başında belirsizlik içeren la sesi ifadesi eserin sonunda yaşlılıktan kaynaklanan unutkanlık ve yalnızlaşma sürecine bir göndermenin yanı sıra çocuk gözünden toplumsal çevre ve insanları anlayabilmeye yönelik bir sorgulama sürecinin de başlangıcı niteliğindedir.

[...] “Sen şarkı bilir misin? Şarkıları sever misin bakayım?” diye sormuştu. “Ah ben lâ sesini bulamıyorum artık. Hiç bulamıyorum. Bir bulabilsem, sana ne şarkılar öğrettirdim. La sesi çok önemlidir. [...] Bizim bu deli çocuklar, biz sana bulacağız diyorlar. La sesini bulacaklarmış. Bilmem ki! Belki! Şarkı söylemesini bilmeyenler, insanları sevmesini de bilmezler. Bizim çocuklar da böyle düşünüyorlar. La sesini bulunca, tüm insanların aynı şarkıyı söyleyebileceklerini. Ah! Ne yazık! Tüm insanlar aynı şarkıyı söyleyebilirler. Bak dinle...” (Meriç, 1982, s. 80).

Romanın başında Ali’nin belirsiz bir arayış ve bireysel bir keşif çabası olarak ortaya çıkan kayıp la sesi, ancak romanın sonunda anlam kazanır. “La sesi” metaforu uyumun ve insanlar arasındaki bağları güçlendiren ortak bir birlikteliğin sembolüdür. Değişik frekanslardaki seslerin değişik perde duyuları oluşturmasıyla müzik meydana gelmektedir. 440 Hz yani dalgaları saniyede 440 kere devir yapan bir sesin kişide uyandırdığı psikolojik tepki ise la notasını oluşturur. Bilinçli olarak ilk sözcüklerini söylemeye başlayan bebekler ise iki üç perdeden fazla olmamak şartıyla duydukları bu perdeleri (müziği) söyleyebilirler, yani la sesini çıkartabilirler (Peynircioğlu, 1996, s. 13). Bu noktada la sesi her insanın doğduğunda sahip olduğu bir ortaklıktır denilebilir. Zamanla bu doğal ortaklık bozulmakta; insanlar birbirini anlamaz hale gelmektedir. Nazlı hanımın da eserde vurgulamak istediği aslında budur. Yani doğuştan sahip olunan o ortak dil yeniden bulunursa birlikte uyum içinde yaşamak daha kolay hale gelecektir.

Romanın sonunda Ali, arkadaşı Ayşe’nin söylediği bir şarkının içinde nihayet la sesini bulur.

-Sen şarkı söylemesini bilir misin?

-Tabi bilirim. Bak söyleyeyim mi. Ay ışığında gökyüzü la la la... Senin adımı la...

-Dur bi Dakka. Dur be! Sen la sesini biliyorsun öyleyse?

-Nasıl la sesi? [...]

-Nasıl la sesi, söylesene. Ne demek la sesi? Laaaaaa mı? (Meriç, 1982, s. 92).

Her ne kadar burada la sesi soyut bir kavram olmaktan çıkarak aralarındaki uyumun, ortak bağın ve birlikte yaşayabilmenin somut bir göstergesi haline geliyor. Ayşe’nin la sesini farkında olmadan söylemesi ise aslında var olan bir uyuma dikkat çekmekte. La sesinin keşfi, sosyal statülerin ve yaşam şartlarının farklılığına rağmen insanca ortak bir yaşamın mümkün olduğuna bir göndermedir.

Sonuç

Toplumsal meseleleri ağırlıklı olarak eserlerinin merkezine alan Nezihe Meriç, Alagün Çocukları adlı romanda kırsaldan göç etmek zorunda kalan insanların kent hayatında yaşadığı sorunları ele almaktadır. Özellikle köylerdeki ekonomik koşulların yetersizliği yüzünden büyük umutlarla kentlere gelen göçmen ailelerin en temel sıkıntılarının temeli karınlarını doyurabilecekleri bir iş ve barınacakları bir yer sorunudur. Bu noktada gecekondu, kırsaldan gelenler için hem barınak hem de bahçelerinde temel besin maddelerini yetiştirebilecekleri, aynı zamanda köy hayatında alışkın oldukları yaşıntıyı sürdürebilecekleri mekânlar olarak ortaya çıkmıştır.

Modernleşme ve kentleşme sürecinin doğal bir parçası konumunda olan gecekondu yaşıntısıyla birlikte devam eden bir başka olgu da apartmanlaşmadır. Kırsaldan gelenlerin bir kısmı geldikleri yerlerde kapıcılık yaparak geçimlerini sağlamakta, apartmanların bodrum katlarında uygun olmayan yaşam şartlarına razı olmaktadır. Geri dönmek isteseler de geldikleri yerlerdeki ekonomik şartların yetersizliği ve kentte çocuklarını okutabilme umutları onları bu düşüncelerinden alıkoymaz.

Apartmanlarda kapıcılık ile geçimlerini sağlayan göçmen aileler, evlerinin kötü fiziki şartlarının yanı sıra sosyal statüleri nispeten yüksek apartman sakinlerinin olumsuz tavırlarına da katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Eserde apartman ve gecekondu olgusu kısmen çatışma içinde görülebilir. Kahramanın annesi tüm zorluklara rağmen apartmandaki yaşam koşullarını gecekonduya göre yeğ tutarken, babası Hüsnü hasretini çektiği köy yaşıntısı ve doğanın özlemini gecekondu mekânlarındaki yeşilliklerde bulacağına inanmaktadır. Çocuk gözüyle gecekondu ise düşlenilen köy imgesi ile aynıdır. Bu bakımdan aynı çatı altında yaşayan kişilerin bile gecekondu ve apartmanlaşma olgularına bakış açıları farklıdır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2012). Esenler’de yaşamak memlekette ölmek. Göç ve kente uyum sürecinde hemşehrlik. M. Şentürk (Ed). *Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler’i anlamak*, içinde (s. 185-222). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. & Tekgöz, N. (2020). Göç. *Kent çalışmalarına giriş kır, kent ve göç sosyolojisi*, M. Şentürk & Y. Adıgüzel (Ed.). 1. Basım. Ankara: Nobel Yayıncılık. 303-394.
- T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri (1997). *Türkiye’de kırsal kesimden kente göç ve bölgeler arası dengesizlik (1970-1993)*, Z. G. Akgür (Haz.). 1. Baskı. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Çakır, S. (2011). Türkiye’de göç, kentleşme/gecekondu sorunu ve üretilen politikalar. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 209-222.
- Çopur, Y. (2022). Nezihe Meriç’in öykülerinde tema. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 446-456.
- Ereñci, D. (2011). *Nezihe Meriç’in eserlerinde kadın kimlikleri ve 1950’lerin kadın sorunları*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Meriç, N. (1982). *Alagün Çocukları*. 2. Basım. İstanbul: Can Yayınları.
- Onat, Ü. (1993). *Gecekondu kadınının kente özgü düşünce ve davranışlar geliştirme süreci*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- Önder, A. (2006). *Nezihe Meriç’in öykücülüğü*. [Yüksek Lisans Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi.

- Özdemir Metlioğlu, S. (2018). Türkiye’de göç ve gecekondu olgularına tarihsel bir bakış. R. Şimşek (Ed.) *Göç sosyolojisi -farklı boyutlarıyla göç-*. İçinde (s. 109-129). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Peynircioğlu, Z. F. (1996). Müzikte algılama ve bellek. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(37), 13-23.
- Şentürk, M. (2012). İstanbul’da göç, yoksulluk ve kentsel dönüşüm. *Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler’i anlamak*. M. Şentürk (Ed.). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Yayınları.
- Taşcı, H. (2012). Göçün mekânı: Esenler ve mekânın değişimi. M. Şentürk (Ed.). *Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler’i anlamak*, içinde (s. 155-184). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Yayınları.
- Tuncer, C. O. (2021). *Türkiye’de iç göç ekonomik ve ekonomik olmayan belirleyiciler*. Ankara: TİAV Türk İdari Araştırmacılar Vakfı.
- Tümtaş, M. S. (2020). *Nöbetleşe dışlanma göç ve sosyal dışlanma olgusu*. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, İ. (2023). *Nezihe Meriç’in öykülerinin psikanalitik açıdan incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Mardin: Artuklu Üniversitesi.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/ March 2025), s. 287-299
|| Geliş Tarihi-Received: 15.02.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 30.02.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15017990

Jean Echenoz'un *Bir Yıl (Un An)* Romanının Çeviri Stratejileri Yöntemiyle İncelenmesi

An Analysis of Jean Echenoz's Novel Bir Yıl (Un An) with the Method of Translation Strategies

Sultan Dilek GÜLER*
Tülünay DALAK**

Öz

Fransız roman yazarı Jean Echenoz minimalist stilin en önemli temsilcilerindendir. Minimalizm (küçürek yapı) az yazıp çok şey söyleme yöntemidir. Yazarın Türkçeye Mehmet Emin Özcan tarafından *Bir Yıl* olarak çevrilmiş olan *Un An* adlı romanı da minimalist bir yapıttır. Yapıtta çevirmenin kaynak dilden hedef dile aktarımı sırasında benimsediği çeviri stratejilerinin neler olduğu eksenindeki bu çalışmada stratejinin tanımı yapılmış, çeviri stratejilerinin kuramsal arka planı verilerek söz konusu romanda hangi çeviri işlemlerinin gerçekleştiği uygulamalı olarak ele alınıp değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Kaynak dilin kültüründe anlam kaybını önlemek ve hedef dilin kültürüne yakın bir çeviri yapmak için kullanılan çeviri stratejileri çevirmenlere çeviri eylemini gerçekleştirme sırasında yardımcı olduğu gibi çeviri eleştirisi için de veri sağlayan özelliğiyle dikkate değerdir. Dünyaca tanınan ve uluslararası düzeyde çevirileri yapılan Jean Echenoz'un romanının karşılaştırmalı çeviri çalışmasının seçilmesinin nedeni çağdaş bir eserin nasıl çevrildiğini gözlemlemek, çeviri stratejileri bağlamında hangi yöntemlerin uygulamaya konulduğunu saptamak ve bulgulardan hareketle en çok hangi çeviri stratejilerine başvurulduğunu ortaya koymaktır. Çağdaş bir yazarın çağdaş çevirmenler tarafından nasıl çevrildiğinin değerlendirmesini yapmanın alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Roman boyunca çeviri stratejilerinin taranması yöntemiyle elde edilen verilerden yola çıkarak, çeviride en çok yerleştirme/yerileştirme stratejisinin benimsendiği ve bu doğrultuda da kaynak metindeki dilsel, kültürel yapıların hedef kitleye en uygun şekilde aktarımının yapılmasını sağlayan iletişimsel çevirinin gerçekleştirildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bir Yıl (Un An), çeviri stratejileri, Jean Echenoz, yerleştirme/yerileştirme.

Abstract

French novelist Jean Echenoz is one of the most important representatives of the minimalist style. Minimalism is a method of writing less and saying more. The author's novel *Un An*, translated into Turkish as *Bir Yıl* by Mehmet Emin Özcan, is also a minimalist work. In this current study, based on the translation strategies adopted by the translator during the transfer

* Arş. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngilizce-Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, e-posta: sdguler@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6536-3396.

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngilizce-Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, e-posta: tulinay@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1717-9460.

from the source language into the target language in the novel, the definition of the strategy is made, the theoretical background of the translation strategies is given, and the translation processes carried out in the novel in question are practically discussed, evaluated and interpreted. Translation strategies used to prevent loss of meaning in the culture of the source language and to make a translation close to the culture of the target language are notable for not only helping translators during the translation action but also providing data for translation criticism. The reason for choosing a comparative translation study of the world-renowned and internationally translated novel of Jean Echenoz is to observe how a contemporary work is translated, to determine which methods are put into practice in the context of translation strategies, and to reveal which translation strategies are most used based on the findings. It is anticipated that evaluating how a contemporary author is translated by contemporary translators will contribute to the field. Based on the data obtained by scanning the translation strategies throughout the novel, it has been concluded that the localization/domestication strategy is mostly adopted in translation, and in this direction, communicative translation is carried out, which ensures the transfer of the linguistic and cultural structures in the source text to the target audience in the most appropriate way.

Keywords: Bir Yıl (Un An), equivalence/reformulation, Jean Echenoz, translation strategies.

Giriş

Jean Echenoz'un Türkçeye *Bir Yıl* olarak çevrilmiş olan *Un An* adlı romanı minimalist bir yapıttır. Romanın Fransızcası 1997'de Les Éditions de Minuit tarafından basılmış ve piyasaya sürülmüştür. Bu çalışmada Fransızca 2014 basımından hareketle, 2015'de Mehmet Emin Özcan tarafından çevrilen ve Helikopter Kitap Yayınevi Ltd. tarafından basılan eserin Fransızcasıyla Türkçe çevirisinin karşılaştırması, çeviri stratejileri bağlamında ele alınıp değerlendirilmektedir. Her bir çeviri kuramcısı tarafından farklı şekillerde sınıflandırılan çeviri stratejileri çevirmenin çeviri sırasında uygulama alanına soktuğu çeviri yöntemleridir. Çevirmenin okuma sırasında ve çeviri sürecindeki seçimleri, aldığı kararlar ve uyguladığı yoldur. Çevirmenden çevirmene değişen bu yol, yöntem, kararlar çevirinin hangi doğrultuda çevrildiğini belirleyen, çevirmenlere kılavuzluk eden, çevirmen adayları için veri sağlayan bir çeviri ürünüdür. Bu verilerden hareketle çevrilmiş metnin kaynak dilin normlarına mı yoksa hedef dilin normlarına mı göre çevrildiği saptanabilir.

Eski dönemlerden günümüze kadar birçok evrelerden geçen çeviri anlayışı, dönemin koşullarına göre biçimlenerek değişim, dönüşüm ve yeni bakış açılarıyla bütünleşerek kaynağa bağlılık yerini hedef kültürün normları doğrultusundaki bir çeviri anlayışına bırakmış, sözcüğü sözcüğüne ya da birebir çeviriden serbest çeviriye evrilmiştir. Hedef kitlenin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen yeni paradigma iletişimsel çeviriyi bir anlamda dayatmış ve gerekli kılmıştır. Bu değişime ayak uyduran "sadık" ya da "serbest" ekseninde dönen iki kutuplu çeviri stratejileri de zaman içinde çok boyutlu bir yapıya bürünmüştür. Merceğin iletişimsel çeviriye odaklandığı bu eksende, kültürlerarası bir özelliğe sahip olan çeviri dillerarası aktarımda kaynak dilin kültürünü göz önünde bulundurmanın yanı sıra hedef dilin kültürünü de dikkate alan bir yörüngede ilerleyişini sürdürmüştür. Kaynak metnin hedef metne aktarılması sırasında kültürlerarası etkileşimi sağlayacak bir dizi çeviri stratejisinin yardımıyla hedef okurun kendi dilinde üretilmiş izlenimi hissettiği yöntem ve stratejiler benimsenir hale gelmiştir. Kaynak dilin kültürünün hedef dilin kültürünün olanakları çerçevesinde sunulması anlayışına yer verilen parametreler günümüz çeviri anlayışıyla örtüşüp bütünleşmiştir. Bu bütünleşmede öne çıkan hedef kültürün özelliklerinin daha fazla hissedilir/hissettirilir olmasıdır. 21. yüzyılda, dillerarası kültür transferinde etkileşimin sağlanması amacıyla kaynak metnin sunduğu veri-bilgi-mesaj alışveriş aktarımı hedef kitlenin dilek, istek, beklenti ve gereksinimleri doğrultusunda gelişen bir yörüngede ilerlemektedir.

Kaynak dilin kültüründe anlam kaybını önlemek ve hedef dilin kültürüne yakın bir çeviri yapmak için kullanılan çeviri stratejileri çevirmenlere çeviri metni okuması ve çeviri eylemini gerçekleştirmesi sırasında yardımcı olduğu gibi çevirmenin uyguladığı çeviriler doğrultusunda benimsenmiş olan yöntemlerin çeviri eleştirisinde somut veriler sağlamasına da katkıda bulunur. “*Dildeki ayrımlar kaçınılmazdır (...) çünkü bunlar, iki dilsel geleneğin gelişmesindeki benzemezliğin ve bakışimsızlığın sonucunda ortaya çıkmıştır.*” (Popoviç, 2012, s. 88). Bu açıdan, iki dilde karşılaşılan sorunlara eşdeğerlik bağlamında çözüm önerileri oluşturması anlamında çeviri stratejilerinin önemi yadsınamaz. Bu çalışmada, dillerarası çeviriden kaynaklanan anlam sorunlarını en aza indirmek amacıyla gerçekleştirilen çeviri stratejilerinin neler olduğu, çevirmen tarafından nasıl uygulandığı ortaya konulmaktadır. Amaç çevirmenin kaynak metindeki dilsel, sosyal, kültürel, dilbilgisel yapıları hedef kitlenin diline, kültürüne, dil bilgisine en uygun şekilde aktarım yapmasını sağlayacak stratejileri çeviri gündeminin bir parçası haline getirerek yeni stratejilerin oluşmasına aracılık etmektir.

1. Çeviri Stratejilerinin Kuramsal Çerçevesi

1.1. Strateji Kavramı

Türk Dil Kurumu (TDK) stratejiyi “izlem” olarak nitelendirmektedir. Çeviri açısından, çeviri stratejisi çeviri sırasında izlenen yöntem olarak değerlendirilir. Işın Bengi-Öner (2001, s. 35) stratejiyi “yöntemin ilkesi” kapsamında çevirmenin çevirisinde yabancı sözcük kullanmamak için eşanlatı yoluna gitmesi şeklinde ele alırken, Boztaş ve Yener (2005, s. 36), çeviri stratejisini “*çevirmenlerin (...) uyguladıkları tutarlı bir hareket planı*” biçiminde tanımlarlar. Gürçağlar’ın söylemiyle (2011, s. 38), çeviri stratejileri, çevirmenlerin bir metni çevirirken çeviri sürecinde uyguladıkları yöntemlerdir. Perihan Yalçın açısından ise (2015, s. 96), çevirmenin çeviri esnasında izlediği yol ve aldığı kararlardır. M. H. Suçin’e göre (2013, s. 201), strateji, “*çevirmenin metni çevirmeden önce okuma sırasında ve çeviri yaptığı süreçte, çevirinin amacına ve normlarına göre belirlediği bir dizi seçenekleri ve kararları ifade eder*”.

Yapılan tanımlardan hareket edildiğinde, Hann’ın söylemiyle (Akt. Bonderanko, 2013, s. 215) “*iki dilli uyarlayıcı*” olan çevirmenin çeviri öncesinde, okuma sırasında ve çeviri sürecinde izleyeceği ya da izlediği yol, çevirinin amacına göre yaptığı seçimler, aldığı kararlar, kullandığı yöntemler ve yapılan işlemlerin tümünün çeviri stratejilerini oluşturan plan ve taktikler olduğu görülür.

Çeviri sırasında karşılaşılan zorluklara karşı uygulamaya sokulan çeviri stratejileri, çevirmenlere nasıl bir yol izlemesi gerektiği yönünde yardımcı olurken diler arasında eşdeğerliğin maksimum düzeyde sağlanmasına katkıda bulunmasının yanı sıra iki metin arasında çeviri kayıplarını minimum seviyeye indirmeye imkân tanıyan özelliğiyle çevirmenin çeviri esnasında başvurduğu yöntemler olarak çevirmenin yolunu aydınlatan, işini kolaylaştıran taktikler bütünüdür. Çevirmenin uyguladığı her edim çeviri stratejisi olarak değerlendirilebilir.

1.2. Genel Çeviri Stratejileri

Fransızca ve İngilizce metinlerden hareketle karşılaştırmalı bir çözümleme yaparak bazı çeviri stratejilerini ortaya koyan Vinay ve Darbelnet (1995), bağımlı ve serbest çeviriye göndermede bulunan iki tür çeviri stratejisi belirlerler: Doğrudan çeviri ve dolaylı çeviri. Doğrudan ve dolaylı çeviri stratejilerine bağlı birtakım alt-stratejilere de “işlemler” adını verirler. Doğrudan çeviri stratejilerinde; ödüncleme, öykünme, birebir çeviri işlemleri bulunurken, dolaylı çeviri stratejilerinde; değiştirim, modülasyon, eşdeğerlik, uyarlama işlemleri yer alır (Akt. Suçin, 2013, s. 43).

Vinay ve Darbelnet'in dizgeleştirdiği çeviri stratejileri kavramsallaştırılan unsurlar ve genel çeviri yöntemleridir. Kearns'a göre (Akt. Gürçağlar, 2011, s. 39), genel çeviri stratejileri, "bütün çevirmenlerin her tür metinle karşı karşıya geldiklerinde başvurdukları stratejilerdir". Çalışma kapsamında ele alınacak genel çeviri stratejileri şunlardır: ödünçleme, öykünme, ekleme, çıkarma, açıklama, telafi (ikame), çıkarım, özelleştirme, genelleştirme, yer değiştirme, dönüştürüm, standartlaştırma, perspektif kaydırma (değiştirme), yabancılaştırma, yerleştirme/yerelleştirme, birebir (sözcüğü sözcüğüne) çeviri, iletişimsel çeviri.

Ödünçleme: Ödünçleme, kaynak metinde bulunmasına karşın hedef dilin kültüründe olmayan sözcüklerin ya da ifadelerin çevrilmeden kaynak dilden hedef dile aktarılmasıdır (Gürçağlar, 2011, s. 43). Kaynak dildeki sözcüğün gerek aynen gerekse erek dilin sesletim kurallarına uygun bir şekilde alıntılanması (Yazıcı, 2007, s. 32) olan ödünçleme, Vinay ve Darbalnet'e göre (Akt. Suçin, 2013, s. 43), sözcüğün kaynak dilden hedef dile olduğu gibi transfer edilmesi işlemidir. Hedef dilde yer almayan ifadeler için kullanılan (Yalçın, 2015, s. 98) ödünçlemede yabancı bir ifadenin hedef dile dâhil edilmesi söz konusudur (Yalçın, 2015, s. 104). Ödünçleme, sonuç olarak, kaynak dildeki bir unsurun hedef dile birebir nakledilmesidir.

Öykünme: "Sözcük ve tamlamanın birebir çevrilmesi" (Yazıcı, 2007, s. 32) olan öykünme, hedef dilin metnine aktarılan, yabancılaştırma yoluna gidilmeyen, ancak yerli de olmayan, kısmen yabancı olan ifadenin hedef dilin sözcüklerinden oluştuğu ve sözdizimine uyduğu bir çeviri stratejisidir (Suçin, 2013, s. 206). Öykünmede yabancılaştırmada olduğu gibi keskin bir aktarım yoktur, yabancılaştırma en az seviyede hissedilir (Yalçın, 2015, s. 103). Öykünme yoluyla hedef dile dâhil edilen ifadelerin o kültüre ait olması için belli bir sürece gerek duyulur, kaynak dilden alınan ifade zaman içinde hedef dilin kültürüne yerleşebileceği gibi kullanımdan düşebilir de (Suçin 2013, s. 206). Aksan açısından öykünme, kaynak dildeki örneğine benzetilerek alıntılanan sözcük öbekleridir (Akt. Suçin, 2013, s. 206). Öykünme yoluyla çeviri, dillerarası ve kültürlerarası alışverişe imkân tanıyan bir çeviri işlemidir.

Ekleme: Kaynak metinde bulunmayan bazı sözcük ya da ifadelerin hedef metne ilave edilmesi (Suçin, 2013, s. 228) olan ekleme yoluyla yapılan çeviri Gürçağlar'a göre (2011, s. 43) kaynak metinden hareketle erek metnin içine tarihsel veya kültürel öğeler bağlamında birtakım sözcüklerin dâhil edilmesi ya da dip not şeklinde eklenmesidir. Mine Yazıcı (2007, s. 39), ekleme stratejisini genişletme kapsamı içinde alarak çevirmenin erek dil ve kültürün gereksinimlerine göre çeviriyi açımlayarak ya da ek bilgi vererek çevirmesi olarak değerlendirmektedir.

Çıkarma: Çıkarma yoluyla çevirme, bazı sözcük ve ifadelerin gereksiz veya sorunlu görülen kısımlarının çeviriye dâhil edilmemesidir (Gürçağlar, 2011, s. 43). Mine Yazıcı (2007, s. 39), çıkarma stratejisini daraltma işlemi gibi görmekte ve kaynak metni tam veya kısmen özetleyerek çevirme olarak adlandırmaktadır. Kaynak dilde bulunan bir sözcük ya da ifadeye hedef dilde yer verilmemesi (Yalçın, 2015, s. 110-111) olan çıkarma, çevirmenin bilinçli olarak metni çeviri kaybına uğrattığı bir yöntemdir (Suçin, 2013, s. 230). Aksoy'a göre, (Akt. Suçin, 2013, s. 230) çıkarma yoluyla yapılan çeviri stratejisi bazı zorunlu hallerde, eşdeğerliğin olmaması durumunda ya da ifadenin yetersiz karşılanması halinde başvurulacak bir yöntemdir.

Açıklama: Açıklama, kaynak metinde olmayan unsurların erek metnin içinde "yoğrularak" verildiği bir tür ek bilgidir (Yazıcı, 2007, s. 35). Kaynak metinde örtük bir anlamın netleştirilmesi (Gürçağlar, 2011, s. 43) olan açıklama yoluyla yapılan çeviri dillerarasında farklılıkların ortaya çıkmasıyla oluşan anlam boşluğunu kapatmak amacıyla çevirmenin kaynak dildeki unsurun anlamını ve işlevini değiştirmeden hedef

dile transferinde kullandığı bir çeşit telafi stratejisidir (Suçin, 2013, s. 117). Açıklama/açıklama veya genişletme, çevirmenin kaynak metindeki bir fikrin veya bir ifadenin “işlemine” daha fazla sözcükle dile getirmesi işlemidir (Boztaş ve Yener, 2005, s. 62). Kısaca, açıklama/açıklama iki dil arasında çeşitli farklılıklardan kaynaklanan dilsel öğelerin birkaç sözcükle ifade edilmesi yöntemidir.

Telafi (İkame): Telafi, kaynak metindeki kalıp sözler, deyimler ve atasözlerinin erek metinde birebir çeviri yerine benzer anlamdaki karşılığıyla verilmesidir (Gürçağlar, 2011, s. 43). Fawcett’e göre (Akt. Yazıcı, 2007, s. 33), çevrilmeyen bir sözcük veya ifadenin metnin ilerleyen bölümünde koyu harf veya italik olarak çevrilmesi stratejisidir. Newmark açısından ise (Akt. Yalçın, 2015, s. 105) telafi, metinde oluşan anlam kaybının metnin başka bir yerinde giderilmesi işlemidir. Suçin için telafi, anlam kaybını karşılama biçimidir ve telafi metindeki örtük durumu belirttik ya da belirttik durumu örtük hale getirme şeklinde olabileceği gibi düz anlamlı bir sözcenin yananlamlı ya da yananlamlı bir ögenin düz anlamlı olarak sunulması biçiminde de olabilir. Benzer şekilde somut olan soyut olanla ya da soyut olan somut olanla yer değiştirebilir. Telifide bir sözcük oyununun başka bir sözcük oyunu ile değiştirilmesi söz konusu olabilir (Suçin, 2013, s. 217-218).

Çıkarım: Çeviride “çıkarım” dilsel ögenin anlamından yola çıkılarak, çıkarımda bulunarak yapılan çeviri işlemidir (Yazıcı, 2007, s. 133). Çıkarım yoluyla yapılan çeviri, metnin bütününden ya da parçasından anlam çıkarma işlemiyle gerçekleştirilen çeviri stratejisidir. Mantık yürütmenin devreye girdiği bu işlemde kaynak metinde yer alan dilsel, sosyal, kültürel, dilbilgisel verilerden hareket edilir. Çıkarım yoluyla, anlam yapılandırılarak semantik boşluklar doldurulur. Neden-sonuç ilişkisiyle oluşturulan anlamın metnin bütünüyle uyumlu olması önemlidir.

Özelleştirme: Dickins’a göre (Akt. Yalçın, 2015, s. 105) özelleştirme, kaynak dildeki üst anlamlı bir sözcüğün hedef dilde alt anlamlı bir sözcükle ifade edilmesidir. Özelleştirme yoluyla yapılan aktarımlar bir ölçüde çeviri kayıplarına yol açsa da uygun eşdeğerliğin bulunmaması durumunda kabul edilebilir bir strateji olarak başvurulabilir (Suçin, 2013, s. 221). Özelleştirme, kaynak metindeki sözcüğün daha dar ve daha özel olarak ifade edilmesidir (Yalçın, 2015, s. 105). Özetle, okurun zihninde belirgin bir anlam oluşturması için kullanılan özelleştirme genel bir ifadenin özel bir ifadeyle dile getirilmesi işlemidir.

Genelleştirme: Özelleştirmenin tersi bir işlem olan genelleştirme Dickins’a göre (Akt. Yalçın, 2015, s. 107), kaynak dildeki alt anlamlı bir sözcüğün hedef dilde üst anlamlı bir sözcükle ifade edilmesidir. Genelleştirme yoluyla yapılan aktarımlar bir miktar çeviri kayıplarına yol açabilir. Bununla birlikte hedef dilde uygun eşdeğerliğin olmaması durumunda kabul edilebilir bir strateji olarak başvurulabilir (Suçin, 2013, s. 222). Genelleştirmede kaynak dilde daha dar ve daha özel anlamlı ifadenin daha geniş bir anlamla aktarılması işlemi söz konusudur (Yalçın, 2015, s. 107).

Yer Değiştirme: “Yer değiştirme anlamı ve iletiyi değiştirmeden bir sözcük sınıfını diğeri ile değiştirme süreci olarak tanımlanır” (Boztaş ve Yener, 2005, s. 114). Yer değiştirmede, “tümcenin dilbilgisel olarak farklı bir şekilde yeniden düzgülenmesi” (Yazıcı, 2007, s. 35) söz konusudur. Vinay ve Darbelnet’e göre (Akt. Suçin, 2013, s. 43), değiştirim, sözün bir bölümünü anlam farklılığına uğratmadan başka bir bölümün yerine koymaktır. Değiştirim, fiilin isim veya ismin fiil hale getirilmesi işlemidir. Bu işlemde dilsel öğelerin yeri değiştirilir, kaynak dildeki dilbilgisel yapılar hedef dilde farklı şekilde kullanılır.

Dönüştürüm: Vinay ve Darbelnet’e göre (Akt. Suçin, 2013, s. 44) dönüştürüm, kaynak dildeki ifadenin hedef dilde farklı bir biçimde dile getirilmesidir. “Kaynak dil ile

hedef dil arasında somut-soyut, neden-sonuç, parça-bütün, parça-parça, sözcükleri tersyüz etme, karşıtı olumsuz yapma, aktif çatıyı pasif veya pasif yapıyı aktif yapma, zaman ve mekânla ilgili değişiklikler, sabit ve yeni metaforlar da dâhil olmak üzere simgeyi değiştirme şeklinde tezahür edebilir" (Suçin, 2013, s. 44). Kısaca, dönüştürüm yoluyla yapılan çeviri kaynak dildeki yapının farklı bir biçimde sunulması işlemidir.

Uyarlama: Uyarlama, kaynak dildeki toplumsal ve kültürel bir gerçeğin erek dilin toplumsal ve kültürel özelliğine göre çevrilmesidir (Boztaş ve Yener, 2005, s. 105). Bazı durumlarda yeniden yazma olarak tanımlanan (Yazıcı, 2007, s. 36) uyarlama, "çevirmenin kaynak metinle zaman ve uzam açısından uzaklığı açarak ya da metin veya yazın türünü değiştirerek kaynak metnin bütününe etkileyecek bir ürün ortaya çıkarmasıdır" (Yazıcı, 2011, s. 147). Dolayısıyla, uyarlama çevirinin hedef metnin kültürü doğrultusunda yeniden üretilmesi işlemidir.

Standartlaştırma: Standartlaştırma, kaynak metinde kullanılan şive, ağız ve argoların erek metne standart bir dille aktarılmasıdır (Gürçağlar, 2011, s. 43). Standartlaşma yoluyla çeviri, "uyarlamanın aksine toplumsal, yöresel ve zaman farklılıklarını göz ardı ederek ölçünlü ve dilbilgisel kurallara sadık dil kullanarak (yapılan) çeviri yöntemidir" (Yazıcı, 2007, s. 37). Standartlaştırma yani ölçünleştirme toplumsal, yerel, kültürel farklılıkların kapsam dışı bırakılarak yapılması işlemidir.

Perspektif Kaydırma (Değiştirme): Perspektif kaydırma, kaynak dilde bulunan sözcük ve yerleşmiş ifadelerin hedef dile değiştirilerek çevrilmesi stratejisidir. Ayrıca, "atasözü, reklam amaçlı veya siyasi sloganların, film adlarının çevrilmesinde erek dil ve kültür özelliklerini göz önünde bulundurarak çevrilmesi "yeniden düzgülendirme" veya "eşdeğerlik" kavramı ile birlikte kullanılmakla birlikte, (...) perspektif kaydırma kapsamına da girer" (Yazıcı, 2007, s. 38). Perspektif kaydırma yoluyla yapılan çeviri, iki dil arasında tam bir eşdeğerlik sağlanmadığı durumda atasözlerinin, kalıplaşmış ve özel ifadelerin hedef dil ve kültür özelliklerine göre çevrilmesi stratejisidir.

Yabancılaştırma: Suçin'e göre (2013, s. 203-204) yabancılaştırma, kaynak dilin sosyo-kültürel özelliklerinin hedef metinde kendini maksimum seviyede duyumsatmasıdır. Bu durum ithal edilmiş dilbilgisi veya kültürel unsurların doğrudan hedef metne alınmasından kaynaklanır. Yabancılaştırma, hedef dildekine benzer değere sahip bir ifade bulunmadığında, kaynak dilin kültürel özelliklerinin hedef metne dâhil edilmesi stratejisidir (Demirekin, 2014, s. 42). Yazıcı (2007, s. 38), yabancılaştırmayı, çevirmenin yabancı kültürü tanıtmak amacıyla kullandığı bir çeviri stratejisi olarak değerlendirir. Yabancılaştırma işlemi metne egzotik, prestijli, sofistike bir hava vermek amacıyla da kullanılabilir (Yalçın, 2015, s. 102).

Yerelleştirme/Yerlileştirme: Yabancılaştırmının zıddı olan yerlileştirme veya yerelleştirme, Munday'a göre (Akt. Odacıoğlu, 2017, s. 74) dilsel ve kültürel bir ürünün hedef ortama uyarlanmasıdır. Yerlileştirme, kaynak dilde bulunan unsurların hedef dilin kültürü doğrultusunda çevrilmesidir (Demirekin, 2014, s. 44). Yerlileştirme yoluyla yapılan çeviri bir başka yönüyle de "hedef dilin yerli kültürel ögesinin kaynak metin ortamına dâhil edilmesidir" (Suçin, 2013, s. 212). Dickins açısından (Akt. Yalçın, 2015, s. 104) yerlileştirme, hedef metinden kaynak metne yapılan kültür naklidir. Yabancılaştırma yoluyla yapılan çeviride nasıl kaynak metnin kültürel ögesi ön plana çıkıyorsa yerelleştirmede de hedef dilin kültürü ön plana çıkmaktadır.

Birebir (Sözcüğü Sözcüğüne) Çeviri: En çok kullanılan çeviri stratejisi olduğunu dile getiren Gürçağlar (2011, s. 43), birebir çeviriyi çevirmenin kaynak metnin dilbilgisel ve biçimsel özelliklerine bağlı kalarak uyguladığı bir yöntem olarak tanımlar. Stolze (2013, s. 84), sözcüğü sözcüğüne çeviriyi "kaynak dilin sözdizimsel yapılarının, erek dilde aynı yapıda

ve aynı içerikli sözdizimsel yapılarla yer değiştirmesi" olarak görür. Sözcüğü sözcüğüne çeviri, kaynak metnin gramer kurallarına sadık kalınarak yapılan bir çeviri işlemidir.

İletişimsel çeviri: Birebir karşılığı olmayan durumlarda başvurulacak yöntem olan iletişimsel çeviri, Newmark'a göre (Akt. Suçin, 2013, s. 215) kaynak metinde bulunan kültürel ifadelerin hedef dil okurunun kabul edeceği bir biçimde çevrilmesi işlemidir. İletişimsel çeviri, çevirmenin kaynak dil yerine hedef dilin dil, kültür ve normlarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirdiği çeviri stratejisidir. Kültür odaklı sözcük, ifade ve deyimlerin birebir çevrilemeyeceği durumlarda iletişimsel çeviri yöntemi kullanılabilir.

2. Stratejilerin Analizi

Yöntem olarak, kaynak metin Fransızcadan hedef metin Türkçeye yapılan çeviride, metin boyunca çevirmenin seçimleri ve aldığı kararlar taranarak, çevirmen tarafından uygulanan ve öne çıkan çeviri stratejileri saptanmaya çalışılacaktır. Dillerarası çeviri karşılaştırması yapılacak olan romanın künyesi aşağıdaki şekildedir:

-Jean Echenoz (2014). *Un An*, Paris: Les Éditions de Minuit.

-Jean Echenoz (2015). *Bir Yıl*, (Çeviren: Mehmet Emin Özcan), İstanbul: Helikopter, 2. Basım Mayıs.

Örnek 1:

Fransızcası: "Comme surgis de tiroirs réfrigérés, une étiquette à l'orteil, ces convois glissent vers des tunnels qui vous tueront bientôt le tympan" (Echenoz, 2014 s. 7).

Türkçesi: "Orta parmağın arasına sıkıştırılmış bir etiketle, soğuk çekmecelerden çekilip çıkarılmış benzeyen bu uzun cesetler, birazdan tünellere doğru kayacak, kulak zarınızın canına okuyacaktır" (Echenoz, 2015 s. 5).

Cümle genel olarak, kaynak metin gözetilerek serbest olarak çevrilmiş, ekleme, açılımla stratejileri kullanılmıştır. Çevirmen, "cenaze alayı, kabile, konvoy" anlamına gelebilecek "convois" kelimesini "cesetler" şeklinde sunarak metnin bütününden hareketle "çıkarım" stratejisini benimsemiş, ayrıca "kulak zarınızı patlatacak" diye çevrilebilecek olan birebir çeviri yönteminden kaçınarak cümleyi "canına okuyacak" deyişiyle vererek yerelleştirme/yerlileştirme işlemini gerçekleştirmiştir.

Örnek 2:

Fransızcası: "Victoire s'efforça d'ordonner et classer ses souvenirs de la veille, toujours sans parvenir à reconstituer le cours de la soirée" (s. 9).

Türkçesi: "Victoire önceki geceye ait anılarını derleyip toplamaya çalıştı, ama gecenin nasıl geçtiğini hâlâ anımsamıyordu" (s. 6).

Kaynak metinde geçen "ordonner et classer" fiilleri, "derleyip toplama" şeklinde fiilden deyimleştirme yapılarak dilbilgisel yapılar değiştirilerek ve "sans parvenir à reconstituer" mastar yapıdan şimdiki zamanın hikâyesi şeklinde aktararak yer değiştirme stratejisi uygulanmıştır. Ayrıca "ama" metne dâhil edilerek ekleme işlemine başvurulmuştur.

Örnek 3:

Fransızcası: "Quiconque, à la place de Victoire, eût en pareil cas pris conseil de ses proches mais pas elle, sans famille et tout pont coupé" (s. 9).

Türkçesi: "Böyle bir durumda Victoire'ın yerinde başka biri olsa yakınlarına akıl danıştırdı ama o bunu yapamazdı, ailesi yoktu; köprüleri atmıştı çünkü" (s. 6).

Kaynak metindeki bu tümce eksiltili (ellipse) bir tümcedir. Eksiltili yapı fillerle tamamlanmış ve bunun yanı sıra “çünkü” bağlacı ilave edilerek ekleme stratejisi kullanılmıştır. Ayrıca “akıl danışma” söylemiyle hedef ortama uyarlanan yerelleştirme/yerlileştirme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Örnek 4:

Fransızcası: “Retournée à sa place, Victoire s’assoupit comme tout le monde jusqu’en gare de Bordeaux” (s. 11).

Türkçesi: “Victoire yerine döndü ve herkes gibi koltuğuna kurulup Bordeaux Garı’na kadar kestirdi” (s. 7).

Hedef metne kaynak metinde olmayan “ve” kelimesi eklenerek tek cümle iki cümleye dönüştürülmüş hem ekleme hem de dilbilgisel yapıların farklı şekilde kullanılması işlemi olan yer değiştirme stratejisine başvurulmuş ve “kestirdi” deyiimiyle hedef kültürü göz önünde bulunduran yerelleştirme/yerlileştirme işlemi uygulanmıştır. Ayrıca çevirmenin inisiyatifi doğrultusunda Fransızcada küçük harfle yazılan “gare” kelimesi Türkçede büyük harfle yazılmıştır.

Örnek 5:

Fransızcası: “Ces trois mois fixés par Noëlle Valade traçait l’avenir immédiat de Victoire sans qu’elle eût à y réfléchir, lui épargnant le souci de prendre une décision sans doute éperonnée d’hésitation” (s. 15).

Türkçesi: “Noëlle Valade’in söylediği bu üç ay Victoire’nın yakın gelecekteki programını belirliyordu, iyi ya, karar alma zahmetinden kurtuluyordu böylelikle, ona kalsa iki de bir karar değiştirirdi” (s. 9-10).

Çevirmen, birebir (sözcüğü sözcüğüne) çeviri stratejisinden kaçınarak serbest çeviri yapmış, açıklama ve çıkarım yöntemiyle yorumlamada bulunmuş ve iletişimsel çeviri yöntemi doğrultusunda seçim yapmıştır. Kaynak metinde olmayan “iyi ya” ifadesini metne dâhil ederek ekleme ve “ona kalsa iki de bir karar değiştirirdi” tümcesiyle de hedef kültürün söylemine uygun düşen yerelleştirme/yerlileştirme yoluna gitmiştir.

Örnek 6:

Fransızcası: “Et dans laquelle, dès le contact mis, surgit une musique immatérielle d’orgue et d’onde” (s. 16).

Türkçesi: “Ve koltuğa oturup kontağı çeviri çevirmez org ve dalga sesleriyle bir müzik yükseldi, gaipten geliyormuşçasına” (s. 10).

Çevirmen, kaynak odaklı çeviri yerine hedef odaklı çeviri yapmış, hedef dilin kültürünü ön plana çıkararak serbest çeviri yöntemini benimsemiş ve “immatérielle” sıfatını “gaipten geliyormuşçasına” şeklinde yorumlayarak yerlileştirme/yerelleştirme stratejisini kullanmıştır. Ayrıca kaynak metinde iki cümle halinde olan yapı hedef metinde tek cümleyle ifade edilerek yer değiştirme yöntemi uygulanmıştır.

Örnek 7:

Fransızcası: “Plus tard elle venait d’inspecter le pavillon en détail, d’ouvrir les penderies vides où s’entrechoquaient des cintres et les tiroirs pleins d’objets incomplets” (s. 18).

Türkçesi: “Daha sonra, evi ayrıntısıyla incelemeye girişmiş, kapağı açıldığında içindeki askıların şingırdadığı boş dolapları açmış, çekmeceleri çekmişti, içlerinde çeşitli eşya, öteberi vardı” (s. 11).

Cümlede, “küçük ev” anlamına gelen dar ve özel yapı olan “pavillon” yerine “ev” denilerek genelleştirme stratejisi devreye sokulmuş, “şingirdama” ve “öteberi” ile hedef kitlenin kültürüne hitap eden yerelleştirme/yerlileştirme yöntemi kullanılmıştır.

Örnek 8:

Fransızcası: “Sur des consoles de dressaient quelques chandeliers vides et lampes sans prise, ainsi que ce qu’on doit appeler un photophore, un soliflore, posés sur des napperons de canevas et de dentelle gâtée” (s. 18).

Türkçesi: “Başucu sehpaları üstünde birkaç boş şamdan ve fişi olmayan lambalar, biri kanaviçe diğeri yıpranmış dantelli iki küçük örtü üstüne konulmuş, adı *fotofor* olması gereken bir tepe lambası ve adı *soliflor* olması gereken tek çiçeklik ince bir vazo vardı” (s. 11).

Hedef dilde tam karşılığı olmayan “photophore” ve “soliflore” eğik şekilde yazılarak olduğu gibi “fotofor” ve “soliflor” şeklinde Türkçe yazım kuralları doğrultusunda alınmış ödünçleme yoluyla yapılan çeviri işlemi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, “soliflore” kelimesi “tek çiçeklik ince bir vazo vardı” şeklinde tanımlanarak açıklama stratejisi kullanılmıştır. Birebir (sözcüğü sözcüğüne) çeviri yerine iletişimsel çeviriye yer verilmiştir.

Örnek 9:

Fransızcası: “Toutes fenêtres ouvertes, il faudrait attendre quelques jours pour que tout cela perde un peu de son odeur, sans jamais sécher complètement” (s. 18-19).

Türkçesi: “Bütün pencereler açık tutulduğunda bütün bunların kokusunun çıkması için birkaç gün gerekirdi, ama yine de tam temizlenemezdi” (s. 11).

Çevirmen “ama” bağlacı aracılığıyla ekleme yoluyla yapılan işlemi gerçekleştirmenin yanı sıra kaynak metnin bağlamından hareketle “kurutmak” anlamına gelen fiili “temizlemek” şeklinde çevirerek çıkarım yöntemine başvurmuş, serbest ve iletişimsel çeviri stratejisini uygulamıştır.

Örnek 10:

Fransızcası: “Victoire finit par se mettre à l’affût sans pouvoir établir leur origine” (s. 20).

Türkçesi: “Victoire sonunda kulaklarını açıp sesleri dinledi, ama seslerin kaynağını çözemedi” (s. 12).

Cümlede, “se mettre à l’affût” “tuzağa yatmak, siperlenmek” anlamına gelip kaynak metnin anlam çerçevesi içinde “kulaklarını açıp sesleri dinledi” şeklinde açıklama yoluyla yapılan çeviri stratejisine başvurularak serbest bir biçimde iletişimsel yöntemle çevrilmiştir.

Örnek 11:

Fransızcası: “Débout, mobile, Victoire parcourrait toutes les pièces du pavillon, ce qui prendrait peu de temps” (s. 33).

Türkçesi: “Ayağa kalktı, hareketlendi, Victoire evin bütün odalarını dolaştı, bu da pek zaman almayacaktı” (s. 19).

Kaynak metinde eksilteli cümlelere sıkça rastlanmaktadır. Çevirmen strateji olarak, bağlamdan hareketle bu cümleleri bir önceki ya da bir sonraki cümlelerin anlamına göre

yorumlayarak bütün haline getirerek çevirme prensibini benimsemiştir. Alıntılanan cümle de eksiltili bir cümledir. Cümlede ekleme işleminin yanı sıra çıkarım yoluyla yapılan çeviri yöntemine başvurulmuş, dilbilgisel olarak sıfatlar fiil halinde ifade edilerek yer değiştirme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca olumlu cümle olumsuz hale getirilerek dönüştürüm işlemi gerçekleştirilmiştir.

Örnek 12:

Fransızcası: “Une machine du libre-service bancaire lui délivra le solde mal imprimé de son compte qui s'élevait à sept mille neuf cent trente-neuf francs” (s. 37).

Türkçesi: “Bankamatik yedi bin dokuz yüz otuz dokuz frank olan hesabına ait iyi okunmayan bakiyeyi gösterdi” (s. 21).

Çevirmen, “une machine du libre-service bancaire” tamlamasını “bankamatik” şeklinde çevirerek özel bir söylemi genelleştirme stratejisi yoluyla vermiş, bir anlamda standartlaştırma yöntemini benimsemiştir.

Örnek 13:

Fransızcası: “Hors saison, certains jours, Mimizan-Plage, le ciel pâle et le silence y forgeaient une ambiance déprimante de vieux film d'avant-garde revu après sa date de péremption” (s. 43).

Türkçesi: “Tatil mevsimi değildi, o yüzden Mimizan-Plage’da kimi günler kapalı gökyüzü ve sessizlik, miadını doldurmuş olmasına karşın yeniden izlenen eski bir avangard film gibi, buhranlı bir ortam yaratıyordu” (s. 24).

Cümlede, “tatil” sözcüğüyle ekleme yöntemi kullanılmış, “avant-garde” olduğu gibi “avangard” şeklinde Türkçe yazım kuralları doğrultusunda alınarak ödünçleme yoluyla yapılan çeviri stratejisi benimsenmiş, hedef kitlenin kültürüne hitap eden “miadını doldurmuş” deyimini ile yerleştirme/yerlileştirme yoluna gidilmiştir.

Örnek 14:

Fransızcası: “D’abord elle fit l’acquisition d’un sac de voyage robuste, moyen format, poches latérales, fermeture à glissière, où elle serrerait son équipement” (s. 43).

Türkçesi: “Önce sağlam bir yolculuk çantası satın aldı, orta boyda, yanlarında ıvır zıvırını koyabileceği fermuarlı cepleri olan bir çantaydı bu” (s. 25).

Çevirmen serbest çeviri yöntemini benimsemiş, hedef dil kitlesi okurlarını göz önünde bulundurarak “équipement” sözcüğünü “ıvır zıvır” şeklinde deyim halinde vererek yerleştirme/yerlileştirme stratejisine başvurmuş ve iletişimsel bir çeviri gerçekleştirmiştir.

Örnek 15:

Fransızcası: “Comme elle ne tirerait pas d’argent de vêtements trop malpropres et parfois déchirés, comme personne n’en voudrait, Victoire les abandonna près d’un collecteur de verre” (s. 50).

Türkçesi: “Victoire, kirli ve kimileri de yırtık çamaşırlar beş para etmeyeceği ve bunları kimse satın alamayacağı için, bir geri dönüşüm kutusunun yanına bıraktı” (s. 28).

Birebir ya da sözcüğü sözcüğüne çeviri yerine serbest çeviri yoluna gidilmiş, hedef dilin kültürüne uyan “beş para etmek” deyimini kullanılarak yerleştirme/yerlileştirme yapılmış, özel kullanımlı “un collecteur de verre” genelleştirme yoluyla yapılan çeviri yöntemiyle “geri dönüşüm kutusu” şeklinde ifade edilmiştir.

Örnek 16:

Fransızcası: “Puis l’argent vint à manquer vraiment” (s. 54).

Türkçesi: “Derken para gerçekten bitmeye yüz tuttu” (s. 30).

Cümlelerin gelişine göre “puis” Türkçe’ye “derken” diye çevrilmiş ve iletişimsel çeviri yöntemine başvurulmuştur. Kaynak dildeki anlam “bitmeye yüz tuttu” söylemiyle hedef kültürle uyumlu hale getirilerek yerelleştirme/yerlileştirme stratejisi yoluna gidilmiştir.

Örnek 17:

Fransızcası: “Et ses contemporains, lorsqu’elle les abordait dans la rue, comprenaient aussitôt que c’était pour l’argent” (s. 55).

Türkçesi: “Sokakta karşılaştığı insanlar dilenci sanıyorlardı onu” (s. 31).

Çevirmen, “çağdaşları” anlamına gelen “ses contemporains” kelimesini özel anlamından sıyrarak genel anlama taşımış ve böylece genelleştirme stratejisi kullanmış, ayrıca “ve” bağlacını kaldırarak çıkarma yöntemine başvurmuş yanı sıra serbest çeviri yaparak kaynak metinde “dilenci” sözcüğü olmadığı halde metnin bağlamından yola çıkarak yorumlama yoluyla çıkarım işlemini gerçekleştirmiş ve iletişimsel bir çeviri yapmıştır.

Örnek 18:

Fransızcası: “Malgré son apparence maussade, une première voiture s’arrêta vite” (s. 56).

Türkçesi: “Cansıkıcı görüntüsüne karşın, biraz sonra bir araba frenleyerek durdu” (s. 31).

Cümlede, “ilk araba çabucak durdu” şeklinde sözcüğü sözcüğüne çeviri yerine “biraz sonra bir araba frenleyerek durdu” denerek serbest çeviri gerçekleşmiş, “ilk” atlanarak çıkarma işlemine başvurulmuş, “frenleyerek” ile ekleme stratejisi devreye sokularak iletişimsel çeviri yapılmıştır.

Örnek 19:

Fransızcası: “Elle était hagarde et ruisselante et semblait sauvage et mutique et peut-être mentalement absente” (s. 57).

Türkçesi: “Ürkmüş ve sırlıslıklamdı ve vahşi görünüyordu ve ağzını bıçak açmıyordu ve belki de aklı başka yerdeydi” (s. 32).

Çevirmen tarafından, “bitkin, bezgin, yabani” anlamlarına gelen “hagarde” bağlama uygun olması açısından “ürkmüş” olarak çevrilmiş ve böylece çıkarım yöntemine başvurulmuş, “sessiz” anlamına gelen “mutique” sıfatı “ağzını bıçak açmıyordu” deyimiyle verilmiş hem ekleme hem açılama hem de yerelleştirme/yerlileştirme stratejileri bir arada kullanılarak metnin bütünüyle daha uyumlu hale getirilmiştir.

Örnek 20:

Fransızcası: “Ah nom de Dieu, s’écria l’épiciier en contournant précipitamment sa caisse” (s. 65).

Türkçesi: “Hay Allah’ın belası, diye bağırdı marketçi, kasanın çevresini dolaşıp seğirterek” (s. 36).

Çevirmen, “hay Allah’ın belası” ifadesiyle ve ayrıca “aceleyle” anlamına gelen “*précipitamment*” yerine “seğirterek” söylemini tercih ederek hedef dile uyarlamış ve seçimini yerelleştirme/yerlileştirme stratejilerinden yana kullanmıştır.

Örnek 21:

Fransızcası: “*Trempée jusqu’aux coutures de ses vêtements, grelottante, elle continuait de pédaler de plus belle et tout à son effort n’aperçut pas le panneau triangulaire prévenant, sur la gauche, d’un virage aigu*” (s. 67).

Türkçesi: “İliğine kadar ıslanan, titreyen Victoire, pedallara adamakıllı asılıyordu ve ne kadar dikkat etse de sol tarafa keskin viraj işareti gösteren bir levhayı fark etmedi” (s. 37).

Kaynak metindeki “*trempée jusqu’aux coutures de ses vêtements*” ifadesi “iliğine kadar ıslanan” olarak, başka bir ifade ise “pedallara adamakıllı asılıyordu” şeklinde çevrilerek yerelleştirme/yerlileştirme stratejilerinden faydalanılmıştır.

Örnek 22:

Fransızcası: “*Comme elles passaient brusquement d’une humidité froide à l’éteve de débit de boissons, les lunettes de Louis-Philippe s’embuèrent dès qu’il eut franchi la porte*” (s. 84).

Türkçesi: “Louis-Philippe eşiği aşip soğuk ve nemli havadan hamam gibi mola yerine girince gözlükleri buharlandı” (s. 46).

Alıntılanan cümlede, “fırın” veya “buhar fırını” anlamındaki “*l’éteve*” kelimesi “hamam gibi” şeklinde çevrilerek hedef dilin kültürüne yakın bir çeviri yapılarak yerelleştirme/yerlileştirme stratejileri uygulanmış ve hedef okuru göz önünde bulunduran bir çeviri stratejisi uygulamaya konulmuştur.

Sonuç

Jean Echenoz’un *Bir yıl* (Un An) adlı romanından hareketle çeviri stratejileri bağlamında, Fransızca metnin Türkçe metinle karşılaştırıldığı çalışmanın uygulama bölümündeki verilerinden yola çıkıldığında, çevirmenin çeviri stratejisi olarak iletişimsel çeviri yöntemini benimsediği görülür. Roman boyunca tarama yöntemiyle bulgularan çeviri stratejileri; ödünçleme, öykünme, ekleme, çıkarma, açıklama, telafi (ikame), çıkarım, özelleştirme, genelleştirme, yer değiştirme, dönüştürüm, uyarlama, standartlaştırma, perspektif kaydırma, yabancılaştırma, yerelleştirme/yerlileştirme, birebir (sözcüğü sözcüğüne) çeviri ile iletişimsel çeviridir. Romanın genelinde yer alan bu çeviri stratejilerinin arasında en az kullanılan; çıkarma, standartlaştırma, perspektif kaydırma, yabancılaştırma yöntemleriyken en çok kullanılanlar; ekleme, çıkarım, açıklama, yer değiştirme, yerelleştirme/yerlileştirme ve iletişimsel çeviri yöntemleridir.

Roman, az sözle çok şey söyleyen minimalist özellikte olduğu için dilbilgisi açısından çoğunlukla eksiltili cümle yapılarından oluşmaktadır. Eksiltili yapıyı tamamlamak çevirmen açısından fazladan bir çaba ister. Sadece yüzeysel yapıyı bilmenin ötesinde, metnin anlamsal oluşum mekanizmalarını da anlamayı, derin yapıyı çözümlemeyi, semantik boşlukları doldurmayı gerektirir. Birebir (sözcüğü sözcüğüne) çevirinin uygun düşmediği eksiltili yapıda, romanın bütününde, çevirmenin genellikle çıkarım yoluyla yapılan çeviri stratejisini benimsediği, ekleme yöntemiyle eksik yapıları tamamlayıcı çeviri tercihleri yaptığı gözlemlenir.

Metin boyunca öne çıkan ve en çok kullanılan strateji yerelleştirme/yerlileştirme stratejisidir. Çevirmenin erek kültürü göz önünde bulundurarak yaptığı çeviri işlemi olan

(Odacıoğlu, 2017, s. 73) yerelleştirme/yerlileştirme erek kültürün ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda dilsel, kültürel, sosyal, dilbilgisel unsurların erek dizgeye uyarlanması yöntemidir. Doğrudan erek kültür içinde geliştirilmiş hissi uyandırdığı için (Berk, 2005, s. 164) hedef kitle okuru tarafından en çok benimsenen stratejidir.

Sonuç olarak, hedef kitlenin beklentisini göz önünde bulunduran, çeviri sürecindeki seçim ve kararlarını bu doğrultuda belirleyen çevirmenin, çeviri işlemini gerçekleştirirken en çok yerelleştirme/yerlileştirme stratejisine başvurduğunun ortaya konulduğu çalışmada çevirmenin özgün metnin anlamsal özünü hedef kültür doğrultusunda aktardığı ve iletişimsel çeviri yöntemini benimsediği bulgulanmıştır. Buradan hareketle çağdaş çevirinin yerelleştirme/yerlileştirme stratejisine yöneldiğini söylemek mümkündür. Çeviri stratejileri, “*metiniçi dilsel örgüleri inceleyen dilbilimsel metin kuramı ile metindışı dilsel-toplumsal bağlamı inceleyen iletişimsel metin kuramı*” (Göktürk, 1994, s. 20) ile yakından ilgilidir ve bu doğrultuda yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Berk, Ö. (2005). *Kuramlar ışığında açıklamalı çeviribilim terimcesi*. İstanbul: Multilingual.
- Bengi Öner, I. (2001). *Çeviri terimleri sözlüğü*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bondarenko, O. (2013). Uluslararası reklam lokalizasyonunda çevirmenin görevi. Yücel, F. (Ed.), *Çeviribilimin Pradigmaları, Çeviri Seçkisi*, içinde (s. 213-226). Çanakkale: ÇNK.
- Boztaş, İ. & Yener, Ş. O. (2005). *Açıklamalı çeviri terimleri sözlüğü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demirekin, M. (2014). *Çeviriyorum, Türkçede çeviri sorunları ve eşdeğerlik*. Konya: Eğitim Kitabevi
- Echenoz, J. (2012). *Bir yıl*. M. E. Özcan (Çev.). İstanbul: Helikopter Yayıncılık.
- Echenoz, J. (2014). *Un an*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gürçağlar, S. T. (2011). *Çevirini ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- İşcen, İ. (2002). *Çevirim Kuramı, Çeviribilimin Temelleri Üzerine*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Odacıoğlu, M. C. (2017). *Çeviribilimde yerelleştirme paradigmasına doğru*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Popoviç, A. (2012). Çeviri çözümlemesinde “deyiş kaydırma” yeniden yaratım. Rifat, M. (Ed.), *Çeviri Seçkisi II, Çeviri (bilim) Nedir?* içinde (s. 87-92). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stolze, R. (2013). *Çeviri kuramları, giriş*. E. Durukan (Çev.). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Suçin, M. H. (2013). *Öteki dilde var olmak, Arapça çeviride eşdeğerlik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri stratejileri, kuram ve uygulama*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı çeviri edinci*. İstanbul: Multilingual.
- Yazıcı, M. (2011). *Çeviribilimde araştırma, disiplinlerarasılıktan disiplinlerötesiliğe*. İstanbul: Multilingual.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 300-312
|| Geliş Tarihi-Received: 21.02.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15031295

Ritmik Yapı Bağlamında Geleneksel Türk, Hint ve Orta Cava Gamelan Müziğine Genel Bir Bakış

An General Overview of Traditional Turkish, Indian and Central Javanese Gamelan Music in the Context of Rhythmic Structure

Yasin YILDIZ*

Öz

Bu çalışmada, geleneksel Türk, Hint ve Orta Cava gamelan müziklerindeki ritmik yapıların temel özellikleri kültürel ve müzikal işleyiş bağlamında genel hatlarıyla incelenerek, karşılaştırmalı çerçevede ele alınmaktadır. Ritim kavramı, genel anlamda evrenin dinamizminden kaynaklanan, düzenli ya da düzensiz periyotlarda devam eden her türlü hareketliliği; özel anlamda ise müzikal yapı içinde bütünün, simetrik ya da asimetrik biçimde uyum ve düzen çerçevesinde bölümlere ayrılmasını ifade etmektedir. Geleneksel Türk, Hint ve Orta Cava gamelan müzikleri, köklü geçmişleri ve kültürel derinlikleriyle belirli noktalarda ortak bir ritmik anlayışta buluşmaktadır. Bu üç müzik geleneğinde ritim, yalnızca zamanın bölünmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda müziğin estetik ve kültürel yapısını belirleyen temel bir unsur olarak işlev görmektedir. Türk müziğinde *usûl*, Hint müziğinde *tâla* ve Orta Cava gamelan müziğinde *colotomic yapı*, bu müzik geleneklerinin ritmik döngülerini düzenleyen temel sistemlerdir. Çalışmanın bulguları, bu müzik geleneklerinin ritmik anlayışlarının döngüsel bir sistem üzerine kurulu olduğunu ve ritim organizasyonlarının kültürel, dinsel ve estetik boyutlarla iç içe geçtiğini göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada, Batı merkezli ritim analizlerinden farklı bir bakış açısı sunularak, geleneksel müziklerde ritmin işlevselliği ve kültürel anlamları ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ritim, Hint müziği, Gamelan, Türk müziği.

Abstract

This study examines the fundamental characteristics of rhythmic structures in traditional Turkish, Indian, and Central Javanese gamelan music within the framework of cultural and musical functions, providing a comparative perspective. The concept of rhythm, in a general sense, refers to any form of motion that arises from the dynamism of the universe, occurring in regular or irregular periods; in a specific musical sense, it denotes the division of the whole into symmetrical or asymmetrical segments within a framework of harmony and order. Traditional Turkish, Indian, and Central Javanese gamelan music, with their deep-rooted histories and cultural richness, converge at certain points in a shared rhythmic understanding. In these three musical traditions, rhythm is not merely limited to the division of time but also functions as a fundamental element that defines the aesthetic and cultural structure of the music. In Turkish music, *usûl*, in Indian music, *tâla*, and in Central Javanese gamelan music, the *colotomic structure* serve as the primary systems that regulate rhythmic cycles in these traditions. The findings of this study reveal that the rhythmic concepts of these musical

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, e-posta: yasinildiz.muzik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0613-9022.

traditions are based on cyclic structures and that rhythmic organization is deeply intertwined with cultural, religious, and aesthetic dimensions. Consequently, this study offers an alternative perspective to Western-centric rhythm analyses, highlighting the functionality and cultural significance of rhythm in traditional music.

Keywords: Rhythm, Indian music, Gamelan, Turkish music.

Giriş

Müzik, zaman kavramı içinde varlık gösteren ve farklı kültürel bağlamlarda çeşitli anlamlar kazanan temel unsurlardan biri olan ritim üzerine inşa edilmektedir. “Ritim sözcüğü, köken olarak eski Yunanca *rythmos* ve Latince *rythmus* kelimelerine dayanan ve zamanla küçük yazılış ve telaffuz farklarıyla önce Avrupa dil grubu içinde yer alan kültürlerle ve zamanla dünya müzik literatürüne yerleşen önemli bir kavramdır.” (Terzi, 2015, s. 84-85). Etimolojik olarak ritim kelimesi, Yunanca *rythmos* fiilinden türemiş olup, akış veya hareket anlamına gelmektedir. İngilizce *river* (nehir) kelimesiyle erken dönem akrabalığı bulunmakla birlikte genel olarak düzenli akışı ifade etmektedir (Sachs, 1953, s. 35). Müziğin sürekliliğini ve yapısal bütünlüğünü sağlayan ritim; metronomik akışkanlık, matematiksel düzen ve süresel organizasyonu içeren temel bir unsurdur. Uzun-kısa değerlikler, vurgular, gürlük ve hız değişimleri ritmin yapı taşlarını oluştururken, ritmik dokunun içsel dağılımı ve yapısal bölümlenmesi, onu üreten toplumların kültürel kodlarını ve estetik anlayışlarını yansıtan önemli göstergelerdir (Terzi, 2015, s. 85). Müziğin ritmik yapısı, farklı coğrafyalarda gelişen müzik geleneklerinde kendine özgü sistemler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada ele alınacak olan Türk, Hint ve Orta Cava gamelan müzik türleri, ritmik organizasyonları açısından birbirinden farklı ancak belirli noktalarda kesişen yapılar sergilemektedir. Geleneksel Türk müziğinde ritmik yapı, uzun bir tarihsel süreç içinde gelişmiş ve özellikle *usûl* sistemi temelinde şekillenmiştir. Bu sistem, belirli vurgu düzenlerine sahip döngüsel zaman kalıplarıyla müziğin akışını yönlendiren bir yapı sunmaktadır. Hint müziğinde ise ritim, *talâ* sistemi çerçevesinde kimlik kazanmakta olup, karmaşık matematiksel bölümlenmeleri içeren ve doğaçlamaya açık yapısıyla dikkat çekmektedir. Orta Cava gamelan müziğinde ritmik düzen ise *colotomic* (*kolotomik*)¹ yapı üzerinden şekil alarak, farklı boyutlardaki vurmali çalgılar aracılığıyla hiyerarşik bir zaman örgüsü kazanmaktadır. Bu üç müzik geleneği, ritmik yapıların teorik ve pratik yönleri açısından farklılık gösterse de ortak noktaları, ritmik örüntülerinin döngüsel bir zaman anlayışına dayanmasıdır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Müzikoloji literatüründe ritim teorisi üzerine yapılan çalışmalar genellikle Batı müziği merkezli yaklaşımlarla şekillenmekte, Batı dışı geleneksel müziklerdeki ritmik organizasyonlar ise çoğu zaman sınırlı çerçevelerde ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel problemi, farklı coğrafyalara ait bu müzik geleneklerinde ritmin nasıl yapılandığı ve kültürel bağlam içinde nasıl anlam kazandığı sorularına yanıt aramaktır. Çalışmanın önemi, genellikle bağımsız olarak ele alınan bu üç müzik geleneğinin (Türk, Hint ve Orta Cava gamelan) ritmik yapı bağlamında birlikte değerlendirilmesi ve böylece kültürel etkileşimler ile bölgesel müzikal kimlikler açısından yeni bir tartışma alanı açılmasıdır. Bu kapsamda, çalışmada belirli bir coğrafi ve kültürel çerçevede ritmik organizasyonun işleyişi incelenmekte, farklı müzik geleneklerindeki ritim anlayışının

¹ *Colotomic*, özellikle Güneydoğu Asya müziklerinde, özellikle de Endonezya gamelan müziğinde kullanılan bir terimdir ve belirli zaman aralıklarını vurgulayan hiyerarşik ritmik organizasyonu ifade eder. *Colotomic* yapı, müzikal zamanın belirli noktalarında çalınan vurmali çalgılar (örneğin gonglar, kenong, kempul gibi gamelan çalgıları) aracılığıyla büyük ölçekli bölümler oluşturur. Bu sistemde, daha büyük ve daha ağır sesli çalgılar zaman döngüsünün en önemli vuruşlarını işaretlerken, daha küçük ve daha sık çalınan çalgılar daha ince zaman bölümlerini vurgular. Bkz. (Puspita, 2008, s. 40-48).

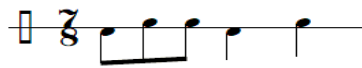
ortak yönleri ortaya konmakta ve bu geleneklerde ritim pratiklerinde kullanılan temel vurmalı çalgılar üzerine genel bir değerlendirme sunulmaktadır.

Yöntem, evren ve örneklem

Bu nitel araştırmada, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018, s. 189) göre, doküman incelemesi, araştırılan olguya ilişkin yazılı materyallerin analizini içerir ve nitel araştırmalarda tek başına ya da diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanılabilir. Araştırmanın evrenini, ritmik yapıları döngüsel zamana dayanan Batı dışı geleneksel müzik türleri oluştururken; örneklemine, Türk, Hint ve Orta Cava gamelan müzik geleneklerinin, araştırma kapsamında incelenen ritmik yapıları oluşturmaktadır.

Geleneksel Türk Müziğinde Usûl Kavramı

Geleneksel Türk müziğinde ritmik yapı, vezne tabi ezgi oluşumları çerçevesinde usûl kavramı ekseninde şekillenmekte ve bu türde, ritmik yapıyı bütün öğeleriyle ifade etmek için usûl kavramı kullanılmaktadır. Usûl kelimesi, Arapça "asl" kökünden türemiş olup; kökler, asıl, esas, öncül ve temel bilgiler gibi anlamlar taşımaktadır (Ayverdi, 2010, s. 1287). Ayrıca, farklı disiplinlerde yöntem, metot ve izlenmesi gereken yol gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (Terzi, 2015, s. 89). Türk müziği terminolojisinde usûl, en geniş anlamıyla Anadolu ve çevre kültürlerinde müzikte "zaman organizasyonunu" sağlayan temel bir kavramdır. Pratik düzeyde ise usûl, müziğin zaman boyutunu düzenleyen dört temel unsuru içermekte ve işlevsel olarak bu yapıları bünyesinde barındırmaktadır. Bu unsurlar; ritim kalıbı, tempo (hız), ölçü ve form yapılarıdır (Öztürk, 2005). Geleneksel Türk müziğinin bir dalı olan halk müziği, zaman yapılanmasını etkileyen unsurlar açısından incelendiğinde, bu türün ritmik yapısının şekillenmesinde konuşma dilinin ritmik özellikleri, çalgıların çalım teknikleri ve ulusal danslardaki yürüme, sekme, sıçrama gibi figürler önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, halk müziğinin ritmik dokusunun oluşumunda Türkçenin hece ve vezin yapısı, bağlamada kullanılan tezene tavırları, diğer geleneksel çalgıların icra teknikleri ve Anadolu'da oynanan halk danslarının figür yapıları belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır (Özgür ve Aydoğan, 2015, s. 16). Sözlü müziklerde ritmik yapının oluşumundaki en belirleyici unsur, dilin ritmi yani sözcükleri meydana getiren hece kalıplarıdır. Türk halk müziğinde bu yapı, uzun yıllar boyunca 5'li, 7'li, 8'li ve 11'li hece vezinleriyle şekillenirken, klasik Türk müziğinde ise ritmik kuruluş, divan edebiyatının temelini oluşturan aruz veznine dayanmaktadır (Arel, 1993, s. 32). Tarihsel süreç içinde, geleneksel Türk müziğinin bir diğer kolu olan klasik Türk müziği, teorik temeller doğrultusunda şekillenmiş ve bu yapının merkezinde yer alan usûl kavramı dört zaman biriminden (nakreden) yüz yirmi sekiz nakreye kadar değişen ritmik kümelenmelerin kullanımına imkân tanıyarak, bu müzik türünün zaman organizasyonunu tanımlamıştır. Klasik türde elliden fazla ritmik devir bulunmasına rağmen, bunların yalnızca küçük bir bölümü pratikte yaygın olarak kullanılmaktadır.²

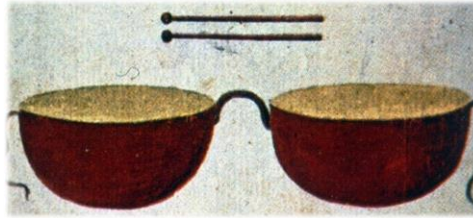

Görsel 1. Devr-i Hindi usûlü.³

² Örnek olarak, Türk müziğinde yaygın olarak kullanılan usûllerden biri olan 7 nakreli, Devr-i Hindi usûlünün transkripsiyonu için bkz. Görsel 1.

³ Uslu'nun (2014, s. 52) Devr-i Hindi usûlüne yönelik şu tespitleri dikkat çekicidir: "[...] Türk müziğine girmiş olan "devrihindi" usulünün Hint müziğinden alındığını kabul etmek gerekir. Anadolu ilahilerinde çokça

Klasik Türk müziğinde bu usûller, kudüm adı verilen vurmali çalgı ile icra edilir. Kelime anlamı bağlamında Arapçada “uzak bir yerden gelme, ayak basma” anlamına gelen kudüm, bazı tarikat toplantılarında özellikle Mevlevîhânelerde, bazen de din dışı müziklerde kullanılan bir usûl vurma çalgısıdır. Mevlevî tarikatı mensupları tarafından “kudüm-i şerif” diye adlandırılan kudüm, Mevlevî mukabelesi (semâ, âyin) esnasında nutripte yer alan en önemli ritim sazı olup kudüm çalana kudümzen, kudümzen başına da serkudümü denmektedir (Ungay, 2002, s. 322-323). Kudüm, fiziksel olarak bakırdan yapılmış, ağızlarına deri gerilmiş ve boyutları birbirine yakın iki tasta oluşmuş bir vurmali çalgıdır. Bu çalgıda sesin oluştuğu temel yapılar, farklı boyutlardaki bakır haznelerden meydana gelmektedir. Gövde kısmı, sağ tarafta yer alan daha büyük ve kâse biçiminde olan bakır alaşımlı yapı ile daha küçük olan diğer hazneden oluşmaktadır. Geleneksel yöntemlerde, bakır eritilerek şekillendirilmekte ve çekiçe dövülerek istenilen inceliğe ulaştırılmaktadır. Daha büyük olan hazne “düm” olarak adlandırılmakta olup yaklaşık 15-16 cm derinliğinde ve 30-32,5 cm çapında yapılmaktadır. Daha küçük olan hazne ise “tek” sesinin oluştuğu kısım olup 14-15 cm derinliğinde ve 28-30 cm çapında üretilmektedir (Kurt, 2022, s. 47). Akustik özellikleri göz önünde bulundurularak, bakır taslar dövme yöntemiyle şekillendirilir ve bazen ses kalitesini iyileştirmek amacıyla az miktarda altın da eklenir. En iyi sesin elde edilmesi için üzerlerine deve derisi gerilir. Büyük kudümün ağzına 2 mm, küçük kudümün ağzına ise 1 mm kalınlığında deri çekilir ve bu deriler sicimler yardımıyla istenilen gerginliğe ayarlanır. Sesin metalik tınılar kazanmaması için bakır tasların üzerine kütük veya keçe yerleştirilir ve kalın bir meşin kılıfla kaplanır. Ayrıca, tabanlarının yere temas etmesiyle ses renginin değişmesini önlemek amacıyla meşinden yapılmış daire biçimindeki simitler üzerine oturtulur. Bu çalgı, uçları oval biçimli ve 25-30 cm uzunluğunda olan, “zahme” adı verilen iki çubukla çalınır. Zahmeler genellikle farklı ağaç türlerinden yapılsa da en çok gül ağacı tercih edilir (Uzunbaş, 2012, s. 34-36).

Görsel 2. Kudüm (*Saznâme*, TSMK, Hazine, nr. 1793, vr. 27^a)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kudum> [Erişim tarihi: 06.07.2024].

Kudüm, Mevlevî ayinleri başta olmak üzere çeşitli tarikat ve mezheplerin ibadetlerinde ve bazı ritüellerde ritmik düzeni sağlayan önemli bir çalgıdır. Özellikle Mevlevîhânelerde yaygın olarak kullanılmış, nadiren din dışı müzikte yer almıştır (Öztuna, 2000, s. 209). Kudüm, Mevlevî geleneğinde yalnızca ritmik yapıyı düzenleyen bir çalgı değil, aynı zamanda kutsal anlam taşıyan bir unsurdur. Yukarıda ifade edildiği üzere bu çalgının “kudüm-i şerif” olarak anılması, ona atfedilen manevi değeri göstermektedir. Mevlevî âyinlerinde ritmin, semâ icrasını yönlendirmekle sınırlı kalmayıp, dervişlerin hareketlerini senkronize eden ve onların içsel yolculuğuna rehberlik eden bir işlev üstlendiği söylenebilir. Kudüm vuruşları, kâinatın döngüsellik ve varoluşun sürekliliğini simgeleyen ritmik kalıplar oluşturarak, ilahi düzenin işleyişine

görülen Devrihindi usulünün adına, Selçuklular ve Fatih döneminde rastlanmadığına göre, Türk müziğinde ortaya çıkışının XVI. yüzyıl sonunda olduğu anlaşılmakta, bu durum da “Hindulara” bağlanabilmektedir.”

dair metafizik bir boyut kazanmaktadır. Bu çerçevede kudüm, sadece bir müzik aracı değil, aynı zamanda Mevlevî düşüncesinde varoluşun ritmik düzenini temsil eden mistik bir öge olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Anadolu’da, klasik Türk müziği ve halk müziği geleneğinde özellikle usûl kavramı çerçevesinde yapılanan ritmik organizasyon, yalnızca bir zaman ölçüsü; melodik yapıların tamamlayıcısı değil, aynı zamanda müziğin kimliğini ve icra biçimini belirleyen temel unsurlardan biri, kültürel ve inançsal anlamlar taşıyan bir öge olmuştur.

Hint Müziği ve Talâ Kavramı

Müzik sanatı, tarih boyunca Hindistan kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Toplum, müziğe olan sevgisi ve derin anlayışıyla onun ilahi bir gücü temsil ettiğine inanmıştır. Müzik ve dansın etkileyici gücü, insan ruhunu daha iyi anlamaya ve insan ile doğa arasındaki bağı güçlendirmeye katkı sağlamaktadır. Hint müziği, tarihsel derinliği ve kültürel yapısı açısından dünya müzik kültürü içinde önemli bir konuma sahiptir. (Kerimov, 2013, s. 305). Yaklaşık dört bin yıllık geçmişiyle dünyanın en eski müzik türlerinden biri olan Hint Müziği, Hindustani (Kuzey Hindistan) ve Karnatik (Güney Hindistan) olmak üzere iki ana sınıfa ayrılmış olmasına rağmen her ikisi de köken ve temel kavramları açısından aynı zeminden beslenen müzik türleridir (Rangayyan, 2018, s. 2). Bununla birlikte, iki bölge müziği arasındaki terminoloji, üslup ve müziksel gramer farklılıklarından ötürü Hindustani ve Karnatik müzik olmak üzere apayrı müzik alanları olarak değerlendirilirler. Bu ayrım pek çok bakımdan her iki bölgenin farklı kültürel ve siyasi yapısını ifade eder. Bailey’e (2001, s. 14) göre, Güney Hindistan müzik geleneğinde, köklü Hindu kültürüyle geleneğe sıkı sıkıya bağlı, yapı olarak tutucu bir müzikal anlayış benimsenmiştir. Bu gelenekte, Sanskrit metinlere ve eski din adamı bestecilere sadık kalınarak, geleneği yaşatmayı ve sürdürmeyi amaçlayan bir müzikal yaratım süreci izlenmektedir. Kerimov’a (2013, s. 307-308) göre, Kuzey Hindistan’da bu durum tam tersi şekilde karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde çeşitli coğrafyalardan gelen farklı müzik geleneklerinin kültürel etkisi, geleneksel müzikler üzerinde hegemonik etki yaratarak, Hint müziğinde yeni müzik türlerinin oluşumuna ve geleneğin değişmesine sebep olmuştur. Doğan ve Maral (2019, s. 20) ise, Kuzey Hindistan’daki İslam ve Hindu kültürlerinin etkileşiminin, dine daha az dayalı ve daha özgür bir müzik anlayışını ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Geleneksel metinlerden uzaklaşarak, sözden ziyade yalın ezgiye yönelmesi, Hint müziğinde daha esnek ve deneyimsel bir yaklaşımın gelişmesine olanak tanımıştır. Ancak tarihsel ve kuramsal açıdan bakıldığında, Hint müziğinin temelleri ruhani ilkelere dayanmakta olup, müziğin yasaları dini bir otoriteye sahiptir. Bu bilgiler doğrultusunda genel bir çerçeve çizilecek olursa Bailey (2001, s. 14-15), durumu şu ifadelerle açıklar:

“Hint müziği tarihi, büyük ölçüde Hindu ve Müslüman din adamlarının öğretilerinin ve buyrukların bir toplamıdır. [Hindistan’da yazılmış] bir müzik kuramı kitabını bir dinsel öğretiler kitabından ayırmak mümkün değildir ve müzik hakkında çok sayıda eser olmasına rağmen sistematik, yalın bir müzik kuramı neredeyse yok gibidir. Bunun, müzisyenlerin ruhsal hayatı üzerindeki etkileri ve yansımaları şüphesiz büyüktü [...] bu arka planın Hintli müzisyene en büyük avantajı dünyevi açıdandı. Hintli müzisyen, böylece bir yığın kuramsal ve işe yarayacağı şüpheli tavsiyeye uyma yükünden kurtulmuş ve müziği gerçekten çalma konusunda büyük bir özgürlükle baş başa kalmış oluyordu. Özetle Hintli müzisyene kalan tek kuramsal bilgi teknik değil tamamen estetik karakteriydi. Hint müziği öğrencisinin, müzisyenliğini geliştirmek için, bir icracıdan pratik bilgi almak ve ustasının da yardımıyla, kişisel gelişimini ve müziksel kendine yeterliliğini sağlamaktan başka bir seçeneği yoktu.”

Bu durum bize, Hint kültürü içerisinde müziğin, inançsal yapıyla ne kadar iç içe olduğunu ve derin bağlarla birbirine bağlandığını net olarak göstermektedir. Bu bağlamda Güney Hindistan inanç sistemi içerisinde Karnatik müzik türü, dinsel yapının ayrılmaz bir tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkar. Gelenek içerisinde İbadetler; ezgi, ritim ve dans ritüelleriyle gerçekleştirilir. Bu süreçte melodik yapıyı, yılın belli dönemlerinde ve günün belli saatlerinde icra edilen ragalar oluştururken, ritmik yapıyı, Hint müzik kültürünün en temel ve kompleks öğelerinden biri olan talâlar oluşturur (Kerimov, 2013, s. 309-310). Talâ, müzik ve dansa zamanı ölçen temel yapıdır. İcra sürecinde döngüsel olarak tekrar eden kalıplardan oluşur. Karnatik müzikte, devinim, hafıza, trans, aktarım ve ustalığın ifadesidir (Gosvami, 1961, s. 162). Hint ritmi, avarta (ölçü) içinde ilerler ve vibhaga (vuruş) birimlerine bölünür; her vibhaga bir veya daha fazla tâla içerir. Geleneksel olarak, tâlanın kökenine dair efsaneler bulunur; Bharata'nın otuz iki farklı tâlayı bir kuşun şarkısında keşfettiği, tâl kelimesinin ise el çırparak zaman ölçmeye dayandığı söylenir (Popley, 1921, s. 72). Popley'e (1921, s. 74) göre:

"Karnatik müzikte yedi temel tâla vardır ve her biri beş farklı jâti (tür) içerir. Bu beş jâti, temel vuruş (anga) içindeki akshara (zaman birimi) sayısına göre sınıflandırılmıştır. Hindu mitolojisine göre, bu beş jâti beş kasta karşılık gelir ve kökenleri Tanrı İshvara'nın beş yüzüne dayandırılır. Efsaneye göre, Nataraja (Şiva) bu ritmik sistemleri kozmik dansıyla belirlemiş, Brahma el zillerini (kartal) çalmış ve Vişnu da mridangayı çalmıştır. Böyle bir müzik topluluğunun izlenmeye değer olduğu şüphesizdir. Beş jâti, ana vuruş (principal beat) içindeki akshara sayısına göre adlandırılır: Trisra (üç), Chatusra (dört), Khanda (beş), Misra (yedi), Sankirna (dokuz)."

Talâların çeşitli kombinasyonları vardır; jampa tâla (ağır + çok hızlı + hızlı), rupaka tâla (hızlı + ağır) vb. Bu ritmik birleşimlerin her birinin kendi özellikleri olabilir (May, 1983, s. 103). Talâ içindeki ritmik bölünme ve "sam" denilen birinci vuruş, en önemli ölçü faktörlerindendir. Aynı sayıda vuruşa sahip talâlar içindeki bölünmeler ve vurgular farklı olabilmektedir. Örneğin, 14 vuruşlu *Dhamar* talâsı 5+5+4 şeklinde bölünmüştür. Ada *Chautal* talâsı da aynı vuruş sayısından oluşur, lakin farklı bölünür; 2+4+4+4. Bir diğer *Chanchar* talâsında ise bölünme 3+4+3+4 şeklindedir (Ulziferov, 2005, s. 721). Klasik Hint müziğinde zaman "Kala", tempo ise "Laya" kavramlarıyla adlandırılmakta ve beş ana laya türü bulunmaktadır. Bunlar, şu şekilde sıralanmaktadır: Ati Vilambit Laya (çok yavaş tempo), Vilambit Laya (yavaş tempo), Madya Laya (orta tempo), Durut Laya (hızlı tempo) ve Ati Durut Laya (çok hızlı tempo) (Özkan, 2021, s. 31).

Tablo 1. Rupak Taal (7 vuruş) 3+2+2 Vilambit Laya (Özkan, 2021, s. 52).⁴

O			1		2	
I	I	I	I	I	I	I
Tin	Tin	Na	Dhin	Na	Dhin	Na
1	2	3	4	5	6	7

Hint müziğinde talâların icrasında kullanılan en önemli vurmalı çalgıların başında Hint müzik türünün simgesi haline gelmiş, tabla enstrümanı yer almaktadır. Tabla, iki parçadan oluşan vurmalı hint çalgısıdır. Hindistan'da yaygın olarak kullanılan tabla, iki parçadan oluşan bir eşlik enstrümanıdır. Rivayete göre, Orta Çağ'da bir müzisyen, Pakhawaj'ın yüksek sesini azaltmak için onu ikiye bölmüş ve böylece tabla ortaya çıkmıştır. Sağ elin çaldığı parçaya "Dayan" (dahina) denir. Bu parça sisam ağacından yapılmıştır. Sol elin çaldığı parçaya ise "Bayan" (duggi) denilmektedir. Bu parça ise bakır, pirinç veya bronz gibi metallerden üretilmektedir (SACAR, 1999, s. 165-166). Derilerin ortasında bulunan siyah daire ise demir tozu, is ve zamkın karıştırılmasıyla ve derinin bir

⁴ Talâ örneği, Rupak Taal (7 vuruş) 3+2+2.

milim içinde yer alacak şekilde konumlandırılmasıyla yapılmaktadır. Bu yöntemle çalgının, tını zenginliği ve doğal efektif ses derinliği kazanması sağlanmış olur. Tabla, kendine has seslerin ritmik hecelere aktarılması sonucu (ta, te, da, digida vb.) senkronize bir metotla çalınır (Pingle, 1962, s. 107). Ayrıca, Hint müziğinde ritim eğitimi, genellikle usta-çırak ilişkisine dayanmakla birlikte, bu eğitim küçük yaşlarda başlamaktadır.

Görsel 3. Tabla (Shirali, 1977, s. 104).

Orta Cava Gamelan Müziği ve Geleneksel Çalgı Topluluğu

Gamelan, Endonezya'nın geleneksel orkestrasını ve genellikle vurmali çalgılardan oluşan bu orkestrayla icra edilen müzik türünü ifade eden bir terimdir. Ayrıca, Endonezya ve Güneydoğu Asya dillerinde "müzik topluluğu" anlamına gelmektedir. Bu terim hem müziği hem onu icra eden topluluğu hem de kullanılan çalgıları kapsamaktadır. Sözcüğün kökeni, Bali dilindeki gambel (çalmak) ve Java dilindeki gamel (alet, araç) kelimelerinden türemiştir. Gamelan müziği, ağırlıklı olarak bronz, demir, bambu ve ahşap malzemelerden yapılan vurmali çalgılarla icra edilmektedir. En yaygın kullanılan çalgılar arasında metal gonglar, ziller, büyük çanlar ve iki başlı davullar yer almaktadır. Bu topluluklarda, akortlanmış vurmali çalgılar ağırlıklı olup, gonglar ve metalofonlar ön plandadır. Çeşitli metallerden üretilen gonglar, asılı veya yatay şekilde düzenlenmekte ve çekiç benzeri aletlerle vurularak icra edilmektedir. (Wendt ve Bader, 2019: 129-130). Bazı topluluklarda üflemeli ve telli çalgılar ile vokal icralara da rastlanır. Gamelan müziğinin temelini oluşturan ses sistemleri beşli ve yedili gamlara dayanır ve Batı müziğinden farklı olarak eşit olmayan aralıklara sahiptir. Tarihsel süreçte Hint Okyanusu ticaret yolları aracılığıyla Çin, Güney Asya, Hindistan, Ortadoğu ve Avrupa'dan etkiler alan Gamelan müziği, zamanla Endonezya'nın yerel inançları ve kültürel ritüelleriyle harmanlanmıştır. Geleneksel inanışa göre, Gamelan'ın kökeni, tanrılarla iletişim kurmak için gong icat eden mitolojik bir keşişe dayanmaktadır (Balkarlı, 2002, s. 17-18). Pfeifer'a (2014, s. 11) göre:

"Gamelan müziği, Cava kültüründe önemli bir yer tutmakla birlikte, karmaşık bir yapıya sahiptir. Cava'nın geleneksel müziği, tıpkı diğer kültürlerdeki müzik türleri gibi çeşitli işlevler için icra edilebilir; bu işlevler eğlenceden ritüele, meditasyondan kutlamaya kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu müzik, yalnızca estetik bir deneyim sunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ritüel bağlamlarda da derin bir anlam taşır. Gamelan müziği, neredeyse hiçbir zaman sadece müzik yapmak amacıyla icra edilmez; dans, drama veya diğer performatif sanatlarla birlikte sunulması yaygın bir uygulamadır."

Görsel 4. Geleneksel Endonezya enstrümanları.

(https://www.newworldencyclopedia.org/entry/File:Traditional_indonesian_instruments02.jpg).

Cava gamelan müziği, Hindu-Budist zaman anlayışının istikrarını yansıtarak, Hint mitolojik inançlarının Endonezya inanç sistemleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Gamelan orkestralarının kolotomik yapısı, zamanın döngüsel kavranışını müzikal düzlemde ifade etmektedir (Hürer, 2019, s. 49). Gamelan müziği, törensel ve toplumsal etkinliklerde kullanılan yüksek sesli enstrümantal yapı ile daha melodik ve şiirsel bir karakter taşıyan iki temel stile sahiptir. Java geleneğinde müzik, şiirle bütünleşik bir formda icra edilir. Gamelan toplulukları, 20 ila 75 çalgıdan oluşmakta olup, Batı müziğindeki kesin nota sistemine bağlı değildir. Bu esneklik, doğaçlamaya geniş bir alan tanıyarak müzikal ifadeyi zenginleştirmektedir (Balkarlı, 2002, s. 18-19). Gamelan müziği, Batı müziğinin doğrusal yapısının aksine döngüsel ve kolotomik bir zamansal organizasyona sahiptir. Bu yapı, noktalama işlevi gören çalgılar tarafından belirlenir. Topluluğun en önemli enstrümanı olan gong ageng, her döngünün başlangıç ve bitişini işaretleyerek gamelan müziğinin mistik yönünü simgeler. Daha küçük gonglar olan kempul ve gong suwukan ile kenong, kethuk ve kempyang gibi ters çevrilmiş tencere biçimindeki çalgılar ritmik yapıyı destekler. Kendang (davul) ise topluluğun lideri olarak tempo değişimlerini yönetir ve dans (tari) ile gölge kuklası tiyatrosu (wayang kulit) gibi sahne sanatlarıyla etkileşim sağlar. Tüm bu çalgılar, gamelan müziğinin ritmik döngüsünü belirleyerek zamansal yapının oluşumunda merkezi bir rol oynar (Wilson, 2022).

“Gamelan orkestraları, senfoni orkestralarına benzer şekilde kavramsal olarak müzikal bir birliği temsil etse de içerik ve yapıları bakımından benzersizdir. Her bir gamelan, enstrüman seti olarak özenle tasarlanmış ve nesilden nesile aktarılan, manevi bir değeri olan bir topluluktur. Gamelan setinin bir arada tutulması, bu setlerin bireysel enstrümanlar olarak ayrılmasının kültürel açıdan kabul edilmemesini sağlar. Cava’da, her gamelan topluluğu kendi setiyle bütünleşmiş bir şekilde varlık gösterir ve bu setler, her biri kendine özgü manevi güçlere sahip kabul edilir. Ayrıca, Cava müzisyenleri genellikle kendi enstrümanlarına sahip olmayıp, performans yapacakları seti kullanarak icra yaparlar. Bu unsurlar, gamelan orkestralarının sadece müziksel değil, aynı zamanda kültürel ve manevi bir kimlik taşıyan kompleks yapılar olduğuna işaret eder. Gamelan topluluklarının bir arada varlığı, müziğin toplumsal işlevini ve kültürel sürekliliğini vurgulayan önemli bir özelliktir” (Pfeifer, 2014, s. 11).

Cava gamelan topluluğu, temel olarak metalofonlar, membranofonlar, kordofonlar ve zaman zaman bir vokalistten oluşan zengin bir enstrümantal yapıya sahiptir. Bu topluluktaki en belirgin çalgılar, akortlanmış gonglar ve metal tuşlu enstrümanlardan oluşan idiofonlardır. Cavalı müzisyenler, bronz gamelan çalgılarını genellikle iki temel kategoriye ayırır: *pencon* (veya *penclon*), yani bombeli veya çıkıntılı yüzeye sahip

gonglardan oluşan çalgılar ve *wilahan*, yani bronz levha tuşlara sahip çalgılar (Spiller, 2004, 60). Bu müzik türünde kullanılan muhtelif çalgıların niteliklerine bakıldığında:

Gong: Gamelan topluluklarında kullanılan Slendro ve Pelog akort sistemlerine ait her takımda üç gong bulunur; iki Gong Ageng ve bir Gong Suwukan. Yaklaşık 90 santimetre çapında bronzdan yapılan bu gonglar, ahşap çerçevelere asılı olarak icra edilir ve müzikal cümlelerin uzun bölümlerini belirginleştirmek amacıyla kullanılır. Gamelan orkestrasının en büyük ve en saygın çalgısı olan Gong Ageng, kolotomik yapının temel unsurlarını vurgulayan merkezi enstrümandır. Geleneksel icra pratiğinde, besteler genellikle Gong Ageng'in vuruşuyla başlar ve aynı şekilde sonlanır. Daha küçük boyuttaki Gong Suwukan ise kolotomik yapının alt bölümlerini işaretleyerek ritmik organizasyonu destekler. Bu enstrümanlar, gamelan müziğinin döngüsel zaman anlayışını güçlendirerek yapısal bütünlüğünü sağlamaktadır (Balkarlı, 2002, s. 23; Pfeifer, 2014, s. 11-13).

Görsel 5. Gong Ageng.⁵

Görsel 6. Gong Suwuk.

Kempul: "Daha küçük gonglardır ve küçük cümleleri bitirirler. Slendro ve Pelog setlerinde altı ya da on kempul vardır" (Balkarlı, 2002, s. 23).

Kethuk ve Kempyang: Kethuk, yatay konumlandırılmış, tek bir kazan şeklindeki gongdan oluşurken, Kempyang bir veya iki gongdan meydana gelebilir. Her iki çalgı da bir bestede daha küçük bölümleri vurgulamak için kullanılır. Soldaki düz tepeli gong Kethuk, sağdaki eğimli tepeli gong ise Kempyang'dır (Pfeifer, 2014, s. 14).

Görsel 7. Kempul.

Görsel 8. Kethuk ve Kempyang.

Kenong: "Tahta çerçeveler içinde çapraz duran tellere yatay bir biçimde yerleştirilmiş küçük gonglardır" (Balkarlı, 2002, s. 23).

Bonang: akortlanmış kazan şeklinde gonglardan oluşan bir enstrümandır ve ip sarılı ahşap tokmaklarla çalınır. İcracı, bir tokmakla yeni bir nota üretirken, diğer tokmakla önceki gongun titreşimini bastırır. Bonang, boyutlarına göre iki türe ayrılır: bonang barung ve bonang panerus. Aşağıda gösterilen enstrüman, orta büyüklükteki bonang barungdur (Pfeifer, 2014, s. 15).

⁵ Görsel 5-13. numaraları arası tüm görseller (Pfeifer, 2014, s. 12-16).

Görsel 9. Kenong.

Görsel 10. Bonang.

Saron: Saron, altı ya da yedi tuştan oluşan bir oktavlık ses aralığına sahip tuşlu çalgıları ifade eden genel bir terimdir. Orta Cava’da saron ailesi, farklı boyutlara ve ses aralıklarına sahip enstrümanlardan oluşur. Büyük saron demung, orta boy saron barung’a kıyasla bir oktav daha pes, küçük saron panerus (peking) ise saron barung’dan bir oktav daha tiz akortlanmıştır. Gamelan topluluklarında genellikle her boyutta birden fazla saron bulunur ve bireysel icracılar yalnızca bir oktavlık ses aralığına sahip olsalar da tüm saronlar bir araya geldiğinde üç oktavlık bir kapsam oluşturur (Spiller, 2004, 91).

Görsel 11. Saron (Demung, Sarong, Peking).

Slentem: “İnce bronzlar bir bambunun üzerinde sallandırılmıştır ve ucu süngerle kaplanmış diskli bir sopa ile çalınır” (Balkarlı, 2002, s. 23).

Gender: Slentem’e benzer bir enstrüman olup, daha fazla bronz çubuğa sahip, daha küçük bambudan yapılmış ve iki disk şeklindeki tokmakla çalınan bir çalgıdır. Melodiyi temel alarak süsleyici bir işlev görür ve genellikle bir oktavdan daha geniş bir ses aralığına sahiptir (Pfeifer, 2014, s. 13; Balkarlı, 2002, s. 23).

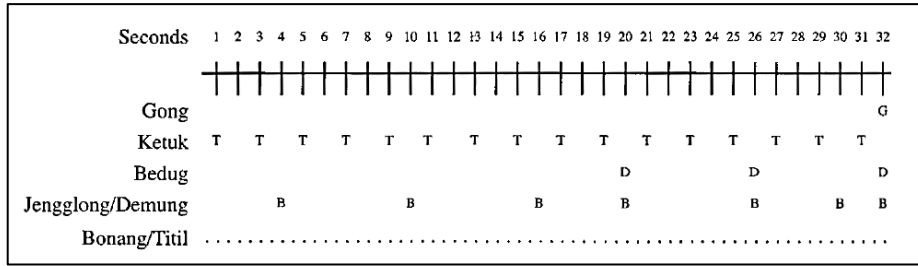

Görsel 12. Slenthem.

Görsel 13. Gender.

“Gamelan müziğinde her enstrüman, eşzamanlı icrada dahi kendine özgü tınısal karakterini korur ve bu durum, dinleyicinin farklı katmanları algılamasını kolaylaştırır. Bu algı durumu, Cirebon gamelan sekaten eserleri üzerinden incelendiğinde, ritmik yapının belirginleşmesinde ketuk önemli bir unsur olup, keskin vuruşları ve hızlı sönümlenmesi sayesinde zamanı daha küçük birimlere ayırır. Bu düzenli zaman bölünmeleri, etnomüzikoloji literatüründe kolotomik form veya kolotomi olarak adlandırılmaktadır. Bu terimler, Yunanca “ritmik birim” anlamına gelen “colon” kelimesinden ve bölme ya da kesme anlamı taşıyan “-tomy” veya “-tomic” eklerinden türetilmiştir. Büyük gonglar ise geniş zaman dilimlerini belirleme işlevi üstlenerek müzikal yapıyı destekler. Örneğin, otuz iki saniyelik bir zaman bölümü, insan algısına uygun hale getirilmek üzere daha küçük birimlere ayrılarak organize edilir” (Spiller, 2004, s. 68-69).

Görsel 14. "Lagu Sekaten" için Kolotomik Zaman Çizelgesi (Spiller, 2004, 69).

Bu müzik geleneğiyle ilgili olarak son olarak şunu ifade etmek gerekir ki gamelan çalgı takımlarını birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biri akort sistemidir. Çalgı yapımcıları, her gamelan takımındaki enstrümanları özenle akort ederek birbirleriyle uyumlu hâle getirir. Bu nedenle, farklı gamelan takımları arasında enstrüman değişimi nadiren mümkündür (Spiller, 2004, 64).

Sonuç

Çalışma, Türk, Hint ve Orta Cava gamelan müziklerinde ritmin yalnızca zamanın bölünmesiyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kültürel ve estetik yapının bir parçası olduğunu göstermektedir. Her üç geleneğe de ritmik sistemler döngüsel bir zaman anlayışına dayanmakta ve müziğin karakterini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Türk müziğinde usûller, Hint müziğinde tâlalar ve gamelan müziğinde colotomic yapı, müziğin ritmik örgüsünü oluşturan farklı sistemler olarak işlev görse de ortak nokta ritmin müzikal kimlik inşasında merkezi bir rol üstlenmesidir. Öncelikle, Türk müziğinde usûl sisteminin, ritmik kalıpların ezgiyle uyum içinde yapılandığı ve özellikle kudüm gibi vurmali çalgılar aracılığıyla icra edilen bir ritmik organizasyon sunduğu belirlenmiştir. Usûl, yalnızca müziğin zaman çerçevesini oluşturmakla kalmayıp, müziğin icra ediliş biçimine de yön vermektedir. Hint müziğinde tâla, müziğin matematiksel ve doğaçlamaya açık yapısını belirleyen temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Talâlar, belirli vuruş kombinasyonlarına dayanarak döngüsel bir ritmik anlayış sunmakta ve ritmin yapı taşı olarak müzikal ifadenin temelinde yer almaktadır.

Bu sistem, özellikle tabla enstrümanı üzerinden şekillenmekte ve icracının doğaçlama yapmasına olanak tanımaktadır. Orta Cava gamelan müziğinde colotomic yapı, zamanın hiyerarşik bir şekilde organize edilmesini sağlamak ve bu durum özellikle gong ageng, kempul ve kenong gibi vurmali çalgılarla belirgin hale gelmektedir. Gamelan müziğinin ritmik organizasyonu, törenselleşmiş ve mistik bir işlev görmekte olup, Batı müziğinden farklı olarak doğrusal değil, döngüsel bir zaman anlayışına dayanmaktadır. Bu üç müzik geleneğinin karşılaştırmalı analizi, ritmin yalnızca bir zaman ölçüsü ya da tempo belirleyici olmadığını, aynı zamanda müzikal kimliği ve kültürel anlamları şekillendiren temel bir yapı taşı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, Batı merkezli ritim teorilerinin ötesine geçerek, Batı dışındaki geleneklerin ritim anlayışlarının nasıl işlendiğine dair genel bir perspektif sunmaktadır.

Kaynakça

- Arel, H. S. (1993). *Prozodi dersleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Bailey, D. (2001). *Doğaçlama* (ed. A. Bucak). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Balkarlı, C. S. (2002). *John Cage'in hazırlanmış piyanosu ve Endonezya geleneksel orkestrası gamelan*. [Sanatta Yeterlilik Tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Doğan M. F. & Maral, H. A. (2019). Geleneksel Kuzey Hindistan müziği'nden bir referans modeli olarak gharânâlar. *International Journal of Social Sciences*, 3(1), 17-32.
- Gosvami, O. (1961). *The story of Indian music: Its growth and synthesis*. Bombay: Asia Publishing House.
- Hürer, O. C. (2019). *Minimalist müzikte tekrar ve değişim düşüncesi bağlamında müzikte zaman organizasyonu*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kerimov, R. (2013). Geleneksel Hint müziğinin yapısı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(2), 305-321.
- Kurt, C. (2022). *Hafız Amir Ateş'in dini eserlerinde profesyonel icraya yönelik yaklaşım ile kudüm çalım tekniği*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi.
- May, E. (1983). *Musics of many cultures: An introduction*. USA: University of California Press.
- Özgür, Ü., ve Aydoğan, S. (2015). *Gelenekten geleceğe makamsal Türk müziği*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Özkan, G. (2021). *Tabla sanatı*. Ankara: Duvar yayınları.
- Öztuna, Y. (2000). *Türk mûsikîsi kavram ve terimleri ansiklopedisi*. Ankara: AKM Yayınları.
- Öztürk, O. M. (2005). Arif Sağ Üstad'ın davullar çalınırken çalışması vesilesiyle Anadolu müziğinde usuller. <https://www.turkuler.com/yazi/anadolumuziginde.asp>, [Erişim Tarihi: 12 Haziran 2024].
- Pfeifer, C. W. B. (2014). *Singa Nebah: Adapting a Javanese gamelan composition for a Western percussion ensemble*. [PhD Thesis]. Washington: University of Washington.
- Pingle, B. (1962). *History of Indian music*. Calcutta: Published by Sushil Gupta Pvt. Ltd.
- Popley, H. A. (1921). *The music of India*. London: Oxford University Press.
- Puspita, A. (2008). *The influence of balinese gamelan on the music of olivier messiaen*. [Doktora Tezi]. Ohio: University of Cincinnati.
- Rangayyan, R. (2018). *An introduction to the classical music of India*. <https://rangayyan.ca/WebFilesEngg/music.pdf>, [Erişim Tarihi: 18 Haziran 2024].
- SACAR (1999). *Alaap: A discovery of Indian classical music*. Mumbai, India: Times Music.
- Sachs, C. (1953). *Rhythm and tempo*. New York: W.W.Norton & Company.
- Shirali, V. (1977). *Sargam an intrioudction to Indian music*. New Delhi: Abhinav Publications.
- Spiller, H. (2004). *Gamelan: The traditional sounds of Indonesia*. California: ABC-CLIO.
- Terzi, C. (2015). *Türk halk müziğinde metrik yapı*. İstanbul: İTÜ Yayınları.
- Ulzıferov, O. (2005). *Kulturnoe nasledie İndii (cultural heritage of India)*. Moscov: Vostok-Zapad (East-West).
- Ungay, H. (2002). *TDV İslâm ansiklopedisi*, C. 26. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uslu, R. (2014). Hint ve Türk müziği etkileşimi. *Sabah Ülkesi Dergisi*, 39, 50-53.
- Uzunbaş, F. (2012). *Türk dünyasında kullanılan geleneksel idiofon ve membranofon vurmali çalgılar ve koltuk davulu notasyon örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

- Wendt, G. & Bader, R. (2019). *Analysis and perception of javanese gamelan tunings*. R. Bader (Ed.), *Computational Phonogram Archiving* içinde (s. 129-142). Springer International Publishing.
- Wilson, L. G. (2022). *Instruments of the central Javanese gamelan: Introduction*. <https://centerforworldmusic.org/2022/08/instruments-of-the-central-javanese-gamelan-1/>, [Erişim Tarihi: 28 Haziran 2024].
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 313-325
|| Geliş Tarihi-Received: 01.03.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15023919

Aziz Nilus ve İkonalar: Destekçi mi, Karşıt mı?

Saint Nilus and Icons: Iconophile or Iconoclast?

Pınar SERDAR DİNÇER*

Öz

Aziz Nilus'un ikonalar hakkındaki görüşleri hem ikona savunucuları hem de ikona karşıtları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ona atfedilen iki mektup, 787'deki İkinci İznik Konsili'nde ikona savunucuları tarafından ikonaların dini eğitimdeki rolünü destekleyen kanıtlar olarak sunulmuştur. Heliodoros'a yazılan mektup, ikonaların hatırlatma ve mucizelerle bağlantısını vurgularken, Olympiodoros'a hitaben yazılan mektupta, kilise dekorasyonunun sınırları konusunda belirli öneriler yer almaktadır. Ancak bu metinlerin özgünlüğü tartışmalıdır. Özellikle ikona karşıtı hareket, bu metinleri kendi görüşlerini destekleyecek şekilde yeniden düzenlemiş olabilir.

Aziz Nilus'un diğer yazıları incelendiğinde, onun ikonalar konusunda kesin bir destekleyici ya da karşıt olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği belirsizdir. Bazı metinlerinde resimlerin eğitsel ve hatırlatıcı işlevine vurgu yapılırken, bazı pasajlarda ise manevi olanın fiziksel tasvirlerle sınırlandırılmaması gerektiği dile getirilmektedir. Ayrıca, Nilus'a atfedilen metinlerin bazıları kronolojik ve içerik açısından tutarsızlıklar barındırmaktadır.

Bu çalışma, Aziz Nilus'un ikonografiyle olan ilişkisini, ona atfedilen metinler ve dönemin teolojik tartışmaları çerçevesinde değerlendirilerek, onun ikonalar konusundaki duruşunu belirlemeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aziz Nilus, ikona, ikonoklastlar, kilise dekorasyonu, Ankyra.

Abstract

Iconophiles and iconoclasts have interpreted St. Nilus' views on icons differently. Iconophiles presented two letters attributed to him at the Second Council of Nicaea in 787 as evidence supporting the role of icons in religious education. The letter to Heliodoros emphasizes the connection of icons with reminders and miracles, while the letter addressed to Olympiodoros contains specific suggestions on the limits of church decoration. However, the authenticity of these texts is debatable. In particular, the anti-icon movement may have reorganized these texts to support its views.

When the other writings of St. Nilus are analyzed, it is unclear whether he can be considered a definite supporter or opponent of icons. While some of his texts emphasize images' educational and evocative function, other passages suggest that the spiritual should not be limited to physical depictions. Moreover, some texts attributed to Nilus are inconsistent in terms of chronology and content.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yozgat, e-posta: pinarserdar@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4152-6327.

This study evaluates St. Nilus' relationship with iconography within the framework of the texts attributed to him and the theological debates of the period and tries to determine his stance on icons.

Keywords: St. Nilus, icon, iconoclasts, church decoration, Ancyra.

Giriş

Aziz Nilus (+430), MS 5. yüzyılın başlarında yaşamış bir münzevidir. Nilus hakkındaki bilgiler, kilise babalarının ve farklı kilise yazarlarının metinlerinde olduğu gibi, bizzat kendi yazılarında da yer almaktadır¹. Ancak, Aziz Nilus'un kimliğiyle ilgili tarihsel verilerin oldukça karmaşık ve belirsiz olduğunu belirtmek gerekir.

Nilus'un adını anan ilk yazar, Gazzeli Prokopios'tur ve Ezgiler Ezgisi Üzerine Derleme adlı eserinde ona yer vermektedir. Bu eser, 5. yüzyılın sonu veya 6. yüzyılın başına tarihlenmektedir. Daha sonra Nilus, 9. yüzyıl tarihçisi Georgios Amartolos'un Kroniğinde de anılmaktadır (Guérard, 1994, s. 17-18; Heussi, 2010, s. 11-12).

Öncelikle Aziz Nilus'la ilgili olarak araştırmacıların ortak kabul ettiği veriler, MS 4. yüzyılın son on yılları ile 5. yüzyılın ilk on yıllarında yaşamış olduğu² ve Konstantinopolis Başpiskoposu Aziz Ioannes Khrysostom'un öğrencisi olduğudur³.

14. yüzyıl tarihçisi Nikephoros Kallistos Ksanthopoulos ise Aziz Nilus'u Konstantinopolis'e yerleştirir ve ayrıca Aziz Nilus'un soylu bir aileden geldiği ve Sina'ya çekilmeden önce Konstantinopolis piskoposu görevinde bulunduğu bilgisini verir⁴. Ancak Nilus'un bu görevde bulunduğu dair başka herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

Aziz Nilus'un biyografisi, büyük ölçüde "Keşiş Nilus'un, Sina Dağı'ndaki Keşişlerin Kaçırılması ve Oğlu Theodulos'un Esareti" (PG 79, s. 589-694)⁵ başlıklı adlı

¹ Aziz Nilus'a atfedilen başlıca eserler Tablo 1'de bulunmaktadır.

² Bu bilgi, özellikle Epistolar'ın Ep. 2: 265 (PG 79: 336AB) ve Ep. 3: 279 (PG 79: 521CD) başlıklı Ἀρχαῖω Βασιλεῖ mektuplarından anlaşılmaktadır (Price, 1985, s. 50-53; Cameron, 1985, s. 185; Kornarakis, 1991, s. 139, d.n.3). Nilus'un Ep. 1, 257 numaralı mektubunda Diocletianos'a yazarken, 392'de ölen Apolinaris'i yaşayan biri olarak örnek göstermesi, bu mektubun en geç 392'de yazıldığını düşündürmektedir. Bu tarih, Nilus'un 4. yüzyılın sonlarına doğru yaşadığını doğrular.

³ Tarihçi Georgios Amartolos'un 866/867 yılında tamamlanan Kroniği'nde Ioannes Khrysostom'dan bahseden bölümü şu şekildedir: εἶχε δὲ μαθητὰς ἐπισκόπους μὲν Πρόκλου καὶ Παλλάδιον καὶ Βρίσσωνα καὶ Θεοδώρητον, ἀσκητὰς δὲ Μάρκον καὶ Νεῖλον καὶ Ἰσιδώρον τὸν Πηλουσιώτην Öğrencileri arasında piskoposlar olarak Proklos, Palladios, Brisonas ve Theodosios; keşişler olarak ise Markos, Nilus ve Pelusiumlu İsidoros bulunuyordu (Heussi, 2010, s. 12).

⁴ Nikephoros Kallistos Xanthopoulos, 14. yüzyılda yazdığı Kilise Tarihi (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία) adlı eserinde Aziz Nilus'tan üç farklı yerde söz etmektedir. Kitap XIV, bölüm 30'da Nilus'u diğer ünlü azizlerle birlikte Filistin'de bir münzevi olarak anar. Onun, Euthymius, Symeon ve Markus gibi önemli kişilerin çağdaşı olduğu belirtilir. Kitap XIV, bölüm 53'te Nilus'un, dönemin bilgili ve erdemli kişilerinden biri olduğunu, başkalarına ilham veren bir öğretmen olarak Ioannes Khrysostom ile ilişkili olduğunu vurgular. Kitap XIV, bölüm 54'te Nilus'un Konstantinopolis kökenli, zengin ve soylu bir aileden geldiği, önemli bir görevde bulunduğu ve daha sonra münzevi yaşamı tercih ettiği belirtilir (Heussi, 2010, s. 22-23).

⁵ Bu esere göre, Nilus, İmparator Theodosius'un (379-395) sarayında üst düzey görev yapan ve iki çocuk babası olan biridir. Bir süre sonra dünyevi hayatı terk ederek münzevi bir yaşama geçer. Oğlu Theodulos ile Sina Dağı'ndaki keşişlere katılır. Buradaki keşişler, meleklerin taklitçileri ve şeytanlarla savaşan askerler olarak tanımlanırlar. Aynı zamanda, Nilus'un eşi ve kızı da münzevi bir hayat seçer ve Mısır'daki asketik topluluklara katılırlar. Yaklaşık 410 yılında Arap orduları manastıra saldırır, keşişleri öldürür ve bazılarını esir alır. Bu saldırıda, Nilus'un oğlu Theodulos esir alınırken, Nilus kaçarak kurtulur. Sonrasında, Nilus oğlunu bulmak için Filistin'e kadar uzanan uzun bir yolculuğa çıkar. Sonunda, Eleusa şehrinde oğlunu bulur (PG 79: 589-694). Aziz Nilus'un oğluyla Sina'daki yeniden buluşması yine aynı eserde anlatılmaktadır. Oğlu, Galatyalı bir keşiştir ve Aziz Platon'un mucizevi müdahalesi sayesinde kurtarılmıştır (Ep. 4, 62). Ancak bu anlatının Aziz Nilus'a ait olduğunu kanıtlamak amacıyla, daha sonra söz konusu koleksiyona eklenmiş olabileceği öne sürülmektedir.

esere dayanır. Ancak bu eser bilgi karışıklığına yol açmış ve söz konusu eser Nilus'un biyografisi değil, bir Bizans romansı olmasına rağmen Nilus'un 'Sinaitikhus' olarak da adlandırılmasına neden olmuştur (Θεόδωρος, 2012, s. 150).

Her durumda, Aziz Nilus'un biyografisi için önemli bir kaynak olan eserin güvenilirliği, Heussi'nin 1917'de (Heussi, 2010) yayımladığı çalışmayla birlikte tartışmaya açılmıştır. Heussi'ye göre eser, döneminin popüler türlerinden biri olan *romans* kategorisine aittir ve dolayısıyla tarihsel gerçeklikten ziyade kurgu niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Heussi, Aziz Nilus'un Sina'da değil, Ankyra'da bir manastırda çile hayatı sürdürdüğünü savunur. Görüşünü desteklemek için, Nilus'un kodekslerine⁶ atıfta bulunur (Heussi, 2010, s. 92). Ancak bu görüşe karşı çıkan araştırmacıların da olduğu bilinmektedir.⁷

Aziz Nilus'un biyografisiyle ilgili oldukça farklı başka görüşler de vardır. Bir görüşe göre, Aziz Nilus daha sonraki yüzyılda yaşamıştır⁸; bir diğerine göre, kendi düşüncelerini ifade etmek için iyi bilinen bir ismi ödünç alan anonim ve hizipçi bir Hristiyan filozoftur⁹. Üçüncü bir görüşe göre ise, hayatıyla ilgili anlatı tamamen bir mittir ya da belki de sadece bazı isimlerle bağlantılıdır.¹⁰

Aziz Nilus Döneminin Düşünsel Arka Planı

Aziz Nilus'un tarihsel kişiliği ve ona atfedilen eserler arasındaki bağlantının ne derece güvenilir olduğu, araştırmacılar için hâlâ tartışmalı bir konudur. Dönemin yazarlarının Nilus'tan bahsetmemesi Nilus'un yaşadığı dönemde Ankyra'nın coğrafi sınırlarını aşmadığını düşündürür. Ancak ölümünden sonra, isminin altında toplanan eserler, manastır hayatı ve ruhani geleneklerin tarihinde önemli bir rol oynamış ve Nilus'un biyografisinden ziyade onun hikayeleri ya da düşünceleri daha önem arzemiştir. Ancak Aziz Nilus'un tarihsel kişilikle ne ölçüde örtüştüğü, araştırmacıların çözmeye çalıştığı bir bilmecedir (Díaz Sánchez-Cid, 1994, s. 9).

Aziz Nilus, 325 ve 381 yıllarında gerçekleşen Birinci İznik ve Birinci Konstantinopolis Konsilleri'nden sonra, 431'deki Efes Konsili ve 451'deki Kadıköy Konsili'nden önce yaşamıştır. İlk iki konsil Hristiyan inancının temellerini tanımlarken, sonraki iki konsil Hristiyanlığı netleştirmiş ve dönemin tartışmalı meselelerine açıklık

⁶ Cod. Vat. Ottob. 250 adlı 10. yüzyıla ait bir el yazması, Aziz Nilus'un mektuplarını içeriyor ve bu metinde "Ev Ἀγκυρα τῆς Γαλατίας" (Galatia'daki Ankyra'dan) ifadesi geçiyor. Bu ifade, Nilus'un doğum yeri ve faaliyet alanının Ankyra olduğuna işaret ediyor.

⁷ Kunze'nin görüşüne göre, mektupların yazarı olarak belirtilen kişinin vaftiz sembolü, Nikeno-Konstantinopolis Dogmatik Beyana (325 İznik Konsili ve 381 Konstantinopolis Konsili'nde belirlenen metin) bağlanabilir. Bu tür bir beyanın, 5. yüzyılın başlarında Ankyra'da kullanılmadığı düşünülüyor (Kunze, 1895, s. 161-165, 174-175).

⁸ McCarthy'ye göre anlatılan Nilus hikayeleri güvenilir değildir. Güvenilir olsa bile, kanıtları 6. yüzyıldan gelmektedir (McCarthy, 1969, s. 168).

⁹ Mayerson'a göre eser Stoacı-Sinizm felsefi öğretinin unsurlarını sunar. Ona göre eser, "359'da Palaestina Tertia'da Hristiyanlığın yerleşik hale gelmesinin ardından kısa bir süre boyunca varlığını sürdüren, bir şekilde Hristiyanlaşmış ama ne ölçüde Hristiyan olduğu bilinmeyen bir çileci mezhebe dair meşru kanıtlar içermektedir"

¹⁰ Aziz Nilus'un kimliği sorunu esasen söz konusu eseri ve onun gerçekliği ile ilgilidir. Bu nedenle, tartışmalar bu eser etrafında yoğunlaşmaktadır. Henniger (Henninger, 1955) ise eserin tarihsel değerini tamamen reddeder. McCarthy (McCarthy, 1969, s. 168) ise eserin güvenilirliğine atıfta bulunur. Mayerson (Mayerson, 1963, s. 161), eserin özgünlüğü konusunda farklı bir görüşe sahiptir. Ona göre, en kötü durumda "yazarın ana karakterleri olan Nilus ve Theodulus'u tarihsel olarak doğru bir görüşe yerleştirdiği bir tür tarihsel kurgu" olduğunu savunur Christides (Christides, 1973, s. 39), bu konuda "güvenilirlik ve yazılış tarihi sorunlarının birbirinden ayrılamayacağı" yorumunu yapar.

getirmiştir. Buna rağmen, heretik düşünceler Aziz Nilus'un yaşadığı dönemde hâlâ canlı ve etkili tartışma konularıydı. Nilus, İznik Ortodoksluğunu açıkça benimsemiş ve savunmuştur. Bir diğer deyişle Nilus, bu mücadelelerin ortasında, ruhani hayatı savunan biri olarak öne çıkmıştır (McPherson, 2024, s. 4-5).

Aziz Nilus'un mücadelesi yanlış öğretilerden ziyade yanlış şekilde uygulanan asetik yaşam anlayışıyla ilgiliydi. Bu mücadeleyi anlamak için dönemin siyasi arka planını ve manastır yaşamının gelişimine değinmek gerekir. İznik Konsili'nden itibaren manastır yaşamı popülerlik kazanmaya başlamış ancak zamanla tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Asetik ve ortak teolojik amaçlarla örgütlenen bu yaşam biçimi, manastırların maddi ve manevi kazançlar sağlanmasına aracı olmasıyla olumsuz bir yapı olarak algılanmaya başlandı. Zamanla, Hristiyanlar manastırların ürettiği maddi ve manevi fırsatları talep etmeye ve kendi rahatları için cömert bağışlar yapmaya başladılar. Bu süreçte, manastırların yalnızca ruhani bir merkez olmaktan çıkıp, dünyevi zenginlik ve güç arayışına girmesi, Nilus gibi manastır reform yanlılarını endişelendirdi (Brown, 2016, s. 112-131; McPherson, 2024, s. 4,5).

Nilus'un memleketi olarak kabul edilen Ankyra, o dönemde Libanios'un mektuplarıyla tanınan, zengin ve güvenli bir şehir olmakla birlikte, aynı zamanda dinî tartışmaların da önemli merkezlerinden biriydi (Foss, 1977, s. 42-49). Ayrıca Ankyra o dönemde önemli bir piskoposluk merkezi olup, bölgenin ruhani hayatına büyük katkılar sunmuştur. Piskoposluk makamı gibi çeşitli çekişmeler, Arianizm, Messalianizm ve ikonalar üzerine süregelen tartışmalar bölgede oldukça popülerdi. Bu ortam da Nilus'un karşı çıktığı sahte keşişler için elverişli bir zemin oluşturmuyordu. Onun en büyük kaygısı, monastik hayatın ruhani özünü kaybederek, dünyevi menfaatler doğrultusunda yozlaşmasıydı. Nilus, keşişlerin yalnızca inziva ve dua ile değil, aynı zamanda ahlaki bütünlükle de örnek olmaları gerektiğini savunuyordu. Ancak, birçok keşişin dünyevi arzularına yenik düştüğünü, halkı kandırdığını ve dinî otoriteyi suistimal ettiğini düşünüyordu (Guérard, 1994, s. 20; McPherson, 2024, s. 110).

5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen Nilus, yozlaşmaya karşı en keskin eleştirilerinden birini Gönüllü Yoksulluk Üzerine (PG 79: 968-1060) adlı eserinde dile getirmiştir. Nilus'a göre ruhani hayat, ancak dünyevi arzuların ve maddi bağların terk edilmesiyle mümkün olabilirdi. O, mükemmeliyete ulaşmanın yolunu, her şeyden önce dünyevi mülklerden ve zihni meşgul eden gereksiz düşüncelerden arınmakta görmektedir. Bu bağlamda, Manastır Disiplini Hakkında (PG 79: 719-810) adlı eserinde vurguladığı gibi, ruhun yüklerinden kurtulması geminin yüklerinden arınmasına benzer: "Öyleyse, şu an elimizde bulunan şeyleri geride bırakmaya başlayalım, mülkleri, parayı ve düşünceyi meşgul eden her şeyi küçümseyelim... Yükü üzerinden atalım ki gemi biraz yükselsin; rüzgârın etkisiyle devrilmesin diye fazlalık yüklerin bir kısmını da denize atalım ki, yöneten akıl da beraberinde taşıdığı düşüncelerle birlikte kurtulabilsin (PG 79: 797)" (Guérard, 1994, s. 19-20; Heussi, 2010, s. 51-52)

Ancak Nilus'un monastik yaşam anlayışı, yalnızca mistik deneyimlere odaklanan bir izolasyonu öngörmez. Aksine, ruhani gelişimin yalnızca dünyevi arzuların terk edilmesiyle değil, çalışma, alçakgönüllülük ve toplumsal sorumlulukla dengelenmesi gerektiğini savunur. Ona göre, sahte keşişler sadece dünyevi zevklerden uzaklaşmakla yetinerek, aslında gerçek manastır hayatının özünden sapmaktadır. Kutsal Yazılar'dan bir alıntıyla bu görüşünü pekiştirir: "Ve o gün yiğit adam çıplak olarak kaçacaktır, diyor Rab (Amos 2:16)" Nilus'a göre bu, dünyevi yüklerden sıyrılan kişinin ruhani yolculukta daha özgür ve savunmasız olmadan ilerleyebileceğini simgelemektedir (Graef, 1949, s. 224-225).

Nilus, özellikle Adelphios ve Aleksandros isimli iki kişiyi örnek vererek, onların sahte bir ruhaniyet içinde hareket ettiklerini ve Konstantinopolis'te huzursuzluklara yol açtıklarını belirtir. Nilus, bu kişileri çalışmayı ve fiziksel emeği reddetmiş, yalnızca mistik deneyimlere odaklanmış ve kilise otoritesini tanımayan Messalian sapkınlığı¹¹ ile bağlantılı keşişler olarak tanımlamıştır (PG 79: 997). Ona göre, ruhani otoriteyi kötüye kullanan bu sahte keşişler hem Kilise'yi hem de toplumu yozlaştırmaktadırlar (Caner, 2002, s. 127-128).

Nilus, dönemindeki en büyük teolojik tartışmalardan biri olan Aryanizm'e karşı da sert bir tavır almıştır. Aryanizm, İsa'nın Tanrı ile aynı özden olmadığını, yaratılmış bir varlık olduğunu savunan bir görüştü ve Kilise içinde büyük bir bölünmeye yol açmıştı. Nilus, Melitius'a yazdığı mektubunda Aryanların öğretilerini; zehir saçan ve putperest ejderhaların zehrinden daha tehlikeli olarak tanımlamıştır.

“...προλήψει κεκάρωσαι τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν ἰοβολίας, ἐπέσχον τοῦ καλάμου τὴν κίνησιν, μόνον τοῦτο παραινῶν, εἶγε καὶ ἀνάσχοι· ὁ νῦν γοῦν, τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ ἀποστόλοις μᾶλλον χρηρῆται πειθεσθαι, ἢ τοῖς τῶν ἰοβόλων δρακόντων χαλαυωτέροις Ἀρειανοῖς. Πλὴν πεπληροφόρηται, ὥς οὐδὲν ὠφελήσε; ὁ διαλεγόμενος εἰς ὧτα νενεκρωμένα¹². (PG 79: 1.70)”

4. yüzyılın sonu ve 5. yüzyılın başında, Ankyra'da artık manastır yaşamından bahsedilmemektedir. Nilus'un aktardığına göre, Leontios döneminde Ankyra yakınlarındaki dağlarda keşişler yaşamaktaydı. Sozomenos'a göre ise Galatya'nın şehirleri ve köyleri kilise filozofları ile doluydu. Ona göre ne gelenek ne de sert kış koşulları bölgede münzevi bir yaşam sürmeye elverişliydi (Guérard, 1994, s. 21-22).

Palladios, Lausiake Historia (4. yüzyıl) adlı eserinin 66, 67 ve 68. bölümlerinde (Butler, 1898, s. 162-164) Ankyra'dan bahseder. Burada saygın bir kişiden ve bir de ismi verilmeyen başka bir keşişten bahsedilir. Bu keşişin askeri bir geçmişi olduğunu ve ruhban sınıfına katılmayı kabul etmediğini belirtiyor. Bu kişiyi özellikle merhametli (φιλόανθρωπος) ve yardımsever (ἐλεήμων) olmasıyla öne çıkıyor. Ayrıca Magna adlı kadın ve çevresindeki iki binden fazla bakireden bahsediyor. Kocasını öldükten sonra Magna, kendini Tanrı'ya adıyor ve evinde sade ve dindar bir hayat sürüyor. Katı bir asketik yaşamı benimsiyor ve erdemli yaşamı sayesinde, piskoposlar tarafından bile büyük bir saygı görüyor (Guérard, 1994, s. 22).

Palladios, dönemin Ankyra'daki manastır hayatının çelişkilerini gözler önüne sermektedir. Bölgede bir yanda Magna gibi idealize edilmiş keşişlik yaşamı varken, diğer yanda Nilus'un yozlaşmış keşişlere yönelik eleştirileri dikkat çekicidir. Bu bağlamda Ankyralı Nilus'un çileci edebiyatının bölgede bir yankı bulmuş olması hem dönemindeki ruhani tartışmaları anlamak hem de sonraki yüzyıllardaki etkisini kavramak açısından önemlidir. Bu nedenle Nilus tarafından yazılan ya da yazıldığı varsayılan bol miktarda çileci edebiyatın bölgede hazır bir okuyucu kitlesi bulunduğunu varsaymak mantıklıdır.

¹¹ Messalianlar Hristiyanlık içinde radikal bir grup olarak görülür. Onlara göre; insan, ruhunda bir şeytan barınmaktadır ve bu şeytanı kovmak için ne vaftiz ne de diğer kutsal ayinler yeterli değildir. Bunun yerine, insanı kurtarabilecek tek şey *ateşle vaftiz* veya ruhsal arınmadır (Gregory, 1991, s. 1349-1350).

¹² “...Ariomani'lerin (Ariusçuların) zehirli saldırısını önlemek için kalemin hareketini durdurdum, yalnızca şu öğütü vererek: Eğer katlanabiliyorsa... Şimdi ise, İncil yazarlarına ve havarilere daha çok güvenilmesi gerektiğini vaaz edenlere inanılmasını öneriyorum, zehir saçan ejderhalardan bile daha tehlikeli olan Ariusçulara değil. Ancak kesin olarak biliyorum ki bu hiçbir fayda sağlamayacaktır; çünkü konuşan kişi, ölü kulaklara hitap etmektedir...”

Aziz Nilus'un İkonalar Hakkındaki Düşünceleri

Erken dönem Hristiyan ikonalarının kullanımına dair patristik metinler arasında Nilus'un iki mektubu önemli bir yer tutar. Bu mektuplar, 787'deki İkinci İznik Konsili'nde ikona savunucular tarafından patristik bir kanıt olarak sunulmuş ve Hristiyan resimlerinin 5. yüzyılda kullanıldığını gösteren önemli belgelerden biri olarak değerlendirilmiştir. Ancak Nilus'un ikonalar konusundaki gerçek tutumu ve kendisine atfedilen bu mektupların özgünlüğü tartışmalıdır (Thümmel, 1978, s. 14).

Bu mektuplardan ilki, Heliodoros Silentiarios'a (Mansi 13, 32 C-33 C) hitaben yazılmıştır ve Ankyra'nın Azizi Platon'un gerçekleştirdiği bir mucizeyi anlatmaktadır. İkonaların ruhani gücüne dikkat çekmeye çalışan hikâyeye göre Galatya'dan gelen bir baba ve oğul, Sina Dağı'nda yaşamaktadır. Bir barbar saldırısı sırasında oğul esir alınır. Ancak Aziz Platon, oğlu havada bir at üzerinde taşıyarak saldırganlardan kurtarır. Oğul, Aziz'in yüzünü daha önce sıkça gördüğünden onu hemen tanır (Thümmel, 1978, s. 14).

Mektup, ikonaların hatırlatma ve mucizelerine yönelik yararlarına dikkat çektiği için İkinci İznik Konsili'nde ikona savunucular tarafından patristik bir kanıt olarak sunulmuştur. Ancak Heliodoros'a yazılan mektubun Nilus'a ait olup olmadığı tartışmalıdır. Heussi, bu mektubun Nilus'un biyografisini oluşturmak için sağlam bir kaynak olmadığını, Ankyra ile bağlantısının zayıf olduğunu ve daha çok romanesk bir anlatı olduğunu öne sürer (Heussi, 2010, s. 91-92). Öte yandan, metnin Sina Dağı'ndaki keşiflere yönelik saldırı anlatısıyla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu anlatının Nilus'a atfedilmesi, onu olayın kahramanı haline getirmiştir. Ancak, Heussi'ye göre anlatının orijinalinde bir aziz figürü bulunmamakta, olay zamanla Galatya geleneğinde yerel azizle ilişkilendirilerek Ankyra kökenli bir mucize anlatısına dönüşmektedir (Thümmel, 1978, s. 19).

Bu noktada Nilus'un ikonalar konusundaki duruşu belirsizleşmektedir. Eğer gerçekten ikona savunucuları destekliyorsa, bu sahneleri önererek okuma bilmeyenlerin dini öğretileri resimler aracılığıyla öğrenmesini savunuyor olabilir. Ancak, bu tavrın daha çok ikonaların teolojik işlevselliğine dayandığı ve sanatsal temsil anlamında bir savunma olmadığı da düşünülebilir.

İkinci mektup ise Olympiodoros Eparkhos'a hitaben yazılmıştır (Mansi 13, 36 A-D) ve 754 ile 815'teki ikona karşıtı konsillerde ve 787'deki ikona savunucuları konsilinde kullanılmıştır. Söz konusu mektup, bir kilise inşa etme ve dekorasyon planı ile ilgilidir. Eparkhos, kilise dekorasyonunda haçlar, hayvan figürleri ve av sahneleri yerleştirmek isterken, Nilus ona alternatif bir öneride bulunur. Ona göre, yalnızca koro ve her şapelde birer haç bulunmalı, duvarlar ise okuma bilmeyenler için Eski ve Yeni Ahit'ten sahnelerle süslenmelidir (Thümmel, 1978, s. 10). Nilus'a göre görünmez olanı görünürden üstün tutmak esastır. Yani, dünyevi unsurlara değil, manevi kavramlara odaklanılmalıdır.

“Επιστολή τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Νείλου πρὸς Ὀλυμπιόδωρον ἐπαρχον. ἱστορίων δὲ παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης πληρῶσαι ἔνθεν καὶ ἔνθεν χειρὶ καλλίστου ζωγράφου τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ὅπως ἂν οἱ μὴ εἰδότες γράμματα, μηδὲ δυνάμενοι τὰς θείας ἀναγινώσκειν γραφάς, τῇ θεωρίᾳ τῆς ζωγραφίας μνήμην τε λαμβάνωσι τῆς τῶν γνησιῶς τῷ ἀληθινῷ θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας, καὶ πρὸς ἄμεινον διεγείρωνται τῶν εὐκλεῶν καὶ ἀοιδίμων ἀριστευμάτων... Ἐν δὲ τῷ κοινῷ οἴκῳ χιλίους σταυροὺς πηξαι...”

“Kutsal tapınağın duvarlarını, Eski ve Yeni Ahit'in öyküleriyle en yetenekli ressamın eliyle süsleyin. Böylece, okuma bilmeyenler ve kutsal yazıları okuyamayanlar, resimlerin görsel anlatımı aracılığıyla kutsal kişilerin cesaretini hatırlayabilir ve onların kahramanca eylemlerinden ilham alabilirler. Bu tasvirler, gerçek Tanrı'ya hizmet

edenlerin erdemlerini gözler önüne serecek ve izleyenleri bu görkemli ve ölümsüz kahramanlıkların bir benzerini yapmaya teşvik edecektir... Ve ortak ibadet alanında bin haç dikilmelidir..."

Nilus'un Eparkhos'un önerisine verdiği yanıtın iki farklı versiyonu bulunmaktadır. Bu durum, ikona karşıtı tartışmalarında karşıt taraflardan en az birinin patristik kanıtları tahrif ettiğini göstermektedir. İkonoklastlar, propaganda amaçlı benzer kanıt metinlerini sıkça kullanmışlardır. Bu durum, Bizans'ta ikona karşıtı dönem boyunca haç kültünün giderek daha fazla ön plana çıkmasına neden olmuştur. Haç, pek çok açıdan ikonaların doğrudan rakibi olmasa da onların alternatifi gibi bir konum kazanmıştır (Thümmel, 1978, s. 10).

Her iki mektubun özgünlüğü genel olarak kabul edilse de mektuplar pek çok soruyu da barındırır. Nilus adı altında toplanan geniş bir mektup koleksiyonu 1668 yılında Leo Allatius¹³ tarafından yayımlanmış, daha sonra bu metin Migne tarafından yeniden basılmış ve günümüze ulaşmıştır (PG 79: 81-581). Ancak Gribomont el yazmalarını incelemiş ve Allatius'un metni düzenlerken oldukça keyfi davrandığını ileri sürmüştür. Fakat yine de birkaç münferit parça dışında, bu baskı muhtemelen orijinal envanteri içermekte olup, en az 1027 parça olduğu tahmin edilmektedir (Gribomont, 1969, s. 261, 264; Thümmel, 1978, s. 10-11).

Bununla birlikte ikonalarından bahsedilen iki mektup, bu büyük mektup koleksiyonunun bir parçası değildir. Bunlara 7. Ekümenik Konsil tutanakları ve Nikephoros'un yazılarından ulaşılmıştır. İlk kez Allatius, bu mektupları konsil tutanaklarından IV 61 ve 62 numaralarıyla koleksiyonuna eklemiştir (PG 79: 577-581). Konsil tutanaklarına göre, bu iki mektuptan biri, yanlışlıkla ikona karşıtı bir sinodda (muhtemelen 754 yılında) fragmanlar hâlinde okunmuştur. Daha sonra doğru versiyonları iki el yazmasında (Mansi 13, 33 E; 37 B-D) tespit edilmiştir (Thümmel, 1978, s. 11; Heussi, 2010, s. 77-80).

Heussi ise bu mektupların 8. yüzyılda Nilus'un mektup koleksiyonlarından (veya böyle bir koleksiyonun parçasından) geldiğini ileri sürmüştür. Heussi, mektupların daha erken bir dönemde derlenmiş olduğunu, ancak derleme sırasında kronolojik bir düzen izlenmediğini ve bazı uzun mektupların parçalara ayrıldığını belirtmiştir. Nilus'un mektup koleksiyonu genellikle etik ve asketik davranışlara dair yazılar içermektedir. Mektupların hiçbirinde kilise dekorasyonu ile ilgili pratik konulara değinilmez. Bu durum, Heliodoros ve Olympiodoros'a yazılan mektupların başlangıçta koleksiyonun bir parçası olmadığını düşündürmektedir (Heussi, 2010, s. 79). Ayrıca bu derlemenin, asketik edebiyatın Kephalaia ve Apophthegmata türleriyle aynı gruba ait olduğunu söylemek mümkündür (Thümmel, 1978, s. 11).

Konsil tutanaklarına göre, bu mektuplar ikonoklastik sinodlarda parçalar hâlinde okunmuştur. Bu durum, tek yapraklı belgelerin daha kolay tahrif edilebileceği ama bunun bir garantisi olmadığı gibi, tam ciltli bir belge olmasının da sahtecilik ihtimalini tamamen ortadan kaldırmadığını gösterir. İkonodüller, Nilus'un her iki mektubunu da uzun alıntılar yapmışlardır. Ancak bu mektupların tamamı ikonalar hakkında değildir. Özellikle Heliodoros'a yazılan mektupta resimler hakkında tek bir cümlede geçmektedir. Bu durum, ikona savunucuların genellikle doğrudan konuya ilişkin pasajları seçmelerine

¹³ Leo Allatius (1586-1669), Yunan asıllı bir Katolik ilahiyatçı, tarihçi ve kütüphanecidir. Asıl adı Leo Allacci'dir ve doğum yeri Sakız Adası'dır. Allatius, Katolik Kilisesi'ne bağlı olarak birçok önemli görevde bulunmuş ve özellikle Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki teolojik farklılıkları ele alan çalışmaları ile tanınmıştır. Ayrıca Vatikan Kütüphanesi'nde çalışmış ve burada önemli el yazmalarının kataloglanması ve korunması konusunda katkıda bulunmuştur.

rağmen, burada farklı bir yöntem izlediklerini göstermektedir. Ayrıca, Nilus'un mektupları, 2. İznik Konsili'nde ikonaların kutsallığına dair diğer güçlü kanıtların yanında etkisiz kalmıştır. İznik Konsili'nde ikona karşıtları Nilus'un otoritesini kullanarak kendi görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır. Konsil babaları ise bu durumu çürütmek için ikona karşıtlarına sahtecilik suçlamasında bulunmuştur (Mansi 13, 36 E). Bu süreç, ikona karşıtlarının sunduğu alıntının tamamen masum olmadığına işaret etmektedir. Konsil sırasında, sadece bireysel olarak Myralı Theodoros ve Neokaisareialı Gregorios gibi piskoposlar değil, genel olarak birçok piskopos ikona karşıtlarının sunduğu bu kanıtlardan dolayı yanıldıklarını kabul etmiştir. Tartışmalar içinde en çok sorun yaratan belge Olympiodoros'a yazılan mektuptur. Bu noktada, mektubun ikonoklast versiyonunun dilsel yapısının incelenmesi önem kazanmıştır, çünkü ikona karşıtları bu metni kendi görüşlerini desteklemek için kullanmış ve ikona savunucular metnin tahrif edildiğini savunmuştur Heussi, 2010, s. 78; Thümmel, 1978, s. 12).

İkona taraftarlarının benimsediği versiyonunda, 'Azizlerin Tapınağı'nın her iki yanını Eski ve Yeni Ahit'ten öykülerle iyi bir ressamın eliyle doldurun' ifadesi yer almaktadır. Ancak sahtecilik iddiasına göre, bu ifade çarpıtılmış ve 'her iki tarafta eski ve yeni hikâyelerle evi boyayın' (ἐνθεν καὶ ἐνθεν ζωγράφῃσον τὸν οἶκον παλαιαῖς καὶ νέαις ἐξηγήσῃσον) yerine, 'her iki tarafta beyaz badana yapın' (ἐνθεν καὶ ἐνθεν λευκάνον) şeklinde değiştirilmiştir. Başka bir deyişle, ikona savunucular, üç farklı metni orijinal versiyon olarak sunmuş ve birini ikonoklastik sahtecilik olarak nitelendirmiştir. İkona severler için bu üç versiyon arasındaki farklar kayda değerdir, ancak metnin genel anlamını büyük ölçüde değiştirmez. Özellikle son iki versiyon, mektupta geçen ifadelerin serbest bir alıntısı olarak da anlaşılabilir (Thümmel, 1978, s. 13).

İkonoklastik metinde 'beyaz badana yapmak' anlamına gelen λευκάνον fiili kullanılmıştır. Bu ifade, genel olarak imge karşıtı eğilimle uyumlu olup Kutsal Kitap hikayelerini ve badana için ressama gerek olmadığı için 'iyi ressamın elini' dışlamaktadır. Daha sonra gösterileceği gibi, ikonoklast görüşe göre azizlerin tapınağı kısmı da çıkartılmalıdır. Dolayısıyla geriye en fazla ἐνθεν καὶ ἐνθεν λευκάνον (her iki tarafı / her yanı badanalayın) ifadesi kalır ki bu da ikona karşıtı olan bir metni andırır (Thümmel, 1978, s. 13). Bu sahtecilik türüne dair en dikkat çekici görsel tanıklık, Khludov Psalter'de (9. yüzyıl) yer alır. Psalterde, Patrik III. İoannes'in, İsa'nın yüzünü kireçle badana yaparak kapattığını gösteren sahne f. 67r'de bulunmaktadır. Bu tasvir, ikona karşıtlarının uygulamalarını ve ikonaları yok etme çabalarını görselleştiren güçlü bir kanıttır.

Nilus'un Olympiodoros'a verdiği cevapta, kilise dekorasyonu tartışmasında farklı mekânlardan da bahseder. Özellikle ιερατεῖον (Kutsal Alan) ve κοινὸς οἶκος (genel ibadet alanı) arasındaki ayrım, dekorasyona farklı yaklaşımlar gerektirir. Nilus, ιερατεῖον'un yalnızca tek bir haçla süslenmesini önerirken, κοινὸς οἶκος neflere ayrılmıştır ve her birine birer haç yerleştirilmesini tavsiye eder. Ancak κοινὸς οἶκος'un duvarlarının da Eski ve Yeni Ahit sahneleriyle süslenmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca İkonoklastik metinlerde, θεωρία τῆς ζωγραφίας (resmin görsel öğretisi) ifadesi eksik ve bu metnin ikonoklast versiyonunun farklı bir düzenlemeyle oluşturulduğunu düşündürüyor. Ancak gramer yapısı korunmuş ve mektubun dili, klasik üslupta süslü bir anlatımla yazılmıştır (Thümmel, 1978, s. 17).

Mektuplar dışında Nilus'un Ezgiler Ezgisi üzerine yorumları, onun ikonalar ve manevi dönüşüm hakkındaki görüşleriyle doğrudan ilişkilidir. Geleneksel olarak *Ezgiler Ezgisi*, Mesih ile Kilise veya bireysel ruh arasındaki aşkın alegorisi olarak yorumlanmıştır. Ancak Nilus, bu ilişkiyi statik bir alegoriden ziyade dinamik bir dönüşüm süreci olarak ele alır. Bu bağlamda, gelin başlangıçta evlilik için uygun olmayan bir fahişe olarak tasvir edilir; ancak Mesih'in kelimeleri aracılığıyla manevi saflığa ve olgunluğa erişir. Bu süreç,

yalnızca bireysel ruhani gelişimi değil, aynı zamanda ikonografik dönüşümün de bir modeli olarak görülmelidir. Nilus'a göre, ruhun mükemmelleşmesi bir ikon gibi adım adım gerçekleşir. Ruh, her ahlaki ilerlemeyle birlikte Mesih'in suretine daha çok benzeyen bir portre oluşturur. Bu durum, ikonaların yalnızca görsel temsiller olmadığını, aynı zamanda ruhun Tanrı'ya yaklaşma sürecinin bir yansıması olduğunu gösterir. İkonalar, dünyevi varoluşun ötesine geçen bir hakikatin rehberi olarak işlev görür; tıpkı asetik yaşamın bireyi Mesih'e yaklaştırdığı gibi (McPherson, 2024, s. 269-270).

Nilus'un ikonalar konusundaki görüşleri, onun yaşadığı dönemdeki ikonografi tartışmalarının ötesine geçen bir çerçevede ele alınmalıdır. Onun yazılarında azizlerin hatırlanmasının görsel tasvirler olmadan gerçekleşmesi gerektiğine dair vurgular bulunsa da bu düşünce yalnızca ona özgü değildir; dönemin bazı diğer isimleri, özellikle İkonionlu Amphilokhios ve Ankyralı Theodotos da benzer yaklaşımları dile getirmiştir. Ancak bu, Nilus'un ikonaları kesin bir biçimde reddettiği anlamına gelmez.

Mektupların Nilus'a ait olup olmadığı konusundaki tartışmalar da bu bağlamda değerlendirildiğinde, Olympiodoros ve Heliodoros'a yazılan mektupların içeriksel çelişkiler taşıdığı görülmektedir. Olympiodoros'a yazılan mektupta ikonaların reddedildiği bir tavır sergilenirken, Heliodoros mektubunda aziz tasvirlerine olumlu bir atıf yapılmaktadır. Bu çelişki, söz konusu metinlerin Nilus'un gerçek görüşlerini ne kadar yansıttığı konusunda önemli soru işaretleri doğurmaktadır. Bununla birlikte, azizlerin kimliklerinin ikonalar aracılığıyla tanımlanması meselesi de tartışmalıdır. Nilus'un yaşadığı dönemde ikonaların azizlerin tanınması için sistematik bir araç olup olmadığı belirsizdir. Aziz tasvirlerinin sonraki dönemlerde daha yaygın hale geldiği göz önüne alındığında, Heliodoros mektubunda anlatılan olayın zamanla efsanevi bir motif haline gelmiş olması muhtemeldir (Thümmel, 1978, s. 20).

Görsel 1: 156 Filistinli Şehit (II. Basil Menologiumu, s. 51) @ Wikimedia Commons¹⁴

Bu tartışmalar, Aziz Nilus'un ikonalarla ilişkisinin yalnızca metinsel düzlemde değil, görsel temsil bağlamında da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Şamlı Yuhanna'nın Sacra Parallela'sında Aziz Nilus'a yaptığı atıflar, onun Bizans dini düşüncesindeki konumunu anlamak açısından önemlidir. Sacra Parallela, patristik otoritelerin yazılarını tematik olarak bir araya getiren bir florilegium olup, Aziz Nilus da bu metin içerisinde çeşitli vesilelerle alıntılanmıştır. Özellikle, Yuhanna Damaskenos'un bu eseri derlerken genellikle Kalkedon öncesi yazarları referans alması, Aziz Nilus'un da

¹⁴ Kaynak:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:156_Martyrs_in_Palestine_\(Menologion_of_Basil_II\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:156_Martyrs_in_Palestine_(Menologion_of_Basil_II).jpg) II. Basil Menologiumu'na (Codex Vaticanus Graecus 1613), Biblioteca Apostolica Vaticana dijital koleksiyonlarında erişilebilir.)

erken dönem bir teolojik otorite olarak kabul edildiğini düşündürmektedir. Ancak Aziz Nilus'un, yalnızca metinsel alıntılarla değil, aynı zamanda görsel tasvirlerle de temsil edilmesi, onun Bizans dini kültüründeki çok yönlü konumuna işaret eder (Heussi, 2010, s. 11).

Paris'teki Bibliothèque Nationale'de bulunan Codex Graecus 923, Bizans el yazmaları arasında birçok açıdan istisnai bir yere sahiptir. Sacra Parallela'nın günümüze ulaşan en eski kopyası olup, çoğunlukla Kutsal Kitap ve patristik metinlerden oluşan bir derlemedir. 9. yüzyıla tarihlenen Paris Sacra Parallela, bilinen yaklaşık otuz nüsha arasında en erken tarihli olanıdır. Aziz Nilus'a ait madalyon içinde büst veya kenar resmi olarak yapılan tasvirler, eserin belirli folio sayfalarında yer almakta olup¹⁵, bu görsel temsillerin ikonoklazm sonrası dönemde ortaya çıkması dikkat çekicidir (Evangelatou, 2008, s. 113).

Aziz Nilus'un ikonografik tasvirleri üzerine yapılan araştırmalar sonucunda, onun el yazmalarındaki betimlemeler dışında başka sanat eserlerinde temsil edilmediği görülmektedir. Ancak, 976-1025 arasına tarihlenen II. Basil Menologium (Codex Vaticanus Graecus 1613) adlı el yazması sayfa 51'de (Görsel 1) betimlenen bir sahnede Aziz Nilus, Peleus ve Elias ile birlikte tasvir edilmiştir. Bu sahnede, Nilus ve beraberindekiler, haleli ve ateş içinde şehit edilirken resmedilmiştir; ayrıca sahnede bir cellat ve cennetten uzanan Tanrı'nın Eli de yer almaktadır (Menologio di Basilio II, 1907, II, s. 51). Bu durumda, bu örnek ve Paris'teki Sacra Parallela el yazmasında bulunan Aziz Nilus'un betimlemeleri, onun Bizans sanatındaki ikonografik varlığının istisnai örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Aziz Nilus'un hayatı ve eserleri üzerine yapılan bu çalışmada, onun kimliği, yaşadığı dönem, teolojik katkıları ve eserlerinin güvenilirliğine dair önemli veriler değerlendirilmiştir. Aziz Nilus'un MS 4. ve 5. yüzyıllarda yaşamış olduğu ve Konstantinopolis Başpiskoposu Aziz Ioannes Khrysostom'un öğrencisi olduğu konusunda eleştirmenler arasında fikir birliği bulunmaktadır. Ancak Nilus'un Sina'da mı yoksa Ankyra'da mı yaşadığı ve faaliyet gösterdiği konusunda farklı görüşler ve çelişkiler mevcuttur. Nilus'un biyografisi için önemli bir kaynak olan "Keşiş Nilus'un Sina Dağı'ndaki keşişlerin kaçırılması ve oğlu Theodulos'un esareti ile ilgili hikayesi"nin gerçekliği sorgulanmış ve bazı araştırmacılar bu eserin mitolojik bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştür. Buna karşın, Nilus'un eserleri ve mektupları, özellikle Khrysostom ile olan yakın ilişkisi ve teolojik katkıları, onun Hristiyanlık tarihindeki önemini ortaya koymaktadır.

Nilus'un teolojik yöntemi, Hristiyanlık emirlerine uymanın pratik deneyiminden Hristiyan felsefesine yükselmeye dayanır. Nilus, çölde yaşayan keşişlerin ve manastır topluluklarının yaşam deneyimlerini derinlemesine analiz eder ve insan kişiliğinin derinliklerini araştıran yetenekli bir psikolog olarak öne çıkar. Onun esas ilgisi, ideolojik yapıdan çok düşüncelerinin içeriği ve Tanrı ile kesintisiz ilişki kurma çabasıdır. Bu çerçevede, Nilus'un eserleri yalnızca erken Hristiyan felsefesinin değil, aynı zamanda ruhani psikolojinin de önemli bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, Aziz Nilus'un el yazmalarında görselleştirilmesi, ikonoklazm sonrası Bizans dünyasında ikona yanlısı düşüncenin yeniden güçlenmesiyle doğrudan

¹⁵ fol. 45r, fol. 54v, fol. 61r, fol. 78r (Görsel 1), fol. 84r, fol. 85v, fol. 97v, fol. 100v, fol. 113v, fol. 130v, fol. 131v, fol. 130v, fol. 130v, fol. 153r, fol. 154r, fol. 157v, fol. 159v, fol. 170v, fol. 186r, fol. 194v, fol. 219v, fol. 228v, fol. 228v, fol. 229v, fol. 238r, fol. 251r, fol. 274v, fol. 297v, fol. 331r, fol. 348v, fol. 351r, fol. 386r (Bibliothèque nationale de France dijital koleksiyonlarında Codex Parisinus Graecus 923'ün tamamına erişilebilir.)

ilişkilendirilebilir. Sacra Parallela'daki tasvirlerinde Aziz Nilus, yalnızca bir yazar olarak değil, aynı zamanda ruhani bir otorite ve ilahi bilginin taşıyıcısı olarak sunulmuştur. Benzer şekilde, II. Basil Menologium'da Nilus'un Peleus ve Elias ile birlikte şehit edilirken betimlenmesi, onun Bizans toplumunda aziz kimliğiyle nasıl anıldığını gösteren önemli bir örnektir. Bu tür betimlemeler, Nilus'un metinsel otoritesinin yanı sıra görsel hafızada da yer edinmesine olanak tanımış ve onun figürünü Bizans teolojisi ve sanatında çok yönlü bir karaktere dönüştürmüştür.

Sonuç olarak, Nilus'a atfedilen bu mektupların hem içerdikleri çelişkiler hem de tarihsel bağlamları göz önüne alındığında, ikonalar konusundaki kesin görüşlerini belirlemek güçtür. Özellikle, Heliodoros'a yazılan mektubun efsanevi unsurlar barındırdığı, dolayısıyla Nilus'un ikonalarla ilgili tutumunun zaman içinde şekillenmiş olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, mektupların Nilus'a ait olup olmadığı veya zamanla ikona savunucuları ve ikona karşıtları tarafından nasıl yorumlandığı sorunu, erken Bizans ikonografi tartışmalarında önemli bir mesele olarak varlığını korumaktadır. Sonuç olarak, Aziz Nilus'un kimliği ve eserlerinin güvenilirliğine dair tartışmalar devam etse de onun Hristiyan teolojisine ve monastik yaşama yaptığı katkılar göz ardı edilemez. Nilus'un yazıları, tarihsel süreçte önemli bir yere sahiptir ve Hristiyanlık tarihinde derin izler bırakmıştır.

Tablo 1: Aziz Nilus'a Atfedilen Eserler¹⁶

No	Eserin Adı	Yazar/ Editör	Basım Yeri ve Yılı	Açıklamalar
I	<i>Nili opera quaedam nondum edita</i>	Petrus Possinus (S. J.)	Paris, 1639	Nilus'un henüz yayınlanmamış bazı eserleri
II	S. Nili epistolae [355] graece et latine	Petrus Possinus (S. J.)	Paris, 1657	Nilus'un 355 mektubu içeren Yunanca ve Latince baskı.
III	<i>S. P. N. Nili ascetae, discipuli S. Johannis Chrysostomi, Epistolarum libri quattuor</i>	Leo Allatius	Roma, 1668	Aziz Yuhanna Hrisostomos'un öğrencisi Nilus'un dört ciltlik mektupları.
IV	<i>S. P. N. Nili abbatis tractatus seu opuscula</i>	Jos. Maria Suaresius	Roma, 1673	Aziz Nilus'un başkeşiş olarak yazdığı incelemeler ve kısa risaleler
V	<i>Patrologia Graeca</i> (PG 79)	Jacques Paul Migne	Paris, 1865	Tüm eserleri kapsayan en geniş koleksiyon.
VI	Νεῖλου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος κεφάλαια ἢ παραινεσεῖς = <i>Opuscula Graecorum veterum sententiosa et moralia graece et latine, coll.</i>	Johann Conrad Orelli	Leipzig, 1819	İlgili metin 320-400. Sayfalarda bulunurken, ek açıklamalar ve dipnotlar 627-651. Sayfalarda sunulmaktadır.
VII	Un opusculé inédit attribué à S. Nil	Paul van den Ven	Paris, 1908	Aziz Nilus'a atfedilen ancak daha önce yayımlanmamış bir metin incelemesi, <i>Mélanges Godefroy Kurth II armağan kitabı</i> , s. 73-81.

Kaynakça

Biblioteca Apostolica Vaticana. (1907). *Il menologio di Basilio II (cod. vaticano greco 1613)*. Torino: Bocca.

¹⁶ (Heussi, 2010, s. 4-5)

- Brown, P. (2016). *Geç Antikçağ Dünyası*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Butler, E. C. (1898). *The Lausiaca history of Palladius*. Cambridge: Cambridge The University press.
- Cameron, A. D. (1985). The authenticity of the letters of St. Nilus of Ancyra. *Literature and Society in the Early Byzantine World* Pt. VI, 181-196.
- Caner, D. (2002). *Wandering, begging monks spiritual authority and the promotion of monasticism in late antiquity*. University of California Press.
- Christides, V. (1973). Once again the "Narrations" of Nilus Sinaiticus. *Byzantion*, 43, 39-50.
- Díaz Sánchez-Cid, J. R. (1994). *Nilo de Ancira, Tratado ascético*. Madrid: Editorial Ciudad Nueva. (*Biblioteca de Patrística*, 24).
- Evangelatou, M. (2008). Word and image in the *Sacra Parallela* (Codex Parisinus Graecus 923). *Dumbarton Oaks Papers*, 62, 113-197.
- Foss, C. (1977). Late Antique and Byzantine Ankara. *Dumbarton Oaks Papers*, 31, 27-87.
- Graef, H. C. (1949). St. Nilus, a spiritual director of the fifth century. *Life of the Spirit*, 4(41), 224-229.
- Gregory, T. E. (1991). Messalianism. In A. P. Kazhdan, the Oxford dictionary of Byzantium (Vol. 2) (s. 1349-1350). Oxford: Oxford University Press.
- Gribomont, J. (1969). La tradition manuscrite de Saint Nil. 1: La correspondance. *Studia Monastica*, 11, 231-267.
- Guérard, M.-G. (1994). *Nil D'ancyre: commentaire sur le cantique des cantiques*. Paris: Editions Du Cerf.
- Henninger, J. (1955). Ist der sogenannte Nilus-Bericht eine brauchbare religionsgeschichtliche Quelle?. *Anthropos*.
- Heussi, K. (2010). *Untersuchungen Zur Nilus dem asketen (classics in the history of early Christian literature)*. USA: Gorgias Pr.
- Kornarakis, C. J. (1991). *The monastic life according to saint Nilus [Durham theses]*. Durham: Durham University.
- Kunze, J. (1895). *Marcus Eremita: Ein neuer Zeuge für das altkirchliche Taufbekenntnis*. Leipzig: Uitever.
- Mansi, G. D. (1759). *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Florence.
- Mayerson, P. (1963, April 15). The desert of Southern Palestine according to Byzantine sources. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 107(2), 160-172.
- Mayerson, P. (1975). Observations on the Nilus Narrationes: Evidence for an unknown Christian sect?. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 12, 51-74.
- McCarthy, D. J. (1969, June). The symbolism of blood and sacrifice. *Journal of Biblical Literature*, 88(2), 166-176.

- McPherson, C. (2024). *Nilus of ancyra Byzantine theologian and ascetic*. New Jersey: Gorgias Press.
- Migne, J. P. (1865). *Patrologiae cursus completus, series Graeca* (vol. 79). Paris.
- Monachus, G. & Boor, C. D. (1904). *Georgii monachi chronicon*. Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri.
- Price, R. M. (1985). Holy Men's letters of Rebuke. *Studia Patristica*, 16, 50-53.
- Thümmel, H. (1978). Neilos Von Ankyra über die bilde. *Byzantinische Zeitschrift*, 71(1), 10-21.
- Θεόδωρος, Π. (2012). Θεολογική ορολογία και διδασκαλία στα Βιβλία Επιστολών του ασκητού Νείλου Αγκύρας (+430). *ΚΟΣΜΟΣ/COSMOS* 1, 149-211.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 326-336
|| Geliş Tarihi-Received: 27.02.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15016361

Bedensel Anlamlar ve Estetik Çatışmalar: Çağdaş Sanatta Hasta ve Kusurlu Çocuk Bedeni Kullanımı*

Bodily Meanings and Aesthetic Conflicts: The Use of the Sick and Defective Child Body in Contemporary Art

Sibel CAN**
Özlem GÖK***

Öz

Bu araştırmada, hasta, kusur ve anomali kavramları incelenmiş, çağdaş sanatta çocuk bedenini betimleyen sanatçılar ve yapıtları ele alınmıştır. Çocuk kavramı, fiziksel ve duygusal gelişim sürecindeki, henüz yetişkin olmamış birey olarak tanımlanır. Tarih boyunca toplumların kültürel normları ve inançları çerçevesinde şekillenen bu kavram sanat yapıtlarında da sembolik bir figür haline gelmiştir. Kusur kavramıysa çoğunlukla ideale uymayan ve hasta bedenler üzerinden tanımlanmıştır. Araştırmada sanat yapıtlarında çocuk bedeninin temsili üzerine yapılan incelemede, betimsel analiz metodu kullanılmış ve nitel araştırma yöntemine dayalı, şekil örneklemden yararlanılan bir yol izlenmiştir. Çalışmada sanatta çocuk bedeninin hasta, kusurlu ve anomaliye sahip temsilleri incelenmiş ve bu tür bedenlerin sanatçılar tarafından nasıl ele alındığı araştırılmıştır. Bu çalışma, literatür taraması sonucunda sanatta çocuk bedenine dair bahsedilen kavramların ele alınmasına yönelik sınırlı sayıda araştırma bulunması nedeniyle alanda önemli bir yere sahiptir. Araştırma, hasta, kusur ve anomaliyi yansıtan çocuk bedeni betimlemeleriyle sınırlı olup kavramların izini sürerek belirlenen sanatçı üretimlerinden seçilen örnekler üzerinden incelenmiştir. Çalışmada yer alan örnekler, söz konusu kavramlar doğrultusunda sanat tarihinde sanatçıların çocuk bedeni kullanımına ilişkin farklı yaklaşımlarını yansıtacak şekilde seçilmiş, çağdaş sanat kapsamında beş eser üzerinden bir inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anomali, çocukluk, çocuk bedeni temsili, beden politikaları, norm dışı bedenler.

Abstract

In this research, the concepts of patient, defect and anomaly are examined, and artists and their works depicting the child body in contemporary art are discussed. The concept of child is defined as an individual in the process of physical and emotional development, who has not yet become an adult. This concept, which has been shaped by the cultural norms and

* Bu makale birinci yazar tarafından, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Doç. Dr. Özlem Gök danışmanlığında "Çağdaş Sanatta Çocuk Bedeninin Kullanımı" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, e-posta: ssibellcann@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8270-2174.

*** Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, e-posta: ozlemgok23@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2589-8369.

beliefs of societies throughout history, has become a symbolic figure in works of art. The concept of imperfection is mostly defined through sick bodies that do not conform to the ideal. In the study on the representation of the child's body in artworks, the descriptive analysis method was used and a qualitative research method based on qualitative research methodology was followed, utilizing a selected sample. In this study, the representations of the child body as sick, defective and anomalous in art are examined and how such bodies are handled by artists is investigated. This study has an important place in the field due to the limited number of studies on the concepts of the child body in art as a result of the literature review. The research is limited to depictions of the child body reflecting illness, defect and anomaly, and is analyzed through examples selected from the artist productions determined by tracing the concepts. The examples in the study were selected to reflect the different approaches of artists to the use of the child body in the history of art in line with the concepts in question, and an analysis was made on five works within the scope of contemporary art.

Keywords: Anomaly, childism, child body representation, body politics, non-normative bodies.

Giriş

Tarihsel süreçte, çocuk kavramı toplumların inançları ve normlarına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Özellikle Orta Çağ'da, çocuklar yetişkinlerin dünyasında aktif bir şekilde yer almış fakat ayrı bir kimlik olarak görülmemiştir. Ancak Rönesans ile çocuk kavramı daha belirgin bir çerçeveye yerleşerek hem sanatta hem de toplumda kendine özgü bir statü kazanmıştır. Bu dönüşüm, çocuk bedeninin temsillerini de etkilemiş ve sanat tarihinde çocuğun farklı biçimlerde ele alınmasına yol açmıştır. Sanat tarihinde beden, yalnızca estetik bir form olarak değil aynı zamanda toplumsal, kültürel ve politik bir araç olarak da dönüşümler geçirmiştir. Özellikle kusurlu, hasta ve anomaliye sahip bedenler, tarih boyunca farklı anlamlar ile harmanlanmıştır. Kusurlu beden kavramı, çağdaş sanatta giderek daha önemli bir yer edinmiş ve idealize edilmiş estetik anlayışlarına karşı bir duruş sergilemiştir. Ayrıca bunun yanında çirkin, yaşlı, hasta veya bozulmuş bedenler üzerinden yeni üretimler oluşturulmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında kusurlu bedenlerin sanattaki temsili, yalnızca çağdaş bir olgu değil, sanat tarihinin farklı dönemlerinde de karşımıza çıkan bir kavramdır. Sanatçılar, tarih boyunca bu kavramları eserlerine taşıyarak bedensel farklılıkları yalnızca fiziksel özellikler olarak değil, aynı zamanda toplumsal normlara, güzellik anlayışına ve dışlanma mekanizmalarına karşı bir sorgulama aracı olarak gerek tepki amaçlı gerekse gerçeği yansıtacak şekilde ele almıştır. Bu çalışmada sanatta çocuk bedeninin hasta, kusurlu ve anomaliye sahip temsillerinin varlığı incelenmiş ve bu tür bedenlerin sanatçılar tarafından nasıl ele alındığı araştırılmıştır. Çağdaş sanatta çocuk bedeni, kusur, hastalık ve anomali bağlamında nasıl temsil edilmiştir? Bu temalar sanatçılar tarafından hangi biçimsel ve kavramsal çerçevelerde ele alınmıştır? Kusurlu, hasta ve anomaliye sahip bedenlerin sanatta temsili, tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl bir dönüşüm geçirmiştir? Bu sorular araştırmanın problem cümlelerini oluşturmaktadır. Sanatta çocuk bedeninin hasta ve kusurlu temsillerine dair alan yazında sınırlı sayıda araştırma bulunması nedeniyle araştırma önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca kusur, hastalık ve anomali kavramları sanat tarihinde yetişkin bedenleri üzerinden sıkça ele alınmış olsa da çocuk bedenine odaklanan üretimlerin sınırlı olması nedeniyle önemlidir. Dolayısıyla bu araştırma hasta, kusurlu ve anomali çocuk bedeni temsillerini incelemesi nedeniyle alana katkı sağlamaktadır. Çalışmada yer alan sanat yapıtları kronolojik bir sıraya göre değil, kusur, hastalık ve anomali kavramlarının sanattaki farklı temsillerini yansıtacak biçimde tematik olarak düzenlenmiştir. Bu çalışmada sanat yapıtlarında çocuk bedeninin temsili üzerine yapılan incelemelerde, seçkil örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan literatür taramasına dayalı betimsel içerik analizinden oluşan bir çalışmadır. "Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve

bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür” (Aydın, 2018).

Literatür taramasında ise “Araştırma konusu ile ilgili daha önce yayınlanmış kitaplar, makaleler, tezler, konferans bildirileri, tarihi kayıtlar ve raporlar gibi eserler aranır, bulunur, incelenir ve bu sayede çalışmaya katkı sağlayacak bilgiler elde edilmeye çalışılır. Literatür taramasının amacı kısaca, araştırma konusunda ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesi şeklinde ifade edilebilir” (Demirci, 2014, s. 74). “Nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme seçimi yaklaşımında üç etken bulunmaktadır: (1) çalışmaya kimlerin örneklem (veya mekanların) olarak seçileceğine, (2) karakteristik örnekleme yöntemlerine ve (3) çalışılacak örneklemin büyüklüğüne karar vermedir” (Marshall & Rossman, 2014; Onwuegbuzie & Collins, 2007, akt. Baltacı, 2018, s. 262-263). Araştırmada ele alınan üretimler, sanat tarihinde çocuk bedeninin idealize edilmiş görüntülerinin dışında, kusur ve hastalık gibi kavramlarla bedenin nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda çalışmada yer alan sanat üretimleri, ‘kusurlu beden’, ‘hasta beden’ ve ‘anomali’ temaları çerçevesinde incelenerek her üretim; kompozisyon, teknik, kavramsal bağlam ve sanatçının üslubunu yansıtacak şekilde değerlendirilmiştir. Sanat yapıtları farklı tarihlerden seçilmiş ve farklı sanat yaklaşımlarından örnekler içerecek şekilde belirtilmiştir.

Çocuk Kavramının Tarih Hafızasındaki Yeri ve Sosyal Rolü

Çocuk kavramına, geçmişte toplumların inançları, sözlü kültürleri ve halk arasında oluşan normlar etki ederken, günümüzde bu kavramın aydınlatılmasında bilimsel araştırmalar ve veriler kullanılmaktadır. Orta çağ, Yeniçağ ve Yakınçağa göre değişiklik gösteren çocuk kavramı, toplumda şekillenirken yaş gruplarına, statülere göre de farklılıklar göstermiştir. Birleşmiş Milletler’ in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’nde bulunan maddede çocuk olma durumu şu şekilde ifade edilmiştir: “Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme). Fakat çocuğa dair bakış açıları tarih boyunca farklılıklar göstermiştir, bu durumda tarihi süreçte çocuk kavramına sürekli yeni perspektifler kazandırmıştır. Bu tür değişimler, toplumlarda çocukların rolü ve hakları konusundaki anlayışları da etkilemektedir. Çocuğun yeri konusunda, antik dönemle günümüz karşılaştırıldığında; “Bir atasözüne göre, Eski Yunanlıların her şey için kullandıkları bir sözcük, çocuk kavramını içermektedir. Çocuk ve genç için kullandıkları sözcükleri çok belirsizdir ve bu konuyla ilgili olarak kullanılan sözcükler bebeklik ile yaşlılık arasında kalan hemen hemen her çağı içeriyor görünmektedir” (Postman, 1995, s. 16). Çocuk, tarihte farklı değerlendirmelere maruz kalmıştır, özellikle Orta Çağ’da; “Önlerinde her şeye izin veriliyor: Bayağı dil, açık-saçık davranış ve durumlar. Çocuklar her şeyi işitiyor ve görüyorlardı” (Aries, s. 103, akt. Postman, 1995, s. 30). Bu nedenle, çocukların zor koşullarda mağduriyet yaşamaları çoğu zaman kaçınılmaz olmuştur, çünkü yetişkinlerin onları yetişkine özel olan hayatın dışında tutmaları pek mümkün olmamıştır. İlerleyen süreçte, devletlerin geliştirdiği kanunlar sayesinde çocukların üzerindeki bu esaret de azalmıştır. Çocuk kavramı konusunda ilerlemeler zamanla sağlanırken bu kavramın gelişimine en fazla katkının burjuvazi tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. “Burjuvazinin yarattığı yeni hayat tarzı annelik, çocuk bakımı, ebeveyn çocuk ilişkisi gibi birçok konuda özgün yenilikler getirdi. Örneğin burjuvazinin vizyonu sayesinde annelik keşfedildi. Baba-oğul ilişkisi yerini anne-çocuk ilişkisine bıraktı. Burjuvazi yeni görgü kuralları geliştirerek ve çocukların yanında yapılmaması gerekenleri kurallaştırarak modern anlamdaki çocukluğu şekillendirdi” (Karakuş Öztürk, 2017, s. 256). Bunun yanı sıra “Çocuklara ayıp kavramının öğretilmesi, ayrı isimlerin verilmesi, farklı odalarda

kalmaları, çocuk giysisi ve çocuk oyunlarının keşfedilmesi gibi birçok yenilik ortaya çıktı” (Karakuş Öztürk, 2017, s. 256). Bu açıdan bakıldığında, burjuvazinin çocuk eğitimi ve gelişimine yönelik yaklaşımları, modern çocukluk anlayışının temellerini atmış ve sosyal yaşamda birçok yenilik ile kuralın oluşmasına öncülük etmiştir.

Beden bağlamında incelendiğindeyse Michel Foucault’ nun bedene ve iktidara yönelik bakış açısı göz önüne getirilebilir. Foucault beden incelemelerinde kimlik, beden ve iktidar arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Michel Foucault’nun “İktidarın Gözü” isimli kitabında Foucault ve M. Perrot arasında geçen işçi ve fabrika konusunun ele alındığı konuşmada M. Perrot cümlesinin bir bölümünde: “Sanayi sistemine direnişin o kadar çeşitli biçimleri oldu ki, ilk başlarda patronlar geri çekilmek zorunda kaldılar. Bir diğer örnek: Mikro- iktidar sistemleri hemen oluşmadı. Bu tür gözetleme ve sınırlandırma, öncelikle, büyük çoğunluğu kadınlardan ve çocuklardan, yani itaat etmeye alışkın insanlardan- kadın kocasına, çocuk aileye itaat eder- oluşan mekanikleşmiş sektörler de gelişti. Fakat, metalürji gibi erkeklere özgü denilebilecek sektörlerde tamamen farklı bir durum keşfedilir” (Foucault, 2007, s. 103) konusunu ifade etmiştir. Bu tür durumlar tarih boyu çocuğa yönelik bakış açılarını göz önüne getirmektedir.

İlerleyen süreçte, “Childism” kavramı, çocukların haklarının ihlali ve toplumda eşitsiz muamele görmeleri açısından tartışma konusu olmuştur. Bu kavramla ilgili olarak, 2022 yılında yayınlanan “Cogito” dergisinin “Çocuk Düşüncesi” başlıklı sayısında, Seran Demiral ve Aylin Dikmen arasında gerçekleştirilen söyleşide, Dikmen, “Childism” kavramının ilk kez 1975’te gündeme geldiğinden bahsetmiştir. Ayrıca, psikiyatrist ve eğitim uzmanı Chester M. Pierce ile meslektaş Gail B. Allen’ın “Childism” başlığına sahip makalelerinde bu kavramı kullandıklarına değinmektedir. Dikmen, söyleşide yer alan çalışmada kavramın, yetişkin bir bireyin herhangi bir çocuk üzerinde kurduğu üstünlüğün otomatik olarak kabul edilmesi ya da bunun kabul edilen bir varsayım olduğu üzerinde durmuş ve çocukların ihtiyaçları, arzuları, umutları ve korkularının, yetişkinlerinkilerden daha ön planda tutulduğunu vurgulamıştır (Binici, vd., 2022, s. 69). Dikmen Jhon Wall’ a yöneldiğindeyse felsefe ve çocuk çalışmaları yaptığını aynı zamanda Rutgers Üniversitesinde yer alan Childism enstitüsünün kurucu direktörü olduğunu ifade etmiştir. Dikmen, sözlerinin devamında Wall’un Childism kavramının özünü kısa bir şekilde şöyle açıklamaktadır; “Bilimsel, sosyal ve politik yapıları ve normları dönüştürmek ve bu yolla çocukların tarihsel marjinalleşmesine meydan okuma çabası olarak ifade edebiliriz. ‘Feminizm gibi düşünebiliriz’ diyor Wall bunu” (Binici, vd., 2022, s. 70). Dikmen, Wall’ ın bu kavramı kullanmasındaki amaçtan, çocukların kendi deneyimlerinin toplumsal yaşamın her alanına egemen olan o yetiştikçiliğe meydan okuyabileceğine ve bunu değiştirebileceğine işaret etmek için kullandığını da belirtmektedir (Binici, vd., 2022, s. 70). Dolayısıyla çocuk kavramı çeşitli temsillerde yer almış, tanımlarda ve beden anlamlarında toplumların sosyal ve hukuki yapılarındaki değişimlere paralel olarak evrilmiştir.

Kusurlu Beden ve Estetik Çatışmalar

Türkçe Tıp Terimleri Sözlüğü’nde, kusur kavramı, “eksik olmak” olarak tanımlanmıştır (Dökmeci, 2006, s. 247). Özyonar Çırak (2022, s. 979) ise “Kusurlu beden kavramı aslında karşıtı ile düşünüldüğünde kendisini açıklamaktadır. Kusursuz beden, güzel, genç, sağlıklı, belli bir idealizasyon içindeyken, kusurlu beden, çirkin, yaşlı, hasta, fani ve ideallerin dışında olan bedendir” şeklinde güncel sanatta kusurlu bedenleri ifade etmiştir. Kusurlu beden, genellikle ideal bedenin zıttı olarak algılanmış ve bu bağlamda normatif bir karşıtlık yaratmıştır. Güzellik kavramı ele alındığında, Antik Yunan’dan itibaren nesnel bir güzellik algısının var olması gerektiği düşünüldüğünde kusursuzluğu yakalamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bunun ardından, Rönesans döneminde beden

incelemeleri bilimsel bir boyuta taşınmıştır. Bu değişimle birlikte, çirkinlik kavramı da farklı dönemlerde çeşitli anlamlar kazanmıştır. Beden değerlendirmeleri farklı zihinlerde yeni ideal beden görüşleri yaratmıştır.

“Orta çağ’da tüm ilahi çalışmaların güzelliğini öven Vitry James (Libri duo, quorum prior Orientlais, sive Hiyerosolimitae, alter Occidentalis) şunu itiraf eder: Muhtemelen Yunan efsanelerindeki tek gözlü devler büyük ihtimalle iki gözü olanlara hayranlıkla bakardı, bizse her ikisini hatta üç gözlü yaratıkları da hayranlıkla karışık garipseriz... Biz siyah Etiyopyalıları çirkin buluyoruz ama onların arasında en güzel kabul edilen en siyahtır.” (Eco, 2009, s. 10).

Bunun yanında ilerleyen süreçte çirkin kavramı, estetik ve güzellik ile de ilişki içerisinde olmuş ancak güzelin ve çirkinin anlamında zaman içinde değişimler meydana gelmiştir. Bir bakıma, çirkin olanı diğer bazı olumsuz kelimelerle örtüştüren tanımlar bulunurken, güzel olanı da daha olumlu olgularla bağdaştıran görüşler yer almaktadır. Elbette güzellik kavramı da tarihsel ve kültürel bağlamlarda farklı yönlerde şekillenmiştir.

“Gerçekten de Eski Yunan’da Güzellik özgün, bağımsız bir konuma sahip değildir; en azından, Yunanlıların Perikles dönemine kadar gerçek bir estetikten ve Güzellik kuramından yoksun olduğunu söyleyebiliriz.” (Eco, 2006, s. 37). Güzellik hakkındaki sorulara yanıtlar ve çıkarımlar yapılırken, tarihte bu kavramın diğer kelimelerle ilişkilendirilmesi için bazı ölçüt ve değerler yer almıştır. “Örneğin, Güzeli değerlendirme konusunda kullanılacak ölçütü ilgili bir soruya, Delfoi Kâhini şu cevabı verir: “En güzel, en adil olandır.” Yunan sanatının altın çağlarında bile güzel hep “ılımlılık”, “uyum” ve simetri” gibi değerlendirmelerle bağdaştırılmıştır.” (Eco, 2006, s. 37).

Sönmez (2019, s. 5), kadın bedenini incelerken anti-estetik bağlamda, “Güzelliğin karşıtı olarak kabul edilen çirkinlik, genetik anomaliye sahipleri, ampüteleri, raşitikleri, hermafroditleri, albinoları, çok şişman, çok zayıf bedenleri, cesetleri, savaş sonrası eksilmiş uzuvlarıyla var olma mücadelesi verenleri, devleri, cüceleri, yarık damaklıları, her türlü dışlanmış, hor görülmüş, bedensel kusurlarından dolayı ötekileştirilmiş, şeytani sıfatlar yüklenmiş, toplumdan tecrid edilmiş bedenlere sahip insanları kapatıldıkları karanlık odadan çıkarır ve görünür kılar” şeklinde ifade etmektedir. Tüm bu güzel çirkin incelemelerinden de anlaşılacağı üzere, toplumun dışladığı ve ötekileştirdiği bedenlerin genellikle görünür kılınması amaçlanmıştır.

Hasta Bedenler

Hasta bedenlerin sanatta kullanılması uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu kavram, sanat tarihinde yalnızca bedensel bir bozulmayı değil, aynı zamanda insanın psikolojik durumlarını, toplumsal ve kültürel bağlamlarını yansıtan önemli bir kavram olarak da şekillenmiştir. Hasta kelimesi, *Türkçe Tıp Terimleri Sözlüğü*’nde, “Sağlık durumu bozulmuş, tıbbi bakım ya da girişime gerek duyulan canlı” olarak yer alırken (Dökmeci, 2006, s. 172). Türk Dil Kurumu’nun tanımına göre hastalık: “Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza, esenlik karşıtıdır” (hastalık, -ğı). Hastalık ve güzellik kavramlarına bakıldığında, “Sanatta konunun her şey olabileceği önemli olanın bunun güzel bir biçimde yansıtılması olduğu fikrinin kabulü sonrası, sanat eserlerinde insanları rahatsız edecek görüntüler, karşısında hayranlıkla izlenen seyirlik biçimlere dönüşmüştür. Grotesk bedenler ile oluşturulan estetik içinde tekinsiz, sakat, hastalıklı ve biçimsiz formları barındırmaya başlamıştır.” (Gürses, 2015, s. 369, akt. Yabalak, 2020, s. 2744).

Sanat tarihinde yapıtlarda, farklı yaş gruplarından ve cinsiyetlerden hasta bedenler sık sık betimlenmiştir. Bazen sağlık sorunlarının önüne geçilemediği dönemleri de yansıtan bu bedenler, olumsuz koşulların gösterilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Meydana gelen salgınlar ve genetik hastalıklar sanatta sık işlenen konular arasındadır. Bu tip durumları bazı sanatçılar, bilinçli bir şekilde bedendeki çirkinlikleri ve eksiklikleri göstererek betimlemişlerdir. Diğer sanatçılar ise olumsuzlukları olumlu bir şekilde düzenleyerek, mağduriyeti vurgulayan betimlemelere yönelmiştir.

Anomali Beden Bağlamında Toplumsal Algı

Estetik normlara uymayan bedenler önceki dönemlerde dışlanmalara veya ötekileştirilmelere maruz kalmıştır. Bu konuda anomali bedene bilimsel açıdan bakıldığında, “Genetik literatürde 19. yüzyıldan günümüze devam eden araştırmalarda anomaliler yer almaktadır” (Azamet, 2024, s. 940). Anomali, “Normalden sapma, normal ya da kural dışı, alışılmazlık ya da düzensizlik”dir (Dökmeci, 2014, s. 52). “Amerika’nın tartışmasız en yoğun modernleşme döneminin sosyal, ekonomik, politik ve ideolojik yapıları incelenirken, önce Viktorya döneminde Amerika’nın ünlü ucubelerini yaratan teşhir gelenekleri keşfedilmelidir. İnsan tuhaflıklarını tavernalarda sergileyen ve kiralık salonlarda nispeten saygın performanslarıyla ilk gezici canavar tüccarları, 19. yüzyılın ortalarında ucuz müzelerde daha sonra yarı sirk yan gösterilerinde, panayırda ve eğlence parklarında kurumsallaşmış, kalıcı ucube sergilerine dönüşmüştür.” (Azamet, 2024, s. 944).

Tarihsel olarak “1880’lerden başlayacağız anormalliğin teşhiri bu tarihte doruğa ulaşmıştı. İnsan bedenlerindeki farklılıkların, tuhaflıkların, bozuklukların, sakatlıkların, garabetlerin teşhirini, modern kitlesel eğlence sanayinin ilk formları sayabileceğimiz birtakım gösterilerin temel dayanağı haline getiren alt yapı da işte bu, anormalliğin teşhidir.” (Courtine, 2013, s. 169). Bu tür tarihsel olaylar, toplumun dışladığı bireylerin, kültürel bir gösteri unsuru olarak öne çıkarıldığını göstermektedir. Bu konuda: “Terata, Yunanca ‘canavar, mucize’ anlamındadır. Doğuştan gelen kusuru ifade eder” (Azamet, 2024, s. 944). Aynı zamanda, “Mevcudiyetin yerinde yokluk, bedeninin yerinde alametler, sessizliğin yerinde de sözler vardır. Algısal tecrübenin bir anda darmadağın olmasının yerinde ise, imgelerle, tüketim nesneleriyle ve dolaşımla bağlantılı, sistemli bir inşa süreci vardır; o titrek, ürkek bakışların yerini merak dolu bir okuma ya da dinleme faaliyeti almıştır. Canavar budur işte: Gerçek değil hayali, dile sığmaz olanı aktarması beklenen kelimelerle ve imgelerle kurulan bir dünya, insan bedenindeki insan dışılıkla bir anda karşılaşma yüz yüze kalma.” (Courtine, 2008, s. 307).

Gerçekle hayalin birbirine karıştığı, insanın varlığı ve imgelerin birbirine girdiği ve bedeninin dışındaki her şeyin, insanın içindeki yabancı tarafını gösterdiği konusundan bahsedilmektedir. Aynı zamanda, “Canavar kurgulama yöntemleri kuşkusuz yeni bir öneri değil, var olan kurgunun deşifre edilmiş halidir. Canavarın imgesel varlığı çoğul anlamlar barındıran tarafıyla bazen yabancıya bazen ucubeye atfedilen insan ve hayvan arasında melez bir alanın sınırına işaret eder.” (Gök, 2019, s. 956). Bu bilgiler doğrultusunda bakıldığında, uzun bir süre ilgi çekici görüntüler ve toplumda dışlanmaya eğilimli bedenler çeşitli kavramlarla ifade edilmiş ve belirli bölümlere ayrılarak isimlendirilmiştir.

Bulgular

Antik Yunan’da sanatçılar, insan bedenini idealize ederek kusursuz orantıları ve simetriyi araştırmıştır. Ancak bu gelişme, Rönesans’la birlikte daha bilimsel bir boyut kazanmıştır. Bu dönemlerden de anlaşılabilceği gibi, daha önce tartışma konusu olan ve

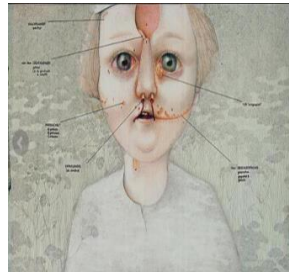
genellikle kusurlu görüntüye çağrışım yapan grotesk, anormal bedenler, yaralı ve melez türler, sanatın ilerlemesiyle daha yaygınlaşmış ve görünür hale gelmiştir.

Kusurlu beden, Krohg' un 1881 tarihli "Hasta Kız" adlı eserindeki tüberküloz hastası kız, Edvard Munch' in 1897 tarihli "Miras" isimli eserinde yer alan frengi hastası çocuk ve Joaquin Sorolla y Bastida' nın 1899 tarihli "Hüzünlü Miras" adlı eserindeki çocuk felci geçirmiş çocuklar, hasta olmaları nedeniyle kusuru ifade eden bedenleri yansıtmaktadır. Gottfried Helnwein, çocuk betimlemelerinde genellikle bedendeki hasarları, yaraları veya onarılmaya yönelik müdahaleleri göstermektedir.

GörSEL 1. Gottfried Helnwein, Peinlich (Utanç verici), 1971, suluboya, renkli kalem, kâğıt üzerine kurşun kalem ve mürekkep, 60 x 35 cm / 23 x 13, (Detay)

Gottfried Helnwein' in "Utanç Verici" isimli (GörSEL 1) 1971 tarihli suluboya üretiminde, sanatçı bedende ve yüzdeki hasarları net bir şekilde göstermiştir. Çalışmada, çocuğun yaralanmış yüzü nedeniyle dişleri belirgin bir şekilde görülürken, surat hatları orantısız bir biçimde deforme olmuştur. Kızın sol yüzündeki hasar nedeniyle simetrisi bozulmuş olan gözü (GörSEL 1), karşıya odaklanmış şekilde görülmektedir. Pembe elbisesi bulunan çocuğun arkasında ise sarı bir arka plan yer almıştır. Helnwein' in "Utanç Verici" isimli çalışması 'kusur' kavramına çocuğun yüzündeki biçimsiz görüntü nedeniyle açık bir şekilde vurgu yapmıştır, ancak bu üretimde toplumsal normların dışında bir ifade biçimi görülmektedir. Sanatçının işlerinde bazen çocukların yüz ifadelerindeki sabitlik ve durgunluk görülürken bazen de bedenlerinde meydana gelmiş olan acıyı hissetmeyen tavırları yer alır.

GörSEL 2. Gottfried Helnwein, Ortalama Çocuk, (Gemeines Kind), 1970, sulu boya, karton üzerine renkli kalem ve kurşun kalem, 15 x 30 cm / 5 x 11

Helnwein' in çalışmalarında cerrahi müdahaleler ve bandajlar sıkça yer almaktadır. Bunun yanında bazen müdahalelerin tamamlanmadığı yarım bırakıldığı görüntüler de izlenir. Helnwein' in "Ortalama Çocuk" (GörSEL 2) isimli 1970 tarihli sulu boya üretiminde, çocuğun yüzü karşıdan bakılan bir açıyla betimlenmiştir. Üretim, burna sonradan eklenen bir parça nedeniyle şekli bozulmuş ve deformasyona uğramıştır. Çocuğun gözlerinde şişlikler belirginleşirken, yüzündeki izler dikkat çekici bir şekilde öne çıkmaktadır. Ciltteki lekeler, sağlıklı bir görünümünden uzaklaşmış ve yapıtta kusurlu bir izlenim yaratmıştır. Helnwein' in üretimleri genel bir bakış açısıyla değerlendirilecek olursa çocukların yıpranan bedenlerini ve fiziksel bozulmalarını anlatır niteliktedir. Sanatçının bu çalışması idealin dışı bir görüntüye sahip olması nedeniyle 'kusur'

kavramına vurgu yapmaktadır, ancak bu yapıt normların dışında görüntüye sahip bir bedeni gösteren, sanatçıya özgü bir ifade biçimidir.

Zaman içerisinde güzellik ve çirkinlik arasındaki sınırlar değişmiş ve toplumda estetik algılar yeniden şekillenmiştir. Bu bağlamda incelendiğinde ideal bedenin dışında olması nedeniyle kusurlu çocuk bedenine sahip kızı gösteren, Lavinia Fontana' nın 1595 tarihli "Antonietta Gonzalez" adlı eserinde, küçük bir kızın kurt adam sendromu taşıdığına yönelik görüşler bulunmaktadır. Bazı eleştirmenlere göreyse "Fontana bu portrede bir bebek benzeri figür ile saray kıyafeti giymiş kötü bir yaratık arasında melez bir varlığı göstermektedir. Antonietta' nın tüm yüzü kalın bir saç büyümesiyle kaplıdır" (Portrait of Antonietta Gonzalez by Lavinia Fontana). Benzer şekilde, Jake ve Dinos Chapman'ın yapıtlarında da insan ve hayvan karışımı bedenler ilgi çekici, şaşırtıcı ve bazen abartılı bir biçimde gösterilmektedir.

Görsel 3. (Jake & Dinos Chapman).

Jake ve Dinos' un çalışmasında (Görsel 3), bedenin bir çocuğa ait olduğu görülürken, çocuğun bedeninde meleziğin meydana gelmiş olduğu izlenmektedir. Yüzü hariç, vücudunun büyük bölümü normal bir biçimde gösterilmiştir. Ancak ağzı ve burnu için bu söylenemez, çünkü yüzüne sonradan yerleştirilmiş olan bir tene ve kendine ait olmayan, farklı parçaya ait bir surata sahiptir. Domuz burnunun çocuğa ait olmadığı görülürken, ağzın gerçek dışı görüntüsü gösterilmiştir. Jake ve Dinos Chapman'ın bu sergisi çocuk bedenlerindeki meleziği göstererek, idealin dışında bir görüntü çizmektedir. Dolayısıyla bu durum 'kusur' üzerine bir sorgulama yaratırken daha çok norm dışı olma ve kimlik farklılığına yönelik düşünceleri oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra albino bedenler ideal bedenle uyuşmaması nedeniyle farklı toplumlar tarafından sık sık dışlanmıştır. "Albinizm, melanin üretiminin eksikliğidir. Melanin, vücutta saçınıza, cildinize ve göz irisine renk veren doğal bir maddedir" (Albinism). Miguel Cabrera' nın 1763 tarihli "İspanyol ve Morisca'dan Albino Kız" adlı yapıtı, bu konuda önemli bir örnektir. Yapıtta, albino kızın bedenindeki değişiklikler, idealin dışında bir görüntü sergileyerek 'kusurlu beden' temasını görünür kılmaktadır. Bunun yanında Tip Toland ve Alana Dee Haynes'in çağdaş sanat üretimlerinde çocuk bedenlerinde albino temasını kullandığı ifade edilmelidir.

Görsel 4. Alana Dee Haynes, Grow, (Büyüme), 2013, karışık teknik, 12.7 cm x 13.34 cm.

Alana Dee Haynes, 2013 tarihli “Büyümek” (Görsel 4) isimli fotoğraf üzerine illüstrasyon çiziminde, çocuğun yüzünde meydana getirdiği örüntüyü göstermiştir. Aynı zamanda bu çalışmada, çocuğun yüzünün bir bölümünün dairesel siyah düzensiz örüntülerle kaplanmış olduğu ve teninin beyaz rengi nedeniyle daha dikkat çekici bir hal aldığı izlenmektedir. “Tekrarlayan işaretlemenin meditatif sürecinde, Haynes bulunan nesnelerin ve imgelerin formlarının üzerine karmaşık desenler ve kafes işleri yerleştirir. Bu karartma yöntemi, her bir resim ve heykelde izleyiciye Haynes’in dünyasına bir bakış sağlayan anları aydınlatan bir vurgulayıcı görevi görür ve ardından tekrar onun çizgi çalışmaları ve motif alanlarında kaybolur. Kasıtlı katmanlama ve tekniklerin cesur bir kombinasyonu sayesinde, her eser sanatçının yaratıcı deneyiminin arkeolojik bir kaydı haline gelir” (Alana Dee Haynes b. 1992, New York City). Hayes’in çalışmaları, tekrarlayan desenler ve katmanlamalarla yaratıcı sürecini somutlaştırmaktadır.

Görsel 5. Tip Toland, African Child with Albinism, (Albinizmlı Afrikalı Çocuk), 2014, çömlekçilik kil, Boya, Pastel, Sentetik Saç, 76.2 cm x 71.12 cm x 50.8 cm.

Tip Toland, 2014 tarihli çocuk heykelinde Afrikalı albino bir bedeni hiperrealist bir şekilde göstermiştir. Toland’ın, “Albinizmlı Afrikalı Çocuk” (Görsel 5) isimli heykelinde boynunu bükmüş olan Afrikalı albino bir çocuk betimlenmiş ve bitkin görüntüsü yer almıştır. Üretimde, çocuğun çillerle kaplı solgun yüzü, renklerinin oldukça açık bir biçimde gösterildiği göz ve saç yapısı albinizm temasıyla toplumun normatif anlayışını yeniden ele alır niteliktedir. “Toland’ın çalışmaları insan durumunun derinliklerine iniyor ve hayatın kırılğanlığı ve dayanıklılığıyla yankılanan içgüdüsel bir duygusallık uyandırıyor” (About Tip Toland). Bu heykel, albinizmin bedensel etkilerini ortaya koyarken, insan bedeninin yapısı üzerine sorgulayıcı bir bakış açısı oluşturmaktadır.

Dolayısıyla Tip Toland ve Alana Dee Haynes isimli sanatçıların albino çalışmaları idealin dışında bir görüntüye sahip olması nedeniyle biçimsel olarak ‘kusur’ kavramına vurgu yapmaktadır. Ancak çağdaş sanat yapıtlarında albino beden örneklerinde olduğu gibi bedensel değişiklikler çeşitli ifade biçimi, bir kimlik ve değerli bir farklılık olarak kabul edilmektedir.

Sonuç

Çocuk kavramının tarihi gelişimi, toplumların inançları, sosyal yapıları ve kültürel dinamiklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Bu süreç, toplumların çocukları tanımlarken kullandıkları dil, toplumsal cinsiyet rolleri ve elde ettiği haklar aracılığıyla evrilmiştir. Araştırma, Eski Yunan’dan Orta Çağ’a, burjuvaziye kadar çocukların toplum içindeki yerinin ve rollerinin nasıl belirlendiğini de incelemektedir. Çalışmada çocuğun yalnızca fiziksel bir varlık olmaktan öte, sosyal ve hukuki açıdan da önemli bir kimlik kazandığı gösterilmiştir. Burjuvazinin etkisiyle modern anlamda çocuk algısının gelişmesi, çocukların hakları konusunda önemli dönüşümlere yol açmıştır. Ayrıca araştırmada, ‘Childism’ kavramının tartışılmasıyla çocuk hakları ve toplumsal eşitsizliklere dair

farkındalığın artmasına katkı sağlandığı fikrinin olduğuna ulaşılmıştır. Bu araştırma, aynı zamanda bedensel kusurlar ve estetik algıların tarihsel dönüşümünü de incelemektedir. Kusurlu beden kavramı, sanatta genellikle ideal beden zıttı olarak yer bulmuştur, bu nedenle bazı dönemlerde dışlanma ya da ötekileştirmelere maruz kalmıştır. Rönesans dönemi gibi sanat açısından önemli bir dönemde, insan bedeni güzellik ve sağlıklı olmaya yönelik kriterler ile şekillendirilmiştir. Kusurlu bedenler ise sanat eserlerinde çoğunlukla hastalık, yaşlılık ve çirkinlik ile ilişkilendirilmiştir. Gottfried Helnwein'in "Utanç Verici" isimli 1971 tarihli yapıtı ve "Ortalama Çocuk" isimli 1970 tarihli sulu boya üretimi ideal beden dışında olması nedeniyle araştırılmış bu bağlamda normların dışında bir ifade biçimiyle gösterilen çocuk bedenine örnek olarak incelenmiştir. Sanat yapıtlarında, bedensel kusur, hastalık ve anomali kavramlarının izleri sürülürken, sağlık ve estetik kavramları arasındaki ilişki de incelenmiş ve genetik bozukluklar ile hastalıkların, toplumsal algıyı nasıl şekillendirdiği ortaya konmuştur. Ayrıca, fiziksel görüntüsü nedeniyle idealin dışında olan albino beden norm dışı görüntüsü incelenmiş, çağdaş sanatta Alana Dee Haynes ve Tip Toland isimli sanatçılar tarafından albino bedenlerin ele alındığı görülmüştür. Çalışmada, hasta ve anomali kavramları araştırılırken melez türlere ve canavar kavramlarına da değinilmiştir. Çağdaş sanatın önemli isimlerinden olan ve genellikle normların dışında üretimler yapan Jake ve Dinos Chapman'ın "Domuz Çocuk" adlı üretiminde, bir çocuk bedeninin domuz ağız ile melez bir form oluşturması örneği üzerinden beden incelenmiş norm dışı olma ve kimlik farklılığına yönelik düşünceler oluşturduğu görülmüştür. Bu veriler doğrultusunda, Gottfried Helnwein, Jake ve Dinos Chapman, Alana Dee Haynes ve Tip Toland isimli sanatçıların söz konusu kavramlarla biçimsel olarak örtüşen ürünleri ortaya çıkardığı görülmüştür.

Kaynakça

- Aydın, N. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: Etnoloji. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2(2), 60-71.
- Azamet, A. (2024). Sanatta genetik anomali ve albino teması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 938-951.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Binici, S. Bora, A. Demiral, S. Dikmen, A. Erdiller Yatmaz, Z. & Kılıç, Z. (2022). Çocuk düşüncesi. *Cogito, Üç, Aylık Düşünce Dergisi*, 108. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Courtine, J. J. (2008). *Gayri insani beden: Bedenin tarihi 1 Rönesans'tan aydınlanma'ya*. S. Özen (Çev.), A. Corbin vd. (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Courtine, J. J. (2013). *Bakıştaki değişim: 20. Yüzyıl: Bedenin tarihi 3*, S. Özen (Çev.), A. Corbin vd. (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirci, A. (2014). Literatür taraması. Y. Arı & İ. Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (s. 73-107), Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Dökmeci, İ. (2006). *Türkçe tıp terimleri sözlüğü*. İstanbul: Medikal Yayıncılık.
- Dökmeci, H. (2014). *Türkçe ve yabancı tıp terimleri sözlüğü*. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Eco, U. (2006). *Güzelliğin Tarihi*. A. C. Akkoyunlu (Çev.), İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Eco, U. (2009). *Çirkinliğin tarihi*. U. Ergün, Ö. Çelik, A. Uysal, E. N. Akbaş, M. Barsbey, K. K. Akbulut, D. Arslan, & B. Yılmazcan (Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın gözü*. I. Ergüden (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Gök, Ö. (2019). Patricia Piccinin'in yaratıklarında monstre olgusu. *İdil*, 60, 951-963.
- Karakuş Öztürk, H. (2017). Çocukluğun tarihsel gelişimi üzerine düşünceler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 253-276.
- Özyonar Çırak, B. (2022). Sanatta beden temsiline dönüşümü: Kusurlu beden. *Art-E Sanat Dergisi*, 15(30), 969-987.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu*. K. İnal (Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Sönmez, E. (2019). *Çağdaş heykel sanatında kadın bedeninde anomali ve biçimin tecridi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yabalak, H. (2020). Sanatta hastalığın çirkinlik imgesine dönüşmesi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(39), 2740-2755.

İnternet Kaynakları

- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, <https://www.ihd.org.tr/ble-mletler-cuk-haklarina-da-slee/>, [Erişim tarihi: 19.02.2025].
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, *hastalık*, -ğı, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 16.09.2024].
- Portrait of Antonietta Gonzalez by Lavinia Fontana, <https://womennart.com/2020/01/22/portrait-of-antonietta-gonzalez-by-lavinia-fontana/>, [Erişim tarihi: 13.02.2025].
- (2023), *Albinizm*, <https://medlineplus.gov/ency/article/001479.htm>, [Erişim tarihi: 02.12.2024].
- Alana Dee Haynes (b. 1992, New York City), <https://www.kismithgallery.com/alana-dee-haynes>, [Erişim tarihi: 02.02.2025].
- About Tip Toland, https://www.singulart.com/en/artist/tip-toland/48427?srsId=AfmBOoq1FRA1s_Sjdx3H7S3z3oUN5XoO2PfK1tscs2ApDehIRIDRlz [Erişim tarihi: 06.12.2024].

Görsel Kaynakça

- Görsel 1.** Gottfried Helnwein, Peinlich, 1971, suluboya, renkli kalem, kağıt, üzerine kurşun kalem ve mürekkep, https://www.helnwein.com/works/watercolors/group_4868_-_&gid=1&pid=20, [Erişim tarihi: 22.12.2024].
- Görsel 2.** Gottfried Helnwein, Gemeines Kind, 1970, sulu boya, karton üzerine renkli kalem ve kurşun kalem, 15 x 30 cm 5 x 11 cm, https://www.helnwein.com/works/watercolors/group_4868_-_&gid=1&pid=28, [Erişim tarihi: 22.12.2024].
- Görsel 3:** Jake & Dinos Chapman, <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2011/jul/14/jake-dinos-chapman-brothers-nazis>, [Erişim tarihi: 22.02.2025].
- Görsel 4:** Alana Dee Haynes, Grow, karışık teknik, 2013, karışık teknik, 12.7 cm x 13.34 cm <https://installationmag.com/alana-dee-haynes-woven-with-ink/>, [Erişim tarihi: 16.03.2024].
- Görsel 5:** Tip Toland, African Child with Albinism, çömlekçilik kil, Boya, Pastel, Sentetik Saç, 76.2 cm x 71.12 cm x 50.8 cm, 2014, <https://www.travergallery.com/artists/tip-toland/>, [Erişim tarihi: 16.03.2024].

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 337-349
|| Geliş Tarihi-Received: 16.02.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15051187

Toplumsal Yapı ve Ekmek: Toplum 1.0'dan Toplum 5.0'a Ekmek Çeşitleri

Social Structure And Bread: Types of Bread from Society 1.0 to Society 5.0

Ayşegül DEDE*

Öz

Ekmek insanlık tarihi ile toplumsal yaşamda yerini almıştır. Farklı toplumsal yapılarda ekmek kullanım amacı, pişirme yöntemi ve kendisine ait oluşturduğu sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlar ile var olmuştur. Bu çalışmanın amacı toplumsal yapı ve besin arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada toplumsal yapı ve besin arasındaki ilişkide ekmek ele alınmıştır. Zira ekmek farklı dil, din, ırk ve kültürdeki insan grupları arasında ortak olarak yer alan bir besindir. Ekmek her toplumda yer almakla birlikte toplumsal yapının değişmesine paralel olarak kullanım amacı, içeriği ve pişirme yöntemi değişmektedir. Çalışmada doküman analizi yöntemi ile farklı toplum tiplerinde ortaya çıkan ekmekler saptanmış ve bu saptama sonucunda toplumsal yapı ve ekmek arasında bir eşleştirme gerçekleştirilmiştir. Bu eşleştirme Toplum 1.0 avcı-toplayıcı toplumda yassı ekmek, Toplum 2.0 tarım toplumunda mayalı ekmek, Toplum 3.0 sanayi toplumunda beyaz ekmek, Toplum 4.0 bilgi toplumunda tam buğday ekmeği ve Toplum 5.0 akıllı toplumda mor ekmek olarak yapılmıştır. Çalışmada toplumsal yapı ve ekmek arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve ekmeğin toplumsal yapıdaki sosyal, ekonomik ve kültürel öğeler ile önemli bir ilişkisinin olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beyaz ekmek, mor ekmek, tam buğday ekmeği, toplumsal yapı, toplum 5.0

Abstract

Bread has played an important role in social life throughout human history. Across different social structures, bread has existed with its purposes, cooking methods, and associated social, economic, and cultural elements. This study aims to explore the meaningful relationship between social structures and food. It discusses the phenomenon of bread through social structures and food. Bread is a staple food for people of different languages, religions, races, and cultures. While bread is found in every society, its purpose, ingredients, and cooking methods evolve with changes in social structure. The study identifies the types of bread that emerged in different societies through document analysis and establishes a link between social structure and bread. Within this framework, the pairing of social structure and bread is illustrated as flatbread in society 1.0 (hunter-gatherer society), yeast bread in society 2.0 (agricultural society), white bread in society 3.0 (industrial society), wholemeal bread in society 4.0, and purple bread in society 5.0. The study concludes that bread has changed with changes in different social structures, highlighting its dynamic relationship with the social, cultural, and economic elements of society.

Keywords: Food, white bread, purple bread, whole wheat bread, social structure, society 5.0.

* Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. e-posta: ayseguldede@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6160-448X.

Giriş

Ekmek un, su, maya ve tuzun bir araya gelmesi sonucunda hamurun yoğrulması, mayalanması ve pişirilmesi ile elde edilmektedir. Ekmeğin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Ateşin bulunuşundan itibaren ilk insanlar su ile ıslatılmış ve kendi haline bırakılmış buğday kırmasında gözenek meydana geldiğini görmüşler ve bu kütleyi sıcak taş üzerinde pişirdikleri zaman ekmek ortaya çıkmıştır (Kuter, 2011, s. 48). Ekmek toplumda temel gıda maddesi olmaya başlamış ve fırıncılık mesleği ortaya çıkmıştır. M.Ö 312 yılında Roma'da yer alan 254 fırında ekmeğin gramajı ve fiyatı kanunlar ile belirlenmiştir (Kuter, 2011, s. 50). Böylece ekmek toplumsal yaşamda yer almaya başlamıştır.

Ekmek, dil ve kültür etkileşimi ile gündelik yaşam kültüründeki bir ögedir. Dil kültürün taşıyıcısı olmakta, kültür de dilin niteliklerini göstermesini sağlamaktadır (Göçer, 2012, s. 54). Dil toplumun kültürel değerleri, gelenekleri ve yaşam tarzını yansıtmaktadır. Ekmek ana besin maddesi olmakla birlikte toplumsal yaşamda dil ile bağlantılı olarak geçim kaynağı, kısmet, hak ve değer bazında yer almaktadır. Dilimizde ekmek kavgası, ekmek parası, ekmeğini elinden almak, ekmeğinden olmak, ekmeğine göz koymak, ekmeğine yağ sürmek, ekmek elden su gölden, ekmek çarpsın, ekmeğine mani olmak, ekmeğini taştan çıkarmak ve ekmeğini tepmek gibi farklı deyimler bulunmaktadır (Zülfikar, 2012, s. 13-17). "Ekmeğini taştan çıkarmak" sözünde en güç işleri yaparak geçimin sağlanması, "ekmek elden su gölden" sözünde kendisi çalışmayıp başkasının kazancıyla geçinen kişinin durumu, "ekmek kapısı" sözünde geçim sağlanan yer ve "ekmek kalede it hendekte" sözünde elde etmek istediği şey yetişemeyeceği kadar uzak anlamında kullanılmaktadır (Aksoy, 2018, s. 746). Tuz ekmek hakkında sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak ve duygusal borçtur (Aksoy, 2018, s. 1080). Barış Manço'nun "Dört Kapı" isimli eserinde "Tuz ekmek hakkı bilene sofraya kurmasan da olur, ılık bir tas çorba yeter rızkım buymuş der içerim" sözü yer almaktadır. Eserde "tuz ekmek hakkı bilmek" ile vefakâr, kıymet bilen ve kanaatkâr insan ifade edilmektedir (Erdoğan, 2019, s. 16). Dolayısıyla ekmek dil ve kültür temelinde ihtiyaç ve geçim kaynağı olarak yer almış ve hak temelinde ilişkileri yapılandırmıştır.

Bazı roman ve hikâyelerde ekmek temel bir ögedir. Kemalettin Tuğcu'nun *Ekmek Parası* isimli eserinde ekmek "kısmetin nereden geleceği belli olmaz ekmek parası" ve "hepimiz ekmek parası peşindeyiz" ifadelerinde ekmeğin kişilerin geçimini sağlama ve yaşamlarını sürdürmedeki işlevi açıklanmaktadır (Tuğcu, 2019, s. 12-26). Şaban Doğan'ın *Salçalı Ekmek* eserinde salçalı ekmek, çocukluk anıları ile ilişkilendirilmektedir. "Ben bu kadar yemek istemiyorum anne. O salçalı ekmekteki lezzeti arıyorum ben. Eski mahallemizdeki huzuru ve mutluluğu arıyorum ben." ifadesinde besindeki zenginlik ve çeşitliliğe rağmen salçalı ekmekteki huzur ve mutluluk vurgulanmaktadır (Doğan, 2018, s. 31). Hilal Kahraman'ın *Ekmek Kokan Sevdalar* isimli eserinde ekmek kokusu merkeze alınmaktadır. "Ben o kuzine sobalarda ısıtılan ekmek kokusu ile uyandığım sabahları özledim" ve "Dostlukların çıkarsız, menfaatsiz olduğu ekmek kokan günleri özledim" ifadelerinde ekmek kokusu dostluk ile ilişkilendirilerek, ekmek kokusunun hatırlandığı günler yâd edilmektedir (Kahraman, 2019, s. 34, s. 25). Dolayısıyla bu eserlerde ekmek geçim kaynağı olmakla birlikte içeriği ve kokusu ile geçmişe duyulan özlemdir.

Gelenek ve adetlerde ekmek farklı işlevleri ile yer almaktadır. "Ekmek Umma" geleneğinde kız istemeye giden aile boş çantayı kız evine vermektedir. Kız isteme merasiminden sonra dolu bir şekilde erkek tarafına verilen çantadan ekmek çıkması durumunda kızın verilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Karataş, 2018, s. 45-46). Sivas'ın Gürün ilçesinde Bebek kırk gün odada yalnız bırakılmamakta, odada yalnız bırakılması

durumunda başucuna *Kur'an-ı Kerim*, su ve ekmek konulmaktadır (Gürün Kaymakamlığı, 2024). Bolu'da gelin eve geldiğinde kapıdan içeriye girerken bir kolunun altına ekmek, diğer kolunun altına *Kur'an-ı Kerim* verilmektedir (Bolu Valiliği, 2024). Tokat ili Zile ilçesinde mide problemi yaşayanlar için kızartılmış ekmek ve sirke hazırlanmaktadır (Sağır, 2012, s. 2688). Tatar kültüründe ekinlerin hayırlı olması duasıyla ekmek pişirilmekte, hasat şenliklerinde çocuklara küçük ekmek dağıtılmakta, ölen kişinin ruhuna gönderilmek amacı ile ekmek ikram edilmekte ve çocuk doğurunca ebeye küçük ekmek verilmektedir (Bayazitova, 2016). Dolayısıyla ekmek toplumsal yaşamda sevinç, üzüntü ve heyecan gibi farklı duygusal durumları yapılandırmakta, kısmet, sağlık ve bereket ile ilişkilendirilmektedir.

İslam Dini açısından ekmek Allah'ın insanlara verdiği nimettir. Ekmek kırıntılarının yere dökülmesi durumunda "nimet çarpar" ifadesi kullanılmaktadır. Bu nedenle eskiler ekmeğe çok değerli anlamına gelen "nan-ı aziz" demiştir (İmamoğlu, 2012, s. 38). Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) "Ekmeğe hürmet ediniz. Çünkü Allah onu semanın bereketlerinden indirmiş, yeryüzünün bereketlerini ona amade kılmıştır. Kim sofradan düşen bir kırintıyı yerse bağışlanır" buyurmuştur (Suyuti, 2003, s. 485, Aktaran, Koçyiğit, 2012, s. 150). İslam dininde bazı gıdalar özel günler ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim "Ramazan Pidesi" sadece Ramazan-ı Şerif'te tüketilmektedir. Özel bir lezzet ve kokusu olan "Ramazan Pidesi"nde şifa olduğuna inanılmıştır (Çetin, 2020, s. 41). Zira ekmeğin büyü, tılsımlı gücünün onu yiyen veya üreten kişilerin hepsine geçtiği, tesir ettiğine inanılmaktadır (Bayazitova, 2016, s. 8). Ekmeğe ilişkin dua ve beddualar bulunmaktadır. "Torun ekmeği yiyessin" ve "Allah oğul ekmeği yedirsin" duaları ve "ekmek atlı olsun, sen yaya" ve "karnın ekmek görmeye" bedduaları bulunmaktadır (Kaya, 1997). Dini açıdan ekmek israf edilmemesi gereken bir olgudur. Ekmeği israf etmenin günah sayılması, Allah'ın kuraklık ve yoklukla insanları sınavacağından duyulan korku, bayat ekmeği değerlendirmeyi elzem kılmıştır (Özgen, 2022, s. 754). Bayat ekmek ile hazırlanan farklı yemekler bir gelenek olarak gündelik yaşam kültüründe yerini almıştır.

Bu çalışmanın amacı toplumsal yapı ve besin arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada besin olarak ekmek tercih edilmiştir. Ekmeğin seçilmesinin temel nedeni farklı dil, din ve kültürlerde ve farklı toplumsal yapıda kendisine yer bulmasıdır. Çalışmada toplumsal yapı ve ekmek arasındaki ilişkide George Ritzer'in "Toplumsal Mcdonaldlaştırılması" kuramı incelenmiştir. Ritzer, besin ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve modern toplumlardaki verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve insansız teknoloji unsurlarının besini etkileyerek dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Çalışmada toplumsal yapının değişmesine paralel olarak ekmeğin de farklılaştığı saptanmıştır. Çalışmada toplumlar Toplum 1.0, Toplum 2.0, Toplum 3.0, Toplum 4.0 ve Toplum 5.0 olarak kategorize edilmiştir. Bu sınıflamadan sonra doküman analizi yöntemi ile ekmek çeşitleri belirlenmiştir. Doküman analizi hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 1999, s. 217). Bu kapsamda ekmekler yassı ekmek, mayalı ekmek, beyaz ekmek, tam buğday ekmeği ve mor ekmek olarak gruplandırılmıştır. Bu ekmekler toplumsal yapıya göre eşleştirilmiştir. Bu eşleştirme sonucunda Toplum 1.0 avcı-toplayıcı toplumda yassı ekmek, Toplum 2.0 tarım toplumunda mayalı ekmek, Toplum 3.0 sanayi toplumunda beyaz ekmek, Toplum 4.0 bilgi toplumunda tam buğday ekmeği ve Toplum 5.0'da mor ekmeğin toplumsal yaşamda yer aldığı saptanmıştır. Çalışmanın özgünlüğü toplumsal yapı ve besin arasındaki anlamlı ilişkiyi ekmek çeşitleri ile açıklama çabasıdır.

1. Toplum ve Besin Arasındaki İlişki: Toplumun Mcdonaldlaştırılması

Besin insanın yaşamını sürdürmesi için vazgeçilmez bir öğedir. İster bir öğün ister üç öğün herkes yaşamını sürdürmek için bir şeyler yemek zorundadır (Akarçay, 2016a, s. 13). Toplumun besin ile ilişkisi temel ihtiyaç düzleminde ortaya çıkmakta ve bu ihtiyaç toplumsal değişme başlığı altında çeşitli faktörleri etkileyen bir unsura dönüşmektedir. Besin bir yandan fiziksel tatminin nesnesi, öte yandan simgesel ve kültürel yeniden üretimin aracı konumundadır (Yenal, 1996, s. 200). Böylece besin gelenek, değer ve toplumsal pratikleri kapsayacak şekilde sembolik bir anlam üretmektedir.

Toplum ve besin arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Toplumsal yapı besini etkilediği gibi besin de toplumsal yapıyı etkilemektedir. İnsan ve yemek arasında hayati bir ihtiyaç olmanın ötesinde toplumsal yaşam biçimini şekillendirecek kadar sıkı bir ilişkinin olması, kültürel etkileşim ve dönüşüme yol açmaktadır (Topuz, 2012, s. 87). Tahıl yetiştiren yerlerde tahıl ürünlerine bağlı yeme alışkanlıkları söz konusu iken, geçimlerini hayvancılık ile sağlayan yerlerde et ürünleri mutfak kültüründe önemli unsurlardır (Sağır, 2012, s. 2678). Köy mutfağında günlük tüketimler yer alırken, şehir mutfağında alım gücü ve alışveriş imkânları sonucunda farklı beslenme kültürü şekillenmektedir. Dolayısıyla beslenme insanların yaşam biçimlerini değiştirmekte ve toplumsal yapıyı etkilemektedir.

Beslenmeye ilişkin farklı teoriler söz konusudur. Bu teorilerden birisi olan Mennell, Murcott ve Otterloo tarafından beslenme işlevselcilik, yapısalcilık ve gelişimsel olarak üç başlıkta analiz edilmektedir (Özgören Kını, 2020, s. 423). İşlevselcilik yaklaşımında beslenme sosyal ilişkilerin modeli olarak ele alınırken, gelişimsel yaklaşımında beslenmede bazı yiyeceklerin tercih edilirken bazılarının kaçınılmasının nedenlerini araştırılmaktadır. Yapısalcı yaklaşım beslenmede kültürel, sınıfsal ve toplumsal unsurlar ile ilgilenmektedir. Bu yaklaşımda Claude Lévi-Strauss'un mutfak üçgeni şeması yer almaktadır.

Besin ve kültürel dönüşümünü açıklayan mutfak üçgeninde çiğ, pişmiş ve bozulmuş ürün yer almaktadır. Çiğ ve pişmiş arasında kültürel dönüşüm gerçekleşmekte, çiğ-bozulmuş ve pişmiş-bozulmuş arasında doğal dönüşüm bulunmaktadır (Utanır Karaduman, 2023, s.111). Çiğ unsuru doğayı temsil ederken, pişmiş unsuru kültür ve medeniyeti temsil etmektedir. Bu kapsamda yapısalcı yaklaşım beslenmede kültürel, sınıfsal ve toplumsal unsurlar ile ilgilenmektedir. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan değişim besini etkileyerek dönüştürmüştür. Endüstri devrimi süreci boyunca hem gıda sektörü endüstrileşmiş hem de beslenme alışkanlıkları tek tipleşmiştir (Morkoç ve Zorlu, 2023, s. 118). Bu tek tipleşme durumunu Ritzer "Toplumun Mcdonaldlaştırılması" kuramı ile açıklamıştır.

Modernleşmenin besin kültürüne etkisi sonucunda tek tipleşme olarak besinde Mcdonaldlaştırılma söz konusudur. Cola ve hamburgerden oluşan Mcdonald menüsü popüler yeme içme kültürünü şekillendirmiştir. Hazır yiyecek restoranlarındaki bu değişim toplumun genelini etkilemekte, eğitim ve sağlık gibi farklı sektörlerini içine almaktadır. Ritzer'a göre bürokratikleşme, montaj bandı ve bilimsel yöntem üzerine kurulan Mcdonaldlaşma, düşük maliyet ve yüksek kar unsurlarından dolayı "akılcılığın akıldışılığı"nı üretmektedir. Mcdonaldlaşmanın toplumsal manzaranın büyük kısmında etkili olmasının temel nedeni verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve insan teknolojisi yerine insansız teknoloji ile denetimin sağlanmasından kaynaklanmaktadır (Ritzer, 1998, s. 179). Bu kapsamda hayvanlar canı bir şekilde öldürülmekte, insansız sistemlerde kişiler uzun süre kuyruk beklemekte ve kâğıt üretimi için birçok ağaç kesilmektedir. Mcdonaldlaşma kapsamında hızlı tüketilen gıdalar okul, gar, hastane ve ordu gibi farklı yapılarda yer almakta, kendi kendine açılan ve kapanan cihazlar ile

yemek pişirilmekte ve mutfakta verimlilik kapsamında dondurulmuş gıdalar ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda ikmal için yemek yemek, lezzetli bir yemek deneyimini yaşamaktan çok daha verimli olmaktadır (Ritzer, 1998, s. 103). Mikrodalga fırın aile yemeği yok edilmekte, bir tutum tuz ve alabildiğine un yerine standart ölçüler ile tarifler yapılandırılmakta ve fast-food restoranları ile besin tüketim nesnesine dönüşmektedir. Dolayısıyla besinin verimlilik unsuru ile değerlendirilmesi sonucunda fast-food bir yemek kültürü olarak toplumsal yapıda yaygınlaşmaktadır.

Mcdonaldlaşma beslenmede hazır yiyecek endüstrisinin yerleşmesine neden olmuş ve dışarıda yemek yeme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Dışarıda yemek yemek tüketicilerin fizyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir (Özdemir, 2010, s. 221). Bu ihtiyaçlarda fizyolojik ve ekonomik boyutlar yararcı değerlere, psikolojik ve sosyal boyutlar ise hedonik değerlere karşılık gelmektedir. Nitekim akşamları dışarıda yemek aile etkinliği, yakın arkadaş çevresi ile sosyalleşme, eğlence ve beslenme gibi birtakım nedenlerle yapılan gündelik pratik haline dönüşmüştür (Akarçay, 2016b, s. 33). Dışarıda beslenme alışkanlığı belirli bir gelire sahip olanları kapsamakta ve bu eylem farklı boyutlarda tüketici tercihlerini yapılandırmaktadır. Beslenme geleneksel toplumlarda gündelik hayat içerisinde ihtiyaç olarak algılanırken, modern dönemlerde insanların estetik kaygılarıyla süslediği ve bir seremoniye dönüşmüştür (Sağır, 2012, s. 2679). Böylece Mcdonaldlaşma, hazır yiyecek endüstrisi ve dışarıda yemek yeme unsurları ile toplumsal yapıda önemli bir değişime yol açmıştır. Bu değişim farklı toplumsal yapılarda da ortaya çıkmıştır.

Toplumlar gelişmişlik seviyesine göre farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Toplum 1.0 avcılık yapan insan grupları, Toplum 2.0 tarımsal üretime dayalı örgütlenen insan grupları, Toplum 3.0 sanayi devrimine dayalı kitlesel üretimi mümkün kılan toplumsal yapı ve Toplum 4.0 maddi olmayan varlıkları bilgi ağları olarak birleştirerek katma değer artışı sağlayan insan gruplarıdır. Toplum 5.0, Toplum 4.0 üzerine inşa edilen, insan odaklı ve refahı hedefleyen bir yapıdır (Fukuyama, 2018, s. 47-48). Değişen toplumsal yapı ile besin maddesi olarak ekmek de bu değişimden etkilenmiştir.

2. Toplum 1.0 ve Yassı Ekmek

Toplum 1.0 avcı ve toplayıcı bir toplumdur. Bu toplumda insanlar avcılık yaparak ve gıda besinlerini toplayarak yaşamlarını sürdürmektedir. Avcılık ve toplayıcılık safhasında insan ilişkilerini etkileyen başlıca etmen çevredir (Yazgan, 2010, s. 230). Toplum çevreye bağımlı olarak yaşamaktadır. Temel gereksinimler için kullanılan aletler dışında servet birikimi olmaması nedeniyle toplumda eşitsizlik azdır (Özben, 2012, s. 2). Bu nedenle zengin-yoksul ayrımı yerine yaş ve cinsiyete dayalı farklılıklar söz konusudur. İnsanların geçimlerini sürdürmek için sahip oldukları aletler dışında teknoloji ilkel bir seviyededir. Bu faktörlerden dolayı insanlar yaşamlarını idame ettirmeye odaklandıkları için toplumsal değişme oldukça azdır.

Toplum 1.0'da toplumun temel odak noktası besindir. Bu besine avcılık veya toplayıcılık ile ulaşılmakta ve besinin elde edilmesinde çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlara sahip olanlar, bu araçları kullananlar ve bu araçların toplumsal yaşamda dağılımı toplumun sosyo-ekonomik yapısını şekillendirmektedir. Erkekler avlanma görevi ile topluluğu korumakta, kadınlar çocuklara bakmakta ve toplayıcılık işini üstlenerek topluluğu beslemektedir (Şenel, 2006, s. 140). Ava katılma noktasında genç olan ve avı yakalama becerisine sahip olan kişiler toplumda farklı konumdadır. Dolayısıyla besine ulaşma ve besini paylaşma toplumsal yapının belirleyici temel unsurlarıdır. Av bütün toplumun olmakla birlikte avı dağıtma görevi yaşlılara verilmekte ve en iyi parçalar en

cesur ve en usta avcılara sunulmaktadır (İlin & Segal, 2016, s. 40). Bu kapsamda avı topluma getiren kişi toplumda özel bir statüye sahiptir.

Avcı toplayıcı toplumda besini elde etmede ana kaynak doğadır. Besinlerini doğadan elde eden insanlar doğa ile tek yönlü bir ilişki geliştirmiştir. Doğadaki hazır besinlere el koyulmuş ve besinlerin üretilmesinde fazla bir işlem yapılmamıştır (Şenel, 2006, s. 148). Bu el koyma esnasında doğa sömürülmemekte, doğanın sıcaklık ve kuraklık gibi etmenlerine karşı koyulamamakta ve doğa ile zorunlu bir uyum söz konusudur. Ürünlerin depolanma imkânı olmamasından dolayı günlük olarak besinlerin tüketilme zorunluluğu bu toplumların besin ile ilişkilerini belirleyen temel faktör olmuştur. Bu ilişki toplumda bazı uygulamalara yol açmıştır. Zira bazı yiyeceklerin yenilmesi tabu olarak görülmüş, hayvanların ruhuna dua edilmiş ve av sonrasında öldürülen hayvanlardan özür dilenilmiştir (Ergin Zengin, 2018). Dolayısıyla besin bazı toplumsal pratikleri şekillendirmiştir. Bu besinler arasında ekmek de yer almaktadır.

Ekmek ile birlikte tarımın gelişmesi sonucunda yerleşik hayata geçilmiştir. Bu nedenle ekmeğin başlangıç tarihi tarım devrimi ve yerleşik hayata dayandırılmaktadır. Babillilerin MÖ 4000 yıllarda fırında ekmek pişirdiği kabul edilmektedir (Erenoğlu, 2013, s. 51). Ancak bazı araştırmalar ekmeğin tarihini daha eskiye dayandırmaktadır. 2018 yılında yapılan araştırmaya göre tarımın ortaya çıkmasından yaklaşık 4 bin yıl önce yaban tahıla dayalı olarak yassı ekmek pişirilmiştir (Arranz-Otaegui vd., 2018). Bu araştırmaya göre ekmek yerleşik ve karmaşık toplumlar yerine avcı toplayıcı bir toplumun ürünüdür. Bu kapsamda Toplum 1.0'da yassı ekmek tüketilmiştir. Bu toplumda avcılık aletleri ve tarımsal üretim faaliyetlerinin sınırlı olması hasebiyle ekmek en yalın haliyle, yaban tahıla dayalı olarak ve yassı biçimde toplumsal yaşamda yerini almıştır. Dolayısıyla yassı ekmek toplumsal yapıya uyumlu biçimde temel malzemeler ve basit pişirme teknikleri ile hazırlanarak gündelik yaşam kültüründe yerini almıştır.

3. Toplum 2.0 ve Mayalı Ekmek

Tarım alanlarında üretimin artması teknolojik yenilikleri beraberinde getirmiştir. Tarıma dayalı organizasyonlar kurulmuş, üretim araçları olarak basit gereçler ve küçük atölyeler ortaya çıkmıştır (Arklan & Taşdemir, 2018, s. 69). Toprak üzerinde kontrolün artması ve toprağı işlemede yeni teknolojilerin kullanılması tarım alanlarını dönüştürmüştür. Toprak üzerinde kontrole dayanan yeni bir yaşam biçimi şekillenmiştir (Yazgan, 2010, s. 233). Bu değişim iş bölümü ve uzmanlaşma temelinde besinin işlenmesini, pişirilmesini ve yönetimini etkilemiştir. Besin çeşitliliğinin artması ve toprağın işlenmesi sonucunda arpa, mısır, et ve süt gibi gıdalar toplumda yer almaya başlamıştır. İnsanlar yaşadıkları bölgenin toprak ve iklimine göre besin üretimini gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu durum ekmeğin üretimi ve içeriğini etkilemiştir.

Toplum 2.0'da tarımsal üretim açısından tahıl önemlidir. Ekmek gibi tahıl bazlı besinler tarım yerleştikten sonra temel gıda maddesi haline gelmiştir (Arran Otaegui vd., 2018). Ancak teknolojik alet, depolama ve üretim durumundan dolayı ekmek sınırlı sayıda üretilmiştir. Bu nedenle bozkır bölgelerinde sofraya çoğu zaman arpa ekmeği konulmuş ve bu ekmek çoğu zaman yetmemiştir (İlin & Segal, 2016, s. 80-81). Mayanın bulunması sonucunda ekmek toplumsal yaşamda daha fazla yer alan bir besine dönüşmüştür. Ekmek mayası MÖ 1800 yıllarında bir hamur parçasını pişirmeyi unutan bir kadın tarafından bulunmuştur (Ceyhun Sezgin & Bülbül, 2017, s. 1087). Mayalı ekmek tarım faaliyetlerinin gelişmesi, besinde çeşitliliğin artması ve besinin depolanması ekseninde toplumsal yapı ile uyumlu bir biçimde toplumda yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca bu ekmeğin uzun süre dayanması ve besin değerinin fazla olması nedeniyle mayalı ekmek tarım toplumları için temel besin ve enerji kaynağı olmuştur.

4. Toplum 3.0 ve Beyaz Ekmek

Toplum 3.0'da sanayi devrimi ile doğal düzen yerini teknik düzene bırakmış, elektrik, buhar ve petrol yakıtı ile çalışan makineler ortaya çıkmıştır. Üretimin fabrikalarda gerçekleşmesi sonucunda işçi-işveren ilişkisi şekillenmiştir. Böylece fabrika ve ev yaşamı mekânsal olarak farklılaşmış, ulus-devlet yapısı meydana gelmiş ve toplumsal yapıda bürokrasi hâkim olmaya başlamıştır (Kumar, 2013, s. 83). Tarım toplumdaki toprak merkezli yaşam yerine Toplum 3.0'da üretim ve tüketim süreçlerinde teknoloji etkili olmaya başlamıştır. Teknolojinin seri ve ucuz üretimi sağlaması sonucunda tarımsal süreçte makineleşmeye geçilmiştir. Toprağın işlenmesinde makine kullanımının yaygınlaşması, sulama ve ekme sistemlerinin gelişmesi ve soğuk zincir ile besinin üretilmesi, saklanması ve nakliyesinde önemli değişime neden olmuştur. Bu değişimin beslenme alışkanlıklarını etkilemesi sonucunda beyaz ekme toplumsal yaşamda yer almaya başlamıştır.

Toplum 3.0'da rafine bir gıda olan beyaz undan beyaz ekme yapılmıştır. Beyaz ekme tarımdaki yenilik ve teknolojinin etkisi ile unun içerisindeki kepek ve tohumların çıkarılması ile elde edilmiştir. Bu ekme toplumsal yaşamda bazı unsurları etkileyerek dönüştürmüştür. Erken modern dönemde beyaz ekme zengin sınıflar tarafından tercih edilmeye başlanmıştır (Kuter, 2011, s. 49). Böylece beyaz ekme soylular ve sarayın simgesi haline gelmiştir. Eski Mısır'da beyaz ekmeğin çok değer kazanması sonucunda bu ekmeğin para yerine kullanılmaya başlanmıştır (Kuter, 2011, s. 49). Beyaz ekme 19. Yüzyıla kadar zenginlerin erişebildiği bir ürün olmuş ve sınıflar arasındaki farklılığı belirginleştirmiştir. Ancak buğday üretme teknolojileri ile unun daha hızlı işlenmesi sonucunda beyaz ekme geniş kitleler tarafından daha erişilebilir hale gelmiştir.

Toplum 3.0'da ekme temel besin olarak toplumsal yapıda yerini almıştır. Bu durumun temel nedeni ev ve çalışma mekânının birbirinden ayrılmasıdır. İlk önemli mekân ev iken, rekabet ve üretkenliğin olduğu alan olan iş yeri ikinci önemli mekândır. Sanayileşme ile çalışma mekânının ikamet mekânından farklılaşması sonucunda bu iki mekân birbirinden ayrılmıştır (Oldenburg, 1991, s. 16). Bu durum beslenme alışkanlıklarını etkilemiştir. Zira çalışma hayatı beslenmeye ilişkin zamanı daraltmış ve daha pratik gıdaların hazırlanmasına yol açmıştır. Bu kapsamda ekmeğin daha ucuz ve yaygın hale gelmesi sonucunda ekme satın alınan bir ürün olarak ana yemeklerin yanında yer almaya başlamıştır.

Toplum 3.0'da ekme sınıflar arasında tüketim kalıplarını etkilemiştir. İşçi sınıfı ekonomik koşulları nedeniyle temel gıda maddesi olan ekmeğe odaklanmış ve bu sınıf için ekme temel bir ihtiyaç maddesi olmuştur. Bu kapsamda ekmeğin fiyat artışı toplumsal huzursuzluğa neden olarak isyanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekme fiyatının ulaşılabilir hale gelmesi sonucunda 1789 Devrim öncesinde çok sayıda "ekme isteriz" yürüyüşü yapılmıştır (Kuter, 2011, s. 69). 1912 yılında Amerika'da başlayan grevde kadınlar sadece karınlarını doyurmak değil hayatı güzel bir şekilde yaşamak amacı ile "Ekme istiyoruz, gül de" sloganını atmıştır (Yücesan Özdemir, 2010, s. 9). 1916'da Rusya'da Bolşevikler halkı "Ekme, Barış ve Toprak" sloganı ile yanlarına çekmeyi başarmıştır (Özçelik, 2018, s. 32). 1. Dünya Savaşı'ndaki buğday sıkıntısı ekme kıtlığına yol açmıştır. Kıtlık nedeniyle 1942-1946 yılları arasında bazı ülkelerde ekme karne ile verilmeye başlanmıştır (Dokuyan, 2013). 1977'de Mısır'da ekme başta olmak üzere temel gıda fiyatlarının yükselmesi nedeniyle halk sokaklara dökülmüş, 70'ten fazla kişi ölmüş ve ayaklanma "ekme krizi" olarak isimlendirilmiştir (Koçak, 2013, s. 15). Dolayısıyla Toplum 3.0'da ekme toplumda sosyo-ekonomik bir unsura dönüşerek farklı isyanlara zemin hazırlayan bir unsur olmuştur.

5. Toplum 4. 0 ve Tam Buğday Ekmeği

Sanayi toplumunda standart mal ve hizmetlerin kitlesel üretimi Toplum 4.0'da değişmiştir. Bilgi toplumu olarak Toplum 4.0'da fabrikalı üretimin gerçekleştiği endüstri dönemi yerini bilgi teknolojisine bırakmakta ve bilgi belirleyici olmaktadır. Bu toplumda bilgi kaynaklardan biri olmaktan çıkarak tek kaynak haline gelmektedir (Drucker, 1993, s. 69-70). Bilginin emeğin niteliğini değiştirmesi ve teknolojinin etkisi ile “elektronik ev” kavramı ortaya çıkmıştır.

Birinci Dalga tarım toplumu iken, İkinci Dalga endüstriyalizm aşaması olmakta ve bilgi toplumu Üçüncü Dalgaya karşılık gelmektedir. Üçüncü Dalgada bilgi en yüksek kalitedeki gücün kaynağıdır. Üçüncü Dalgada yeni yaşam tarzları toplumda yer almakta, ulus-devletlerin rolü azalmakta, bürokrasiler devrilmekte ve yarı-özerk ekonomi ortaya çıkmaktadır (Kumar, 2013). Bu modelin merkezinde “elektronik ev” yer almaktadır. Bu kavram evin merkezde olduğu üretim ve tüketimi vurgulayarak evin içindeki elektronik aletleri öne çıkartmaktadır. Teknolojinin kontrolü ise yeni bir “entelektüel teknoloji”yi şekillendirmektedir (Belek, 1999, s. 154-157). Toplumda mühendis, bilim insanı ve araştırmacılar öne çıkmakta ve toplum parametrelerinde bilgi ve beceri önemli olmaktadır. Bu değişim beslenme alışkanlıkları ve ekmeği etkilemiştir.

Toplum 4.0'da bilgi faktörü sağlıklı beslenme kavramını ortaya çıkartmıştır. Beslenmede bilinç ve farkındalık unsurları ekmek tüketimini etkilemiş ve toplumda sağlıklı ekmek olarak tam buğday ekmeği tüketilmeye başlanmıştır. Beyaz ekmekte buğday taneleri rafine edildiği için ekmeğin besin değeri azalmakta ve ekmekte lif, vitamin ve mineral kaybına neden olmaktadır. Çinko ve demir gibi farklı bileşenlerin eksilmesi sonucunda beyaz ekmek obezite ve diyabet gibi çeşitli hastalıklara neden olmaktadır (Şanlıer, 2012, s. 14). Tam buğday ekmeği ise tam buğday unu kullanılarak yapılmaktadır. Bu ekmek diyabet, obezite ve kanser riskini azaltması, hormon dengesini sağlaması, kronik hastalıklar yükünü hafifletmesi ve bağırsak florasının daha iyi hale gelmesini sağlamaktadır (Yetkin, 2012, s. 26). Tam buğday ekmeğinin tüketilmesinde etkili olan diğer bir unsur Gıda ve Beslenme Okuryazarlığı'dır. Gıda ve Beslenme Okuryazarlığı, gıda ve beslenme ile ilgili bilgileri analiz ederek doğru kararlar alarak uygulayabilme, sağlıklı beslenmeyi sürdürme, gıda sisteminin işleyişini değerlendirme ve gıda güvencesinin sağlanması için gerekli olan bilgi, tutum, davranış ve yeteneklerin bileşimidir (Aktaş & Özdoğan, 2016, s. 46). Bu kapsamda Gıda ve Beslenme Okuryazarlığı ile ekmeğin içerik bilgisi daha önemli hale gelmekte ve besin değeri sorgulanmaktadır. Dolayısıyla oluşan bu farkındalık tam buğday ekmeğinin tüketilmesine neden olmaktadır.

Tam buğday ekmeğinin sağlık üzerindeki etkisine ilişkin bazı araştırmalar yapılmıştır. 2017 yılında Kayseri'de tam buğday ekmeği tüketenlerde kronik hasta varlığını saptamak ve tüketicilerin bilgi düzeylerini belirlemek amacı ile bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre tam buğday ekmeği tüketmeyenlerde tanı konulmuş hastalık oranının tüketenlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Soylu ve diğerleri, 2019, s. 56). Ayrıca eğitim düzeyi arttıkça tam buğday ekmeği tüketimi artmaktadır. Tam buğday ekmeği tüketilmesinde gelir de etkili olmaktadır. 2021 yılında Kahramanmaraş'ta 384 tüketici ile yapılan araştırmaya göre geliri artan tüketiciler, fiyatı yüksek olan tam buğday ekmeğini tercih etmektedir (İkikat Tümer & Güneş, 2022, s. 36). Dolayısıyla eğitim ve gelir düzeyinin artması sonucunda tam buğday ekmeği tercih edilmektedir.

Toplum 4.0'da ekmekte ortaya çıkan başka bir değişim teknolojidir. Ekmeğin hazırlanması, pişirilmesi ve saklanması çeşitli teknolojiler ortaya çıkmaktadır. Akıllı ekmek pişirme makineleri, endüstriyel ekmek için kullanılan robotlar ve ekmek yapma makineleri ekmek tüketimini etkilemektedir. Zira ekmek yapma makineleri ile ekmek

yeniden evde pişirilebilen ve içeriği kontrol edilebilen bir besine dönüşmektedir. Dolayısıyla bu toplumda Gıda ve Beslenme Okuryazarlığı ve ekmekle ilgili teknolojiler beslenme bilincini artırmaktadır. Bu değişim sonucunda toplumda tam buğday ekmeği tercih edilmektedir.

6. Toplum 5.0 ve Mor Ekmek

Toplum 5.0 yapay zekâ, nesnelerin interneti ve büyük veri gibi olguların toplumsal yapıda etkili olduğu bir durumu kapsamaktadır. Toplum 5.0'ın ana fikri, dijital çevre ile fiziksel çevreyi bütünleştirerek sosyal problemleri aşmak ve bunun sonucunda insanların yaşam kalitesini artırmaktır (Akın ve diğerleri, 2021, s. 582). Bu durumun nedeni dijitalleşme unsuru ile tüketici tercihlerinin ekonomiden kültürel alana kadar farklılaşmasıdır (Büyüksulu, 2020, 16). Bu farklılaşmanın toplumsal fayda odaklı yönetilmesi toplumsal yapıda iş birliğini gerekli kılmaktadır. Toplumsal sorunların çözümü için farklı yapılar arasında çeşitli iş birlikleri yapılmakta ve her bireyin çözüm odaklı düşüncelerinden faydalanılmaktadır (Büyükbıngöl, 2021, 24). Zira Toplum 5.0 küresel anlamda dünyada yaşanan her türlü soruna çözüm olabilmeyi ve yeni teknolojilerle daha konforlu ve refah bir toplumsal yapıyı oluşturabilmeyi hedefleyen bir dünya görüşüdür (Özden, 2022, s. 41). Dolayısıyla refah toplumunun şekillenmesinde yaşam kalitesi önem kazanmaktadır. Yaşam kalitesinin merkeze alınması sonucunda toplumun besin ile ilişkisi değişmektedir.

Toplum 5.0'da teknoloji besinlerin üretilmesi, pişirilmesi ve içerikleri konusunda etkili olan bir unsura dönüşmektedir. Gıda güvenliğine talebin artması sonucunda Blockchain teknolojisi devreye girmektedir. Blockchain, tarımı ve gıda güvenliği artırmak için gıda tedarik zincirindeki bilgilerin izlenebilirliği sağlamaktadır (Agrowy, 2022). Bu teknoloji ile veri saklama ve yönetme yeteneği ile kişiselleştirilmiş beslenme yaklaşımı şekillenmektedir. Kişiselleştirilmiş beslenme anlayışında dijital sağlık uygulamaları ve yapay zekâ destekli beslenme söz konusudur. Sağlıklı beslenmede fonksiyonel gıda anlayışı ortaya çıkmaktadır. Fonksiyonel gıda besleyici etkisinin yanında iyi hali koruyan, geliştiren ve hastalık oluşturma riskini azaltan gıdadır (Erbaş, 2006, s. 791). Teknolojik yenilikler, tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve sağlıklı gıdaları tüketme eğilimi ile gıdalara fonksiyonellik kazandırılmaktadır. İnsanların ilaç gibi tıbbi etkisi olan ürünler yerine doğal ürüne yönelmeleri fonksiyonel ürünlerin önemini artırmaktadır (Meral ve diğerleri, 2012, s. 49). Bu kapsamda beyaz ekmek sağlıklı beslenmede fonksiyonel değildir, mor ekmek ise vücutta onarımı başlatması nedeniyle sağlıklıdır (Malatya Haber, 2019).

Mor ekmek fonksiyonel bir gıdadır. Bu ekmek, meyve ve sebzelerdeki kırmızı ve mor rengi sağlayan etken maddesinin ayrıştırılması ile yapılmaktadır. Mor ekmeğin temelinde mormiks adı verilen bir özüt yer almaktadır (Cömert & Gün, 2020, s. 465). Bu özütte mor havuç, mor soğan kabuğu, nar, üzüm, dut ve yaban mersini gibi farklı gıdalar kullanılmaktadır. Mor ekmek; kalp ve damar hastalıkları, kanser, diyabet, hipertansiyon ve buna bağlı ruhsal sorunların giderilmesine yardımcı olmaktadır (Cömert & Gün, 2020, s. 472). Japonya'da zorunlu olarak tüketilen mor ekmek Türkiye'de ilk kez Malatya'da üretilmiştir (Malatya Haber, 2019). Böylece geleceğin besini olduğu düşünülen mor ekmeğin hastalıkların önlenmesi ve sağlığın korunmasında etkili olması beklenmektedir. Bu kapsamda mor ekmek yenilikçi gıda eğilimlerini şekillendirmekte ve fonksiyonel gıdalara karşı toplumsal yaşamda farkındalık oluşturmaktadır. Ayrıca gastronomide sürdürülebilir ve çevresel bilinç ile mor renklere ilişkin yeni beslenme eğilimlerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla mor ekmeğin toplumsal yapı ile uyumlu bir şekilde gündelik yaşam kültüründe yer alması beklenmektedir.

Sonuç

Bu çalışma ekmek ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular toplumsal yapı ve ekmek arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Çalışma, ekmeğin toplumsal yapıyı etkilediğini ve toplumsal yapıdaki farklı unsurlar ile önemli bir etkileşiminin olduğunu ortaya koymuştur. Toplum 1.0'da avcılık aletlerinin sınırlı olması ve tarımsal üretim faaliyetlerinin sınırlı olması hasebiyle yassı ekmek üretilirken, Toplum 2.0'da tarım ile mayalı ekmek temel gıda maddesi olarak toplumsal yaşamda yerini almıştır. Toplum 3.0'da beyaz ekmek daha ucuz ve yaygın hale gelirken, bazı isyanlarda ekmek toplumsal yaşamda sosyo-ekonomik bir unsura dönüşmüştür. Toplum 4.0'da sağlıklı beslenme anlayışı sonucunda tam buğday ekmeği ortaya çıkmış ve teknolojinin etkisi ile evde ekmek yapma makineleri kullanılmaya başlanmıştır. Toplum 5.0'da kişiselleştirilmiş beslenme ve akıllı gıda teknolojilerinin etkisi ile sağlıklı ve fonksiyonel ekmek olarak mor ekmek ortaya çıkmıştır. Mor ekmek gündelik yaşam kültüründe yeni bir beslenme alışkanlığı ve kültürü şekillendirmektedir. Çalışma, ekmek ve toplumsal yapı arasındaki anlamlı ilişkiye yönelik literatüre önemli katkı sunmaktadır. Bu kapsamda çalışma, ekmek ve toplumsal yapı arasındaki etkileşimin yaş, eğitim ve cinsiyet gibi farklı değişkenler temelinde incelenmesi için farklı araştırmalara önemli bir perspektif sunmaktadır.

Kaynakça

- Arranz-Otaegui, A., Gonzalez Carretero, L., Ramsey, M. N., Fuller, D. Q., & Richter, T. (2018). Archaeobotanical evidence reveals the origins of bread 14,400 years ago in northeastern Jordan. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(31), 7925-7930.
- Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Agrowy (2022). *Tarımda blockchain teknolojisi*. <https://www.agrowy.com/yazilar/tarimda-blockchain-teknolojisi>. [Erişim tarihi: 20.12.2024].
- Aktaş, N. & Özdoğan, Y. (2016). Gıda ve beslenme okuryazarlığı. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 20(2), 146-153.
- Akarçay, E. (2016a). *Beslencenin sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akarçay, E. (2016b). Yeme pratikleri üzerinden orta sınıfları anlamaya çalışmak. *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 33-60.
- Arı, E. S. (2021). Süper akıllı toplum: toplum 5.0. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 455-479.
- Akın, N., Mayatürk Akyol, E. & Sürgevil, O. (2021). Akademik yayınlar ışığında toplum 5.0 kavramına ilişkin bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 577-593.
- Arklan, Ü. & Taşdemir, E. (2008). Bilgi toplumu ve iletişim: bilginin yayılması sürecinde kitle iletişim araçları ve internet. *Selçuk İletişim*, 5(3), 67-80.
- Bijker, W. E., (2010). How is technology made-that is the question?. *Cambridge Journal of Economics*, 34, 63-76.
- Bayazitova, F. S. (2016). Tatar halk geleneklerinde ve yerel ağızlarında 'ekmek' sözünün kullanımı (M. Özşahin Çev.). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 41, 7-11.
- Büyükuslu, A., R. (2020). *Toplum 5.0 süper akıllı toplum*. İstanbul: Der Kitabevi.
- Büyükbıngöl, A. (2020). *Toplum 5.0'a doğru*. Ankara: Astana Kitabevi.

- Bolu Valiliği. *Evlenme gelenekleri*. <http://bolu.gov.tr/evlenme-gelenekleri> [Erişim tarihi: 20.12.2024].
- Belek, İ. (1999). *Postkapitalist paradigmlar*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Cömert, M. & A. Gün (2020). Fonksiyonel gıda olarak mor ekmek. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(74), 463-473.
- Çetin, K. (2020). *Mutfak ve yemek kültürü*. İstanbul: Ravza Yayıncılık
- Dokuyan, S. (2013). İkinci dünya savaşı sırasında yaşanan gıda sıkıntısı ve ekmek karnesi uygulaması. *Journal of Turkish Studies*, 8(5), 193-210.
- Doğan, Ş. (2018). *Salçalı ekmek*. İstanbul: Ahir Zaman Yayınları.
- Drucker, P., F. (1993). *Kapitalist ötesi toplum*. (B. Çorakçı Çev.). Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Ergin Zengin, S. (2018). İnsan-merkezciliğin yükselişi: avcı-toplayıcılıktan günümüze hayvanın değişen statüsü. *Doğu Batı*, 82, 143-165.
- Erenoğlu, N. (2013). Ekmeğin tarihi ve hekim Hacı Paşa'nın "müntahab-ı şifa" eserinde ekmek bahsi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, Özel Sayı, 51-52.
- Ekinci, A. & Türkmen, R. (2024). Ekmek ve ekmekçi esnafına dair bir inceleme: Urfa (1822-1918). *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48(2), 165-177.
- Erbaş, M. (2006). Yeni bir gıda grubu olarak fonksiyonel gıdalar. *Gıda Kongresi* içinde (s. 24-26). Bolu.
- Erdoğan, G. (2019). Barış Manço'nun "dört kapı" adlı eserinin metinlerarasılık bağlamında incelenmesi. *Asya Studies*, 4(10), 13-24.
- Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: aiming for a new human-centered society. *Japan SPOTLIGHT*, Special Article, 2, 47- 52.
- Gürün Kaymakamlığı. *Gelenek ve görenekler*. <http://www.gurun.gov.tr/gelenek-ve-gorenekler>. [Erişim tarihi: 20.12.2024].
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 729, 50-57.
- İlin, M. & Segal, E. (2016). *İnsan nasıl insan oldu?* A. Zekerya (Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- İmamoğlu, M. (2012). Ekmek israfı. *Eskişehir Ticaret Borsası Dergisi*, 7(3), 38-39.
- İkikat Tümer, E. & Güneş, N. (2022). Kahramanmaraş ilinde ekmek tüketimi ve israfı. *Gaziosmanpaşa Journal of Scientific Research*, 11(3), 30-80.
- Koçak, K. A. (2013). Mısır: demokratikleşme yolunda iki adım ileri bir adım geri. *Yasama Dergisi*, (23), 5-53.
- Kaya, D. (1997). Dualar ve beddualar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4, 99-121.
- Kumar, K. (2013). *Sanayi sonrası toplumdan postmodern topluma çağdaş dünyanın yeni kuramları*. (M. Küçük Ç.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Karataş, H. (2018). Evlilik geçiş dönemi geleneklerinde göstergeler: ekmek umma örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 28, 37-53.
- Koçyiğit, H. (2012). Kur'ân açısından bereket kavramının değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 147-170.

- Lupton, D. (2012). *Digital sociology: An introduction*. Sydney: University of Sydney.
- Malatya Haber (2019). *Mor ekmek Malatya'da üretildi.* <https://malatyahaber.com/haber/mor-ekmek-malatya-da-uretildi> [Erişim tarihi: 28.02.2024].
- Meral, R., Doğan, İ. S. & Kanberoğlu, G. S. (2012). Fonksiyonel gıda bileşeni olarak antioksidanlar. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 45-50
- Morkoç, N. & Zorlu, A. (2023). Beslenme modellerinin eleştirel söylem analizi: damgalanan bedenler ve damgalanan gıdalar. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 115-136.
- Oldenburg, R. (1991). *The great good place*. Marlowe and Company.
- Özdemir, B. (2020). Gastronomi akımlarında sağlıklı mor yiyecekler. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 3(1), 16-30.
- Özben, M. (2012). *Sosyolojiye giriş*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Özgen, M. (2022). Ankara Elmadağ ilçesinde "tirit" geleneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(39), 754-778.
- Özden, A. T. (2022). 1.0'dan 5.0'a dünya: Web, pazarlama, endüstri ve toplum. *Journal of Business in The Digital Age*, 5(1), 29-44.
- Özçelik, M. (2018). Yugoslavya Krallığı'nın yıkılmasında iç ve dış siyasetin etkisi (1929-1941). *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 25-60.
- Özdemir, B. (2010). Dışarıda yemek yeme olgusu: kuramsal bir model önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 218-232.
- Özgören Kınılı, İ. (2020). Stephen Mennell'in yemek sosyolojisine katkıları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 419-441.
- Ritzer, G. (1998). *Toplumun Mcdonaldlaştırılması*. Ş. S. Kaya (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Soylu, M., İnanç, N., Başmısırlı, E. & Yaşar, Y. (2019). Tam buğday ekmeği tüketenlerde kronik hastalıkların saptanması ve tüketicilerin bilgi düzeyleri: Kayseri Örneği. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 28(2), 52-56.
- Sağır, A. (2012). Bir yemek sosyolojisi denemesi örneği olarak Tokat mutfağı. *Journal of Turkish Studies*, 7(4), 2675-2695.
- Şenel, A., (2006). *İnsanlık tarihi: kemirgenlerden sömürgecilere*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şanlıer N. (2012). Tam tahıl ürünleri ve sağlık üzerine etkileri. H. Köksel & H. Kaya (Ed.), *Tam Buğday Ekmeği Yaygınlaştırma Sempozyumu* içinde (s. 48-54), Ankara: Endüstriyel Fırıncılar Birliği Yayınları.
- Tuğcu, K. (2019). *Ekmek parası*. Uçan At Yayınları.
- Topuz, E. (2012). *Edebiyat ve yemek: bir kronotop olarak yemek*. [Yüksek lisans Tezi]. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Utanır Karaduman, A., (2023). Sosyolojik bir olgu olarak yemek; yemek ve toplumsal anlamı, *Asia Minor Studies*, 11(1), 107-115.
- Yetkin, İ. (2012). Tam buğday ekmeği, gastrointestinal flora, diyabet ve obezite. H. Köksel & H. Kaya (Ed.), *Tam Buğday Ekmeği Yaygınlaştırma Sempozyumu* içinde (s. 20-36), Ankara: Endüstriyel Fırıncılar Birliği Yayınları.

- Yenal, Z. (1996). Bir araştırma alanı olarak yeme-içme tarihi ve sosyolojisi. *Toplum ve Bilim*, 71, 195-227.
- Yücesan Özdemir, G. (2010). Ekmek ve gül: Güvencesiz çalışan kadınların sağlığı. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 10(37), 9-12.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yazgan, Ç. Ü. (2010). Tarihi süreç içerisinde toplum-çevre ilişkileri ve çevre sorunlarının ortaya çıkışı. *Humanities Sciences*, 5(2), 227-244.
- Zülfikar, H. (2012). Anlamları, deyimleri ve çeşitleriyle ekmek. *Türk Dili*, 728, 12-17.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

|| Sayı/ Issue 20 (Mart/ March 2025), s. 350-366
Geliş Tarihi-Received: 03.03.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15071201

Sıfır Atık Yaklaşımıyla Atık Kâğıt ve Ambalajlardan Aksesuar Yapımı: Kocaeli İli Örneği

*Accessory Making from Wastepaper and Packaging with a Zero Waste
Approach: The Case of Kocaeli Province*

Zehra PALA YAVUZYİĞİT*

Öz

Üretim ve tüketimin hızla artması, ihtiyaçların karşılanmasında kaynakların yetersiz kalması, insanları yeniden kullanıma yani sıfır atık ve geri dönüşüme yönlendirmiştir. Sanat alanında da sıfır atık kavramı oluşmuş, sanatçılar atık malzemelerle geri dönüşüm üzerine eserler üretmişlerdir. Dünya’da pek çok sektörde hızlı bir ilerleme kateden bu kavramlar ülkemizde de farklı türden malzemenin geri dönüştürülerek işlevsel hale getirilmesinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Özellikle atık kâğıt kolay ulaşılabilen ve sanatın çeşitli alanlarında rahatlıkla kullanılabilen malzeme olması dolayısıyla geri dönüşümde ilk sıralarda yer almaktadır.

Çağdaş sanatın multidisipliner ve eklektik yapıda olması, sınırsız çeşitlilikte atık malzemenin sanatla geri dönüştürülebilmesiyle, aksesuar tasarımlarında kullanılabilmesi dikkat çekicidir. Aksesuarlar, giysileri tamamlayan etkili hale getiren ve kullanan kişilerin tarzını yansıtan yardımcı elemanlardır. Aksesuar deyince moda ve giyim aklı gelse de kendi başlarına kullanıldıklarında, sanat eserine dönüştürüldüklerinde ayrı birer ürün ve temel eleman olmaktadır. Masa, pano, çanta, şemsiye, kitaplık, şal, ayakkabı vb. çok sayıda aksesuar örneği bulunmaktadır.

Atık malzemelerle aksesuar yapımı güncel sanat disiplinlerinde hızla yayılmaktadır. Maliyetin sıfır olması veya çok düşük olması sebebiyle insanların ilgi gösterdiği bu alanda üniversiteler, belediyeler, halk eğitim merkezleri, komekler (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Meslek ve Sanat Edindirme Kursları) ve sanat merkezlerinde eğitimler verilmektedir. Bu bağlamda sıfır atık ve ambalaj tasarımının bulunduğu önemli bir merkez olan Kocaeli ilinde alan araştırması yapılmıştır. Güzel ve özgün ürünler üretilen, alanda deneyimli hocalar öncülüğünde eğitimler verilen merkezler detaylı olarak incelenmiş, eserler fotoğraflanarak literatüre eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sıfır atık, geri dönüşüm, aksesuar tasarımı, Kocaeli, atık kâğıt.

Abstract

The rapid increase in production and consumption and the lack of resources to meet the needs have led people to reuse, including zero waste and recycling. The concept of zero waste has

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, e-posta: zehra.pala@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1506-785X.

also emerged in art, and artists have produced works on recycling waste materials. These concepts, which have made rapid progress in many sectors worldwide, have occupied a significant place in our country in recycling different types of materials and functionalizing them.

In particular, waste paper ranks first in recycling, as it is an easily accessible material usable in various fields of art. It is evident that contemporary art is multidisciplinary and eclectic, and an unlimited variety of waste materials can be recycled with art and are usable in accessory designs. Accessories are auxiliary elements that complement the clothes, make them efficient, and reflect the style of the people who use them. Although fashion and clothing come to mind when the subject is accessories, they become separate products and key elements when used alone and transformed into works of art.

There exist many examples of accessories, such as tables, boards, bags, umbrellas, bookcases, shawls, shoes, and so on. Accessory making with waste materials is spreading rapidly in contemporary art disciplines. Universities, municipalities, public education centers, Komeks (Konya Vocational Training Courses), and art centers provide training in this field, which people are interested in due to zero or very low cost. In this context, a field study was performed in Kocaeli province, an important center where zero waste and packaging design intersect. The centers where good and original products are produced and training is provided under the leadership of experienced teachers in the field have been examined in detail; the works have been photographed and added to the literature.

Keywords: Zero waste, recycling, accessories, Kocaeli, waste paper.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca atık hep var olmasına rağmen geri dönüşüm veya tekrar kullanımı insanlar için önemli bir konu olmamıştır. Sanayi devrimi ile atık dönüşüm kavramı önem kazanmıştır. Bu tarihten önce atık miktarının görece az olması, insanların bunu bir sorun olarak görmemesine neden olmuştur. 19. yüzyıldan önce atıklar günlük hayatta sürekli olarak kullanılmıştır. Yemek atıkları hayvanlara verilmiş, mobilyalar hasar görünce onarılarak tekrar kullanılmış, kullanılmayacak durumdaki eşyalar çocuklara oyuncak olarak verilmiştir. Bazı atıklar gübre olarak değerlendirilmiş, elbise ve giysiler kâğıt yapımında kullanılmıştır. Kül ise böcek ve haşerelerin uzaklaştırılmasında kullanılarak atık geri dönüşümü sağlanmıştır. Bu güzel dönüşüm uygulamaları hızlı nüfus artışı, sanayi üretimiyle birlikte ucuz seri üretimin yaygınlaşması gibi sebeplerle azalmaya başlamıştır (Mauch, 2016, s. 5).

Atık, tüketim sonucu ortaya çıkan çeşitli yapılardaki zarar verici kimyasal ve fiziksel maddedir (Ünal vd., 1998, s. 11). İnsan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan atıkların yönetimi iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi, atıkların boşaltılması, depolanması, arıtılması ve bertaraf edilmesi gibi aşamalarının sebep olduğu zararları engellemek; ikincisi ise önemli görülen atıkların çevresel kayıplara yol açmasını azaltmaktır (Ewijk ve Stegemann, 2020, s. 1).

Sıfır atık, israf edilen maddelerin geri dönüştürülerek daha verimli kullanılabilmesini sağlamak ve israfı aza indirmek için yapılan eylemleri ifade etmektedir (Çelikbaş, Korkmaz ve Köse, 2021). Tüketim sonucu ortaya çıkan atılacak durumdaki tüm maddelerin belli yöntemlerle tekrar kullanıma uygun hale getirilmesi durumuna sıfır atık denilmektedir.

Sıfır atık hiyerarşisi (Görsel 1), atığın önlenmesi, yeniden kullanılması ve azaltılmasını sağlayan, insan ve çevreye verilen zararı en aza indirebilmek için uygulanan bir anlayışı temsil eder. Sıfır atık hiyerarşisinin ilk basamağı, sıfır atık ürün tasarımıdır. Bu

aşamada amaç ürünlerin ömrünün uzatılabilmesi için onarılması ve kullanışlı hale getirilebilmesidir. Bu aşama gerçekleşmezse çevreye ve insana zarar vermeden doğal süreçlerin işlenmesi sağlanmalıdır (Uz Zaman, 2014, s. 683; Kahraman ve Sarı, 2017, s. 16).

Görsel 1: Sıfır atık hiyerarşisi (Bilgili, 2021, s. 698).

Atık yönetiminde giderek daha fazla önem kazanan sıfır atık kavramı, tüketiciler ve üreticiler tarafından benimsenmiştir. Sıfır atık kavramı ilk kez 1973 yılında ABD’de Dr. Paul PALMER tarafından, ZWI sistemleri şirketi için kullanılmış, firma, elektronik kimyasal atıkların geri dönüşüm ve yeniden kullanım elde etme girişimlerinde bulunmuştur (Er, 2012, s. 3). Sıfır atık projesi, Türkiye’de ise 2017 yılında ilk kez duyurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı himayelerinde ve Çevre ve Şehircilik Başkanlığı önderliğinde tanıtılmıştır. Türkiye’de de uygulamaya konulan proje, kamuda ilk defa Cumhurbaşkanlığı Külliyesi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığında hayata geçmiştir (Erdur, 2019, s. 35). 2018 yılı Sıfır Atık Yönetmelik Taslağı gündeme gelmiş, ilgililerden görüş bildirmesi istenmiştir. Bu talepler doğrultusunda 12 Temmuz 2019 tarihli ve 30829 sayılı Resmî Gazete’de Sıfır Atık Yönetmeliği yayınlanmıştır. 2023 yılından itibaren bütün Türkiye’de sistemin uygulamaya konması amaçlanmıştır. Sıfır atık yönetim sisteminde, her bir renk farklı bir atık çeşidini temsil etmekte olup atıkların biriktirileceği kumbaraların üzerinde, türlerine uygun renklerde bilgilendirme yazıları (Görsel 2) bulunmaktadır (Resmî Gazete, 2019).

Görsel 2: Geri dönüşüm renk grupları (Url-1)

Türkiye’de atık bilincinin oluşması ve verilerle ortaya konulması için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Türkiye’deki; tüm belediyelerden, 50 ve üzeri çalışanı olan imalat sanayi işyerlerinden, kurulu gücü 100 MW ve üzeri olan tüm faal termik santrallerden, tüm organize sanayi bölge müdürlüklerinden, maden işletmelerinden, lisanslı veya geçici faaliyet belgeli tüm atık bertaraf ve geri kazanım tesisleri ile lisansı

olmasa da belediyeler tarafından ya da belediyeler adına işletilen depolama, yakma ve kompost tesislerinden veri elde etmektedir (Tablo 1, 2, 3)(Url-2).

Oluşan atık miktarı, 2020, 2022						(Ton)
	Toplam atık miktar		Tehlikeli atık miktar		Tehlikesiz atık miktar	
	2020	2022	2020	2022	2020	2022
Toplam	104 739 181	109 237 232	30 770 088	29 380 898	73 969 093	79 856 334
İmalat sanayi işyerleri	23 867 866	27 969 021	4 597 274	5 439 883	19 270 593	22 529 139
Termik santraller	24 375 356	27 815 548	10 012	10 512	24 365 343	27 805 036
Maden işletmeleri ⁽¹⁾	27 581 875	26 309 170	26 044 730	23 794 881	1 537 144	2 514 289
Organize sanayi bölgeleri	279 067	323 140	116 720	127 268	162 347	195 872
Hanehalkı ⁽²⁾	28 635 018	26 820 352	1 352	8 354	28 633 665	26 811 998

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Önceki yıllarda yayımlanan Sağlık Kuruluşları Atık İstatistikleri, 2022-2026 Resmi İstatistik Programı çerçevesinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yayımlanacaktır.

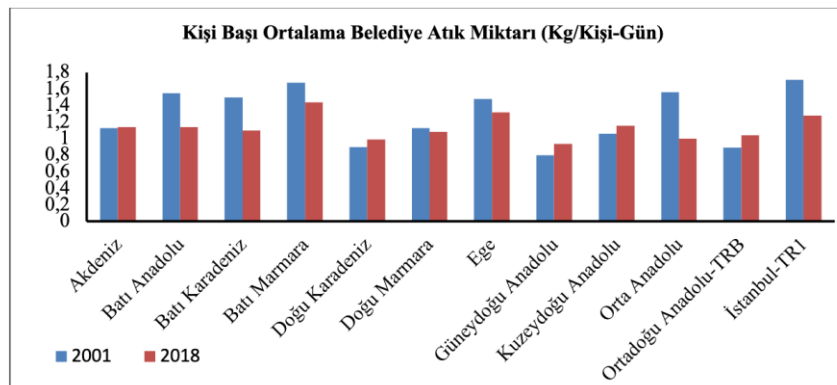
(1) Dekapaj malzemesi/pasa hariç atık miktarıdır.

(2) Hanehalkından kaynaklı atık miktarı, Belediye Atık İstatistikleri Anketi sonuçları kullanılarak tahmin yöntemiyle hesaplanmıştır.

Tablo 1: TÜİK 2020-2022 yılları atık miktarı istatistikleri

Tablo 2: TÜİK 2022 alt sektörler atık istatistikleri

Tablo 3: TÜİK Türkiye’de bölgelere göre kişi başı ortalama belediye atık miktarı

Kocaeli İlinde Sıfır Atık ve Geri Dönüşüm Çalışmaları

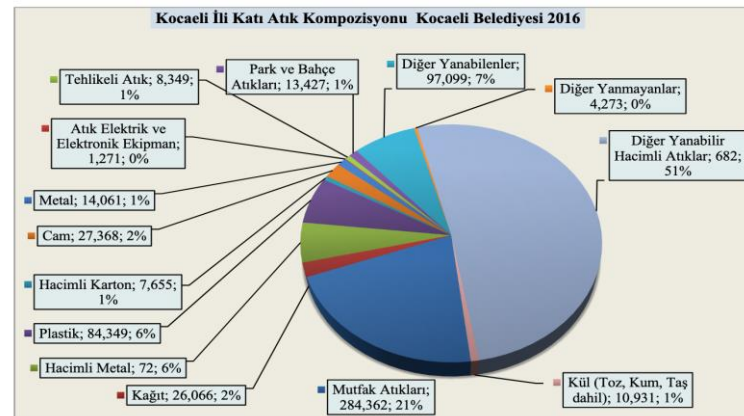
Küresel Çevre Fonunun (GEF) girişimiyle UNDP kapsamında yürütülen “Kirliliğe Karşı Sıfır Atığa Geçiş Girişimi” projesinde Türkiye’de Kocaeli, Sierra Leone Cumhuriyeti’nde Freetown, Tunus’ta Tunus, Çin’de Tianjin ve Uruguay’da Montevideo pilot şehirler belirlenmiştir. Sanayinin önemli kolunu oluşturan Kocaeli ili, 5 milyon Euro’luk bir bütçeyle kurulacak sıfır atık sisteminin içinde atıkları ekonomiye kazandırmayı amaçlamaktadır (Url-3, 4), Kocaeli İlinde katı atık bertaraf tesisleri bulunmakta, faaliyet göstermektedir (Tablo 4)

KATI ATIK BERTARAF TESİSLERİ	İLÇE	MİKTAR (KG)
Solaklar Mevkii /İzmit İl.Sınıf Depolama Tesisi Kapasite: 264.842 m ² (6 ayrı lot)	BAŞİSKELE	33.678
	DERİNCE	42.208
	GÖLCÜK	48.479
	İZMİT	130.665
	KANDIRA	17.304
	KARAMÜRSEL	17.268
	KARTEPE	40.204
	KÖRFEZ	47.751
	KBB	2.732
	GEBZE	132.760
	AKTARMA	
TOPLAM		513.047
*Çiçektepe Mevkii/Dilovası İl.Sınıf Depolama Tesisi Kapasite:66.000 m ² (2 ayrı lot)	ÇAYIROVA	16.264
	DARICA	21.972
	DİLOVASI	6.989
	GEBZE	47.353
TOPLAM		92.578
BELEDİYE ATIĞI (GENEL TOPLAM)		605.625

Tablo 4: ÇDR Kocaeli, 2017, s. 47, Mentеше ve Kızılcım, 2021).

Kocaeli ilinde tehlikeli atıklar, park ve bahçe atıkları, karton, kâğıt, metal, elektronik, plastik, cam, kül ve mutfak atıkları gibi çeşitli atık türleri, geri dönüşümde belirli yüzdeler oluşturmaktadır (Tablo 5). Kocaeli ilinde atık istatistiklerinde diğer yanabilir atıklar grubu %51 ile en fazla yüzdeye sahiptir. Bu grubun içinde mobilya atıkları yer almaktadır. %21 ile mutfak atıkları grubu ise ikinci sıradadır. Bu grupta ise yemek atıkları, gıda atıkları bulunur. %7 diğer yanabilenler (kumaş, çocuk bezi, ayakkabı, vb.), %6 plastik atıklar, %6 hacimli metal atıkları bu sıralamayı takip etmektedir. Kocaeli’nde 95 tehlike içermeyen geri dönüşüm merkezi, 60 ambalaj atığı geri kazanım merkezi, 29 tehlikeli atık dönüşüm merkezi bulunmaktadır (Tablo 5).

Kocaeli’nde nüfus artışının fazlalığı ve sanayi atıklarının yoğun oluşu atık miktarını etkilemektedir. Bu nedenlerle Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İzmit Entegre Çevre Projesini oluşturmuştur. 1996 yılı İzaydaş adı ile şirket kurulmuştur. Bu şirket aynı zamanda Türkiye’nin ilk katı atık bertaraf tesisidir. Kocaeli sınırları içerisindeki bütün çöp konteynırları İzaydaş’ a gelmektedir. İl dışından evsel atık grubunda atık kabul edilmemektedir. Bu merkeze gelen endüstriyel atıkların %90 kadarı Kocaeli, İstanbul, Sakarya, Bursa, Yalova ve Tekirdağ’dan gelmektedir. Kocaeli’ de İzaydaş dışında atık kabul eden dört tane merkez bulunmaktadır. Bumerang Atık Bertaraf Tesisi, Chimerec Avrasya Atık Bertaraf Tesisi, ATY Atık Bertaraf Tesisi ve Eral Atık Yönetimi A.Ş. olarak isimlendirilmektedir (Menteşe ve Kızılcım, 2021).

Tablo 5: Kocaeli İli katı atık istatistikleri 2016 (Menteşe ve Kızılcım, 2021).

Kocaeli ilinde şehrin pek çok bölgesinde geri dönüşüm kutuları ve atık toplama merkezleri kurulmuştur. Ayrıca toplama etkinliğinin artırılmasını teminen farklı konumlarda toplama noktalarının oluşturulması amacıyla Mobil Atık Getirme Merkezleri

kurularak sıfır atık yönetim sistemi desteklenmektedir. “Kocaeli İli Sıfır Atık Yönetim Sistemi dahilinde Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyeleri arasında tanzim edilen Mobil Atık Getirme Merkezlerinin Kurulmasına Dair Ortak Hizmet Projesi Protokolü” kapsamında 80 farklı noktaya Mobil Atık Getirme Merkezleri konumlandırılmıştır. Bununla birlikte ilçe belediyeleri tarafından temin edilen mobil atık getirme merkezleri de uygun noktalara konumlandırılmaktadır (Url-6), (Görsel 3, 4).

Görsel 3: Kocaeli İzmit geri dönüşüm kutuları (Url-7)

Görsel 4: Kocaeli atık toplama merkezi (Url-3)

Kocaeli ilinde sıfır atık yaklaşımıyla Dilovası Halk Eğitim Merkezi bünyesinde faaliyet gösteren eğitimciler ve öğrenciler, sıfır atık kütüphanesi adını verdikleri bir alan oluşturmuşlardır. Bu alanda tekerleklerden sandalye ve oturacak, okul sıralarından kitaplık, borulardan duvar süsü ve kitaplık gibi kullanıma uygun eşyalar üretmişlerdir (Görsel 5). Kocaeli'nin Gölcük ilçesinde de sıfır atık projesine katkı sağlamak isteyen öğretmenler, atık meyve ve sebze kasalarından kütüphane oluşturmuştur (Görsel 6).

Görsel 5: Dilovası Halk Eğitim Merkezi sıfır atık kütüphanesi (Url-8)

Görsel 6: Gölcük atık geri dönüşüm çalışmaları (Url-9).

Kocaeli ilinde hem kurs merkezlerinde kursiyerler tarafından hem de kendi atölyelerinde sanatçılar tarafından sıfır atık geri dönüşüm çalışmaları sürdürülmektedir (Görsel 7,8,9,10,11,12).

Görsel 7: Kocaeli atık geri dönüşüm kursları (Url-10)

Görsel 8, 9: Ressam Sare Ertaş Kural atık geri dönüşüm çalışmaları (Url-11)

Görsel 10, 11: Kocaeli'nde lise öğrencileri atık geri dönüşüm çalışmaları (Url-12)

Görsel 12: Cam ustası Ahmet Karaahmetoğlu atık geri dönüşüm çalışması (Url-13)

Aksesuarın tanımı

Aksesuar, TDK'ye göre üç şekilde tanımlanmaktadır. Birinci tanımı, "Bir aletin, bir makinenin işlevine katılmayan ancak kendine özgü ayrı bir yararı bulunan alet, araç veya nesne." İkinci tanımı, "Giysiyi bütünleyen çanta, kemer, şapka, eldiven, mücevher vb. eşya." Üçüncü tanımı "Konunun gerektirdiği ölçüde kullanılan, bir sahne içinde yer alan veya oyuncunun dekor gereği kullandığı çeşitli eşya". Bu şekilde tanımlanan aksesuar ana parçaya yardımcı, tamamlayıcı özelliktedir.

Yapılan kazılar ve arkeolojik bulgular göstermektedir ki; eski örneklerden günümüze kadar aksesuarlar ve teknikler büyük oranda değişiklik göstermiştir (Ertan, 2022). İlkel dönemlerde ellerine aldıkları taşlarla takı ve süs eşyası yapan insanlar, zamanla bu yeteneklerini kullanım eşyalarından yaşam alanlarına kadar yansıtmışlardır. Bu süreçte hem teknik hem de uygulama anlamında ilerlemişlerdir. Aksesuarlar zamanla kendi başlarına anlamı olan temel eleman görevi de üstlenmiştir (Gül, 2019) (Görsel 13). Dünya genelinde insanların yaşamlarında kültürel özelliklerin ve estetik algıların sanata taşındığı ve somut olarak var olduğu görülmektedir (Kandemir ve Nas, 2022, s. 3747).

Görsel 13: Evenk Şaman Başlığı Url-14, Aktaran: Karataş, 2024, s. 14.

Modern hayatın getirdiği hızla büyüyen moda pazarı, tasarımcıları aksesuar alanında da çeşitli malzeme ve farklı ürün kaynağı arayışına itmiştir. Yaşanan savaşlar, sosyo-ekonomik durumlar ve teknolojik gelişmeler sanatın, tasarımın gelişimini hızlandırmış ve moda aksesuar ürünleri içerisinde de büyük bir etki oluşturmuştur. Özellikle 1960 sonrası kültürel ve sosyal yeniliklerle beraber, sanat disiplinlerinin birbirleriyle olan sınırlarının ortadan kalkması etkileşimi artırmıştır. Sanat disiplinlerinin aksesuar tasarımcılarına ilham kaynağı olmuştur. Öncü moda tasarımcıları arasında yer alan Louis Vuitton, Chanel, Cristobal Balenciaga, Yves Saint Laurent ve Alexander

McQueen gibi dünyaca bilinen tasarımcılar aksesuar tasarımlarında (Görsel 14,15) önemli eserler üretmiştir (Görsel 13). Ayrıca bu sanatçılar beraber de çalışarak değerli eserler üretmişlerdir (Akyıldız & Enes, 2022, s. 362).

Sanatta güncel ve yenilikçi kavramlar, sanatçı ve tasarımcıları sınırların ötesine taşımıştır. Hayal gücünün verdiği sınırsız güç ve sanatın getirdiği yenilikçi kavramlar bir araya gelince sanat ve üretim çok daha ileri seviyeye taşınmıştır. Kullanılan malzemenin çeşitliliği ve teknik yenilikler de sanatçıları emsali olmayan eserler üretmeye yöneltmiştir. Somut eserlerin yanı sıra soyut, sürrealistlik çalışmalar farklı bakış açıları sunmuştur (Akyıldız & Enes, 2022).

İnsanlık tarihinin gelişimini açıklarken olduğu gibi sosyal hayattaki gelişmeleri de açıklamak için tarihi bir bütün şeklinde ele almak, konumlandırmak kolay olacaktır. Aynı şekilde aksesuarında tanımını yaparken sadece günümüzü değil, geçmiş ile bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir (Sadıkoğlu, 2006).

Görsel 14,15: Louis Vuitton/Tschabalala Self, çanta tasarımı, 2019, "Partners" Url-15, Aktaran: Akyıldız ve Enes, 2022.

Dünyada ve Türkiye’de atık malzemelerle yapılan sanatsal çalışmalar

20. yüzyılın ikinci yarısı, pek çok açıdan değişim ve dönüşümün yaşandığı bir zaman dilimidir. Yaşanan büyük savaşlardan sonra sanatın merkezi Avrupa’dan Amerika’ya kaymış, doğal kaynakların da zarara uğraması, tüketimin hızla artması gibi faktörler sebebiyle insanlar doğal yaşantıdan uzaklaşmıştır. 1960 yılından sonra ise bazı sanatçılar insanı doğal olana yaklaştırmak için dikkat çekici eserler üretmiştir (Görsel 14, 15, 16, 17).

İnsanın doğal olandan uzaklaşması ve tüketici konumda olması doğaya zarar vererek atık miktarının devasa boyutlara ulaşmasına sebep olmuştur. Sanatçılar ise bu durumu fark ederek farkındalık oluşturmak amacıyla eserler üretmiştir (Yücel, 2020). Giderek yaygınlaşan bu çalışmalar her ülkenin farklı uygulamalarıyla gelişmiştir.

Kamikatsu, Japonya’nın güneybatı bölgesinde bulunan, 2000’e yakın nüfusu olan bir kasabadır. Bu kasaba atık geri dönüşümü için 1997 yılında bir hareket başlatmıştır. Atıksız bir yaşam kültürü hedefiyle çöplerin yakılmadan geri dönüştürülebilmesi için çeşitli projeler oluşturmuştur. Çöpler belli gruplara ayrılarak atılmakta böylelikle geri dönüşümde kolaylık sağlamaktadır. 9 ayrı kategoriye ayrılan çöpler zamanla 45 kategoriye yükselmiştir. Bu kategoriler; çelik konserve kutusu, alüminyum konserve kutusu, plastik, kıyafetler, cam ve organik atıklar gibi pek çok maddeden oluşmaktadır. Kasaba halkı bu uygulamayı yaşamlarına tamamen geçirerek benimsemişlerdir. Zamanla

daha iyi şekil alarak, farklı ülkelerden gelen turistlere ilham kaynağı olmakta ve örnek teşkil etmektedir (Çelikbaş, Korkmaz & Köse, 2023, s. 59).

Görsel 16: Guerra de la Paz, 2009, metal şarap kovası standı (Yücel, 2019).

Guerra de la Paz isimli grup Miami'de kurulmuştur. Topluluk, yaptıkları çalışmalarda insanlığın özellikle tekstil alanında çılgın bir tüketime sebep olduğuna ve bunun önlenmesi gerektiğine dikkat çekmeye çalışmaktadır (Görsel 16).

Görsel 17: Subodh Gupta. 2014. DaDa National Gallery of Modern (Yücel, 2019).

Subodh Gupta ve benzeri gruplar, atık geri dönüşümü için çok fazla yöntemi bir araya getirmektedir. Tim Noble ve Sue Webster isimli sanatçılar atık malzemelerle gölge heykeller meydana getirmektedirler (Görsel 17).

Ptolemy Elrington, park ve yol kenarlarındaki yerlerden jant kapaklarını geri dönüştürmektedir. Elrington karşılaştığı bu türden nesnelerin geri dönüşümünden çok keyif aldıklarını belirtmektedir (Url-16)

Görsel 18, 19: Atık metal ve tellerden heykel yapımı

Özellikle metal, demir gibi malzemelerle üretilen sanat eserleri büyük boyutlu olduğundan dikkat çekicidir (Görsel 18,19,20).

Görsel 20: Üsküplü Türk sanatçı Özbek Ayvaz'a ait atık demirden heykeller (Url-17)

Türkiye’de sıfır atık kulüpleri, web sayfaları, gazeteler kurularak geri dönüşüm bilinci oluşturulmaya devam etmektedir. Bu farkındalık giderek artmakta ilköğretimden itibaren insan hayatında yer almaktadır (Görsel 21,22).

Görsel 21, 22: Sıfır atık farkındalık afişleri (Url 18-19)

Yöntem

Araştırma kapsamında Kocaeli İlinde faaliyet gösteren tüm merkezlerle ve ilgili kişilerle (Hereke Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Dilovası Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Hereke Komek Müdürlüğü) görüşülerek bilgi alınmıştır. Araştırma Hereke ve civarındaki merkezlerde ilerlemiştir. Atık malzemeleri geri dönüşüm amacıyla kullanan ve kurs vererek yöre halkını bu konuda bilinçlendiren Halk eğitim merkezleri ve Komek bünyesindeki yetkililerle (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Meslek ve Sanat Edindirme Kursları) sözlü görüşme yapılmıştır. Ev hanımlarının ağırlıkta olduğu kurs merkezlerine gidilerek bilgiler alınmıştır. Atık kâğıtların toplanma merkezlerinden temin eden veya kendi atık kâğıtlarıyla bu sanatı icra eden kişiler ev hanımlarıdır. Hereke merkezde bu çalışmaların sürdürüldüğü görülmektedir. Yapılan görüşmelerde bu alanda eğitim alan ev hanımlarının bir kısmının emekli olduğu ve hobi olarak bu alana yöneldiği diğer ev hanımlarının ise güncel bir konu olduğu için atık konusuna yöneldiği bilgisine ulaşılmıştır. Ev hanımları ilk olarak kendi evlerindeki atık malzemeleri bir araya getirerek ne amaçla aksesuar yapacaklarına karar vermişlerdir. Tutkal, karton, makas vb. malzemeleri temin ettikten sonra günlük hayatta kullanabilecekleri, kolay üretebilecekleri ürünler oluşturmuşlardır. İki yıllık sürede; kravat, telefon kılıfı, ayakkabı süsü, ekmek kutusu, çanta, saksı, masa süsü, kalemlik, boyama tahtası, boyama defteri, bileklik gibi

ürürler üretmişlerdir. Ancak tamamına ulaşma fırsatı olmamıştır. Yapılan sözlü görüşmede bu kişilerin eğitim durumu, yaş faktörü, ürettikleri eserlerin neler olduğu, ne amaçla bu kurslara katıldıkları gibi bilgilere ulaşılmıştır. Bu kişiler eğitimden çok keyif aldıklarını ve kurslara devam edeceklerini belirtmişlerdir.

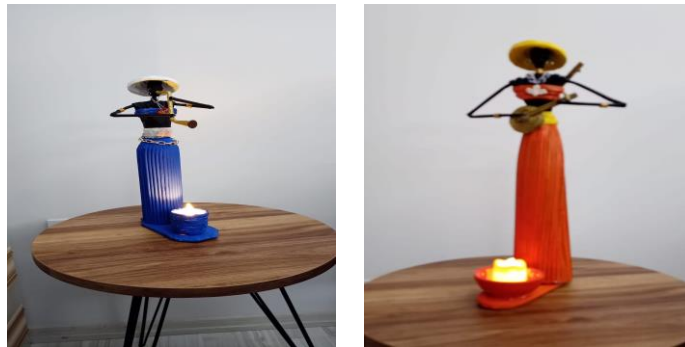
Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma nitel ve betimsel araştırma deseni ile yapılandırılmıştır. Bu araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden; fotoğraf kayıtları, yazılı ve basılı kaynaklar, makaleler, kitaplar, bildiriler, tezler, süreli yayınlar, internet kaynakları kullanılmıştır. Mevcut bulgular literatür ışığında yorumlanarak ortaya çıkan sonuçlar üzerinde değerlendirmeler aktarılmıştır.

Araştırmadaki amaç; atık malzemelerin farklı kullanım amacıyla üretildiği örneklerin araştırılmasıdır. Aksesuar olarak kullanılması ise güncel bir konudur. Bu konuda yapılan çalışmaları arşivleyebilmek önemlidir. Daha önce bu alanda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak moda tasarımı üzerine yapıldığı görülmüştür. Bu sebeple aksesuar tasarımında atık malzeme ile üretim yapılması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın evrenini Kocaeli İli sanatları; örneklemini ise Kocaeli İlindeki kurs merkezlerindeki atık malzemeli çalışmalar oluşturmaktadır. Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Halk eğitim merkezi ve Komek'te alan araştırması yapılmıştır. Yaklaşık iki yıldır bu alanda eğitimlerin başladığı bilgisi edinilmiştir. Çalışma grubunu kurs merkezlerine gelen ev hanımları oluşturmaktadır. Bu kişiler Hereke merkezde ikamet etmektedir. Yaş grupları 40-56 aralığındadır. İncelenen örnekler sayıca fazladır. Ancak çalışmaya bir kısmı dâhil edilmiştir. Üretilen çalışmaların fotoğraflarının eksik olması, bazı üretimlerin satış yapılmış olması veya hediye edilmiş olması sebebiyle tüm eserlere ulaşamamıştır. Örnekler kasıtlı nitel araştırma yöntemiyle seçilmiştir. Araştırma için yapılan sözlü görüşmede ev hanımları, atık ve geri görüşüm kavramlarını sıklıkla duyduklarını ve ilgilendiklerini aktarmışlardır. Birbirlerine yakın ikamet ettikleri için çevrelerine duyurdukları ve eğitime katılanların sayısının arttığını da belirtmişlerdir. Eğitimde tamamen atık kâğıt kullandıklarını ve çıkan çalışmaların kendilerine ait olduğunu eklemişlerdir. Kullandıkları malzeme; kâğıt, gazete, tutkal, makas, kibrit çöpü, karton, ambalaj kutularıdır. Kâğıtları önce çizip sonra keserek ayırmakta sonra bileştirerek şekil vermektedirler. Ortaya ise kullanabilecekleri keyif aldıkları ürünler çıkmıştır.

Bulgular

İncelenen örnekler, masa aksesuarı, saksı, mumluk, çanta ve şişe türündedir.

Görsel 23, 24: Atık kâğıt ve ambalajlardan mumluk yapımı (Binnaz ÖZ'e ait)

Kadın figürü üzerinde çalışılan örnekte (Görsel 23, 24) müzik aleti çalarak eğlenen kadınların ışıık ile birleşimi görülmektedir. Dekoratif süsleme eşyası olarak planlanmış örneklerde kadın silüeti kalıp üzerine kâğıtlar tutkalla şekillendirilerek yerleştirilmiş ve şekil verilmiştir. Boyama yapılarak renklendirilmiştir. Kollar kibrik çöpünden, müzik aletleri kartondan yapılmıştır. Kaidesi ise ahşap atık malzemeden oluşturulmuştur.

Görsel 25, 26: Atık kâğıtlarla saksı yapımı (Songül ARPA ve Nurgül DEMİR'e ait)

Kâğıtlar (Görsel 25, 26) kare ve yuvarlak şekilde bükülerek şekillendirilmiş, tutkalla birleştirilerek saksılar oluşturulmuş ve içine bitki yerleştirilerek kullanılmıştır.

Görsel 27, 28: Süs eşyaları (Çiğdem KARA ve Esra HAKYEMEZ'e ait)

Masa üstü aksesuarı olarak tasarlanan örnekler kâğıtların yapıştırılıp boyanması ile oluşturulmuştur. Kalın mukavva kâğıtlarla iskelet oluşturulmuş içlerine bükülerek şekil verilen parçalar yerleştirilmiştir (Görsel 27). İçine mum yerleştirilmiş yatay kâğıt çubuklarla çatı formu verilmiştir.

Ev ve bahçe tasvirlerinin görüldüğü örnekte (Görsel 28) İskelet kalın kartonlarla oluşturulmuş, üzeri boyanmış ve ahşap kaide üzerinde birleştirilmiştir. Midye kabukları, boncuklarla süslenmiştir.

Görsel 29, 30: Şişe örnekleri (Elif ÖZTUNÇ'a ait)

İki şişenin (Görsel 29, 30) içi ve dışı, kâğıt boyama ve yapıştırma tekniği kullanılarak süslenmiştir. Sarı renk üzerine siyah kedi figürü, yanında kediyle oturan çocuk figürü kullanılarak süsleme yapılmıştır. Şişeler atık olup geri dönüştürülmüştür.

Görsel 31, 32: Çanta yapım aşamaları (Ayşe Nurten HAKMAZ'a ait çanta)

Görsel 33, 34: Çanta örnekleri (Ayşe Nurten HAKMAZ'a ait çanta)

Çanta örneklerinde, kesilen dikey kâğıtlar kare şekiller verilerek tutkalla yapıştırılmış ve dikilmiştir. İç kısmına ise astar yerleştirilmiştir (Görsel 31, 32, 33, 34).

Değerlendirme ve Sonuç

Atık ve geri dönüşüm kavramlarının önem kazandığı günümüzde, Kocaeli İlinde yürütülen faaliyetler değerlidir. Geri dönüşüm merkezlerinin varlığı, Belediye ve Valilik desteklerinin sağlanması ve çevre illerin ilgisi, Kocaeli ilini araştırılması ve belgelenmesi gereken önemli bir atık dönüşüm merkezi hâline getirmektedir. Özellikle, katı atıkların

çevreye ve insan sağlığına verdiği zarar göz önüne alındığında, atık yönetimini dengelemek önemli bir konu hâline gelmektedir. İlk adım önleme ve azaltmak olmalıdır. Eğer bu adım uygulanmazsa, geri dönüşümün mümkün olamayacağı kadar fazla atık birikebilir.

Atıkların dönüştürülerek aksesuar olarak kullanılması fikri, güncel bir konu hâline gelmiştir. İncelenen örnekler günlük kullanım eşyalarını ve dekoratif süs eşyalarını oluşturmaktadır. Kâğıt, cam şişe, kibrit çöpü, iplik ve çubuk gibi malzemelerden yapılan aksesuarlarda yapıştırma, boyama ve dikme işlemleri uygulanmıştır. Bu örnekler, atık kâğıtlarla şık aksesuarların kısa sürede oluşturulabileceğini göstermektedir.

Atık geri dönüşümü gelecek nesillere daha iyi bir çevre bırakmamızı sağlayacaktır. Geri dönüştürülen malzemeler üretmek, bizleri sadece tüketici olmaktan çıkararak üretici olmamızı da sağlar. Bu davranışların kazandırılmasında önemli bir yöntem sanatla sağlanmaktadır. Beğenilmeyen, atılan malzemeler beğenilen tercih edilen ürünlere dönüştürülebilir. Bunun sağlanması ise eğitimle mümkün olacaktır. Bu nedenle ders müfredatlarına atık geri dönüşüm ile ilgili dersler eklenebilir.

Günümüzde ekonomik yarar sağlayacak az malzeme ve geri dönüşüm çalışmalarının artması, farkındalığın artırılması bizlere toplumsal katkı da sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akyıldız, Ç. & Enes, Ö. (2022). 1960 sonrası sanat disiplinlerinin moda aksesuar tasarımına etkisi ve tasarım önerisi. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(94), 360-373.
- Bayrak, B. (2011). *İzmir ili deri giyim ve aksesuarlarının incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bilgili, M. Y. (2021). Sıfır atık yaklaşımının kökenleri ve günümüzdeki anlamı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 683-703.
- Çelikbaş, E. Ö., Korkmaz, A. & Köse, H. (2023). Sanat terapilerinde geri ve ileri dönüşüm örneği, sıfır atık köyü Kamikatsu. *Avrasya Beşerî Bilim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 55-74.
- Ewijk, S. & Stegemann, J. A. (2020). Recognising waste use potential to achieve a circular economy. *Waste Management*, 105, 1-7.
- Er, M. K. (2012). *Sıfır atık yönetimi ve ofis tipi binalarda uygulanması*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Erdur, E. (2019). *Türkiye’de sıfır atık projesi ve projenin kamu kurumlarında uygulanması; Süleymanpaşa Belediyesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ertan, N. (2022). Takıda ileri dönüşüm (Upcycle) uygulamaları. *Kesit Akademi Dergisi*, 8(32), 182-199.
- Gül, D. (2019). *Afrika maskelerinden hareketle bireysel uygulamalar*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Gül, M. & Yaman, K. (2021). Türkiye’de atık yönetimi ve sıfır atık projesinin değerlendirilmesi: Ankara örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1267-1296.

- Kahraman, C. & Sarı, İ. U. (2017). Introduction to intelligence techniques in environmental management. Kahraman C. Sarı İ. (Eds), *Intelligence Systems In Environmental Management: Theory and Applications*, 1-18.
- Karademir, M. & Nas, E. (2022). Macaristan halk işlemlerinde görülen karakteristik özellikler. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(108), 3747-3767.
- Karataş, İ. (2024). *Günümüz aksesuar tasarımında doğal nesnelerin kullanımı*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Altınbaş Üniv.
- Mauch, C. (2016). Introduction: The call for zero waste. C. Mauch (Ed.). *A future without waste? Zero waste in theory and practice* (p. 5-12). Munich: Rachel Carson Center Perspectives.
- Menteşe, S. & Kızılçam, G. (2021). Türkiye’de katı atık yönetim uygulamaları ile İzaydaş (Kocaeli) örneğinin karşılaştırılması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26(46), 109-128.
- Uz Zaman, A. (2014). Identification of key assessment indicators of the zero waste management systems. *Ecological Indicators*, 36, 682-693.
- Ünal, E., Duyguluer, F. & Bolat, E. Z. (1998). *İmar terimleri*. Ankara: Yorum Matbaası.
- Yücel, B. (2020). Atık malzemelerin çağdaş sanatta yansımaları. *İdil*, 65, 31-40.

İnternet Kaynakları

- Url-1: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/haberler/renk-skalas--20180209125537-20180307061653.jpg> url 1 [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-2: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2022-49570> [Erişim Tarihi: 02.01.2025].
- Url-3: <https://www.gebzeyenigun.com/kocaeli-sifir-atikla-ekonomiye-can-verecek/71608/> [Erişim Tarihi: 11.01.2025].
- Url-6: <https://www.kocaeli.bel.tr/hizmet/mobil-atik-getirme-merkezleri-88.html> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-7: <https://www.kocaeli.edu.tr/haberler/izmit-meslek-yuksekokulu-sifir-atik-belgesi-ile-surdurulebilir-gelecege-adim-atti-5ea> [Erişim Tarihi: 03.01.2025].
- Url-8: <https://www.kocaelikoz.com/haber/10175019/bu-kutuphanedeki-her-esya-atik-malzemelerden-yapildi> [Erişim Tarihi: 11.01.2025].
- Url-9: <https://www.euturkhaber.com/kocaelide-atik-meyve-ve-sebze-kasalarindan-kutuphane-yaptilar/> [Erişim Tarihi: 10.01.2025].
- Url-10: <https://www.kocaeligazetesi.com.tr/haber/20171738/anne-sehirde-atik-malzemeler-sanat-eserine-donusuyor> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-11: <https://www.ozgurkocaeli.com.tr/haber/12428552/elektronik-malzemeler-sanatla-birlestirildi-ortaya-bu-tablolar-cikti> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-12: <https://www.bugunkocaeli.com.tr/haber/20375872/kocaelide-ogrenciler-atik-malzemelerden-sergi-acti> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-13: <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/atesle-yeniden-bulusan-atik-cam-ustasinin-elinde-sus-esyasina-donusuyor/3256907#> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].

- Url-14 <https://bilginlertekkesi.wordpress.com/2020/01/22/1533/> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-15 <https://howtospentit.ft.com/womens-style/206342-louis-vuitton-ups-the-avant-garde-bag-ante-with-its-new-art-collaborations> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-16 <https://dergice.com/atik-malzemeler-kullanarak-sanat-eseri-yaratan-sanatcilar>
- Url-17 <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/uskuplu-turk-sanatci-atik-demirleri-sanata-donusturuyor/2699818> [Erişim Tarihi: 12.01.2025].
- Url-18 <https://sifiratik.gov.tr/kutuphane/gorseller#example-set-9> [Erişim Tarihi: 11.01.2025].
- Url-19 <https://sifiratik.gov.tr/kutuphane/gorseller#example-set-2> [Erişim Tarihi: 04.01.2025].

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 367-374
|| Geliş Tarihi-Received: 10.02.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 27.03.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15017995

Sosyal Medya ve Gösterişçi Tüketim: Kavramsal Bir Değerlendirme

Social Media and Conspicuous Consumption: A Conceptual Assessment

Lale Barçın AKA*

Öz

Küreselleşme, ilerleyen teknolojik koşullar ve sanal dünyanın hayatla iç içe geçmesiyle beraber tüketim kavramı günümüzde sosyokültürel bir konu haline gelmiştir. Kişi ve kurumlar, duygu ve düşüncelerini sosyal medya üzerinden paylaşmakta ve zamanının büyük bir çoğunluğunu sosyal medya platformlarında geçirmektedir. Zamanla bireyler, gösteriş yapma amacıyla da sosyal medyayı kullanmaya başlamıştır. Gerçekleştirdikleri tüketim davranışlarını, diğer bireylere göstermenin bir yolu haline gelmiştir. Bireyler satın aldığı nesneleri, gezdikleri yerleri, farklı ülkeleri, yediği yiyecekleri, serbest zamanda yaptığı aktiviteleri ve yaşam stillerini sosyal medyada paylaşıp diğer bireylere iletmeye çalışmaktadır. Bu paylaşımların sergilenmesi diğer kullanıcıları da etkilemektedir. Gösterişçi tüketim, bireylerin sosyal statülerini gösterme, belirli bir sosyal sınıfla benzeşme ya da ayrılmak için hareket eden kişilerin dönüşümünü sembolize etmektedir. Tüketilen ürünlere sosyo-ekonomik açıdan bir sınıf statüsü niteliğinde bakılmaktadır. Kullanıcılar, ürünleri gösteriş amacıyla kullanmakta ve çevrelerindeki kullanıcılarla bu ürünler aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Sosyal medya kullanımıyla değişen tüketim alışkanlıklarını farklı disiplinlerde çalışmaktadır. Bu çalışmada, sosyal medyada gösterişçi tüketim ve etkileri teorik açıdan incelenmektedir. Yapılan çalışmalarda sosyal medya platformlarından özellikle Instagram gibi görsel uygulamalarda gösterişçi tüketimin yoğun olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gösterişçi tüketim, sosyal medya, tüketici davranışı.

Abstract

With globalization, advancing technological conditions and the virtual world becoming intertwined with life, the concept of consumption has become a sociocultural issue today. Individuals and institutions share their feelings and thoughts on social media and spend most of their time on social media platforms. Over time, individuals have also started to use social media for the purpose of showing off. It has become a way to show their consumption behaviors to other individuals. Individuals share the objects they buy, the places they visit, different countries, the foods they eat, the activities they do in their free time and share their lifestyles on social media and try to convey them to other individuals. The display of these shares also affects other users. Conspicuous consumption symbolizes the transformation of individuals who act to show their social status, to resemble or separate from a certain social class. The products consumed are viewed as a class status from a socio-economic perspective. Users use products for the purpose of showing off and communicate with users around them

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, e-posta: lbarcinaka@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3420-3802.

through these products. Different disciplines study the changing consumption habits with the use of social media. In this study, conspicuous consumption and its effects are examined theoretically on social media. Studies have shown that conspicuous consumption is prevalent on social media platforms, especially visual applications such as Instagram.

Keywords: Conspicuous consumption, social media, consumer behavior.

Giriş

Tüketim kavramı, sosyal, ekonomik, teknolojik gelişmelerle beraber farklı dönemlerde değişim geçirmektedir. İnsanların tüketime yönelmelerinin başlıca nedeni önceleri fiziki ihtiyaçlarını gidermek için, sonraları fiziki ihtiyaçlarının yanında psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak içindir. İnsanlar seçtikleri ürün ve aldıkları hizmetle prestij ve statü kazanmak, başkaları tarafından beğenilmek ve onaylanmak gibi psikolojik nedenlere önem vermektedir. Dolayısıyla tüketim davranışı gösteriş amacıyla yapılmaktadır. Tüketim davranışlarını ve gösterişçi tüketim kavramını, bilimsel açıdan ele alan ve literatüre kazandıran kişi Thorstein Veblen'dir. Veblen, Aylak Sınıfı Teorisi (The Theory of The Leisure Class) adlı kitabında mülkiyetin ortaya çıkışı ile ilişkili olarak ekonomik özelliğinin çalışmamak olduğu ve zamanını üretken kullanmayan "aylak sınıf"ın elinde varlığın biriktiğini, bu gruptakilerin el ile iş görme zorunluluğunda olmadıklarını anlatmaktadır. İnsanların tüketirken gösteriş yapma eğiliminde olduğunu savunmuştur (Veblen, 2005; Güllülü vd., 2010, s. 107). Tüketime gösteriş amacıyla yapıldığını bilimsel olarak ortaya koyan Veblen, insanların sahip olduklarını başkalarını gösterme, diğer bir ifade ile sergileme davranışında bulunduğunu ifade etmiştir.

Yeni medya olarak adlandırılan sosyal medya ve ağların, tüketiciler üzerinde etkisi görmek mümkündür. Yeni medya ve tüketici arasındaki ilişki teknolojik gelişmeyle birlikte dönüşüme uğramış ve tüketicinin paylaşılan iletilere maruz kalması sonucu satın alma davranışları artmıştır. Tüketicilerin medyaya başvurma kalıpları da değişmiştir (Becan & Eaghanioukui, 2019, s. 84). Özellikle son yıllarda akıllı telefonların kullanımının artmasıyla ve sosyal medya kullanımının da ona paralel ilerlemesiyle insan hayatının merkezinde yer almaya başlamıştır. Günlük hayatta alışverişini, banka işlerini, doktor randevusunu, seyahat planını akıllı telefonlar aracılığıyla hızlı bir şekilde yapan birey için akıllı telefonlar günlük hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir (Jang vd., 2019, s. 2).

Günümüzde sosyal medya kullanımı arttıkça kullanıcılar paylaşımlarında kendilerini de sergilemeye başlamıştır. Bireyin görme ve görülme isteği de bu şekilde artmıştır. Sosyal medya ortamları zamanla statü ve zenginliği göstermek amacıyla da kullanılmaktadır. Bilhassa beğeni almak için fotoğraf, video, reels paylaşımları ile kişi kendini, aldığı ürün ve hizmetleri paylaşarak gösteriş amaçlı davranışlar sergilemesine zemin hazırlamaktadır (Sabuncuoğlu, 2015, s. 98).

Tüketicilerce daha fazla kullanılan bir yer haline gelmesi, sosyal medyayı markaların pazarlama iletişimi konusunda da önemli bir konuma getirmiştir. Şirketler, son yıllarda sosyal medyada kendilerine daha çok yer edinerek insanların satın alma davranışlarını takibe alarak daha belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle rasyonel olmayan tüketici davranışlarından gösterişçi tüketime sosyal medyada sergilenmesi insanları alışveriş için daha çok motive etmektedir (Oral vd. 2022, s. 49). Sosyal medya ile beraber iletişim araçlarının çeşitliliğinin artması ve sosyal medya uygulamalarının göstergeler üzerine kurulu olmasıyla gösteriş tüketime yeniden ele alınmasını gerektirmektedir.

1. Tüketim ve Tüketim Kültürü

Tüketim kavramı, 1899 yılında The Theory of Leisure Class (Aylak Sınıfın Teorisi) adlı kitapta Thorstein Veblen'in ele aldığı (Veblen, 2005) bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her dönemde değişime uğrayan tüketim olgusu hakkında pek çok farklı tanım ve söylemler vardır. En genel tanımıyla belli bir ihtiyacın tatmin edilmesi olarak tanımlanabilir. Bireyin belirli bir ihtiyacını gidermek için ürün satın alması ya da kullanması şeklinde tüketimi tanımlayabiliriz (Odabaşı, 2006, s. 27).

Tüketimi sadece ürün satın alma eylemi olarak düşünmemek gerekir. İnsanlar tüketirken haz almaya, doyum elde etmeye ve kendilerini istedikleri yere konumlandırmaya çalışırlar. Bocock, (2009, s. 47) tüketimi sadece bedensel ihtiyaçları tatmin eden bir süreçten fazlası olduğunu düşünmektedir. Değişen toplum yapısına istinaden zaman içerisinde değişen tüketim alışkanlıkları da tüketimin konumunda ve eylem amacında değişiklikler yaratmıştır. Günümüzde ise tüketim ekonomik bir eylemden de öte bilgi, zaman tüketimine kadar uzanan geniş bir süreci kapsamaktadır.

Tüketim kültürü olgusu, ürün ve hizmetlerin tüketiciye sunulurken kültürün baskın bir vizyona sahip olduğunu anlatmak bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Bu kültür, tüketicilerde haz uyandıran, bir imaj yaratmalarını sağlayan ve yenilik ve farklılık sunan ürünlere sahip olduklarında diğer tüketicilerden farklı bir yere sahip olacakları düşüncesine dönüşen bir kültürdür (Zorlu, 2006, s. 50). Tüketim kültürü, tüketicilerin faydacı olmayan statü kazanma, ilgi uyandırma, imaj yaratma gibi özellikleri öne çıkaran ürün veya hizmetleri elde ederek onlarla sergiledikleri bir kültürdür (İlhan & Uğurhan, 2019, s. 30).

Böylece bireyler aldıkları ürünlerle bütünleşerek kendilerine imaj yaratmaktadır. Aynı zamanda kullandıkları ürünlere göre başkalarının imajlarını da değerlendirme eğilimine girerler. Bu bağlamda değişen tüketim alışkanlıkları gibi oluşturulan imajlar da satın alınabilir, değiştirilebilir bir hale gelmiştir. Oluşturulan bu imajlar bireyin ihtiyacı olan en önemli olgu gibi görünmektedir (Bauman, 2005, s. 29). Çünkü bu semboller bireyselliği ve kendini ifade etme biçimi olarak görülmektedir.

Tüketim çeşitleri 5 kategoriye ayrılmaktadır:

- Hedonik tüketim: Tüketiminin haz boyutunu elde etme veya ilkel benliğin etkisi altında olan bir tecrübedir.
- Deneyimsel tüketim: Müşterilerle duysal yollarla ilişki kurma ve ürünleri deneyimleme olanağı sağlayan tüketim türüdür.
- Sembolik tüketim: Ürünlerin satın alınmadan önce sembolik anlamda değerlerine bakılarak satın alınması veya tüketilmesidir.
- Gösterişçi tüketim: Kişinin olmasını arzuladığı sosyal statüsünü, zenginliğini diğer kişilere veya gruplara tüketim yolu ile göstermesidir.
- Faydacı tüketim: Tüketicilerin zorunlu ihtiyaçlarını en az maliyetle en yüksek fayda sağlayarak gerçekleştirdikleri tüketim türüdür (Ak & Uzun, 2023, s. 209).

2. Gösterişçi Tüketim ve Nedenleri

Tüketim olgusu fiziksel ihtiyaçlarla ilişkilendirilirken; gösterişçi tüketim ise sosyal ve psikolojik nedenler ve arzu kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. Kısacası tüketim olgusu yaşamı sürdürmek için satın alınması gerekenleri temsil ederken; gösterişçi tüketim, statü ve sosyal pozisyona dayalı ürünleri alma ve kullanmayla ilişkilidir (Macionis, 2015, s. 263).

Adam Smith, bireylerin fizyolojik ihtiyaçlarından ziyade sosyal ihtiyaçlarını doyumaya yöneldiğini ve sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının doyurulmasının ön plana geçtiğini belirtmiştir. Sosyal ihtiyaçlarını doyumaya çalışan birey, toplum içinde de kendi yerini bulmaya ve statüsünü oluşturmaya çalışmaktadır. Smith, bireyin toplumda konumunu inşa etmesi için göstergelere başvurduğunu ve onları elde ederek yaptığı tüketim tarzını bir sosyal davranış olarak tanımlamaktadır (Mason, 1981, s. 20).

Veblen'e göre birey kendi iç dünyasında olmasını istediği bir kimlik oluşturmakta ve olmak istediği kimliğe uygun şekilde sembolik bir tüketim gerçekleştirmektedir. Bireyin tüketim davranışları genelde başka bir sınıf veya gruba ait olan statü göstergeleridir. Böylece birey girmek istediği gruba göre bu sembolleri edinmek ister. Aslında sınıf atlamak için sembolleri bir araç olarak görmektedir. İnsanlar sınıflar arasındaki farkları kapatmak için bu ürün ve hizmetleri tüketirler ve bunları göstermeye çalışırlar. Veblen (2005) bireyin bir gruba ait olduğunu gösterme çabasını, diğer sınıflardan farklı olmaya çalışmasını gösteriş tüketimi ile açıklamaktadır.

Bireyler bir taraftan toplum içerisinde sosyal normlara ayak uydurarak toplumsal yaşamdaki diğer insanları memnun etmeye çalışırken; diğer taraftan farklılığını göstererek kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu şekilde genel geçer normlardan sapmaktadırlar. Bunun nedeni bireyler hem diğer kişilere benzemek isterken hem de farklı yönlerini açığa çıkararak benzersiz olmak isterler (Aslan, 2019). Bu anlamda insanlar benzeşme ve ayrışma noktasında gösterişçi tüketim için motive olmaktadır. (Allen vd., 2022, s. 321). Ayrışma etkisi, aynı sosyal statüdeki kişilerin edindiği ürünleri satın almayarak o sosyal statüden ayrışmasıdır. Bunu altında benzersiz olma arzusu yatar.

Gösteriş tüketimi, fizyolojik ihtiyaçlardan ziyade bireyin yaşam tarzını, ekonomik olarak sınıfsal yapıyı göstermek amaçlı yaptığı bir tüketim biçimidir. Fakat pek çok faktörün etkisi altında kalan tüketim toplumu, zamanla gösteriş tüketimine de yeni bir boyut kazandırmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle de yeni pazarların oluşması ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, reklam sektörünün kendine daha geniş bir yer bulması ve en önemlisi gelişen teknolojinin yarattığı imkanlarla, sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle sanal dünyada tüketim farklı bir boyut kazanmış ve sosyokültürel bir hale gelmiştir. Bu da gösteriş tüketiminin zaman içinde değişmesine neden olan faktörlerden biridir.

3. Sosyal Medya ve Gösteriş Tüketimi

Sosyal medya Web 2.0 temelli, kullanıcıların kendi içeriklerini oluşturup paylaşımlarına olanak sağlayan, internet uygulamalarıdır. Bu tanımdan yola çıkarak sosyal medya, sosyal ağlar, bloglar, iş birliğine dayalı projeler ve sanal dünyalar olarak kategorilere ayrılabilir (Yıldırım, 2021, s. 140). Web 2.0, iç içe geçen medyada toplumsallık olgusunu sağlayarak tüketicilerin içerik üretmesine olanak tanıyan alt yapıyı ifade etmektedir. Bununla beraber tüketiciler sosyal medya içeriklerini oluşturan pozisyonundadır (Aydın, 2020, s. 2574).

Sosyal medyada, bireyler birbirleriyle etkileşimde bulunarak bilgi, düşünce, herhangi bir konu hakkında fikir alışverişinde bulunabilirler. Bu bağlamda sosyal medya, bireylerin grup halinde olmalarına ve aktif bir şekilde katılmalarına olanak sağlayan ve bireylerin içerikleri takip edip, etkilendikleri veya oluşturdıkları içeriklerle bir başkasını etkiledikleri sosyal bir araçtır. Sosyal medya günlük hayattan toplumsal yapıya kadar pek çok alanı etkilemiş ve değiştirmiştir. Zaman ve mekân sınırının kalkması, ilişki biçimleri, kendini ifade etme şekilleri, kimlikler, tüketim alışkanlıklarını değişikliğe uğramıştır. Sosyal medya bir bakıma bireylerin yaşama şeklini, neyi nasıl tüketeceğini, nasıl

göstereceğini ve hatta nasıl düşüneceğini belirlemiştir ve belirlemeye devam etmektedir (Oğuzhan, 2015, s. 11).

Bireylere çoklu etkileşim ortamı sunan sosyal medyada herkes fikir alışverişi yapabilmektedir. Instagram diğer sosyal medya uygulamaları gibi kullanıcılara sanal ortamda iletişim kurmak, kendini diğerlerine göstermek, çeşitli paylaşımlarla (fotoğraf, hikâye, reels, video) eğlenceli aktiviteler yapmak için kullandığı bir sosyal paylaşım platformudur. Instagram ara yüzüyle sunduğu kaliteli fotoğraf, farklı hikâye filtreleri, video özellikleriyle, çeşitli stil ve kurgu imkanlarını sağlamaktadır. Instagram paylaşımlarında arkadaşlarını etiketleme, konum bildirme, canlı yayın, direkt mesajlaşma ve görüntülü sohbet özellikleri bireyler tarafından beğenilmiş ve instagram'ın kullanımı yaygınlaşmıştır.

Instagram'da paylaşım yapmak, aslında kendini, hayat tarzını, özel hayatını takipçilere sunmak demektir. Fotoğrafların ve videoların paylaşıldığı Instagram'da bireyler kendilerine ait bir hesap açtıktan sonra profil oluşturabilirler. Tüketim toplumu bağlamında bireylerin kendilerini nasıl sunduğu ve nasıl bir yaşam tarzına sahip olduklarını gösterdikleri paylaşımlar asıl önemli olandır (Ünlü & Filan, 2021, s. 46).

Sabuncuoğlu (2015, s. 369) sosyal medyanın gösterişçi tüketim ortamı olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bazı bireyler sahip oldukları lüks malları, gittikleri yerleri, serbest zaman aktivitelerini gösteriş amaçlı sosyal medya aracılığı ile diğer bireylere göstermektedirler. İçeriklerin toplum tarafından beğenilmesi, onay görmesi güç ve prestij açısından önemlidir. Modern toplumda bireyler kendilerini gösterme çabası duyarlar. Bunu da tükettikleri nesneler üzerinden yaparlar. Bu bağlamda bireylerin haz ve mutlulukları sosyal medya ortamlarında oluşmaya başlar. Birey, sürekli değişen, modası geçen ürünler için ve her ürünü yenilemek için yeniden tüketim yapar. Bu nedenle yeniden tüketim yapan birey kendini yine sosyal medya ortamlarında göstererek istediği hazzı ulaşmış olur.

Günümüzde insanlar artık varoluşlarını kendi gösterimlerini yaparak oluşturmaktadır. Bu gösterimler daha çok sosyal medya uygulamaları üzerinden yapılmaktadır. Bireyler sosyal medyada her anını paylaşıp yediği yemekten, gezdiği yerlere, evinin içinden olmak üzere sürekli paylaşma ve gösterme çabası içinde girmişlerdir. Paul Virilio, bunu "görmenin sanayileşmesi" şeklinde açıklamaktadır (Lu vd., 2021, s. 964). Bu bağlamda tüketim sosyal medya platformlarında yerini gösteriye bırakmış ve gösteriş amaçlı tüketim kavramı literatürde yerini almıştır.

4. Araştırma Yöntemi

Sosyal medya ve gösterişçi tüketim ile ilgili yayınlar incelenirken bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz, yayın ve atıf gibi veriler üzerinde nicel teknikler kullanılarak yapılmaktadır. Bibliyometrik analiz, büyük bilimsel verileri incelemek için son dönemlerde kullanılan yöntemlerden biridir (Cobo vd., 2012, s. 1609). Kullanılan veriler kapsamında araştırılan konuya ilişkin yayınlara (makale, tez, kitap vb.) bakılır ve bu yayınların yayınlandığı dergiler, üniversiteler, ülkeler, anahtar kelimeler hakkında çeşitli bilgiler elde edilir (Dolati Neghabadi vd., 2019). Bu yöntem ile belirli bir zaman aralığında yapılan yayınlar incelenerek, yayınların nicel ve nitel katkılarına bakılabilir.

Çalışmada, sosyal medya ve gösterişçi tüketim ile ilgili yayınlar incelendiğinde Web of Science üzerinde arama kısmına "conspicuous", "conspicuous consumption", sosyal medya ile ilgili kısma "social media", "instagram", "facebook", "linkedin", "twitter", "tiktok", "snapchat", "youtube" anahtar kelimeleri girilmiştir. Bu konularla

ilgili yayınlar Web of Science veri tabanında taranan endekslerde aranmıştır ve son yıllarda araştırma konumuza dair yayın sayısının arttığı tespit edilmiştir.

· Web of Science veri tabanında var olan sosyal medya ve gösterişçi tüketim konulu yayınların yıllara göre dağılımı nasıldır?

· Web of Science veri tabanında yer alan sosyal medya ve gösterişçi tüketim konusunda yapılmış yayınların alanlara göre dağılımı nasıldır?

Tablo 1: Sosyal Medya ve Gösterişçi Tüketim ile İlgili Yayınların Yıllara Göre Dağılım ve Yüzdesi

Yayın Yılı	Yayın Adedi	% (N:194)
2024	22	11.340
2023	22	11.340
2022	22	11.340
2021	42	21.649
2020	26	13.402
2019	15	7.732
2018	18	9.278
2017	16	8.247
2016	6	3.093
2015	5	2.577

(Kaynak: Web of Science, 2024)

Tablo 1 incelendiğinde, sosyal medya ve gösterişçi tüketimi ile ilgili yayınların 2015 yılından 2024 yılına kadar gitgide arttığı görülmektedir. 2015 yılı dışında, 2024 yılına kadar her yıl konuyla ilgili yayınlar yapılmıştır. Diğer yıllara kıyasla 2020 ile 2024 yıllarında daha fazla yayın yapılmış ve en fazla yayının yapıldığı yıl ise 42 yayın adedi ile 2021 yılı olarak belirlenmiştir. 2021 yılında yapılan 42 yayın, yapılan toplam yayınların %21.649'unu meydana getirmektedir.

Sosyal medya ve gösterişçi tüketim ile ilgili yapılan yayınların yayın alanlarına baktığımızda yayınların en çok "İşletme Ekonomisi" alanında yapıldığı, daha sonra sırasıyla "Sosyal Bilimlerde Diğer Konular", "Psikoloji", "Bilgisayar Bilimi" ve "İletişim" alanlarında yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2: Sosyal medya ve gösterişçi tüketim ile İlgili Çalışmaların Alanlara Göre Dağılımı ve Yüzdeleri

Araştırma Alanı	Yayın Adedi	%
İşletme Ekonomisi	78	40.206
Sosyal Bilimler Diğer Konular	25	12.887
Psikoloji	19	9.794
Bilgisayar Bilimi	18	9.278
İletişim	16	8.247
Çevre Bilimleri-Ekoloji	11	5.670
Bilim-Teknoloji Diğer Konular	11	5.670
Mühendislik	10	5.155
Sosyoloji	8	4.124
Bilişim ve Kütüphane Bilimi	6	3.093
Dil bilimi	5	2.577
Coğrafya	4	2.062
Kamu, Çevre ve İş Sağlığı	4	2.062
Telekomünikasyon	4	2.062
Antropoloji	3	1.546
Sanat ve Beşeri Bilimler Diğer Konular	3	1.546

(Kaynak: Web of Science, 2024)

Tablo 2'de sosyal medya ve gösterişçi tüketim ile ilgili yayınların alanlarına ilişkin dağılım ve yüzdelik bilgileri bulunmaktadır. Tablo'ya baktığımızda en fazla yayının 78 adet ve %40.206 oran ile işletme ekonomisinde yapıldığı görülmektedir. En az yayınlar ise

9 adet yayın ve %4.638 oran ile antropoloji, sanat ve beşerî bilimler araştırmalarında bulunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde bireylerin gösteriş amaçlı yaptığı tüketim faaliyetlerini teşhir edebileceği mecralardan biri de sosyal medyadır. Varnalı (2012, s. 21), bu durumu sosyal medya aracılığıyla ortak ilgi alanları, zevkleri, hazları, hayalleri gibi pek çok ortak duyguyu paylaşan insanların birlikte çıkardıkları kültürün etkisiyle davranışlar sergiledikleri şeklinde açıklamaktadır. Sosyal medya kullanımı hayat tarzlarını, paylaşımları, bir araya gelindiğinde durup o anı fotoğraflayıp diğer insanlarla paylaşmayı, yediğimiz içtiğimiz yemekleri, mekanları paylaşmayı, her gün kendimizi paylaşarak göstermeyi beraberinde getirmiştir.

Sosyal medyada bireyler yeni kimlikler oluşturup ve sergileyebilmektedir. Sosyal medya, kişilere olmak istedikleri kişi veya kimlikler üzerinden kendilerini tanımlamasına imkân sağlamaktadır. Bu anlamda sosyal medya için McLuhan'ın "mesaj aracın kendisidir" sözü gerçekleşmektedir. Artık kullanıcılar sosyal medya platformlarını kullanarak kendi imajlarını gösterebilmektedir. Bu şekilde gösteriş tüketimi reel hayatta değil; kendini sosyal medya ortamlarına bırakmıştır.

Sosyal medyanın gösterişçi tüketim çerçevesinde döngüsel bir özelliği vardır. İnsanlar gösterişçi tüketim yaptıklarını sergileyen paylaşımlar yapınca, diğer kişiler de bu durumdan etkilenip gösterişçi tüketim yapma eğilimine girebilmektedirler. Başka bir ifadeyle kullanıcılar satın alma kararı öncesi sosyal medyadaki gösterişçi tüketimden etkilenip motive olarak tüketici davranışı gerçekleştirmektedir. Aynı tüketici, bu davranışıyla başka kullanıcıların tüketim davranışlarını da etkilemektedir. Süreç bu şekilde hem etkilenen hem de etkileyen tüketicinin aynı kişi olması postmodern bir özellik de taşımaktadır (Odabaşı, 2020, s. 13).

Gösterişçi tüketim sosyal medyanın doğasına çok uygun bir tüketim çeşididir. Özellikle Instagram, YouTube, TikTok gibi görsel temelli sosyal medya uygulamalarında etkisi daha fazla görülmektedir. Literatürde 2015 yılı ve sonrasında gösterişçi tüketim ve sosyal medya kullanımına ilişkin pek çok çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Sosyal medya ve gösterişçi tüketim ile ilgili çalışmaların alanlarına göre farklı bilim dalları tarafında da incelenmiştir. Sosyal medya ve gösterişçi tüketim ile ilgili çalışmaların ülkelere göre dağılımına baktığımızda Amerika, İngiltere ve Çin'de yayın sayısının fazla olduğu görülmektedir (web of science, 2024). Literatürdeki çalışmalarına bakıldığında sosyal ağların karşılaştırıldığı ve gösterişçi tüketim ilişkisinin incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca gösterişçi tüketim genelde tüketim pazarı (B2C) odaklı gerçekleştirilen çalışmalarla araştırılmış olup, endüstriyel pazar (B2B) odaklı çalışmalarla araştırılmamıştır. B2B odaklı çalışmalarda tüketim etkilerinin incelenmesi literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gösterişçi tüketimin tüketim boyutunun haricinde iletişim boyutuna özellikle sosyal ağlarla ilişkisine odaklanılabilir. Bu bağlamda disiplinler arası çalışmalar yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Ak, A. & Uzun, B. (2023). Sosyal medyada gösterişçi tüketim etkileri: Kavramsal bir değerlendirme. *Uluslararası Akdeniz Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi*. 205-213.
- Allen, K. A., Gray, D. L. L., Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (2022). The need to belong: a deep dive into the origins, implications, and future of a foundational construct. *Educational Psychology Review*, 34(2), 1133-1156.

- Aydın, A. F. (2020). Gösteri toplumunun yeni panoptikonu olarak sosyal medya. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2573-2594.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum*. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becan, C. & Eaghanioukou, G. (2019). Gösterişçi tüketim aracı olarak instagramın tüketicilerin satın alma motivasyonuna etkisi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(2), 84-101.
- Bocock, R. (2009). *Tüketim*. İ. Kutluk (Çev.). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Güllülü, U., Ünal, S. & Bilgili, B. (2010). Kendini gösterim ve kişilerarası etkileşimin gösterişçi tüketim üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 105-139.
- İlhan, T. T. & Uğurhan, Y. Z. C. (2019). Sosyal medyada gösteriş tüketimi eğilimi ölçeği geliştirme çalışması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1), 28-60.
- Jang, W. E., Lee, J. S., Kwak, D. H. & Ko, Y. J. (2019). Meaningful vs. hedonic consumption: The effects of elevation on online sharing and information searching behaviors. *Telematics and Informatics*, 45, 101-298.
- Lu, S., Yao, D., Chen, X. & Grewal, R. (2021). Do larger audiences generate greater revenues under pay what you want? Evidence from a live streaming platform. *Marketing Science*, 40(5), 964-984.
- Macionis, J. J. (2015). *Sosyoloji* (13. baskı). İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Mason, R. (1981). *Conspicuous consumption: A study of exceptional consumer behavior*. New York: St. Martin's.
- Odabaşı, Y. & Barış, G. (2006). *Tüketici davranışı*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Odabaşı, Y. (2020). *Postmodern pazarlamayı anlamak*. İstanbul: The Kitap, The Roman, The Çocuk Yayınları.
- Oğuzhan, Ö. (2015). *Sosyal medya karnavalında yamyam kullanıcılar, iletişimde sosyal medya sosyal medyada etkileşim*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Oral, S., Bayraktar, Y., Başcı, A. Z. & Çapan, O. (2022). Gösterişçi tüketim ve elektronik ağızdan ağıza iletişimin deneyimsel marka algısı üzerindeki etkisi: Palandöken kayak merkezi örneği. *Erciyes Akademi*, 36(1), 48-68.
- Sabuncuoğlu, A. (2015). *Sosyal medyanın bir gösteriş tüketimi mecrası olarak kullanımı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünlü, S. & Filan, M. (2021). Veblen'in gösterişçi tüketim kavramı çerçevesinde sosyal medya: Instagram influencer'ları üzerine bir analiz. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 39-55.
- Varnalı, K. (2012). *Dijital kabilelerin izinde*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfın teorisi*. Z. Gültekin & C. Atay (Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Web of Science (2024). <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/1610e768-7fce-4d8d-b7ed-038b28bbcb7fba4315c7/relevance/1> [Erişim tarihi: 25.12.2024].
- Yıldırım, S. (2021). Sosyal medyada gösteriş olgusu ve kutsalın tüketimi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 125-143.
- Zorlu, A. (2006). *Tüketim sosyolojisi*. İstanbul: Global Yayınları.

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAşTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eēitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

|| Sayı/Issue 20 (Mart/March 2025), s. 375-397
|| Geliş Tarihi-Received: 15.02.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 30.02.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15071356

Macaristan Kaloçsa Nakışlarının Hediyeelik Eşya Pazarındaki Yeri*

Place of Hungarian Kalochsa Embroidery in the Souvenir

Mitat KANDEMİR**

Öz

İşleme teknikleri toplumların kültürlerinin aktarıldığı, geleneklerinin yaşatıldığı ve turistik hediyeelik eşya sektöründe bir deēer taşıdığı görülmektedir. Toplumların gelenek ve göreneklerini yaşatmaları ve sürdürülebilmeleri önemlidir. lkeleri ve şehirleri ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısı her geçen gün daha da artmaktadır. Bu turistlerin bulundukları bölgelerden ayrılırken, gezip gördükleri yerlerin anısına kendilerine ve çevrelerindeki kişilere hediye götürme alışkanlıkları vardır. Bu durum, hediyeelik ürün pazarının her geçen gün büyüyüp gelişmesine vesile olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu pazarlara çok önem verilmektedir. Turistlerin ihtiyaçlarının belirlenmesi için bu ülkeler çeşitli araştırmalar ve bu araştırmaların sonucunda da birtakım geliştirmeler de yapmaktadır. Macaristan da yeni yeni bu çalışmalardan bahsedilmektedir. Kaloçsa işlemeleri bu turistik hediyeelik eşya pazarında önemli bir yere sahip olmaktadır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; araştırmanın tanımı, önemi ve amacı, ikinci bölümde yöntem, materyal, evren ve örneklem, üçüncü bölümde bulgular ve yoruma yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır. Yapılan bu araştırmada; Macaristan Kaloçsa Nakışlarının Hediyeelik Eşya Pazarındaki Yeri amacıyla Macaristan Budapeşte’de 200 kişiye 2 bölümden ve 26 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Bu anket verileri SPSS programına yüklenmiş ve sonuçları uzman kişilerce deēerlendirilmiřtir. Deēerlendirme verileri için her soru ayrı ayrı deēerlendirilip yüzdelikleri hesaplanmış ve pasta grafiēi ile yüzdelikler bulgular kısmında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, Kaloçsa, işleme, hediyeelik eşya.

Abstract

It is seen that the processing techniques are the transmission of the cultures of societies, the survival of their traditions and have a value in the touristic souvenir sector. It is important for societies to keep their traditions and customs alive and to sustain them. The number of local and foreign tourists visiting countries and cities is increasing day by day. These tourists have a habit of taking gifts to themselves and the people around them as a memory of the places they have visited and seen when they leave their places. This causes the souvenir market to grow and develop every day. Developed countries attach great importance to these markets.

* Bu alışma, “Macaristan Kaloçsa (Kalocsa) Blēisi İşlemelerinde Görülen slup zelliklerinin Deēerlendirilmesi” adlı doktora tezinden retilmiştir.

** Dr., Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Bölümü, Konya/Türkiye, e-posta: mitatkandemir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6602-4895.

In order to determine the needs of tourists, these countries also conduct various researches and developments as a result of these researches. These studies are also being mentioned recently in Hungary. Kaloçsa embroidery has an important place in this touristic souvenir market.

The research consists of four parts. The first part includes the definition, importance and purpose of the research, the second part includes the method, material, universe and sample, and the third part includes the findings and interpretation. The fourth part includes the conclusion. In this research; A survey consisting of 2 parts and 26 questions was applied to 200 people in Budapest, Hungary for the purpose of the Place of Hungarian Kaloçsa Embroidery in the Giftware Market. This survey data was loaded into the SPSS program and the results were evaluated by experts. For the evaluation data, each question was evaluated separately and the percentages were calculated and the percentages were given in the findings section with a pie chart.

Keywords: Hungary, Kaloçsa, embroidery, souvenir.

Giriş

Turistik, hediyeelik eşya sektörü dünyada önemli yatırımlar ile turistlere hizmet vermektedir. Gelişmiş toplumlar bu sektörün farkına varmış ve önemli ölçüde bu sektör ile ilgilenmişlerdir. Japonya turistik ürünler hakkında 1970 yılında başladığı projeleriyle bugüne kadar ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır. Daha sonra Çin de bu sektörde önemli yatırımlar ile kültürel turizmde bir devrim yaratmıştır. Günümüzde birçok ülke bu tür çalışmaları kendi ülkelerinde uygulamaya başlamıştır. lkeleri ziyaret eden turistlerin giderken yanlarında hatıra olarak götürebilecekleri bu ürünler ait olduğu ülkelerin kültürlerinin tanıtılması açısından da önem arz etmektedir. Turistik, hediyeelik ürünler; çeşitliliği, tasarımı, işlevselliği, taşınabilirliğini, fiyatı açısından yerli ve yabancı turiste hitap etmelidir. Böylece kültürlerin taşınması, tanınması üzerine de büyük etkiler bırakmaktadır. Bölgelerin turistik eşya pazar durumunun tespiti çok önemlidir. Gelen turistlerin ihtiyaç analizlerinin belirlenmesi bu sektörün önünü açacaktır. Bu alışma Macaristan Budapeşte gibi yerli ve yabancı turist potansiyeline sahip bir kentin turistik, hediyeelik eşya sektörüne de önemli katkılar sağlayacaktır.

1. Araştırmanın Tanımı

El sanatları; toplum yapısının koşulları içinde oluşmuş, bölgesel özellikler taşıyan, etnografik değeri olan, çoğu kez sanatsal öğeler taşıyan, bir işlevi olan, halk tarafından üretilen ve kullanılan, dolayısıyla alınıp satılabilen, kültürel kimlik taşıyan ürünlerdir. El sanatları açısından geleneksel anlamda ülkemizde birçok ürün yapılmaktadır. Bunların içerisinde işleme önemli bir yer tutmaktadır. Kaloçsa'ya gelen turistlerin geleneksel el sanatlarından olan işlemeli turistik eşya pazarının durumu ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi gerektiği inancı ile bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

El sanatları içinde giyim, kuşam ürünleri süsleme sanatlarının kullanıldığı alanlardır (Pala Yavuzyiğit, 2022b).

Turistik, hediyeelik eşya sektörü dünyada ciddi yatırımlar ile desteklenmektedir. Bu sektörlerin başında el sanatları gelmektedir. Macaristan'da birçok şehir turistik açıdan önem taşımaktadır. Turistlerin ziyaret ettiği şehirlerden anı olarak veya hediye etmek amacıyla satın aldıkları turistik, hediyeelik eşyalar bölge ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kazancı arttırmak için turistik eşya pazarına yapılan yatırımların ve desteklerin arttırılması gerekmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı; Kaloçsa'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin istekleri, tercihlerinin belirlenmesidir. Bu amaçla aşağıda verilen sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Yerli-Yabancı turistlerin turistik eşya satın alma durumu nasıldır?
2. Turistlerin hediyelik eşya tercih durumları nasıldır?
3. Turistlerin işlemeli tekstil ürünü satın alma durumları nasıldır?
4. Turistlerin, turistik eşyanın yerel kültürü yansıtmaya ilişkin görüşleri nedir?
5. Turistlerin görüşlerine göre işlemeli turistik eşyanın taşıdığı nitelikler açısından önem derecesi nasıldır?
6. Turistlerin işlemeli hediyelik eşya seçiminde fiyata ilişkin tercih durumları nasıldır?
7. Turistlerin turistik eşya pazarında bulunan ürünlerin niteliğine ilişkin görüşleri nelerdir?
8. Turistlerin turistik eşya pazarında bulunan ürünlerin niceliğine ilişkin görüşleri nasıldır?

3. Araştırmanın Önemi

İşlemelerin genel olarak sosyolojik bakımdan ve sanat tarihi açısından multidisipliner olarak incelenmesi gereği çalışma evrenini oldukça geniş kılmaktadır. Bu kapsamda “Macaristan Kaloçsa Nakışlarının Hediyelik Eşya Pazarındaki Yeri” başlıklı çalışma evreni temsil eden ancak sınırlandırılmış bir tanımlamada kurgulanmıştır. Etnografik değerleri temsil eden el sanatları alanında işlemler; kullanılan malzeme, yapım tekniği, işlev, süsleme özellikleri (renk-motif-kompozisyon) ve tasarım başlıkları altında incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan literatür araştırması ve bölgesel alan araştırmasındaki bilgiler doğrultusunda Macaristan bölgesi işlemlerinin özellikleri üzerine güncel bir belgeleme çalışması yapılmadığı tespit edilmiş, konu ile ilgili yerel yazılı kaynakların 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendiği belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışma Macaristan Kaloçsa bölgesi işlemlerinin belgelendirilmesi, karakteristik üslup özelliklerinin analiz edilmesi ve tasarım özelliklerinin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışma, ulaşılmak istenen amaç ve çözümlenmek istenen problemin gerçekleşmesi açısından önemlidir. Bölge kültürel mirasında etkin olan bu işleme grubunun, özellikle süsleme özelliklerinde kullanılan ilkeler bütününde ele alınması da çalışmayı hem sanat tarihi hem de tasarım alanı için önemli hale getirmektedir. Araştırmanın bir diğer önemli yönü ise; işleme sanatı ve üretimine dikkat çekerek kolektif kültürel değerlere farkındalık yaratarak güncel durumu belgelemektir. Dünya kültür mirasında yeri olan Macaristan işlemlerinin; dönemin kültürel yaşamı, gelenekleri, sosyal ilişkileri, inanç sistemi gibi birçok alan ile etkileşim sağladığı düşünüldüğünde bilimsel bir yaklaşımla konu hakkında ayrıntılı bilgiler içeren çalışmanın evrensel sanat üslubu ve süsleme repertuarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Turistik ürün, genel anlamıyla turistlerin seyahati boyunca yararlandığı konaklama, yeme-içme, eğlence, ulaşım, alışveriş ve diğer tüm hizmetleri içine alan oldukça geniş bir bileşen olarak tanımlanmaktadır (Kozak vd. 2010).

Turistlerin konaklama ve gezi harcamalarından sonra en fazla bütçeyi alışveriş ve hediyelik eşya harcamalarına ayırdıkları belirtilmektedir (Özer & Tüzünkan, 2012).

Bu amaçla turizm merkezlerinde el sanatı ürünler yoğun şekilde toptan veya perakende olarak satışa sunulmaktadır. Kurulan satış stantları, fuar, festival gibi etkinlikler ya da özgün bir el sanatı ile öne çıkan bir yerin gezilmesi, düzenlenen workshop uygulamaları bir yandan turistlerin deneyim yaşamasını sağlarken, diğer taraftan üretilen ürünün satışını da kolaylaştırmaktadır. Böylece el sanatları ekonomik açıdan hem zanaatkarların hem de yerel halkın ekonomik kalkınmasını olumlu yönde etkilemektedir (Öter, 2010).

Turizm alanında bir ülkenin yabancı kültürlerle tanıtılması noktasında kültürel değerler önem taşır. Son yıllarda öne çıkan kırsal turizm, kültür turizmi, alternatif turizm gibi alanlar el sanatları gibi yaşayan folklorik öğelerin turizm gibi farklı alanlarda kullanımını gündeme getirmiştir.

Turistik el sanatı ürünü, turistlerin gezileri boyunca ihtiyaç duydukları veya bir ülkenin tarihi, coğrafi, kültürel ve sanatsal değerlerini keşfederken ilgilerini çekmesi sonucu evlerine dönerken götürebilecekleri ürünlerdir. Dolayısıyla turizm yoluyla tüketilen el sanatı ürün ve hizmetler aracılığı ile bir ülkenin var olan değerleri uluslararası boyutta tanıtılmaktadır (Güler, 2014).

Bu araştırma; Macaristan Kaloça'yı ziyaret eden turistlerin harcama yaparken hangi ürünleri tercih ettikleri, ne kadar para harcadıkları, hangi tasarımları beğendiği, neleri görmek istediğini ölçmek, bu doğrultuda yeni tasarımlar ortaya koymak, ürün çeşitliliğini arttırmak için yeni yatırımlar yapılmasını teşvik etmek bakımından önemlidir. Ayrıca bu araştırmanın işleme sanatları dışındaki diğer el ve süsleme sanatlarına da örnek teşkil edeceği öngörülmektedir.

4. Nakışın (İşlemenin) Tanımı ve Tarihçesi

Tarihsel süreçte insanoğlunun çevresinde gördüğü güzellikleri kendi yorumuyla yaşantısına aktarması, süsleme sanatlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İki ayrı parçayı birbirine ekleme ihtiyacından ortaya çıkan düz dikişin zamanla farklı yöntemler ile gelişerek evrilmesi dekoratif bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. Basit bir teknikten matematiksel bir yöntemler biçimi haline gelen işleme teknikleri, ölçü, oran, orantı, tekrar, ritim, denge, kuram, bütünlük vb. çoğaltılabilecek ölçütleri de bünyesinde taşıyan karmaşık bir yapı haline gelmiştir.

Her toplumun kendi inanç, örf, adet, gelenek ve göreneklere çevresinde halk kültürüne bağlı yaşam bulan işleme sanatının tarihi gelişiminde, ilkel bir aşamadan daha rafine bir aşamaya geçiş olarak hissedilebilen veya yorumlanabilecek hiçbir malzeme veya teknik değişikliğinin olmaması çarpıcı bir gerçektir. İşleme sanatı da diğer sanat dalları gibi tasarım ilkelerinin doğru kullanılmasıyla daha estetik ve doğru bir şekil almaktadır. Günümüzde tasarım kavramı ve tasarım ilkelerinin farkındalığı artmakta ve eserler bu doğrultuda planlanmaktadır. Pek çok sanat eserinde tasarım ilkelerini görmekteyiz. Bu ilkelerin sanat eserlerinde ayrıntılı analizi sanat eserlerinin niteliğini ve tasarım değerini anlamayı kolaylaştırmaktadır (Pala Yavuziğit, 2022a).

Kumaşı dikmek, yamamak, onarmak ve güçlendirmek için kullanılan süreç; dikiş tekniklerinin gelişmesini sağlamış ve zamanla dikişin dekoratif olanakları, işleme sanatının oluşumunu meydana getirmiştir (Gillow, Sentance & Bryan, 1999).

İşleme sanatının tarihi geçmişi temel araç olan gözlü iğnenin kullanımına bağlı gelişim göstermiştir. Tarih boyunca işleme tekniğinde pamuk, keten, ipek, yün, altın, gümüş, bakır dahil olmak üzere birçok farklı türde kumaş ve iplik kullanılmıştır.

İşleme terimi, genellikle iğne ve iplikle süslenmiş herhangi bir tekstil temeli anlamına gelir. Yüzey oluşturmak için kullanılan teknikler, doğrusal desenler veya akıcı resimsel kompozisyonlar oluşturmak için özgürce hareket serbestliğine sahiptir. Kullanılan temel malzemeler olan iğne ve iplik, dokuma tekniğindeki tezgâhlarda olduğu gibi geometrik bir temele bağlı değildir (Watts & Pamela, 2003).

Kumaşı dikmek, yamamak, onarmak ve güçlendirmek için kullanılan süreç, dikiş tekniklerinin gelişmesini teşvik ederek dikişin dekoratif olanakları işleme sanatının gelişimini sağlamıştır (Gillow & Bryan, 1999).

Sanat tarihi içinde önemli bir yere sahip olan işlemler, gündelik yaşamın ihtiyaçlarını giderme güdüsü ile öncelikle dikiş teknikleri şeklinde işlevsel bir rol üstlenmiş olup zamanla mekânları ve eşyaları süsleme güdüsü ile bir sanat haline dönüşmüştür.

Arkeolog Hugo Blümner, antik sanatlar ve zanaatların teknolojisi ve terminolojisi üzerine temel çalışmalarının bir bölümünü bu tekstil dekorasyon yöntemine ayırmış ve işleminin erken dönemde fark edildiğini ve bu ayrıntılı tekniğin Yunanlılar, Romalılar, Mısırlılar, Babilliler ve Frigler tarafından da uygulandığını açıklamıştır (Blümner, 1875). İşlemede temel materyal olarak iğne ve çeşitli türdeki iplikler kullanılmış olup kumaş ve diğer malzemeleri içeren yüzeyler, uygulayıcılar için zemin oluşturmıştır. Tarihi süreçte sıkça uygulanan bir yüzey süsleme tekniği olan işleme alanında çeşitli türdeki ipliklerin yanında doğal taşlar, boncuklar, tüyler ve metal payetler gibi diğer malzemeler de teknik ve görsel içeriğe farklı bir boyut kazandırmıştır. En eski temel teknik veya dikişlerinden bazıları zincir tekniği, ilik veya battaniye tekniği, düz, verrev sarma tekniği, tekli ve çift çapraz iğne teknikleridir. Tarihi gelişim sürecinde ilkel bir aşamadan daha rafine bir aşamaya ilerlemeler olarak hissedilebilen veya yorumlanabilecek hiçbir malzeme veya teknik değişikliğinin olmadığı çarpıcı bir gerçektir. Erken dönem işleme buluntularında sonraki zamanlarda elde edilen örneklerle göre teknik başarı ve işçilik standardının daha yüksek olduğuna dair bilgiler de mevcuttur (Schuette, Muller, Sigrid. 1964). Tarihsel olarak sadece kadınlara yönelik bir eğlence, aktivite veya hobi olarak görülse de işleme genellikle bir biyografi biçimi olarak kullanılmıştır. İşlemede kullanılan iğne teknikleri örgün bir eğitime veya zaman zaman yazı gereçlerine erişemeyen kadınlara öğretilmiş ve bu işçilik kadınların hayatlarını belgelemek için bir araç olarak kullanılmıştır (Murphy, Eibhlin, 2003). Halk kültüründe gelenekli yaşam biçimine bağlı olarak kadınlara özgü bir sanat olarak gelişim gösteren işleme teknikleri; giysi parçalarından aksesuara, örtüden perdeye kadar kadının çevresindeki kullanım eşyalarını süslemek ve renklendirmek için en çok başvurduğu süsleme tekniklerinden oluşan zengin bir arşivi sergilemektedir. Dokumanın atkı ve çözgü iplikleri üzerinde oluşan iğneler ile yapılan işlemleri, halk giyiminde ve eşyalarda sıklıkla kullanılan birer süsleme tekniği durumundadır. İşleme kavramı literatürde pek çok tanımla ifade edilmiştir.

Sırası ile işleme terimi;

“Bir bez veya bir kumaş üstüne iğneye geçirilmiş beyaz veya renkli ipliklerle ve sırmalarla düz veya kabartılı olarak yapılan tezyinat.” (Arseven, 1975).

“İpek, yün, keten, pamuk, metal vb. iplikler kullanılarak çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla; keçe, deri, dokuma çeşitlendirmeleri vb. üzerine yapılan bezemeler.” (Barışta, 1984).

“Değişik dokumalar ve deriler üzerine; elde veya makinede iğne veya tığla, değişik iplikler, sim ve sırma kullanılarak düz veya kabarık olarak yapılan süslemeler.” (Sain, 1987) olarak tanımlanmıştır.

Bütün bu tanımlar, iğne ve dokuma yüzey arasındaki hareketi ifade etmektedir. Kapsamlı olarak bir tanım yapıldığında ise, “her cins kumaş ve deri üzerine, elde veya makinede, iğne ve tığ gibi araçlarla, kasnak, gergef ve kâğıt vasıtasıyla gerilen zemin üzerine, iplik kullanılarak, çeşitli tekniklerin sayılarak, sayılmadan, düz veya kabarık bir şekilde uygulanması sonucu el emeği ile oluşturulan süsleme sanatı” (Altun (Çelebilik), 1996) olduğu görülmektedir.

Türk işlemlerinde kullanılan bazı teknikler; düz iğne, verrev iğne, kesme, suzeni, muşabak, balık sırtı, çin iğnesi, dival işleri, iğne ardı, susma işleri, civankaşı, tel kırma, pesent, mürver, hasır iğne, sarma, çiğerdeldi, sıra iğne, antep

işi, kasnak-zinciri işi, aplike, pulat (boncuk işi) şeklinde adlandırılabilir (Sürür, 1976 & Pala Yavuziğit, 2022c).

İşleme yapım tekniklerine göre farklı sınıflandırmalarda ele alınmış bu gruplar genellikle kullanılan tekniklerin uygulanma biçimlerine göre belirlenmiştir.

Yapım tekniğinde kullanılan araçlara göre:

“El işlemleri

Makine işlemleri” (Sain, 1987) olarak iki grupta ele alınır.

Uygulanan tekniklerin tekstil üzerindeki yüz ve ters görüntülerine göre;

“Aynı olan tek yüzlü işlemler,

Ayrı olan çift yüzlü işlemler” (Özbel, 1949) olarak iki grupta ele alınır.

Dokumanın atkı ve çözgü iplikleri üzerinde oluşan iğne tekniklerinin uygulanma biçimlerine göre beş temel grupta kümelenebilmektedir. Bunlar:

“Dokumanın iplikleri üzerinde yürütülen iğneler

Serbest stil iğneler: Gözeme sarma, iğne boyası (Çin iğnesi), balıksırtı, Romanya iğnesi, Girit iğnesi, Fransız düğümü (tohum), zincir ve Bulonya iğnesi.

İplik sayılarak yapılan iğneler: Hesap iğnesi, kum iğnesi, yüzeysel pesent, pesent, muşabak, mürver, sayılı sarma iğneleri, ciğerdeldi, tel kırma, tel sarma” (Barışta, 1997).

“Dokumanın iplikleri kapatılarak yapılan iğneler

Atma iğneleri: Kordon işi, Romanya atması, Buhara atması, Jakobean atması ve dival işi.

Kapama iğneleri: Aplike, boncuk işi, pul işi ve metal plaka kapama” (Barışta, 1997).

“Dokumanın iplikleri çekilerek yapılan iğneler.

Tek yönde iplik çekilerek yapılan iğneler: Antika, kesme ajur.

Çift yönde iplik çekilerek yapılan iğneler: Delik işi (Antep işi-Hardanger işi)” (Barışta, 1997).

“Dokumanın iplikleri kesilerek yapılan iğneler.

Kenar süsleme iğneleri: Fisto.

Kumaş süsleme iğneleri: Delinerek yapılan ciğerdeldi” (Barışta, 1997).

Dokumanın veya dokumaların iplikleri bağlanılarak yapılan iğneler

Bağlama iğneleri: Yamama ve kumru gözü iğneleri.

Geçme iğneleri: Türk sanatının ahşap geçme işçiliğine çok benzeyen bu teknik bez mozaiği olarak da isimlendirilebilir.” (Barışta, 1997).

5. Turistik hediyeelik eşya kavramlarının tanımı

Hediyeelik eşya: Kültürümüzde hediyeleşmek olgusu yüzyıllardır vardır. Her ne kadar günümüzde; hediyeleşmek için anneler, babalar, sevgililer günü vb. birçok gün bilinçli olarak oluşturulsa da neticede; bu günler “hediyeleşmeyi” teşvik ettiğinden çoğu

birey için özel olarak değerlendirilmektedir. Kaldı ki; araştırmalar incelendiğinde konsept farklı olsa bile eskiden hediyeleşmenin daha fazla olduğu, günümüzde ise; yoğun iş temposunda hatırlanamayan özel günlerin bir şekilde hatırlatılıyor olması gerektiği açıktır. Hediyelik eşya kavramı çok geniş bir kavramdır ve eve dair, kişiye dair akla gelebilecek bütün eşyalar için geçerlidir. Bunların bir standartı yoktur. Bu nedenle araba, ev, altın takı hediye sayılabilir.

Turistik hediyelik eşya ise yerli ve yabancı turistlerin gezip gördükleri yerlerin hatırası olarak satın aldıkları ürünlerdir. Bu ürünlerin; taşınabilir, gezilen yerin kültürünü tanıtıcı, işlevsel ve tasarımsal özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ülkeleri ziyaret eden turistlerin birçoğu genellikle küçük el sanatları ürünlerini tercih etmektedir. Bunlardan başka az da olsa diğer hediyelik ürünler de tercih edilmektedir.

6. Yöntem

6.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 15/01/2022 ile 15/02/2022 tarihleri arasında Macaristan Kaloçsa'ya gelen yerli ve yabancı turistler oluşturmaktadır. Araştırma için bu grubun seçilmesindeki en önemli amaç, araştırmacının konusu hakkında daha sağlıklı veri olarak açıklanabilir. Araştırmanın örnekleme ise, evren içinden random yöntemiyle, Kaloçsa'ya gelen 200 turist oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni aşağıda verilmiştir.

Tablo: 1. 15.01.2022-15.02.2022 tarihleri arasında Kaloçsa'ya gelen yerli ve yabancı turist sayısı

Turist Toplamı	1.2 milyon
15.01.2022-15.02.2022 tarihlerinde gelen yerli ve yabancı turist sayısı	12 bin
Ankete katılan turist sayısı	200
TOPLAM	200

6.2. Veri toplama tekniği

Araştırmada katılımcıların görüşlerini almak için veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada yerli ve yabancı turistlerin "Macaristan Kaloçsa Nakışlarının Hediyelik Eşya Pazarındaki Yeri ve İhtiyaçları" hakkındaki görüşleri ölçülmüştür. Soruları belirlemek için alan taraması yapılmıştır. Anket formlarında araştırmanın amacı ve ne için kullanılacağı açıklanmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili 7 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise ana problemin çözümüne yönelik hazırlanan 27 soru sorulmuştur. Anket, soru sayısı ve çeşidi bakımından amaca uygun olarak hazırlandığı için güvenilirliği yüksektir. Anketteki soruların birbiri ile tutarlı olması da anketin güvenilirliğini yükseltmektedir. Anket 15.01.2022 ile 15.02.2022 tarihleri arasında Macaristan Kaloçsa'da uygulanmıştır.

6.3. Veri analiz yöntemi

Elde edilen veriler IBM SPSS STATİSTİCS 24 paket programına aktarılarak veriler frekans, crosstab ve ki kare analizi ile çözümlenmiştir. Sayısal olarak ifade edilen veriler ankette ortaya konulmak istenen amaca hizmet etmiştir. Buna göre ortaya çıkan sonuçlar literatür yardımı ile yorumlanarak anlamlılık düzeylerine bakılmıştır.

Çalışmada anketin ikinci bölümünde sorulan sorular için ölçek geçerliliği ve güvenilirliğini belirlemek amacıyla CronbachAlpfa (α) Testi istatistik sonucuna bakılmıştır. Katsayılarının değerlendirilmesinde uyulan değerlendirme ölçütü aşağıdaki gibidir.

$0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ ise ölçek güvenilir değil

$0.40 \leq a \leq 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirlikte

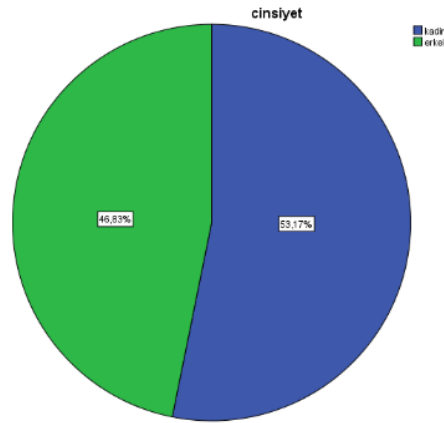
$0.60 \leq a \leq 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir

$0.80 \leq a \leq 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Özdamar, 2002).

Araştırmada anketin güvenilirliğini ölçmek için yapılan CronbachAlpha (α) testi = 0,715 olarak çıkmıştır. Sonuca göre çıkan değer $0.60 \leq a \leq 0.80$ aralığında olup geçerlilik ve güvenilirliği oldukça güvenli kategorisinde olduğu ispatlanmıştır.

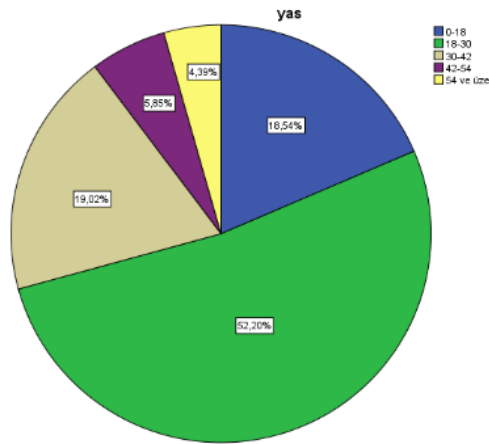
6.4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde amaçlara uygun olarak hazırlanan anketin bulgularına yer verilmiştir. Araştırma kapsamında ankete katılan katılımcıların demografik bilgilerine dair sorular ve ulaşılan bulgular şu şekildedir:

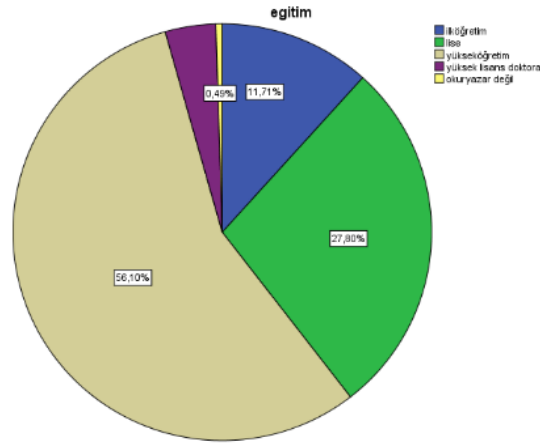
Tablo 2: Cinsiyet dağılımı grafiği

Katılımcılar en fazla %53,17 kadın, %46,83 erkek olduğu anlaşılmaktadır.

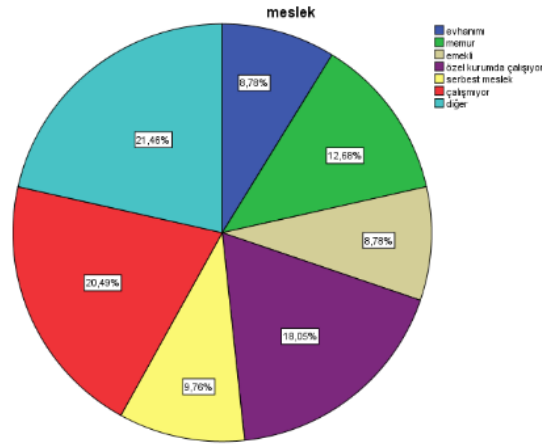
Tablo 3. Yaş dağılım grafiği

Katılımcıların yaş aralıkları %52,20 ile 18-30 yaş oluşturmaktadır. %19,02 ile 30-42 yaş, %18,54 ile 0-18 yaş oluşturmaktadır. %5,85 ile 42-54 yaş oluşturmaktadır. %4,39 ile 54 ve üzeri yaş oluşturmaktadır.

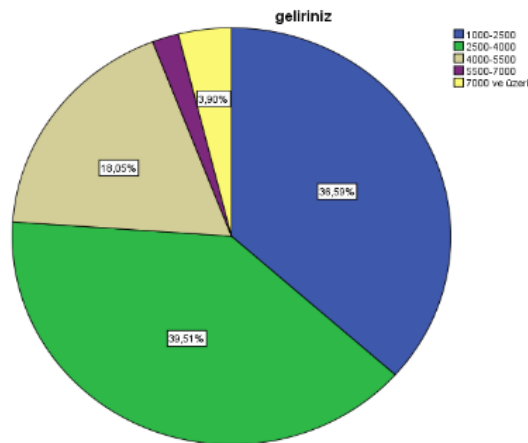
Tablo 4. Eğitim durumu dağılımı grafiği

Katılımcıların eğitim durumu %56,10 yükseköğretim, %27,80 lise, %11,71 ilköğretim, %3,98 yüksek lisans- doktora, %0,49 okuyamaz değil oranlar çıkmaktadır. Yüzdelik oranlara bakıldığında Ocak-Şubat 2018 aylarında Konya'ya gelen yerli turistlerin %56,10 ile yüksek öğretim düzeyinde eğitim görmüş turistler yer almaktadır.

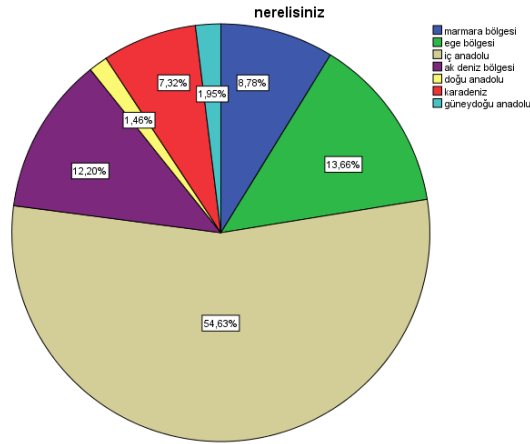
Tablo 5. Meslek durumu dağılımı grafiği

Katılımcıların meslek durumları, %21,46 diğer, %20,49 çalışmıyor, %18,05 özel kuruma çalışıyor, %12,68 memur, %9, 76 serbest meslek, %8,78 emekli, %8,78 ev hanımı gibi yüzdelik oranlar karşımıza çıkmaktadır.

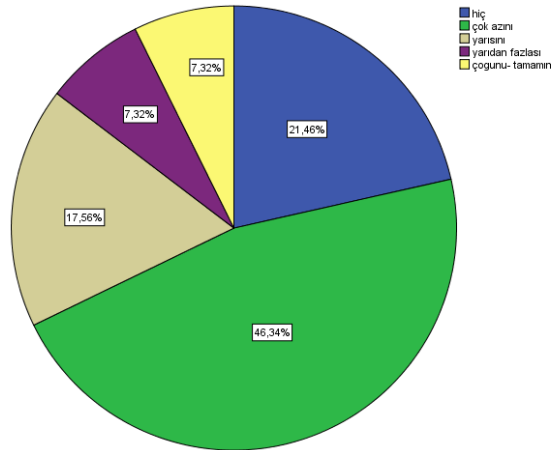
Tablo 6. Gelir durumu dağılımı grafiği

Katılımcıların gelir durumları %39,51 2500-4000 TL. arası, %36,59 1000-2500 TL. arası, %18,05 4000-5500 TL. Arası, %3,90 7000 TL ve üzeri bir gelir grubundan oluşmaktadır.

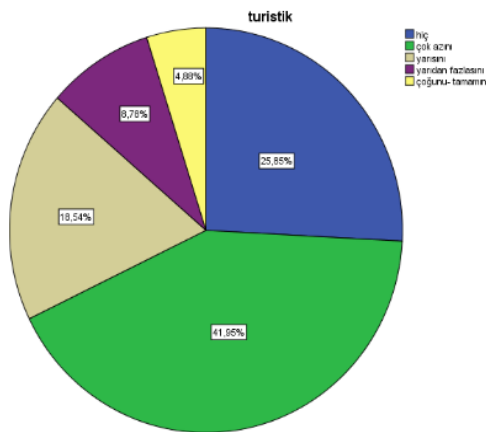
Tablo 7. Kıta dağılım grafiği

Katılımcıların yaşadıkları kıta %54,63 Avrupa, %13,66 Asya, %12,20 Amerika, %8,78 Avustralya, %7,32 Afrika, %1,95, Afrika kıtaları oluşturmaktadır.

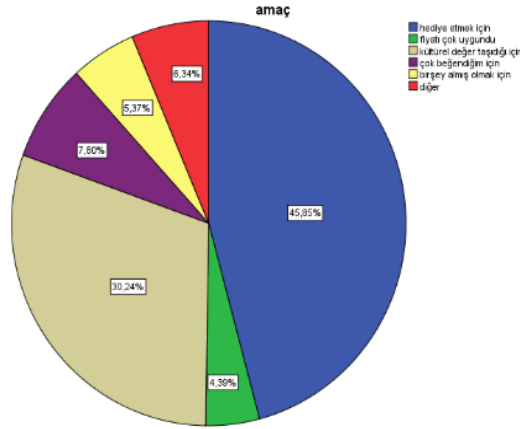
Tablo 8. Turistlerin Kaloça da yaptıkları hediyeelik eşya alışverişinin yüzdeler grafiği

Katılımcıların, “Kaloça’da yaptığınız alışverişin ne kadarını turistik eşyalar oluşturmaktadır?” sorusuna verdikleri cevap %46,34 çok azını, %21,46 hiç, %17,56 yarısını, %7,32 yarısından fazlasını, %7,32 çoğunu- tamamını şeklinde olmuştur.

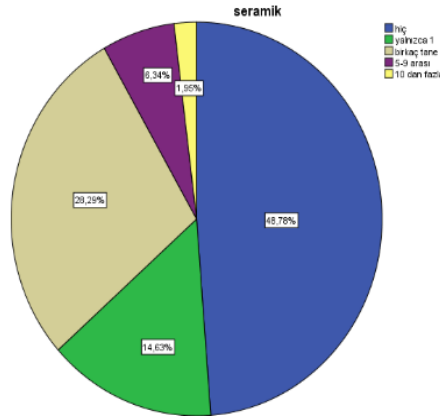
Tablo 9. Turistlerin Konya’da hediyeelik eşya almak için ayırdıkları bütçenin yüzdeler grafiği

Katılımcıların “Turistik eşya satın almak için ayırdığınız bütçenin ne kadarını kullandınız?” sorusuna verdikleri cevap %41,95 çok azını, %25,85 hiç, %18,54 yarısını, %8,78 yarıdan fazlasını, %4,88 çoğunu-tamamını şeklindedir.

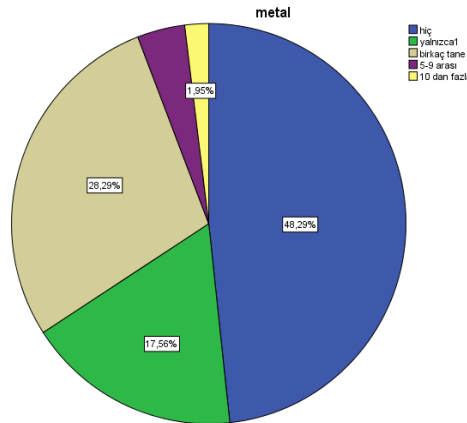
Tablo 10: Alınan Turistik eşyaların hangi amaçla alındığının yüzdelik grafiği

“Turistik eşyayı hangi amaçla aldınız?” sorusuna katılımcılar %45,85 hediye etmek için, %30,24 kültürel değer taşıdığı için, %7,80 çok beğendiğim için, %6,30 diğer, %5,37 bir şey almış olmak için, %4,39 fiyatı uygun olduğu için cevabını vermiştir.

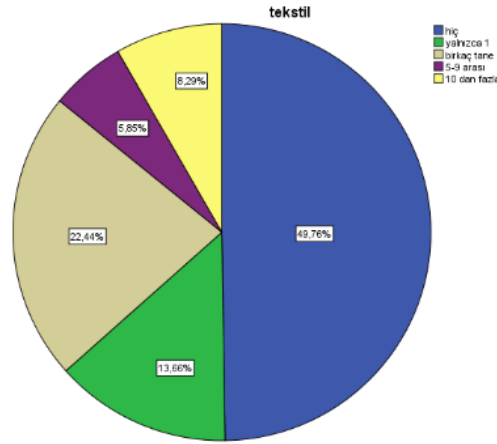
Tablo 11. Satın alınan seramik eşyaların yüzdelik grafiği

“Kaç adet seramik eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar; %48,78 hiç almadım, %28,29 birkaç tane aldım, %14,63 yalnızca bir adet aldım, %6,34 beş-dokuz arası aldım, %1,95 ondan fazla aldım diye belirtmiştir.

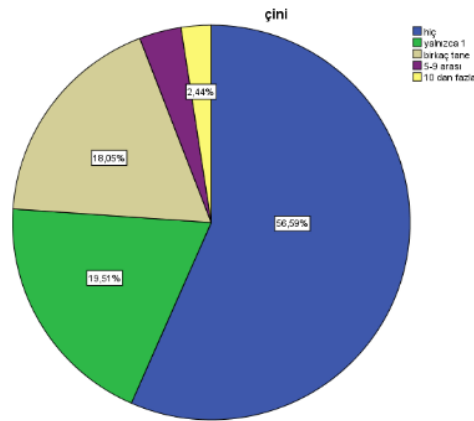
Tablo 12. Satın alınan metal eşyaların yüzdelik grafiği

“Kaç adet metal eşya satın aldınız?” sorusuna, katılımcılar %48,29 Hiç Almadım, %28,29 Birkaç tane, %17,56 yalnızca bir, %1,95 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir.

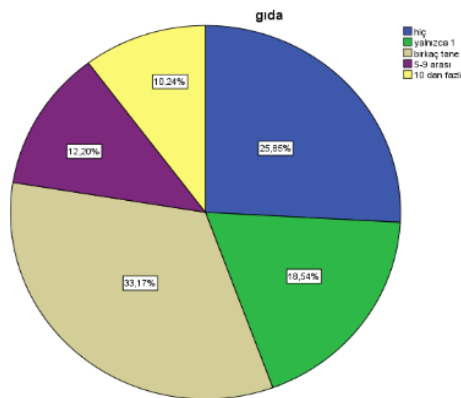
Tablo 13. Satın alınan tekstil eşyaların yüzdelik grafiği

“Kaç adet tekstil eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %49,76 hiç almadım, %22,44 birkaç tane aldım, %13,66 yalnızca bir adet aldım, %8,29 beş-dokuz arası aldım, %5,85 ondan fazla aldım diye belirtmiştir.

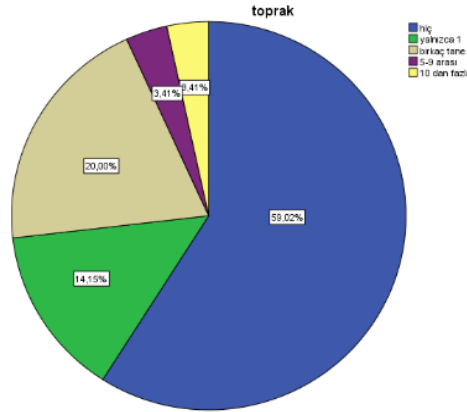
Tablo 14. Satın alınan tekstil eşyaların yüzdelik grafiği

“Kaç adet çini eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %56,59 hiç almadım, %19,51 birkaç tane aldım, %18,05 yalnızca bir adet aldım, %2,44 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir.

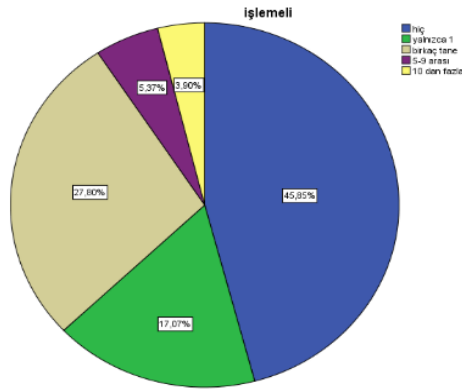
Tablo 15. Satın alınan gıda ürünleri yüzdelik grafiği

“Kaç adet hediye gıda ürünü satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %25,85 hiç almadım, %33,17 birkaç tane aldım, %18,54 yalnızca bir adet aldım, %12,20 beş-dokuz arası aldım, %10,24 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir.

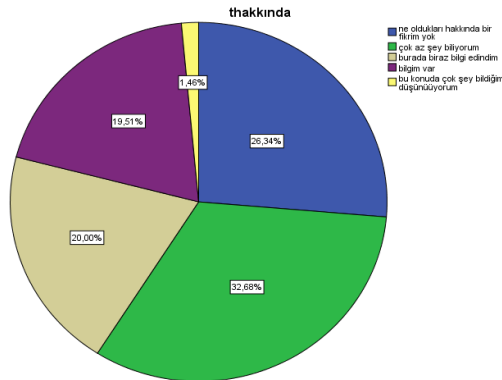
Tablo 16. Satın alınan toprak eşyaların yüzdelik grafiği

“Kaç adet toprak ürünü eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %59,02 hiç almadım, %20,00 birkaç tane aldım, %14,15 yalnızca bir adet aldım, %3,41 beş-dokuz arası aldım, %3,41 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir.

Tablo 17. Alınan tekstil eşyalarındaki işlemeli eşyaların yüzdelik grafiği

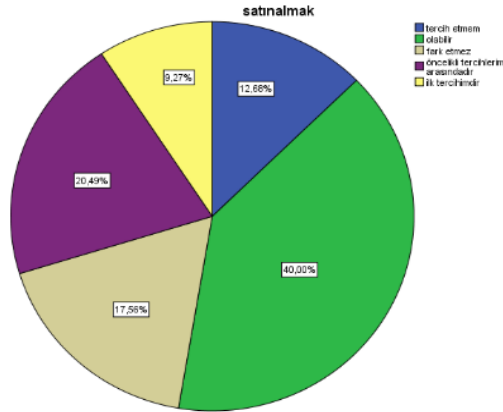
“Bu aldığınız tekstil eşyalarında kaç adet işlemeli eşya vardı?” sorusuna katılımcılar %45,85 hiç almadım, %27,80 birkaç tane aldım, %17,07 yalnızca bir adet aldım, %5,37 beş-dokuz arası aldım, %3,90 ondan fazla aldım şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 18. İşlemeli turistik ürünler hakkında değerlendirme grafiği

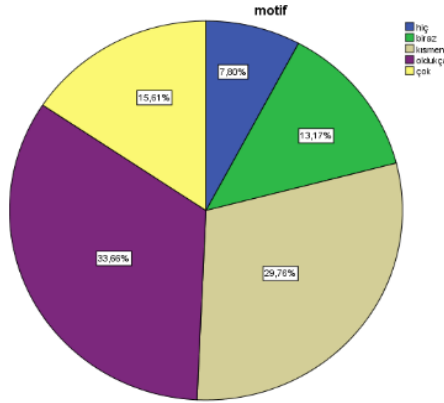
İşlemeli turistik ürünler hakkında bilgilerinin olup olmadığına dair sorulan soruya katılımcılar %32,68 çok az şey biliyorum, %26,34 ne oldukları hakkında bir fikrim yok,

%20,00 burada biraz bilgi edindim, %19,51 bilgim var, %1,46 bu konuda çok şey bildiğimi düşünüyorum şeklinde cevap vermiştir.

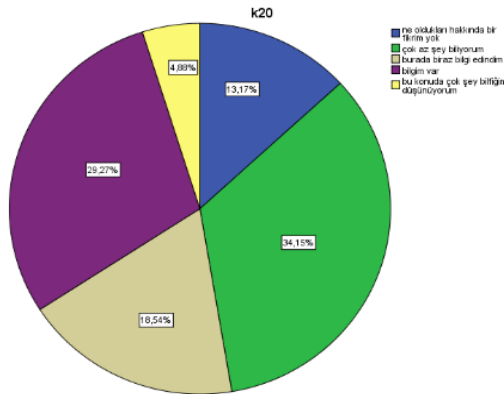
Tablo 19. Turistik eşya satın alırken işlemeli ürünlerin tercih edilme yüzdelik grafiği

“Turistik eşya satın alırken işlemeli ürünleri tercih eder misiniz?” sorusuna; katılımcılar %40,00 olabilir, %20,49 öncelik tercihlerim arasındadır, %17,56 fark etmez, %12,68 tercih etmem, %9,27 ilk tercihimdir diye cevap vermiştir.

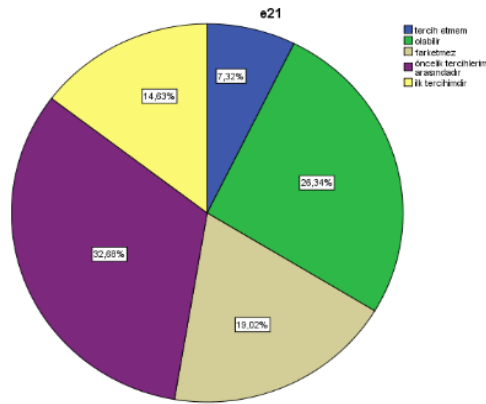
Tablo 20. İşlemeli ürünlerde kullanılan motiflerin Konya yöresine ait olması öneminin yüzdelik grafiği

“İşlemeli ürünlerde kullanılan motiflerin Kaloçsa yöresine ait olması sizin için ne kadar önemlidir?” sorusuna katılımcılar %33,66 oldukça önemlidir, %29,76 kısmen önemlidir, %15,61 çok önemlidir, %13,17 biraz önemlidir, %7,80 hiç önemli değildir diye cevap vermiştir.

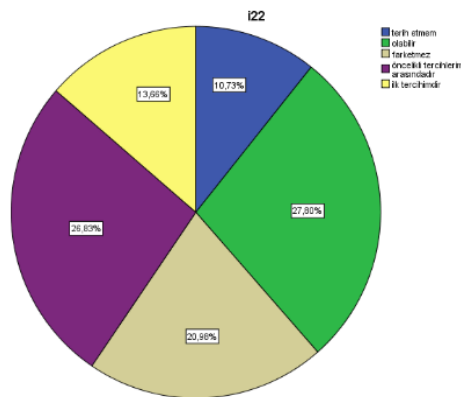
Tablo 21. Kaloçsa kültürünü yansıtan turistik ürünler hakkında görüşlerin grafiği

Kaloçsa kültürünü yansıtan turistik ürünler hakkında düşünceleri sorulduğunda katılımcılar %34,15 çok az şey biliyorum, %13,17 ne oldukları hakkında bir fikrim yok, %18,54 burada biraz bilgi edindim, %29,27 bilgim var, %4,88 bu konuda çok şey bildiğimi düşünüyorum şeklinde cevap vermiştir.

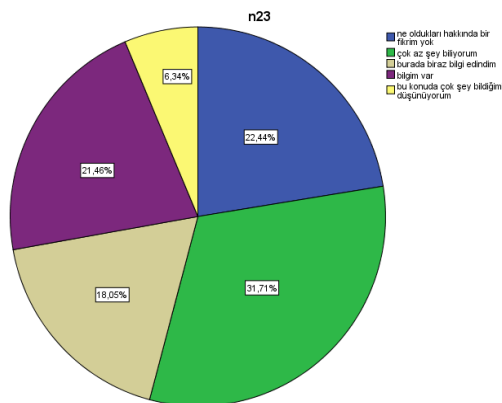
Tablo 22. Turistik eşya satın alırken Kaloçsa kültürünü yansıtan ürünlerin tercih edilme yüzdelik grafiği

Turistik eşya satın alırken Kaloçsa kültürünü yansıtan ürünlerin tercih edilmesi ile ilgili soruya; katılımcılar %26,34 olabilir, %32,68 öncelik tercihlerim arasındadır, %19,02 fark etmez, %7,32 tercih etmem, %14,63 ilk tercihimdir şeklinde cevap vermiştir.

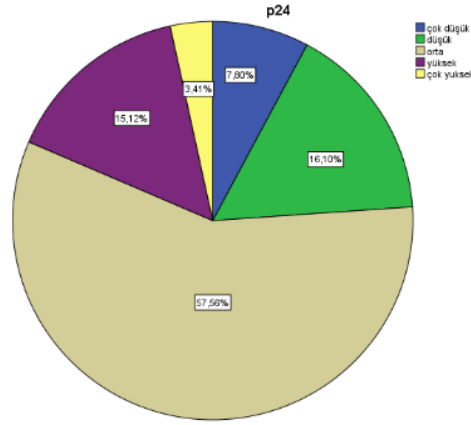
Tablo 23. Turistik eşya satın alırken Kaloçsa kültürünü yansıtan işlemeli ürünler hakkında değerlendirme grafiği

Turistik eşya satın alırken Konya kültürünü yansıtan işlemeli ürünler hakkında soruya katılımcılar %27,80 olabilir, %26,83 öncelik tercihlerim arasındadır, %20,28 fark etmez, %10,73 tercih etmem, %13,66 ilk tercihimdir diye cevap vermiştir.

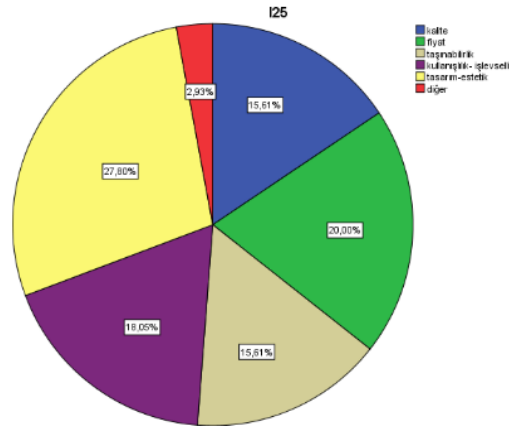
Tablo 24. İşlemeli (nakış) hakkında görüşlerinin yüzdelik grafiği

İşlemeli (Nakış) hakkında bilgileri sorulduğunda katılımcılar %31,71 çok az şey biliyorum, %22,44 ne oldukları hakkında bir fikrim yok, %18,05 burada biraz bilgi edindim, %21,46 bilgim var, %6,34 bu konuda çok şey bildiğimi düşünüyorum diye cevap vermiştir.

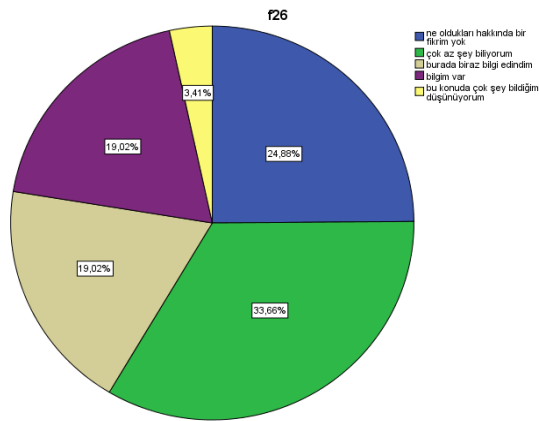
Tablo 25. Kaloçsa pazarında bulunan işlemeli turistik ürünlerin kalitesini değerlendirme grafiği

“Kaloçsa pazarında bulunan işlemeli turistik ürünlerin kalitesi size göre nasıldır?” sorusuna; katılımcılar %57,56 orta, %16,10 düşük, %15,12 yüksek %7,80 çok düşük diye cevap vermiştir.

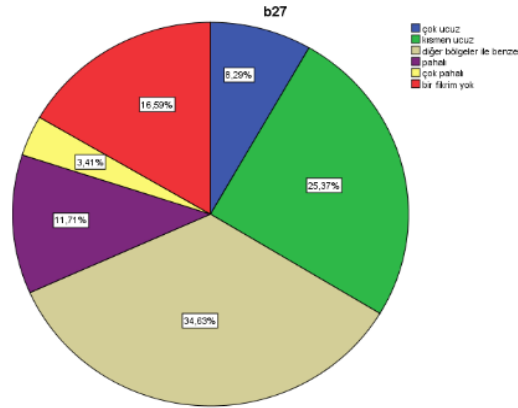
Tablo 26. Alınan işlemeli eşyaların belirleme kriterlerin yüzdelik grafiği

“Aldığınız işlemeli eşyayı neye göre belirliyorsunuz?” sorusuna; katılımcılar %27,80 tasarım-estetik, %20,00 fiyat, %18,05 kullanışlılık-ışlevsellik, %15,61 taşınabilirlik, %15,61 kalite %2,93 diğer nedenleri şeklinde cevap vermiştir.

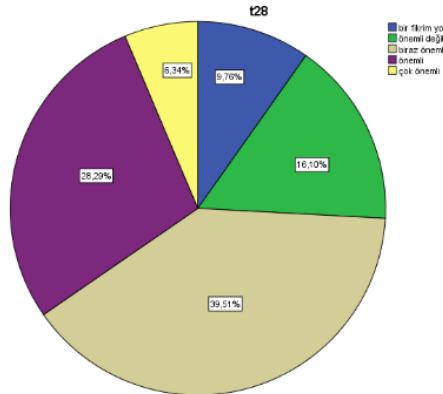
Tablo 27. Kaloçsa pazarında yer alan İşlemeli turistik ürünlerin fiyat değerlendirme grafiği

“Kaloçsa pazarında yer alan işlemeli turistik ürünlerin fiyatlarına ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna katılımcılar %33,66 çok az şey biliyorum, %24,88 ne oldukları hakkında bir fikrim yok, %19,02 burada biraz bilgi edindim, %19,02 bilgim var, %3,41 bu konuda çok şey bildiğimi düşünüyorum diye cevap vermiştir.

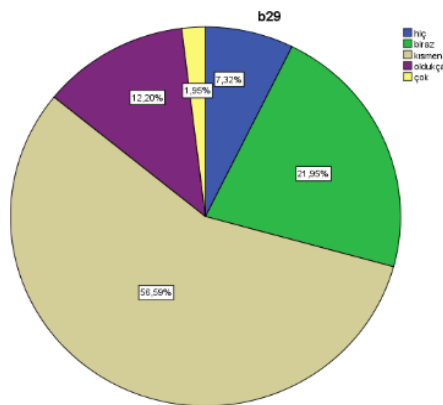
Tablo 28. Kaloçsa pazarında yer alan turistik ürünler diğer bölgeler ile karşılaştırma grafiği

Kaloçsa pazarında yer alan turistik ürünler diğer bölgeler ile kıyaslandığında sorusu sorulduğunda; katılımcılar %34,63 diğer bölgeler ile benzer, %25,37 kısmen ucuz, %16,59 bir fikrim yok, %11,71 pahalı, %8,29 çok ucuz, %3,41 çok pahalı diye cevap vermiştir.

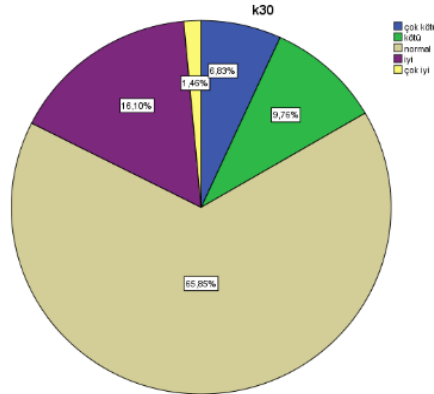
Tablo 29. İşlemeli turistik eşya tercih ederken turistler için fiyatın öneminin yüzdelik grafiği

“İşlemeli turistik eşya tercih ederken fiyat sizin için önemli midir?” sorusuna; katılımcılar %39,51 biraz önemli, %28,29 önemli, %16,10 önemli değil, %9,76 bir fikrim yok, %6,34 çok önemli diye cevap vermiştir.

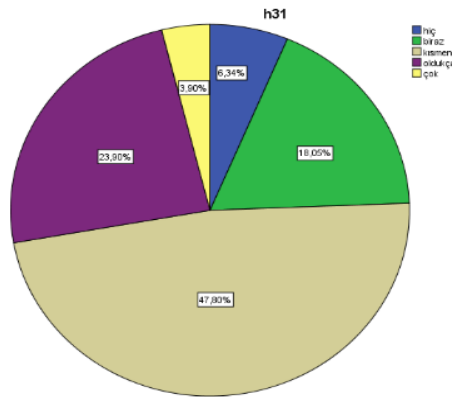
Tablo 30. İşlemeli eşya pazarında satılan ürünlerin fiyatları turistlerin bütçesine uygunluğunun yüzdelik grafiği

“İşlemeli eşya pazarında satılan ürünlerin fiyatları sizin bütçenize uygun mu?” sorusuna; katılımcılar %56,59 kısmen, %21,95 biraz, %12,20 oldukça, %7,32 hiç, %1,95 çok diye cevap vermiştir.

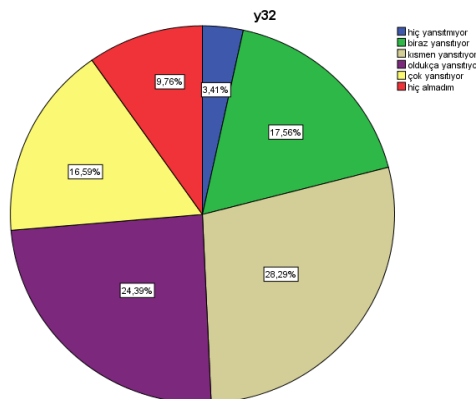
Tablo 31. Kaloçsa pazarında bulunan işlemeli turistik ürünlerin kalite-fiyat dengesi hakkında turistlerin değerlendirme grafiği

“Kaloçsa pazarında bulunan işlemeli turistik ürünlerin kalite-fiyat dengesi size göre nasıldır?” sorusuna; katılımcılar %65,85 normal, %16,10 iyi, %9,76 kötü, %6,83 çok kötü, %1,46 çok iyi diye cevap vermiştir.

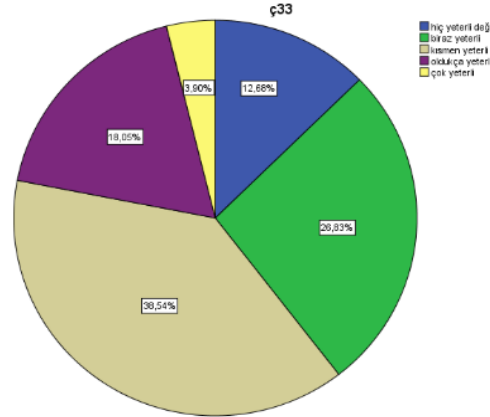
Tablo 32. Kaloçsa hediyeelik eşya pazarında satılan işlemeli ürünlerin turistlere hitap etme derecesini değerlendirme grafiği

“Kaloçsa hediyeelik eşya pazarında satılan işlemeli ürünler size hitap ediyor mu?” sorusuna; katılımcılar %47,80 kısmen, %23,90 oldukça, %18,05 biraz, %6,34 hiç, %3,90 çok bana hitap ediyor şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 33. Alınan İşlemeli eşyaların Konya kültürünü yansıtma derecesinin yüzdelik grafiği

“Aldığınız işlemeli eşya Kaloçsa yöresinin kültürünü yansıtıyor mu?” sorusuna; katılımcılar %28,29 kısmen yansıtıyor, %24,39 oldukça yansıtıyor, %17,56 biraz yansıtıyor, %16,59 çok yansıtıyor, %9,76 hiç almadım, %3,41 hiç yansıtmıyor diye cevap vermiştir.

Tablo 34. Kaloçsa pazarında bulunan işlemeli turistik ürünlerin çeşitleri yeterlilik bakımından değerlendirme grafiği

“Kaloçsa pazarında bulunan işlemeli turistik ürünlerin çeşitleri sizce yeterli midir?” sorusuna; katılımcılar %38,54 kısmen yeterli, %26,83 biraz yeterli, %18,05 oldukça yeterli, %12,68 hiç yeterli değil, %3.90 çok yeterli diye cevap vermiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu araştırmada Macaristan Kaloçsa’ya gelen yerli-yabancı turistlerin turistik eşya satın alma durumu nasıldır? Turistlerin hediyelik eşya tercih durumları nasıldır? Turistlerin işlemeli tekstil ürünü satın alma durumları nasıldır? Turistlerin turistik eşyanın yerel kültürü yansıtmasına ilişkin görüşleri nelerdir? Turistlerin görüşlerine göre işlemeli turistik eşyanın taşıdığı nitelikler açısından önem derecesi nasıldır? Turistlerin işlemeli hediyelik eşya seçiminde fiyata ilişkin tercih durumları nasıldır? Turistlerin turistik eşya pazarında bulunan ürünlerin niteliğine ilişkin görüşleri nelerdir? Turistlerin turistik eşya pazarında bulunan ürünlerin niceliğine ilişkin görüşleri nasıldır?

İfade edilen soruların cevapları yapılan anket ile belirlenmiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri bölümünde Kaloçsa’ya 15 Ocak- 15 Şubat 2022 tarihleri arasında gelen yerli ve yabancı turistlerin %53,17’sinin kadın %46,83’ünün erkek olduğu sonucuna varılmıştır. Anket yapılan deneklerin çoğunun kadın olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların yaş aralıklarının %52,20 ile 18-30 yaş, %19,02 ile 30-42 yaş, %18,54 ile 0-18 yaş, %5,85 ile 42-54 yaş, %4,39 ile 54 ve üzeri yaş aralığında olduğu sonucuna varılmıştır. Yüzdelik oranlara bakıldığında Kaloçsa’ya gelen yerli turistlerin %52,20’sini 18-30 yaş aralığındaki turistler teşkil etmektedir. En düşük yüzdeliğin ise %4,39 ile yaşlılar olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre genç nüfusun turistik amaçlı programlara fazla ilgi gösterdiğini, buna karşılık yaşlı turistlerin oranının çok düşük olduğu sonucu çıkarılabilir.

Katılımcıların eğitim durumları sorulduğunda %56,10 yükseköğretim, %27,80 lise, %11,71 ilköğretim, %3,98 yüksek lisans- doktora, %0,49 okuryazar değil oranları çıkmaktadır. Yüzdelik oranlara bakıldığında Ocak-Şubat 2018 aylarında Konya’ya gelen yerli ve yabancı turistlerin %56,10 ile yüksek öğretim düzeyinde eğitim görmüş turistler olduğu görülmektedir. En düşük yüzdelik ise %0,49 okuryazar olmadığı görülmüştür.

Anket sonucuna göre kültür destinasyonlarını takip eden turistlerin eēitim seviyesinin yüksek olduēu sonucu çıkarılabilir.

Katılımcıların meslek durumları, %21,46 diēer, %20,49 alışmıyor, %18,05 özel kurumda çalışıyor, %12,68 memur, %9,76 serbest meslek, %8,78 emekli, %8,78 ev hanımı gibi yüzdelik oranlar karşımıza çıkmaktadır. Yüzdelik oranlara bakıldıēında Konya’ya gelen yerli ve yabancı turistlerin %20,49 ile alışmıyor oranı çıkmaktadır. En düşük yüzdelik ise %8,78 ile ev hanımı olduēu görülmüştür. Farklı mesleklerin ziyaret ettiēi Konya’da herhangi bir işte alışmıyor oranının yüksek olması da gelen turistlerin ērenci, emekli ve yeni okullarda yeni mezun olduēu sonucuna varılabilir.

Katılımcıların gelir durumları %39,51 2500-4000 TL. Arası, %36,59 -1000-2500 TL. Arası, %18,05- 4000-5500 TL. arası, %3,90- 7000 TL ve üzeri bir gelir grubundan oluşmaktadır. Bu tabloda Konya, gelir seviyesi orta olan turistlerin en çok ziyaret ettikleri şehirlerden birisi olduēu sonucuna varılabilir.

Yabancı turistlerde ise %45.00 Asya, %25.00 Avrupa, %15.54 Afrika, %10.46 Amerika, %4.00 Avustralya’dan gelen turistlerden oluşmaktadır. En çok ziyaret edenlerin Asya ülkelerinden gelen yabancı turistlerin oluřturduēu görülmektedir. Avustralya’dan Konya’ya gelen turist sayısı ise en düşük yzdeliēi oluşurmaktadır.

“Katılımcıların Kaloçsa’da yaptığınız alışverişin ne kadarını turistik eşyalar oluşurmaktadır?” sorusuna verdikleri cevap %46,34 çok azını, %21.46 hiç, %17,56 yarısını, %7,32 yarıdan fazlasını, %7,32 oēunu- tamamını şeklinde çıkmaktadır. Bu oran doērultusunda gelen turistlerin yaptıkları alışveriş harcamalarının çok az bir kısmını hediyeelik ürünlere ayırdıkları görülmektedir.

Katılımcıların “Turistik eşya satın almak için ayırdığınız bütçenin ne kadarını kullandınız?” sorusuna verdikleri cevap %41,95 çok azını, %25,85 hiç, %18,54 yarısını, %8,78 yarıdan fazlasını, %4,88 oēunu-tamamını şeklinde olmuştur. Bu tablo doērultusunda turistlerin hediyeelik eşya için ayrılan bütçenin çok azını kullandıkları görülmektedir. Bu sonuca göre yerli ve yabancı turistlerin birçok farklı sonuçların yanında istedikleri ürün yelpazesinin turistlerin istediklerini karřılamadıēı sonucu çıkarılmıştır.

“Turistik hediyeelik eşyayı hangi amaçla aldınız?” sorusuna %45,85 hediye etmek için, %30,24 kültürel deēer tařıdıēı için, %7,80 çok beēendiēim için, %6,30 diēer, %5,37 Bir şey almış olmak için, %4,39 fiyatı uygun olduēu için cevapları verilmiştir. Bu tablo doērultusunda gelen turistlerin yüksek bir yüzdelik oranla turistik hediyeelik eşya alma amaçlarının hediye etmek için satın aldıēı sonucuna varılmıştır.

“Kaç adet seramik eşya satın aldınız?” sorusuna, katılımcılar %48,78 hiç almadım, %28,29 birkaç tane aldım, %14.63 yalnızca bir adet aldım, %6.34 beş-dokuz arası aldım, %1,95 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir. Katılımcıların %48,78 gibi büyük bir yüzdelik oranla hiç almadım cevabı vermiştir. Dolayısıyla turistlerin isteklerini karřılamadıēı sonucuna varılmıştır.

“Kaç adet metal eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %48,29 hiç almadım, %28,29 birkaç tane, %17,56 yalnızca bir, %1,95 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir. Katılımcılar %48,29 gibi büyük bir yüzdelik oranla hiç almadım cevabı vermiştir. Bu durumda turistlerin isteklerinin karřılanmadıēı sonucuna varılmıştır.

“Kaç adet tekstil eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %49,76 hiç almadım, %22,44 birkaç tane aldım, %13.66 yalnızca bir adet aldım, %8.29 beş-dokuz arası aldım, %5,85 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir. Bu tablo doērultusunda iki sonuç çıkmaktadır. 1. Turistlerin beēenisine hitap eden tekstil ürünlerinin olmadıēı. 2. Tekstil

ürünlerinin çok pahalı olduğu. Yaptığımız saha araştırması sonucunda birinci sebebin ön planda olduğu görülmektedir.

“Kaç adet Çini eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %56,59 hiç almadım, %19,51 birkaç tane aldım, %18,05 yalnızca bir adet aldım, %2,44 ondan fazla aldım şeklinde cevap vermiştir. Katılımcılar %56,59 gibi büyük bir yüzdelik oranla hiç almadım cevabı vermiştir. Dolayısıyla turistlerin isteklerinin karşılanmadığı sonucuna varılmıştır.

“Kaç adet hediyelik gıda ürünü satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %25,85 hiç almadım, %33,17 birkaç tane aldım, %18,54 yalnızca bir adet aldım, %12,20 beş-dokuz arası aldım, %10,24 ondan fazla aldım diye belirtmiştir. Katılımcıların %33,17’si birkaç tane satın alırken %25,85 gibi bir yüzdelik oranıyla hiç almadım cevabı vermiştir. Bu durumda turistlerin isteklerinin karşılanmadığı sonucuna varılmıştır.

“Kaç adet toprak (çanak, çömlek vb.) ürünü eşya satın aldınız?” sorusuna katılımcılar %59,02 hiç almadım, %20,00 birkaç tane aldım, %14,15 yalnızca bir adet aldım, %3,41 beş-dokuz arası aldım, %3,41 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir. Katılımcılar %56,02 gibi büyük bir yüzdelik oranla hiç almadım cevabı vermiştir. Bu durumda turistlerin isteklerinin karşılanmadığı sonucuna varılmıştır.

“Bu aldığınız tekstil eşyalarında kaç adet işlemeli eşya vardı?” sorusuna katılımcılar %45,85 hiç almadım, %27,80 birkaç tane aldım, %17,07 yalnızca bir adet aldım, %5,37 beş-dokuz arası aldım, %3,90 ondan fazla aldım diye cevap vermiştir. Katılımcılar %45,85 gibi büyük bir yüzdelik oranla hiç almadım cevabı vermiştir. Dolayısıyla turistlerin isteklerinin karşılanmadığı sonucuna varılmıştır.

İşlemeli turistik ürünler hakkında katılımcılar %32,68 çok az şey biliyorum, %26,34 ne oldukları hakkında bir fikrim yok, %20,00 burada biraz bilgi edindim, %19,51 bilgim var, %1,46 bu konuda çok şey bildiğimi düşünüyorum diye cevap vermiştir. Gelen turistlerin işlemeli turistik hakkında çok az bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Katılımcılar %32,68 gibi büyük bir yüzdelik oranla çok az şey biliyorum cevabı vermiştir. Bu durumda turistlerin yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Turistik eşya satın alırken işlemeli ürünleri alma görüşleri %40,00 olabilir, %20,49 öncelik tercihlerim arasındadır, %17,56 fark etmez, %12,68 tercih etmem, %9,27 ilk tercihimdir diye belirtilmiştir. Katılımcılar %40,00 gibi büyük bir yüzdelik oranla olabilir cevabı vermiştir. Bunun sebebi turistlerin isteklerine, beğenilerine göre işlemeli ürünler üretildiği takdirde yerli ve yabancı turistlerin alabileceği sonucuna varılmıştır.

“İşlemeli ürünlerde kullanılan motiflerin Konya yöresine ait olması sizin için ne kadar önemlidir?” sorusuna katılımcılar %33,66 oldukça önemlidir, %29,76 kısmen önemlidir, %15,61 çok önemlidir, %13,17 biraz önemlidir, %7,80 hiç önemli değildir diye cevap vermiştir. Katılımcılar %33,17 gibi bir yüzdelik oranla oldukça önemlidir cevabı vermiştir. Bunun sebebi olarak turistlerin ziyaret ettikleri yerlerin kültürlerinin yansıtıldığı ürünleri tercih etme potansiyellerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

“Aldığınız işlemeli eşyayı neye göre belirliyorsunuz?” sorusuna katılımcılar %27,80 tasarım-estetik, %20,00 fiyat, %18,05 kullanışlılık-işlevsellik, %15,61 taşınabilirlik, %15,61 kalite %2,93 diğer nedenleri şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların içerisinde yüksek bir oranla tasarım ve estetik bizim için çok önemli bir olgudur diye belirtilmiştir. Katılımcılar %27,80 gibi bir yüzdelik oranla tasarım-estetik cevabı vermiştir. Bu istatistiğe göre turistlerin işlemeli eşyayı alırken nelere dikkat ettikleri yüzdelik oranlar ile belirtilmiştir.

Kaloçsa pazarında yer alan turistik ürünler diğer bölgeler ile kıyaslandığında katılımcılar %34,63 diğer bölgeler ile benzer, %25,37 kısmen ucuz, %16,59 bir fikrim yok,

%11,71 pahalı, %8,29 çok ucuz, %3,41 çok pahalı diye cevap vermiştir. Katılımcılar %34,63 gibi büyük bir yüzdelik oranla diğer bölgelere benzer cevabı vermiştir.

Bu değerlendirme sonuçlarına göre Macaristan Kaloçsa'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin sayısı fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Kaloçsa'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin giderken yanlarında o bölgenin anısına kendileri ve çevreleri için hediye aldığı sonucuna varılmıştır. Bu turistler gelirken yanlarında götürmek istedikleri hediyeelik ürünler konusunda Konya'da önemli eksikliklerin olduğu sonucuna varılmıştır. Ziyaret eden turistlerin isteklerinin göz önünde bulundurulmadığı tespitine varılmıştır. Hediyeelik ürün çeşitliliğinin fazla olmadığı ve bunun için turistlerin hediyeelik ürünler için ayırdıkları bütçelerini kullanmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durumda Kaloçsa'nın azımsanmayacak bir ekonomik süreci yeterince kullanamadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar dikkate alındığı zaman gerek Kaloçsa'yı ziyaret eden yerli ve yabancı turistler için gerekse bu pazardan geçimini sağlayanların bu sektörden fazla bir pay almadıkları görülmüştür. Bu değerlendirme sonucuna göre Kaloçsa hediyeelik ürün satan mağazalar ürün kataloglarını yeniden gözden geçirmeli ve turistlerin isteklerini göz ardı etmemelidir.

Kaynakça

- Akbil, F. P. (1970). *Türk el sanatlarından örnekler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Altun (Çelebilik), G. (1996). *Konya ili antikacılarında bulunan hesap işi ürünleri ve özellikleri*. [Yüksek lisans tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Altun, G. (2006). *Muğla ilinde bulunan el işlemleri (19.-20. yüzyıl)*. [Doktora Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Arseven, C.E. (1975). *Sanat ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bağlı, H.H. (2001). *Temsil araçları olarak zanaat ve tasarım: turistik nesneler üzerinde kavramsal bir analiz*. [Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Barışta, H. Ö. (1984). *Türk işleme sanatı tarihi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Barışta, H. Ö. (1997). *Türk işlemlerinden teknikler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Barışta, H. Ö. (1999). *Osmanlı imparatorluğu dönemi Türk işlemleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barışta, H. Ö. (1984). *Türk işleme sanatı tarihi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Bayazit, M. Ceylan, U., Saylan, U., (2012). Geleneksel el sanatlarının bölge turizmine etkisi: Güneydoğu Anadolu bölgesi. *Journal of Life Sciences*, 1(1), 899-908.
- Çulha, O. (2008). Kültür Turizmi kapsamında destekleyici turistik ürün olarak deve güreşi festivalleri üzerine bir alan çalışması. *Journal of Yasar University*, 12, 1827-1852.
- Emir, O. (2010). Üç yıldızlı otel işletmelerinde müşteri memnuniyeti üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 291-310.
- Eroğlu, E. (2005). Müşteri memnuniyeti ölçüm modeli. *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme Dergisi*, 34(1), 7-25.
- Gillow, J. & Sentance, B. (1999). *World textiles*. London: Thames Hudson.
- Güler, E. G. (2014). *Turistik Ürün*, Aksu, M., Çelteç, E., Koşan, A., vd., *Genel turizm*, İstanbul: Lord Matbaası.

- İzyılmaz, G. (2008). *Geleneksel türk el sanatlarının turistik ürün bağlamında değerlendirilmesi*. [Uzmanlık tezi]. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Kahveci, M. (1998). 21. yüzyıla girerken geleneksel Türk el sanatları. *Folkloristik*, 387-397.
- Kozak N., Kozak M. A. & Kozak, M. (2010). *Genel turizm ilkeler-kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mamur, N. (2012). Kitsch (Kiç) olgusunun sanat eğitiminde estetik beğeniler açısından sorgulanması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 70-79.
- Murphy, J. E. (2003). Embroidery as participation? Women in the calakmul model forest, campeche, Mexico. *Canadian Woman Studies*, 23(1), 641.
- Öter, Z. (2010). Türk el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi. *Milli Folklor Dergisi*, 11(86), 174-185
- Özbel, K. (1949). *El sanatları: kasnak işleri*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Özer, S. U. & Tüzünkan, D. (2012). Alışveriş turizmi kapsamında istanbul shopping fest ve yansımaları. 13. *Ulusal Turizm Kongresi Bildirileri*, içinde (s. 151-166), Antalya.
- Pala Yavuziğit, Z. (2022a). Osmanlı dönemine ait bir ipek halının tasarım ilkeleri bakımından incelenmesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(40), 1287-1303.
- Pala Yavuziğit, Z. (2022b). Konya geleneksel giysilerinden cepkenler ve süsleme özellikleri. *Pearson Journal*, 7(22), 1-10.
- Pala Yavuziğit, Z. (2022c). A.R. İzzet Koyunoğlu Müzesi'ne kayıtlı geleneksel peşkir örneklerinin sanatsal açıdan incelenmesi. *SSD Journal*, 7(34), 346-360.
- Sain, B. (1987). *Geleneksel Türk işlemleri, Antep işleri-hesap işleri*. İstanbul: El İşlemleri Danışma Servisi Yayınları.
- Sürür, A. (1976). *Türk işleme sanatı*. Ankara: Akbank Yayınları.
- Temizkan R. & Temizkan S. P. (2005). Rehber, acenta, mağaza ve turistler açısından Türkiye'de turistlerin alışveriş faaliyetleri. *Çanakkale Turizm Bienali*, içinde, (s. 334), Çanakkale.